H. g. hum. Marienescu
149 lu 8°

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

CULTULŬ

PĂGÂNŬ ȘI CREȘTINŬ

DE

Dr. AT. M. MARIENESCU,
Membru alŭ Academieĭ Române.

TOMULŬ I.

SĔRBĂTORILE ŞI DATINELE ROMANE VECHIE.

Edițiunea Academieĭ Române.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE, (LABORATORI ROMÂNĬ)
No. 26. STRADA ACADEMIEĬ, No. 26.
1884.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

PREFAȚIUNE.

Cunoscința de sine conduce pe individŭ la perfecțiune și independință.

Unŭ poporŭ, carele se cunósce pe sine după istoria sa, religiunea sa și datinele sale, e capabilŭ de o cultură națională, și prin acésta își face viitorŭ maĭ bunŭ.

Uniĭ scriitorĭ străinĭ ne-aŭ denegatŭ continuitatea naționalitățiĭ romane de la coloniile luĭ Traianŭ în Dacia, și esistența nóstră neîntreruptă în patria nóstră veche. Alțĭ învěțațĭ străinĭ ne-aŭ atacatŭ naționalitatea chiar și în datinele populare, adecă în cultulŭ familiarŭ, impunêndu-ne ḑeitățĭ străine și cultŭ primitŭ de la alte popóre.

Aceștia din urmă ne-aŭ atacatŭ maĭ tare romanitatea. Unŭ poporŭ își póte perde limba națională prin amalgamisare, dar cultulŭ familiarŭ, susținutŭ prin felurite datine strămoșescĭ, nu-lŭ perde, saŭ numaĭ în parte mică, și acelŭ cultŭ remâne unica legătură de miĭ de anĭ între strămoșĭ și nepoțĭ.

Aceste sunt motivele ce m'aŭ îndemnatŭ ca să culegŭ datinele și credințele poporale ale cultuluĭ familiarŭ alŭ

Românilorŭ, și prin acésta să contribuescŭ la cunoscința de sine a lorŭ, și să apĕrŭ romanitatea și pe acestŭ terenŭ, căcĭ acì se póte cunósce maĭ bine originea poporuluĭ, viéța luĭ, și tóte ideile și secretele luĭ.

Acestŭ terenŭ până acum a fostŭ necultivatŭ de învĕțațiĭ noștri. Sunt mulțĭ anĭ de când mĕ ocupŭ cu culegerea și studiarea datinelorŭ române de adĭ, și am lucratŭ opulŭ. Datinele însă aŭ prețulŭ lorŭ destinsŭ românescŭ dacă sunt studiate și esplicate după originea și elementele lorŭ.

In acestŭ studiŭ am ajunsŭ la acelŭ resultatŭ, că trebuia să premérgă cunoscința sĕrbătorilorŭ și datinelorŭ romane vechie, și alorŭ religiuniĭ creștine, pentru că numaĭ prin ajutorulŭ acestora se póte demustra ce e elementŭ curatŭ romanŭ vechiŭ, ce e curatŭ creștinŭ, — și în unele datine, ce elementŭ romanŭ vechiŭ — fără de canalulŭ religiuniĭ — s'a încreștinatŭ, și ce elementŭ creștinŭ s'a înpăgânitŭ?

În acestŭ studiŭ am ajunsŭ și la acea convingere, că nu e destulŭ și nu e practicabilŭ, ca să începŭ de a dreptulŭ cu «sĕrbătorile și datinele române de adĭ,» și fiă ce materiă să o esplicŭ numaĭ de locŭ, pentrucă astŭ-felŭ așŭ cita numaĭ frânturĭ din mitologia romană vechie și din religiunea creștină, fără ca cetitorulŭ să aibă ideĭ curate despre sistemele acestorŭ culturĭ, și fără ca să fie deplinŭ orientatŭ în legătura celorŭ vechie cu a celorŭ de adĭ. Pentru acésta, în interesulŭ sciințeĭ și a literatureĭ române, am lucratŭ încă dóuĕ opere, carĭ să premérgă sĕrbătorilorŭ și datinelorŭ române de adĭ, și carĭ sunt menite de a forma tomulŭ I-iŭ și alŭ II-lea.

TOMULŬ I-iŭ.

Sĕrbătorile și datinele romane vechie.

Mitologia romană vechie am organisat'o într'o sistemă nóuă, după carea nu se află opŭ nicĭ în literaturele străine. Am primitŭ sistema calendarie de a merge ḑi după ḑi cu sĕrbătorile, datinele și cultulŭ familiarŭ, precum și cu cultulŭ publicŭ.

Idea originală adevĕrŭ, e în «Fastorum Libri» aĭ luĭ Ovidiŭ, dar acesta are numaĭ șése cărțĭ, pe șése lunĭ ale anuluĭ. Eŭ nu numaĭ am îndeplinitŭ acele șése, maĭ am făcutŭ încă șése, pentru lunele rĕmase.

Tomulŭ primŭ stă din părțile următóre:

1. Sĕrbătorile stative carĭ s'aŭ ținutŭ în lună și ḑi hotărîtă.
2. Sĕrbătorile conceptive saŭ mutătóre, carĭ s'aŭ ținutŭ în lună hotărîtă, însă ḑiua lorŭ s'a prevestitŭ la începutulŭ luneĭ, orĭ s'a ținut la ocasiunĭ.
3. Ludi (jocurile) publicĭ, asemenea cu ḑile hotărîte în lună, orĭ la ocasiunĭ.
4. Datinele la nascere, nuntă, și la morțĭ.
5. Noțiunĭ despre mitologia dacică și romană vechie în Dacia, din ceĭ primĭ secolĭ păgânĭ.

TOMULŬ alŭ II-lea.

Sĕrbătorile creștine veche și de aḑĭ cu cultulŭ și datinele lorŭ.

Premițêndŭ istoria epoceĭ începutuluĭ religiuniĭ creștine și sistema calendarie la creștinĭ, opulŭ e lucratŭ după sistema tomuluĭ primŭ. Fie care sĕrbătóre e pertractată isto-

rice, și ast-felŭ se demonstră a fi de origine romană vechie, orĭ ebraică, orĭ din altŭ cultŭ orientalŭ, orĭ curatŭ creștină.

In cultulŭ și alte datine creștine, s'aŭ luatŭ în consideraţiune și diferinţele ce există în cultulŭ și datinele bisericeĭ romano-catolice și reformante anume la unele popóre.

TOMULŬ alŭ III-lea

Sĕrbătorile române păgâne de adĭ cu cultulŭ și datinele lorŭ.

Aceste sunt asemenea organisate în sistema calendariă păgână a poporuluĭ, carea maĭ în tóte se nimeresce cu calindariulŭ tomuluĭ primŭ.

În esplicarea lorŭ se face provocare la materiele din tomurile premise, și ast-felŭ demostrare chiar pentru originea lorŭ.

Icĭ colea trecŭ — precum aflu de lipsa — și la datinele de asemene natură a altorŭ popóre, anume : slavone și germane, etc., pentru de a arĕta diferinţele, și ast-feliŭ de a demustra romanitatea cultuluĭ familiarŭ românescŭ.

Nime altulŭ, până când scriŭ aceste, nu a ajunsŭ de a cunósce așa de afundŭ secretele vieţiĭ poporuluĭ nostru. Nimicŭ alta póte fi o fântână maĭ bună pentru naţionalisarea literatureĭ nóstre de câtŭ tomulŭ acesta și celŭ următorŭ.

TOMULŬ alŭ IV-lea

Elemente de mitologia daco-romană.

Acestŭ opŭ e de sine stătătorŭ, dar are legătura sa deosebĭ cu tomulŭ alŭ III-lea, în câtŭ totŭ aceleașĭ fiinţe și

elemente mitologice s'aŭ pertractatŭ din altŭ punctŭ de vedere.

Isvórele sunt încă : basmele (povestile), tradiţiunile, poesiile, farmecele, descântecele şi superstiţiunile poporale române.

Aceste patru tomurĭ formézá unŭ materialŭ de 80—90 de cóle tipărite.

Dacă când-va s'aŭ pututŭ asemena atarĭ cărţĭ cu aşa numitele cărţĭ sibilice pentru poporulŭ românŭ, atuncĭ sunt aceste, în specie cele dóuĕ din urmă.

Nu cumva şi aceste sunt destinate ca să ajungă sórta celorŭ sibilice?

Dr. At. M. Marienescu.

Oraviţa 1874.

SERBĂTORILE

ȘI

DATINELE ROMANE

VECHIE.

INDICE

	Pag.
Prefaţiune	iij
Călindariulŭ romanŭ vechiŭ	1
Sumarĭulŭ sĕrbătorilorŭ şi ludilorŭ	26

PARTEA I

SĔRBĂTORILE STATIVE.

1. In Ianuariŭ	38
2. In Februariŭ	58
3. In Martiŭ	81
4. In Aprile	113
5. In Maiŭ	135
6. In Iuniŭ	153
7. In Iuliŭ	169
8. In Augustŭ	183
9. In Septembre	203
10. In Octombre	211
11. In Novembre	224
12. In Decembre	227

PARTEA II

Sĕrbătorile mutătóre	257

PARTEA III

Ludiĭ în genere şi în specie	282

PARTEA IV

1. Datinele la nascere	305
2. Datinele la nuntă	314
3. Datinele la morţĭ	335

ADAUSŬ

Noţiunĭ despre mitologia dacică, şi romană vechie în Dacia	349

I.

CALENDARIULŬ ROMANŬ VECHIŬ

PRESTE TOTŬ, ȘI IN CULTŬ.

I. ANULU.

Calendariulŭ romanŭ vechiŭ pórtă caracterulŭ religiuniĭ de statŭ, carea în decursulŭ seculilorŭ dintr'unŭ începutŭ simplu s'a desvelitŭ într'o sistemă măĭestrită.

In diferite timpurĭ aŭ fostŭ anĭ diferițĭ, și aŭ trecutŭ seculĭ până s'a așeḑatŭ mărimea și împărțirea anuluĭ.

1. Anulŭ înainte de Numa Pompiliŭ.

Intru începutŭ a fostŭ anŭ de lună (Luna) și a fostŭ compusŭ numaĭ din 10 lunĭ (menses) cu numele : Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis, Sextilis, September, Octomber și December. December luna a 10-ea și cea din urmă arétă mărimea anuluĭ. Anulŭ acesta numĕră numaĭ 304 de ḑile, și nu a corespunsŭ nicĭ întórceriĭ luneĭ, nicĭ a sóreluĭ (1).

(1) Ovidiu, Fastorum Libri III, v. 120. Mensibus egerunt lustra minoria decem Annus erat decimum cum luna receperat orbem etc. Populäre Astronomie Mädler, Berlin, p. 518.

2. Anulŭ luĭ Numa Pompiliŭ.

Numa, alŭ doilea rege alŭ romanilorŭ, parte a reformatŭ instituţiunile vechie, parte a întrodusŭ noue, — şi fiindŭ-că calendariulŭ era în strînsă legătură cu religiunea, a reorganisatŭ şi calendariulŭ.

Numa a lărgitŭ anulŭ de maĭ nainte, adăugêndŭ lunele Ianuariŭ şi Februariŭ, ca lunĭ de încheiarea anuluĭ, adecă remânêndŭ Martiŭ ântêia lună a anuluĭ (2).

Anulŭ luĭ Numa a fostŭ anŭ de lună, cu 12 lunĭ, adecă de câte orĭ era luna nouă peste anŭ, şi pentru acésta avea numaĭ 355 de ḑile.

3. Anulŭ decemvirilorŭ.

Decemviriĭ la an. 450 ant. Cr. făcură proposiţiune de lege pentru regularea anuluĭ, pentru că în urmarea intercalăriĭ, prin care anulŭ de lună să se aducă în consonanţă cu celŭ de sóre, s'a făcutŭ confusiune, — şi s'a otărîtŭ ca Ianuariŭ să fiă ântêia lună.

La anulŭ 153 ant. Cr. (601 a R.) calendele Ianuarie s'aŭ pusŭ din partea statuluĭ, de locŭ după ḑiua cea maĭ scurtă (21 Dec.) ca şi începutulŭ anuluĭ (3) adecă anulŭ noŭ, — dar ḑiua cea maĭ scurtă se credea în 24 Decembrie.

4. Anulŭ luĭ Iuliŭ Cesare.

Neordinea ce a intratŭ în calendariŭ, a silitŭ pe Iuliŭ Cesare ca să se îngrijéscă de regularea calendariuluĭ.

Iuliŭ Cesare la an. 47 ant. Cr. era Pontifice Macsimŭ, şi a treia óră consule, şi elŭ a cerutŭ sfatŭ de la Sosigenes, unŭ matematicŭ

(2) Ovidiu F. L. I 43. Martis erat primus mensis, Venerisque (Aprilis) secundus. II, 49. Qui sequitur Ianum (adecă Febr.)· veteris fuit ultimus anni tu quoque sacrorum Termine, finis eras. Aci se înţelege serbătórea Terminalia din Februariŭ.

(3) Preller R. M. p.159. Die Kalenden, nachdem kürzesten Tage vom staatswegen Neujahrsanfang geworden waren. G. N. Schuller, Kolinda p. 4. Und ist bekannte Tathsache dass in alter Zeit das Neujahr auf den 25 Dec. fiel.

renumitŭ din Egiptŭ, și acesta a datŭ sfatulŭ, ca cursulŭ lunei să nu se iee în considerațiune ci numaĭ alŭ sóreluĭ, și a pusŭ 365 de ḑile, 6 ore și câte-va minute pe anŭ.

La an. 708 a R. (45 ant. Cr.) s'a începutŭ regularea cu aceea, că afară de luna Mercedoniŭ, luna îndatinată de intercalare cu 23 de ḑile, ce se intercalá în Februariŭ după serbătórea Terminalia, s'a maĭ adausŭ, adecă s'aŭ intercalatŭ încă 2 lunĭ de 67 de ḑile între Noembre și Decembre, așa în câtŭ anulŭ acesta era de 445 de ḑile, saŭ 15 lunĭ, și pentru acésta anulŭ 708 se numesce alŭ confusiunilorŭ, — dar după acéstă regulare, anulŭ s'a adusŭ în consonanță cu sistema solară.

La an. 709 a. R. (44 ant. Cr.) s'a începutŭ calendariulŭ organisatŭ de Iuliŭ Cesare, și anume cu 365 de ḑile, câte-va ore și minute, întocmaĭ cum e și adĭ, — și alŭ patrulea anŭ să fiă cu 366 de ḑile, adecă cu o ḑi intercalată în Februariŭ (4).

Totŭ de odată s'a decisŭ, ca începutulŭ anuluĭ reformatŭ să se pună pe luna nouă după solstițiulŭ de iarnă (21 Dec.) și așa s'a pusŭ pe 1 Ianuariŭ de aḑĭ, adecă cu 6 ḑile maĭ îndĕrĕptŭ de cum era anulŭ noŭ séŭ «Calendele Ianuarie» la decemvirĭ. Din 6 ḑile, cincĭ se ḑiceaŭ a fi fostŭ ascunse în timpulŭ când Jupiterŭ pruncul a fostŭ ascunsŭ. In acele era întunerecŭ, și a 6-a ḑi, la aflarea luĭ, s'a făcutŭ lumină. Tradițiunea spune : Rhea a născutŭ luĭ Saturnŭ maĭ mulțĭ pruncĭ, și fiindŭ-că luĭ Saturnŭ i s'a profețitŭ, că unŭ pruncŭ îlŭ va detrona, Saturnŭ 'și-a înghițitŭ pruncii. Când s'a născutŭ Jupiterŭ, atuncĭ Rhea l'a ascunsŭ în peștera de la muntele Ida, éră luĭ Saturnŭ i s'a datŭ să înghită o pétră în loculŭ luĭ Jupiter. In cincĭ ḑile a fostŭ Jupiter ascunsŭ, și pentru acésta și ḑilele aŭ fostŭ ascunse cu elŭ, — a 6-a ḑi a fostŭ aflatŭ, și de la ascunderea acésta se numesce Jupiter Latialis. Acésta e legenda elenă, dar după cea romană a fostŭ ascunsŭ în Latiu (lalco = ascundo) (5).

(4) Mädler Pop. Astr. p. 518. E. Kluszmann in Ovidiu. Stuttgart p. IX.
(5) Dict. Etim. F. Nork. Preller Gr. Myth. I 102.

II. LUNA.

1. Impărțirea în ḑile.

Anulŭ înainte de Numa a fostŭ împărțitŭ în 10 lunĭ, dar de câte ḑile a fostŭ luna, nu se scie.

In anulŭ luĭ Numa eraŭ 12 lunĭ, cu 355 de ḑile, și din acele lunĭ, 7 cu câte 29 de ḑile, éră 4 cu câte 31 de ḑile și anume Martiŭ, Maiŭ, Iuliŭ și Octombre. Februariŭ a remasŭ cu 28 de ḑile. Fiindŭ-că în acestŭ modŭ nu eșia socotéla timpuluĭ anuluĭ, din când în când se maĭ adăuga și a 13-a lună, numită Mercedoniŭ, și peste totŭ luna de intercalare, și se intercala în Februariŭ după Terminalia, înaintea celorŭ 5 ḑile din urmă (6).

Numa la acéstă împărțire a ḑilelorŭ în lunĭ, a avutŭ acelŭ scopŭ religiosŭ, ca în tótă luna să fiă numĕrŭ fără de părechiă, adecă 29 și 31 pentru că suntŭ plăcute ḑeilorŭ, și numaĭ luna luĭ Februariŭ, închinată Manilorŭ, să fiă cu părechiă (7).

Iuliŭ Cesare a adausŭ luĭ Ianuariŭ, Sextile și Decembrie câte două ḑile, luĭ Aprilie, Iuniŭ, Septembrie și Noembrie câte o ḑi (cătră 29 de ḑile), éră Martiŭ, Maiŭ, Quintile și Octombrie rĕmaseră cu câte 31 de ḑile, și Februariŭ cu 28 de ḑile (8).

2. Numirea lunelorŭ.

Lunele la Romaniĭ ceĭ vechĭ până la Iuliŭ Cesare s'aŭ numitŭ: Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis, Sextilis, September, Octomber, November, December.

In epoca cultuluĭ împĕrațilorŭ s'aŭ făcutŭ schimbărĭ în numirĭ, pentru că unora li s'a închinatŭ, sânțitŭ lunĭ întregĭ, ca și unorŭ ḑeitățĭ.

(6) Varro L. L. VI, 13. Plutarch in Numa C. 18. Macrobiu sat. I, 13.

(7) Pliniu H. N. XXVIII 5. Plut. in Numa C. 14. Hartung I, 150.

(8) E. Klussmann p. X. Hartung I, 151.

Luĭ Iuliŭ Cesare i s'a propusŭ ca luna Quintilis, luĭ Augustŭ, ca luna Sextilis să se numéscă după numele lorŭ, și de aci e Iuliŭ și Augustŭ (9). Sub Tiberiŭ aŭ venitŭ lingușitoriĭ ca September să se numéscă Tiberiŭ și Octoberŭ, Liviŭ, dar nu s'a primitŭ (10). Sub Nerone lunele Aprilie, Maiŭ și Iuniŭ, unŭ timpŭ lungŭ s'aŭ numitŭ Neroniŭ, Claudiŭ și Germanicŭ (11). Sub Domițianŭ, September s'a numitŭ Germanicŭ, éră October, Domițianŭ (12). Luĭ Antoninŭ Piu i s'a oferitŭ, ca September și Octomber să se numéscă Antoninianŭ și Faustinianŭ, însă nu a primitŭ, dar Comodŭ 'șĭ-a pusŭ una după numele sĕŭ, și tuturorŭ lunelorŭ a datŭ numirĭ noue (13). Sub Tacitŭ, luna September a căpĕtatŭ numele Tacitŭ (14).

3. Altă împărțire a luneĭ.

Afară de împărțirea luneĭ în ḑile, a fostŭ și altă împărțire.

In tótă luna s'aŭ alesŭ douĕ ḑile sânte, cea d'ântêia, adecă *Calendae*, și cea din mijlocŭ, adecă *Idus*, și astŭ-felŭ luna a fostŭ împărțită în douĕ. Partea primă, adecă de la Calende până la Idus, a fostŭ prin Nonae încă odată subîmpărțită. Pe lângă acésta, luna, și anume anulŭ, a fostŭ împărțitŭ încă prin *Nundinae*, în câtŭ pe anŭ cădeaŭ 50 de Nundinae și câte-va ḑile.

A. Calendae.

Calendae (15) se numia ḑiua d'ântêiŭ a fie-căreĭ lunĭ de peste anŭ. De la Calendae nu se numĕra înainte ca și aḑĭ către 2, 3, 4, etc.,

(9) Macrobiu Sat. I, 12, 34, 35.

(10) Sueton 26.

(11) Tacitŭ Anal. XV, 74, XVI, 12.

(12) Sueton 13. Plutarchŭ Numa 19.

(13) Capitolinu in Antoninu Piu 10. Dio Cassiu LXXII 15.

(14) Vopiscu 13. Preller 783.

(15) Din Calendae se deduce cuvêntulŭ Calendarŭ ; éră Calendae se derivă din verbulŭ calo-as-are ce însémnă a chiăma, a anuncia, publica. Fiindŭ-că *calo* e de prima conjugațiune arŭ trebui să fiă Calandae și nu Calendae. Calendae e unŭ ad-

ci îndărătŭ către capĕtulŭ luneĭ trecute, și mergeaŭ cu numerulŭ calendelorŭ până la Idus alŭ luneĭ trecute, p. e. Calendae Ianuariae = 1-iŭ Ian. Pridie Calendae Ianuarii = 31 Dec. III-a Cal. Ian. = 30 Dec. și așa îndărătŭ până la IXX-a cal. Ian. = 14 Dec. In 13 Dec. era Idus; — în urmare din 14 Dec. până în 2 Ianuariŭ tóte ḑilele suntŭ calendele luĭ Ianuariŭ. In lunele cu Idus în 15-le calendele luneĭ viitóre se începeaŭ din 16-le a luneĭ presinte (16).

B. Nonae.

Nonae (17) se numia a 5-a saŭ a 7-a ḑi a fie-căreĭ lunĭ, și totŭd'a-una era a 9-a ḑi de la Idus numĕrândŭ îndĕrătŭ. De la Idus, din alŭ 15-le a luneĭ Nonae cădeaŭ pe a 7-a ḑi, de la Idus din alŭ 13-a ḑi, cădeaŭ pe a 15-a ḑi a luneĭ.

De la Nonae se numĕra îndĕrătŭ către calende, și astŭ-felŭ nonele aveaŭ 4 saŭ 6 ḑile, adecă precum cădea de la Idus pe a 5-a saŭ a 7-a ḑi, p. e. fiindŭ-că în Ianuariŭ Idus cădea pe 13 Ianuariŭ, nonele cadŭ pe 5 Ian.; așa dară Nonae Ianuarii = 5 Ian. ante nonae Ian. = 4 Ian. III-a și IV-a (dies) nonae Ian. = 3 și 2 Ianuariŭ.

C. Idus.

Ḑiua mijlociă și sântă a luneĭ se numia Idus (18).

jectivŭ în locŭ de substantivŭ, și se subînțelege «dies» = ḑile. De asemenea formațiune suntŭ și: merendae, proebendae etc. Greciĭ nu aŭ avutŭ Calendae, de aci «ad graecas calendas» adecă nicĭ când. Prea de multe orĭ se scrie cu K și nu cu C.

(16) Preller R. Myth. p. 140. Hartung I, 150. Combinândŭ acuma ḑilele anuluĭ luĭ Numa cu alŭ luĭ Iuliŭ Cesare, în acesta s'aŭ înmulțitŭ calendele cu câte 1, 2, ḑile.

(17) Nonae din nonus *a* um, adecă a 9-a ḑi pentru că de la Idus până la Nonae suntŭ 9 ḑile.

(18) Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies *Itis* vocatur, sumptum est. *Item* autem illi interpretantur Iovis fiduciam. Macrobiu Sat. I 15. Idus dies qui dividit mensem. Iduare enim etrusca lingua dividere est, unde vidua. Macrobiu I c. 16. Idus ab eo, quod Tusci Itus, vel potius quod Sabini Idus dicunt. Varro 1. 1. VI 28. Se vede că cuvêntulŭ e italianŭ, și Itus identicŭ cu Idus. Filologiĭ nouĭ află etimologia din «*Ind*uob*us*». Keller Die Jahrbücher für Philologie T. 87, 767. Preller p. 140.

Idus cade în Martiŭ, Maiŭ, Iuliŭ și Octombre pe a 15-a ḑi a luneĭ, éră în cele-l-alte lunĭ pe a 13-a ḑi.

De la Idus éră se numĕră îndĕrătŭ către calende, și anume către None, și are 9 ḑile, de la Idus din a 13-a ḑi a luneĭ, idulŭ alŭ VIII-lea și celŭ din urmă cade pe a 6-a a luneĭ, de la idus din a 15-a ḑi a luneĭ idulŭ alŭ VIII-lea și celŭ din urmă cade pe a 8-a a luneĭ, p. e. Idus Ianuarii = 13 Ian. Ante idum Ianuarii = 12 Ian. Alŭ III-lea, IV-lea, V-lea, VI-lea, VII-lea, VIII-lea idu a luĭ Ianuariŭ, e 11, 10, 9, 8, 7, 6 Ianuariŭ.

Idulŭ prin reformarea calendariuluĭ nu a suferitŭ schimbare; așa sub Numa precum sub Iuliŭ Cesare a rĕmasŭ totŭ a 13-a saŭ a 15-a ḑi a luneĭ. Schimbarea a atinsŭ numaĭ numĕrulŭ ḑilelorŭ ce urméză de la Idus, nu îndĕrătŭ către nonele luneĭ sale, ci înainte către calendele luneĭ viitóre, căcĭ, până ce după calendariulŭ luĭ Numa eraŭ totŭ-d'a-una 17 ḑile de calende, după alŭ luĭ Iuliŭ Cesare, ḑilele calendelorŭ s'aŭ îmmultitŭ cu 18 și 19, din causă că către cele 29 de ḑile a lunelorŭ luĭ Numa s'aŭ adausŭ la fiă-care lună încă una saŭ doue ḑile (19).

D. Nundinae.

Nundinae (20) era numirea pentru unŭ restimpŭ de 9 ḑile, și nu numaĭ luna, ci și anulŭ era împărțitŭ prin nundine.

(19) Pentru acésta la unele serbătorĭ, și alte date e dubietate, unde se ḑice că a fostŭ ceva în ultima calendă, pentru că ultima calendă sub Numa a fostŭ a 17-a, sub Iuliŭ Cesare și maĭ târḑiŭ a fostŭ a 18-a, 19-a ḑi de la calendele luneĭ ce urméză, înderătŭ numĕrândŭ ; saŭ în câtŭ nu a fostŭ dubietate, atuncĭ serbătórea — după reformă — a trecutŭ din a 17-a în a 19-a ḑi, ce în decursulŭ opuluĭ, și p. e. la Saturnalia din Decembre se va putea observa. E. Klussmann : Des P. Ovidiu N. Fest kalender p. IX. Hartung I 150.

(20) Nundinae din novem dies = nouă ḑile. Nundinae maĭ târḑiŭ s'a numitŭ și têrgulŭ, bâlciulŭ, unde se vinde și cumpĕră. Prin nundine s'a despărțitŭ o sĕptămână de alta, ca și adĭ prin Duminecă. Ḑea Nundina s'a veneratŭ a 9-a ḑi după nascerea feciorului, când i se dedea numele și se privĭa de cive. Nundina e și ḑiua numĕruluĭ sântŭ, 9. Preller p. 579.

In timpurile mai vechie romane, când civii mai avuţi şi patricii locuiaŭ la ţéră, optŭ ḑile se ocupaŭ de lucru şi a 9-a ḑi veniaŭ la cetate, saŭ să se odihnéscă saŭ la têrgŭ să cumpere cele de lipsă peste sĕptămână (21).

Nundinele ca unŭ restimpŭ de 9 ḑile, în Roma şi în Italia aŭ fostŭ fórte vechie, şi Nundinele, — ce suntŭ sĕptĕmâni de 9 ḑile, — s'aŭ susţinutŭ oficiosŭ în lumea romană până cătră capĕtulŭ secolului alŭ douilea (22).

Nundinele — după alungarea regilorŭ — întru suvenirea regelui bunŭ Serviŭ Tulliŭ, (cam de la 245 an. R.) aŭ începutŭ a se ţine ca şi serbătóre, şi mai târḑiŭ (de la 566 an. R. 287 ant. Cr.) aŭ fostŭ ḑile şi de comitii, şi de cause publice (23).

La începutŭ nundinele prime ale fiă-cărei luni cădeaŭ pe none, adecă pe a 5-a saŭ a 7-a ḑi, éră după alungarea regilorŭ s'aŭ strămutatŭ, pentru că căderea lorŭ pe none se credea de nenorocósă (24).

Ḑilele de la o nundină până la alta în Calendariŭ se însemna cu optŭ litere mari, anume : A, B, C, D, E, F, G şi H. Nundinele nu se însemna în totŭ anulŭ cu aceleaşi litere, ci în totŭ anulŭ viitorŭ propăşia cu trei litere înainte, şi litera, pe care a căḑutŭ ântêia nundină a anului, arétă ḑilele de nundine de peste totŭ anulŭ.

Nundinele nu puteaŭ cădea pe 1 Ianuariŭ saŭ pe litera A, pentru că atunci era pre semnŭ rĕŭ, şi décă se întêmpla aşa ceva, atunci intra 31 Dec. şi 1 Ianuariŭ, se băga o ḑiuă (25).

III. ḐILELE.

Romanii vechi numĕraŭ o ḑiuă, de la meḑulŭ nopţii până la me-

(21) Analli del instituto 1859, p. 117. Preller 183.

(22) Dionisiŭ II, 18. Merkel Ovidii Fast. p. XXXI

(23) Macrobiu Sat. 1, 16, 28. Mommsen Rom. Chron a 2-a edit. p. 280. Nundinele eraŭ ḑile nefaste şi la an. 288 ant. Cr. legea Hortensia le-a făcutŭ *fasti dies*. E. Klussmann p. XII.

(24) Varro LLVI 28. Dio Cassiu XL 47.

(25) C. Klussmann p. XII.

dulŭ nopţiĭ, şi încă nu eraŭ în stare de a otărî diua şi nóptea după astronomiă, ci după privirea la cerŭ.

Poporulŭ împărţia diua în medulŭ nopţiĭ, strigarea cocoşuluĭ, dorile şi amédi. La începutŭ se folosiaŭ de orologiŭ de apă, şi numaĭ la an. 164 ant. Cr. din Sicilia s'a adusŭ la Roma unŭ orologiŭ de sóre.

Maĭ târdiŭ s'a împărţitŭ diua după ore, şi, de şi diua civilă s'a pusŭ cu 24 de ore, diua naturală a servitŭ de basă, aşa în câtŭ lungimea dileĭ şi a nopţeĭ, diferia după cum sórele a rĕsăritŭ şi apusŭ maĭ curêndŭ saŭ maĭ târdiŭ. La resărirea sóreluĭ se începea ora ântêia a dileĭ, şi la apunere era cea din urmă; pentru acésta, vara eraŭ maĭ multe ore în di, éră iarna maĭ puţine.

In secolulŭ alŭ VIII-lea alŭ Romeĭ, timpulŭ acesta alŭ dileĭ şi alŭ nopţiĭ schimbătóre s'a împărţitŭ în 12 părţĭ egale, aşa în câtŭ orele de di şi de nópte numaĭ la ecuinopţiĭ s'aŭ nimeritŭ, éră în alte timpurĭ aŭ diferitŭ (26).

Décă cine-va după prescrierea religiósă nu avea dreptŭ ca să remână peste o di întrégă afară din cetate, pleca la medulŭ nopţiĭ, şi se inturna înainte de medulŭ nopţiĭ. Décă unŭ magistratŭ trebuia ca totŭ în acea di să auspicieze şi să împlinéscă ceva, eşia la medulŭ nopţiĭ ca să observe semnele (27).

Dilele se împărţiaŭ 1) în dies festi, 2) dies profesti, 3) dies nefasti, 4) dies intercisi saŭ endotercisi.

1. Dies festi.

Dies (dilele) festi suntŭ ale deilorŭ, şi suntŭ destinate pentru fapte în onórea saŭ în numele deilorŭ, anume pentru sacrificiĭ, ospeţe de sacrificiŭ, ludi publici, serviciŭ divinŭ şi încetare de la lucru.

Dies festi când suntŭ cu serviciŭ divinŭ şi încetare de la lucru,

(26) E. Klussman p. I. Dr. I. H. Mädler Populare Astronomie p. 518. Hartung, I, 152.

(27) Macrobiu Sat I, 15. Varro L. L. VI, 27. Preller p. 144.

adecă suntŭ ḑile de odihnă, se numescŭ și *feriae*, ce însemnéză serbătorĭ (28), și suntŭ publice saŭ private.

A. Sĕrbătorile publice.

a) *Feriae stativae*, saŭ sĕrbătorĭ stătorite, immobile, carĭ în fiă-care anŭ cădeaŭ totŭ pe acea ḑi, p. e. Vota totŭ în 13 Ianuariŭ, și aceste serbătorĭ tóte eraŭ băgate în Calendariŭ.

b) *Feriae conceptivae*, saŭ sĕrbătorĭ mutătóre, carĭ se ţineaŭ în fiă-care anŭ, însă ḑiua trebuia să se determine înainte prin preoţĭ saŭ magistraţĭ, p. e. Paganalia (29).

c) *Feriae imperativae*, ca și serbătorĭ estraordinare, carĭ nu se ţineaŭ în totŭ anulŭ, ci se ordinaŭ din ocasiunĭ anumite, p. e. după atare victoriă saŭ în timpŭ de ciumă.

De feriĭ se ţineaŭ încă calendele adecă ḑiua ântêia din tótă luna (afară de 1 Ianuariŭ) în onórea Junoneĭ, — apoĭ se ţineaŭ tóte idurile în onórea luĭ Joe, — éră nundinele înainte de legea Hortensia eraŭ feriĭ numaĭ pentru patriciĭ. Nonele nu suntŭ serbătorĭ.

B. Sĕrbătorile private.

Feriele private suntŭ sĕrbătorĭ numaĭ pentru aceia carĭ le ţinŭ, p. e. când cine-va serbéză ḑiua numeluĭ, saŭ face sacrificiŭ, saŭ arétă onórea pentru unŭ mortŭ alŭ sĕŭ (30).

2. Dies profesti.

Dies profesti eraŭ ḑile destinate pentru afacerile private și publice

(28) Paul Diac. p. 65. Macrobiu Sat. I 16. Sacra celebritas est, vel cum sacrificia diis offeruntur, vel cum dies divinis epulationibus celebratur vel cum ludi in honorem aguntur deorum, vel cum feriae observantur.

(29) Macrobiu totŭ acolo «Conceptivae sunt quae quotannis a magistratibus vel sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos vel etiam incertos sut sunt feriae latinae, Paganalia, Compitalia.» Preller p. 144.

(30) Festu p. 211. Hartung I, 153.

ale cetățenilorŭ, adecă eraŭ ḑile de lucru. Dies profesti în înțelesŭ largŭ suntŭ totŭ de odată și dies fasti (ḑile bune, favorabile).

Profesti se împartŭ :

a) In *fasti*, (în înțelesŭ strînsŭ) carĭ suntŭ ḑile de judecată (31). Dies fasti pe la capĕtulŭ republiceĭ eraŭ 40. In ḑilele aceste, pretorele în afacerĭ de dreptŭ privatŭ, îșĭ esercita puterea sa de oficiŭ judecătorescŭ prin vorbele «do, dico, abdico» primia acțiunĭ (pîre civile) judecătoresce, da saŭ lua proprietatea, preste totŭ, aducea decisiunĭ valide (lege agere).

Până la legea Clodia despre auspiciĭ (58 ant. Cr.) dies fasti nu se puteaŭ preface în comitiales; dar de atuncĭ și în dies fasti s'aŭ ținutŭ comițiĭ (adunărĭ de poporŭ), însă nu și senatŭ.

Iuliŭ Cesare a decisŭ, ca tóte acele ḑile ce s'aŭ adausŭ la calendarŭ prin reforma luĭ, să fiă fasti. Augustŭ din acele ḑile a făcutŭ numaĭ douĕ ḑile fasti, éră cele-l-alte 7 le-a pusŭ de ḑile comițiale. Dies fasti se însemna în calindarŭ cu litera F.

b) In dies comitiales, adecă ḑile în carĭ se putea chiăma poporulŭ la adunare și la afacere publică; și acestea suntŭ de însemnătate maĭ mare de câtŭ suntŭ dies fasti, pentru că poporulŭ avea să decidă asupra uneĭ cause politice,—aci îșĭ esercita dreptulŭ publicŭ (32). Dies comitiales se însemna în calendariu cu litera C.

Décă comițiele (adunările publice) nu se publicaŭ anume pe acea ḑi, atuncĭ în acea ḑi se puteaŭ ținea și judecățĭ și senatŭ.

Ḑile comițiale la capĕtulŭ republiceĭ eraŭ 190; dar în timpulŭ împĕrațilorŭ, carĭ aŭ restrînsŭ dreptulŭ poporuluĭ la cause publice, și nu-lŭ lăsa să se adune adese-orĭ, aceste ḑile se împuținară (33).

3. Dies nefasti.

Dies nefasti eraŭ — în înțelesŭ largŭ — ḑilele contrariĭ cu dies festi

(31) Ovidiŭ F. L. I, 52. Verbaque honoratus libera praetor habet.

(32) Ovidiŭ F. L. I, 53. Est quoque, quo populum ius est includere saeptis etc.

(33) E. Klussmann p. XIII.

și profesti; la începutŭ dies nefasti eraŭ contrariulŭ numaĭ de la fasti, dar maĭ târḑiŭ s'a lățitŭ înțelesulŭ lorŭ.

In ḑilele nefasti — în înțelesŭ strînsŭ — nu s'aŭ ținutŭ nicĭ judecată, nicĭ adunărĭ publice, pentru că poporulŭ era ocupatŭ cu economia sa.

Ințelesulŭ ḑilelorŭ nefasti s'a lățitŭ prin aceea, că li s'aŭ adausŭ încă *dies religiosi*, și *atri*.

Dies religiosi suntŭ în genere ḑilele, carĭ din respectŭ religiosŭ aŭ fostŭ scrupulóse, adecă de presemne rele, proprie carĭ aŭ fostŭ pentru ḑeitățile de desubt, p. e. Feralia, serbătóre pentru ceĭ repausațĭ (34).

Dies atri maĭ alesŭ suntŭ ḑilele de nenorocire, în carĭ Roma a suferitŭ vre-odată nenorocire și a espiatŭ că ḑeiĭ șĭ-aŭ întorsŭ fața de către ea, p. e. ḑiua de perderea lupteĭ la Allia, de aci, dies alliensis (35).

Dies atri (negre) s'aŭ numitŭ și vitiosi; așa deosebĭ vitiosi acele ḑile, când auspiciele făcute pentru vre-o întreprindere maĭ mare eraŭ nefavorabile.

Afară de acestea, dies nefasti aŭ fostŭ încă 36 de dies postriduani, adecă tóte ḑilele ce urmaŭ de locŭ după Calende, None și Idurĭ, și se însemna în calendarŭ cu litera N (nefastŭ) (36).

In aceste ḑile n'a fostŭ iertatŭ ca să conchiăme armata, să se pórte lupte, să se adune comițiele și senatulŭ, și să se țină judecată.

Augustŭ în călindarĭulŭ sĕŭ a impuținatŭ ḑilele nefasti, deosebĭ atri, de carĭ nu s'a ținutŭ vre-o ceremonia saŭ datină vechiă, precum și acele ḑile postriduane, carĭ numaĭ pentru aceea aŭ fostŭ nefasti, pentru că aŭ urmatŭ după Calende, None, și Idurĭ (37).

(34) Ovidiŭ II, 533 etc.

(35) Ovidiŭ I, 59 Proximus ater erit, omen ab eventu est, illis nam Roma diebus damna sub abverso Marte tristia tulit. Veḑĭ încă VI, 763. Plut. Quest. R. C. 25 Varro L. L. VI, 29. Liviu VI, 1.

(36) Preller R. M. p. 143 aceste ḑile încă le numĕră între atri. Macrobiu Sat. I. 21 Mommsen p. 373.

(37) E. Klussmann p. XV.

4. Dies intercisi saŭ endotercisi.

Precum dies festi în privinţa sacrală aŭ fostŭ pentru ḑeĭ, şi dies profesti pentru ómenĭ; dies endotercisi saŭ intercisi (întrerupte, sparte) eraŭ comune ḑeilorŭ şi ómenilorŭ, şi eraŭ ḑile de jumĕtate de serbătóre.

In aceste ḑile se aducea sacrificiŭ, însă timpulŭ până la sacrificiŭ şi după sacrificiŭ de ḑi, era pentru afacerile omenescĭ.

Décă diminéţa se sacrifica, acésta era a ḑeilorŭ, — însă după sacrificiŭ a ómenilorŭ, şi astŭ-felŭ era fastu. Aceste ḑile se însemna în calendariŭ cu N. P. (nefastus prior saŭ principio), şi de aceste ḑile eraŭ 24 Martiŭ, 24 Maiŭ însemnându-se în calendarŭ Q. R. C. F. (Quando Rex comitiavit Fas.) şi 24 Iuniŭ (Quando stercus delatus fas.).

Dacă ḑiua era întreruptă, şi anume diminéţa şi séra pentru sacrificiŭ ḑeilorŭ, atuncĭ mijloculŭ era pentru afacerile ómenilorŭ, p. e. diminéţa se tăia vita şi séra se punea părţile din ea pe altarulŭ ḑeităţiĭ. Aceste ḑile se însemna în calendarŭ cu E N. adecă endotercisi.

IV. ADMINISTRAREA CALENDARULUĬ.

Despre tóte aceste, adecă despre anŭ, lună şi ḑile s'aŭ purtatŭ anale, numite «fasti calendares», adecă calendariŭ în sensulŭ strînsŭ, ce de origine a fostŭ unŭ obiectŭ alŭ cultuluĭ divinŭ, o parte a religiuniĭ, pentru că la Romanĭ aşa sacrificiele şi serbătorile, precum alte acte religióse aŭ fostŭ puse pe ḑile anumite, şi însemnate în calendariŭ.

Administrarea calendaruluĭ a fostŭ dătă sub îngrijirea pontificilorŭ, adecă a preoţilorŭ.

Pontificiĭ publica calendele, adecă lunele noue şi sărbătorile, şi se îngrijia de ḑilele pentru viaţa publică şi privată, adecă carĭ ḑile sunt pentru comiţiĭ şi judecatŭ, şi carĭ pentru negoţŭ şi lucru, apoĭ se îngrijia de împărţirea ḑilelorŭ în lunĭ, şi de intercalare. Maĭ tóte lu-

crările de agricultură, semĕnătură, secerișulŭ și culesulŭ eraŭ inițiate de preoțĭ, adecă eĭ le începea, deschiḑêndu-le prin deosebite datine religióse, și prin aceste aŭ căpĕtatŭ mare influință asupra poporuluĭ.

Pontificiĭ aŭ însărcinatŭ pe «Pontifex minor» ca să bage bine sémă, când e luna nouă, și despre aparința eĭ să încunosciințeze pe Rex sacrificulus» (regele sacrificatorŭ) saŭ «Rex sacrorum» ca cu regina la olaltă să aducă sacrificiulŭ prescrisŭ pentru Iuno, apoĭ pontifex minor în ḑilele de calende, adecă în ântêia a luneĭ chiamă poporulŭ la capitoliŭ, și aci de pre *curia calabra*, publica câte ḑile suntŭ de la calende până la none, adecă 5, saŭ 7, pentru că după aceste se determină când e Idulŭ, adecă în 13, saŭ 15, și câtă e lungimea luneĭ. Publicarea o făcea după formula acésta : Dies te quinque calo Iuno covella! séŭ «Dies te Septem calo Iuno covella»(38) așa după cum era lunele de 29, séŭ 31 ḑile.

La None se chiamă din noŭ poporulŭ în capitoliŭ, și aci Rex sacrorum spunea ce felŭ de sĕrbătorĭ cadŭ în acea lună, ce ḑile suntŭ de lucru, și ce să se lucreze, și apoĭ făcea sacrificiulŭ.

Pontificiĭ eraŭ aleșĭ din patriciĭ (nobilĭ boerĭ) și eĭ folosiră prerogativa întru regularea calendariuluĭ, numaĭ în interesulŭ claseĭ lorŭ, și în contra plebeilorŭ (clasa maĭ de josŭ, poporală) și pentru acésta calendariulŭ 'lŭ regulaŭ maĭ multŭ după principiele politice, de câtŭ astronomice.

Administrațiunea calendariuluĭ era încurcată și grea, maĭ alesŭ din punctulŭ intercalărilorŭ, și pentru acésta a fostŭ ușorŭ de a putea abusa de calendariŭ. Pontificiĭ dândŭ adeseorĭ mâna cu consuliĭ, saŭ

(38) Cincĭ ḑile (saŭ șépte ḑile) 'țĭ strigŭ ție Iuno covella. Se adreséză către Iuno, pentru că tóte calendele 'ĭ suntŭ sacre afară de Ianuarie. Covella se deduce după Festŭ p. 31, din cohum, apoĭ covum, ce însémnă bolta, *coviatura ceruluĭ :* Cohum poetae coelum dixent a chao, ex quo putabant coelum esse formatum.

La Varro L.L. V. 135. cavum=golu e identicu cu covum, la Paulu Diac. covum însémnă cerŭ. Hartung I. 63. Iuno covella e dară Iuno cerêscă.

fiindŭ de partida contrariă, făcea anulŭ maĭ lungŭ saŭ maĭ scurtŭ, așa după cum le plăcea de consulĭ, saŭ 'ĭ ura.

La anu 300, ant. Cr. s'a adusŭ legea Ogulina, ca și plebeiĭ să fiă aleșĭ de pontificĭ. O reacțiune politică a intratŭ în Roma în contra pontificilorŭ, de locŭ cum plebea, cetățeniĭ noĭ, organisațĭ pe principiele politice aŭ începutŭ luptă în contra elementuluĭ patriciŭ (39). La anu 304 decemviriĭ făcură propunerea cătră poporŭ pentru regularea anuluĭ prin renoirea calendariuluĭ prin decemvirĭ, prerogativele cele maĭ însemnate ale patricilorŭ, și purcese din regularea calendaruluĭ, acuma se scurtară. (40)

Calendariulŭ în esența sa se ținea secretŭ din naintea poporuluĭ, și acésta era ceva greŭ pentru elŭ, de óre-ce calendarulŭ avea referință și la sciința de dreptŭ și la justiță, carĭ asemenea se manipulaŭ numaĭ de patriciĭ, și pontificiĭ lorŭ.

In acestŭ anu, 304 ant. Cr. Cneiu Flaviu edilulŭ plebeiŭ a publicatŭ fasti calendares tăindu-ĭ în pétră și punêndu-ĭ în publicŭ, ceea ce a fostŭ spre celŭ maĭ mare necasŭ alŭ patricilorŭ; și totŭ de odată a datŭ o scriere cu formulele de acțiune și de pertractare, până acuma necunoscute poporuluĭ.

Dară și după ce s'aŭ egalisatŭ aceste clase ale poporuluĭ încă s'a făcutŭ abusŭ mare de intercalare, pentru că pontificiĭ aŭ luatŭ parte în partidele de statŭ și anulŭ a ajunsŭ în confusiunea cea maĭ mare, așa în câtŭ la anu 708, a. Cr. (47 ant. Cr.)—ca consuliĭ să-șĭ gate anulŭ maĭ curêndŭ — 1-iŭ Ianuarie a cădutŭ pe 13 Octombre (41). Acestea aŭ silitŭ pe Iuliu Cesare ca să reformeze calendariulŭ.

(39) Liviu IV. 3. Obsecro vos si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur.

(40) Momsen Rôm. Chron. p. 210. Preller p. 143.

(41) Cic. ad Attic. VI. I. în Laudicea în seculul VIII-lea a. cr. 19. febr. nu scia că óre după 23 febr. fiva ceva intercalare.

V. FELURIMEA CALENDARELORŬ.

Afară de aceștĭ «fasti calendares» adecă calendarŭ în sensulŭ strînsŭ s'aŭ purtatŭ și alțĭ fastĭ (calendariu, anale) anume : Fasti consulares în carĭ se însemna numele și anulŭ consulilorŭ; fasti triumphales, cu numele împărațilorŭ triumfătorĭ și alŭ popórelorŭ bătute; fasti proeliares, de resboiŭ; fasti rustici, pentru agricultorĭ, în carĭ în tótă luna se spunea lucrulŭ de economiă.

Aci e vorba numaĭ de fasti calendares, adecă de calendarulŭ sërbătorilorŭ și alŭ timpuluĭ.

Imperiulŭ, statulŭ romanŭ, nu a avutŭ numaĭ unŭ calendarŭ pentru toțĭ. Deosebite țërĭ și popóre în Italia aŭ avutŭ altŭ calendarŭ, ba chiar și între Latinĭ unele orașe p. e. Tusculŭ Aricia, Praeneste, Tibur etc. aŭ avutŭ calendarele lorŭ, și pentru acésta nu aŭ fostŭ asemenea, nicĭ în privința înțelegeriĭ numeluĭ de lună, nicĭ a ordinăriĭ sërbătorilorŭ, p. e. In Roma, Alba, Aricia Tusculŭ, după organisarea calendaruluĭ, luna luĭ Marte a fostŭ a 3-a, dară la Sabinĭ a 4-a, la Laurențĭ și Falliscĭ a 5-a lună (42).

Fasti calendares în Roma și în tótă Italia tăiațĭ în pétră din oficiŭ se punea în piață saŭ pe edificiŭ publicŭ; ba și persóne private încă ridica fasti calendares pentru usulŭ comunŭ. Tóte calendarele înainte de 304 ant. Cr. adecă înainte de Cneiu Flaviu suntŭ perdute, — rëmase maĭ multŭ secretulŭ patriciilorŭ, — dintre calendarele reformeĭ luĭ Iuliu Cesare, apoĭ de pe timpulŭ luĭ Augustŭ și Tiberiŭ se afla maĭ numaĭ ruine, spărture.

Dintre calendarele vechĭ, s'a aflatŭ unŭ originalŭ în Roma, și s'a pusŭ în palatiulŭ Maffeĭ, de unde se numesce «calendarium Maffeium. Acestŭ calendarŭ e maĭ perfectŭ, arétă cum a fostŭ calendarulŭ ordinarŭ sub August, și «Fostorum Libri luĭ Ovidiu, se nemerescŭ fórte cu acesta. Calendarulŭ Maffeiu stă din o tablă mare de marmură,

(42) Ovidiu F. L. III 89. Tertius Albanis, quintus fuit ille Falliscis, sextus apud populos Hernica térra tuos.

pe care eraŭ sĕpate tóte 12 lunĭ de pe timpulŭ luĭ Augustŭ (3—5 d. Cr.); astăḑĭ nu se maĭ află nicĭ acestŭ calendarŭ, ci numaĭ copia despre elŭ la Pighin, şi se numesce calendarulŭ cetăţeĭ Romeĭ, precum şi «fasti urbani» (43).

Urméză calendarĭulŭ luĭ Verriu Flacu gramaticulŭ, care s'a pusŭ în piaţa Praenesteĭ. Din acesta s'a aflatŭ ruinĭ, (la 1770) din carĭ se vede că la maĭ multe lunĭ s'aŭ pusŭ şi esplicaţiunĭ (44).

Apoĭ s'aŭ maĭ aflatŭ spărture din calendarulŭ Amiterninum, Venusinum, Capranicorum, Farnesianum, Allifanum, Am...inum, Exquilinum, Pincianum şi Vaticanum. Ca probă de fasti calendares, s'aŭ aflatŭ în Cumae darabe deosebite, şi atestă despre folosinţa luĭ în cultulŭ luĭ Augustŭ; ca probă de fasti rustici e celŭ Farnesianŭ (45), şi unŭ esemplarŭ se află întregŭ în Neapole.

Se află douĕ documente de însemnătate despre calendarĭŭ, din timpulŭ căderiĭ păgânismuluĭ.

Unulŭ e «*Feriale*» ce s'a aflatŭ în ruinele amfiteatruluĭ de la Capua, numaĭ cu însemnarea sĕrbătorilorŭ cum s'aŭ ţinutŭ în Capua şi împrejurŭ, în Campania. Acestŭ feriale e compusŭ la anu 387. d. cr. (46).

Altulŭ «Calendarulŭ de statŭ romanŭ» compusŭ sub Imp. Constantin alŭ II-lea 337—361. d. cr. în multe punte esenţiale se deosebesce de celŭ vechiŭ (47).

Amêndouĕ suntŭ de însemnătate pentru caracteristica stăriĭ religióse din timpulŭ maĭ târḑiŭ. După aceste se serbéză încă şi pe acestŭ timpŭ serbătorile vechĭ a luĭ Marte, a Vesteĭ şi altele din calendarulŭ romanŭ păgânŭ, dar şi cultele străine, ce aŭ intratŭ în religiunea romană vechiă începŭ de a ocupa locŭ multŭ în calendarŭ, p. e. Isis şi Serapis din Egipet, Mama ḑeilorŭ din Frigia etc.; asemenea se vede cultulŭ împĕraţilorŭ consecraţĭ de ḑeĭ şi ludiĭ pu-

(43) Copia e si la Merkel: Ovid. Fast. p XII etc.

(44) Edatŭ de Foggini, Roma 1781 Se află şi la A.F. Wolf, «Sueton.» vol. IV p. 315.

(45) Se află la Orelli Inscript. T. II. p. 380. şi în Museu Burbon T. II. tab. 44.

(46) Se afla la Henras Suplem. Orelli Nr. 6112.

(47) Se află la Graevin «Thesaur. Antiq. R T. VIII. p. 97.

blicĭ întru memoria învingerilorŭ luĭ Constantin, și ale altorŭ împĕrațĭ asupra Persilorŭ, Goților, Marcomanilorŭ, Francilorŭ, Sarmatelorŭ etc.

Pe lângă tóte aceste, calendarulŭ reformatŭ la anulŭ 46, ant. Cr. prin Iuliŭ Cesare, în privința împărțiriĭ anuluĭ, lunelorŭ și astronomieĭ s'a susținutŭ în Italia și în alte părțĭ până la anu 1582. In acestŭ anŭ papa Gregoriu alŭ XIII-lea însărcinatŭ de conciliulŭ tridentinŭ a făcutŭ acea reformă, că din Oct. 1582, a luatŭ 10 dile, ca să se aducă în consonanță cu ecuinopțile și sistema solară. Calendarulŭ luĭ Gregoriŭ numitŭ Gregorianŭ s'a întrodusŭ în întréga biserică catolică apusénă, iară calendarulŭ luĭ Iuliu Cesare numitŭ Iulianŭ a rĕmasŭ și până adĭ pentru biserica orientală. In privința intercalăriĭ adĭ e diferință de 12 dile, și diferința acésta va maĭ cresce, adecă, Iulianiĭ vorŭ rĕmâne și cu maĭ multe dile îndereptŭ de Gregorianĭ.

In opulŭ presinte e calendarulŭ luĭ Iuliŭ Cesare, ce se atinge de împărțirea timpuluĭ, și e calendarulŭ din Roma ce se atinge de sĕrbătorĭ și datine, amplificatŭ din acestŭ puntŭ de vedere cu sĕrbătorĭ după maĭ multe calendare din Italia, așia precumŭ s'a putută da de urma lorŭ.

Ovidiu în Fastorum Libri a scrisŭ sĕrbătorile după calendarulŭ Romeĭ; în acestŭ opŭ suntŭ sĕrbătorĭ maĭ multe, după maĭ multe calendare (48).

VI. CULTULŬ ÎN CALENDARŬ.

Din calendarulŭ romanŭ se vede fundamentulŭ religiuniĭ de natură, pe care, referințele vieteĭ cetățenescĭ și casnice și-aŭ câștigatŭ întăritură și valóre maĭ mare.

Décă privimŭ asupra calendaruluĭ, și décă vedemŭ deiĭ cum suntŭ împărțițĭ cu sĕrbătorile lorŭ de preste anulŭ întregŭ, atuncĭ aflămŭ

(48) La Ovidiu în Fastorum Libri se află numaĭ 6 cărțĭ despre 6 lunĭ, și se crede că celelalte aŭ perităŭ. Despre calendarŭ: Preller p. 139—146. Madler, p. 519. Hartung I. 149—154.

că religiunea romană câtŭ de tare se reduce la natură; și déca vedemŭ și alte instituțiunĭ religióse, că suntŭ în legătura cea maĭ strînsă cu viéța publică și viéța națională a Romanilorŭ vechĭ, atuncĭ aflămŭ că politica încă 'șĭ-a avutŭ influința sa asupra religiuneĭ de statŭ, și că în parte mare, politiceĭ e de a se atribui grămădirea deităților ŭ, deosebĭ acelorŭ străine, și că acéstă politică a și dĕrăpănatŭ păgânismulŭ naționalŭ.

Joe și Junona jócă rolŭ maĭ mare peste totŭ anulŭ, pentru că eĭ în fiă-care lună (mensis) suntŭ deitățĭ, ca și puterile domnitóre a ceriuluĭ luminosŭ (49). Pentru acésta luĭ Joe i-a fostŭ sânte tóte Idurile, adică dilele de lună plină, carĭ aŭ cădutŭ totŭ-déuna pe mijloculŭ luneĭ și aŭ tăiatŭ luna în douĕ, și anume pentru că deulŭ luminiĭ și alŭ luciriĭ se arĕta vederosŭ așa peste di cași peste nópte, — și pentru că aceste idurĭ s'aŭ privitŭ de sânte și de încredințare despre domnia sa în lume, în tóte idurile i s'a sacrificatŭ.

Junoneĭ ca Lucineĭ i-aŭ fostŭ sacre tóte calendele, adecă după ce luna a re'ntorsŭ din întunerecŭ, ascunsulŭ sĕŭ, și s'a arĕtatŭ nouă pe ceriŭ (50). — De aci se vede apriatŭ, că anulŭ vechiŭ a fostŭ anŭ de lună și nu de sóre, precum și basa religiósă în cultulŭ deităților ŭ de lumină.

Afară de cultulŭ acestora, pentru calendarulŭ romanŭ a fostŭ de mare însemnătate încă cultulŭ luĭ Marte și alŭ luĭ Ianu.

Marte a fostŭ deulŭ naționalŭ vechiŭ, a puteriĭ producĕtóre naturale și a primăvereĭ; pentru acésta luna Martiŭ la Romanĭ și la popórele italice a fostŭ începutulŭ anuluĭ, și în 1 Martiŭ deulŭ Marte, care a re'ntorsŭ cu primăvéra, s'a veneratŭ cu referință la natură.

(49) Nam cum Jove accipiamus lucis autorem, unde et Lucetium. Salii in carminibus canunt et cretenses... ipsi quoque romani. Diespitrem appellant ut diei patrem, jure hic dies Jovis fiducia vocatur, cuius lux non finitur cum solis occasu sed splendorem diei et nocte continuat illustrante luna, quod semper in plenilunio idest medio mense fieri solet. Macrobiu Sat. 15, 14. Preller p. 140.

(50) Macrobiŭ Sat. I. 15. 18. Ovidiu I. 55. Vindicat Ausonius Junonis cura calendas. Preller 140.

Introducerea cultuluĭ luĭ Ianu și a lunelorŭ Ianuariŭ cu Februariŭ se atribuie regeluĭ Numa; dar principiile acesteĭ regulărĭ nu suntŭ cunoscute. — De bună sémă Ianŭ la începutŭ a fostŭ ḑeŭ de sóre, de lumină, și numaĭ maĭ târḑiŭ — după ce s'a pusŭ în capulŭ anuluĭ — s'a făcutŭ ḑeŭ și de începutŭ; așa Marte era ḑeŭ de natură, de primăvéră, și maĭ târḑiŭ — pentru că consuliĭ în luna luĭ Martiŭ plécă la armată și la rĕsboiŭ, — s'a făcutŭ și ḑeŭ de rĕsboiŭ.

Luĭ Ianu, numaĭ ca și unuĭ ḑeŭ de lumină i s'a sânțitŭ luna, în care — sórele și lumina începe de a cresce, adecă cândŭ după conceptulŭ comunŭ se începe anulŭ (51) și numaĭ ca uneĭ deităţĭ de lumină i s'a pututŭ sânţi și luĭ calendele.

Luna luĭ Februariŭ a fostŭ luna curățiriĭ, plăcăriĭ, și a tuturorŭ sufletelorŭ — și în acéstă lună s'a curățitŭ tótă mangirea anuluĭ vechiŭ, a ierneĭ, adecă naturală, precum și a morțiĭ adecă morală și numaĭ acuma a re'ntorsŭ primăvéra cu viéța nouă.

Luna luĭ Aprile — precum se afirmă de regulă — e pentru cultulŭ Veneriĭ, în multe identificată cu Flora, care deschide câmpulŭ cu florile. Luna luĭ Maiŭ pentru ḑeitatea latină și oscică (Maĭa), la începutŭ ḑînă de primăvéră. — Din acésta se vede că ḑeitățile concepĕtóre, creatóre și însuflețitóre s'aŭ veneratŭ în primăvéră.

După aceste principie, după asemenea regule naturale s'aŭ împărțitŭ și cele-l'alte lunĭ ale anuluĭ între ḑeitățĭ. Așa dar, când e căldura mare, când foculŭ 'șĭ arétă puterea sa și anume în Iuniŭ, se veneréză Vesta, în Augustŭ, Vulcanŭ. — In Septemvre, Octombre și Noembre când in Italia ceriulŭ e curatŭ și luminosŭ Joe șĭ-a căpĕtatŭ deosebită reverință, pentru că elŭ e cerulŭ curatŭ și luminosŭ. Ḑeiĭ de pămêntŭ și din lumea de josŭ s'aŭ veneratŭ deosebĭ în Decembre când câmpurile aŭ fostŭ éră semĕnate și agronomulŭ 'șĭ-a pusŭ speranța în Saturnŭ și Ops și când tóte aŭ fostŭ ascunse la Consus, în sînulŭ pămêntuluĭ.

(51) Ut novus annus Kalendae Ianuariae ab novo sole appellatae. Varro l. l. VI. 28. Bruma novi prima est veterisque novissima solis. Principium capiunt Phoebum et annus idem. Ovidiŭ F. L. 1. 163. Plut., Quest. R. 19.

De aci urméză, că tóte anotimpurile aŭ avutŭ sĕrbătorile lorŭ caracteristice, speciale, și deitățile s'aŭ veneratŭ cu referință la natură, la însușirile lorŭ asupra pămêntuluĭ, și sorțiĭ omuluĭ, legată așa de strînsŭ de acestŭ pămêntŭ (52).

O însușire specială a cultuluĭ romanŭ e ținerea lungă a sĕrbătorilorŭ maĭ marĭ, și a unorŭ ludi publicĭ trecêndŭ și peste o sĕptĕmână; maĭ departe ținerea unorŭ culturĭ divine numaĭ ca și dile de dedicațiunĭ de temple, în legătură cu sacrificiŭ și adeseorĭ cu ludi publici, — și în fine atâte sĕrbătorĭ și rugăciunĭ pentru Augustŭ, și familiile împĕrătescĭ.

(52) Cic. de Leg. II. 8. 19. Certasque fruges, certasque bacas sacerdotes publice libanto, hoc certis sacrificiis ac diebus. 20. Item alios ad dies ubertatem lactis feturaeque servanto. Idque ne committi possint, ad eam rem ratione cursus annuos sacerdotes finiunto.

II.

CALENDARULŬ ROMANŬ VECHIŬ

PENTRU ADMINISTRAREA AVERILORŬ.

Calendarŭ. — In partea premisă s'a arĕtatŭ calendarulŭ romanŭ vechiŭ, preste totŭ și în cultŭ saŭ religiune, purtatŭ deosebī de preoțī și cu destinațiune de a arĕta sĕrbătorile, ludi publici și unele datine; aci va fi o tratare fórte scurtă despre calendarulŭ pentru administrarea averilorŭ și anume a capitalelorŭ puse în comerciŭ.

Acestŭ calendarŭ, în sensulŭ strînsŭ, a fostŭ carte de socotelī; și s'a numitŭ călindarŭ, dela Kalendae (1) adică ḑilele prime ale lunilorŭ, pentru că tóte ce se introduceaŭ în elŭ se întroduceaŭ la Kalendae-le lunilorŭ de anŭ, și anume pentru că Romaniī aveaŭ datina, că tóte împrumuturile și negoțiările cu banī să le facă la calende și că tóte terminele de plată să le pună pe aceste ḑile.

Forma externă a calendaruluī. Calendarulŭ acestŭ comercialŭ stetea : a) din o carte de socotelī, care a fostŭ mare, și a avutŭ o sută de pagine (2) că administrațiunea calendaruluī să țină în evidențiă împrumuturile, și terminele; b) din cautio debitorum, adecă obliga-

(1) Dr. T. Hecht : Die romischen Kalendarienbücher Heidelberg, 1868. pag. 72. Cuiacius tit. 9. solebant usurae in menses in calendas, et inde calendarii nomen. Alciatus Tom. I. p. 2. Calendaria vocabantur quia in singulas calendas ponebantur pecuniae.

(2) Seneca Epist. XIII. 2. divitem illum putat, quia magnus Calendarii liber volvitur. Martialŭ Epigr. 8. 44. Superba densis arca palleat nummis centum explicentur paginae calendarum.

ţiunea detoraşilorŭ, ce era unŭ documentŭ autenticŭ, recunoscutŭ de detoraşĭ; c) din banii ce se ţineaŭ de acéstă împrumutare, şi d) din o laduţă (arca) în care se băgaŭ cele de sub a, b, c, câte odată numaĭ a unuĭa detoraşŭ, câte-odată a maĭ multorŭ la olaltă.

Felurimea calendarelorŭ. Calendarulŭ era de douĕ felurĭ : cetăţenescŭ, adecă orăşenescŭ şi privatŭ.

a. *Calendarulŭ cetăţenescŭ.* Comunele orăşenescĭ ale imperiuluĭ romanŭ aveaŭ adese orĭ capitale marĭ, ce se manipulaŭ ca să aducă venitŭ, şi pentru acésta capitalele se dedeaŭ în împrumuturĭ. Astŭfelŭ de capitale eraŭ destinate pentru cumpĕrarea de bucate şi de oleŭ în anĭ de fómete, pentru susţinerea edificielorŭ şi drumurilorŭ comunale, şi pentru alte scopurĭ ale publiculuĭ. Dar fiindŭ-că comunele aveaŭ de patronĭ dintre familiele avute aristocrate, şi aceste adese-orĭ făceaŭ fundaţiunĭ pentru ludi publici, ospĕtărĭ publice(3) şi altele, la comune se adunaŭ maĭ multe felurĭ de capitale; aceste se administraŭ separatŭ.

Curatoriĭ calendaruluĭ. Calendarulŭ avea administratorulŭ sĕŭ propriŭ, numitŭ Curator Kalendarii, care pe timpulŭ împĕraţilorŭ s'a făcutŭ rĕspundĕtorŭ pentru totŭ banulŭ. Calendarulŭ de regulă avea numaĭ unŭ curatorŭ,—saŭ maĭ multe calendare eraŭ sub unŭ curatorŭ, însă aŭ obvenitŭ şi casurĭ, că maĭ mulţĭ curatorĭ aveaŭ numaĭ unŭ calendarŭ sub îngrijirea lorŭ. Diregĕtoria lorŭ era munus civile, considerată maĭ multŭ de o sarcină, ca şi tutela şi curatela, dar se numĕră între diregătoriele de frunte, — curatoriĭ eraŭ saŭ aleşĭ de ministru saŭ denumiţĭ de împĕratulŭ, orĭ presidele provinciei, deosebĭ dintre equites Romanorum, saŭ Flamines Augustales, saŭ dintre alţiĭ, carĭ purtară diregĕtoriĭ de frunte.

Scopulŭ. Scopulŭ administraţiuniĭ era mare, anume ca să împrumute agronomilorŭ de pămênturĭ, şi astŭ-felŭ să ajute economia rurală. Impĕraţiĭ aŭ opritŭ, ca să se scoaţă împrumuturile de la agro-

(3) C. Titiu Valentinŭ, duumvir in Pisauru donéză oraşuluĭ sĕŭ de nascere unŭ milionŭ de sesterze, ca din camete, în totŭ anulŭ, în ḑiua nasceriĭ fecioruluĭ sĕŭ să se dee poporuluĭ câte o ospĕtare, şi totŭ la 5 anĭ, ludi gladiatori.

nomi, décă ei dedeaŭ usura (camĕta) la terminŭ, și capitalulŭ era în sicuranță; — și din contră a fostŭ rigóre mare în contra lorŭ, ca sĕ-i țină cu terminele (4).

b). *Calendarulŭ privatŭ.* Acesta sémĕnă celui orășenescŭ, în câtŭ administrațiunea de capitale orășenesci și private, e asemene. Avutulŭ privatŭ 'și separă din averea sa o parte în bani gata, ce forma fondulŭ de capitale, ce voia să le fructifice prin darea în împrumuturi, adecă prin usură, și acestŭ fondŭ s'a numitŭ : fondŭ de calendarŭ. Calendarulŭ privatŭ asemenea stetea din carte, din obligațiune, din bani, și din arcă, saŭ lăduță.

Calendarulŭ privatŭ avea asemenea destinațiune, ca să ajute pe agronomi cu pămênturi, — și cu încetulŭ a devenitŭ institutŭ de creditŭ, așa în Italia, precum în provincii. Adese-ori unŭ avutŭ privatŭ avea mai multe calendare, în mai multe comune, în provincii, pentru ajutarea economiei. Dar între ómeni fiindŭ mulți de la natură și lacomi, adeseori prin usuri mari abusaŭ de scopulŭ calendarului, — în câtŭ a fostŭ lipsă, ca să aducă legi în contra usurarilorŭ. Calendarulŭ privatŭ îl administra saŭ însuși domnulŭ, — saŭ feciorulŭ sĕŭ, — de regulă sclavii, cari învĕțaŭ tóte, și de multe ori mai bine de câtŭ stăpânii lorŭ (5).

Cuprinsulŭ calendarului. Pentru de a însemna cuprinsulŭ calendarului, aŭ fostŭ numirile : a) ratio, saŭ kalendarii ratio, b) nomina, saŭ nomina kalendarii, și c) instrumenta.

a) *Ratio* însémnă socotélă, adecă contă între douĕ persóne, și ratio a statŭ din : *expensa* (spese, erogațiune) și din : *accepta* (primire de bani), — și ratio a fostŭ împărțitŭ pe două pagine, de o parte pentru expensa, de altă parte, pentru accepta, și făcêndu-se socóta,

(4) Despre calendarulŭ orășenescŭ să află date, deosebi de la Traianŭ până la Honoriŭ, ba sporadice și sub Iustinianŭ. Aceste date suntŭ deosebi inscripțiuni monumentale, puse în memoria unui curatorŭ de calendarŭ. De aceste se află la Orelli Nr. 62. 2391. 3940. 4006 etc.; la Momsen G N. N-rii 222, 459, 3903 etc Hecht în adausŭ pag. V—VIII le înșiră tóte.

(5) Dr. F. Hecht, în adausŭ, pag. VIII XIV, aduce multe date însemnate pentru calendarulŭ privatŭ.

— ceea ce a rĕmasŭ de plătitŭ s'a numitŭ : *reliqua* (restŭ, rĕmășiță) și cândŭ s'a plătitŭ tótă datoria, s'a ḑisŭ : *pariatio* (escontentare). (6)

b) *Nomina*, era numele detorașuluĭ, introdusă în Calendarŭ (7). Findŭ că socóta s'a ținutŭ în arcă (lăduța) detorașiĭ în genere s'aŭ numitŭ : nomina arcaria. (8)

c) *Instrumenta* în genere e numaĭ o altă espresiune pentru socótă, deosebĭ pentru că suntŭ în legătură cu documente (obligațiunĭ, cuite) în speciă însémnă documentele. (9)

Astŭ-felŭ dară în lumea comercială, în locŭ de calendarŭ, s'a putută ḑice totŭ așa de bine și : ratio, nomina, instrumenta.

(6) Plinius Hist. Nat. II. 5. huic... omnia *expensa*, huic omnia ferentur *accepta*, et in tota ratione mortalium sola utramque *paginam* facit. — Scaevola lib. 15 dig. Stichus, summas, quibus *reliquatus* erat ex Kalendario, reddidit. Cicero in Verr. II 1. XIV. 36. aduce o socótă, — în care se spune, ce s'a *datŭ*, ce a *căpĕtatŭ*, și ce a *rĕmasŭ*.

Aci vedemŭ începutulŭ pentru socotelile de aḑĭ ale neguțătorilorŭ, p.e. la Nemțĭ : Expensa e : Soll; accepta e : Haben; reliqua, e Saldo.

(7) Cod. Theod. 12. 11. 1. Debitor.. cuius *nomen* Kalendario civitatis alicuius invenitur.

(8) Gaius III. 131. Alia causa est, eorum nominum, quae arcaria vocantur.

(9) Digesta de edendo II. 13. leg. 1. § 2. 3.

I. IANUARIŬ

DILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	NUNDINE	JOCURĬ (ludi) PUBLICE
1	Calandae Ian.	Sĕrbătórea luĭ Ianu, Strenei, Anuluĭ noŭ, Fortunei.	A.	
2	IVª Nona Ian.		B.	
3	III. » »	Vota.	C.	circenses
4	ante Nonas Ian.		D.	
5	Nonae Ian.		E.	
6	VIII. Id. Ian.		F.	
7	VII. » »		G.	
8	VI. » »		H.	
9	V. » »	Agonia, saŭ Agonalia.	A.	
10	IV. » »		B.	
11	III. » »	Carmentalia și Iuturnalia.	C.	
12	ante Idum Ian.		D.	
13	Idus Ian.	Dies Iovis Statoris.	E.	
14	XIX. Cal. Febr.		F.	
15	XVIII. » »	Carmentalia.	G.	
16	XVII. » »	Ḑiua fundăriĭ templeĭ Concordia.	H.	
17	XVI. » »		A.	
18	XV. » »		B.	
19	XIV. » »		C.	
20	XIII. » »		D.	
21	XII. » »		E.	ludi palatini
22	XI. » »		F.	» »
23	X. » »		G.	» »
24	IX. » »		H.	» »
25	VIII. » »		A.	» »
26	VII. » »		B.	
27	VI. » »	Dedicatio aedis Castorum.	C.	
28	V. » »		D.	
29	IV. » »		E.	
30	III. » »	Dedicatio arae Pacis.	F.	
31	Ant. Cal. Febr.	Penetralia.	G.	

II. FEBRUARIŬ.

DILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE		LUDII PUBLICI
1	Calendae Febr.	Lucaria. Iuno Sospita.		
2	IV. Nona Febr.			
3	III. » »			
4	ante Non. Febr.			
5	Nonae.	Concordia in Arce.		
6	VIII. Idus Febr.			
7	VII. » »			
8	VI. » »			
9	V. » »			
10	IV. » »			
11	III. » »			genialici
12	ante Id. Febr.			» »
13	Idus	Sacrificiŭ pentru Faunu.		
14	XVI. Cal. Mart.			
15	XV. » »	Lupercalia. Iuno Februata.		
16	XIV. » »			
17	XIII. » »	Quirinalia. Fornacalia și Festum stultorum.	Dies parentales	
18	XII. » »			
19	XI. » »			
20	X. » »			
21	IX. » »	Feralia. (Genialia .		genialici
22	VIII. » »	Caristia.		
23	VII. » »	Terminalia.		
24	VI. » »	Regifugium. Q. R. C. F.		
25	V. » »			
26	IV. » »			
27	III. » »			Equiria.
28	ant. C. Mart.			

III. MARTIŬ

ḌILELE	NUMIREA LA ROMANĪ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendae Mart.	Dies Martis. Salii. Anulŭ noŭ. Matronalia.	
2	VI. Non. Mar.	Foculŭ Vesteī	
3	V. » »		
4	IV. » »		
5	III. » »	Isidis navigium.	
6	Ante N. M.	Sacrificiŭ pentru Vesta.	
7	Nonae	Dies Vejovis. Mars Vejovis Jupiter.	
8	VIII. Id. M.		
9	VII. » »		
10	VI. » »		
11	V. » »		
12	IV. » »		
13	III. » »		
14	Ante Id. Mar.	Mamuralia.	Equiria.
15	Idus.	Anna Perenna. Dies Jovis.	
16	XVII. C. Apr.	Sacra Argeorum.	
17	XVI. » »	Liberalia. Agonium. Martiale.	
18	XV. » »		
19	XIV. » »	Minerva în Aventinŭ. Quinquatrus.	Minervini.
20	XIII. » »	Quinquatrus. Pelosia.	
21	XII. » »	» »	
22	XI. » »	» » Arbor intrat.	
23	X. » »	» » și Tubilustrium \| Catabasis.	
24	IX. » »	Q. R. C. F. \| Dies sanguinis.	
25	VIII. » »	\| Hilaria.	
26	VII. » »	\| Requietio.	
27	VI. » »	\| Dies lavationis.	
28	V. » »	Initium Caiani.	
29	IV. » »		
30	III. » »	Ara Pacis.	
31	Ante C. Apr.	Luna în Aventinŭ.	

IV. APRILIE

ḌILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Apr.	Venus Genitrix et Verticordia. Fort. Virilis. Concordia.	
2	IV. Non. Apr.		
3	III. N. Apr.	Sacrificiŭ luĭ Hercules.	
4	Naintea Non.		Megalensii.
5	Nonele.	Fortuna publică pe Quirinal.	»
6	VIII. Id. Apr.		»
7	VII. » »		»
8	VI. » »		»
9	V. » »		»
10	IV. » »	Magna Mater Idaea, Megalensia sacra	»
11	III. » »	Fortuna Primigenia.	Cereali.
12	Naintea Id.	Cerealia.	»
13	Idulŭ Apr.	» Jupiter Victor. Libertas.	»
14	XVIII. C. M.	»	»
15	XVII. » »	» Fordicidia saŭ Hordicalia.	»
16	XVI. » »	»	»
17	XV. » »	»	»
18	XIV. » »	»	»
19	XIII. » »	» Aprinderea Vulpeĭ.	Liberali.
20	XII. » »		
21	XI. » »	Palilia saŭ Romaia.	Circensi.
22	X. » »		
23	IX. » »	Vinalia priora.	
24	VIII. » »		
25	VII. » »	Robigalia. Serapia. Tinerii desfrânațĭ.	Cursori marĭ și micĭ
26	VI. » »		
27	V. » »		
28	IV. » »	Vesta in Palatio. Floralia.	Florali.
29	III. » »	»	»
30	Naint. cal. l. Maiŭ.	»	»

V. MAIŬ

DILELE	NUMIREA LA ROMANÏ	SERBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Maiŭ	Maia si Bona Dea. Laralia. Lares praestites.	Florali
2	VI. N. M.		»
3	V. » »		»
4	IV. » »		
5	III. » »		
6	Naintea N. M.		
7	Nonele	Vesta	
8	VIII. I. M.	»	
9	VII. » »	Lemuria »	
10	VI. » »	»	
11	V. » »	Lemuria »	
12	IV. » »	» Mars ultor.	
13	III. » »	Lemuria » Rosalia.	
14	Naintea I. M.	»	
15	Idulŭ M.	Sacra Argea. Dies Mercurii et Maiae.	
16	XVII. » »		
17	XVI. » »	Ambarvalia. Dea Dia.	
18	XV. » »		
19	XIV. » »	Ambarvalia.	
20	XIII. » »	Ambarvalia.	
21	XII. » »	Agonalia.	
22	XI. » »		
23	X. » »	Tubilustrium. Rosalia.	
24	IX. » »	Q. R. C. F. saŭ Regifugium.	
25	VIII. » »	Fortuna Primigenia.	
26	VII. » »		
27	VI. » »		
28	V. » »		
29	IV. » »	Honos et Virtus.	
30	III. » »		
31	Nain. cal. luĭ Iun.		

VI. IUNIŬ

ḐILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE.	LUDII PUBLICI
1	Calendele Iun.	Iuno Moneta. Mars Gradivus, Tempestas. Cranae.	
2	IV. Non. Iun.		
3	III. » »	Bellona.	
4	Naintea Non.	Hercules Custos.	
5	Nonele	Dius Fidius saŭ Semo Sancus.	
6	VIII. Id. Iun.		
7	VII. » »	Curățirea templuluĭ Vesteĭ	piscatorii
8	VI. » »	Mens in Capitolio.	Tiberini.
9	V. » »	Vestalia, si murarii.	
10	IV. » »		
11	III. » »	Matralia Fortuna	
12	Naintea Id.	[Concordia.	
13	Idulŭ	Jupiter Invictus	
14	XVIII. Cal. Iul.	[Quinquatrus.	
15	XVII. » »	Ducerea gunoiuluĭ din templu.	
16	XVI. » »		
17	XV. » »		
18	XIV. » »		
19	XIII. » »	Minerva in Aventino.	
20	XII. » »	Summanalia festa.	
21	XI. » »		
22	X. » »		
23	IX. » »	Dies Ater.	
24	VIII. » »	Fors Fortuna.	
25	VII. » »		
26	VI. » »		
27	V. » »	Aedes Larum. Jupiter Stator.	
28	IV. » »		
29	III. » »	Quirinus.	
30	Nain. C. Iul.	Templum Herculis Musarum.	

VII. IULIU

ḐILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE		LUDII PUBLICI
1	Calendele Iul.	Felicitas in Capitolio.		
2	VI. Non. Iul.			
3	V. » »			
4	IV. » »	Ara Pacis.		
5	III. » »	Poplifugia.	Sacrificiu luĭ Apollo	Apollinares
6	Naintea Non.		Fortuna Muliebris	»
7	Nonele	Iuno Caprotina	Sacrificiu luĭ Consus	»
8	VIII. Id. Iul.	Vitulatio		»
9	VII. » »			»
10	VI. » »			»
11	V. » »			»
12	IV. » »	Ḑiua Victorieĭ luĭ Cesare.		»
13	III. » »			»
14	Naintea Id.			
15	Idulŭ.	Transvectio Equitum. Castor și Pollux.		ludii
16	XVII. Cal. Aug.			
17	XVI. » »			
18	XV. » »	Dies Alliensis.		
19	XIV. » »	Lucaria.		
20	XIII. » »			
21	XII. » »	Lucaria.		Caesaris
22	XI. » »			»
23	X. » »	Neptunalia.		Neptunales
24	IX. » »			Caesaris
25	VIII. » »	Furrinalia.		»
26	VII. » »			»
27	VI. » »	Profectio ad inferos Averni.		»
28	V. » »			»
29	IV. » »			»
30	III. » »	Fortuna huiusce Diei.		Circenses
31	Naint. Cal. Aug.			

VIII. AUGUSTŬ

DILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Aug.	Spes. Augustu. Alexandria.	Augustales
2	IV. Non. Aug.		
3	III. » »		
4	Naintea N. A.		
5	Nonele	Aedes Salutis in Quirinali.	Neronia
6	VIII. Id. Aug.		
7	VII. » »		
8	VI. » »		
9	V. » »	Sol indiges. Pharsalus.	
10	IV. » »	Ara Cereris et Opis Augustae.	
11	III. » »		
12	Naintea Id.	Hercules Invictus. Venus Victrix.	
13	Idulŭ.	Diana. Servorum dies. Castores. Vortumnalia.	Castorum
14	XIX. Cal. Sep.		
15	XVIII. » »		
16	XVII. » »		
17	XVI. » »	Portunalia.	
18	XV. » »	Divus Iulius in foro.	
19	XIV. » »	Vinalia rustica. Venus Libitina et Murcia.	
20	XIII. » »		
21	XII. » »	Consualia.	Consualia
22	XI. » »		
23	X. » »	Volcanalia.	
24	IX, » »	Mundus patet, vel lapis manalis.	
25	VIII. » »	Opiconsiva.	
26	VII. » »		
27	VI. » »	Volturnalia.	
28	V. » »	Ara Victoriae in Senatŭ.	
29	IV. » »		
30	III. » »		
31	Naintea Cal. Sep.		

IX. SEPTEMBRE

DILELE	NUMIREA LA ROMANÎ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Sept.	Iupiter Tonans.	
2	IV. Non. Sept.	Lupta de la Actium.	Aktia
3	III.		»
4	Naintea N. S.		Romani
5	Nonele		»
6	VIII. » »		»
7	VII. » »		»
8	VI. » »		»
9	V. » »		»
10	IV. » »		»
11	III. » »		»
12	Nainlea Id.		»
13	Idulŭ	Epulum Iovis. Baterea Cuiuluĭ. Mola salsa.	»
14	XVIII. Cal. Oct.	Probatio Equorum.	»
15	XVII. » »	Procesiunea la circu.	»
16	XVI. » »		»
17	XV. » »	Consecratio Augusti.	»
18	XIV. » »		Traiani
19	XIII. » »		Traiani
20	XII. » »		»
21	XI. » »		»
22	X. » »		»
23	IX. » »	Diua nascerii luĭ Augustu.	
24	VIII. » »		
25	VII. » »		
26	VI. » »	Venus Genitrix.	
27	V. » »		
28	IV. » »		
29	III. Oct.		
30	Naintea Cal. Octombre.		

X. OCTOMBRE

ĐILELE	NUMIREA LA ROMANÎ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Oct.	Fidei in Capitolio.	
2	VI. Non. Oct.		
3	V. » »		
4	IV. » »	Ieiunium Cereris.	
5	III. » »	Mundus patet.	Augustalia.
6	Naintea N. O.	Dies Ater.	»
7	Nonele.		»
8	VIII. Id. O.		»
9	VII. » »	Genio Publico. Apol. Palas. Venus Victrix. Felic.	»
10	VI. » »		»
11	V. » »	Meditrinalia.	»
12	IV. » »	Renturnarea luĭ Augustu, séŭ Fortuna Redux.	»
13	III. » »	Fontinalia.	
14	Naintea Id.		Capitolini.
15	Idulŭ.	October-equus. Iupiter capitolinus.	Tarpei.
16	XVII. C. N.		
17	XVI. » »		
18	XV. » »	Iano.	
19	XIV. » »	Armilustrium.	
20	XIII. » »		
21	XII. » »		
22	XI. » »		
23	X. » »		
24	IX. » »		
25	VIII. » »		
26	VII. » »		
27	VI. » »		Vict. Sullae.
28	V. » »	Isia.	»
29	IV. » »	»	»
30	III. » »	»	»
31	Naintea Cal. Nov.	»	»

XI. NOEMBRE

ḌILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDII PUBLICI
1	Calendele Nov.	Victoria Sullae. Isia	Vict. Sullae
2	IV. N. Nov.	» [Ter Novena].	
3	III. N. »	» [Hilaria].	
4	Naintea N. N.		Plebeĭ
5	Nonele		»
6	VIII. Id. N.		»
7	VII. » »		»
8	VI. » »	Mundus patet.	»
9	V. » »		»
10	VI. » »		»
11	III. » »		»
12	Naintea Id.		»
13	Idulŭ	Epulum Iovis.	»
14	XVIII. C. Dec.		»
15	XVII. » »		»
16	XVI. » »		»
17	XV. » »		»
18	XIV. » »		
19	XIII. » »		
20	XII. » »		
21	XI. » »		
22	X. » »		
23	IX. » »		
24	VIII. » »		
25	VII. » »		
26	VI. » »		
27	V. » »		
28	IV. » »	Sacrificiŭ pentru Gali şi Grecĭ.	
29	III. » »		
30	Naintea Cal. Dec.		

XII. DECEMBRE

ḌILELE	NUMIREA LA ROMANĬ	SĔRBĂTORILE ROMANE VECHIE STATIVE	LUDIĬ PUBLICI
1	Calendele Dec.	Pietas. Neptun. Isia.	
2	IV. Non Dec.		
3	III. N. D.	Bona Dea.	
4	Naintea N. De.		
5	Nonele	Faunalia.	
6	VIII. Id. D.		
7	VII. I. D.		
8	VI. I. D.	Tiberino in insula.	
9	V. I. D.		
10	IV. I. D.		
11	III. I. D.	Agonalia. Septimontium.	
12	Naintea I. D.		
13	Idulŭ.	Telluri.	
14	XIX. C. I.		
15	XVIII. C. I.	Consualia.	Consualia
16	XVII. C. I.	Dedicatio Arae Fortunae Reducis.	
17	XVI. C. I.	Saturnalia.	
18	XV. C. I.	»	
19	XIV. C. I	» Opalia.	
20	XIII. C. I.	» Opalia.	
21	XII. C. I.	» Dies juvenalis. Sigilaria Angeronalia.	Iuvenales
22	XI. C. I.	» Lares Permarini	
23	X. C. I.	» Larentinal.	
24	IX. C. I.		
25	VIII. C. I.	Mithras [Coracca] Sol invictus. (Cal. Iannar.)	
26	VII. C. I.		
27	VI. C. I.		
28	V. C. I.		
29	IV. C. I.		
30	III. C. I.		
31	Naintea Cal. Ian.		

SERBATORI ÎN IANUARIŬ.

IN 1iu IANUARIU

A. Serbătórea luĭ Ianu séŭ Calendae Ianuariae.

Figura cea maĭ straordinară pentru cultulŭ romanŭ, e Ianu (Ianus) (1); e o deitate fórte vechiă a Romanilorŭ, şi una cu asemenĭ însuşirĭ nu se află nicĭ la Grecĭ, nicĭ în alte mitologiĭ. Ianu s'a cugetatŭ de deulŭ începutuluĭ şi alŭ originiĭ, a tuturorŭ lucrurilorŭ prime (2) şi pentru acésta în tóte rugăciunile şi la tóte sacrificiile s'a pomenitŭ maĭ întêiŭ şi înaintea luĭ Joe (Jupiter), şi în cântările Salilorŭ 'lŭ numescŭ Divum Deum, Deorum Deum (3); aşa se numesce şi Pater Ianus (4), şi se veneréză ca regintele anuluĭ, a sorţiĭ omenescĭ şi domnulŭ păciĭ şi alŭ rĕsboiuluĭ; iară templulŭ luĭ, în timpŭ de pace era închisŭ, în timpŭ de rĕsboiŭ era deschisŭ (5).

Cultulŭ luĭ Ianu s'a introdusŭ în Roma prin Numa, şi anume a

(1) Cic in Nat. Deor. II. 27. deduce pe Ianus din Eanus, rădĕcina eo=mergu; alţiĭ 'lŭ deducŭ din ianus=pórtă, trecĕtóre, saŭ ianua=uşiă, fiindŭ că e deulŭ intrăriĭ şi eşiriĭ. Intre ceĭ vechĭ Nigidiu Figulu (la Macrobiu I, 9), între mitologiĭ nuoĭ Buttman (2,72,) a nemeritŭ, că Ianus e atâta câtŭ Dianus, Iana câtŭ Diana (luna) adecă Ianu e forma masculină a Ianeĭ, din dius, dium, cerŭ luminosŭ.

(2) Varro la Augustinu, Cic. N D. VII. 9. penes Ianum sunt prima, penes Iovem, summa

(3) Varro I. I. VII. 27. Divum empla cante, ... Deorum Deus.

(4) Macrobiu I. 9. 14. Iuvenal, sat. VI. 3.

(5) Ovidiu Lib. F. I. 259. si Serviu V. A I. 294. Item autem Ianus belli tempore patebat, ut eiusdem conspectus per bellum pateret, etc. sub acestŭ nume Quirinus.

luĭ Ianus geminus Bifrons in marginea foruluĭ, unde Ianu a fostŭ pusŭ cu unŭ capŭ către rĕsăritŭ, şi cu altulŭ către apusŭ (6).

Ianus e unŭ deŭ vechiŭ italicŭ, e deŭ de lumină, de sóre, e Luminosulŭ, e portariulŭ ceriuluĭ şi alŭ lumineĭ cerescĭ, diminéţa deschide porţile, séra le închide, eşindŭ şi intrândŭ.

Din acéstă causă e făcutŭ cu doue capete (Geminus Bifrons), şi astŭ-felŭ, ca portarŭ, la rĕsăritŭ e deschiḑĕtorŭ (Patulcius) şi la apusŭ e închiḑĕtoriŭ (Clusius) (7).

La Umbri, Sabinĭ, şi Latinĭ pentru acéstă însuşire a ḑeuluĭ, simbolulŭ bolteĭ cerescĭ şi a ḑeuluĭ de lumină cerééscă a fostŭ unŭ Ianus (transitu deschisŭ). De aci a urmatŭ că şi pre pămêntŭ domnesce preste eşire şi intrare şi pentru acésta e ḑeulŭ, domnulŭ uşeĭ (ianua), alŭ porţilorŭ, şi drumurilorŭ, ba fiindŭ-că prin elŭ e calea la ḑeiĭ lumineĭ, e mijlocitorŭ între cerŭ şi pămêntŭ (8).

Ca şi ḑeu de sóre e originea isvórelorŭ, fântânelorŭ şi rîurilorŭ, şi pentru acésta e tata ḑeilorŭ Fontu şi Iuturneĭ; şi totŭ-de-odată s'a veneratŭ ca şi începĕtoriulŭ vieţeĭ organice, anume fructuatoriulŭ seminţieĭ omenescĭ, şi în acéstă calitate se numesce consivius (9).

Ianu tóte le forméză, tóte le domnesce, tóte elementele, natura apeĭ şi a pămêntuluĭ, ce se silesce în josŭ, a foculuĭ şi a aeruluĭ ce nisuesce în susŭ le a legatŭ în boltitura cerééscă şi prin acésta le-a lănţuitŭ pentru totŭ-d'a-una la olaltă (10). E creatorulŭ tuturorŭ anilorŭ adecă a timpuluĭ, şi a întregeĭ ordinĭ frumóse de lume (11).

(6) Ovidiu Lib. F. I. 139. Sic ego prospicio caelestis ianitor aulae Eoos, partes Hesperiasque simul.

(7) Ianum quidam solem demonstrari volunt, et ideo geminum, quasi utriusque ianuae caelestis potentem, qui exoriens aperiat diem, occidens claudat. Macrobiu I. 9. 9. L. Preller Rom. Myth. pag. 150.

(8) Ovidiu Fast. L. I. 171. ut possis aditum per me ad quoscumque habere deos.

(9) A conserendo i. e. a propagine generis humani, quae Iano auctore conseritur. Macrobiu I. 9,16. Varro enumerare deos coepit a conceptione humana, quorum numerum exorsus est a Iano. Augustin. Civ. D. VII. 9.

(10) Augustinŭ de C. D. VII. 78. Ovidiu F. L. I. 103. Macrobiu indruméza la o epistolă a luĭ M. Valeriu Messalla pe timpulŭ luĭ Cicero. Preller p. 153.

(11) Martial X. 28.

Ianu se adoréză la multe ocasiunī, și anume în tótă diminéța se chiamă Matutinus Pater (tatălŭ de diminéță), ca deulŭ dileī rĕsăritóre, când ómeniī începŭ lucrulŭ lorŭ (12). Maī departe luī Ianu i-aŭ fostŭ sacre începutele tuturorŭ lunilorŭ (mensis) de preste anu, adecă calendele, întêia di a lunelorŭ, când lumina crescĕtóre a luneī se aréta iară pe cerŭ, și de óre-ce Iuno asemenea are dilele sacre în calende, Ianu s'a numitŭ și Iunonius, pentru că se veneréza de-odată cu Iuno (13). Din acestŭ respectŭ i s'a rădicatŭ pe Ianiculŭ, unŭ munte alŭ Romeī, 12 altare, pentru 12 lunī ale anuluī, adecă pentru 12 calende (14).

Intre lunī, luī Ianu, luna luī Ianuariŭ, numită după numele luī, i-a fostŭ sacră, pentru că luna acésta se începe de locŭ, după diua cea maī scurtă, adecă a formatŭ începutulŭ anuluī solariŭ, iară dintre calendele de preste anŭ, «Calendae Ianuariae» adecă I-iŭ Ian. i-a fostŭ sĕrbătórea de frunte, ce a fostŭ o di mare pentru totŭ imperiulŭ și pentru totŭ Romanulŭ.

Sacrificiulŭ comunŭ a fostŭ o turtă de sacrificiŭ, numitŭ ianual (15) apoī plăcintă cu miere, vinŭ și tămâiă, sacrificiele cele maī vechī în Italia. La începutŭ regele Numa însușī a sacrificatŭ, în Regia (cetatea regéscă), maī târdiŭ «Rex sacrorum» care s'a privitŭ de preotulŭ celŭ maī înaltŭ (16).

(12) Horațiu sat. II. 6. 20.

(13) Iunonium, quasi non solum mensis Ianuarii, sed omnium mensium ingressum tenentem; in ditione autem Iunonis sunt omnes Calendae. După Macrobiu, 9. it. Hartung, die Rel. der Röm. II. 221.

(14) Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatos. Varro la Macrobiu si Publ. Victor reg. urb. XIV

(15) Ianual. Ovidiu F. L. I. 75, 128, 172. Fest. p. 78. Era Lauru Lyd. de mensibus IV. 2. în Grecia ianual se numesce popana și popanona, astŭ-felŭ Dict. Gr. de Ros, nemțesce cu Opferkuchen.

(16) Poporulŭ tuscu a făcutŭ pe Ianu și cu 4 capete, ce representa 4 anotimpurī. Ianu de regulă e făcutŭ într'o mână cu cheia, în alta cu sceptru. După organisarea calendariuluī i s'a pusŭ în mână CCC. LXV. adecă 365 dile ale anuluī. Plin XXXIV. 7,16. Preller R. M. p. 164.

B. Anulŭ noŭ și dîna Strenia.

Anulŭ la Romaniĭ vechĭ s'a începutŭ din 1 Martiŭ. La anu 601, a Romeĭ, 153 ant. cr. s'a otărîtŭ din partea statuluĭ, ca Ianuariŭ să fiă întêia lună a anuluĭ, și «Calendae Ianuariae» să fiă după dîua (21 Dec.) cea maĭ scurtă ca și începutulŭ anuluĭ (24 — 25 Dec.). Reorganisându-se calendarĭulŭ la 47 ant. Cr. prin Iuliu Cesare, s'a maĭ adausŭ dile, și anulŭ noŭ s'a pusŭ cu maĭ multe dile îndereptŭ de dîua cea maĭ scurtă, așa cum e adĭ, și din timpulŭ acesta sĕrbătórea de anulŭ noŭ a devenitŭ și maĭ de însemnătate !

Ce se atinge de viața publică, consuliĭ și magistrațiĭ (diregĕtoriĭ), aleșĭ la capĕtulŭ anuluĭ vechiŭ, în Calendae Ianuariae aŭ intratŭ în oficiulŭ lorŭ. Eĭ înainte de revĕrsarea dorilorŭ eșiaŭ sub cerulŭ liberŭ să caute semne favorabile (17) apoĭ se îmbrăcaŭ în vestmêntulŭ de oficiŭ, primiaŭ gratulațiunĭ de la subalterniĭ lorŭ, și consuliĭ de la senatorĭ și pe urmă călărĭ pe caĭ albĭ porniaŭ petrecuțĭ de senatŭ, patricĭ, și mulțime de ómenĭ la capitolŭ, aduceaŭ sacrificiu luĭ Jupiterŭ Optimus Maximus, domnulŭ apĕrătorŭ alŭ statuluĭ romanŭ, și după sacrificiŭ, ce era din vițeĭ albĭ bine aleșĭ, consuliĭ primiaŭ insemnele oficiuluĭ, se suiaŭ pe tribună, și ostașiĭ defilaŭ înaintea lorŭ. și apoĭ țineaŭ întêia ședință, și se începea veselia publică (18).

Ce se atinge de viața privată, în tótă Roma și Italia, și în tóte provinciele cu datine romane, întêiŭ Ianuariŭ, a fostŭ dîua începutuluĭ noŭ, și norocosŭ, și fie care căuta în totŭ modulŭ ca să se asigure de binecuvêntare, norocire și sporŭ preste totŭ anulŭ, și lucra ceva în chiămarea sa, ca să facă începutŭ bunŭ (19). Toțĭ se îmbracaŭ în vestminte curate, încungiuraŭ sfada, ca să nu vatăme unulŭ pe altulŭ, se salutaŭ și gratulaŭ și se dăruiaŭ uniĭ pe alțiĭ, deosebĭ cu

17) Preller R M. p. 161. Hartung R. der. R. II. 220.

(18) Ovidiu et Ponto IV. 9. 7. Fast. L. I. 75.

(19) Seneca epist. 83. qui novo anno, quem admodum legere, scribere, dicere aliquid sic auspicabar in virginem desilire. Ovidiu F. L. I. 167. Quisque suas artes ob idem dilibat agendo.

fagurĭ, smochine, banĭ vechĭ, cu chipulŭ luĭ Ianu (20) şi alte darurĭ ce însemna norocŭ şi bucuriă, precum cu strenae, ce era lăstarĭ, rămurĭ de laurŭ din silbagia (dumbrava) ḑîneĭ Strenia (21).

Acéstă datină cu ramurĭ era vechiă, şi în legătura cu ḑîna Strenia, ḑîna de binecuvêntare şi fericire a Sabinilorŭ, identică cu Salus alŭ Romanilorŭ ; încă pe timpulŭ regeluĭ Tatiu (de odată cu Romulŭ) se aducea din dumbrava eĭ ramurĭ la anulŭ noŭ (atuncĭ 1 Martiŭ) în Arx (curtea regéscă) (22).

De aci s'a derivatŭ datina că maĭ târḑiŭ la anulŭ noŭ amicilorŭ şi cunoscuţilorŭ se trămiteaŭ ramurĭ de laurŭ şi de palmă, cu pofte de fericire, şi darurĭ, deosebĭ smochine şi turte de mĭere, ca şi semne că anulŭ noŭ să aducă multă dulcéţă cu sine; se trămiteaŭ în dar şi lampe de lutŭ saŭ de metalŭ, cu figura ḑîneĭ Victoria, care ţinea în mână o inscripţiune : «Annum Novum Faustum Felicem Tibi» (23).

Patroniĭ aveaŭ dreptulŭ, ca clienţiĭ să le aducă darurĭ la anulŭ noŭ; ba încă şi împĕraţiĭ primiaŭ darurĭ de la poporŭ. Caligula a statŭ în pórta palatuluĭ sĕŭ şi primia darurile (24). Calendele aceste eraŭ terminu de plătire, şi pentru acésta se numiaŭ triste (25).

C. Dina Fortuna.

Fortuna a fostŭ ḑina sorţiĭ şi a noroculuĭ, şi a fostŭ venerată sub maĭ multe nume şi în multe temple. Cultulŭ eĭ s'a referitŭ la viaţa

(20) Pe de altă parte o luntre. Astŭ-felŭ de banĭ tipăriaŭ maĭ multe cetăţĭ în Italia. Athenäus XV. p. 692. Ovidiu F. L. I. 185. Pliniu XXIII. 3.

(21) Strenia după Laur. Lyd. de mens. IV. 4. ḑice, că în limba Sabină însemna sănĕtate; după Preller, din strenuus latinu, p. 600.

(22) Ab exortu paene urbis Martiae strenarum usus adolevit, auctoritate Tatii regis, qui verbanas felicis arboris ex luco Streniae anni novi auspices, adcepit. Din streniae e aḑĭ la francesĭ étrennes, asemenea datină.

(23) De aceste lampe s'aŭ aflatŭ maĭ multe în Pompeĭ. S'a bătutŭ numĭ pentru Hadrianu cu inscripţiunea S. P. Q. R. A. N. F. F.

(24) Dio Cass. LIV 31. Sueton in Tiber 34. Calig. 42. Nero 46. Datina s'a susţinutŭ până la Arcadiu si Honoriu.

(25) Horat. sat L. I. Sat. III. v. 87. Qui nisi cum tristes misero venere calendae. Epod L. od. II. 70. omnem redigis idibus pecuniam querit calendis ponere.

privată, și de aci Fortuna Virgo, Mulieris, Virilis, Mascula, precum la viața publică a Romaniloră, și de aci Fortuna Patricia, Plebeia, Publica séŭ Fortuna Populi Romani (26).

Pe lêngă geniulŭ împěratuluĭ s'a veneratŭ și Fortuna Caesaris vel Augusta, și împěrații de la Augustŭ încóce țineaŭ chipulŭ Fortuneĭ, în palatu ce s'a făcutŭ de curtea împěrătéscă, ca și a dîneĭ aperatóre a capuluĭ statuluĭ romanŭ (27).

Impěratulŭ Traianŭ a redicatŭ Fortuneĭ, ca uneĭ puterĭ universalĭ de lume, unŭ templu anume, și la anulŭ noŭ s'a serbatŭ diua acesteĭ Fortune și s'a ținutŭ sacrificiŭ în templulŭ eĭ (28). Și de pe acestŭ timpŭ, Fortuna, ca puterea universală se chiama și se lauda în rugăciunĭ, înaintea tuturorŭ deilorŭ (29).

IN 3 IANUARIU.

Vota.

In 3 Ianuariŭ (tertia nona Ianuarii) a fostŭ sěrbătórea Vota.

Spre a deosebi diua acésta de «calendae Ianuariae», diua acésta s'a numitŭ Vota, și anume «Vota pro salute principis» (făgăduința pentru buna stare a domnitoruluĭ).

Magistrații maĭ înalțĭ cu intrevenirea pontificilorŭ, și altorŭ preoțĭ, în anulŭ trecutŭ aŭ datŭ, aŭ făcutŭ Vota pentru sěnătatea și fericirea impěratuluĭ, și a caseĭ domnitóre, de a aduce deilorŭ sacrificiĭ. Acuma în 3 Ianuariŭ e diua, în care acele Vota (făgăduințe, promisiunĭ) de anŭ trebuia să se împlinéscă prin sacrificiĭ și rugăciunĭ, și

(26) L. Preller R. M. p. 552. Hartung II. 237.

(27) Dio Cass. LIX. 4. 15. Momsen inscr. 2219. In chilia în care dormia împăratulŭ se ținea chipulŭ «Fortuna aurea» și în călětoriă o lua cu sine. Iul. Capitol. Antoniu Piu 12. Ace Spart. sev. grup. 13.

(28) Laur. Lyd. de mens. IV. 7. Plin. Hist. Nat. II. 7. Toto quippe mundo, et omnibus locis, omnibusque horis Fortuna sola invocatur etc.

(29) Lucianu în «Adunarea Deilorŭ» face pe Momu a se plânge, că acuma nu maĭ voesce nime de a sacrifica deilorŭ, pentru că Fortuna domnesce. Preller p. 560. Fortuna omnium gentium et deorum. Archiv. Napol. 1855 T. VII. p. 182.

în care ḑi, se făceaŭ Vota de noŭ pentru anulŭ viitorŭ, și atunci se împliniaŭ cele făcute din anulŭ acesta.

Așa Calendae Ianuariae, precumŭ Vota s'aŭ susținutŭ până în timpulŭ târḑiŭ alŭ creștinătății (30). Afară de ḑiua nascerii și ḑiua începerii domnirii (31), sub Augustŭ împĕratulŭ s'aŭ introdusŭ și vota, carî cu încetulŭ aŭ devenitŭ de o sarcină grea a împĕrăției (32). Augustŭ a fostŭ restitutorulŭ păcii și ordinii bune, și mântuitorŭ în lipsă, și pentru acésta, la tótă ocasiunea p. e. a reîntórcerii, reînsănĕtoșirii, etc. i se făcea vota, și i se daŭ darurî ca semne de bucuriă.

In 3 Ianuariŭ colegiele preoțescî, diregĕtorii publicî, și alte clase de preoțî se întreceaŭ de a face vota pro salute principis (33).

Din aceste vota, sub regimulŭ luî Augustŭ s'aŭ născutŭ și vota quinquennalia, decennalia, quindecennalia, și vicenalia, adecă vota la 5, 10. 15. și 20. de anî, de la timpulŭ începerii domnirii, — și maî târḑiŭ aŭ fostŭ regularie. Aceste se făceaŭ de locŭ la intrarea în domniă, și se împlineaŭ la timpulŭ determinatŭ (34).

Totŭ-d'a-una eraŭ în legătură cu sacrificii marî, jocurî publice pompóse, deosebî circense, darurî de prețŭ mare, carî s'aŭ prefăcutŭ în porțiă grea pentru poporŭ, deosebî pentru provincie (35). Sacrificiŭ se făcea luî Joe, și era unŭ boŭ cu córne aurite (36).

Petrecerile poporale așa la Calendae Ianuariae, precum acu la

(30) Tacitu IV. 70 Dio Cass. 21. 19. Marquardt Handbuch der rom. Arch. IV. 219. Preller. p. 162.

(31) Circenses et *imperii natales* additi sunt etc. Iul. capitol. Pertin. 15.

(32) Eckhel D. N VIII. p. 473. Preller p. 782.

(33) Tertulianŭ de Cor. 12. Ecce annua votorum noncupatio quid videtur ? Prima in principiis secunda in capitoliis. Accipe post loca et verba.

(34) Plinius ad Traianum ep. X. 44. Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscipimus Domine pariter et solvimus, precati deos ut velint ea semper solvi, semperque signari.

(35) Preller f. 783. Dio Cass. LIII. 13. LVII. 24.

(66) Tertulianŭ de Cor. 15. Tunc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum.

vota, era cu escese marĭ și pentru acésta concilięle creștine le-aŭ opritŭ (37).

Vota aŭ fostŭ și private, p. e. unŭ morbosŭ pentru sine, saŭ altulŭ pentru morbosŭ a făcutŭ vota, că décă se însănĕtoșesce, rĕdică o templă unuĭ ḑeŭ anumitŭ, saŭ unŭ călĕtoriŭ, décă se re'ntórce, face atare sacrificiŭ, și acela care a făcutŭ vota, a fostŭ datorŭ să împlinéscă (voti reus, damnatus, votum solvere) (38).

IN 9 IANUARIŬ

Agonia saŭ Agonalia.

Joe conducea causele omenescĭ, prevedea viitorulŭ, și destina sorțile. La începutulŭ fiă-căriĭ lucrărĭ sacre și profane se chiăma Joe și Ianu, pentru că Joe e peste puterea maĭ înaltă, iară Ianu peste cea primă, începĕtóre, — așa eĭ se chiămaŭ și la începutulŭ rugăciuneĭ, și la orĭ-care sacrificiŭ li se aducea și lorŭ darurile (39).

Agonia saŭ Agonalia saŭ ḑile agonale (40) aŭ fostŭ maĭ multe peste anŭ; dar în 9 Ian. (V. Id. Ian.) aŭ fostŭ în onórea luĭ Ianu (41).

Agonia saŭ agonalia preste totŭ suntŭ sacrificie în onórea ḑeilorŭ protectorĭ aĭ statuluĭ romanŭ, și s'aŭ ținutŭ în Regia (42).

Agonalia suntŭ introduse de Numa, care însușĭ a sacrificatŭ în ḑiua de aḑĭ. S'a sacrificatŭ unŭ berbece, ca și conducĕtorulŭ tur-

(37) Conciliu trulanŭ VIII. sub Const. Pogonatu 691. d. Cr. ḑice «Kalendas quae dicuntur, et vota, et brumalia etc. opresce sĕrbătorile pentru desfrênărĭ. Phippi Labeii et Gabrielis Cons. Tom. VI. p. 1169.

(38) Die Rel. der Römer I. p. 176.

(39) Quia tunc quoque Ianum Iovemque praefari necesse est. Macrobiŭ Sat. I. 16.

(40) Agonales dies, per quos rex in regia arietem immolat. Varro VI. 12. Preller p. 159. Acele ḑile suntŭ încă 21 Martiŭ, 21 Maiŭ și 11 Dec.

(41) Ad Ianum redeat qui quaerit Agonia quid sint. Ovidiŭ F. L. V. 721.

(42) La Paul p. 10 și Agonium. Hostium antiqui agoniam vocant Fest. p. 9. — Festu deduce agonia din *agere* (a face, a tăia vita). Varro de la *agone* întrebarea ce o pune sacrificatorulŭ ca să taie. Ovidiu L. F. I. 324, maĭ aduce în combinare cu Agnalia (de la melu).

meĭ sale, și l'a sacrificatŭ regele maĭ târḑiŭ «Rex sacrorum», care la începutŭ a fostŭ adevĕratulŭ capŭ, principe alŭ Statuluĭ (princeps civitatis) și s'a păstratŭ formalitatea de la alte agonie (43).

Sacrificatorulŭ a pusŭ întrebarea : agone? adecă să immolezŭ eu sacrificiulŭ? și după ce s'a iertatŭ, a sacrificatŭ berbecele (44).

Din aceea, că sacrificiulŭ e în legătură cu «princeps civitatis», adecă Rex, și cu «princeps gregis» adecă berbece, se vede că Ianu e aci ca și întêiulŭ ḑeŭ, principele ḑeilorŭ.—Acésta a fostŭ cu referință la timpulŭ anuluĭ, pentru că ḑiua începe a cresce, și lumina sóreluĭ a se reîntórce la pămêntŭ (45).

IN 11 IANUARIŬ

Carmentalia și Juturnalia.

Carmenta, întêia dintre camene a venitŭ cu Evander la Italia încă sub regimulŭ luĭ Faunu (periodŭ înainte de Romulŭ) și acesta a primit'o cu ospitalitate. Evander se ḑice întêiulŭ colonisatorŭ alŭ Romeĭ (46).

Carmenta (47) e o ḑină profețitóre și vindecătóre cu apa prin bĕutură și scaldă, și prin preḑicerea unorŭ sentințe, ḑina cunoscințeĭ de vindecare și de divinațiune.

(43) Agonales dies dicti ab agone? eo quod interrogatur a principe civitatis et princeps gregis immolatur. Varro VI. 12. Ovidiu F. L. I. 317. etc.

(44) Córnele se stropia cu vinŭ și se presera pisatŭ cu sare între corne. Serv. Aen. IV. 57. immolare est mola i. e. farre molito et sale hostiam perspersam sacrare. Ovidiu I. F. L. 338. Far erat et puri lucida mica salis.

(45 L. Preller p. 159. I. A. Hartung II. 33.

(46) Aur. Vict. Orig. Gent. C. 5. Dionisiŭ I. 31.

(47) Carmenta în altă formă carmentis se deduce din carmen (farmecŭ, cu cantecu) ca și tegmen și semen din segmentum, sementis; maĭ târḑiŭ carmen a însemnatŭ, versŭ și poesiă. Carmentis în limba vechiă a Italieĭ a însemnatŭ și vates (profetŭ, predicatorŭ). Virg Aen. VIII 339. Serviu Aen. VIII Ideo carmentis appellata, quod divinatione fata caneret, nam antique vates carmentes dicebantur, unde etiam librarios, qui eorum dicta perscriberent, carmentarios noncupatos.

Carmenta e nimfa, care e în legătură mitologică cu Faunu, care după tradițiune a primit'o la sine, înțelegêndu-se că i-a introdusŭ cultulŭ (48). Nimfele suntŭ totŭ acele ființe, ce suntŭ faunele și silvanele; — ele vindecă, predicŭ, însuflețescŭ, și acușĭ ajută, acușĭ strică, de aci limphatus (luatŭ, însuflețitŭ de dine = nimfe) (49) identicŭ cu «commotae mentis esse.

Carmenta are cognumele Tyburtia și pentru acésta se identifică cu Sibila Albanea de la Tibur (50) și cu Sibila de la Cumae. Cognumele Carmenteĭ, sub carĭ s'a adoratŭ a fostŭ «Antevorta» nainte vědĕtóre, în viitorŭ și «Postvorta» întrecutŭ vědĕtóre, saŭ Prorsa și Porrima (51).

A avutŭ templa sub muntele Capitolinŭ spre Tibru, și două altare (peste drumŭ de templu) la pórta Carmentală, numită după numele eĭ (52).

Sĕrbătorile carmenteĭ s'aŭ numitŭ Carmentalia, și s'aŭ ținutŭ în 11 Ianuariŭ (III. Id. Ian.) și în 15 Ianuariŭ (XVIII. Cal. Febr.) și aŭ fostŭ din cele maĭ de frunte ale poporuluĭ, deosebĭ ale femeilorŭ romane (53). I se atribuia eĭ și prosperarea statuluĭ romanŭ.

Sacrificiele i le făcea preotulŭ propriŭ «flamen Carmentalis» saŭ pontificele (54).

Carmenta a fost una, darŭ carmentes (nimfe, dine de apă) aŭ fostŭ maĭ multe, și se țineaŭ de prejurulŭ Carmenteĭ. A maĭ fostŭ o dină asemene, Egeria, care s'a veneratŭ la Roma în Selbagia de lângă pórta Capena, și eraŭ în jurulŭ eĭ, Camenele, — saŭ după forma vechie, casmenae și carmenae (55), carĭ se vědŭ a fi înrudite cu Carmentes, și Sibilele.

(48) Liviŭ I. 7. Aur. Vict. Orig. Gent. C 5.

(49) Varro LL. VII 87. Cib. Div. I. 36.

(50) Plutarchŭ Quest. Rom. C. 56. Strabo p. 352.

(51) Ovidiŭ F. L. I. 634. Hartung II. 198.

(52) Publ. Vict. reg. Urb. VIII. Virg. Aen. VIII. 337.

(53) Strabo V. p. 230.

(54) Ovidiŭ F. L. I. 462. Sacrum pontificale.

(55) Cum că aŭ fostŭ nimfe de apă se vede din Varro la Serv. V Ecl. VII. 21. Vitruv VIII. 3. de la o apă, care a fostŭ așa de dulce, de «uti nec fontalis

IN 11 IANUARIŬ

Juturnalia.

Ianu ca deŭ de sóre e începutulŭ isvórelorŭ, fântânelorŭ, rîurilorŭ și alŭ apelorŭ, și în acéstă calitate — după tradițiunĭ locale — e bărbatulŭ dîneĭ Juturna (56), dina de isvóre, de ape. Juturna a fostŭ dina de vindecare, de bine-cuvêntare și s'a veneratŭ în Roma și în Lațiulŭ întregŭ, și acușĭ se numesce amoréza luĭ Joe, care a pus'o de regină peste tóte rîurile și apele în Lațiŭ, acușĭ muierea luĭ Ianu, cu care a născutŭ pe Fontu, deulŭ fântânelorŭ și apelorŭ (57).

Intre Ardea și Laviniŭ a fostŭ unŭ isvorŭ cu numele Juturna, — între Ardea și Laurentŭ a fostŭ unŭ lacŭ, «Lympha Juturna,» iarŭ în Roma in forŭ, aprópe de templulŭ Castorilorŭ a fostŭ «lacus Juturnae» (58).

Q. Lutatiu Catulu către capĕtulŭ republiceĭ i-a rĕdicatŭ templu pe câmpulŭ luĭ Marte, de din josŭ de «Aqua Virgo», căcĭ aci s'a credutŭ apa maĭ curată, sântă și binefăcĕtóre, și pentru acésta la tóte serviciele divine, precum și morboșilorŭ de aci se cara apă (59).

In 11 Ianuariŭ a fostŭ sĕrbătórea eĭ, numită Juturnalia, diua în care i s'a fostŭ sânțitŭ templulŭ, și aci i s'a sacrificatŭ așa din partea statuluĭ, precum deosebĭ din a acelora carĭ s'aŭ folositŭ de apă.

ab camenis nec Marcia saliens desideretur. Camenae se deducŭ din Casmenae Carmenae, precum o dată carmen, casmen, canmen, canimen, așa din cœsna cœna din pesna, penna, casmilus, camilus. Festu p. 149. Varro LLVII. 26. Preller 509. Hartung II. 202.

(56) Din juvare a *a-juta*, ajutătóre, după forma cum e saturnŭ, volturnŭ, Manturna. Preller 508 Hartung I. 122.

(57) Arnobiu II. Virg. Aen. XII 135. Aci se numesce și sora regeluĭ Turnŭ din Ardea, amica Junoniĭ.

(58) Lympha la romanĭ, Nympha la grecĭ. Preller G. Myth 1. 566, adecă e dina de apă, de lacŭ. Ovidiŭ F. 1. 708.

(59) Aqua virgo = apa fecióră = apa neîncepută, o funte la a opta pétră de mile de la Roma spre via Collatina; de aci a condusŭ Agrippa apă pentru termele (băile) sale, adĭ e fântâna Trevi. C. Clusman in Ovid F. 162.

Sacrificiele și sĕrbătórea era de natura Fontinalielorŭ (vedĭ 13 Oct.) (60).

IN 13 IANUARIŬ.

Dies Jovis Statoris.

Intre însușirile ce legaŭ pe Jupiter (Joe) de ómenĭ și viéța naturală în Italia, a fostŭ Jupiter ca și Stator (61), între cele de rĕsboiŭ, era pe lângă Marte. Ca și Stator a ținutŭ pe Romanĭ în luptă, să *stea* pe locŭ, să nu fugă de inimicĭ.

Romulŭ 'ĭ-a redicatŭ templu pe loculŭ de unde se suie din via sacra în Palatin, unde Romaniĭ s'aŭ fostŭ adunatŭ la bătaiă în contra Sabinilorŭ. M. Atiliu Regulu consululŭ în o luptă crâncenă cu Samnițiĭ încă a făcutŭ votŭ pentru Jupiter Stator, și la an. 460 alŭ R. (294 ant. Cr.) 'ĭ-a redicatŭ templu lângă circulŭ flaminiŭ (62).

Serbătórea acésta s'a ținutŭ în Idu luĭ Ianuariŭ, și s'a disŭ : Diua luĭ Joe statoriuluŭ. I s'a sacrificatŭ unŭ taurŭ (63).

Acestŭ cultŭ a fostŭ lățitŭ și în provinciile romane, romanisate (64).

IN 15 IANUARIŬ.

Carmentalia.

Dictatorulŭ Mamercu Aemiliu după cucerirea Fideneĭ la an. 338

(60) Serv. Aen. XII. Publi Victor reg. urb. IX. Varro V. 71.

(61) Stator din a sta, statoriŭ, stătătorŭ. Ca stator a fostŭ totŭ de odată și Versor, adecă învĕrtitorŭ, întorcĕtorŭ de inimicĭ. Hartung, II, 15. Preller, 176. În istoria romană se numesce maĭ ântêiŭ Jupiter Stator. Augustinŭ de Civ. Dc. VII, 11 Cicero de leg. II, 11, 28. Cognomina Statoris et Invicti Jovis.

(62) Liviŭ, X. 36. Varro la Macrobiu, III, 4.

(63) Mommsen în Dial. Ital. de josŭ p. 191 arétă inscripțiune ostică. Preller 176. Dar la Ovidiŭ F. I., 587 etc. se vorbesce de oia.

(64) Renier, I No. 2898 arétă o inscripțiune din Algeria «Jovi Optimo Maximo Statori et Jun. Aug. Reg.»

an. R. (426 ant. Cr.) a introdusŭ acéstă serbătóre. — acuma s'a făcutŭ altă legendă despre ḑeitatea Carmenta (65).

Senatulŭ a opritŭ ca femeile să se care, éră ele s'aŭ împotrivitŭ bărbaţilorŭ în datorinţele vieţeĭ, şi după ce li s'a ertatŭ éră carele (carpenta), Carmenta le-a ajutatŭ de a născutŭ mulţĭ pruncĭ, şi atuncĭ ca ḑîneĭ de nascere i s'a făcutŭ a doua serbătóre. Acuma cognumele Porrima şi Postverta (66) se reducŭ la puterea ḑeităţiĭ asupra nascerilorŭ (67).

IN 16 IANUARIŬ.

Ḑiua fundăriĭ templuluĭ Concordieĭ.

Concordia e ḑîna în care e personificată buna-înţelegere între cetăţenĭ, între fiiĭ uneĭ ginte şi aĭ uneĭ familiĭ. In decursulŭ republiceĭ a avutŭ şi înţelesŭ politicŭ, adică a buneĭ înţelegerĭ a staturilorŭ, a cărorŭ discordiă a adusŭ statulŭ şi poporulŭ romanŭ de atâtea orĭ în neînţelegere (68). Concordia e închipuită ca o matronă, cu sceptru în drépta, cu o diademă 'naltă pe capŭ şi cu vêlŭ, éră în templu acoperită cu laurĭ (69).

După trecerea verĭ-uneĭ crise marĭ, când a intratŭ éră înţelegerea între poporŭ şi toţĭ, ḑîneĭ Concordieĭ i s'a ridicatŭ câte unŭ sacrariŭ saŭ templu.

Intre poporŭ şi patricĭ a fostŭ cértă mare pentru demnitatea con-

(65) Ovidiŭ F. I. 616 etc. Cal. Maffei.

(66) La Ovidiŭ F. I. 634 se pomenesce numaĭ Porrima şi Postverta, şi se ḑicŭ surorĭ. La Hartung, VI, 199 după Serviŭ Aen. VIII, 339. Gell. XVI, 16. Macrob. Sal. 1, 7 se numesce şi Prorsa, Antevorta, ce se reducŭ la nascerĭ cu capulŭ înainte şi capulŭ îndĕrătŭ, adecă regulate şi neregulate. La Liv. V, 25. Causa cu carele a fostŭ după cucerirea Vejilorŭ. Carpenta cu Carmenta nu e în legătură.

(67) Carmenta după serbătórea din 11 Ianuariŭ e ḑina de apă, vindecătóre,— cum că aḑĭ e ca ḑina de nascere dóră maĭ cu dreptŭ se póte atribui apelorŭ, carĭ încă aŭ influenţă de generaţiune.

(68) Preller, 624.

(69) Ovidiŭ F. VI, 91. Venit Apollinea longas Concordia lauro nexa comas.

sulară, și Furiu Camilŭ putêndŭ restaura buna înțelegere, întru memoria acesteĭ întêmplărĭ a redicatŭ ḑîneĭ Concordieĭ templu pe Capitoliu la a. 387 a. R. (367 ant. Cr.), câștigândŭ prin legile licine basa maĭ largă pentru constituțiune (70).

Q. Flaviŭ edilulŭ (450 a. R.) după o crisă constituțională, ca patriciĭ necăjițĭ pe poporŭ, să se câștige în partea acestuĭa, a redicatŭ unŭ templu d'asupra de Comițiŭ, lângă templu luĭ Vulcanŭ.

Consululŭ Opimiu, învingĕtorulŭ luĭ C. Grachu, după uciderea acestuĭa (121 ant. Cr.), în urmarea decisiunii senatuluĭ, a redicatŭ unŭ templu în legătură cu «Basilica Opimia (71).»

Templulŭ Concordieĭ, redîcatŭ de F. Camilŭ, a arsŭ, și Tiberiŭ cu mama sa Livia l'aŭ renovatŭ (10 d. Cr.) și în 16 Ianuariŭ s'a ținutŭ sănțirea templuluĭ (72).

Serbătórea Concordieĭ s'a ținutŭ în 16 Ian. în ḑiua sânțireĭ și a fostŭ maĭ multŭ o serbătóre politică, a buneĭ înțelegeriĭ poporuluĭ romanŭ (73).

Concordia are peste anŭ maĭ multe serbătorĭ, ea e serbată și în sînulŭ familiilorŭ și cu alte deităţĭ la olaltă, — și i s'a redicatŭ maĭ multe statuĭe.

(70) Ovidiŭ F. I, 639 etc. aduce că Furiŭ învingêndŭ pe etruscĭ a votatŭ acestŭ templu. Liviŭ, IX, 46, XL, 19.

(71) Appianŭ 1, 26. Plutarchŭ C. Grachu 17. Varro V. 156. Senaculum supra graecostasim, ubi aedis concordiae et basilica opimia. Augustin de Civ. D. III, 25. Inscripțiunile încă arétă cultulŭ concordieĭ și la coloniĭ. L. Renier Inscr. din Algeria No. 1868. Concordiae Coloniarum Cirtensium. Orelli No. 151 și Mommsen No. 4221, 4455. Concordiae Agrigentinorum. La Renier No. 1552 «Concordiae populi et Ordinis.

(72) Liv. IX, 43. Pub. Victor reg. urb. VIII. Hartung II, 253. Lângă acestŭ templu a fostŭ arculŭ triumfalŭ alŭ luĭ Septimiŭ Severŭ, și se vĕdŭ ruinele templuluĭ și aḑĭ. Tiberiŭ l'a redicatŭ maĭ nainte de a merge în rĕsboiulŭ sĕŭ din urmă la Rinŭ Livia a numitŭ ḑîna «Concordia Augusta.»

(73) Ovidiŭ F. I, 637 etc. Sueton in Tib. 20. Dio Cass. IV, 8. Fasti Praenestae. — la Orelli inscripțiunile No. 25, 26. 1811, 1812.

IN 27 IANUARIŬ

Dedicatio aedis Castorum.

Cultulŭ dioscurilorŭ greci, adecă a luĭ Castorŭ și Pollux, a străbătutŭ și în Italia (74).

In Roma s'aŭ veneratŭ, deosebĭ de patricii, ca și idealulŭ călăreţilorŭ. Amêndouĭ ḑei s'aŭ arĕtatŭ maĭ de multe orĭ ca și eroĭ în óstea romană, și aŭ ajutatŭ în luptă pe Romanĭ de aŭ învinsŭ pe inimicĭ. In lupta de la laculŭ Regilŭ, unde dictatorulŭ Postumiŭ s'a luptatŭ (258 a. R. 496 ant. Cr.) în contra Tusculanilorŭ și Tarcuinilorŭ, Postumiŭ a făcutŭ votŭ, că le va redica templu. Acestŭ templu apoĭ l'a redicatŭ feciorulŭ sĕŭ, și l'a dedicatŭ în 270 a. Romeĭ. Tiberiŭ, reparândŭ templulŭ, l'a sânţitŭ în 27 Ianuariŭ (a. 6 d. Cr.) și acéstă ḑi a rĕmasŭ de sĕrbătóre (75).

Sĕrbătórea de frunte a dioscurilorŭ e în 15 Iuliŭ, dar a sânţireĭ templuluĭ e aḑĭ, și în acestŭ templu lângă Forŭ s'aŭ ţinutŭ adesea-orĭ și ședinţele senatuluĭ.

Aceștĭ dioscurĭ acușĭ s'aŭ numitŭ fiă-care după numele sĕŭ, adecă Castor și Pollux, acușĭ amêndouĭ sub numele Castores saŭ Polluces (76).

IN 30 IANUARIŬ

Dedicatio arae Pacis.

Pacea e personificată de o ḑînă jună, în mână cu caduceulŭ păceĭ (suliţă fără ascuţișŭ) saŭ cu ramură de pomŭ de oleŭ, orĭ de

(74) In Etruria Castorŭ s'a numitŭ și Kastur, Kasuton; éra Pollux, Pultuc, Polutuke. Preller, p. 658.

(75) Ovidiŭ F. I. 705 fiindŭ-că se nascu de la Leda ĭĭ numesce Ledaei dei, — fratres de gente deorum.

(76) Sueton și Caes. 10. Dio Cass. XXXVII. Sext. Serv. V. G. III, 89. Ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter et Polluces et Castores vocantur. Nam et ludi et templum et stellae, Castorum appellantur. Aedes, e templu.

palmă saŭ cu cornulŭ copiae. Pacea însémnă starea linistită a uneĭ ţerĭ, unde agricultura şi tóte măĭestriele înflorescŭ şi sporescŭ (77).

In vechime i s'a redicatŭ Păceĭ numaĭ altare, éră maĭ târḑiŭ şi temple (78).

Augustŭ împĕratulŭ a redicatŭ Păceĭ unŭ altarŭ pe câmpulŭ luĭ Marte, şi aci cu referinţe la treĭ dedicaţiunĭ, de treĭ orĭ i s'a sacrificatŭ peste anŭ (79).

Vespasianŭ împĕratulŭ a redicatŭ unŭ templu mare şi pomposŭ pentru Pace, aprópe de Forŭ, şi acelŭ templu s'a ţinutŭ de monumentulŭ celŭ maĭ frumosŭ alŭ dinastieĭ luĭ (Flavia), şi din cele maĭ frumóse temple în Roma, fiindŭ şi înzestratŭ cu lucrurĭ de artă de preţŭ mare, — dar sub Comcdŭ a arsŭ.

Intêia serbătóre a Păceĭ s'a ţinutŭ în 30 Ianuariŭ (III Cal. Febr.) (80) prin rugăciune şi votŭ pentru binele poporuluĭ romanŭ, în linişte mare, fără cértă şi vĕrsare de sânge, în voĭa cea maĭ bună, şi făcêndu-se glume, aḑĭ iertate şi asupra celorŭ maĭ marĭ (81).

IN 31 IANUARIU.

Penetralia.

La Romanĭ aŭ fostŭ nesce ḑeĭ de casă numiţĭ Penates (penatii), carĭ se îngrijiaŭ de susţinerea caseĭ, adecă de pânea de tóte ḑilele şi de starea caseĭ şi ca spirite amicale apĕraŭ unitatea familieĭ, esistinţa întreguluĭ, şi aceştĭ ḑeĭ se veneraŭ în penus, ce era centrulŭ caseĭ (82).

(77) Cuvêntul Pax e în legătură cu paciscor, pacatus, Tibullu I, 10, 45. Preller, 614.

(78) Ovidiŭ F. I, 709. Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram.

(79) Suntŭ nume cu inscripţiunea «Pax Augusti, Paci Augusti». Preller 615 Plin. XII, 19. P. Victor reg. urb. IV.

(80) In Fasti Praenestae e III. Kal. Febr. Hartung II, 254. Cele-l-alte sĕrbătorĭ sunt în 30 Martiŭ şi 4 Iuliŭ. Ovidiŭ F. I, 710 dice : Haec erit a mensis fine secunda dies.

(81) Festu p. 175. Cic N. Deor. I, 47, 451.

(82) Dionisiu I. 61. Isidor VIII. 11. Preller 532.

Larii suntŭ asemenea deĭ de casă, dar larii suntŭ sufletele repausaţilorŭ din familiă, şi adese orĭ s'aŭ identificatŭ cu penaţii, pentru că aŭ ceva comunŭ (83). Aşa penaţii (84) precumŭ larii suntŭ deităţĭ ce se venera la *focus* (vatra de focŭ) şi cărora li s'a datŭ acuşĭ acesta, acuşĭ acelŭ nume (85).

Penatii suntŭ deĭ privaţĭ saŭ familiarĭ, adecă în tótă casa, şi suntŭ deĭ publicĭ în templulŭ uneĭ cetăţĭ.

Numĕrulŭ penaţilorŭ privaţĭ saŭ familiarĭ, e nehotărîtŭ (86) în timpŭ ce larulŭ familiarŭ e numaĭ unulŭ (87). La Plautu se află următórele, despre unŭ muritorŭ, ce se desparte de casă :

«Voĭ *penaţiĭ* părinţilorŭ meĭ, şi *tu lare*, tata familieĭ, vouĕ vĕ recomândŭ norocululŭ părinţilorŭ meĭ, ca să-lŭ păziţĭ; eŭ trebuia să-mĭ cautŭ alţĭ penaţĭ şi altŭ larŭ!»

Penaţii se îngrijiaŭ de binele caseĭ şi a familieĭ, se bucuraŭ saŭ se întristaŭ cu toţiĭ, precumŭ familia sporia saŭ decădea, saŭ era în bună înţelegere, saŭ discordiă; eĭ grijaŭ de posesiunea caseĭ şi o păziaŭ. Eĭ dedeaŭ dorulŭ de casă, celuĭ îndepărtatŭ 'ĭ aducea aminte de părinţĭ saŭ de muiere şi de copiĭ; cine pleca de a casă se ruga de penaţĭ pentru reîntórcere norocósă, şi cândŭ se re'ntorcea 'şĭ punea bêta şi armele lêngă icónele lorŭ. Către eĭ, ca şi deiĭ familieĭ se făcea jurămêntŭ. Acestŭ cultŭ s'a susţinutŭ până târdiŭ în păgânismŭ (88).

(83) Propertiu II. 30. 32. Spargereque alterna communes caede penates et ferre ad patrios praemia diva lares.

(84) Penates se deduce din penus, ce însemna locu din lăuntru, şi camera de bucate, de mâncărĭ. Cic. in Nat. D. II 27, dice : a penu ducto nomine est enim omne quo vescantur homines, penus. Serv. V. A. III. 12. Penates ideo apellantur, quod in penetralibus aedium coli solebant

(85) Schol. Horat. epod. 2,43, juxta focum dii penates positi fuere Laresque inscripti, idcirco quod ara deorum Latium focus sit habitus.

(86) Varro la Arnobiu III 40. Macrobiu Sat. III, 4.

(87) Mercuriu la Plautu VI. 5.

(88) Preller 535. Theodosiu M. L. 106. Nullus omnino secretiore piaculo Larem igne, mero genium Penates nidore veneratus etc. La creştinĭ s'aŭ prefăcutŭ în angerĭ păzitorĭ, sanţĭ patronĭ.

Pentru cunoscința cultuluĭ penațilorŭ e de lipsă a se cunósce construirea caseĭ la Romanii vechĭ, în câtŭ se referea la penațĭ.

Centrulŭ locuințeĭ a fostŭ *focus* (vétra de focŭ), care s'a privitŭ de altariulŭ, sacrariulŭ caseĭ, și vétra a statŭ în mijloculŭ chilieĭ maĭ marĭ numită Atriu, ce propriŭ e cuina (89), unde tótă familia s'a adunatŭ la mâncare și viéță familiară, socială, unde femeia a șĕḑutŭ peste ḑi, a țesutŭ, a primitŭ visitele, și unde față cu ușa de intratŭ, a avutŭ patulŭ sĕŭ (90).

Ca vétra să fiă luminată de către cerŭ, a fostŭ în acoperișŭ o feréstră pătrată, totŭ-de-odată și în locŭ de coșŭ, și prin ea, s'a ridicatŭ fumulŭ, dar fiindŭ că și plóia, vétra a fostŭ ceva maĭ la o lature, și de-adreptulŭ sub feréstra din acoperișŭ a fostŭ o grópă unde s'a strînsŭ apa de plóiă, și feréstra în casŭ de lipsă s'a pututŭ astupa cu scândurĭ. Loculŭ maĭ largŭ, deschisŭ în atriu s'a numitŭ cavum aedium saŭ cavaedium, feréstra impluvium, și unde s'a strînsŭ apa, compluvium (91).

In prejurulŭ atriuluĭ aŭ fostŭ celelalte chiliĭ. In partea de dinnainte—de către stradă—a fostŭ vestibululŭ, intrarea, cu care s'a începutŭ terenulŭ religiosŭ alŭ caseĭ (92); din partea dindĕreptŭ alŭ atriuluĭ și chilielorŭ a fostŭ ambitulŭ pe stêlpĭ și cu grădina.

De aci se vede, că atriulŭ a fostŭ mijloculŭ caseĭ, vétra mijloculŭ atriuluĭ și inima caseĭ, și acestŭ locŭ s'a numitŭ penus și penetralia (cele din lăuntru), centrulŭ tuturora (93).

La uniĭ pe vétră, cu de bună sémă la ceĭ sĕracĭ, la alțiĭ în apropierea vetreĭ, în păretele ce stă în față era dulapulŭ cu icónele (fi-

(89) Serviu an. I 725 ibi et culina erat unde et atrium dictum est; atrum enim erat ex fumo.

(90) Pliniu XXVIII 20. 81. Focus Laurium, quo familia convenit. Veḑĭ nota a 94.

(91) Varo L. L. V. 161

(92) Ovidiu VI. 303. Hinc quoque vestibulum dici reor, inde precando prefamur.

(93) Paulu p. 208. Penetralia sunt penatium deorum sacraria. Festu p. 215. Serv. aen. I 708.

gurele) Penaţilorŭ, carĭ de fumŭ de regulă eraŭ negre, adică fumóse (94).

In compluviu, unde s'a strînsŭ apa, în multe case se sădea unŭ arbore de laurŭ, palma saŭ loza de viă, şi arborele umbria vétra, şi pe penaţĭ (95). La uniĭ afară de vétră a fostŭ unŭ altariŭ anume pentru penaţi (96). Pe vétră s'a ţinutŭ neîncetatŭ focŭ, în veneraţiunea penaţilorŭ, carĭ de fum aŭ fostŭ afumaţĭ infuninginiţĭ (97).

Fiă-care tată de familiă a fostŭ ca unŭ rege, preotŭ la vétra sa, şi aci sub ochiĭ penaţilorŭ, nu a fostŭ iertatŭ ca pe elŭ orĭ pruncu luĭ sĕ-ĭ atace serviĭ stăpênirii, şi nicĭ inimiciĭ (98).

Precum a fostŭ vétra şi cultulŭ în casa familiară, aşa a fostŭ pentru penaţiĭ publicĭ, altarulŭ în templulŭ dîneĭ Vesta, unŭ focarŭ pentru statŭ, ca şi pentru o familiă maĭ mare.

Dar penaţilorŭ nu numaĭ vétra, ci şi mésa li-a fostŭ sacră, şi pentru acésta, pe mésă era totŭ-d'auna o sărĕriţă şi unŭ tanierŭ (farfuriă) cu mâncărĭ saŭ frumente noue (primitiae) în veneraţiunea lorŭ (99).

Totŭ ospĕţiulŭ (prânḑulŭ, cina) era ca unŭ sacrificiŭ pentru penaţĭ; ospĕţiulŭ se începea cu curăţire religiósă prin rugăciunĭ, se continua între cântărĭ şi imne spre lauda penaţilorŭ, şi laruluĭ, şi pe urmă pe mésă saŭ pe vétră se făcea libaţiune, adecă se vĕrsa

(94) Asconiu către Cic. p. 195. Deinde omni vi janua expugnata et imagines deorum dejecerunt, et lectutum adversum uxoris.

(95) Sueton, Aug. 92. Palmam in compluvium deorum penatium transtulit. Pliniu Hist. Nat. XIV. 3 Vites amplo discursu atria media tenent. Virg. aen. VII. 59. Laurus erat tecti medio in penetralibus altis sacra comam.

(96) Virg. Aen. I. 512.

(97) Arnobiu II. 61. Numquid in penetralibus et culinis perpetuos fovetis ignes? Virg. Aen. I. 707.

(98) Cic. in Rosc. 12. Virg. Aen. II. 715.

(99) Arnobiu II. 67. Numquid sacras facitis mensas salinorum appositu et simulacris deorum. Liv. XXVI. 36. Horat od. II. 16. salinum est patella in qua diis primitiae cum sale offerebantur. Cic. fin. II. 1 ita non religiosos ut edant de patella.

bĕutură. Alții ardea și lampa pe mésă pentru penați, la ceĭ avuțĭ lampe de argintŭ (100).

De regulă se mânca la vétră, și ca și centrulŭ spiritualŭ alŭ caseĭ, aci dedea capulŭ familieĭ sfaturile și învĕțătura pentru aĭ sĕĭ, aci era altarulŭ penațilorŭ și larilorŭ (101).

Penații suntŭ și publicĭ. Orașele încă aveaŭ penații lorŭ, ba și poporulŭ romanu.

In Laviniu capitala Lațiuluĭ se aflaŭ penații țĕreĭ latine, ce i-arŭ fi adusŭ Aenea venindŭ din Troia, și după fundarea cetății Alba Longa, Ascaniu i-a adusŭ aci, însă penații aŭ fugitŭ îndereptŭ la Laviniu, și odată fugiră și din Roma (102).

Penații din Laviniu aŭ fostŭ totŭ-de-odată și aĭ Romeĭ, și s'aŭ privitŭ de ḑeĭ de origine, cetățenĭ aĭ Laviniuluĭ și aĭ Romeĭ, și anume de origine latină și nu troĭană (103),

Cuvêntulŭ Penates nu se află la Grecĭ, ci se traduce cu patriĭ, genetliĭ, pentru aceea se crede că penații suntŭ specificĭ romanĭ. (104),

Nu departe de templulŭ Vesteĭ, centrulŭ Romeĭ, în piață, sub Velia, a fostŭ templulŭ penațilorŭ publicĭ (105), unŭ edificiŭ micŭ și întunecosŭ, și aci se vedeaŭ doĭ junĭ șeḑêndŭ și cu lancele în mână, în ornamentŭ de rĕsboiŭ și sculptură de arte vechiă; aceștia s'aŭ chiămatŭ și penații poporuluĭ romanŭ.

Serbătórea pentru penațĭ s'a numitŭ Penetralia, și s'a ținutŭ în 31 Ianuariu (ant. Cal. Febr.), așa a casă pentru ḑeiĭ privațĭ, precumŭ în templu pentru penațĭ, carĭ aŭ fostŭ ḑeiĭ părinților ŭ și poporuluĭ ro-

(100) Plutarchu Quest. R. VII. 4. 1. Hartung I. 80.

(101) Serv. V. A. II. 469. Singula enim membra domus sacrata sunt diis, ut culina diis penatibus. III focis, qui a privatim sacrificium sequitur, nam penatibus sacrificat XI. 21. focus est ara penatium.

(102) Varro I. 1. V. 144. oppidum, quod primum conditum in Latio stirpis romanae Lavinium, nam ibi *dii penates nostri.*

(103) O inscripțiune de sub Claudiu împĕratulŭ : «Sacra principia populi romani Quiritium nominisque latini». Orel. M. 2276. Momsen Nr. 2211.

(104) Preller R. M. 537. etc.

(105) Dionisiu I. 67. 'ĭ descrie după cum i-a vĕḑutŭ. Se afla penațiĭ adeseorĭ și pe numi.

manŭ, și unii dicŭ că penații publici aŭ representatŭ pe Romulŭ și Remu (106).

Sĕrbătórea a fostŭ de bucuriă și s'a ținutŭ în liniște.

Consulii, dictatorii și pretorii romani intrândŭ în oficiŭ făceaŭ sacrificiŭ pentru penați (107).

SĔRBĂTORĬ ÎN FEBRUARIŬ.

IN 1-iŭ FEBRUARIŬ

A. Lucaria.

După tradițiune, Romulŭ fundândŭ statulŭ romanŭ, a datŭ primire și scutire fugătorilorŭ și tâlharilorŭ din alte părți, și le-a făcutŭ unŭ asilŭ, în sensulŭ strînsŭ unŭ sacrariŭ unde puteaŭ să fiă siguri.

Acestŭ întêiŭ asilŭ era între capitolŭ și Arx (cetate) (1) numitŭ «*inter duos lucos*», adecă intră douĕ gaiuri, pădurițe; era o poiană, pentru că arborii crenguroși umbreaŭ laturile délulilorŭ de ambele părți (2).

Romulŭ a încunjuratŭ mai târdiŭ acestŭ locŭ cu muri mari și a disŭ: «Aci 'și póte totŭ insulŭ căuta asilŭ, să fiă sigurŭ» (3). Fugătorii, cari scăpaŭ în asilŭ și voiaŭ să rĕmână în statulŭ romanŭ, eraŭ apĕrați de Romulŭ, și dăruiți cu pămênturi ocupate în rĕsbóie.

Romulŭ în loculŭ *inter duos lucos* a rădicatŭ altarŭ și mai târdiŭ templu pentru deulŭ Lucaris, deulŭ din luci (gaiuri) (4). Dar' Lucaris (5) a fostŭ numai numele de insușire a deului Vedius, care

(106) I. A. Hartung I. 78. 154. Plut Quest. VII. 4. 1. Kal. rust. Farnes.

(107) Macrobiu Sat. III. 4.

(1) Dionisiŭ II. 15.

(2) Liviŭ I. 8. Vetruviu IV 7.

(3) Ovid. Fastor. Libri III. 428.

(4) Servius Aen. II. Analele de L. Piso Frugi.

(5) Lucaris e adjectivŭ din lucus=gaiu, totŭ-de-odată rădăcina pentru Lucaris și Lucar (banu) și lucrum (câștigŭ, dobênda). Festu p. 88. dice: Lucaris—pecunia, quae in luco erat data. Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. Hartung II. p. 55.

e Dius, adecă Jupiterŭ ca și pruncŭ (6). Statua luĭ s'a susținutŭ până în timpiĭ maĭ târḑiĭ, și representa pe Joe ca și pruncŭ, cu față tènĕră ținêndŭ fulgere micĭ în mână și avêndŭ lêngă sine capra, de la care a suptŭ ca și copilŭ.

Totŭ acéstă ḑeitate, Vedius vine înainte și sub numele Vejovis (7), și Vediiovis (8).

Joe ca ḑeulŭ celŭ maĭ putinte trebuia să apere tóte clasele; iară ca pruncŭ a voitŭ să dea scutulŭ sĕŭ și celorŭ maĭ micĭ, slabĭ, persecutațĭ și fără de ajutorŭ. Era lipsă de ajutorulŭ luĭ, pentru că nu toțĭ ceĭ scăpațĭ în asilŭ, eraŭ tâlharĭ, ci ceĭ maĭ mulțĭ eraŭ sclavĭ, plebeĭ și membri de familiă, și atuncĭ cândŭ patriciĭ, saŭ tata de familiă abusa de dreptulŭ lorŭ asupra supușilorŭ, religiunea — prin Vediu — s'a îngrijitŭ și de scutulŭ celorŭ persecutațĭ (9).

Alŭ doilea asilŭ a fostŭ luculŭ mare, între Tibru și Via (calea) salaria, afară din Roma (10), pentru ca locuitoriĭ din Roma se scape

(6) Vedius e compusŭ din particula *ve* cu sensŭ diminutivŭ, și negativŭ, precum din Dius = Joe, vegrandia farra, graunțe micĭ, vesanus nebunŭ, smintitŭ, vedius, joe celŭ micŭ.

(7) Vetruviu IV. 7. Inter duos lucos Vejovis templum. Ammianu Marc. XVII. 10. In Tagetis Tusci libris legitur Vejovis fulmine mox tangendos adeo hebetari, ut nec tonitrum nec maiores aliquos possint audire fragores.

(8) Ovidiu Fast. Libr. III. 430. Templa putant lucos Vediovis ante lucos. La Momsen C. I. L. I. p. 36. e și Diiovis și 'lŭ compune din Dis-Diovis. Quintilianu I. 4, 17. și Gelliu V. 12, care se provoca pe formule vechĭ de rugăciune pomenescŭ Diiovis si Vejovis. Preller R. Myth. p. 234. ḑice, că veiovis e de origine ităla și se amintesce la Sabinĭ, Vediiovis e din ve și diiovis.

Din aceste se vede, că ḑeitatea *inter duos lucos* e Joe, și anume ca și pruncŭ.

(9) Așa se vede, că pentru ceĭ puternicĭ a fostŭ Joe celŭ putinte, și pentru ceĭ slabĭ, Joe ca și pruncŭ, care abia a mișcatŭ fulgerile. Hartung II. p. 57. Preller R. M. p. 237. Acesta adaoge că Piso asemăna pe Veiovis cu Appollo Lykoreus, etc.

(10) Ovidiu. Fast. Libr. II. 67. Festu 88. Aci în lucu a fostŭ locŭ sânțitŭ și pentru Iuno Laverna,=ascunḑĕtórea pentru că furiĭ ascundeaŭ pe aci lucrurile furate. Schol. către Horatiu Epist. I. 16. 60. Noniu p. 134. Laverna dea, cui supplicant iures.

décă arŭ fi siliţĭ de a se scuti din afară de murulŭ încunjurătorŭ (pommerium).

Luculŭ mare s'a făcutŭ locŭ sânţitŭ de atuncĭ, de cândŭ Romaniĭ bătuţĭ de Galĭ fugiră, şi aci în întunericulŭ păduriĭ aflară sicuranţă (11). Acestŭ evenimentŭ i-a îndemnatŭ, ca şi aci se venereze pe deulŭ Lucaris, respective pe Vedius, care a statŭ în ajutorulŭ celorŭ pefugaţĭ.

Asile, fără relaţiune la Lucaris, aŭ fostŭ încă pe Mons sacer din colo de rîulŭ Anio, sub scutulŭ luĭ Joe Pavoriu, aşa şi pe muntele Aventinŭ.

Sĕrbătórea în onórea deuluĭ Lucaris numită Lucaria s'a serbatŭ în 1 Febr. (cal. Febr.) (12), şi în 19 şi 21 Iuliu (XIV. şi XII. cal. Aug) (13), şi s'aŭ ţinutŭ afară în lucurĭ, adecă în aceste gaĭurĭ.

B. Iuno Sospita.

Iuno e féta luĭ Saturnŭ cu Rea, şi muierea luĭ Joe. Unŭ cultŭ vechiŭ şi lăţitŭ în Laţiu a avutŭ *Iuno Sospita* (14).

In Lanuviu (15), a avutŭ templu şi gaĭu sânţitŭ în Roma, templu la forulŭ olitoriu şi pe muntele palatinŭ (16), dar templulŭ celŭ maĭ renumitŭ a fostŭ în Lanuviŭ, încunjuratŭ cu locuinţe pentru preoţĭ şi plinŭ de tesaure.

(11) Paul. p. 119. Lucaria festa in luco colebant Romani, qui permagnus inter viam Salariam et Tiberini fuit, pro eo, quod victi a gallis, fugientes e proelio ibi se occultaverint. Preller p. 99.

(12) I. A. Hartung. Die Rel. der Römer I. p. 154, şi II p. 58.

(13) Hartung II. p. 58. pune 18 saŭ 20, éră Preller p. 99 decisŭ pe 19 şi 21 Iuliu. Şi în aceste dile vorbesce numaĭ despre luculŭ de la via Salaria. Diferenţa în dile purcede de la diua aceea ce s'a adusŭ luneĭ la organisarea calendaruluĭ. Diua sânţireĭ templuluĭ luĭ Vediŭ s'a serbatŭ în Nonele luĭ Martiu.

(14) Numită şi Sispita la Liviu VIII 14. Festu p. 343. Sispitem Junonem, quam vulgo sospitam appellabant, antiqui usurpabant. După inscrip. Orelli Nr. 1308 şi Momsen Nr. 6763, numele eĭ întregŭ : Iuno sospita mater regina.

(15) De aci predicatulŭ Lanumvina. Orel. inscrip. 1293.

(16) Liviu XXXII. 30. Ovidiu F. L. II. 55. de E. Klauszmann p. 167. lêngă templulŭ Cybeleĭ.

Consulii erau îndatorați ca peste anŭ într'unŭ timpŭ anumitŭ să aducă sacrificiŭ în templulŭ din Lanuviŭ (17).

In gaiulŭ ḑinei era o peșteră cu unŭ șérpe, căruia în tótă primăvéra, o fecióră îi aducea de sacrificiŭ, o turtă.

Iuno Sospita era îmbrăcată ca și o matronă, cu o pele de capră ce 'i servia de coifŭ și scutŭ, cu lance în mână și papucĭ cu vêrfulŭ întorsŭ (18).

Sĕrbătórea de frunte a Iunonii a fostŭ ḑiua sânțirii templuluĭ din Lanuviŭ și s'a ținutŭ în 1 Febr. (Cal. Febr.) totŭ deodată și în Roma s'a serbatŭ Iuno Sospita (19).

IN 5 FEBRUARIŬ

Concordia in Arce.

Concordia, adecă buna ințelegere a avutŭ în cetate (Arce) unŭ templu rădicatŭ cu începutulŭ resbeluluĭ alŭ doilea punicŭ din motivŭ că s'a potolitŭ o rĕscólă în armată.

Ḑiua fundării templului în Arce s'a serbatŭ în 5 Februariŭ (Non. Febr.) (20).

IN 13 FEBRUARIŬ

Sacrificiŭ pentru Faunŭ.

Faunŭ e unulŭ din ḑeiĭ ceĭ maĭ vechĭ și popularĭ aĭ Italieĭ (21), e

(17) Cic. pro Murena 41. 90.

(18) Cic. Nat. D. I. 29. 83. Illam vestram Sospitam, quam tu nunquam ne in somniis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. Maĭ totŭ acésta Orel. Nr. 1308.

(19) Preller p. 247. Hartung II. p. 64. Sospita însémnă mântuitóre, scăpătóre.

(20) Liviu XXII. 33, și după Fast. Praeneste. Preller p. 624.

(21) Faunus se deduce din faveo, și însémnă celŭ bunŭ, celŭ blândŭ, de aci și vêntulŭ de primăvéră e Favoneus. In inscripțiunile umbrice se chiamă Fons, ce însémnă milosŭ, ajutătorŭ, în limba poporală se ḑicea și Fones. Mart. Cap. II. 167. glossa Isidori. Fones dei silvestres.

spiritulŭ bunŭ alŭ munţilorŭ, păşunilorŭ, câmpielorŭ, sporindŭ ómenii, vitele şi agricultura.

Tradiţiunea 'lŭ face de unŭ rege vechiŭ în Laţiŭ, de feciorulŭ luĭ Picu, tata luĭ Latinu, şi 'ĭ atribue introducerea de moravurĭ bune şi fundarea religiuniĭ maĭ vechiă (22).

Poporulŭ a credutŭ multŭ în elŭ, ca în deŭ ce se arĕta ómenilorŭ, şi agricultoriĭ din prejurulŭ Romeĭ diceaŭ că-lŭ vĕdŭ adeseorĭ pe câmpŭ (23).

După tradiţiunĭ, Faunŭ, cu genulŭ sĕŭ apare ca şi spiritŭ de pădure, în forma luĭ Silvanŭ, unŭ deŭ, care şéde în pădurea désă, în peştera ascunsă saŭ la isvoru susurătoriŭ, şi aci profetesce, vênéză după nimfe, şi prinde paserĭ.

Faunŭ se arĕta ómenilorŭ diua în pădure, ca şi unŭ spiritŭ spăriândŭ şi strigândŭ cu unŭ glasŭ puternicŭ şi aşa de grozavŭ, în câtŭ tóte ânimele tremuraŭ. Romaniĭ credeaŭ, că glasulŭ şi strigarea luĭ se audia şi în luptă, împlêndŭ ânima inimiculuĭ de gróza panică, şĭ câştigândŭ învingere pentru Romanĭ; aşa în lupta contra Tarcuinilorŭ fiindŭ alungaţĭ, glasulŭ luĭ Faunŭ s'a auditŭ din gaiulŭ de la Aricia, şi Etrusciĭ fuseră devinşĭ (24).

Faunŭ, saŭ némulŭ sĕŭ Fauniĭ, se arétă şi nóptea în somnŭ şi în visŭ, ca spirite ce sparia şi nepăciuescŭ, şi pentru acésta, Romaniĭ se îngrijiaŭ de a se apĕra de eĭ, prin totŭ felulŭ de unsorĭ şi de rădăcine (25).

(22) Varro la Serviŭ V. A. VIII. 275. 'lŭ numesce deŭ italianŭ, romanŭ, darŭ maĭ târdiŭ s'a identificatŭ cu Pan, deulŭ grecŭ.

(23) Virg. Ge. I 10. Plures autem existimantur esse et praesentes (Faunos). Idcirco rusticis persuasum est in colentibus eam partem Italiae, quae suburbana est, saepe eos in agris conspici.

(24) Cic. d. Divin. I.45, 101. Saepe etiam in proeliis Fauni auditi. Cic Nat. Deor. II. 2, 6. III. 6 15. lêngă pădurea Arsia, uniĭ numescŭ pe Faunŭ, alţiĭ pe Silvan. Liv. II. 3. Dionisiŭ V. 16.

(25) Deosebĭ rădăcina de pöonia de pădure (bujorŭ) ce se scotea nóptea ca să nu védă Picu Martiŭ, paserea luĭ Marte, căcĭ altcum scotea ochiĭ desgropătorului. Se credea încă că căţelele ântâiŭ puiate, apĕra casa de faunĭ, şi cu lătrătura 'ĭ spăria. Hartung II 184. Preller p. 337. Pliniŭ VIII. 40. 62. XXV. 10.

Deosebi femeile trebuiaŭ să se păzéscă de petulanțele, jocurile (ludibria Faunorum) lorŭ, pentru că aceste spirite desmerdate și sburdate, veniaŭ nóptea și la patulŭ lorŭ, sub nume specialŭ de Incubi (26).

Poeții povestescŭ numaĭ de joculŭ și danțulŭ de nópte alŭ Faunilorŭ cu nimfele în pădure, unde e locu maĭ largŭ, și echo rĕsuna, éră tonurile strigătóre, saŭ musica dulce, ajunge nóptea departe la economĭ, — și povestescŭ încă despre vênatulŭ și furatulŭ de paserĭ a luĭ Faunŭ (27), și despre aceea, că nóptea surprindŭ nimfele în somnŭ (28).

Faunŭ se chiamă și Fatuus séŭ Fatuelus, și sub acestŭ nume în tradițiunile latine și romane e ḑeŭ de profeție și de revelațiune a natureĭ, ce mișcă tóte, precum a revelațiuniĭ prin visŭ și strignire (29), și a fostŭ fórte veneratŭ de poporŭ.

Fatuu, ca și profetŭ a avutŭ oraculŭlŭ sĕŭ (30) saŭ cataractulŭ de la Tiburŭ, cercetatŭ de tótă Italia (31).

Cântecele maĭ vechie, carĭ totŭ-d'a-una aŭ fostŭ de cuprinsŭ religiosŭ și oraculosŭ, adecă cântecele de farmece, ce în Italia s'a susținutŭ multŭ timpŭ, se deducŭ de la cultulŭ luĭ Faunŭ, și de aci mĕsura de versurĭ ale cântecelorŭ de farmece, și preste totŭ a poesieĭ vechie naționale s'a numitŭ fauna, saturnina (32).

Cultulŭ luĭ Faunŭ a fostŭ fórte vechiŭ și elŭ a fostŭ veneratŭ pe câmpŭ liberŭ, în pădure, în peștere, la isvóre și prin arburĭ.

(26) Augustinŭ Civ. D. XV. 23. Isid. Orig. VIII. 103. Incubus vel incubo ab in cumbendo dictus. Hieron. in Isai V. 13, 21. Incubones vel Satyros vel Silvestres quosdam homines, quos nonnuli Faunos ficarios vocant. La Nemțĭ suntŭ identicĭ cu Alp, Kobold. I. Grim D. M. p. 632.

(27) Lucrețiŭ IV. 570. Virg. Georg. I. 10. Aen. VIII. 314. Preller p. 337.

(28) Ovidiŭ Fastor Libr. II. 33. Horatiu oda III. 18. 1.

(29) Fatuus din fa i fatuari, a vorbi, a predice, a profeți. Fronto in de eloq: p. 85 numesce pe faunĭ, vaticinantium incitatores.

(30) Despre oraculele de visŭ la Ovidiŭ Fast. Libr. IV. 644. Despre oraculŭlŭ latinilorŭ la Virg. Aen. VII 79.

(31) Serviŭ 'lŭ pune la Tiburŭ, Virg. Georg. I. 10. in Silva Laurentinorum, apoĭ și la Ardea, — darŭ se crede că aŭ fostŭ maĭ multe.

(32) Fest. p. 325 Versus, quibus Faunus fata cecinisse hominibus videtur. Enniu An. 221. Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant. Preller p. 339.

Luĭ Faunŭ în tótă luna i se aducea sacrificiŭ de cătră țĕranĭ; iéră sĕrbătórea cea mare a luĭ, Faunalia, s'a ținutŭ în nonele luĭ Decembre, ca sĕrbătóre popurală, la intrarea iernei (33).

La an. 558. alŭ Romeĭ (196, ant. Cr.) luĭ Faunŭ, din banii de pedépsă s'a rădicatŭ templu pe insula Tiberŭ și peste doĭ anĭ s'a sânțitŭ templulŭ.

In acestŭ templu s'a adusŭ sacrificiŭ în Idulŭ luĭ Februariŭ (13 Febr.) (34).

Icóna luĭ Faunŭ a semĕnatŭ cu a luĭ Silvanŭ, și nu a luĭ Panu, avêndŭ córne și picióre de țapŭ (35).

IN 15 FEBRUARIŬ.

Lupercalia

Rea Silvia și-a aruncatŭ pruncii, pe Romulŭ și pe Remu, în apa Tiberŭ, și undele 'ĭ-aŭ dusŭ pe țĕrmure lêngă smochinulŭ ḍineĭ Rumina, și aci a venitŭ o lupóică de ĭ-a lăptatŭ. Păstoriĭ de pe muntele Palatinŭ aŭ vĕḍutŭ acésta și cândŭ s'aŭ apropiatŭ, lupóica a intratŭ în gaiulŭ sacru, și apoĭ Faustulŭ, păstorulŭ regescŭ a dusŭ gemeniĭ a casă și i-a predatŭ socieĭ sale Acca Larentia ca sĕ-ĭ créscă.

Pe partea nordică a munteluĭ Palatinŭ a fostŭ o peșteră, din care curgea apă. Acéstă peșteră a fostŭ sacrariulŭ ḍeuluĭ Lupercu (36) și în gaiulŭ ce o încungiură, era altarulŭ cu o statuă a ḍeuluĭ, îmbră-

(33) Probus I. c. Faunum, quidam interpretantur, quod ei in Italia, quidam anuum sacrum celebrant, quidam menstruum.

(34) Liviŭ XXXIII. 42. XXXIV. 53. Ovidiŭ Fast. Lib. II 193. Vitruviu III. 2. Acesta pomenesce de Aedes Iovis et Fauni.

(35) Probus I. c Eundem Pana eundem Inuum, eundem Faunum etc A. Victor Or. g. Ro. 4. Hunc Faunum plerique eundem Silvanum a Silvio quidam Inuum deum, quidam etiam Pana esse dixerunt. Pan la Grecĭ e ḍeulŭ păstorilorŭ, la Romanĭ și alŭ pădurii și câmpuluĭ. (Faunŭ sémănă aḍĭ la noĭ cu Păunașulŭ codrilorŭ, și Silvanu cu Tata pădurii). Hartung II. 183.

(36) Lupercu se deduce din lupŭ, și arceo, a închide, intărí (de aci Arx = cetate) și însémnă apĕrătoriŭ de lupĭ Nork Etym. W. Buch.

catŭ numaĭ cu o pele de capră peste umerĭ. Acestŭ locŭ se numia Lupercalŭ.

Soția ḑeuluĭ s'a numitŭ Luperca, și păstoriĭ credeaŭ, că ḑîna Luperca s'a prefăcutŭ în lupóĭcă, ca să scape pruncii de mórte (37).

Lupercu e unŭ predicatŭ a luĭ Faunŭ ca și ḑeulŭ păstorilorŭ și alŭ turmelorŭ, și e identicŭ cu Inuu (38). Lupercu avea acea însușire, că putea trămite lupiĭ asupra turmeĭ, saŭ a-ĭ reține de la turmă, maĭ departe, că dedea fructuositate nu numaĭ turmeĭ, ba și femeilorŭ, și în calitatea din urmă se numia Inuu.

Sĕrbătórea luĭ Lupercu, numită Lupercalia s'a ținutŭ în 15 Febr. (XV. Cal. Mart.). Cași ḑi de curățire s'a numitŭ dies februatus (39) și regele sacrelorŭ sub acéstă numire publica sĕrbătórea (40).

Datinele vechie, ce se susțineaŭ în Roma la Lupercalia însemnaŭ curățirea și fructuarea țĕreĭ, cetățiĭ, locuitorilorŭ și a turmelorŭ lor (41).

Douĕ colegiĭ de preoțĭ câte de 12 inșĭ, Fabiĭ și Quintilianiĭ, organisate de Romulŭ din junĭ patricĭ, veniaŭ în Lupercalŭ și aci aduceaŭ sacrificiŭ de capră, orĭ de țapŭ (42), ca și de animale cu instinctŭ mare de pêrcire, și sacrificiŭ de cânĭ, carĭ se nimeriaŭ cu ființa demonică a luĭ Faunŭ.

(37) Arnobiŭ IV. 3. După Varro : Quod abiectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca dea est auctore appellata Varrone.

Ba și Faustulŭ se identifică cu Faunŭ, Acca Larentia, cu lupóĭca. Preller p. 342

(38) Inuus de la inire, la Festu p. 82. Init ponitur pro concubitu.

(39) Februare însémnă a curăți în sensŭ religiosŭ, identicŭ cu purgare, din πῦρ = focŭ, purus. Varro I. L. VI. 13, 34. Februum Sabini purgamentum, et id in sacris nostris verbum, nam et Lupercalia, februatio, ut in Antiquitatum libris demonstravi. Si Ovidiŭ Fast. L. II. 19. Februum s'a chiămatŭ și însășĭ pelea de pe animalulŭ sacrificatŭ. A fostŭ Deus Februus identicŭ cu Dis Pater din lumea de josŭ; de la Februus se numesce luna Februariŭ, pentru că e luna curățiriĭ și a sufletelorŭ repausaților. Veḑĭ Februalia.

(40) Totŭ acolo : Rex sacrorum, quom ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat.

(41) Quod tum februatur populus, i. e. lupercis nudis lustratur antiquom oppidum Palatinum gregibus humanis cinctum.

(42) Luperci, quod Lupercalibus in Lupercali sacra faciunt. Varro I. I. V. 85. VI. 13. Sub monte Palatino est quaedam spelunca, in qua de capro luebatur, i.

Din totŭ colegiulŭ câte unulŭ — verisimilŭ capiĭ lorŭ — păşia înnainte, şi sacrificătorulŭ cu spada sângerată le atingea frunţile, pe urmă alţiĭ cu lână îmmoiată în lapte, le spĕla petele sângeróse de pe frunte, şi apoĭ juniĭ rîdeaŭ tare. Acésta însemna ştergerea pĕcatelorŭ, curăţirea şi espiarea păstorilorŭ, saŭ întru memoria sacrificielorŭ de ómenĭ.

După acésta se ţinea o ospĕtare de sacrificiŭ şi uniĭ desbrăcaţĭ de totŭ luaŭ numaĭ o pele de ţapŭ în spate (43) iéră peile de caprele sacrificate se tăiaŭ în brêurĭ şi curele, cu acele se încingeaŭ ca şi ḑeulŭ Faunŭ veneratŭ în Lupercalŭ, éră curelele le purtaŭ în mână, ca simbolice se represinte pe Inuu, *inire*.

De acuma preoţiĭ se chiămaŭ luperciĭ (44), după numele ḑeuluĭ, şi porniaŭ în cetate în partea vechiă a munteluĭ Palatinŭ, anume pe via sacră în susŭ şi în josŭ, şi adeseorĭ până afară la turmele de oĭ. Femeiele şi fetele le eşia în cale, se lăsaŭ ca să le lovéscă cu curelele peste palmă (45), căcĭ acéstă lovire se credea nu numaĭ cu putere de curăţire, ci şi cu putere de a perde stîrpia şi a fi fructuóse.

La Lupercalia a fostŭ petrecere desfrênată, bărbaţĭ şi deosebĭ junĭ, jumătate îmbrăcaţĭ cu peile de animale sacrificate, jumătate goĭ, şi unşĭ cu unsorĭ şi îmbĕtaţĭ mergeaŭ în procesiune, şi aveaŭ dreptulŭ, ca să necăjéscă pe femeĭ fără de a puté fi pedepsiţĭ. (46)

La an. 45 după reîntórcerea luĭ I. Cesare din Spania, în onórea luĭ s'a înfiinţatŭ alŭ treilea colegiŭ de preoţĭ lupercĭ, şi aceştia la

e. sacrificabatur, unde et Lupercae dictum nonnulli putant. Ovid. Fast. L. II. 280. Serv. V. A. VIII. 341.

(43) Iustinŭ XLIII I. Ipsum dei similacrum nudum caprina pelle amictum est, quo habitu nunc, Romae Lupercalibus decurritur.

(44) Poporulŭ numia pe Lupercĭ şi Creppi, adecă ţapĭ, din capri. Paul. p. 57. Unde crepas id est capras prisci dixerunt. Fest. p. 37. Creppos id est lupercos dicebant. Fest. p. 43.

(45) Serv. Aen. VIII. 343 et puellae loro capri caeduntur ut careant sterilitate et faecundae sint. Juvenal Sat. II. 142. nec prodest agili palmas praebere luperco.

(46) Liv. I. 5. ut nudi iuvenes per ludum et lasciviam currerent.

Lupercalia din anulŭ viitorŭ aŭ îmbiatŭ pe I. Cesare cu diademă. (47) Augustŭ a opritŭ ca junii fără barbă să ĭea parte la astfelŭ de procesiune.

Romulŭ și Remŭ prin Lupercalia și Palilia a fundatŭ religiunea păstorilorŭ, iar prin Ambarvalia a agronomilorŭ; Lupercalia cu colegiele lupercilorŭ s'a susţinutŭ până în timpiĭ din urmă aĭ păgânismuluĭ romanŭ. (48) Adĭ a fostŭ o di, în care vestalinele aŭ pregătitŭ mola salsa (vedĭ 7 Maiŭ).

IN 15 FEBRUARIU

Juno Februata.

Juno, cași geniulŭ femeescŭ, cași prestătătórea căsătorieĭ, și dăruitórea de fructuositate, s'a numitŭ Februata (49), saŭ Februlis saŭ Februalis. (50)

In acéstă calitate a fostŭ venerată și Juno la sĕrbătórea Lupercalia, în 15 Februariŭ. (51)

Mitulŭ spune, că stricându-se semênţa de fructŭ, bărbaţiĭ supĕraţi s'aŭ dusŭ la oracululuŭ «Juno Lucina» din muntele Esquilinŭ, și

(47) Dio Cassiu XI. IV. 6. Sueton. Caes. 76. 79. etc.

(48) Bundinger in Analele filologice, 75, 201. arétă că Lupercalia s'aŭ serbatŭ și sub Papa Gelasiu la aniĭ 491—496. Vedĭ Hartung II. 176. Preller 341.

(49) Se află Dis pater (Pluto) și cu predicatulŭ Deus Februus, și fiindŭ că acesta e deulŭ de josŭ, unde locuescŭ morţiĭ, și în Februariŭ suntŭ sĕrbătorile pentru morţĭ, numele luneĭ s'a dedusŭ de la Februus. Preller p. 431. Februus s'arŭ deriva din pir (πῦρ) focŭ, de unde purus. Hartung II. 177. In San-Mikloșulŭ micŭ lângă Aradŭ amŭ auditŭ cuvêntulŭ pîrpîrŭ, ce însémnă cenușa albă de pe jarŭ încă nestinsŭ.

(50) Paulŭ I. 85. Februarius mensis, quod tunc populus februaretur i. e. lustraretur, vel a Junone februata, quam alii februalem, Romani februlim vocant. Preller p. 247.

(51) Totŭ acolo : Quod ipsi eo mense sacra fiebant, eiusque feriae erant Lupercalia, quo die mulieres februabantur a lupercis amiculo Junonis, i. e. pelle caprina.

îngenunchiându s'aŭ rugatŭ pentru remediŭ. Atuncĭ din gaiu li s'a rêspunsŭ : «Italidas matres caper hirtus inito. (52)

IN 17 FEBRUARIU.

Quirinalia.

Tradițiunea spune, că în Roma la începutŭ erau treĭ despărțăminte de poporŭ și anume : sub Romulu eraŭ Ramnensiĭ, sub Tatiŭ eraŭ Tatiensiĭ, și sub Luciŭ saŭ Lucumo eraŭ Lucerensiĭ. (53)

Ramnensiĭ eraŭ ceĭ maĭ vechĭ cetățenĭ aĭ Romeĭ, și formaŭ stirpea fundatóre a națiuniĭ romane,— Tatiensiĭ se diceaŭ Sabiniĭ, și anume strămoșiĭ Quirițilorŭ, carĭ trăiaŭ în confederațiune strînsă cu Ramnensiĭ, se căsătoriaŭ la olaltă și aveaŭ guvernŭ comunŭ, formândŭ unitate în națiune și în statŭ; iar Lucerensiĭ eraŭ poporŭ ajutătorŭ în rêsboiŭ.

Muntele Palatinŭ era centrulŭ populațiuniĭ, cu coloniele maĭ vechĭe, cu Ramnensiĭ; — peste drumŭ era muntele Quirinalŭ, cu cetățeniĭ nouĭ, Quiriniĭ, frațĭ de focarĭu cu Ramnensiĭ; lîngă Quirinalŭ pe muntele Equilinŭ, locuĭaŭ Lucerensiĭ, numițĭ și Esquilinĭ. (54)

Regele Serviu Tuliŭ a numitŭ aceste departamente : Tribus Palatina, Quirina (saŭ Colina) Esquilina (și Esquirina) și pe muntele

(52) Ovidiu F. L. II 441. Caper init faeminas, avea înțelesŭ de curățire și fructuare. La Juno Sospita s'a vědutŭ că e îmbrăcată cu pele de capră ca și unŭ Lupercu. Vestmêntulŭ acesta s'a numitŭ amiculum Junonis. Cic. Nat. Deor. I. 29. 82.

(53) Varro Lin. Lat. V. 55.

(54) Rădĕcina cuvêntuluĭ Esquilinus e *quilia*, de unde s'a făcutŭ inquilinus, locuitorŭ în lăuntru, și esquilinus, care locuesce în afară, Quilia e sinonimŭ cu culina, Serv. Aen. II 469. singula enim domus sacrata sunt, ut *culina* diis penatibus. Hartung I. 293. Culina la ceĭ vechĭ se numĭa și coquina, după Noniŭ p. 55 în Mercuriŭ. De aci adĭ la noĭ chilia, și cuina, Altcum cuvêntulŭ chilia, cu înțelesŭ de locuință, l'amŭ aflatŭ între cele celtice.

Quilini ceĭ ce trăĭescŭ la olaltă, esquilini cariĭ nu trăĭescŭ cu ceĭ-lalțĭ la olaltă.

Caeliŭ a maĭ creatŭ Suburbana rădicândŭ și aceste din urmă la drepturile celorŭ dóue prime.

Astfelŭ numele Ramnensŭ saŭ Romanŭ la începutŭ era numaĭ a uneĭ părțĭ din poporŭ, dar formândŭ stirpea națiunii s'a câștigatŭ preponderența asupra tuturorŭ popórelorŭ Italieĭ.

Tatiŭ regele sabinŭ din Cures, mutându-se la Roma, muntele pe care s'a așeḑatŭ cu Sabinii s'a numitŭ Quirinalŭ, după numele luĭ Quirinu, Marte alŭ Sabinilorŭ, și pe aĭ sĕĭ (Tatiensiĭ) 'ĭ-a numitŭ Quirites. (54)

Marte din Alba a fostŭ fundatoriulŭ Romanilorŭ pe muntele Palatinŭ, și pentru acésta în Roma a fostŭ cultŭ duplu pentru Marte,— și Numa în sistema sa religiósă a introdusŭ pe Quirinŭ (55) lîngă Marte, și 'ĭ-a pusŭ și Flamen Quirinalis, (56) ĭar Tuliŭ Hostiliŭ 'șĭ-a introdusŭ alŭ doilea colegiŭ de Saliĭ (preoțĭ săltătorĭ).

Quirinŭ ca și Marte a fostŭ ḑeulŭ naționalŭ de primăvéră, de câmpŭ și deosebĭ de rĕsboiŭ, și icóna luĭ îlŭ arétă cu barbă, îmbrăcatŭ jumătate ca militarŭ jumătate ca preotŭ. (57).

Cultulŭ luĭ Quirinŭ se baséză pe o legătură între Romulu și Tatiŭ cu referință la dreptulŭ romanŭ și pacea cetățiĭ, (58) și cetățeniĭ în lăuntru se chiămaŭ Quirites, ĭar față cu străiniĭ, Romanĭ.

Romulŭ după mórte s'a identificatŭ cu Quirinŭ, și astfelŭ s'a înḑeitŭ, (59) și cu Joe și Marte facŭ trinitatea apĕrătorilorŭ Romeĭ și

(54) Se află și Quilites, dar Varro Lin. Lat. V. 50, folosesce adjectivulŭ *quilis* pentru munte și uniĭ ḑicŭ că L cu R s'a strămutatŭ pentru quirites. Veḑĭ (55).

(55) Quirinus din quiris, saŭ curis cuvêntŭ sabinŭ ce însémnă suliță, lance, adecă Marte sulițarĭulŭ. Varro LL. V. 51. Preller 326. Sunt qui a Quiritibus, qui cum Tatio curibus venerunt Romam, quod ibi habuerint castra.

(56) Intre ceĭ treĭ Flamenes Majores și celŭ Quirinalŭ Varro LL. V. 57. Festŭ p. 185. Quirinalis Flamen socio imperii Romani curibus adscito Quirino.

(57) Stat. Silv. V. 2. 129 humeris quatere arma Quirinus monstrabit. Pe numulu Fabiei e unŭ clipeŭ, hasta și coĭfu.

(58) Quirites autem dicti post foedus a Romulo et Tatio percussum, communionem et societatem populi factam indicans. Fest. p. 254. Plut. Rom. 29.

(59) Virg. Aen. I 292. Remo cum fratre Quirino, Cic. de off. III. 10. Romulus fratre interemto sine controversia peccavit, pace vel Quirini vel Romuli dixerim.

a statului romanŭ, şi suntŭ totŭdeodată ḑeiĭ politicĭ aĭ Romanilorŭ, şi aveaŭ flamenĭ proprii.

Templulŭ maĭ vechiŭ alŭ luĭ Quirinŭ a fostŭ pe muntele Quirinalŭ aprópe de pórta Colina (60). La an. 461 a R. saŭ 293 ant. cr. L. Papiriŭ Cursoru l'a reedificatŭ şi înzestratŭ cu spoliele de la Samniţĭ şi cu întêiulŭ orologiŭ de sóre în Roma (61), apoĭ arḑêndŭ, Augustŭ l'a reînoitŭ pe 76 de stîlpĭ şi l'a sânţitŭ în an. 15 ant. cr. (62). Aci s'a veneratŭ Quirinŭ, ĭar luĭ Romulu înḑeitŭ şi luĭ I. Cesare s'a pusŭ o statuă cu inscripţiunea : Deo invicto. (63)

Sĕrbătórea în onórea luĭ Quirinŭ s'a numitŭ Quirinalia, şi s'a ţinutŭ în 17 Febr. (XIII. Cal. Mart.).

La acéstă sĕrbătóre armele cetăţenilorŭ s'aŭ unsŭ cu untŭ din vasŭ sântŭ prin Flamenulŭ quirinalŭ, şi i s'a sacrificatŭ unŭ mnelŭ. (64)

Quirinalia a fostŭ maĭ multŭ sĕrbătóre politică, de care s'a ţinutŭ următórele. Romulŭ a fostŭ împărţitŭ patricii în 30 de curiĭ, şi aceste în 3 triburĭ, carĭ maĭ târḑiŭ s'aŭ îmulţitŭ la 35 de curiĭ egale cu 35 de triburĭ.

Tótă curia a avutŭ loculŭ sĕŭ pentru adunare şi sacrificiŭ, precum unŭ flamenŭ şi unŭ curio, ĭar tóte la olaltă unŭ Curio Maximus (65).

Curio Maximus avea dreptulŭ de a destina şi publica ḑiua sĕrbătorilorŭ curielorŭ, precum suntŭ Fornacalia, Fordicidia.

La publicarea Fornacalilorŭ, Curio Maximus punea în forŭ conscripţiunea tuturorŭ cetăţenilorŭ după curiĭ, ca fiă care să sciă că de care curiă se ţine, şi pentru acésta ḑiua quirinalielorŭ, 17 Febr.

(60) Collis Quirinalis, ob Quirini fanum. Varro L. L. V. 51. Colle quirino qui vires et templum romani regis obumbrat. De aci pórta Colina saŭ quirina Fest. p. 217. Varro L. L. V. 41.

(61) Liv. X. 46. Plin. H. N. VII. 60.

(62) Dio Cass. LIV. 19. Vitruviŭ III. 29. Preller 331.

(63) Dio Cass. LIII. 45. Cic. ad Att. XIII 28.

(64) Fest. I. 217. Persillum s'a numitŭ vasulŭ, ex quo unguine flamen arma Quirini unguet.

(65) Preller p. 166. Hartung I. 229. E. Klussman in Ovidiŭ F. L. p. 171.

a fostŭ destinată, ca curiile în totŭ anulŭ să se îndrepte și îndeplinéscă, anume : ca cetățenii carĭ nu s'aŭ înscrisŭ încă în atare curiă, saŭ s'aŭ uĭtătŭ, aḑĭ să se înscriă. (66)

Publicarea Fornacalielorŭ după uniĭ a fostŭ chiar în ḑiua Quirinalielorŭ (67), după alțiĭ cu câte-va ḑile maĭ înainte de Quirinalia, așa în câtŭ Fornacalia cade pe o ḑi cu Quirinalia. (68).

IN 17 FEBRUARIŬ.

Fornacalia.

S'a creḑutŭ o ḑînă Fornax (69) și în onórea eĭ s'a introdusŭ sĕrbătórea Fornacalia încă prin Numa. (70)

Timpulŭ sĕrbătoriĭ nu era otărîtŭ, dar fiindŭ în legătură cu Quirinalia, ḑiua din urmă a sĕrbătoriĭ pentru uniĭ cădea pe 17 Febr. pe ḑiua Quirinalielorŭ.

Curio Maximus purta grija și inspecțiunea la acéstă sĕrbătóre, ce se serba după curiĭ, — și de aci se precunósce anticitatea eĭ de la cetățeniĭ ceĭ maĭ vechĭ aĭ Romeĭ.

Sacrificiŭ — precum se crede — s'a ținutŭ în forŭ'; fiă-care curiă, avea loculŭ destinatŭ pentru sacrificiŭ, și însemnatŭ cu table (71).

(66) Preller 120. 408. Hartung II. p. 107.

(67) Ovidiŭ Fast. Lib. II. 527 ḑice la Quirinalia : curio legitimo nunc Fornacalia verbis Maximus indicit; și Hart. II. 107 : Die Fornacalia wurden am Tage der Quirinalien angekündigt ; ĭar ḑiua Fornacalielorŭ o pune pe 21 Febr., până-ce la II. 154; în 13 febr. pune : Forn. oder Quirinalia.

(68) Preller p. 408. Solche pflegen dann ihre Fornacalien an dem Tage der Quirinalien d. h. von 17 Febr. als dem letzten Termine zu feiern. E. Klausmann in Ovid. F. L. p 172 am Tage des Festes dem 17 Febr. der mit den Quirinalien zusammentraff. Preller p. 330, 2. se provócă și pe calendariulŭ Maffeiŭ și Farnese. Deci deducŭ și primescŭ că publicarea a fostŭ maĭ nainte.

(69) Fornax e cuptorŭ și coșŭ, identicŭ cu Furnus Furinos din Πύρινος. Hartung II 101. Fornax facta est dea, ḑice Ovidiŭ F. L. II. 525.

(70) Varro L. L. VI. 13. Fest. p. 253. Pliniu H. N. XVIII. 2, 2.

(71) Eraŭ îndatorațĭ cetățeniĭ să iea parte la sacrificiulŭ comunŭ alŭ curieĭ;

Petrecerea poporală stetea din ospĕtarea sĕrbătorésca a curielorŭ la olaltă; spre scopulŭ acesta curiele contribuiaŭ și se adunaŭ ca să se bucure de memoria timpilorŭ vechĭ, și acéstă legătură a curielorŭ a contopitŭ pe quiriţĭ în Romanĭ, și a întăritŭ viéţa socială și caracterulŭ Romanilorŭ.

In viéţa privată, a fostŭ o sĕrbătóre de mulţămire pentru gustarea bucatelorŭ nóue. După datina vechiă, în ḑiua acésta se mânca numaĭ *far*, grâŭ naţionalŭ și vechiŭ în Italia, și acesta nu se cocea, ci numaĭ se prăjia în cuptóre. Cuptórele cocŭ, și figurative producŭ pânea, ĭar ḑîna are grija să nu se ardă, ci să aĭbă nutreţŭ, aceea ce se cóce.

IN 17 FEBRUARIU.

Feriae, saŭ festum stultorum.

Aceĭa, carĭ s'aŭ uĭtatŭ, ca să se înscriă în atare curiă, și nu se ţinŭ nicĭ de una, saŭ fiindŭ înscrișĭ nu sciŭ de care se ţinŭ; — maĭ departe, aceĭa, carĭ nu aŭ ajunsŭ la timpulŭ sacrificiuluĭ curielorŭ, saŭ venindŭ nu aŭ aflatŭ loculŭ destinatŭ pentru curiă, în fine aceĭa carĭ nu se înfăţișéză la ospĕtarea comună a curielorŭ, se numiaŭ *stulti* (proștĭ, fără minte).

Aceștĭ stulţĭ aŭ putut ŭ să aducă sacrificiulŭ lorŭ și să serbeze Fornacalia, în ḑiua din urmă a Fornacalielorŭ, care ḑi a căḑutŭ pe 17 febr. de odată cu Quirinalia.

Pentru aceștĭ stulţĭ, 17 Febr. s'a ḑisŭ feriae saŭ festum stultorum adecă sĕrbătórea proștilorŭ. (72)

se vede, că din causă, ca să se întregéscă conscripţiunea și să nu rĕmână cineva perdutŭ, pentru că curiele dedea militarĭ.

(72) Ovidiu L. L. II. 513. E. Klausman p. 172. Preller p. 330. 408. Hartung II. 107. Din festum stultorum, ce positivŭ cade pe 17 Febr. se esplica că Fornacalia a statŭ din maĭ multe ḑile și cea din urmă s'a lovitŭ cu Quirlinalia.

IN 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 FEBRUARIU.

Dies Parentales.

Sufletele repausaților locuiaŭ în lumea de josŭ (mundus) saŭ iadŭ (orcus), și se numiaŭ *manes* (73). Romanii vechĭ deși nu aŭ credutŭ în remunerarea saŭ pedépsa după mórte, totuși și-aŭ imaginatŭ stărĭ diferite pentru sufletele rĕpausaților, și pe cele fericite le-aŭ numitŭ *lares*, pe cele nefericite, suferitóre însă, *larvae*. Manes, cu lares suntŭ multŭ sinonime și sufletele Manes aŭ fostŭ venerate ca și ḑeĭ. (74).

Pentru acésta, datinele dela morțĭ, în multe aŭ fostŭ asemenĭ cultuluĭ divin (75), de óre ce se credea că sufletele, ca să ajungă la o stare fericită, aŭ lipsă de ajutoriulŭ rĕmașilorŭ în familiă, de ajutorŭ prin sacrificiŭ, rugăciunĭ și ceremoniĭ,—și ceĭ viĭ 'șĭ țineaŭ de datorință, ca să împlinéscă tóte, și astŭ-felŭ să aĭbă liniscea inimeĭ.

La mórtea vre-unuĭ din familiă, așa la anulŭ ḑileĭ morțiĭ, orĭ nasceriĭ, familia avea sĕrbătóre privată, familiară, și acésta se numia parentatio, și parentalia, (76) dar afară de acésta, pentru morțĭ a fostŭ încă o serbare populară și publică în Februariŭ, ca și la capĕtulŭ anuluĭ vechiŭ, în luna curățitóre; dar serbarea pentru familiă ținêndŭ maĭ multe ḑile, s'aŭ numitŭ Dies parentales, și Parentalia.

Ḑilele aceste aŭ ținutŭ din 13 Febr. până inclusive 20 Febr. și

(73) Manes însemna bune, blânde. Greciĭ aŭ tradusŭ cu Χρηστός. Plut. Quest, Rom. c. 52, p. 277.

(74) Cic. Leg. II, 9. Deorum Manium jura sacra sunto XII, table de legĭ: sumtus, luctumque af deorum Manium jure removentod. Ovid. F. L. II, 841. Horat· oda II. 8. 9.

(75) Tertulian în Apolog. C. 13, întreba: ce deosebire este între o pomană și ospetarea luĭ Joe?

(76) Din parens, parinte, și a parenta, a însemnatŭ a jertfi pentru părințĭ, a da pomană, căcĭ prunciĭ aveaŭ datorință de a face parentațiune. Fata luĭ Scipio cătră fecĭorulŭ sĕŭ C. Grachu, folosesce cuvêntulŭ parentabiș — mi, veĭ da pomana Hartung I. 44.

le-a serbatŭ fiă-care familiă din Roma și din Italia, pentru toți morții seĭ. (77).

IN 21 FEBRUARIU

Feralia

Serbarea pentru morți, s'a încheĭatŭ cu sĕrbătórea Feralia, carea s'a ținutŭ în 21 Februariŭ. (78).

Feralia a fostŭ destinată numaĭ pentru morminți, pentru că Ḑeiĭ Manes șuntŭ ascunșĭ în morminți, și aci li se aducea de sacrificiŭ (79) maĭ multe feliurĭ de mâncărĭ și alte darurĭ, ca să liniscéscă pe ceĭ morțĭ.

Mormêntulŭ se înfrumuseța cu florĭ și cu cununĭ, se stropea cu apă *orĭ vinŭ* și se maĭ puneaŭ lampe, saŭ alte vase pe mormêntŭ. (80).

Maniĭ eraŭ îndestulațĭ cu puținŭ, cu o ólă încununată, cu o mână plină de sare saŭ de grâŭ, cu unŭ picŭ de vinŭ și sfărămiture de pâne, cu vióre rupte, saŭ ceva din darurile, fructele anuluĭ acesta. Mâncările se puneaŭ pe mormêntŭ, saŭ unele lucrurĭ într'o ólă, așeḑată în mijloculŭ căliĭ de lêngă mormêntŭ, pe urmă se ḑicea o rugăciune piă pentru sufletele repausaților. Sufletele poftĭaŭ ca să fiă jălite și lacrimate, și se bucuraŭ décă muĭerile storceaŭ picăturĭ de lapte din țîță. (81).

Intr'unŭ anŭ fiindŭ resbelŭ, familiele s'aŭ uĭtatŭ de dies parentales și de Feralia, și atuncĭ ceĭ viĭ aŭ începutŭ de a muri cu grămada, ĭară sufletele celorŭ morțĭ veniaŭ nóptea din mormințĭ cu turma în cetate și pe drumurĭ, și se plângeaŭ; familiele însă ținêndŭ de locŭ

(77) Cic. Leg. II. 22 ḑice că ḑilele aceste parentales s'aŭ numitŭ și *feriae* ca și alte sĕrbătorĭ ale ḑeilorŭ. Hartung I. 45. Preller 483. E. Klausmann 172.

(78) Feralia, din feralis, ce însemna functus, tristŭ, supĕratŭ; și Februariŭ încă s'a ḑisŭ mensis feralis. Hartung I. 50.

(79) Varro L.L. VI. 13. Momsen C. I. L. I. 386. Preller 483, Das Leben der Römer, p. 738.

(80) Ovidiŭ Libr. Fast. II. 534. E. Klausmann 172.

(81) Serviŭ Aen. V. 77.

aceste sěrbători, mórtea a încetatŭ între vii, precumŭ și venirea morțilorŭ.

In aceste ḑile se îngrijaŭ numaĭ de morțĭ; în Feralia la morminți ardeaŭ făcliele și se făceaŭ sacrificiele pentru Manĭ, și ḑeiĭ de desuptŭ, ĭară templele celor-l'alțĭ ḑeĭ, maĭ tóte eraŭ închise. (82).

IN 22 FEBRUARIŬ

Caristia

Impărțirea străvechiă a îmmormêntăreĭ a statŭ din două fase, anume din sacrificiŭ pentru mortŭ la morminți, și pe urmă din ospětarea de mortŭ saŭ pomană, acasă în cerculŭ familieĭ.

Acéstă împărțire, din viața privată, s'a susținutŭ și în sěrbătorile publice, anume în Feralia a fostŭ sacrificiŭ la mormêntŭ, ĭară la Caristia e ospětarea în cerculŭ familieĭ.

Caristia (83) s'a serbatŭ în 22 Februariŭ (VIII. Cal. Mart.) și a fostŭ o serbătóre familiară nu numaĭ întru pomenirea morțilorŭ eĭ, ci totŭ de o-dată a némurilorŭ ĭubite (84), a némurilorŭ de o familiă și s'a ținutŭ în tótă Roma și în Italia în cerculŭ familielorŭ. (85).

Caristia se serba cu prânzurĭ, și némurile se dăruiaŭ uniĭ pe alțiĭ, și după ḑioa tristă a ferialielorŭ, Caristia a fostŭ o sěrbătóre a iubiriĭ de némurĭ aĭ celorŭ remașĭ în viață, pentru ce ḑioa sěrbătoriĭ se numesce și *cara* cognatio.

Totŭ-d'o-dată a fostŭ o sěrbătóre a buneĭ ințelegerĭ și a concordieĭ între părințĭ și prunci, frațĭ și surorĭ, și aci s'a împăcatŭ mânia vechiă între uniĭ din familie spre bucuria tuturorŭ, aducêndu'și aminte de ceĭ morțĭ renumițĭ, și împăcându-se pentru dragostea lorŭ.

(82) Preller 483. Hartung I. 50.

(83) Se scrie și charistia, uniĭ deducŭ din carus = iubitu, latinŭ, alțiĭ din χαρις, grecesce bucuria.

(84) Ovid. F. L. II. 615. Val. Max. II. 1. 8. Tertulianu in idolatria 10. Cara Cognatio, cumnățiă, nemotaniă plăcută.

(85) Cic. de off. I. 17—57 cari suntŭ parentes, cari liberi, cari propinqui, familiares. etc.

Deitățile ḑileĭ aŭ fostŭ ḑeiĭ némuluĭ, aĭ familieĭ cărora li se sacrifica tămâiă, și lariĭ caseĭ, cărora li se punea tenĭere pline de mâncare (86), pentru că acestia aŭ ajutatŭ lățirea familieĭ, prin ceĭ viĭ și ceĭ morțĭ.

Séra se făcea libațiune séŭ dăruire cu vinŭ de 3 orĭ și rugăciune, apoĭ, poftindŭ norocŭ din inimă pentru salutea familieĭ și a patrieĭ, se împrăsciaŭ pe la casele lorŭ. (87)

IN 23 FEBRUARIU

Terminalia

Marginea saŭ granița unuĭ locŭ, precumŭ și pétra de graniță, s'a privitŭ ca ceva sântŭ, și rânduitŭ de ḑeĭ, și s'a numitŭ *terminus*. (88).

S'a consideratŭ, că împărțirea și arondarea proprietățiĭ private, a uneĭ corporațiunĭ, și a uneĭ comune, e începutulŭ păciuireĭ, și a îndreptățireĭ.

Romulŭ a împărțitŭ maĭ întêiŭ agriĭ cuprinșĭ de la inimicĭ între cetățenĭ. (89).

Numa a împărțitŭ teritoriulŭ comunelorŭ după pagus, adecă o comună de țară, care a statŭ din maĭ multe sate și case împrăsciate, și le-a legatŭ laolaltă prin administrare comuna, și cultulŭ divinŭ comunŭ. (90).

Lângă tótă casa, agru și grădină s'a lăsatŭ locŭ golŭ de amêndouĕ părțile; pe acestŭ locŭ a fostŭ pétra de graniță sânțită ḑeuluĭ

(86) Ovidiŭ II. 631. Dis generis date *tura* boni,... nutriat incinctos *missa patella Lares*.

(87) Hartung II. 38. Preller 485.

(88) Terminus după forma vechĭă termen, ce însemna hotar, aḑĭ la noĭ țermŭ de apă și terminŭ de timpŭ, se deduce din termo. Festu p. 275. Varro L. L. V. 21.

(89) Cic. Rep. II. 14, 26. Primum agros, quos bello Romulus ceperat divisit viritim civibus.

(90) Pagus e în legătură cu pax, pago, și însémnă pacea satelorŭ, a legătureĭ maĭ multorŭ agricultorĭ ce se țênŭ de o comună rurală. De aci paganus unulŭ din pagŭ, dar aḑĭ însémnă necreștinŭ. Vicus e satŭ, o parte din comună. Dionisiŭ II. 76, Preller 227.

Terminŭ (91) și fiă-care a trebuitŭ să îngrădéscă proprietatea sa, deosebĭ la casă și grădine, și loculŭ înlăuntrulŭ îngrăditurei s'a numitŭ herctum. (92)

Pétra de graniță a Romeĭ vechie a fostŭ între mila a 5 și a 6-a pe drumulŭ la Laurentŭ, în loculŭ numitŭ Festi (93). Roma asemenea s'a îngrăditŭ cu pomoeriŭ și murĭ, aci s'a trasŭ brasda de sânțire numită *sulcus primigenius* (94), și s'a lăsatŭ ceva locŭ de ambele părți, și loculŭ înlăuntru a fostŭ numitŭ urbs, adică orașŭ, cetate (95). Așa a fostŭ pétra de graniță și între imperiulŭ romanŭ și alte țĕrĭ.

Find-că granițele între vecinĭ și petrele de graniță s'aŭ sânțitŭ prin datine vechĭ religióse, și s'aŭ apĕratŭ prin legĭ fórte aspre s'a primitŭ Numa regele de introducĕtorulŭ datinelorŭ și legilorŭ. Legile aŭ sunatŭ, că celŭ ce scóte din locŭ o pétră de graniță cu plugulŭ sĕŭ, se fiă afurisitŭ (sacrificatŭ) elŭ și boulŭ din jugŭ, și fie-care a avutŭ dreptŭ să ucidă pe celŭ ce muta saŭ scotea pétra de graniță, ca și pe făcĕtorulŭ de rele, fără pedépsă și fără să se spurce. Ba să ucidă și întrégă familia luĭ. (96).

Deitatea a fostŭ Terminus, și respective Joe cu predicatulŭ Terminus, în simbolulŭ petreĭ de graniță. (97).

(91) Liviu I. 44. Hartung I. 115.

(92) Herctum se deduce din heres, herus, moscenitorŭ domnŭ, și e sinonimŭ cu heredium, bunŭ de moscenire. De la herctum Joe s'a numitŭ și Hercius. Fest. p. 75. Hercius Jupiter intra conseptum domus colebatur etc.

(93) Ovidiŭ F. L. II. 679. Strabo V. p. 351.

(94) Așa adi e la românĭ locŭ între agriĭ, și se numesce slogu, ce se derivă din sulcus, mutându-se c în g, rădăcină locus.

(95) Urbs e din urvare = circumdare. a trage unŭ cercŭ. Festu p. 268. Așa urvum incarnitură la jugŭ. Varro L. L. V. 143. Urvescŭ adĭ la noĭ însémnă a peri fără urmă.

(96) Orelli inscript. Nr. 4332. Quisquis hoc sustulerit, aut laeserit, ultimus suorum moriatur. Hartung I. 51. ce aperare de proprietate.

(97) Lactantiu I. 20, 37 aduce pétra în legătură cu pétra dată în fâșiĭ luĭ Saturnŭ, ca să o înghită, dar fără rațiune: Quid, qui lapidem colunt informem et rudem, cui nomen est Terminus. Hic est, quem pro Iove Saturnus dicitur devorasse.

O pétră de graniță, ce a fostŭ în mijloculŭ templului luĭ Joe pe capitoliŭ a avutŭ venerațiune publică. Se povestesce adecă, că zidindu-se templulŭ luĭ Joe, a trebuitŭ să se spargă maĭ multe altare și temple ca să fiă locŭ; cele-l'alte deități s'aŭ mutatŭ în linisce, numaĭ Terminŭ s'a împrotivitŭ luĭ Joe, și acésta s'a primitŭ ca și garanță, că statulŭ romanŭ rĕmâne în vecĭ nescirbitŭ, și june, și pentru acésta templulŭ luĭ Joe s'a ziditŭ ast-felŭ de a acoperitŭ capela luĭ Terminu și a ḑîneĭ Juventus (98). Pentru acésta, în acoperișulŭ templuluĭ luĭ Joe s'a lăsatŭ o gaură, ca lumina ḑileĭ să străbată la Terminŭ. (99).

De aci se vede apriatŭ, că Terminus, nu a fostŭ ḑeitate independintă, ci însușĭ Joe, căcĭ alt-cumŭ pétra din capitolŭ nu are întelesŭ. (100) Incă T. Tatiŭ regele Sabinŭ a sacrificatŭ luĭ Terminŭ în capitolŭ, și ast-felŭ e ḑeitate vechiă. (101)

Cultulŭ luĭ Terminŭ se referéză nu numaĭ la ceremoniele punereĭ petreĭ de graniță, ci și la sĕrbătórea cetățeĭ Romeĭ și a poporuluĭ în țéra, numită Terminalia.

Sĕrbătórea s'a introdusŭ prin Numa și s'a ținutŭ în 23 Februariŭ (VII. cal· Martii), adecă la capĕtulŭ anuluĭ vechiŭ, și prin sĕrbătóre și însușĭ anulŭ, aci și-a avutŭ granița sa. (102)

Ceremoniele la punerea uneĭ petre de graniță aŭ fostŭ : s'a făcutŭ grópa pentru pétră, și acésta s'a rĕdicatŭ apróре, apoĭ s'a unsŭ și legatŭ cu frembie și cunune. In grópă s'a adusŭ sacrificiŭ și grópa s'a arsŭ, apoĭ fundulŭ s'a umedatŭ cu sângele animaluluĭ sacrificatŭ și s'a vĕrsatŭ vinŭ și miere și s'aŭ aruncatŭ bucate și tămâiă.

(98) Serv. ten. II. 575. IX. 448. Ovid. F. L. II. 671.

(99) Fest p. 157. Preller 228.

(100) Gerhard Analli del Institut. p. 337 arată inscripțiunea de la Ravena cu Jupiter Terminus.

(101) Liviŭ I. 55. Varro L. L. V. 74.

(102) Dionisiŭ II. 74. Plutarchŭ Numa c 16. Quest. Rom. c. 15. éra Varro L. L. VI. 13. ḑice : Terminalia, quod is dies anni extremus, constitutus; duodecimus, enim mensis fuit Februarius et quom intercalatur inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

După ce animalulŭ a arsŭ de totŭ pétra s'a așeḑatŭ în grópă până ce era încă jarŭ pentru că aceste nu putreḑescŭ și suntŭ semnulŭ sigurŭ de otarŭ, și înaintea judecătorului de pace.

La punerea petreĭ aŭ fostŭ de față toțĭ vecinii, carĭ aveaŭ granița agruluĭ în acelŭ locŭ, și Numa a demandatŭ, că fie-care vecinŭ să iasă o-dată pe anŭ la pétra de graniță, și să aducă sacrificiŭ. (103).

Eșirea la agru a fostŭ la Terminalia, o sĕrbătóre poporală a agronomilorŭ deosebĭ, era o sĕrbătóre de petrecere a familieĭ cu vecinii sĕĭ. (104).

Fie-care vecinŭ mergea afară la pétra de graniță, cu tótă familia și servitoriĭ sĕĭ, și fie-care încununa pétra de către partea agruluĭ sĕŭ; la începutŭ aducea de sacrificiŭ o turtă și alte bucate, maĭ târḑiŭ și mielŭ orĭ purcelŭ, și stropiaŭ pétra cu sângele animaluluĭ. (105).

Toțĭ îmbrăcațĭ sĕrbătoresce și cu pietate se adunaŭ la ospĕtarea comună, aducĕndŭ fie-care câte-ceva, apoĭ cântaŭ cântece în onórea luĭ Terminŭ scutitorulŭ granițeĭ între bunurile private, între orașe, cetățĭ și imperiĭ, căcĭ prin elŭ a încetatŭ sfada de graniță între vecinĭ.

Aḑĭ la capitolŭ, și la loculŭ luĭ Terminus pe calea Laurentina, unde e granița Romeĭ, unŭ mnielŭ s'a adusŭ de sacrificiŭ cu multă pompă. (106).

IN 24 FEBRUARIU.

Regifugiŭ

De la Romulŭ până la republică, adică în epoca regilorŭ, regele era totŭ-d'o-dată și capulŭ religiuneĭ romane, pentru acésta regiĭ aŭ adusŭ și legĭ religióse, și la unele sĕrbătorĭ orĭ sacrificiĭ, regiĭ au venitŭ în templu, și înșișĭ aŭ sacrificatŭ ca și maĭ mariĭ preoțilorŭ.

(103) Siculŭ Flacŭ, de conditionibus agrorum. Gromat. vet. p. 141. Dionisie II. 74.

(104) Ovidiŭ în F. Lib. II. 641 descrie fórte frumosŭ Terminalia.

(105) Plut. Numa c. 16. Horatiŭ Epod. 2, 59. Vel agna festis caesa Terminalibus.

(106) Strabo V. p. 351. Hartung II. 50.

După încetarea regatuluĭ, a trebuitŭ ca regele să se suplinéscă în cele religióse, și atuncĭ s'a instituitŭ demnitatea regéscă bisericéscă cu titlulŭ : «Rex sacrorum» saŭ sacrificulus, și pentru că la unele ceremoniĭ lua parte și socia luĭ, acésta s'a numitŭ : «Regina sacrorum.» (107).

Numaĭ regele sacrelorŭ putea să ceremonieze și sacrifice în numele statuluĭ romanŭ. In tóte calendele, Idurile și Nundinele, regele saŭ regina sacrelorŭ în Regia sacrifica luĭ Joe, saŭ Iunonii, așïa precumŭ era ḑiua aceluïa, séŭ acesteïa. (108).

La regifugiŭ, ce se ținea în 24 Febr. (VI. cal. Marti), regele sacrelorŭ aducea sacrificiŭ în comițiŭ și apoĭ de locŭ fugïa. (109).

Sĕrbătórea e introdusă din timpulŭ republiceĭ, spre aducere aminte că, Tarcuinŭ s'aŭ alungatŭ și regele a fugitŭ, de aci se numesce Regifugiŭ, saŭ fuga regeluĭ.

Décă semne straordinarie proroceaŭ o nenorocire generală, atuncĭ regele sacrelorŭ avea chïamarea de a aduce sacrificiŭ de espiare, de împăcare, și ḑilele de sacrificiŭ se numeaŭ feriae regiae. (110).

La ospĕtarea generală și la alte ocasiunĭ regele sacrelorŭ cu femeia sa cuprindea locul întêiŭ, apoĭ 'ĭ urmaŭ preoții flamenĭ aĭ luĭ Joe, Marte, Quirinus, și Pontificele Maximus. (111).

In calendarŭ la regifugiŭ a fostŭ adaosŭ : Q. R. C. F. adecă quando Rex comitiavit fas (cândŭ regele e sacrificatŭ în comitiŭ ḑioa e fastă.) (112). Dacă regele sacrelorŭ a venitŭ în comițiŭ, ca să sacrifice

(107) Das Leben der Römer. V. Koner p. 661. Preller 57. 108 etc.

(108) Varro L. L. VI. 28. Liviŭ II. 2. Dionisiŭ IV. 74. Hartung I. 159.

(109) Comițiu a fostŭ loculŭ de adunare a poporuluĭ, unde 'șĭ folosïa drepturile suverane, și loculŭ era deasupra foruluĭ romanŭ. Ovidiŭ F. L. II. 687 descrie frumosŭ partea istorică a sĕrbătoriĭ Marquardt Handb. der R. Alt. IV. p. 265.

(110) Feriae Regiae Festŭ p. 230.

(111) Festŭ p. 185. Preller p. 58. Ordo sacerdotum aestimatur deorum ordine ut deus maximus quisque. Maximus videtur Rex, dein Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex Maximus. Alŭ doilea regifugiŭ în 24 Maĭ.

(112) Fest p. 219. Regifugium, quando rex comitiavit. Plutarchu Quest. Rom. c. 63 p. 279. Hartung. II 34. E. Klussmann in Ovidiŭ. p. 199 esplica pe F. cu fugerit.

diua, până ținea sacrificiulŭ era nefastă, și după ce regele sacrelorŭ s'a îndepărtatŭ din comițiŭ, diua a fostŭ fastă.

SERBĂTORĪ ÎN MARTIU

IN 1-iŭ MARTIU.

Dies Martis

Mars(1) a fostŭ, pe lângă Joe, deulŭ de frunte alŭ poporuluī italianŭ, și veneratŭ de maī multe popóre și deosebī de Romanī, pentru tradițiunea, că Romulŭ și Remulŭ sunt pruncií luī Marte.

Marte în timpulŭ străvechiŭ a fostŭ *deŭ de natură*, a primăvereī, câmpuluī și pășuniī, și numaī maī târdiŭ a devenitŭ cu prevanlință deŭ de resbelŭ. (2)

Ca unŭ deŭ de natură a avutŭ arborī sacri, deosebī cerulŭ, smochinulŭ și cornulŭ (3) și animale sacre, anume : lupulŭ și ciocnitórea.

Lupulŭ a fostŭ icóna uneī ființe mâncăcióse, grozave, precum

(1) Rădăcina vechiă a numeluī se crede din mar, mas. Din mas la Latinī masculus, de unde adī la noī : mascure, ce însémnă bărbatŭ, puterea bărbătéscă a unuī deŭ genĕrĕtoriŭ. Se află și numele reduplicatŭ Marmar, Marmor în cântecele arvale unde Marte e rugatŭ pentru scutirea și binecuvêntarea câmpurilorŭ In declinațiune s'a făcutŭ Mars, și a fostŭ compusŭ cu pater (cași Jupiter) în formele Maspiter și Marspiter, și—după Priscianus—genitivulŭ a fostŭ Maspiteris și Marspiteris, ba se află și Marspedis la Festŭ p. 161. Marspedis, sive sine r litera Maspedis in precatione solitaurilium. Din Mars s'a formatŭ și Maurs, Mavors precum arétă inscripțiunile așa la Orelli Nr. 5674. Mommsen în Dial. It. de josŭ p. 276 aceste forme le ținŭ de maī vechī și cu înțelesŭ de *avertere*, a mâna, abate. Din Mars se formară Marius, Marcius, Mamurius, Mamercus, Mamertinus, Paulŭ p. 134. Festu 158 : Preller 297.

(2) L. Mayer. Alt. Gesch. der Gr. Myth. p. 467 pe Mars îlŭ identică cu Ares, și 'lŭ deduce din sanscrita marut ce însémnă viscolŭ, viforŭ.

(3) Sveton in Vesp. 5. Quercus antiqua Marti sacra, Plut. Rom. 20. Mars ficanus etc.

simbolice și corespunde unuĭ ḑeŭ de resbelŭ, și fiindŭ-că a fostŭ animalulŭ luĭ Marte, nu numaĭ a căpĕtatŭ cognumele lupus Martius, ci și chipulŭ lupuluĭ a statŭ în templulŭ luĭ Marte; iară pentru că a scăpatŭ pe gemeniĭ Romeĭ, a însemnatŭ și ajutoriulŭ trămisŭ de Marte.

Lupulŭ, cu referință la ḑeitatea luĭ Marte asupra natureĭ a fostŭ totŭ d'odată și simbolulŭ ierneĭ și relelorŭ eĭ, și pentru acésta ḑeulŭ Lupercŭ, ca amânătoriŭ și aducătorŭ de lupĭ se crede însușĭ Marte; și ḑeulŭ Faunŭ, ca ḑeulŭ uneĭ puterĭ înviatóre de natură, producĕtorŭ și ca ḑeŭ de primăvară, e numaĭ Marte în altă față. (4)

Ciocnitórea, la Latinĭ picus, pentru că e pasărea sacră a luĭ Marte s'a numitŭ picus Martius (5), e simbolulŭ misteriosităţiĭ și a taineĭ pădureĭ, precum a figuratŭ în oraculele luĭ Marte și Faunŭ, prin graiurĭ și sentințe misterióse, neînțelese. Ciocnitórea ca pasăre de pădure apare de o parte ciocnindŭ, scobindŭ în lemne, și făcêndŭ grópe în pădure, adecă scoțêndŭ și ascunḑêndŭ, și pentru acésta o pasăre cu taĭne, în sensulŭ strinsŭ, de profetŭ, éră de altă parte fiindŭ cu crésta pe capŭ ca și chitușulŭ pe coĭfulŭ unuĭ luptătoriŭ, apare de animalŭ marțialŭ.

Dar Marte fiindŭ ḑeŭ de primăvară de câmpŭ și pășiune, a fostŭ și ḑeŭ de cultură; animalele domestice încă ĭ-aŭ fostŭ sacre și eraŭ scutite de elŭ, ast-felŭ taurulŭ din aratru, calulŭ de luptă, și turmele de mneĭ, și porcĭ, și pentru acésta, la sacrificiele suovetaurilielorŭ (6) i se sacrifica porcŭ, óie și taurŭ.

Marte a avutŭ predicatulŭ și Silvanus și a fostŭ veneratŭ și numaĭ sub acestŭ nume ca ḑeŭ de pădure;—omulŭ cu vite s'a rugatŭ de Mars Silvanus în pădure, și i-a datŭ sacrificiŭ pentru totŭ capulŭ

(4) Liviŭ X. 27. XXII. 1. Cic. de Divin. I. 12, 20. Pliniu H. N. XXVIII. 10 44, Preller 297.

(5) Picus, la umbri peiqu, aḑĭ la italianĭ picca nemțesce Specht, ung. harkály, își are numele de la picare, tocma ca ciocnitórea de la ciocnire ce e identicŭ, și esprimă acțiunea sa în pădure.

(6) Compusŭ din sus (porcŭ) ovis (óie) taurus (taurŭ) și terminațiunea ilia la maĭ multe sĕrbătorĭ și sacrificiĭ.

de vită, pentru că în Italia deiĭ de pădure eraŭ totu-d'odată deĭ de prăsila animalelorŭ domestice, de óre-ce păşunile sunt deosebĭ pe lângă pădure saŭ în poenile pădurii. (7)

Din aceste motive, luĭ Marte ca deŭ de primăvară,—cândŭ începe a reînvia natura, şi animalele a se înmulţi, — i s'a închinatŭ luna de primăvară, şi s'a numitŭ Martius după numele luĭ, cândŭ-va întâia lună a anuluĭ.

Relaţiunea luĭ Marte cătră natură, se vede chiarŭ şi din nascerea luĭ; anume se crede, că Juno atingêndu-se de o flóre miraculósă de primăvară, a devenitŭ grea, şi muma luĭ Marte.

Diua nascerii (8) luĭ Marte s'a serbatŭ în 1 Martiŭ (Cal. Mart.), începutulŭ luneĭ de primăvară. (9)

Caracterulŭ belicŭ alŭ luĭ Marte se póte cunósce încă din cultulŭ naţionalŭ romanŭ, căci prin acesta, a devenitŭ cu *prevalinţă deŭ de rĕsboiŭ.*

Nu numaĭ lupulŭ şi ciocnitórea se referéză la caracterulŭ belicŭ alŭ deuluĭ Marte, ci pe lângă calulŭ de luptă (vedĭ 15 Oct.) a avutŭ de simbolŭ vechiŭ şi o suliţă (hasta, curis); de aci e lancea sântă numită Mars la Roma în Regia,—de aci hastae Martiae două lăncĭ, una a luĭ Marte Romanulŭ alta a luĭ Quirinŭ, Marte Sabinulŭ.

IN 1 MARTIŬ

B. Casus Ancilis, şi preoţiĭ Saliĭ.

Institutulŭ Salilorŭ (10), aşa numiţiĭ preoţĭ săltătorĭ, cariĭ saltă (jócă)

(7) Ovidiŭ F. L. III. 235. Isidor in Orig. V. 53. Martius propter Martem romanae gentis autorem, vel quod eodem tempore cuncta animalia agantur ad mares et ad concubendi voluptatem. Veriu Flaccu, in Fast. Praenest. Martius ab latinorum Marte.

(8) Diua nasceriĭ luĭ Marte în calendariulŭ luĭ Constantinŭ s'a numitŭ : Natalis Martius. Merkel in Ovid. F. L. f. LV. Festum Martis. Preller p. 319, 4.

(9) Mitulŭ despre Juno cu flórea e de origine grécă, de şi se află în Ovidiŭ F. L. V. 253. Dar aşa s'a popularisatŭ, în câtŭ femeile în 1 Martiŭ duceaŭ florĭ de primăvară în templulŭ Junoneĭ Lucine.

(10) Saliĭ, din saliare a sări, a sălta.

saltulŭ belicŭ de arme, a fostŭ institutŭ de frunte pentru cultulŭ luĭ Marte.

Saltulŭ de arme a fostŭ lățitŭ la Latinĭ, și în alte părțĭ a le Italieĭ. (11)

Institutulŭ Salilorŭ în Roma s'a fundatŭ prin Numa Pompiliŭ, alŭ doilea rege. Mitulŭ spune, că Numa stândŭ într'o diminéță înaintea Regieĭ, și rugându-se cu mânele către ceriŭ, unŭ scutŭ a cădutŭ în mânile luĭ și elŭ l'a numitŭ Ancile, pentru că era de amêndouĕ părțile tăiatŭ, scobitŭ (12).

Atuncĭ s'a auditŭ graiŭ din ceriŭ, că statulŭ romanŭ recreatŭ prin Numa, până atuncĭ va înflori și va întrece cu puterea pe cele-l'alte țĕrĭ, până cândŭ va păstra scutulŭ acesta, ca pemnulŭ binecuvêntăriĭ ceresci. (13)

Numa ca să împedece furarea acestuĭ scutŭ din ceriŭ, a însărcinatŭ pe artistulŭ Mamuriŭ Veturiu, ca să facă încă unŭ-spre-dece asemenea scuturĭ, și acesta așa le-a nemeritŭ de nicĭ însușĭ Numa nu a maĭ pututŭ cunósce pe celŭ din cerŭ, — și a pusŭ atuncĭ cele 12 scuturĭ în Regia, ca aci lângă sulițele sânte să fiă pădite, iară pentru pădirea lorŭ a instituitŭ unŭ colegiŭ de 12 preoțĭ, pe Saliĭ.

(11) După mitologia grécă, Preller Gr. M. I. p. 62, 177. II. 102, a fostŭ unŭ saltŭ belicŭ numitŭ Pyrrhiche, ce l'a inventatŭ și jucatŭ dina Atena la triumfulŭ luĭ Joe asupra giganțilorŭ.

(12) Varro L. L. VII. 43. Ancilia dicta ab ambecisu, quod ea arma, ab utraque parte ut Thracum incisa. Paul I. 131. Ancile i. e. scutum breve, quod ideo sic appellatum, quia et utroque latere erat recisum, ut sumum infimumque eius latius medio pateret. Vedĭ încă Plut. in Numa 13. Dionisiŭ II. 70. Ovidiŭ F. L. III. 357. W. Kohner in: Das Leben der Römer p. 671 arĕta forma în Adunările florentine, și pe unŭ numŭ de la Gens Licinia. Forma e ca un 8 arabicŭ, dar la mijlocŭ maĭ lărgită.

(13) Paul I. c. unaque edita vo xomnium potentisimam fore civitatem quamdiu id in ea mansisset. Ovidiŭ III. F. L. 346 imperii pignora certa dabo. Florus l. 2. quae, anciiia atque Palladium secreta quaedam imperii pignora dedit.

Este și acelŭ mitŭ, că pe timpulŭ luĭ Numa era ciuma mare în Roma, și cădêndŭ scutulŭ, Numa a întrebatŭ pe nimfa Egeria, că ce însémnă acésta, iară ea a rĕspunsŭ, că dacă face încă 11 scuturĭ asemenea, va înceta ciuma. Plut. a. a O. Fest. p. 96. Hartung II 165.

Aceștĭ salii aŭ avutŭ curia lorŭ pe muntele Palatinŭ, și de aci s'aŭ numitŭ Salii Palatinĭ. (14)

Căderea scutuluĭ din cerŭ s'a numitŭ casus ancilis, și căderea s'a credutŭ a fi fostŭ în 1-iŭ Martiŭ (Cal. Mart.), și pentru acésta s'a serbatŭ dịua, începêndŭ Saliĭ procesiunea lorŭ prin Roma cu acele scuturĭ, și săltândŭ și cântândŭ cântece pe la templele și sacrariele maĭ de frunte. (15)

Regele Tullu Hostiliu fiindŭ în luptă crâncenă și într'o oră aprópe de a perde lupta, a vĕdutŭ pe Mettu albanulŭ, că e cu inimicii, decĭ a făcutŭ votŭ luĭ Marte, că décă 'l ajută, îĭ va institui încă unŭ colegiŭ de Salĭ. (16)

Astŭ-felŭ Hostiliŭ a instituitŭ alŭ doilea colegiŭ de Salĭ în onórea luĭ Quirinŭ (Marte Sabinulŭ) și ĭ-a pusŭ cu curia lorŭ pe muntele Quirinalis, numitŭ și Culmea Colina, agonala (17) și pentru acésta Saliĭ luĭ Hostiliŭ s'aŭ numitŭ quirinalĭ, colinĭ, și agonalĭ. (18) Așa Saliĭ palatinĭ precum ceĭ quirinalĭ aŭ fostŭ instituițĭ în onórea luĭ Marte, Quirinŭ și a luĭ Joe. (19)

In acestŭ modŭ aŭ fostŭ douĕ genurĭ de Saliĭ, adică palatinĭ și quirinalĭ (20) și amêndouĕ colegiele aŭ fostŭ așa organisate, că se

(14) Curia Saliorum Palatinorum. Cic de Div. I. 17. Dionys. IV. 5. Val. Max I. 8. Preller 314.

(15) Merkel în F. L. p. I. V. ḍice, că în calendarele de manuscrisele luĭ Ovidiŭ în 1 Martiŭ a statŭ și casus ancilis și ancilia feruntur.

(16) Liviŭ I. 27. Aug. IV. 23. Dio. Cas. in Const. Porphyr p. 569. Hartung II. 164.

(17) Varro L. L. VI. 14. In libris Saliorum, quorum cognomen Agonensium. Fest p. 9. Agonius.

(18) Muntele Quirinalŭ numindu-se și Colis Quirinalis, și numaĭ Colis (culme) a datŭ predicatulŭ acestorŭ Salĭ, cariĭ aŭ avutŭ încă predicatele Pallorii (de la pallor palire) și Pavorii (de la pavor, frică) doĭ ortacĭ, adecă douĕ predicate a luĭ Marte în timpulŭ lupteĭ, — dar preste totŭ s'aŭ numitŭ și Salii Martiales. Hartung II. 164.

(19) Serv. Aen. VIII. 663. Salii sunt in tutela Iovis, Martis, et Quirini. In tutela luĭ Joe pentru că se crede, că elŭ a aruncatŭ scutulŭ din ceriŭ.

(20) Serv. V. A. VIII. 285. Duo sunt genera saliorum, sicut in saliaribus. carminibuns invenitur.

întregĕŭ prin cooptaţiune din familiele cele maĭ bune şi nobile ale Romeĭ, şi colegiele aŭ fostŭ cele maĭ respectate, şi pentru acésta, bărbaţiĭ de frunte, şi domnitoriĭ îşĭ ţineaŭ de onóre putêndŭ fi membri de aceste colegiĭ; aşa P. Scipio, şi Antoninŭ filosofulŭ. (21)

Membriĭ eraŭ *bătrânĭ* şi *tinerĭ*; aceia învĕţaŭ pe tinerĭ datorinţele religiunare, formaŭ cântecele, saltulŭ etc.

In capulŭ colegiuluĭ stetea *Magister* (maiestrulŭ) şi apoĭ Praesul (presăritoriŭ înainte săltătoriŭ) şi Vates saŭ praecentor (precântătoriŭ). (22)

Saliĭ eraŭ îmbrăcaţĭ într'unŭ constumŭ propriŭ, jumĕtate preoţescŭ, jumĕtate militărescŭ, şi anume într'o tunică pestriţă (versicolores) încinsă după moda gabină, încopciată cu unŭ brâŭ latŭ de aramă; — cu Trabea tivită împrejurŭ cu purpurŭ, cu Apex, acoperămêntŭ de capŭ preoţescŭ, dar în formă de coifŭ, în vêrfŭ cu ramurile sacre. (23)

Fie-care avea de o-parte spadă, pe mâna stângă scutulŭ sântŭ, legatŭ de grumazŭ cu curele; iară în drépta o suliţă mică de aramă, saŭ unŭ băţŭ, cu care băteaŭ scutulŭ până jucaŭ.

Dacă nu eraŭ în funcţiune, scuturile le duceaŭ pe umĕrŭ, şi prin curea, le purtaŭ cu uşorătate, saŭ le predaŭ servitorilorŭ, şi aceştia înşirându-le pe o bâtă lungă câte doĭ inşĭ duceaŭ bâta pe umerĭ. L. Furiu Bibalculu, pretorele din Roma a făcutŭ pe servitorulŭ tatăluĭ sĕŭ, care era capulŭ colegiuluĭ Salilorŭ, şi-ĭ ducea scutulŭ. (24)

In 1 Martiŭ Saliĭ începeaŭ sacrificiele, şi procesiunile, şi nu le era iertatŭ ca în decursulŭ luneĭ să se îndepărteze din Roma, nicĭ să se ocupe cu lucrurĭ profane. Dacă care-va între eĭ era tot-d'o-dată în funcţiune de statŭ, pentru acestŭ oficiŭ nu era subordinatŭ ca să împlinéscă tóte datorinţele salilorŭ. (25)

(21) Dionisiŭ II. 70 Hartung II 167.

(22) Iul. Capitolin p. 23 M. Ant. Philos. 4. Valeriŭ. Max. I. p. 9, Luciliŭ la Festu p. 226.

(23) Liviŭ I. 20. Preller 315.

(24) Dionisiŭ II. 71. Lucanu I. 603. 315. Hartung Stat. Silo V. 2. 129. Preller II. 165

(25) Liviŭ XXXVII. 33. Polyb. XXI. 10. 12.

Funcțiunile preoțescĭ ale salilorŭ steteaŭ din aducerea unorŭ sacrifice anumite.

Pontificele Maximŭ în Regia a adusŭ sacrificiŭ unŭ taurŭ de șése anĭ în presința salilorŭ, și cu ajutorulŭ fecióreloră saliarĭ, carĭ s'aŭ năimitŭ anume spre acestŭ scopŭ, și aŭ fostŭ costumate ca și saliĭ.(26)

Maĭ departe funcțiunile salilorŭ aŭ fostŭ procesiunea prin Roma, și cu ocasiueea acésta, săltarea și cântarea. (27)

Mergêndŭ în procesiune, remâneaŭ maĭ multŭ pe la templele și sacrariele de frunte ale cetățiĭ, și pe la locurile principale, precum în forŭ, capitolŭ, comițiŭ. (28) Saltulŭ a statŭ din totŭ feliulŭ de figurĭ inverstate încongiurândŭ altarele deilorŭ, jucândŭ acușĭ toțĭ la olaltă, acușĭ numaĭ uniĭ dintre'ĭ, și schimbându-se uniĭ pe alțiĭ; ritmulŭ saltuluĭ a fostŭ tripudium, adecă pășirea de treĭ orĭ înainte, și dândŭ de treĭ orĭ cu piciorulŭ în pămêntŭ și tactulŭ îlŭ dedea unŭ fluerŭ. (29) Saltulŭ a pusŭ în mișcare maĭ multŭ piciórele de câtŭ trupulŭ întregŭ ; mișcarea a fostŭ plăcută, tactulŭ iute, cu unele schimbărĭ și încoviĭeturĭ, și se pretindea mare desteritate pentru de a juca bine lovindŭ scuturile. (30)

Saliĭ săltândŭ cântaŭ nisce cântece din strofe diferite, de origine de la Numa; pentru fie-care deitate apĕtătóre de statŭ, câte unŭ versŭ. In cântece se pomeniaŭ deiĭ romanĭ : Joe cu Juno, Minerva, Mars, Quirinŭ, și eroiĭ vechĭ, deosebĭ Romulŭ și Remŭ, și de la Augustŭ încóce și împĕrațiĭ divĭ, (31) iară în capĕtulŭ strofeĭ era refrenulŭ cu Mamuriu Veturiŭ, faurulŭ scuturilorŭ. (32)

(26) Festu p. 329. Salias virgines.

(27) Liviŭ I. 20. fere, ac per urbem ire canentes carmina, cum tripudiis solemnique saltatu.

(28) Varro L. L. V. 85. Fest. p. 141. Serv. aen. VIII. 663. Preller 316.

(29) Serviu V. A. VIII, 285. Salii sunt qui tripundiantes ara circumibant, ritu veteri armati. Hor. Oda IV. 1. 28 pede candido, in more saliorum ter quatient humum. Unu scholion după Preller p. 316. Salii dicuntur ab exsilitione eo quod in circuitu ararum deorum tripudiando salitarent.,

(30) Hartung II, 166. descrie după Plutarchu.

(31) Mon. Ancyr. II. 18. Nomenque meum inclusum est in saliare carmen.

(32) Ovidiŭ F. L. III. 389. Merces mihi gloria detur nominaque extremo carmine nostra sonent Mamurii Veturii.

Tóte cântecele eraŭ consacrate, și nu era iertatŭ să se strămute ceva în ele, și se numiaŭ axamenta (32). Cu timpulŭ aŭ fostŭ ne înțelese chiarŭ și de preoții salĭ, (33) și pentru acésta sunt primite, ca fragmente din poesia cea maĭ vechiă romană (34)

Versurile pentru deiĭ singularĭ se numescŭ după numele deuluĭ, p. e. Jovii, Minervii. (35)

In timpulŭ procesiuniĭ Salilorŭ, ce a ținutŭ peste tótă luna luĭ Martiŭ, cu acea diferință, că 14 dile neîntreruptŭ, și maĭ târdiŭ, numaĭ la sĕrbătorĭ anumite, «Sacrarium Martis in Regia» a fostŭ deschisŭ și anciliele, la capĕtulŭ sĕrbătorilorŭ s'aŭ depusŭ iară aci la liniște, și sacrariulŭ s'a închisŭ.

In decursulŭ procesiuniĭ, anciliele nu se readuceaŭ în tótă séra în sacrariŭ, ci se așezaŭ în *Mansiones* saliorum (36), case instituite anume pentru salĭ, pe unde să rĕmână la mâncare și peste nópte. (37)

Ospetările salilorŭ eraŭ fórte strălucite, în câtŭ prândurile marĭ se numiau saliare. (38)

(32) Axamenta se deduce saŭ din ab axibus, pentru că documentele cele maĭ vechĭ eraŭ scrise pe bucățele lungĭ de lemnŭ (osia), saŭ din axare cu înțelesŭ de a sacrifica, ca și agere, cu Agonia. După Corssen de volscorum lingua p. 17. din agere cu înțelesŭ a spune. La Festu p. 3. Axare id quod invocare. Paul p. 3. Axamenta dicebantur carmina saliaria, quae a Saliis sacerdotibus canebantur in universos deos.

(33) Quintil. F. 11. Saliorum carmina vix sacerdotibus suis, satis intellecta, mutari vetat religio et consecratis utendum est.

(34) Varro L. L. VII. 3 Cic. de orat. III 51. Se află versurĭ singulare, dar nu o poesiă întrégă, de și saliĭ purtaŭ notițe despre causele religióse ale lorŭ, și aceste notițe se numiaŭ Libri saliorum, și pe lângă tóte, că Dio Cas. F. 7. afirma că saliĭ aveaŭ archivă, totușĭ puținŭ a rĕmasŭ despre eĭ.

(35) Nam in deos singulos versus facti, a nominibus eorum appellabantur ut: Joviĭ, Junoniĭ, Minerviĭ.

(36) Orel. Nr. 2244. Mansiones Saliorum Palatinorum a veteribus ob armorum analium (ancilium) custodiam constitutos longa aetate neglectas reparaverunt Pontifices Vestae.

(37) Iul. Cesare, in 14 Martiŭ, ca și pontifice Macsimu, dândŭ cină salilorŭ în casa sa, anciliele aŭ rĕmasŭ aci, și mâne di a fostŭ ucisŭ. Dio Cas. XLIV. 17 Preller p. 322.

(38) Festu p. 329. Salios, quibus per omnes dies, ubicumque manent, qui

Ḑilele in carĭ salii făceaŭ procesiune, aŭ fostŭ nefavorabile pentru întreprinderĭ (39).

Dar afară de Saliĭ palatinĭ și quirinalĭ din Roma se află urmă despre salĭ și în alte părţĭ ale Italieĭ. In Tiburŭ și Tusculŭ (Laţiu) aŭ fostŭ salii în cultulŭ luĭ Hercules, și învingêndŭ Tiburtiniĭ asupra Volscilorŭ, cariĭ locuiaŭ spre Méḑă-ḑi la mare, saliĭ aceștia săltară la serbarea victorieĭ. In Veji (Etruria) regele Morrius (40) a fundatŭ sĕrbătórea salilorŭ în onórea strămoșuluĭ sĕŭ Alesus, și acesta a fosŭ lăudatŭ în cântecele saliare. (41).

Așa în maĭ multe locurĭ (42) încă din timpurĭ nepomenite aŭ fostŭ salii, carĭ la maĭ multe ocasiunĭ s'aŭ arĕtatŭ cu sacrificiĭ și rugaciunĭ pentru salutea orașuluí, aŭ săltatŭ saltulŭ naţionalŭ vechiŭ, și aŭ cântatŭ deosebĭ în cultulŭ luĭ Marte, care e ḑeŭ specialŭ alŭ salilorŭ și corespunde luĭ Mars Gradivus, în combinare cu tumultulŭ ce-lŭ încongiura pe acesta începêndŭ lupta (43).

In 1 MARTIU

C. Anulŭ noŭ.

Inainte de Numa, și de la acesta până la 44. ant. Cr., când Iuliŭ Cesare a organisatŭ calendariulŭ, anulŭ noŭ s'a serbatŭ în 1-iŭ Marţiŭ, cu tóte datinele sale; dar de la organisare, partea cea maĭ mare din datine s'aŭ străpusŭ pe 1 Ianuariŭ; până ce unele totușĭ aŭ rĕmasŭ pe 1 Marţiŭ, așa p. e. acuma s'a aprinsŭ de usŭ foculŭ Vesteĭ în templulŭ eĭ, ușele templuluĭ Vesteĭ, a Regieĭ, a curielorŭ, a caselorŭ flaminilorŭ s'aŭ încununatŭ cu laurĭ noĭ, senatulŭ a ţinutŭ

ample ponuntur cenae, si quae aliae magnae sint, saliares appellantur : Horatiu Od. I. 37. 2.

(39) Ovidiu III. 393. Liviu XXXVII. 33. Polybiu XXI. 10.

(40) Ar fi forma din Mars, Mamuriu. Hartung II. 164.

(41) Serv. V. A. VIII. 285.

(42) Macrobiŭ Satira III. 11. Gruter Inscript. p. 318. Nr. 1. și Șerviu totŭ acolo

(43) Ovidiu F. L. III. V. 89. Orel. nrii 2247 2248. Afla salĭ și în Elba, Momsen I. N. Nr. 2211, in Laviniu. Preller p. 307.

o ședință scurtă ca semnŭ de bunŭ începutŭ, a datŭ în arendă vectigaliele adecă porția indirectă și astădĭ s'aŭ plătitŭ învĕțătoriĭ pentru totŭ anulŭ etc. (44)

IN 1 MARTIU.

D. Matronalia.

La sĕrbătórea Matronalia s'a veneratŭ Juno ca și Lucina, Juno ca și Matrona, și Marte, ca deitate de căsătoriă. Juno ca și Lucina a fostŭ dina de nascere (45), ca și Matrona (46) a fostŭ dina mamelorŭ, și a căsătorieĭ, și a fostŭ venerată în 1 Martiu, diua nasceriĭ luĭ Marte prin matrónele romane (47).

După ce Galiĭ aŭ ruinatŭ Roma, Junoniĭ Lucine i s'a ridicatŭ templu în Esquilinŭ, pe délulŭ cispicŭ, (48) și în 1 Martiŭ s'a serbatŭ diua fundăriĭ templuluĭ. Tóte femeile grăbiaŭ adĭ la acestŭ templu, ca să aducă sacrificiŭ și rugăciunĭ serbândŭ pe apĕrătórea mare a natureĭ feminine, carea a născutŭ pe Marte celŭ tare, icóna puteriĭ de bărbatŭ, și celŭ maĭ bărbătescŭ între deĭ, care născêndu-se adĭ a deschisŭ anulŭ noŭ. (49)

Numaĭ fecióre și muierĭ nepătate aveaŭ dreptŭ să participeze și să aducă sacrificiŭ, apropiindu-se cu nodurile deslegate pe haine (50). Fe-

(44) Ovidiu F. L. III. 135. E. Klussman in Ovidiŭ, p. 177. Macrobiu Sal. I. 12. 6. Preller 319. vedĭ calendariulŭ, și anulŭ noŭ în 1, Jan.

(45) Lucina, de la lucire, aduce pe născutŭ la lumină, și e dîna lumineĭ nouĕ în anulŭ noŭ.

(46) Matrona din Mater ce însemna mamă, atâta și matertamilias. Paul I. 15. Serviu V. A. IX. 216.

(47) Ovidiŭ F. L. III. 169. Cum sis officis Gradive (Mars) virilibus aptus, dic nihi matronae cur tua festa colant. Verriu Flacu in Fast. Praenest. pune diua pe 2 Martiŭ.

(48) Varro L. L. V. 49. 50. Publ. Vic. reg. urb. V.

(49) Ovidiŭ F. L. III. 170. Tibulu III. 1. Plut. in Romul. 21. Paul p. 146 Preller 245.

(50) Serv. Aen. IV. 518. Ad. Junonis Lucinae sacra non licet accedere nisi solutis nodis.

meile fără morală eraŭ oprite încă prin legile luĭ Numa, ca să vină a altariŭ, și dacă cum-va se atingeaŭ de altariŭ, a fostŭ datóre, ca aci să-șĭ despletéscă pĕrulŭ, și să aducă sacrificiŭ de unŭ mnelŭ (51). In sinulŭ familieĭ să petreceaŭ cu multă vivacitate și bucuriă, și necăsătorițiĭ nu puteaŭ lua parte. (52)

Îșĭ aduceaŭ aminte și de Romulŭ, și nascerea luĭ, de raptulŭ sabinelorŭ, carĭ aŭ fostŭ întâiele căsătorite în istoria romana, și deosebĭ de Hersilia mirésa luĭ Romulu-Quirinu. (53)

Marte (Quirinu) la sabinĭ a fostŭ ḑeŭ apĕrătorŭ de viéța căsătorescă, fiindŭ însoțitŭ cu Nerio, (54) identificată, acușĭ cu Minerva acușĭ cu Venus. (55) Nerio ca soția luĭ Marte e asemenea ḑîna apĕrătóre de căsătoriă la Sabinĭ (56). Raptulŭ a fostŭ numaĭ o formă maĭ vechiă, de pețirea și căpĕtarea mireseĭ, și creḑêndu-se Marte de agitatoriulŭ raptuluĭ sabinelorŭ, și bărbatulŭ Neriunii, a devenitŭ întemeietorŭ și apĕrătorŭ de căsătoriă. (57)

Toțĭ se rugaŭ și sacrificaŭ pentru fericirea căsătorieĭ, și bărbațiĭ dăruiaŭ pe muierile lorŭ, iară matrónele aḑĭ ospĕtaŭ pe sclavele lorŭ, le serviaŭ la masă ca și bărbațiĭ pe sclaviĭ lorŭ la sĕrbătórea Saturnalia. (58)

Pentru acésta, Matronalia, sĕrbătórea mamelorŭ de origine romană, numită și Kalendae foeminarum (59) era sĕrbătórea cea maĭ populară și respectată a feciórelorŭ din Roma.

(51) Gelliŭ Noct. At. IV. 3.

(52) Horatiu Od. III. 8. 1.

(53) Preller p. 245.

(54) Plaut. Trucul. X. 6. 34. Mars peregre adveniens, salutat Nerienem utorem suam.

(55) Porphirion. in Horat. Ep. II. 2. 209. Est nubere et item Martio, in quo de nuptiis habito certamine a Minerva, Mars victus est et obtenta virginitate Minerva, Nerio est appellata.

(56) In analele romane, Hersilia se rógă în timpulŭ lupteĭ cu sabiniĭ, și începe : Neria Martio te obsecro, pacem da, te uti liceat nuptiis propris etc.

(57) Preller p. 303. Dionisiŭ II. 67. Plut. Romulŭ 21.

(58) Solinus p. 3. D.

(59) Hartung II. 65.

Motivulŭ ospĕtării sclavelorŭ, îlŭ spune tradițiunea următóre.

Aŭ venitŭ Latinii cu armata asupra Romanilorŭ, și aŭ cerutŭ, ce aŭ luatŭ eĭ de la Sabinĭ adecă fetele, și Romanii nu s'aŭ învoitŭ. Atuncĭ Tutela dă sfatŭ, că în loculŭ Romanelorŭ să mérgă sclavele îmbrăcate ca mirese.

Sclavele ca mirese mergŭ în tabĕra Latinilorŭ, aceștia le-a primitŭ cu bucuriă, și le-aŭ împărțitŭ între eĭ, și aŭ începutŭ a se petrece, și a adurmi. Tutela conducĕtórea sclavelorŭ în meḍulŭ nopții, când toți Latinii durmiaŭ, dă semnulŭ de focŭ Romanilorŭ, aceștia pricepŭ și venindŭ batŭ pe Latinĭ, și scapă sclavele. Intru memoria evenimentuluĭ sclavele fură liberate, și măritate cu zestre de la statŭ. Pentru acésta sclavele în totŭ anulŭ la Matronalia se îmbrăcaŭ, ca și mirese și eraŭ ospĕtate de dómnele lorŭ, pentru că Juno, ca și geniulŭ tuturorŭ femeilorŭ, nu se putea maĭ bine venera, de câtŭ cândŭ între femeĭ nu era diferință de stare și se petreceaŭ la o-l'altă cu voe bună. (60)

In 1 MARTIU.

E. Foculŭ Vesteĭ.

Foculŭ Vesteĭ a fostŭ sfântŭ, și dacă cumva s'a stinsŭ de pe vatra altaruluĭ eĭ, nu a fostŭ iertatŭ ca să se aprindă din altŭ focŭ, ci a trebuitŭ ca din natură să se procure saŭ găurindŭ unŭ pomŭ uscatŭ până a datŭ flacără, saŭ aprindêndu-lŭ la sóre, isvorulŭ foculuĭ și ast-feliŭ prindêndŭ foculŭ într'o sită de aramă se ducea în templulŭ ḍîneĭ. (61)

Foculŭ pe altarulŭ ḍîneĭ Vesta, se reînnoia în totŭ anulŭ la 1 Martiŭ, ca și în ḍiua începutuluĭ anuluĭ în timpulŭ vechiŭ, așa cum pe insula Lemnos, în totŭ anulŭ se aducea focŭ noŭ și curatŭ de pe

(60) Loculŭ tabereĭ Latinilorŭ era la smochinulŭ capreĭ (caprificus) la lacurile capreĭ. Festu p. 49. Capralia apellatur ager, qui vulgo ad caprae paludes dici solet Hartung II. 65.

(61) Plutarchu în Numa c. 9. Pliniu XVI. 40 A. I. Hartung II. 115.

Delos, insula ḍeuluĭ de sóre, și se împărția tuturorŭ caselorŭ. (62)

Apa de lipsă pentru cultulŭ Vesteĭ a putută fi numaĭ curătóre saŭ din isvórele Romeĭ saŭ din riulŭ Tibru, deosebĭ din isvorulŭ ḍîneĭ Egeria, în pădurița Camenelorŭ. Vestalele aducea apa în vase pe capŭ, și nu era ĭertatŭ să pună vasulŭ josŭ până nu ajungea acasă. (63)

IN 5 MARTIU.

Isidis navigium.

Ḍeiĭ ceĭ mulțĭ în religiunea vechiă romană aŭ suferitŭ ca să intre și alte ḍeităţĭ străine.

Maĭ tóte aceste ḍeităţĭ străine aŭ cuceritŭ întâiŭ Roma, și apoĭ de aci s'aŭ lățitŭ peste imperiulŭ romanŭ; dar puține aŭ remasŭ în puritatea originală, ci cultulŭ lorŭ s'a naționalisatŭ prin Romanĭ.

In acestŭ modŭ a intratŭ cultulŭ luĭ Osiris, și alŭ ḍîneĭ Isis din Egipetŭ.

Osiris (la Egiptienĭ Hesiri) e ḍeulŭ bărbătescŭ de fructuarea țereĭ și închipuitŭ ca rîulŭ Nilu; e condițiunea de esistință a Egipetuluĭ; era credutŭ ca rege vechiŭ și fundatorulŭ cultureĭ. Ḍeitatea a fostŭ unŭ principiŭ de natură, supusŭ schimbărilorŭ causate de anotimpurĭ, și pentru acésta Osiris a fostŭ ḍeŭ muritorŭ, carele maĭ trăesce numaĭ în lumea de josŭ, iarŭ pre pămêntŭ taurulŭ luĭ Apis se privesce de icóna și incarnațiunea luĭ Osiris.

Isis (la Egipt. Hes) e ḍîna de fructuare și cultură,— e principiulŭ femeescŭ alŭ luĭ Osiris, e țéra concepĕtóre prin Osiris (Nilu, carele aduce róda) și e ḍîna lumiĭ de susŭ și de josŭ. (64)

Unŭ cognume de frunte a luĭ Osiris e Serapis (65) și însémnă Osiris ca și tauru, pentru că taurulŭ e simbolulŭ luĭ și vaca a Isideĭ. Se credea, că sufletulŭ luĭ Osiris trăesce după mórte în Apis, tau-

(62) Paul. p. 106. ignis Vestae.

(63) Festu p. 158. Serv. V. A. XI. 339. Ovidiu F. L. III. 12. Preller p. 542.

(64) Osiris se asemăna cu Dionisiŭ, și Isis cu Demeter la Grecĭ.

(65) Serapis se crede a fi compusŭ din Osarapis, adecă Osiris Apis.

rulŭ negru, până ce Osiris e rege în lumea de josŭ; de aci şi Serapis cu prevalinţă e regele lumiĭ de josŭ. (66)

Cultulŭ se ḑice a fi alexandrinŭ, pentrŭ că aci s'a desvoltatŭ maĭ tare, şi de aci a făcutŭ cucerirĭ, dar în cultŭ aŭ străbătutŭ elemente de cultură, aşa în câtŭ conceptulŭ despre ḑeitate a fostŭ compusŭ din elementele maĭ multorŭ religiunĭ, şi sub Osiris adese-orĭ s'a pututŭ înţelege Zeus, Helius, Esculapŭ şi alţĭ ḑeĭ.

Serapis a fostŭ primitŭ deosebĭ de ḑeu vindecătorŭ (ca şi Esculapŭ) şi Isis de ḑîna femeilorŭ şi a navigaţiuniĭ (luntririĭ pe mare) şi aceste calităţĭ ale lorŭ aŭ prevalinţă la Romanĭ.

Cultulŭ a intratŭ prin Malta, Sicilia şi Neapolŭ, şi a străbătutŭ spre nordŭ. Unŭ colegiŭ de pastoforĭ de aĭ luĭ Serapis în Roma s'aŭ lăudatŭ că cultulŭ e acela din ḑilele luĭ Sulla, + 77 ant. Chr. In Roma s'aŭ silitŭ la an. 58. ant. Chr. ca se ştérgă cultulŭ luĭ Serapis, Isis Harpocrates şi Anubis, şi aŭ spartŭ altarele lorŭ pe lângă oposiţiunea cea maĭ înfocată a partideĭ democratice, pentru că cultulŭ a fostŭ străbătutŭ tare la poporulŭ de josŭ (67).

In 53 ant. Chr. s'aŭ spartŭ maĭ multe sacrarie ridicate de ómenĭ privaţĭ, şi totuşĭ în 50 ant. Chr. stăpânirea a aflatŭ de lipsa ca din noŭ se spargă sacrariele, şi nime nu a cutezatŭ se pună mâna de a strica, până ce însuşĭ consululŭ a luatŭ securea şi a datŭ întâia lovitură (68).

Iuliŭ Cesare la an. 48 ant. Chr. ca să-şĭ arete principiele democratice şi amórea cătră plebe, a sprijinitŭ cultulŭ; şi triumviriĭ la an. 42 aŭ ordinatŭ zidirea unuĭ templu pentru Serapis, şi Isis (69).

Augustŭ deşi la începutŭ a ţinutŭ opréla cultuluĭ în lăuntrulŭ pomeriuluĭ, totuşĭ a îndemnatŭ la rădicarea fundaţiunilorŭ private şi elŭ însu-şĭ a ziditŭ câte-va sacrarie (70).

(66) Identicŭ Plutonŭ la grecĭ.

(67). Varro la Tertul. ad Nat. I. 10. Apoll. 6. Arnobiŭ II 73.

(68). Val. Maxim I. 3. Dio Cas XL 47. XLVII 16.

(69) Apuleiu Meth. XI p. 810. Isis Campanensis şi se crede că a fostŭ pe câmpulŭ luĭ Marte.

(70). Dio Cas. LIII. 2. LIV. 6.

Sub Tiberiŭ în 19. d. cr. senatulŭ a păşitŭ aspru în contra sacrelorŭ egiptice şi judeice, şi preoţiĭ egipticĭ pentru fapte immorale s'aŭ restignitŭ, templele s'aŭ dărăpănatŭ, şi idoliĭ s'aŭ aruncatŭ în Tibru.

Sub împĕraţiĭ următorĭ, cultulŭ acesta a devenitŭ de modă pentru clasa maĭ înaltă, — sub Flaviĭ şi Antoniniĭ în Roma s'a înnaintatŭ chiar şi din partea curţiĭ împĕrătescĭ (71).

Impĕratulŭ Caracala a fostŭ unŭ adoratorŭ mare alŭ luĭ Serapis, şi pentru acésta i-a rĕdicatŭ temple nouĕ în diferite suburbiĭ a le Romeĭ, şi serviciulŭ divinŭ l'a înzestratŭ cu pompă mare (72).

Din Roma s'a lăţitŭ cultulŭ peste Spania, Galia, până la Rinŭ spre Germania, apoĭ spre Dacia, şi Algeria (73).

In Roma Isis s'a veneratŭ deosebĭ de femeĭ ca şi ḑîna de vindecare şi de nascere, şi maĭ alesŭ de libertine (74), iară cultulŭ luĭ Serapis s'a susţinutŭ de clasa de josŭ în Roma, pentru inspiraţiunile sale medicale (75).

Cultulŭ a statŭ din serviciŭ divinŭ în tótă ḑiua diminéţa şi séra, şi din sĕrbătorĭ anuale, primăvéra la începerea navigaţiuniĭ, şi tómna la intrarea ierneĭ.

In 5 Martiŭ a fostŭ sĕrbătórea numită «Isidis Navigium» adecă luntrea Isideĭ (76).

(71) Svet. în Otho. 12. Lucanu VIII. 831. sub Nero ḑice: No in templa tuam Romana recipimus Isin. Tacit Hist III. 74. Invenal sal. VI. 517. Lampsid Comm. 9. Eckhel D. N VI. 128.

(72). Spartianu în Carac. 9. Dio Cas. LXXVII. 23. Herodiam. IV. 6. In Roma a fostŭ unŭ templu lângă Coloseŭ, pe Quirinalŭ regiunea a 6-ea unŭ Serapeum; aprópe de băile luĭ Caracala a fostŭ Isis Athenodoria; în reg. 5-ea Isis Patricia. Preller f. 729.

(73). Inscripţiunĭ maĭ multe la Orelli nru 1871. şi maĭ departe. I. Grim în D. Myth. p. 136.

(74). Tibull. I. 3. 23. Oidiu Amor L. II. 2. 25. Trist. II. 297. Epist. et Ponto I. 1. 51. Iuvenal V. 487.

(75) Cic. de Div. VI. 59. 123. Nat. Deor. IX. 19.

(76). Cal. Comt. pune în 5 Martiŭ, Cal Farnese rust. şi Lactantiŭ I. 11. 21. Certus dies habetur în Fastis, Quo Isidis navigium celebratur. Apul. Meth. XI.

La acéstă sĕrbătóre dîna era a navigaţiunii pe mare. Primăvara la luna plină se aşéză marea de tempestăţî şi pentru acésta, sĕrbătórea s'a ţinutŭ acuma.

Diminéţa în 5 Martiŭ, o procesiune solemnă cu mulţime de poporŭ se ducea la ţermulŭ mării purtândŭ în mână făclii, luminî şi lampe, pe lângă musica şi corŭ de cântărî. Preoţii ducea simbólele deităţii, precum idolii şi sacrele eĭ. La ţermŭ sfinţia o luntre zugrăvită după idea egipténă, şi ca pe o icónă a începerii navigaţiunii poporulŭ o împlea cu specerii, o îmfrumuseţa cu florî şi cunune, o stropia cu lapte curatŭ, şi apoĭ lăsa luntrea pe mare, şi când peria din ochii tuturora, procesiunea se retrăgea la templulŭ Isideĭ, şi aci făcêndŭ rugăciunî pentru împĕratŭ, senatŭ, cavalerĭ, şi totŭ poporulŭ romanŭ, care de care se grăbia ca se sărute piciórele statueĭ argintine a Isideĭ în templu, şi se arunce florĭ, ramurĭ şi cununĭ la piciórele eĭ.

Acéstă sĕrbătóre a fostŭ lăţită în imperiulŭ romanŭ, deosebĭ unde era mare (77).

IN 6 MARTIU.

Sacrificiŭ pentru Vesta.

Vesta (78) a fostŭ dîna focaruluĭ (vetreĭ de focŭ) ce a fostŭ medulŭ şi principiulŭ vieţeĭ de casă. Precum familia, aşa şi oraşulŭ, ba şi statulŭ a avutŭ focarulŭ sĕŭ, şi Vesta s'a numitŭ Dearum Maxima.

Datinele familiare în cultulŭ Penaţilorŭ, corespundŭ cultuluĭ publicŭ alŭ Vesteĭ. Se crede că Romulŭ, fiulŭ uneĭ Vestale, preotese de a Vesteĭ, crescêndŭ în Alba-Longa cu sciinţa preoţéscă, nu a lă-

(77) Petroniu Sat. 114. Preller p. 730.

(78) Vesta la Grecĭ Hestia se deduce din sancritulŭ Vas, a locui, a şedé; ἄστυ gr. insémnă oraşu, conceptulŭ tuturorŭ caselorŭ. Cic. N. D. II. 27 deduce pe Vesta din Hestia, până ce amândóue sunt totŭ din acea rădăcină. Pott etym. Forsch. I. p. 279. Preller p. 532.

satŭ Roma fără de Vesta, — dar se susţine că totuşĭ Numa-Pompiliŭ a fostŭ fundatorulŭ cultuluĭ eĭ, prin care Romaniĭ ajunseră cu Sabiniĭ la o comunitate cetăţĕnéscă.

Templulŭ Vesteĭ a fostŭ sub muntele Palatinŭ, cătră forŭ şi Via Sacra, nu departe de alŭ Penaţilorŭ (79), şi Atriŭ regiŭ numitŭ şi numaĭ Regia, unde a locuitŭ Pontifex Maximus, a fostŭ aci aprópe. Templulŭ a fostŭ numaĭ ca o boltitură a vetreĭ Vesteĭ, pe care ardea foculŭ eternŭ, ce a fostŭ însăşĭ Vesta (80). Ḑiua era templulŭ deschisŭ pentru toţĭ, nóptea bărbaţilorŭ nu le era iertatŭ să intre, şi numaĭ în vestibilulŭ templuluĭ era statua ḑîneĭ, pentru că înlăuntru foculŭ a fostŭ icóna eĭ (81). Unŭ locŭ în templu despărţitŭ prin păturĭ de papură s'a chematŭ «penus Vestae» şi servia de conservatoriŭ pentru cele de lipsă spre serviciulŭ divinŭ; altŭ locŭ închisŭ era unde se ţinea Palladiulŭ şi alte sânţeniĭ, şi numaĭ vestalinele puteaŭ intra aci.

Simplicitatea şi curăţenia trupéscă şi sufletéscă eraŭ cerinţele de frunte pentru serviciulŭ ḑîneĭ, şi pentru acésta vestalinele intraŭ caşi copile, pe 30 de anĭ, reţinêndu-se de la tótă viéţa familiară.

La începutŭ aŭ fostŭ 6, maĭ târḑiŭ 12 vestaline, alese prin Pontifex Maximus din familiele de frunte şi nepătate ale Romeĭ, şi elŭ le ducea din sinulŭ familieĭ, caşi când le-arŭ răpi, ḑicêndŭ: «Te amata! capio.» Părinţiĭ trebuiaŭ să sufere alegerea dacă nu eraŭ preoţiĭ altorŭ ḑeităţĭ, şi daca aveaŭ peste treĭ prunci. Intrândŭ fetiţa la vestaline, 10 anĭ învĕţa, 10 esercita cultulŭ, şi în alţĭ 10 anĭ învĕţa pe cele tinere, şi pe urmă era iertatŭ ca să se mărite.

Vestalinele aveaŭ drepturĭ distinse: persóna lorŭ era sacră, şi poporulŭ le venera; aveaŭ dreptŭ de agraţiare şi de apĕrare sacrală, căcĭ întâlnindu-se cu vre unŭ criminalistŭ, dusŭ spre pedepsire, acesta era scăpatŭ prin întâlnirea cu o Vestalină etc.

(79) Dionisiŭ II. 65. 9. A. Hartung II. 113.

(80) Nec aliud Vestam, quam vivam intellige flammam. Ignis inexstinctus templo celatur in illo etc. Ovidiŭ Fast. Libr. VII. v. 285

(81) Q. Mucius Scaevola Pont. Maximus fugiens în vestibulo Vestae occisus est. Liv. Epit. LXXXVI. Ante simulacrum Vestae. Cic. N. Deor. III. 32. Preller p. 532.

Dar și pedepsele eraŭ grele pentru vestaline, anume : dacă prin negrijirea ver-uneĭ se stingea foculŭ de pe vatra Vesteĭ, pontificele maĭ mare o sbiciuia pe spatele golŭ, pentru-că stingerea foculuĭ era semnŭ rĕŭ pentru Statŭ (82); dacă ver-una se uita de fecioria sa, era îngropată de viă într'o zidire sub pămêntŭ.

Sub Augustŭ împĕratulŭ s'a decisŭ, ca fiă-care împĕratŭ e totŭ-d'o-dată pontifice maĭ mare, și din acésta a urmatŭ că vestalinele aŭ ajunsŭ sub îngrijirea luĭ. Augustŭ a restituitŭ onórea publică a vestalinelorŭ, locuința lorŭ le-a lăsat'o predându-le și Regia, și elŭ a decisŭ, ca vestalinele să se alégă și din libertine.

Din acestŭ motivŭ, vestalinele în 6 Martie — ḑiua în care Augustŭ a devenitŭ pontifice maĭ mare — aŭ adusŭ sacrificiŭ de mulțămire pentru Vesta (83).

Cultulŭ Vesteĭ s'a susținutŭ până în momentele din urmă ale păgânismuluĭ (84).

IN 7 MARTIU.

A. Ḑiua luĭ Vejovis.

Ḑeulŭ Vejovis s'a creḑutŭ a fi Jupiter celŭ tênĕrŭ, micŭ, care a fostŭ totŭ-d'o-dată și ḑeŭ de sóre, și primăvéra s'a veneratŭ în acéstă calitate (85).

Ḑiua de sĕrbătóre străvechiă a fostŭ în 7 Martiŭ.

Sacrificiulŭ ordinarŭ era capra, ce a lăptatŭ pe Jupiter celŭ micŭ, și s'a sacrificatŭ «ritu humano,» adecă pentru espiare, placare (86).

(82) Liviŭ XXVIII. 1 vol. Max. I. 1. 6.

(83) Ovidiŭ F. L. III. 417. Kal. Maff. și Fast. Praen. Preller R. M. p. 549. În an. 17 ant. Cr.

(84) Institutulŭ a trecutŭ și la creștinĭ, prin mănăstirile de călugărițe. Acestea avură și bunurĭ, dar imp. Gratianŭ nevoindŭ a fi P. M. le-a secularisatŭ.

(85) Fast. Praen. Ovidiŭ F. L. III. 429.

(86) Pe numiĭ luĭ Antoninŭ Piu se vede o capră cu atributele de vulturŭ, simbolulŭ luĭ Jupiter. Pe numiĭ luĭ Galienŭ e inscripțiunea : Iovi Crescenti. Eckhel D. N. VII. p. 32. Preller p. 237.

IN 7 MARTIU.

B. Mars, Vejovis și Jupiter.

In 7 Martiŭ a fostŭ încă o sěrbătóre, în care s'a veneratŭ la o laltă, Mars, Vejovis și Jupiter (87) cași ḑeitățī de primă-véră (88).

In 7 Martiŭ a fostŭ și ḑiua sânțiriī templuluī luī Vediovis, Vejovis saŭ Vedius, ce a statŭ între dóuě pădurițe (89).

IN 14 MARTIU.

Mamuralia.

Cele 12 scuturī saŭ ancile, ce le-a purtatŭ ceī 12 Saliī, preoțiī luī Marte, sunt o referință simbolică la sistema lunară a anuluī organisatŭ prin Numa în 12 lunī (90).

Acelŭ faurŭ, care a făcutŭ luī Numa cele 11 ancile, asemenī celeī căḑute din cerŭ, s'a chiămatŭ Mamuriu Veturiu (91) care a fostŭ privitŭ ca o ḑeitate.

In ḑiua ultimă a procesiuniī marī a Salilorŭ, în 14 Martiu (ant. Cal. Mart.) s'a ținutŭ sěrbătórea Mamuralia (92).

In 14 Martiu ca și în preséra luneī nóue de primăvéră, unŭ omŭ s'a îmbrăcatŭ în pieī gróse, și alțiī îlŭ purtaŭ prin Roma bătêndu-lŭ

(87) Kal. Praeneste. Iovis, Martis, Vediovis inter duos lucos.

(88) Veḑī Lucaria din 1 Febr. In Kal. Const. a fostŭ scrisŭ: Arma ancilia movent. Preller p. 319, adecă în oriente o sěrbătóre a luī Marte și a Saliilorŭ.

(89) Vitruviu, IV. 7, dar Geliu și Dionisiŭ o punŭ între Capitolŭ și Regia. G. R. Hartung. II. 56.

(90) Io. Lyd. de mensibus IV. 2. Corssen über die Form. ünd Bedeut. des Namens Mars, 1853 p. 25.

(91) Varro LL. VI. 45. Itaque Salii quod cantant Mamuri Veturi significant veterem memoriam.

(92) Kal. rust. Farnense pune «Sacrum Mamurio.» In regiunea a 6-a a fostŭ statua de plumbŭ a luī Mamurius lângă templulŭ luī Quirinŭ și Vicus Mamurius lângă Quirinalŭ. P. Victor reg. urb. VI. Ovidiŭ F. L. III. 519. așa Kal. Maff. și Vatic. Preller p. 320.

cu bețe albe și lungĭ, și scoțêndu-lŭ afară din cetate, îlŭ numiaŭ Mamuriu Veturiu (93).

Mamuriu e o formă din Mars, Mamers saŭ adjectivŭ, Veturiu din Vetus (vechiŭ, bĕtrânŭ) care din vechime trebuia să însemne anulŭ trecutŭ, timpulŭ decursŭ, și astŭ-felŭ Mamuriu Veturiu represintă pe Mars din anulŭ vechiŭ, pentrucă Mars în înțelesulŭ calendaruluĭ romanŭ vechiŭ a fostŭ ḑeŭ de luna luĭ Marțiu, și începêndu-se o dată de aci anulŭ noŭ, a fostŭ conducĕtorulŭ celorŭ 12 lunĭ, până ce a ajunsŭ Ianŭ în fruntea lorŭ (94).

M. Veturiu a făcutŭ cele 11 ancile, dar acea adevĕrată a căḑutŭ din cerŭ, a fostŭ unŭ darŭ de la Jupiter, ce se referéză la luna de pe cerŭ, și însémnă regula eternă a schimbăriĭ lunilorŭ, carĭ la tóte idurile se arĕta din noŭ ca și lună plină, și se derivă de la Jupiter ca și urḑitorulŭ de lumină și celŭ maĭ putinte ḑeŭ alŭ ceruluĭ.

Scuturile Salilorŭ aŭ fostŭ în formă de optŭ arabicŭ, adecă la mijlocŭ de ambele părțĭ eraŭ scobite, cam în forma pe cum luna nóuă e scobită (95).

IN 15 MARTIU.

A. Anna Perenna.

Anna Perenna a fostŭ ḑîna de la care cereaŭ îndelungă sănătate, viéță și îndestulare cu cele de lipsă spre traiŭ (96); a fostŭ ḑîna nutritóre și fructuătóre de primăvéră și anulŭ noŭ, și ea se cugeta acușĭ ca și fată tênĕră și mândră, acușĭ cași o babă bĕtrână.

Sĕrbătórea eĭ s'a ținutŭ în 15 Martiu (Idus Martii) în pădurița ḑîneĭ lângă Tiber, pe calea flaminia, întâia pétră de mila, și sĕrbă-

(93) Serv. V. A. VII. 188, cui et diem consecrarunt, quo pellem virgis caedunt ad artis similitudinem. Io. Lyd. de mensibus III. 29. IV 36. G. A. Hartung II. 165.

(94) Preller p. 317. Hartung I. 156. Mars la Sabinĭ și Oscĭ Mamers Fest. p. 96

(95) Veḑĭ 1 Martiu. B. 3) Preller p. 318.

(96) Ut annare perennareque commode liceat. Macrobiŭ Sat. I. 12. G. A. Hartung II. 229.

tórea s'a numitŭ : Feriae Annae Perennae via flaminia ad lapidem primum (97).

Poporulŭ eșia în pădurițâ, se așeza pe iarbă verde formândŭ societăți, se petrecea sub cerulŭ liberŭ, orĭ sub corturĭ, și ramurĭ, și carele câte pahare de vinŭ bea, atâția anĭ își doria. Cântaŭ cântece maĭ nóue, și săltaŭ, iar tinerii desmierdațĭ gesticulaŭ, și fetele cântaŭ cântece nemodeste despre o aventură a luĭ Marte cu Anna Perenna. Marte a spusŭ ḍîneĭ Nerio (Minerva) simțulŭ sĕŭ de amóre și Anna Perenna i-a promisŭ ajutorŭ, dar ea s'a îmbrăcatŭ în vestminte de mirésă și în figura ḍîneĭ Nerio a intratŭ la Marte (98).

Sĕrbătórea e la întâia lună plină în primăvéră. A. P. e ḍîna de lună schimbătóre în cursulŭ anuluĭ, și ca în tótă luna e și tênĕră și bĕtrână; la Idulŭ luĭ Martiu se serbéză ca amorésa luĭ Marte, și astŭ-felŭ ea e și cea vechiă și cea nouă, cu referință la schimbarea luneĭ și a anuluĭ.

Mamuriu Veturiu cu peile pe spate la Mamuralia, cu o ḍi maĭ înainte, se vede a fi o ființă de însemnătate și corespunḍĕtóre Anneĭ Perenneĭ (99).

Venerarea eĭ la rîurĭ, încă arată că e ḍînă de lună (de pe cerŭ)

(97) Astŭ-felŭ a fostŭ întrodusŭ în Kal. Vaticanu la 15 Martiŭ. Preller 304. Mergêndŭ cu soțiĭ la pădurițâ treceaŭ peste rîulŭ Petronia și aci țineaŭ unŭ «perenne auspicium,» pentru-că ḍîna avea putere peste trecerile rîurilorŭ. I. A. Hartung 230. Varro la Gelliu in Noct. A. XIII. 22. Te Anna ac Peranna Panda se Lato, Pales Nerienes et Minerva, Fortuna te ac Ceres.

(98) Ovidiŭ F. L. III. 523 și 675.

(99) Pe timpulŭ luĭ Ovidiŭ, învĕțațiĭ cercaŭ deducerea numeluĭ ḍîneĭ și uniĭ o cugetaŭ a fi Ana, sora regineĭ Dido, alțiĭ ḍiceaŭ că e lună, «sunt quibus haec luna est quia mensibus impleat annum, Ovidiŭ III. 657.

Maĭ este părere, că Anna Perenna e din Amnis perennis, rîŭ neincetatŭ curgĕtorŭ, de óre-ce ḍîna în Roma la Tiberŭ, în Laviniŭ la rîulŭ Numițiŭ și preste totŭ la rîurĭ a fostŭ venerată în 15 Martiŭ, când isvórele se desfundă de noŭ și rîurile se împlu. Placidi sum nympha Numici. Amne perenne latens, Anna Perenna vocore. Ovidiŭ III. 554. Astŭ-felŭ și Mommsen Unterital. Dial. p. 248. Dar Preller R. M. p. 306, ḍice : Numele eĭ corespunde apriatŭ celuĭ grecescŭ : ἕνη καὶ νέα, adecă luna vechiă, luna nouă, și de aci ἕνος e annus=anulŭ, și anus=babă, precum formațiunile biennis, triennis.

pentru-că ḑînele de lună iubescŭ apa și dispărerea luneĭ se motivéză adesea-orĭ prin perirea în apă, și pentru-că ḑeitățile de lumină se nascŭ din apă și perŭ aci.

Anneĭ Perenneĭ i-aŭ sacrificatŭ nu numaĭ singuraticiĭ, ci și statulŭ, decĭ a avutŭ cultŭ desvoltatŭ (100).

IN 15 MARTIU.

B. Dies Iovis.

Idulŭ luĭ Marțiu a fostŭ încă o ḑi de sĕrbătóre vechiă a luĭ Jupiter.

Pe Capitoliŭ s'a adusŭ sacrificiŭ pentru Jupiter sub inspecțiunea pontificeluĭ Maximŭ și a Virgineĭ Maxima a Vestalinelorŭ, și sacrificiulŭ a fostŭ pentru fericirea statuluĭ romanŭ, și bine-cuvêntarea anuluĭ nuoŭ, pentru-că consuliĭ în timpulŭ republiceĭ 531—601 an. R. la Idulŭ luĭ Martiu intraŭ în oficiele lorŭ, și acestea maĭ târḑiŭ s'aŭ mutatŭ pe 1 Ianuariu.

Saliĭ aŭ fostŭ destinațĭ aḑĭ să salte și în onórea luĭ Jupiter, pe Capitoliŭ și pe Comițiu (101).

IN 16 ȘI 17 MARTIU.

Sacra Argeorum.

Rîulŭ Tibru, ce curgea prin Roma, a fostŭ de însemnătate pentru Romanĭ, — s'a închipuitŭ de ḑeitate, și în cultŭ s'a numitŭ Tiberinus, Divus, Pater Tiberinus (102).

Tradițiunea principală despre Tiberinŭ e, că Rhea Silvia vestalina născêndŭ pe Romulŭ și pe Remŭ, fu aruncată în Tibru, și ḑeulŭ Tiberinŭ a primit'o de muiere, și a făcut'o de ḑîna Tibruluĭ, ce arăta referința rîuluĭ către cultulŭ Vesteĭ.

(100) Eodem quoque mense et publice et privatim ad Annam Perennam sacrificatum itur. Macrobiu Sat. I. 12.

(101) Preller R. M. p. 320. Io. Lydus de mensibus IV. 36.

(102) Tiberinus la Serviu V. A. VIII, 33. Pater Tiberinus la Virg. gen. IV 369. Divo Tiberino. Orell. inscrip. Nr. 4916.

Inundările dese în părțile maĭ de jos ale Romeĭ aŭ făcutŭ impresiunea uneĭ puterĭ naturale îndeite, și pentru acésta preoțiĭ romanĭ, pontificiĭ și auguriĭ pomeniaŭ în rugăciunile lorŭ pe Tiberinŭ, cerêndŭ eĭ salutea Romeĭ.

Despre reverința religiósă, ce s'a datŭ rîuluĭ Tibru în timpulŭ maĭ vechiŭ, dovedescŭ Sacra Argeorum, adecă sacrificiele Argeilorŭ (103). Aceștia se credŭ a fi fostŭ petrecĕtoriĭ luĭ Hercules, carĭ aŭ venitŭ din Argos la Roma și s'aŭ așeḑatŭ în Saturnia la piciorulŭ capitoliuluĭ, dar după despărțirea lorŭ de Hercules, în dorulŭ de patriă, s'aŭ aruncatŭ în Tibru și aŭ peritŭ aci.

De atuncĭ eĭ se venerézá în 24 de capele (numite și Argeĭ), creḑêndu-se ca geniĭ, lariĭ acelorŭ locurĭ, căcĭ Roma până la Augustŭ era împărțită în 24 de părțĭ (104).

Capelele s'aŭ creḑutŭ a fi mormintele Argeilorŭ (105) și în 16 și 17 Martiŭ preoțiĭ aŭ ținutŭ procesiune mare la aceste capele, și aŭ adusŭ sacrificie de espiare (pentru morțĭ) (106). Preotésa Flaminica Dialis s'a înfățișatŭ cu pĕrulŭ despletitŭ, adecă în jale, verisimilŭ în memoria Argeilorŭ, — într'unŭ timpŭ, când se desparte iérna de primăvéra, și pentru acésta, adóua ḑi a fostŭ sĕrbătóre și de bucuriă (107).

IN 17 MARTIU.

A. Liberalia.

Pe lângă Ceres s'a veneratŭ și Liber și Libera. Liber e ḑeulŭ

(103) Argeos dictos putant a principibus, qui cum Hercule Argivo venerunt Romam et in Saturnia subsederunt. Varro L. L. V. 45. Ovidiŭ F. L. V. 650. Argeus e din argos, nume apelativŭ de locŭ, și însemna pămêntŭ albŭ O. A. Hartung II, 104.

(104) Dionisiŭ I, numera 30, iară Varro totŭ acolo 27 de capele, până ce acesta la Idulu luĭ Maiŭ (veḑĭ) numĕră 24 de ómenĭ de papura. Liviŭ I, 21. Preller 515.

(105) Argea loca Romae appellantur quod in his sepulti essent quidam Argeorum illustres viri. Paul. p. 19.

(106) Ovidiu F. L. III. 791.

(107) Lange R. Alth. I, 72. Preller p. 515.

vieței naturale, ce se condiționéză de la umedéla pământuluĭ, și de la căldura sóreluĭ, carĭ dăruescŭ fructe, iară Libera e conceptulŭ femeninŭ. Eĭ dăruescŭ bine-cuvêntarea câmpurilorŭ și plinirea rodurilorŭ, pentru acésta poporulŭ agronomicŭ se ruga de eĭ pentru producte mănóse, fructuositatea vitelorŭ și a ómenilorŭ.

Liber (108) s'a chematŭ de regulă Liber Pater,—și specialmente s'a veneratŭ ca păzitorulŭ și dăruitorulŭ de bine-facere a agrilorŭ de la țéră, pentru ce a fostŭ veneratŭ și lânga Silvanus (109).

In 17 Martiŭ (XVI, cal. Apr.) s'a serbatŭ în Roma sĕrbătórea Liberalia (110).

Darulŭ de sacrificiŭ s'a chematŭ Liba, ce însémnă turtă de jertva, făcută din far (farina), miere și oleŭ, și se dedea pentru deulŭ Liber. Preotese bĕtrâne, încununate cu iederă purtaŭ aluatŭ de acesta și unŭ cuptorŭ micŭ cu sine prin tótă Roma, ca vêndêndŭ, cumpărătorulŭ să-șĭ facă sacrificiulŭ (111).

Liberalia a fostŭ totŭ-de-o-dată și sĕrbătóre civilă, căcĭ pruncilorŭ, carĭ aŭ ajunsŭ la pubertate adĭ li s'a îmbrăcatŭ «toga libera» și prin acésta aŭ intratŭ în unele drepturĭ, iară Liber a devenitŭ și deulŭ libertățiĭ și a vieței maĭ nerestrînse (112).

(108) Liber se deduce din rădăcina lib in limba vechia loeb. Loebesum et Loebertatem antiqui dicebant Liberum et Libertatem. Paul p. 121. Sabini Liberum Loebasium appellant. Dictum autem quia graece loibe, dicitur res divina, Serv. V. G. I. 7. Libare e în legătură cu rădăcina acésta avêndŭ înțelesŭ de bine-cuvêntarea curgĕtóre a pliniriĭ roduluĭ vegetativŭ. Preller p. 441.

(109) Lib. Patris et Silvani. Mommsen Inscr. Nr. 5984. Orel. Nr. 1487. Sunt deitățĭ vechie italiane, și Liber se identifică cu Bachus, Libera cu Persephone dela Grecĭ. Cultulŭ acestora a străbătutŭ în Italia și în Roma, și s'aŭ topitŭ cu Liberalia, ce până la an. 186, ant. Cr. s'a numitŭ în genere Bachanalia. Vollmer die Myth. aller Nationen. Preller R. M. p. 714.

(110) Kal. Maff. Ovidiu F. L. III, 711. Kal. Farneie. Liberalia, Libero în Capitolio.

(111) Tert. Apol. c. 42. Varo LL. VI. 14.

(112) Sive quod es liber, vestis quoque libera per te sumitur, et vitae liberioris iter. Ovidiu F. L. 777. Preller p. 445. Hartung II. 135.

IN 17 MARTIU.

B. Agonium Martiale.

Intră dilele agonale (113) a fostŭ și 17 Martiŭ, numitŭ în specie «Agonium Martiale», serbatŭ într'o di cu Liberalia (114).

Agonia de adĭ a fostŭ în onórea luĭ Marte, și pentru acésta Saliĭ agonalĭ aĭ Quirinaluluĭ aŭ fostŭ angajațĭ la serbare (115).

IN 19 MARTIU.

Minerva în Aventinu saŭ dîna artificilorŭ.

Minerva (116) e dînă italiană, dar cultulŭ etruscicŭ și grecŭ a avutŭ influență asupra cultuluĭ eĭ, maĭ alesŭ în Roma, și numele eĭ însémnă o putere divină a mințeĭ, cugetăriĭ, și invențiuniĭ.

La Etruscĭ, era o dînă fulgerătóre a înălțimiĭ și a invențiunilorŭ, anume a musiceĭ cu fluerulŭ (tubi, tubae, tibiae) pentru serviciulŭ divinŭ; prin influența grécă a devenitŭ și dîna poesieĭ și a drameĭ, s'a identificatŭ și cu Pallas Athene, și pentru acésta a fostŭ dînă și de resboiŭ, iară maĭ târdiŭ și precisŭ, dîna invențiunilorŭ, artiștilorŭ, măiestriilorŭ și a sciințelorŭ (117).

Sacrificiele eĭ maĭ vechie aŭ fostŭ pe Aventinŭ, Capitoliŭ și pe

(113) Dies agonales aŭ fostŭ maĭ multe peste anŭ, și în calendarŭ s'a însemnatŭ Agon. Ago. Ag. și sunt 4 dile : 9 Ianuariŭ, 17 Martiŭ, 21 Maiŭ și 11 Dec., dar nu sunt sĕrbătorĭ identice. Preller 320. Ovidiŭ F. L. I. 317. v. 721.

(114) In Kal. Vatican e «Agonium Martiale. Masurius etiam secunda fastorum liberalium dies inquit a pontificibus Agonium Martiale appellatur. Macrobiu Sat. I, p. 15. Agonium Paul p. 10.

(115) In libris saliorum, quorum cognomen Agonensium, forsitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. Varro L. L. VI. 14. Muntele quirinalŭ încă s'a numitŭ și Agonus, Agonalis, de aci Sali agonales, agonenses. Preller p. 159. 320.

(116) Minerva saŭ Menerva la Etrusci Menerfa, Menrfa, e din rădăcina men de unde purcede mens, grecesce menos. Quint. I. 4, 17. Minerva dicta, quod bene moneat. Paul. p. 123. In axamenta Salilorŭ se află promenervat în locŭ de monet Fest. p. 196. Hartung II, 78. Preller p. 258.

(117) Liviŭ XXXII, 1. XLV, 33. Virg. Aen. I, 42

Coeliu; pe Capitoliŭ a avutŭ ţela sa de drépta luĭ *Jupiter*, fiindŭ de stânga Junone, şi a însemnatŭ principiulŭ inteliginţeĭ şi alŭ spiritu-luĭ, alŭ ideilorŭ (118), formândŭ aceste 3 ḑeităţĭ, trinitatea romană.

Templulŭ eĭ pe muntele Aventinŭ a fostŭ vechiŭ, şi ea a fostŭ aci venerată ca şi patróna tibicinilorŭ, şi apoĭ şi scriitoriĭ, poeţiĭ, dramatiştiĭ şi artiştiĭ s'aŭ pusŭ sub scutulŭ Minerveĭ din Aventinŭ, şi aci aŭ avutŭ localŭ oficiosŭ pentru adunările şi eserciţiele cete-lorŭ lorŭ, carĭ aŭ veneratŭ în templulŭ acesta şi pe Liviu Andro-nicŭ ca pe fundatoriulŭ ceteĭ (119).

In 19 Martiŭ a fostŭ ḑiua nasceriĭ Minerveĭ, a sânţiriĭ templuluĭ pe Aventinŭ şi a artistilorŭ.

In acéstă ḑi Saliĭ aŭ săltatŭ pe comiţiŭ, în onórea Nerieniĭ, ḑîneĭ sabine, care maĭ târḑiŭ s'a schimbatŭ cu Minerva. Cu saliĭ eraŭ şi pontificiĭ şi tribunulŭ celerilorŭ, şi aceştia sacrificaŭ (120) şi se crede, că în memoria confederaţiuniĭ luĭ Romulŭ cu T. Tatiŭ, ce s'a fă-cutŭ pe comiţiŭ, s'a adusŭ în legătură şi raptulŭ Sabinelorŭ cu serbătórea de primăvară a luĭ Marte (121).

IN 19 ŞI PÂNĂ IN 23 MARTIU.

Quinquatrus si Tubilustrium.

A cincea ḑi după Idulŭ luĭ Marţiŭ s'a numitŭ Quinquatrus (122) şi a fostŭ ḑi de serbătórea Minerveĭ, ca ḑiua nasceriĭ şi sânţiriĭ tem-pluluĭ din Aventinŭ.

Maĭ târḑiŭ s'a perdutŭ înţelesulŭ acesta şi s'aŭ serbatŭ 5 ḑile

(118) Ovid. F. L. III. 835. Capitale vocamus ingenium solers, ingeniora Dea est. Varro. VII. 3. Plato appellat coelum Iovem, terram Junonem, ideas Minervam. Preller p. 259.

(119) Fest. p. 333. Valer. Max. III, 7, 11. Ovid. III. 809.

(120) In Kal. Vatic. a stătutŭ : Quinq. Feriae Marti. După Ver. Flaccu in Fasti Praenesti : Faciunt in comitio saltus adstantibus pontificibus et Trib. celerum. Mommsen : Saltu cum pontificibus. Varro. L. L. V. 85. Preller I. 321.

(121) Fest. p. 371. Serv. V. A. I. 7. Martial. X. 76. veḑĭ consualia 21. Aug.

(122) Se numera dela Idus : Triatrus, Quinquatrus etc. Varro L. L. VI. 14. Fest. p. 254.

pentru Minerva, adecă din 19 până și 23 Martiŭ, de óre-ce numĕrulŭ 5 a fostŭ sacru Minerveĭ, și ḑilele s'aŭ numitŭ Quinquatrus maiores (123).

In 3 ḑile s'a serbatŭ cu liniște, în a patra — se crede că în onórea Minerveĭ belicóse — de la împĕratulŭ Augustŭ încóce cu ludi gladiatorĭ, și în a cincea a fostŭ curățirea religiósă a tubilorŭ (124).

Caracterulŭ liniștitŭ alŭ sărbătorilorŭ a fostŭ pentru arte și sciință, începêndŭ de la pruncii de scólă până la profesorĭ și artiștĭ, căcĭ de la aceste ḑile căpătaŭ vacațiune și apoĭ se începea cursulŭ noŭ, — și profesorii în formă de darŭ (minervalŭ) acuma își căpătaŭ plata (125).

Fetele și muierile încă veneraŭ la acéstă sĕrbătóre pe Minerva, ca pe urḑitórea lucruluĭ maiestrosŭ de lână, în torsŭ și în țesătură, căcĭ era datina ca muierea să se îngrijéscă de veștmintele bărbatuluĭ și ale pruncilorŭ, și acésta se ținea de o virtute în Roma.

Totŭ felulŭ de maestri, artiștĭ, profesorĭ, medicĭ, poețĭ, oratorĭ etc. primindŭ pe Minerva de patróna lorŭ, sĕrbătórea a devenitŭ festivă și poporală maĭ în tóte casele, și s'a susținutŭ și sub împĕrațĭ cu mare vioșiă, iar de la Nero încóce cu darurĭ publice pentru scolarĭ și artiștĭ (126).

In 23 Martiu, ḑiua din urmă, a fostŭ sĕrbătórea «Tubilustrium», pentru curățirea religiósă a tubilorŭ și altorŭ instrumente ce se folosiaŭ la serviciulŭ divinŭ (127) și s'a ținutŭ în Atrium Sutorium (curtea călțunarilorŭ) pe Palatinŭ. Se sacrifica unŭ mielŭ pentru

(123) Varro L. L. VI. 17. Quinquatrus minusculae dictae Iuniae Idus, ab similitudine Maiorum, quod tibicines tum feriati vagantur per urbem et conveniunt ad aedem Minervae. Preller p. 262.

(124) Ovid. III. 809. Serviu in Georg. I, 277.

(125) Horat. Ep. II. 2. 197. Juvenal X. 114. I. A. Hartung II, 79. Veḑĭ 1 Martiŭ C.

(126) Quinquatrus satis iucunde egimus, Svetoniu în Octavianŭ 71. Tacitŭ. Annales XIV. 412. Numi de la Nero, Titu, Nerva etc. arată pe împĕratulŭ în tronŭ împărțindŭ darurĭ și icóna Minerveĭ cu atributele. Preller p. 262.

(127) Ver. Flac. în Fast. Praeneste. Varro L. L. VI. 14. Tubi, quibus in sacris utuntur.

lustrarea tubilorŭ (trompete, ţeve, fluere) şi anume prin «Tubicines Sacrorum,» o cétă ce se ţinea de statulŭ preoţescŭ (128).

In ḑiua din urmă a Quinquatruluĭ s'aŭ lustratŭ şi armele, anciliele Salilorŭ, pentru că şi aḑĭ aŭ avutŭ procesiune, fiindŭ veneratŭ Marte cu Nerio (129).

IN 20 MARTIU.

Pelosia.

Cultulŭ luĭ Serapis a avutŭ încă o formă din Pelusium, şi Serapis s'a veneratŭ în 20 Martiu prin sĕrbătórea Pelosia (130).

IN 24 MARTIU.

Q. R. C. F.

In 24 Martiu «Rex sacrorum» a datŭ sacrificiŭ de espiare pe comiţiŭ, şi a fostŭ ḑiua fastă, iar în calendarŭ a fostŭ întrodusŭ : Q. R. C. F. adecă : Quando Rex comitiavit, fas. Saliĭ şi la acestŭ sacrificiŭ aŭ luatŭ parte, şi acum şi-aŭ încheiatŭ funcţiunile religióse şi ostenitóre din luna ḑeuluĭ Marte (131).

IN 22 PÂNĂ ŞI 27 MARTIU.

Magna Mater şi Attis.

Cultulŭ divinŭ a Mameĭ Marĭ (Magna Mater, la Grecĭ Kybele) din Pessinŭ în Asia mică a străbătutŭ la Roma sub rĕsboiulŭ alŭ douilea punicŭ, şi s'a lăţitŭ la poporŭ cu mare fanatismŭ, maĭ alesŭ pe timpulŭ luĭ Mariu şi Sulla 207 ant. Cr., în câtŭ senatulŭ a fostŭ con-

(128) Fest. p. 351. Paulŭ p. 353. Gell. în N. A. I. 12. Ovid. F. L. III.

(129) Quinquatrus a quinquando, i. e. lustrando, quod eo die arma, ancilia lustrari sint solita. Charis 1. p. 62. Mommsen C. F. L. p. 389. Horat. Ep. II. 2. 209. Preller p. 321.

(130) Kal. Const. Pelosia. Strabo XVII. p. 806. Marc. Ant. Piu 23. Preller 729.

(131) La Fest. p. 278. şi aḑĭ Rigifugium. Preller p. 321. Q. R. C. F. Veḑĭ 24 Februariu.

strînsŭ, ca în urma unuĭ oraculŭ sibilinŭ să ordoneze aducerea idoluluĭ Kybele la Roma (132).

Cultulŭ a fostŭ în legătură cu datine estraordinare și sĕrbătórea Mameĭ Marĭ și a fiuluĭ eĭ Attis, ce se ţinea cu începutulŭ primăvereĭ, s'a iertatŭ a sé serba cu tóte ceremoniele numaĭ prin împĕratulŭ Claudiŭ (133) 41—44 ant. Cr.

Simbolica și spiritulŭ sĕrbătoriĭ e, că Mama Mare caută pe Attis, uniculŭ fiŭ alŭ seŭ, care s'a perdutŭ, și iar se află, ilŭ caută în durerĭ, și-lŭ află în bucuriă.

Sĕrbătórea a ţinutŭ din 22 până și în 27 Martiu, adecă 6 ḑile (134).

Ḑiua întâia în 22 s'a chiămatŭ *Arbor intrat* (arborele intră) pentru-că atuncĭ pinulŭ ca și simbolulŭ desmembratuluĭ și mortuluĭ Attis s'a purtatŭ în templulŭ Mameĭ Marĭ între văitările cele maĭ înfocate, și acĭ s'a învelitŭ cu înfășurăturĭ de lână, și s'a înfrumuseţatŭ cu florĭ. Așa Mama Mare a dusŭ în peșteră pinulŭ, sub care Attis șĭ-a datŭ tinereţele înfloritóre, l'a înfrumuseţatŭ cu viorelele, ce aŭ crescutŭ din sângele luĭ, l'a învelitŭ în fâșiĭ încălḑitóre și l'a plânsŭ cu vaete înfocate (135).

După acésta aŭ urmatŭ treĭ ḑile de jale și de postŭ, și timpulŭ s'a numitŭ catabasis (136).

Ḑiua în 24 Martiu s'a chiămatŭ *Dies Sanguinis* (ḑiua sângeluĭ). In acéstă ḑi Galiĭ (preoţiĭ) cu Archigalu se arĕtaŭ în furia lorŭ cea sântă, și mărirea cea maĭ înaltă, își vulneraŭ și mutilaŭ trupulŭ, își slobodḑiaŭ sânge și se ardeaŭ, iar uniĭ murindŭ în chinurĭ eraŭ îngropaţĭ cu pompă mare (137).

(132) Das Leben der Römer Kohner p. 666. Gr. Myth. Preller I. 502.

(133) Io. Lydus de mensibus IV. 41. Zoëga Bassir. I. p. 45. Marquardt Handbuch der R. Alt. IV. 316.

(134) In Kal. Const. se pomenesce pentru prima dată.

(135) Arnobiu V. 7. Notele luĭ Mommsen la Cal. rom. Preller R. M. p. 736.

(136) Sveton. în Otho 8: die quo cultores Deum Matris lamentare et plangere incipiunt. Arnobiu I. c. Quid significat temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis, nomen castus? Macrobiu Sat. I. 21. 10. Dar pentrucă pinulŭ s'a purtatŭ într'unŭ mormêntŭ de forma peștereĭ.

(137) Tertulianŭ în Apolog. 14. Prudentiu Peristeph. X.

Ḑiua de 25 Martiu s'a numitŭ *Hilaria*, ḑiua de bucuriă și de înviare din grópă (138), când sórele în primăvéră, și ḑiua are învingere asupra nopții, când sórele ese din ecuinopțiulŭ de primăvéră, adecă cresce ḑiua (139) și fiulŭ Attis se predă iar Mameĭ Marĭ.

Ḑiua din 26 Martiu s'a numitŭ *Requietio*, ḑiua de liniște.

Ḑiua din 27 Martiu s'a chiămatŭ *Dies Lavationis*, ḑiua spĕlăriĭ, scăldăriĭ Mameĭ Marĭ în Almŭ, rîurelulŭ ce curge în Tibru, căcĭ chipulŭ de pétră a Mameĭ Marĭ s'a purtatŭ pe unŭ carŭ cu procesiune mare până la rîŭ, ca să-lŭ spele, și toțĭ se îndesaŭ pe lângă carŭ.

Acésta însemna reîntórcerea din mormêntulŭ morțiĭ la lumea de susŭ, a lumineĭ, precum memoria sosiriĭ Mameĭ Marĭ la Roma (140).

Ingrijirea de procesiune și de spĕlare o aveaŭ Quindecemviriĭ palatinĭ, preoțĭ întrodușĭ din ansa cărțilorŭ sibilice (141).

După acésta a urmatŭ ḑi de bucuriă pentru Roma întrégă, unŭ felŭ de carnavalŭ, fiindŭ iertatŭ de a face glume și a purta mască; și la acestea și patriciĭ participaŭ cu plăcere (142).

IN 28 MARTIU.

Initium Caiani.

Cultulŭ Mameĭ Marĭ și alŭ luĭ Attis străbătêndŭ la Roma, s'a amestecatŭ și cu alte elemente.

(138) Hilaria ein Tag der Freude und der Auferstehung aus dem Grabe. Preller p. 737. Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus, et dici, Lampridiu in Alexander Severu 36. Aurelian I. Myth. aller Nationen, Dr. Vollmar. Mayer, Conv. Lex.

(139) Quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. Macrobiu Sat. 21. 20. Iulianus de Deum Matre V. p. 168.

(140) Stat. Silv. V. I. 222. Marțial III. 47. Val. Flacc. Argon VIII.

(141) Iam nunc Cybeleia novit limina, et Euboicae carmen legit ille sibyllicae. Stat. Silv. I. 2. 176. Lucanu I. 599.

(142) Herodianu I. 10. Augustinu de Civ. D. II. 4. Preller p. 737.

S'aŭ sacrificatŭ taurŭ și berbece, și sacrificiele s'aŭ numitŭ Taurobolia și Kriobolia, cu scopŭ de espiare, placare (143), și anume: taurulŭ pentru Magna Mater, iar berbecele pentru Attis.

Magna Mater, mama pământuluĭ, bĕtrâna care șede în délurĭ, a devenitŭ mama tuturorŭ ḑeilorŭ și a lucrurilorŭ, carea e nenăscută și e o «fecióră fără de mamă,» șeḑêndŭ în tronŭ lângă Jupiter. Lângă ea e Attis, căruia i-a dăruitŭ, tóte și «pălăria cu stelele» și carele cași ḑeŭ s'a întorsŭ la ea, în vecĭ e cu ea, și printr'însa tóte le efectuéză și crează (144).

Attis după natura sa e ḑeŭ de sóre și în dedicațiunĭ de altare se numesce Panteliŭ, ḑeulŭ universalŭ de sóre și Menotiranŭ, domnulŭ lunelorŭ și timpurilorŭ anuale.

Aceia carĭ aduceaŭ sacrificiĭ, cereaŭ curățire și iertare de pĕcatele viețeĭ, se băgaŭ într'o grópă astupată cu scândurĭ găurite, și sângele de vită sacrificată curgea prin găurĭ asupra lorŭ, și se sângeraŭ, iar acésta se considera de botezŭ de sânge, și i se atribuia puterea curățitóre a uneĭ renascerĭ (145).

Astŭ-felŭ de sacrificiĭ aŭ adusŭ nu numaĭ singulariĭ, ci și comunele, coloniele, cetățile și provinciile, representate prin maĭ mariĭ lorŭ.

Loculŭ acestuĭ sacrificiŭ de sânge a fostŭ Vaticanulŭ, la circulŭ luĭ Nero saŭ la Caianum, precum s'a numitŭ acestŭ circŭ în Roma (146).

In 28 Martiu s'aŭ începutŭ astŭ-felŭ de sacrificie peste anŭ, acum s'a deschisŭ sacrariulŭ în Caianŭ și pentru acésta s'a numitŭ Initium

(143) Preotulŭ sacrificatorŭ s'a numitŭ Taurobolos, orĭ Kriobolos, s'aŭ rădicatŭ altare cu capulŭ de taurŭ orĭ de berbece și cuțitulŭ sacrificatorŭ. Inscript. Orel. Nr. 1899. 2319.

(144) Zoëga Bassiril. I. p. 99. 103. Orel. Nr 2336. Preller p. 739.

(145) Orel. Nr. 2352. Taurobolia, crioboliaque in aeternum renatus. Henzen Nr. 6041. Qui et arcanis perfusionibus in aeternum renatus. Prudentiu Peristeph. X. 1011.

(146) Tocmaĭ pe acestŭ locŭ e zidită biserica luĭ St. Petru și Pavelŭ.

Caiani (147). Impĕratulŭ Heliogabalŭ a lăsatŭ a se sânţi în sânţenia Mameĭ Mari (148).

IN 30 MARTIU.

Ara pacis.

La altarulŭ Păciĭ din câmpulŭ luĭ Marte în 30 Martiŭ s'a făcutŭ sacrificiŭ.

In ḑiua acésta se adresaŭ rugăciunĭ nu numaĭ cătră ḑîna Pax (pacea), ci şi cătră Concordia şi Salus (149) (veḑĭ 30 Ianuariu).

IN 31 MARTIU.

Luna în Aventinŭ.

Luna (150) la Sabinĭ şi Etruscĭ s'a veneratŭ ca şi ḑînă, şi e numĕrată între ḑeităţile venerate de T. Tatiu, şi stă cătră Sol (Sóre) în acea referinţă ca şi Diana cătră Ianus (151).

Luna, cu predicatulŭ Noctiluca (lucitóre de nópte), a avutŭ unŭ templu pe Palatinŭ şi altulŭ pe Aventinŭ, şi nóptea a fostŭ aci luminatŭ (152), şi Luna ca ḑînă de lună a fostŭ venerată în 31 Martiu (153).

După superstiţiunea de atuncĭ, întunecimea de lună se amâna prin larmă cu talere de aramă şi cu instrumente de suflatŭ, adecă : fluerŭ,

(147) Kal. Constant. 28. Initium Caiani. In Italia monumentulŭ celŭ maĭ vechiŭ e dinprejurulŭ Neapoluluĭ, anulŭ 133 d. Cr. In Roma a intratŭ cultulŭ pe timpulŭ Antoninilorŭ, an. 138—180.

(148) Ael. Lamprid. în Heliog. 7. Matris etiam deum sacra accepit, et Tauroboliatus est. Preller p. 741.

(149) Ovidiŭ F. L. III. 881. Preller p. 614. 624.

(150) Luna la Etruscĭ Losna, Louna, din o rădăcină cu lux, lumen, adecă lucire. Cic. Nat. D. II, 27. Luna a lucendo nominata, eadem est enim Lucina.

(151) Pe unŭ monumentŭ apare cu atributele pe jumătate de lună lângă Pollux, pe altulŭ ca Lala (Lara) lângă Aplu (Apollo). Gerhardt Etrus. Spiegel p. 171.

(152) Fabretti Glos. ital. 1067. Tacit. Annal. XV. 41.

(153) Fast. Praen. Ovidŭ F. L. III. 883.

țeviă, etc. (154). Luna călĕtoresce în trăsură cu doi catîri, iar Sol cu patru cai (155). Luna și Sol la olaltă sunt simbolele eternitățiĭ, pentru acésta aŭ epitetulŭ de eterne, de óre ce când unulŭ resare, cea-l'altă apune, și aceste ḑeitățĭ în rugăciunĭ se chiamă pentru salutea imperiuluĭ romanŭ saŭ a împĕratuluĭ (156).

SERBĂTORI IN APRILE

IN 1 APRILE

A. Venus Genetrix și Verticordia.

Intâia ḑi a luneĭ a fostŭ sântă pentru ḑîna Venus, și modulŭ cum s'a veneratŭ arată influința cultuluĭ grecŭ și orientalŭ alŭ Afroditeĭ (1). In acestŭ timpŭ se deschide de noŭ pămêntulŭ, și lăstariĭ și florile se înnalță din elŭ, și cultulŭ Vineriĭ arată conceptulŭ uneĭ ḑîne a vegetațiuniĭ încolțitóre, a uneĭ ḑîne a înnoiriĭ fructuosităţiĭ anuluĭ, și a primăvereĭ; și pentru acésta Venus la Romanĭ a fostŭ de natura ḑîneĭ Flora. Prin cultulŭ grecŭ și orientalŭ Venus a devenitŭ în Roma și de ḑîna iritațiuniĭ femeine, și a voluptățiĭ amóreĭ.

In 1 Aprile s'a veneratŭ Venus deosebĭ ca genetrix (genetóre, născĕtóre) și mama poporuluĭ romanŭ (2), și cu predicatulŭ Verticordia, ca ḑîna educațiuniĭ și moravurilorŭ bune femeine deosebĭ

(154) Liviŭ XXVI. 5.

(155) Lunae biga datur semper, solique quadriga, castoribus simpli rite dicantur aequi. Tertull. de spectac. 9. Paul p. 148.

(156) Preller R. M. p. 289.

(1) Aprilis se crede unŭ predicatŭ a ḑîneĭ Venus, identicŭ cu Aphrodite la Grecĭ. Ovidiŭ F. L. IV. 61 Macrob. Sat. I. 12. Aprilis se deduce din aperio (deschidŭ) ab aperiendo, quod ver omnia aperit. Varro Ling. Lat. VI. 33. Ovidiŭ F. L. IV. 125. Preller p. 388. Hartung II, 143.

(2) Ovidiŭ F. L. IV. 30, arată ca Anchises cu Venus a născutŭ pe Aeneas, acesta pe Iulus, și dela acesta și-a trasŭ originea familia Iulia, și Iuliŭ Cesare.

prin matróne (3). Templulŭ eĭ a fostŭ pe via Salaria lângă porta colina. Muierile beaŭ aḑĭ bĕutură din lapte, macŭ pisĕzatŭ, şi miere, pentru că şi Venus a beutŭ de acésta la căsătoria eĭ; şi aḑĭ se scaldă Venus, adecă idolulŭ de marmoră alŭ eĭ în apă de mirtŭ, şi acéstă scaldă o făceaŭ şi muierile (4).

IN 1 APRILE.

B. Fortuna Virilis.

Muierile se rugaŭ aḑĭ de Fortuna Virilis, care se privia de ḑîna noroculuĭ femeilorŭ, la bărbaţĭ. Unele îĭ sacrificaŭ tămâiă la unŭ isvorŭ caldŭ, ca ḑîna să le ţină totŭ plăcute bărbaţilorŭ (5).

IN 1 APRILE

C. Concordia.

Femeile căsătorite se rugaŭ aḑĭ şi de ḑîna Concordia, ca principiulŭ bunŭ alŭ vieţeĭ familiare, în carea buna înţelegere e lucrulŭ de frunte (6).

IN 3 APRILE.

Sacrificiŭ luĭ Hercules.

Recaranŭ, unŭ eroŭ de putere estraordinară şi-a păscutŭ vitele

(3) Kal. Praeneste. Val. Max. VIII 15 12. Preller p. 395.

(4) Ovidiŭ IV. 135 150. Mommsen după Verr; Flaccu : frequenter mulieres supplicant honestiores Veneri verticordiae, Fortunae virili humiliores etiam in balneis. Despre originea cuvêntuluĭ Venus : Reichards Suchier in Metham. X. 477. Hierodulele in porturile fenicice s'aŭ chiămatŭ Benoth, fete, de aci la Romanĭ e Venus. Preller p. 383. ḑice : Venus e nume vechiŭ italianŭ din rădăcina Ven, ce însémnă a pofti, iubi. Vana in sanscrita e amabila, vanas e iritaţiune, şi din o rădăcină cu venustas. Hartung II, 248. In cantecele saliare şi documente de sub regĭ, numele Venus nu se pomenesce. Gwener la Galli, şi Bretonĭ, adecă în celtica însémnă Venus — lăsânduse G. afară, în Wener aflămŭ Vinerea.

(5) Fast. Praen. Macrobiu Sat. I, 12. 15. Ovidiŭ IV, 145. Hartung II. 236.

(6) Preller R. M. p 624.

în valea lângă circulŭ maximu (maĭ mare) și Cacu (7) unŭ tâlhariŭ i-a furatŭ optŭ capete și le-a dusŭ în peștera din Aventinu, dar Recaranŭ (8) s'a băgatŭ la elŭ, și devingêndu-lŭ l'a ucisŭ și a reluatŭ vitele.

După recâștigarea proprietățiĭ sale, a redicatŭ Ara Maxima (altarulŭ celŭ maĭ mare), sub muntele Aventinu, și acì a sacrificatŭ luĭ Jupiter Inventor a ḑecea parte (decima) din pradă (9).

Acestŭ Recaranŭ, la Romanĭ numitŭ și Garanu (10), e Hercules venitŭ la Roma (11).

Intre Aventinŭ și Palatinŭ a fostŭ forulŭ boariŭ, unde Garanu și-a păscutŭ vitele, și pe acestŭ forŭ a fostŭ templulŭ luĭ Garanus Victor, iară în templu a fostŭ statua luĭ Hercules în vestmêntŭ de beliduce triumfătoriŭ (12), și înaintea templuluĭ a fostŭ Ara Maxima, pe care după triumfŭ se sacrifica decima spre ospĕtarea cetățenilorŭ (13).

Unŭ altŭ templu alŭ luĭ Hercules Victor a fostŭ la pórta Trigemina, aprópe de lăcuința luĭ Cacus, și înnaintea templuluĭ a fostŭ unŭ altarŭ redicatŭ de Hercules, pe care a sacrificatŭ luĭ Jupiter Inventor o junincă (14).

(7) Serviŭ I. c. Cacus secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui bicina omnia populabatur. Virg. Aen. VIII. 190.

(8) Recaranus din re și caranus, nume vechiŭ latinŭ, însémnă re-car-atoriŭ readucatoriŭ. Hartung II, 24.

(9) Cassiu la Aur. Vict. de orig. gent. Rom. C. 6. Dionisiu I, 29. Plutarchŭ Quest. Rom. C. 18. p. 267.

(10) Caranus și Garanus, g. in c. cași Cermalus Germalus, Ceres, Geres. Niebuhr I. 431. Hartung II, 24 si Recaranŭ e identicŭ cu Hercules. Serviu : Solus Verrius Flaccus dicit Garanum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum afflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos.

(11) Aur. Vict. c. 6. Eo regnante forte Recaranus quidam graecae originis, ingentis corporis et magnarum virium pastor qui erat forma et virtute caeteris antecellens, Hercules appellatus.

(12) Pliniŭ H. Nat. XXXIV. 7, 16. Macrobiu Sat. III. 6.

(13) Athen. V. 65. Hartung II. 25.

(14) Macrobiu Sat. III, 6 : Romae autem Victoris Herculis aedes duo sunt una ad trigeminam portam, altera in foro boario. Plutarchu Quest. Rom. c. 60.

Pe acestŭ altarŭ în totŭ anulŭ la 3 Aprile (III, Non. Apr.) pretorulŭ urbanŭ a sacrificatŭ luĭ Hercules o junincă, şi carnea s'a datŭ spre ospĕtarea poporuluĭ, şi preotulŭ sacrificatorŭ nu şi-a învelitŭ capulŭ — precum era datina — ci numaĭ încununatŭ cu laurŭ, «operto capite» sacrifica (15).

Pretorulŭ dedea vinŭ din pocalulŭ de lemnŭ din care şi însuşĭ Hercules a bĕutŭ, şi la masă nu era culcatŭ — după datină — ci şedea (16).

Inţelesulŭ veneraţiuniĭ a fostŭ învingerea asupra inimiculuĭ, recâştigarea proprietăţiĭ răpite şi susţinerea dreptuluĭ. Sacrificiulŭ a fostŭ acuşĭ luĭ Jupiter Inventor acuşĭ luĭ Hercules (= Recaranŭ, Garanŭ) Victor.

Dacă unŭ cetăţénŭ a avutŭ câştigŭ mare, saŭ a ereditŭ avuţiă mare, decima o sacrifica pe Ara Maxima, dându-o cetăţenilorŭ; aşa a sacrificatŭ Luculŭ, Crasu, Herenniŭ (17).

IN 5 APRILE.

Fortuna Publica pe Quirinalŭ.

Fortuna, ḑîna noroculuĭ s'a veneratŭ în Roma sub felurite predicate, carĭ se referéză la statŭ, cetate, poporŭ, persónă etc. Fortuna cea de maĭ mare însemnătate a fostŭ Fortuna Publica, saŭ a poporuluĭ romanŭ (18).

Acéstă ḑînă a venitŭ din Orientŭ prin Macedonia la Roma, acì şi-a depusŭ aripele şi călţuniĭ, şi s'a scoborîtŭ de pe globŭ, ca să remână pururea la Romanĭ, şi de acì să domnéscă peste lume.

(15) Varro Lin. Lat. VI. 54. Quod praetor Urbis, quotannis facit, quom Heruli immolat publice iuvencam. Strabo V, 1. § 3. Serv. Aen. VIII, 276. Macrobiu Sat. III, 12. 2. Videmus et in capite Praetoris urbani lauram coronam cum rem divinam facit.

(16) Gell. Noct. A. XI. 6. Macrobiu Sat. I, 12, 28.

(17) Varro L. L. VI. 54. Atque inde Herculi decima appellata est, ab eo quod sacrificio quodam fanatur. Hartung II. 28, Preller R. M. 650.

(18) Liviŭ I. 46, II, 40. Cicero pro Mil. 32. 87. Pe monumentulŭ Arrius Secundus a statu F. P. R.

Pe muntele Quirinalŭ a fostŭ templulŭ eĭ, și ḑiua fundăriĭ templului și a cultuluĭ s'a serbatŭ în 5 Aprile (Non. April.) ca serbătóre politică (19).

IN 10 APRILE.

Magna Mater Idaea saŭ Megalesia Sacra.

In resboiulŭ alŭ doilea punicŭ (218 ant. Cr.) cărțile sibiline aŭ datŭ sfatŭ, ca Mama Idaea, adecă ḑîna Kybele din Pessinŭ în Anatolia, sá se aducă la Roma, căcĭ atuncĭ inimiculŭ carele intra în Italia va fi devinsŭ (20).

In 205, ant. Cr. senatulŭ romanŭ a trămisŭ soliă la regele Atalŭ, și acesta din Pessinŭ a predatŭ solieĭ pétra sântă ce la locuitorĭ se credea, că e Maica Mare (21).

In 204, a ajunsŭ transportulŭ pe mare la Taracina, și senatulŭ a alesŭ pe Scipione, ca pe civele celŭ maĭ bunŭ ca să mérgă înnaintea ḑîneĭ, și elŭ s'a dusŭ cu preotesele eĭ și aŭ scosŭ pétra pe țermure, iara de aci Claudia Quinta vestalina a purtat'o în Roma, eșindŭ tótă cetatea și tămâindŭ ḑîneĭ. Resultatulŭ a fostŭ, că în an. 203, Hanibalŭ fu scosŭ din Italia, și a urmatŭ secerișŭ bunŭ. Mama Mare s'a veneratŭ și la Grecĭ numită Megale Meter, la Romanĭ Magna Mater Idaea, și idolulŭ eĭ din Pesinŭ a ajunsŭ la Roma în 10 Aprile 204, și deocamdată s'a băgatŭ în templulŭ Victorieĭ Palatine, apoĭ s'a ordinatŭ redicarea templuluĭ eĭ lângă alŭ luĭ Apollo Palatinŭ.

Astŭ-felŭ 10 Aprile a devenitŭ sĕrbătóre, ca și ḑiua fundăriĭ cultuluĭ

(19) Ovidiu F. L. IV. 375. Liv. XLIII. 13. Plutarchu Quest. Rom. 106. Dio Cass. XLII. 26. Preller p. 556. Hartung II. 237.

(20) Idaea, dela muntele Ida, și ḑîna în sensulŭ strînsŭ e ḑîna de munte, e mama natura, care a născutŭ pe ḑeulŭ celŭ maĭ mare. Liv. XXIX. 10. Preller Gr. M. I. 503. Kybele in sanscrita Gibal, de aci nemțesce Qiebel. Se póte aduce în legătură și chivera nóstră.

(21) Strabo XII. p. 567. Val. Max. I. 1. Prudent. Martyr. Rom. 207. Nigelus lapis evehendus essedo muliebris oris clausus argento sedet. Preller p. 447, crede că a fostŭ pétră de meteorŭ.

Mameĭ Marĭ pe Palatinŭ, și sĕrbătórea s'a numitŭ Megalesia Sacra (22).

S'a fundatŭ totŭ-de-o-dată și Ludi (jocurĭ) publici, numițĭ Ludi Megaleses.

Aducerea cultuluĭ Mameĭ Marĭ, la Roma, a deschisŭ epoca, în care s'aŭ întrodusŭ la Romanĭ maĭ multe ḑeitățĭ străine și venerându-se aceste până la superstițiune, cultulŭ naționalŭ a începutŭ a suferi și a cădé (23).

Cultulŭ Mameĭ Marĭ s'a introdusŭ cu pompă mare, și s'a îngrijitŭ de unŭ preotŭ și de o preotésă de origine frigică, și de cultŭ s'aŭ ținutŭ și preoțiĭ numițĭ galĭ (24), cu carĭ se ținea în totŭ anulŭ procesiune în jurulŭ Romeĭ, și cerșindŭ pentru Mama Mare, cântaŭ cântece sânte despre ea în limba elenă și suflaŭ în fluere frigice. Celorŭ de origine romană li s'a opritŭ participarea la acéstă procesiune, și la orgiasmele frigice, legate de cultŭ, și preoțiĭ galĭ cerșetorĭ, aŭ fostŭ despectațĭ în Roma (25).

Patricilorŭ romanĭ le plăcea de cultulŭ ḑineĭ, pentru ludiĭ ce se începeaŭ încă din 4 Aprilŭ și pentru ospĕtările împrumutate întreeĭ (26).

IN 11 APRILIE.

Fortuna Primigenia.

In Praeneste s'a veneratŭ Fortuna Primigenia, ḑînă de natură și de sórte, și s'a privitŭ de mama ḑeilorŭ Jupiter și Juno.

(22) Megalesia dicta a Graecis. Varro L. L. VI. 15. S'a ḑisŭ și Megalensia precum : Ludi megalenses. Preller p. 448. Hartung II. 135.

(23) Wilh. Kohner Das Leben der Römer p. 676. Ovidiu F. L. IV, 247, îmbracă aducerea cultuluĭ într'o legendă, și se ilustréḑă și prin Virg. Aen. IX. 80 Cic. pro. Coelio 14. 34.

(24) Galli după Ovidiŭ F. L. IV. 363. Herodianŭ I. 11. Se deducŭ dela rîulŭ Gallus lângă Pessinus.

(25) Cic. de Leg. II. 16. 40. Dionis. II. 19. Serv. V. Georg. II. 394.

(26) Verr. Flacc. în Fast. Praeneste. Ovidiŭ F. L. IV. 352. Preller p. 451. Sacrificiulŭ pentru ḑîna s'a numitŭ moretum, și a statŭ din amestecătură de lapte cu ierburĭ.

Numeriu Sufficiu, îndemnatŭ prin arĕtările din visŭ, la Praeneste i-a ridicatŭ unŭ templu pe o stâncă, și aci s'a vĕḑutŭ idolulŭ ḑîneĭ, cu doĭ prunci pe brațe.

Primigenia — după dedicațiunĭ — însémnă întâia născută, tóte generătóre, și pentru acésta ḑeiĭ ceĭ maĭ potericĭ aĭ ceruluĭ și pămêntuluĭ, Jupiter și Juno, ședŭ cași prunci sugĕtorĭ pe brațele mameĭ (27).

In templulŭ acesta, nu numaĭ Fortuna Primigenia, ci și pruncii eĭ, Jupiter Puer (pruncŭ) și Juno, aŭ fostŭ venerațĭ într'unŭ despărțimêntŭ alŭ templuluĭ din partea mamelorŭ cu prunci (28). Ḑiua cea maĭ sântă a ḑîneĭ a fostŭ în 11 Aprilie, când antistea cumunala din Praeneste a sacrificatŭ ḑîneĭ și prunculuĭ eĭ unŭ vițelŭ, și a destinatŭ o ḑi, în carea toțĭ putea să întrebe oraculuŭ ḑîneĭ (29).

In resboiulŭ cu Hanibalŭ, după lupta de la Cannae, praenestiniĭ s'aŭ purtatŭ eroicesce la Casilinŭ, și de atuncĭ Fortuna Primigenia a căpĕtatŭ venerațiune generală, încâtŭ și capiĭ statuluĭ îĭ sacrificaŭ în Praeneste, și Romaniĭ se rugaŭ acì pentru salutea poporuluĭ (30).

Cultulŭ ḑîneĭ Fortuna Primigenia în rĕsboiulŭ cu Hanibalŭ a intratŭ și în Roma, și acì, cu predicatulŭ Fortuna Primigenia Publica, a avutŭ templele sale pe Capitolŭ și pe Quirinalŭ (31). Fortuna Primigenia Publica a fostŭ considerată și de o ḑînă generală a sorțiĭ și a vindecăriĭ, și a devenitŭ și apĕrătórea Romeĭ și a Lațiuluĭ (32).

(27) Cic. de Divin. II. 41. Is est hodie locus septus religiose propter Iovis Pueri, qui lactens cum Junone, Fortunae in gremio sedens, mammam appetens castissime colitur a matribus. Pliniŭ XXXIII. 3. 19.

(28) Despărțimêntulŭ s'a chiămatŭ Junonarium. Ovidŭ. F. L. VI. 62. Inscript. del Instit. 1855. p. 85. Preller R. M. p. 562.

(29) Calind. Praenestei dă multe deslușirĭ pentru religiunea romană. Verr. Flacc. arată că pentru aḑĭ a statŭ III. Id. April. Festum Maximum Iovis et Fort. Primigeniae, utro eorum die omnibus matribus oraculum patet. Mommsen C. I. L. I. p. 410. Sacrificium Maximum Fort. Primigen.

(30) Sueton. în Octav. 72. 82. în Tiber. 63. Gell. N. A. XVI. 13. Orel. Inscript. Nr. 2485. Horațiŭ, Od. I. 35.

(31) Dio Cass. XLII. 26. Plutarchŭ în Quest. Rom. 106. Preller R. M. p. 555. 563. Hartung II. 238.

(32) Tacitŭ, Annal. III. 71. Martial. V. 1. 3.

IN 12 PÂNĂ ȘI 19 APRILIE.

Cerealia.

Treĭ ḑeitățĭ cu nume vechĭ italiane, Ceres, Liber și Libera s'aŭ veneratŭ la o-l'altă, nu numaĭ într'unŭ templu, ci și într'unŭ timpŭ. Cultulŭ acestorŭ ḑeitățĭ e de origină elină (33) și e dintre cele maĭ străvechĭ culturĭ eline în Roma, așa în privința ideilorŭ religionare, precum și a rituluĭ.

Templulŭ numitŭ : Aedes Cereris, Liberi Liberaeque a fostŭ votatŭ de A. Postumiu dictatorulŭ la an. R. 258 (496 ant. Cr.) ziditŭ lângă circŭ, și peste treĭ anĭ sânțitŭ sub consululŭ Sp. Cassiu (34).

Ceres e ḑîna bine-cuvêntăriĭ pămêntuluĭ, în specie a agriculture̦ĭ, e creătóre și ea îngrijesce ca sêmințele să încolțéscă și să dee fructŭ (35).

Cultulŭ s'a întrodusŭ din motivŭ că Romaniĭ, avêndŭ rêsboiŭ cu Porsena și partida Tarquinilorŭ și în câțĭ-va anĭ secerișurĭ rele, cărțile sibiline aŭ recomandatŭ venerarea ḑeitățilorŭ eline de agricultură, precum aceste se veneraŭ în Italia grécă (de josŭ) și în Sicilia (36).

Preotesele Cereriĭ se aduceaŭ din acéstă Italiă anume din Cumae

(33) Ceres corespunde ḑîneĭ Demeter-Liber luĭ Dionysos, și Libera Persephoniĭ la Grecĭ.

(34) Templulŭ a fostŭ pe cósta Aventinuluĭ, și după architectură și decorațiunĭ a fostŭ ziditŭ de maestri grecĭ, și e întâiulŭ esemplu în Roma, unde până acuma predomnise arta etruscică. Plin. H. N. XXXV. 22. 45. Liviŭ XL. 2.

(35) Cic. de nat. Deor. II. 26. ḑice că Ceres maĭ înainte s'a ḑisŭ Geres, a gerendis fructibus, antiquis enim C. quod nunc G, și însémnă sêmênță, încolțire, lăstarŭ. Aḑĭ se primesce deducerea luĭ Serviu V. G. I. 7. Alma Ceres -- a creando dicta, quamvis Sabini Cererem, panem appellant. Așa dar Ceres din creare, ce e de origine cu cuvêntulŭ vechiŭ, Cerus saŭ Kerus. Preller p. 403. Cerus saŭ Kerus a fostŭ numele pentru Geniŭ în Italia vechiă, și e némŭ cu Ceres, Creo după sanscrita Kri, a face, crea. Varro L. L. VII. 26. Ianus duonus Ceres, adecă Ianus bonus creator. Preller p. 80.

(36) Dion. VI. 17. 94. Tacitŭ în An. II. 49. Becker Röm. Alt. p. 471.

și Elea, cetăți confederate; limba cu terminologia cultului aŭ rĕmasŭ grece, și ritulŭ pentru sânțirea preoteselorŭ, dar cu încetulŭ și acestŭ cultŭ s'a romanisatŭ (37).

Prin cultulŭ grecŭ a străbătutŭ și la Romanĭ mitulŭ despre răpirea Proserpineĭ, fata Cereriĭ, și adecă: La o ospĕtare ce a dat'o Aretusa, ḑeilorŭ din Sicilia, Proserpina cu soțele sale aŭ culesŭ florĭ pe câmpulŭ primăvereĭ, dar Pluto, ḑeulŭ din lumea de josŭ, a răpit'o. Ceres auḑindŭ acésta, în durerĭ furibunde îșĭ căuta fata, până ce înoptase. Nóptea aprinde doĭ pinĭ la jarulŭ Aetneĭ, să-ĭ aibă de făcliĭ, prinde balaurĭ la carulŭ sĕŭ, și trece peste mare la Corintŭ și Attica, pe urmă la Asia și peste tótă lumea și a întrebatŭ și cerulŭ despre Proserpina, apoĭ stelele aŭ mânat'o la sóre și acesta i-a spusŭ că unde se află. Jupiter face judecata, ca Proserpina (38) să șéḑă jumĕtate de anŭ la Pluto, și jumĕtate la mama sa Ceres (39).

În timpulŭ introduceriĭ cultuluĭ s'a fundatŭ și oficiulŭ edililorŭ plebeĭ, carĭ în interesulŭ plebeĭ (poporŭ săracŭ) aveaŭ grije pentru aducerea bucatelorŭ (cura annonae) și de piața de bucate, și acestŭ institutŭ de edilĭ a fostŭ în legătură cu cultulŭ Cereriĭ, avêndŭ localulŭ de oficiŭ în templulŭ ḑîneĭ, și împărțindŭ bucate pentru plebeĭ (40).

Astŭ-feliŭ Ceres și templulŭ eĭ aŭ devenitŭ de simbólele libertățiĭ plebeilorŭ, și ḑîna totŭ-d'o-dată de apărătórea lorŭ, până ce ḑeiĭ Capitoliuluĭ eraŭ apărătoriĭ patricilorŭ.

(37) Fest. p. 72. Graeca Sacra. Cic. pro Balbo 24. 25. Sacra Cereris. Cic. de leg. II. 9.

(38) Proserpina după Augustinŭ de Civ. Deor. IV. 8. ḑice: Proserpinam praefecerunt frumentis germinantibus. — dictam a proserpendo, Arnob. III. 33. Quod sata in lucem proserpant, cognominatam esse Proserpinam. Serpere, proserpere la Plaut. Poen. V. 2. 74. în înțelesŭ de a se șerpui, precum sĕmênța încolțindŭ în pămêntŭ, se șerpuesce până ese afară. Preller p. 443. Póte că Proserpina e din Persephone la Grecĭ p. 591. e identică cu Libera. Hartung II. 88.

(39) Aci se înțelege sĕmênța care vr'o jumĕtate de anŭ e în pămêntŭ, adecă la Pluto și rĕsărindŭ cu flóre și fructŭ, altă jumĕtate de anŭ e la Ceres, mama sa, ḑîna bucatelorŭ.

(40) Liv. III. 55. Pliniŭ H. N. XVIII. 3. 4.

La an. R. 389 pe lângă edilii (dela Aedes) plebeĭ, s'aŭ alesŭ și curulĭ și aceștia aŭ îngrijitŭ de bucate și de ludiĭ cerealĭ, datĭ în onórea Cereriĭ, iară I. Caesar a denumitŭ doĭ edilĭ plebeĭ noĭ, și aceștia aŭ purtatŭ grija ludilorŭ cerealĭ (41).

Sĕrbătórea Cereriĭ s'a numitŭ Cerealia și a ținutŭ — după calendarele din timpulŭ Augustilorŭ — optŭ ḑile, din 12—19 Apriliŭ, și ḑiua de frunte ca sĕrbătórea vechiă a fostŭ 19 Apriliŭ.

Sĕrbătórea s'a începutŭ în 12, cu procesiune solemnă prin circŭ, și cu ludiĭ cerealĭ, și în decursulŭ sĕrbătoriĭ, plebeiĭ se ospĕtaŭ uniĭ pe alțiĭ, ca patriciĭ la Megalesia (42).

Edilii în 19 luaŭ parte la sacrificiŭ și în circŭ, ce se umplea de ómenĭ, și cărora li se arunca sĕminţe, florĭ și deosebĭ nucĭ, ca simbolulŭ vechiŭ alŭ fructuosităţiĭ mănóse (43).

Astŭ-feliŭ Cerealia era o sĕrbătóre de primăvéră a semĕnăturilorŭ și a agronomilorŭ, carĭ încununaţĭ cu frunze de cerŭ săltaŭ și la ospĕtare cântaŭ versurĭ întru venerarea Cereriĭ, era bucuriă pentrucă Proserpina a venitŭ de la Pluto ca să șéḑă la mama sa, și acésta de bucuriă promite secerișŭ bunŭ (44).

Avuţia trădătorilorŭ se confisca și dăruia templuluĭ Cereriĭ, și consultele senatuluĭ se depuneaŭ aci, ca tribuniĭ plebeĭ să le citéscă, și poporulŭ să le sciă (45).

IN 13 APRILE.

Jupiter Victor.

Luĭ Jupiter Victor, ca și ḑeuluĭ maĭ înaltŭ alŭ victorieĭ, Q. Fabiŭ

(41) Liv. II. 41. Pliniŭ H. N. XXXIV. 4. 9. Cic. in Verr. V. 14.

(42) Ovidiŭ F. L. IV. 339. Varro de reg. rom. I. 2. 11. Gell. N. A. XVIII. 2. 11. Cereales cennae, adecă ospĕtare bună.

(43) Fest. de Idolatria 10, Fest. p. 238, pomenesce de sacrificiŭ de porcŭ de aurŭ și de argintŭ. Orel. Inscr. Nr. 2495. Fest p. 147. Nuces miti in cerealibus. Tacit. An. XV. 53. Preller p. 436.

(44) Ovidiŭ F. L. IV. 392. Claudianŭ de raptu Proserpinae la Iul. Firmicu Mat. 7, p. 10. Preller p. 435.

(45) Dionis. VI. 89. Liv. III. 55. Pliniŭ XXXIV. 4. 9.

Max. Rullianŭ, învingĕtorulŭ Samniţilorŭ la an. R. 457, i-a votatŭ întâiulŭ templu (46), şi maĭ târḑiŭ i s'a edificatŭ maĭ multe.

Ḑiua dedicaţiunii şi sĕrbătorii a fostŭ în 13 Aprile (47).

Unŭ templu de frunte a fostŭ pe Capitoliŭ unde Jupiter Victor a şeḑutŭ în tronŭ, pe capŭ cu cununa de argintŭ şi de cerŭ, în drépta cu figura Victoria, şi încongiuratŭ de victorii (48).

IN 13 APRILE.

Libertas.

Libertas e o ideă, ce stă în legătură cu Jupiter Liber (49), cu Liber Pater, şi cu Libera; şi Libertas la începutŭ a însemnatŭ o viéţă bine cuvêntată de ḑeiĭ fructuosităţiĭ, o viéţă fără de grije, şi desmerdată.

Maĭ târḑiŭ Libertas, după dreptulŭ publicŭ, a fostŭ o ideă contrariă sclăvieĭ, adecă libertatea cetăţenilorŭ, şi în fine a însemnatŭ scăparea de jugulŭ tiranieĭ şi maĭ alesŭ sub împĕraţĭ scăparea de despotismŭ.

Ḑîna Libertas s'a închipuitŭ caşi o femeiă frumósă, ca şi Venus, — şi templulŭ eĭ a fostŭ înnălţatŭ de T. Sempr. Grachŭ pe Aventinŭ, întru memoria eliberăriĭ multorŭ sclavĭ.

Sub republică «Atrium Libertatis» a fostŭ unŭ localŭ pentru viéţa publică, acì se publicaŭ legile şi ordonaţiunile, se emancipaŭ sclavii, şi censorii îşĭ avea cancelaria şi archivulŭ.

Sĕrbătórea pentru ḑîna Libertas a fostŭ în 13 Aprile (Id. Apr.) într'o ḑi cu a luĭ Jupiter Victor (50).

(46) Ovidiŭ IV. F. L. 621. Liv. X. 29. 42.

(47) Ovid. ibid. Preller p. 177.

(48) Dio Cass. XLV. 17. La L. Renier inscript. Nr. 1890. Jovis Victor Argenteus in Kapitolio habens in capite coronam argenteam querqueam folior.

(49) Jupiter Liber se asémănă luĭ Dionysos la Grecĭ. Jupiter cu acestŭ predicatŭ vine în inscript. la Mommsen Nr. 3568. 3760. Orel. 2488. Preller p. 173.

(50) Ovidiŭ IV. F. L. 621. Liv. XXIV. 6. s'a veneratŭ în Roma şi Jupiter Libertas. Preller p. 174.

IN 15 APRILE.

Fordicidia saŭ Hordicalia.

Dîna Tellus e pământulŭ în contriaritate cu cerulŭ, şi s'a numitŭ Mater Tellus (mama pământulŭ), sânulŭ femeiescŭ şi mămescŭ, carele concepe sĕmênţa, ca să o redea ómenilorŭ caşi fructŭ şi nutrimentŭ, şi Tellus e identică cu Terra Mater.

Tellus (51) a fostŭ venerată şi la olalta cu Ceres, şi e grópa în care se reîntórnă tóte vietăţile, şi pentru acésta a fostŭ rugată deodată şi cu ḑeiĭ de desubtŭ şi cu Maniĭ (52).

Icóna ḑîneĭ Tellus are simbólele ce corespundŭ agricultureĭ şi economieĭ, şi ea e încă ḑîna concepţiuniĭ femeine, a căsătorieĭ, şi a ordiniĭ.

Templulŭ eĭ l'a ridicatŭ consululŭ P. Semproniŭ în 268, ant. Cr.

In onórea ḑîneĭ Tellus, ca mameĭ fructuatóre, care lasă ca sĕmênţa să rĕsară din sânulŭ eĭ, să se cócă şi să dea secerişŭ, a fostŭ o sĕrbătóre vechiă, instituită încă de Faunŭ, orĭ de Numa, din ansa secerişuluĭ rĕŭ şi a fĕtăriĭ smintite a turmelorŭ.

Sĕrbătórea s'a numitŭ Fordicidia şi Hordicalia (53) şi s'a ţinutŭ în 15 Aprile.

Pontificiĭ sacrificaŭ ḑîneĭ Tellus o vacă de fĕtatŭ care în acestŭ timpŭ e grea de semênţă şi anume din vacă o parte pe capitoliŭ şi 30 de părţĭ în 30 de curiĭ, ca sacrificiŭ de espiare şi curăţire pentru statŭ şi cetăţenĭ (54).

(51) Pe lângă Tellus a fostŭ o ḑeitate Tellumo, ce se ḑice partea bărbătéscă a ḑîneĭ. Dionisiu H. VIII. 79. Preller p. 402. Hartung II. 85.

(52) Varro. L. L. V. 64. Haec enim omnes terris gentes peperit et resumit denuo, quae dat cibaria. A. Victor Caes. 33 in Gallien : quum irruens vulgus pari clamore Terram Matrem Deosque inferos praecaretur. Preller p. 403.

(53) Bos forda séŭ bos horda însémnă vacă de fătatŭ, cu viţelulŭ în fóle. Varro L. L. VI. 15. Paul p. 83. Fordicidis, p. 102. Horda. Din aceste cuvinte numele sĕrbătoriĭ. Preller p. 405. Hartung II, 84.

(54) Ovidiŭ F. L. 14. 629, deduce forda din ferre = a purta, a duce, şi la v. 636, ḑice ca pentru tótă curia se sacrifica deosebitŭ câte o vacă. — Aḑĭ horda în Banatŭ însémnă o turmă de vacĭ.

Era datina, că trăgeaŭ vițelulŭ nefĕtatŭ, maĭ nainte de a arde ma-țele viteĭ în focŭ, și apoĭ ardeaŭ vițelulŭ în altŭ focŭ, până ce se făcea cenușiă. Vestalinele păstraŭ cenușa, și o amestecaŭ cu alte substanțe pentru curățirea poporuluĭ la sĕrbătórea Palilia.

IN 19 APRILE.

Aprinderea Vulpiĭ.

Doĭ căsătorițĭ din prejurulŭ Carseoli aŭ avutŭ unŭ bunŭ, și bărbatulŭ lucra pămêntulŭ, iară muierea cele de casă.

Copilulŭ lorŭ a prinsŭ o vulpe, care adese orĭ prĕda puiĭ, și învelindu-o în paie și în fênŭ, a aprinsu-o și i-a datŭ calea, iară vulpea a fugitŭ prin bucatele de la câmpŭ și le-a aprinsŭ. Pentru acésta o lege din Carseoli demanda, ca tótă vulpea prinsă, să se omóră (55). Acesta e mitulŭ.

In 19 Aprile, ca ḑiuă de frunte și din urmă a cerealelorŭ, la ludiĭ cereali în circŭ legaŭ facliĭ de códa vulpilorŭ, aprindeaŭ facliile, și pe urmă pefugaŭ vulpile prin circŭ, — și astŭ-felŭ ce a făcutŭ vulpea cu bucatele, aceea se face aḑi cu ea.

Vulpea și aprinderea vulpeĭ e numaĭ unŭ simbolŭ la paguba ce o suferŭ câmpurile semĕnate și plantele rĕsărite pe acestŭ timpŭ când roua rece saŭ bruma de nópte umeḑesce vegetațiunea, și urméză ferbințéla de sóre, de se aprindŭ bucatele, adecă capătă rugină.

Acŭ e timpulŭ steleĭ câneluĭ, căreia i se atribue influința la aprinderea bucatelorŭ și sĕrbătórea e, ca să se amâne totŭ rĕulŭ (56).

IN 21 APRILE.

Palilia maĭ târḑiŭ și Romaia.

Italia încă de la începutŭ a fostŭ deosebĭ țéra cresceriĭ de vite, a

(55) Ovidiŭ F. L. IV. 679. Nam vivere captam nunc quoque lex volpem Carseolana vetat.

(56) Preller p. 437. Vulpea e simbolulŭ flameĭ. Așa a făcutŭ Samson cu câmpurile Filisteilorŭ, și însémnă curățirea religiósă prin focŭ a semĕnăturilorŭ. I. A. Hartung II. 132.

pășunilorŭ de vite și a păstorilorŭ, carĭ se mutaŭ cu turmele lorŭ dintr'o parte în alta.

Până nu s'a întemeiatŭ agricultura și nu s'a desvoltatŭ viața politică, — viața păstoréscă a fostŭ viața poporuluĭ, dar acésta și maĭ târḑiŭ avea întâiĕtate, pentru că agricultura nu putea fi fără de vite domestice (57).

Viéța acésta a păstorilorŭ latinĭ, și-a aflatŭ pentru iérnă și primăvara umedă, unŭ locŭ de scutŭ acolo, unde maĭ târḑiŭ s'a ziditŭ cetatea Romeĭ. — Loculŭ unde Romulŭ a începutŭ fundarea Romeĭ, maĭ târḑiŭ s'a ḑisŭ Roma quadrata, în prejurulŭ munteluĭ Germalus (muntele gemenilorŭ) pe unde s'a arĕtatŭ și colibele luĭ Romulŭ și a luĭ Faustulŭ (58).

Acì pe celŭ-laltŭ munte s'a alesŭ locŭ pentru colonia cea maĭ vechiă, s'a înconjuratŭ cu brasdă de aratru, și s'a numitŭ Palatium, iară muntele întregŭ s'a chiămatŭ Palatinus, punctulŭ centralŭ alŭ religiuniĭ păstorilorŭ, și alŭ tuturorŭ tradițiunilorŭ și instituțiunilorŭ romane, la carĭ se referă reminiscințele cele maĭ vechĭ ale Romeĭ.

Palatium își deriva numele sĕŭ dela ḑîna Pales.

Pales (59) e ḑîna păstorilorŭ, a susținериĭ și spoririĭ precum a nutrețuluĭ și a pășunilorŭ vitelorŭ domestice, deosebĭ a oilorŭ. Ve-

(57) Varro de reb. rom. II. 1. 9, ḑice : «Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum, quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum et Remum educavit? non ipsos quoque fuisse pastores, obtinebit, quod Parilibus potissimum condidere urbem. L. Preller R. M. p. 364. I. A. Hartung Die Rel. der Röm. II. p. 149.

(58) Preller p. 701. Hartung I. 302. Becker Handb. der. röm. Alt. I. p. 105. Coliba luĭ Romulŭ a fostŭ în formă cum facŭ păstoriĭ coliba până pascŭ turma pe unŭ locŭ, și maĭ târḑiŭ coliba a fostŭ păzită de preoțĭ, și întru memoriă s'a susținutŭ multŭ timpŭ. Fabius Pictor. Dionisiŭ I, 79. Hartung I. 303.

(59) Pales a fostŭ ḑînă considerată deosebĭ de femeina. Pales dea est pabuli. Hanc alii inter quos Varro, masculino genere vocant, ut hic Pales. Virg. Aen. III. 297. Serv. V. Ge. III. 1. Arnobiŭ Sat. III. 40. Pliniŭ în Hist. Nat. XVIII. 72 ḑice că Pales și Palea, din începutŭ a însemnatŭ nutrețŭ pentru vite, adecă paie, pléve. Scrutările filologice maĭ târḑiŭ aŭ aflatŭ că Pales se deduce din rădăcina sanscrita *pâ*, ce însémnă a susține, a apĕra, de aci *palayami* a

nerațiunea dînei din Palatinŭ (60), s'a lățitŭ nu numaĭ în Roma, și în Lațiŭ, ci și departe peste Italia, pe unde numaĭ s'aŭ crescutŭ vite domestice.

Pales a fostŭ totŭ-de-o-dată și dîna fundatóre și apĕrătóre a Palațiuluĭ adecă, a întâieĭ colonie pe muntele Palatinŭ, și redicându-se Roma, a devenitŭ și dîna fundăriĭ Romeĭ.

Pales a avutŭ cognume de Pastoricia (61), Rustica, Silvicola (62), Matuta (63) cu referință la viața păstorilorŭ, și cognumele Magna (64), Veneranda, Cana (65), Grandaeva (66) cu referință la fundarea Romeĭ.

Sĕrbătórea întru reverința dîneĭ Pales s'a numitŭ Palilia (67) și s'a ținutŭ în 21 Aprilie (XI Kal. Maj.), și sĕrbătórea a fostŭ privată și publică (68).

Cea privată s'a referatŭ maĭ numaĭ la viața păstoréscă și la datinele poporale, iar cea publică deosebĭ în Roma la dîua fundăriĭ Romeĭ și a statuluĭ romanŭ.

păzi, pândi, și e rădăcina comună pentru pa-sco, adecă pascu. πάομαι și πάν (deŭ de turme) ba și pân=stăpânŭ la slavĭ se deduce totŭ din pâ. Curtius Gr. Etym. I. 245. Preller R. M. p. 366. Hartung II. 150.

(60) In religiunea romană se maĭ pomenesce o dînă Palatua, dîna apĕrătóre a Palațiuluĭ. Acésta se crede identică cu Pales, anume unŭ predicatŭ alŭ eĭ Palatua a avutŭ preotulŭ sĕŭ propriŭ «flamen palatualis» și sacrificiulŭ pentru dînă s'a numitŭ palatuar. Preller p. 365.

(61) Pastoricia la Floru Epit. I. 15. Schol. Ver. III. 1. 78.

(62) Rustica Silvicola la Ovidiŭ F. L. IV. 744.

(63) Matuta la Mommsen Dial. Ital. de josŭ p. 275.

(64) Magna, Virg. Ge. III. 1. Veneranda 294.

(65) Ital. Theb. VI. 111.

(66) Nemesiu Eclog. I. 68. Preller p. 366.

(67) S'a numitŭ și Parilia. Ovidiŭ F. L. IV. 721. Parilia poscor. VI. 257. Dena quater memorant habuisse Parilia Romam. Pleiadele, carĭ se arĕta în primăvéră dela ver s'aŭ numitŭ Vergiliae și Sidus Parilicium. Plin. H. N. XVIII. 26. 246. Fest. p. 372. Uniĭ deducŭ Parilia dela partu pecoris, a nasce, a făta, pario, de unde avemŭ și noĭ părinte, dar e din Pales pentrucă Palilia și Parilia e strămutarea luĭ l în r, cași în Lemures, Remures.

(68) Schol. Pers. I. 72. Varro sic ait : Palilia tam privata, quam publica sunt, et est genus hilaritatis et lusus apud rusticos.

De cultulŭ ḑîneĭ s'a ținutŭ, că în ḑiua acésta se afuma cu o mestecătură din sângele caluluĭ de Octombre (o sĕrbătóre) preparatŭ de virginile vestale cu cenușa unuĭ vițelŭ nefĕtatŭ, și arsŭ la sĕrbătórea Fordicidia și din postaia de pasulă, și se stropiaŭ cu apă sânțită, ce se credea că are efectŭ de curățire religiósă.

Ḑîneĭ se aducea de jertfă o turtă saŭ pogacia de mălaiŭ măruntŭ, orĭ de pisatŭ și o cotariță plină de acesta, precum îĭ plăcea ḑîneĭ, pe urmă de mâncare și lapte călduțŭ de óre-ce nu era iertatŭ sacrificiulŭ de sânge, ca la sĕrbătórea pentru sporirea și bine-cuvêntarea animalelorŭ domestice, să nu péră nicĭ una din ele (69).

Aḑĭ maĭ de multe orĭ se ḑicea astŭ-feliŭ de rugăciune (70); «Ḑînă Pales! dăruesce sporŭ vitelorŭ, asemenea și păstorilorŭ, ca să iasă din stânele mele, lipsa rempinsă, și dacă am păscutŭ pe câmpŭ sacru, saŭ am șeḑutŭ sub arbore sacru, și dacă óia nesciindŭ a ruptŭ pășune de pre pămêntŭ; dacă am intratŭ în gaiŭ opritŭ, și dinaintea ochilorŭ noștri aŭ fugitŭ nimfele, și deulŭ jumĕtate țapŭ, dacă secera mea a despoiatŭ dumbrava de ramurĭ umbróse, unde óieĭ bolnave i s'a datŭ frunḑe din coșară, dă iertare vineĭ mele! și când a căḑutŭ grindină și mĭ-am adăpostitŭ oile sub unŭ templu dela țéră și am turburatŭ lacулŭ nimfelorŭ! să nu luațĭ în socotință, că oile mișcândŭ unghiile, aŭ turburatŭ apa! Tu ḑînă! îmblânḑesce pentru noĭ isvórele, și ḑeitățile isvórelorŭ, pre ḑeiĭ împrăștiațĭ prin întréga dumbravă, nu lăsa ca să vedemŭ driadele, nicĭ scalda Dianeĭ, nicĭ pe Faunŭ la amiaḑĭ, când odihnesce pe câmpŭ.

«Mână departe bólele, să fiă sănĕtoșĭ ómeniĭ și turmele, să fiă și cioporulŭ apĕrătorŭ de cânĭ vigilanțĭ, fă ca séra să nu readucŭ maĭ pușinŭ, de câtŭ am mânatŭ diminéța, nicĭ să gemŭ, readucêndŭ lâna óieĭ, ruptă de lupŭ. Indepărtéză fómea rea, ierburĭ și frunḑe să fiă de prisosŭ, și apă ca să-șĭ scalde încheieturele și să bee. Ugere pline

(69) Et observatum deinceps, ne qua hostia Parilibus caederetur, ut dies iste a sanguine purus esset. Plutarchŭ Roma C. 12. Hartung II. p. 151.

(70) Tradusă din Ovidiŭ F. L. IV. 747—775. Maĭ este o rugăciune la Hartung p. 151, dar se vede a fi estrasă. Pentru identitatea ideilorŭ din ea, în cele de aḑĭ la noĭ, o publicŭ întrégă după Ovidiŭ.

se mulgŭ şi caşulŭ se aducă aramă (banĭ) şi să dee curgere de zerŭ limpede prin împletitura (strecurătóre) rară. Berbecele să gonéscă, şi óia sĕmênţa concepută să o redee, ca în strunga mea să am mulţĭ mieĭ; lâna să fiă móle ca pe nicĭ o fetiţă să o sgrabele, şi încoviósă pentru mânile tinere! Ce mĕ rogŭ, să se întâmple! şi noĭ dîneĭ Pales, dómneĭ păstorilorŭ, în totŭ anulŭ îĭ facemŭ o turtă mare!»

Acésta dicea păstorulŭ de patru orĭ întorsŭ spre rĕsăritŭ, şi pe urmă în roua viă îşĭ spăla mânile.

Păstoriĭ în zorĭ de diuă săturândŭ oile, făceaŭ pregătirile pentru curăţirea religiósă a oilorŭ. Spre scopulŭ acesta stropiaŭ cu apă pămêntulŭ la strungă şi pe urmă îlŭ măturaŭ cu mătură de nuele, şi înfrumuseţaŭ strunga cu frunde şi ramurĭ, şi uşa înzestrată o acoperiaŭ cu o cunună mare. Atuncĭ făceaŭ fumŭ vênĕtosŭ de sumpore, şi óia bălăia în cuprinsulŭ fumuluĭ.

Pe vatră se făcea focŭ din ramurĭ de rosmarinŭ, bradŭ, olivŭ şi dafinŭ (laurŭ), şi dacă acestea pocniaŭ tare, se credea de semnŭ bunŭ. Asemenea făceaŭ şi pentru oile cele din staulŭ (71).

Ospĕtarea cu mâncărĭ şi bĕuturĭ se ţinea afară la câmpŭ pe locŭ ierbosŭ (72), şi se bea şi o amestecătură de lapte cu mustŭ roşu, şi ospĕtarea era urmată încă de o curăţire religiósă prin focŭ, anume: se făceaŭ porşorĭ de fânŭ şi paiŭ saŭ de têrşĭ, se aprindeaŭ şi între sunete de chimvale şi de fluere se mâna turma de treĭ orĭ peste focŭ şi pe urmă şi păstoriĭ săriaŭ de treĭ orĭ peste focŭ. Toţĭ se petreceaŭ cu bucuriă, pentrucă păstoriĭ beaŭ şi cântaŭ multŭ, şi făceaŭ multe vorbe despre săriturĭ, de óre-ce înainte de săritură şi după aceea se bea şi se cânta (73).

Despre petrecere se afla şi aceste (74): umedŭ de vinŭ cânta păstorulŭ sĕrbătórea sa Palilia. Acuma voĭ lupilorŭ vĕ ţineţĭ departe de

(71) Ovidiŭ F. L. IV. 735—744. Hartung II. 151 pune lângă aceste şi tămâiă. Preller p. 367.

(72) Propertiu IV. 4. 75. Tibullŭ II. 5. 87.

(73) Ovidiŭ L. F. IV. 725—780 Dionisiŭ I. 88. Virg. Georg. III. 1.

(74) Tibullŭ IV. 5. 87. Hartung II. 150.

strungĭ. Elŭ aprinde acuma după datină porşóre micĭ de têrşĭ, şi sare peste flacăra sântă. Matrona devine născĕtóre, feciorașulŭ apucă pe tata de urechĭ şi-lŭ sărută. Moşuluĭ nu-ĭ cade cu greŭ ca să păzéscă nepoţelulŭ, şi pe lângă aniĭ sĕĭ vechĭ gângăesce cu celŭ micuţŭ. In onórea ḑîneĭ ómeniĭ tinerĭ se aruncă pe iérbă, unde cade umbra rĕcorósă a unuĭ arbore vechiŭ saŭ îşĭ facŭ acoperemêntŭ de umbră din hainele lorŭ şi-lŭ înzestréză cu florĭ împletite. E încununatŭ şi pocalulŭ ce stă înaintea lorŭ.

Palilia, nu numaĭ ca sĕrbătórea păstorilorŭ şi a poporuluĭ rusticŭ, ci şi ca sĕrbătórea fundăriĭ Romeĭ s'a lăţitŭ în Italia, dar cu timpulŭ în Roma, prin crescerea eĭ şi a statuluĭ romanŭ, s'a maĭ amplificatŭ devenindŭ maĭ multŭ sĕrbătóre politică, caşi ḑiua nasceriĭ Romeĭ şi începutulŭ statuluĭ romanŭ.

Roma a fostŭ personificată prin : Dea Roma o ḑînă eroină asemenea Minerveĭ, Roma vechiă, după tradiţiunea Romeĭ şi pe Capitoliŭ s'a aflatŭ statua eĭ (75).

Catulŭ a ziditŭ unŭ templu luĭ Jupiter Capitolinus, carele în drépta sa ţinea pe Dea Roma (76). Hadrianŭ a ridicatŭ în Roma unŭ templu pentru Dea Roma şi Venus Genitrix (mama poporuluĭ romanŭ) aprópe de arculŭ triumfalŭ alŭ luĭ Titu.

Acestŭ templu (templum Urbis) a fostŭ dedicatŭ în 21 Aprile, adecă la Palilia, şi sĕrbătórea ḑîneĭ Romeĭ s'a numitŭ Romaia.

Juliŭ Cesare pentru ḑîna Romeĭ a întrodusŭ cursŭ cu caĭ, sub Adrianŭ s'aŭ ordonatŭ procesiunĭ, — şi în circŭ, ludiĭ circensi (77).

In alte părţi ale imperiuluĭ, s'a veneratŭ Dea Roma încă şi maĭ de multŭ, şi sub Augustŭ împĕratulŭ, cu acesta la olaltă, şi aŭ avutŭ sĕrbătóre şi ludi comuni, p. e. în Neapole s'a ḑisŭ Romaia Se-

(75) Orel. Inscr. Nr. 3674.

(76) Svet. Oct. 94. Dio Cas. XLV. 1. La Köhler Gesamelt. Schrift. III. p. 26. August şede pe unŭ tronŭ cu Dea Roma.

(77) Athen. VIII. p. 361. Eckhel D. N. VI. p. 501. pe numiĭ luĭ Hadrianŭ a fostŭ «Urbs Roma Aeterna.» Orel. Nr. 1776.

basta, adecă : ludi Romae et Augusti (78). Ba Dea Roma, venerându-se și prin Grecĭ a avutŭ temple chiarŭ și în Asia Mică (79).

IN 23 APRILE.

A. Vinalia priora.

Vinulŭ culesŭ de cu tómnă se lăsa să se cócă și curețe și numaĭ în primăvară se începea a se bea din elŭ.

Maĭ înainte de a gusta cineva din vinulŭ sĕŭ, dedea luĭ Jupiter darŭ de vinŭ într'unŭ vasŭ numitŭ calpar, și darulŭ avea asemenea nume.

Pentru începerea gustăriĭ vinuluĭ, se ținea sĕrbătórea Vinalia priora în 23 Aprile și gustarea acésta a fostŭ și în templu (80). (Vedĭ 11 Oct.).

IN 23 APRILE.

B. Venus.

Legumenariĭ și grădinariĭ în 23 Aprile și-aŭ ținutŭ sĕrbătóre cu solemnitate în pădurițele dîneloră Venus, Murcia, și Libitina (81).

Maĭ târdiŭ sĕrbătórea acésta a fostŭ deosebĭ în onórea Veneriĭ Volgivaga, și aŭ serbat'o femeile prostituate, carĭ veniaŭ cu cunune de mirtŭ și rose pe capŭ la templulŭ Venus Erycina, votatŭ de L. Portiu Liciniŭ în 184, și dedicatŭ în 181. ant. Cr. (82).

(78) Unŭ templu și preotŭ alŭ D. Romeĭ și a luĭ Augustŭ in Oscia, Orel Nr. 7172. 7174.

(79) Tacit. Ann. IV. 37. Liviŭ XLIII. 5. P. Victor reg. urb. IV. Preller p. 705. Hartung II. 173.

(80) Pliniŭ XVIII. 2 și 29. Ac ne gustabat quidam novas fruges aut vina antequam sacerdotes primitias libassent. Hartung II. 36. Ovidiŭ F. L. IV. 863. Vinalia. Kal. Maff. și Praeneste.

(81) Kal. Capran. pune sacrificiŭ pentru Venus la circulŭ Maximŭ adecă la Murcia. Fest. p. 265. Iară Plutarchŭ Quest. Rom. 45, în locŭ de Vinalia numesce Vineralia. și spune despre darurĭ de vinŭ la templulŭ Veneriĭ. Astfelŭ se înțelege cum de sacrificaŭ vinŭ noŭ luĭ Jupiter și dîneĭ Venus. Preller p. 388.

(82) Ovid. F. L. IV. 125. Nec Veneri tempus quam ver erat aptius ullum, vere nitent terrae etc. Verr. Flac. in Fast. Praeneste.

IN 25 APRILE.

A. Robigalia.

A fostŭ o ḑeitate Robigo, după unii Robigus (83) s'a veneratŭ încă din vechime şi în apropiarea Romeĭ a avutŭ păduriţa sa.

Robigo a fostŭ preste câmpiile cu bucate, şi eĭ i se atribuia rugina, aprinsura bucatelorŭ, şi de la ea se cerea ajutorŭ în contra ruginei.

Cu Robigo se venera Mars şi Flora la olaltă (84) şi încă regele Numa arŭ fi întrodusŭ sĕrbătórea Robigalia, ce se ţinea în 25 Aprile (85).

Economiĭ se rugaŭ de acéstă ḑînă pentru apĕrare în contra ruginei, cruţarea semĕnăturilorŭ cocătóre şi pentru binecuvêntarea câmpurilorŭ şi a păciĭ (86).

In ḑiua acésta în pădurița luĭ Robigus (cincĭ mile de la Roma pe calea Claudia cătră Nomentŭ) flameniĭ sacrificaŭ tămâiă, vinŭ, o óiă şi căţele cu pĕrŭ roşu, ca sacrificiŭ de espiare, şi de acì o pórta a Romeĭ s'a numitŭ catullaria. — Acuma era timpulŭ constelaţiuniĭ câneluĭ, care se credea inimica bucatelorŭ, şi pentru împăcare se sacrificaŭ căţelele roşiĭ (87). După sacrificiŭ s'aŭ ţinutŭ ludi cursorĭ marĭ şi micĭ (88).

(83) Robigo se deduce din robus, identicŭ cu rufus ce însémnă roşu. Din robus e aḑĭ roibŭ, calŭ roşcatŭ. Grânele dacă se bruméză, şi pe urmă le arde ferbinţéla sóreluĭ, se aprindŭ, roşescŭ, ruginescŭ.

(84) Tertul. de Spectac. 5. Post hunc Romulum Numa Pompilius Marti et Robigini fecit. Varro. R. R. I. 1. 6. quarto Robigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit. Plin. H. N. XVIII. 29. Preller p. 379.

(85) Kal. Maff. Praeneste, Paul. p. 267.

(86) Verr. Flac. la Fast. Praen. Feriae Robigo via claudia ad milliarium V ne Robigo frumentis noceat.

(87) Paul p. 45. Catularia porta Romae dicta est, quia non longe ab ea, ad placandum caniculae sidus, frugibus inimicum rufae canes immolabantur.

(88) Ver. Flac. in F. Praen. Sacrificium et ludi cursoribus maioribus minoribusque fuit. Ovidiŭ F. L. IV. 905. Preller p. 438. Hartung II. 147.

IN 25 APRILE.

B. Serapia.

In 25 Aprile a fostŭ și sĕrbătórea Serapia pentru Serapis (vedĭ 5 Martiŭ) (89).

IN 25 APRILE.

C. Tinerii desfrânațĭ.

De la Juliŭ Cesare încóce, tinerii desfrânațĭ și-aŭ ținutŭ sĕrbătórea lorŭ în 25 Aprile la templulŭ Venus Erycina lângă pórta colina (vedĭ vinalia priora) (90).

IN 28 APRILE.

Vesta în Palațiu.

Augustŭ împĕratulŭ, după ce a fostŭ alesŭ de Pontifice Maximŭ, a instituitŭ unŭ cultŭ noŭ alŭ Vestei și alŭ Penațilorŭ împĕrătescĭ în Palațiulŭ sĕŭ, căcĭ după datina vechiă era de lipsă să aibă astfelŭ de cultŭ în apropierea sa.

In 28 Aprile a fostŭ sĕrbătórea dînei «Vesta in Palatio» ca în diua fundării cultuluĭ eĭ (vedĭ 6 Martiŭ) (91).

IN 28 APRILE.

Floralia.

Flora e dînă de origine vechiă italică, și a fostŭ venerată între deiĭ luĭ T. Tatiŭ și deosebĭ în Italia de mijlocŭ. Flora e dîna flori-

(89) Kal. Farn. rust. însémnă adĭ : Sacrum Phariae item serapia. Kal. Const. în 25 Aprile. Serapia. Preller p. 730.

(90) Verr. Flacc. in Fast. Praen. la 25 Aprile. Arnob. IV. 7. Serv. V. A. I. 720. Venus militaris, quae castrensibus flagitiis praesides et puerorum stupris· Preller p. 396.

(91) Ovidiŭ F. L. IV. 949. Ver. Flac. Fast. Praen. Preller p. 549.

lorŭ și a înfloririĭ; orĭ unde pe câmpŭ și pe munte înfloresce ceva, tóte sunt prin puterea Floreĭ (92) și pentru acésta a fostŭ multŭ venerată cași Flora Mater, mama de primăvară, și născĕtóre de vegetațiune (93).

Flora a fostŭ și ḑîna înfloririĭ tinereţelorŭ, a speranţeĭ bune a femeilorŭ, astfelŭ în parte în ințelesulŭ Vinerii. In înțelesulŭ poporalŭ a fostŭ asemenea ḑînelorŭ pămentuluĭ roditorŭ (cași Acca Larentia a țarineĭ Romeĭ) și cugetată ca o meretrice plăcută tuturora, formându-se în înțelesulŭ acesta maĭ multe miturĭ despre ea (94).

Flora a avutŭ o lună propriă la poporulŭ Sabinŭ, Marsŭ, și Samnitŭ, s'a numitŭ Flusare, și luna a corespunsŭ timpuluĭ de înflorire în primăvară (95).

Unŭ templu i-a fostŭ pe Quirinalŭ, altulŭ lângă Circu Maximŭ și Numa i-a pusŭ preotŭ propriŭ, flamen floralis (96).

Cultulŭ Floreĭ a fostŭ vechiŭ, dinainte de T. Tatiŭ, și în timpulŭ când bucatele înfloriaŭ, și economiĭ aveaŭ frică, că bruma și rugina strică florile vegetațiuniĭ, aduceaŭ sacrificiŭ pentru ḑîna plăcută, carea în tótă Italia a avutŭ o sĕrbătóre plină de veseliă și de glume(97).

Sĕrbătórea Floreĭ s'a numitŭ Floralia, și s'a ținutŭ 6 ḑile, din 28 Aprile până în 3 Maiŭ.

(92) Ovidiŭ F. L. IV. 945. și V. 261. Lact. I. 20. 7. Deam finxerunt esse quae floribus praesit, eam oportere placari ut fruges cum arboribus aut vitibus bene prospereque florescerent.

(93) La Martial V. 22. 4. Rustica Flora. Lucretiŭ V. 37. Cic. in Verr. V. 14. 36. Flora Mater. Arnobiŭ III. 23. Flora illa genitrix et sancta.

(94) Lact. I. 20. 5. Flora quum magnas opes ex arte meretricia quesivisset, populum scripsit heredem certamque pecuniam reliquit etc. Preller p. 379. Ințelesulŭ e că multeĭ lumĭ îĭ place de flóre, pentru acésta ea e meretrice; după flóre urméză bucate, prin ce câștigă banĭ pentru acésta după mórte a lăsatŭ mulțĭ banĭ poporuluĭ romanŭ, ca agronomŭ.

(95) Mommsen I. N. Nr. 6011, și Dial. It. de josŭ p. 339. In inscripțiunea din Furso din 58. ant. Cr. e «mense Flusare» în cea din Amiternum alŭ Marsilorŭ e «mesene Flusare». Orel. Nr. 2488.

(96) Tacit. Ann. II, 49. Varro L. L. VII. 45. Mommsen Nr. 5192.

(97) Ovidiŭ F. L. V. 331 Lucretiu V. 13. 93. Pliniŭ H. Nat. XVIII. 29. 69.

La începutŭ a fostŭ numaĭ o ḑi, în 28 Aprile, ca ḑiua fundăriĭ templuluĭ Floreĭ de lângă Circu Maximŭ, în apropiarea templuluĭ Cereriĭ. La an. R. 516 (238 ant. Cr.) i s'a întrodusŭ și ludi florales, cariĭ din an. R. 581 s'aŭ ținutŭ regulatŭ în totŭ anulŭ, și prin acestĭ ludi, sĕrbătórea s'a lungitŭ până în 3 Maiŭ (98), și în timpulŭ acesta de primăvară, natura a îndemnatŭ la bucuriă, și pentru acésta petrecerile aŭ fostŭ voióse.

In 28 Aprile ușa palatuluĭ împĕrătescŭ alŭ luĭ Augustŭ a fostŭ înfrumusețată cu cunună de cerŭ, și la tótă pórta se punea unŭ dafinŭ (arbure de laurŭ) (99).

La Floralia ómeniĭ se încununaŭ, și-șĭ înfrumusețaŭ ușele cu florĭ, și la mâncare se împrăștiaŭ florĭ pe masă (100), și femeiele se îmbrăcaŭ pistrițŭ.

SĔRBĂTORĬ IN MAIU.

IN 1 MAIŬ.

A. Maia și Bona Dea

Maia e o ḑînă care dă immărire, immulțire vegetațiuniĭ crescĕtóre, o ḑînă promovătóre și bine cuvêntătóre a câmpuluĭ, și în rugăciunĭ s'a ḑisŭ «Maia Vulcani» și Maiestă, muierea ḑeuluĭ Vulcanŭ, carele asemenea e ḑeŭ bine-făcĕtoriŭ și fructuătoriŭ de natură. Astfelŭ Maia (1) în luna luĭ Maiŭ e puterea înviătóre și însuflețitóre a natureĭ, împreunată cu foculŭ sóreluĭ, ca să producă flórea și fructulŭ vereĭ.

(98) După Velleiŭ Pat. I, 148, și Pliniŭ ibidem, Floralia s'a întrodusŭ «ex Oraculis Sibyllae ut omnia bene deflorescent». Verr. Flacc. in Fast. Praeneste. După Mommsen I. N. Nr. 698 Flora a avutŭ circulŭ sĕŭ. Ovidiŭ F. L. V. 185. Incipis Aprili, transis in tempora Maii alter te fugiens, cum venit, alter habet.

(99) Ovidiŭ IV. F. L. 953. Preller p. 382. Hartung II. 141.

(100) Hartung II. 142.

(1) Tusculaniĭ aŭ avutŭ ḑeŭ de primăvară pe Deus Maius, și pe Iupiter Maius asemenea ḑeŭ de primăvară, și cu acestia s'a veneratŭ și Maia. Macrobiŭ Sat. I.

Bona Dea e deitate de pămêntŭ, e o dînă a femeilorŭ și concepțiunii femeine, și e depinsă cu sceptru în mână, pentru ce e dînă regină cași Juno. — Maia se dice a fi unŭ predicatŭ pentru Bona Dea, și asftelŭ sunt identice chiar și cu Fauna, ce însemnéză bună, blândă (2).

In templulŭ dînei Bona Dea, o loză de viă se înfășura pe lângă capulŭ idolului eĭ, unŭ vasŭ cu vinŭ stetea lângă ea, și se vedea unŭ șérpe sântŭ, și în templulŭ eĭ se păstraŭ totŭ felulŭ de erburĭ lecuitóre, ce le împărțiaŭ preutesele dîneĭ între morbóse.

Bona Dea se dice fata luĭ Faunŭ, și virgina care nicĭ când și-a părăsitŭ chilia sa, nicĭ când a vědutŭ bărbatŭ, nicĭ barbatŭ o a vědutŭ pe ea, și pentru acésta nu era iertatŭ, ca bărbațiĭ să intre în templulŭ eĭ, ca să sciă și să pomenéscă numele eĭ, și nimenuĭ să spună numele eĭ, pentru ce s'a chiămatŭ *nepomenita* (3).

In alte miturĭ Bona Dea, identificată cu Fauna și Fatua, se dice muierea luĭ Faunŭ, și e nimfa (dîna) de pădure, adecă totŭ de vegetațiune, fructuatóre și concepětóre, și totŭ de-o-dată a fostŭ ecstatice mișcată și răpită sciitóre de farmece, lécurĭ, și de cunoscințe ascunse, (ca și Circe, Medea, Hecate) și pentru acésta s'a numitŭ și Fatua cu înțelesulŭ de profetica, prespunětóre (4) cași Faunŭ.

Sacrariulŭ vechiŭ a dîneĭ Bona Dea a fostŭ în Roma pe cósta

12. 17. Maius și Maia sunt și la Latiniĭ vechĭ Fest. p. 134. Mercheel în Ovid. F. L. p. 79. Preller p. 142. Orel. Nr. 5637. Maia, Maius, e dintr'o rădăcină cu maior, magis, și însémnă maĭ mare, adecă immăritoriŭ. Dela Maia Maius îșĭ trage numele luna Maiŭ. Preller p. 351. Hartung II. 110.

(2) Maia e predicatulŭ de la Bona Dea, sunt dîne de pămêntŭ și identice cu Fauna (= Fatua) după Macrobiŭ Sal. I. 12. 21. Auctor est Cornelius Labeo huic Maiae, ie. Terrae, Aedem Kalendis Maiis dedicatam sub nomine Bonae Deae, et eandem esse Bonam Deam et Terram, . . . hanc eandem Bonam Faunamque, et Opem et Fatuam pontificum libris indigitari. Preller p. 351. Hartung II. 111.

(3) Serv. V. A. VIII. 314. Hic Faunus habuisse filiam dicitur omnium castissimam, et disciplinis omnibus eruditam quam quidam, quod nomine diei prohibitum fuerat, Bonam Deam appellatam vollunt. Cic. Harusp. C. 17. Preller p. 353. Hartung 196.

(4) Martianu Cap. II. 167. Lactantiu I. c. Quam Gabius Bassus Fatuam nominatam tradit, quod mulieribus, fata canere consuevisset ut Faunus viris. Ius

muntelui Aventinŭ, într'o păduriţă, unde Remu a privitŭ la pĕsărĭ, iară templulŭ a fostŭ peste păduriţă (5).

Templulŭ acesta l'a sânţitŭ Claudia Vestalina la 1 Maiŭ, ca ḑiua de sĕrbătórea vechiă a Maici şi Bunei Ḑîne (6).

Livia, muierea luĭ Augustŭ, a reedificatŭ unŭ templu alŭ ḑîneĭ, şi de acì s'a ḑisŭ «Bona Dea Restituta;» iară Adrianŭ i-a pusŭ templulŭ în altŭ locŭ, dar totŭ în acelŭ prejurŭ.

La sĕrbătórea acésta Flamen Vulcanalis a făcutŭ sacrificiulŭ pentru Bona Dea, şi femeile eraŭ încununate cu loză împletită, şi se petreceaŭ în veseliă.

Mărirea ḑîneĭ se vede din predicatele Sancta, Sanctissima, şi maĭ târḑiŭ Coelestis; şi Juno şi Magna Mater încă se numescŭ Bonae Deae (7).

IN 1 MAIU.

B. Laralia.

Lares (lar, laris) în sensŭ generalŭ însémnă spiritele bune ale pămêntuluĭ, în sensŭ propriŭ însémnă «Domniĭ» şi sunt asemenĭ cu eroiĭ (ἥρωες) Grecilorŭ (8).

Lares după sensulŭ generalŭ sunt Manes (9) carĭ specialminte

tin. XLIII. 1. Fauno fuit uxor nomine Fatua, quae assiduo spiritu divino impleta, velut per furorem futura praemonebat unde adhuc, qui inspirari solent, fatuari dicuntur. Preller p. 339 şi 353.

(5) Gell. N. At. XIII. 23. Varro L. L. V. 84.

(6) Ovid. F. L. V. 155. Cic. pro Domo 53. 136. Macrobiŭ Sat. I. 12. 21.

(7) Mommsen Inscript. Nr. 4608. Orel. 1523. Sunt inscripţiunĭ şi pentru Venus şi Phosporus cu predicatulŭ Bonus Deus. Preller p. 356. Hartung II, 110. 196.

(8) Lares compitales traduşĭ heroes pronopii la Dion. Hal. IV. 2. Plutarchŭ in Serviŭ Tulliŭ. Quest. Rom. 10. traduce lar familiaris cu heros oikouros. In Etruria Lars (lartis) era unŭ predicatŭ pentru nobiliĭ de frunte, p. e. Lars Porsena. Liv. II. 9. Preller p. 72. Se vede a fi însemnatŭ ca şi aḑĭ lord la englesĭ, ce se deduce din lars. Lar se află aḑĭ ca nume de familiă la noĭ, anume a cantoruluĭ gr. cat. din Macou.

(9) Non. Marc. p. 66. Manum dicitur clarum. Inde volunt etiam Deos Manes, manes appellari id est bonos ac prosperos. Preller p. 73.

sunt sufletele curate și bune ale repausaților, și lares cu manes se dicŭ asemenĭ și cu genii (10).

La Latinĭ lares (și lases) sunt numaĭ spiritele metamorfisate, genii apĕrătorĭ aĭ caselorŭ, cugetațĭ de fericiții din timpulŭ vechiŭ; și maĭ târdiŭ la Romanĭ lares aŭ fostŭ spiritele transfigurate ale strămoșilorŭ și moșilorŭ. — Ast-felŭ Lar e unŭ conceptŭ idealŭ, căcĭ p. e. Larulŭ familieĭ, a caseĭ se privesce de urdirea și spiritulŭ și geniulŭ apĕrătoriŭ alŭ caseĭ și a familieĭ, și nu de sufletulŭ unuĭ repausatŭ din casă (11).

Și maĭ târdiŭ, împărțindu-se spiritele ómenilorŭ în bune și rele, ale celorŭ bunĭ după mórte s'aŭ numitŭ lares (lari), ale celorŭ rĕĭ însă larve (12).

Așadară larulŭ familieĭ (lar familiaris) e spiritulŭ apĕrătorŭ alŭ familieĭ și caseĭ, și pentru acésta se numesce «Lar Pater» și însemnéză și însășĭ casa, locuința (13).

Atriŭ se numia chilia unde se aduna și mânca familia, și în atriŭ a fostŭ vatra pe care aŭ statŭ icónele cioplite din lemnŭ a larilorŭ (ca și a penaților) cu toga încinsă în susŭ, și cu tênĕriuțe orĭ canna în mână (14), venerațĭ cașĭ deiĭ caseĭ.

Stăpâna caseĭ și a vetreĭ avea datorință de a se îngriji de larulŭ

(10) Censoriŭ de D. Nat. 3. Eundem esse genium et Larem, multi veteres memoriae prodiderunt. Serv. V. A. III. 63. Sunt etiam qui putent Manes eosdem esse quos vetustas genios appellavit.

(11) Graniŭ Flac. in libra ad Caesarem, lar familiaris et genius generis. Preller 71.

(12) Apuleiu de Deo Socr. p. 152. Aug. Civ. D. IX. 11. Martianu Cap. II. 155. Preller p. 487.

(13) Plaut. Merc. V. 15. Dii Penates meum parentum *familiaeque Lar Pater*. Macrob. Sat. II. 7. 3. Eques romanos ex lare egressus meo, domum revertar mimus.

(14) Varro la Non. Marc. p. 531, in foco larum familiarum. Plin. H. N. XXVIII. 20. 81. focus larum, quo familia convenit. Serv. V. it. I. 726. et ut ait Cato, et in atrio et duobus ferculis epulantur antiqui. Schol. Horat. Epod. 11. Iuxta focum dii Penates positi, fuerunt Laresque inscripti ideo quod ara Deorum Larum, focus sit habitus.

familiarŭ, vatra să i-o ţină curată, şi séra maĭ înainte de a se culca să i-o mature; la tóte calendele, nonele şi idurile să-ĭ pună cunună pe vatră şi să-ĭ aducă unŭ darŭ adecă sacrificiŭ.

Lariĭ la totŭ prândulŭ căpĕtaŭ sacrificiulŭ, dăruirea lorŭ destinată, din mâncare şi bĕutură, anume după întâiulŭ blidŭ de mâncare, li se punea şi lorŭ în tenerute (patellae) micĭ pe vatră, şi în tăcerea cea maĭ profundă li se arunca câte-ceva şi în flacăra foculuĭ.

La tóte festivităţile familiare, lariĭ se ungeaŭ cu céră, şi se înfrumuseţaŭ cu cununĭ marĭ, în câtŭ abia se vedeaŭ chipurile lorŭ, şi la tóte sĕrbătorile familieĭ, p. e. ḑiua nasceriĭ, intrarea feciorului în aniĭ bărbăţieĭ, când toga copilăréscă o închina larilorŭ,—reîntórcerea din călĕtoriă orĭ resbelŭ, la caristia luaŭ parte de bucuriă, — şi la lipsele, jalea familieĭ, eraŭ rugaţĭ pentru sfatŭ caşi ḑeiĭ caseĭ (15).

Dacă o familiă se muta în altă casă, muierea încununa pe larulŭ familiarŭ, caşi locuinţa nóua să fiă bine-cuvêntată (16). Tótă mirésa, intrândŭ întâia óră în casa bărbatuluĭ sĕŭ, plătia unŭ banŭ bărbatuluĭ şi laruluĭ familiarŭ, ca să fiă primită în societatea lorŭ (17).

Acestŭ cultŭ alŭ larilorŭ a fostŭ vechiŭ în Italia, la Latinĭ, Sabinĭ, Etruscĭ şi Romanĭ.

Lariĭ familiarĭ, numiţĭ şi de casă (domesticĭ), caşi lariĭ privaţĭ a poporuluĭ, aŭ avutŭ sĕrbătórea lorŭ «Laralia» în 1 Maiŭ. Sĕrbătórea lorŭ se ţinea de sacră popularia, adecă astŭ-felŭ de cultŭ divinŭ, unde nu era de lipsă conlucrarea preoţilorŭ, şi ce se ţinea în fiăcare familiă, la tóte clasele poporuluĭ (18).

Acéstă sĕrbătóre a fostŭ întru venerarea bĕtrânilorŭ, moşilorŭ tre-

(15) Cic. republ. V. 5. 7. Sanctis Penatium Deorum, Larumque familiarum sedibus. Cic. pro Domo. 41. 108. ista tua pulchra libertas Deos Penates et familiares meos Lares expulit. Juvenal XII. 87. inde domum repetam graciles ubi parva coronas accipiunt fragili simulacra nitentia cera.

(16) Salust. Cat. 21. illos, binas aut amplius domos continuare nobis larem familiarem, nusquam ullum esse. Preller p. 489.

(17) Varro la Non. Marc. p. 531. Dion. H. IV. 14.

(18) Kal. Venusinum. Fest. p. 253.

cuți din viață, și Romulŭ a datŭ luna luĭ Maiŭ întru venerarea Moșilorŭ, până ce Juniŭ a fostŭ a junilorŭ (19).

In timpulŭ maĭ târḑiŭ și la ceĭ maĭ avuțĭ, larii nu aŭ fostŭ de lemnŭ ci de pétră, metalŭ saŭ și de argintŭ, și la ceĭ maĭ avuțĭ schimbându-se modulŭ de edificarea caselorŭ, și anume sala familieĭ cu vatră, unde aŭ statŭ larii familiarĭ, s'aŭ făcutŭ locŭ deosebitŭ pentru larĭ, numitŭ Lararia, saŭ unŭ dulapŭ în care s'a pusŭ larii la intradă, ca să se salute la intrare și eșire, saŭ o chiliă a-anume în formă de capelă domestică și lângă dormitorŭ (20).

Impératulŭ Alexandru Severu a avutŭ în palatulŭ sĕŭ dóuă lararie, unulŭ lângă dormitorŭ cu icónele luĭ Orfeŭ, Abraham, Cristosŭ, Alexandru celŭ mare, icónelele moșilorŭ sĕĭ și ale împĕrațilorŭ consacrațĭ, și aci îșĭ făcea rugăciunile către ḑeĭ; în altŭ larariŭ eraŭ icónele poețilorŭ și ale autorilorŭ vestițĭ, a luĭ Cicero, Virgiliŭ etc.

Larŭ familiarŭ, după cultulŭ vechiŭ, și în sensulŭ strânsŭ, pentru o familiă a fostŭ numaĭ unulŭ, până ce Penații (veḑĭ Penetralia) aŭ fostŭ doĭ, — dară maĭ târḑiŭ cultulŭ lorŭ s'a identificatŭ și amestecatŭ, nu numaĭ cu alŭ genielorŭ, deilorŭ apĕrătorĭ de casă, ci și cu cultulŭ repausaților renumițĭ din familiă, ba de sub împĕrațĭ larulŭ familiarŭ s'a veneratŭ la olaltă cu geniulŭ împĕratuluĭ din acelŭ timpŭ, și în unele case și cu geniulŭ patronuluĭ familieĭ, adecă a unuĭ bărbatŭ din viață, carele a făcutŭ multŭ bine familieĭ (21).

(19) Ovidiŭ. F. L. V. 74. Hinc sua *maiores* tribuisse vocabula Maio tangor, et aetati consoluisse suae. Et Numitor dixisse potest: Da Romule mensem hunc senibus. Ovid. F. L. V. 427. Mensis Maius maiorum nomine dictus. v. 78. Junius a juvenum nomine dictus erat. Varro de vita pop. rom. Lib. II. Preller p. 87. Maiores însémnă maĭ marĭ și se înțelegŭ părințiĭ, moșiĭ, strămoșiĭ, și fiindŭ a cincea lună închinată maĭ marilorŭ, s'a numitŭ Maius. Din Maius s'a formatŭ la noĭ Mosiu.

(20) Sveton. in Domit. 17. in Octav. 7. — Jul. Capitolinu in Antonin P. 12. Hyeronim. Esai I. XVI. c. 57. Sveton in Vitell. 2. Iul. Capit. in Marcu Ant.

(21) Filos. 3. Orel. Inscript. Nr. 1604, 2411. 2412. Preller p. 486—498. Hartung I. 44. II. 185. 244.

IN 1 MAIU.

C. Lares praestites.

Precum fiă-care casă și familiă a avutŭ larii sĕĭ, așa și Roma a avutŭ pe aĭ sĕĭ publicĭ, Lares praestites, carĭ apĕraŭ și scutiaŭ cetatea. Aceștĭ larĭ eraŭ doĭ inșĭ: unulŭ pruncŭ, altulŭ june, îmbrăcațĭ în pele de câne, și urmațĭ de unŭ câne, simbolulŭ pădiriĭ de rĕŭ. Larii prĕstătătorĭ se ḑiceaŭ pruncii luĭ Mercuriŭ cu Lara saŭ Larunda (22).

Aceștĭ larĭ aŭ avutŭ unŭ altarŭ fórte vechiŭ, unde la 1 Maiŭ, sĕrbătórea lorŭ, li se sacrifica, și o capelă pe Palatinŭ (23). Augustŭ a rădicatŭ ḑiua de 1 Maiŭ de o sĕrbătóre generală a larilorŭ cetățiĭ Romeĭ (24).

IN 9, 11, ȘI 13 MAIU.

Lemuria.

Până ce larii aŭ fostŭ genii apĕrătorĭ aĭ familieĭ și aĭ caseĭ, larvele sunt spiritele îngrozitóre, sufletele rele (25).

Larve se facŭ sufletele repausațilorŭ, cărora nu li s'aŭ făcutŭ datinele religióse saŭ li s'a făcutŭ nedreptate în viață, p. e. s'aŭ ucisŭ, și pentru acésta sunt neliniștite și umblă nóptea ca și nălucĭ; saŭ sunt sufletele ómenilorŭ cu fapte rele, și din pedépsă

(22) Varro L. L. IX. 61. Fest. p. 95. Ovid. F. L. II. 613. Lara se identifică cu Mania, Mana genita, ḑîna de lumea de josŭ, și Mercuriŭ e bărbatulŭ, pentru că pórtă sufletele repausațilorŭ în altă lume.

(23) Cic. Nat. Deor. III. 25. P. Victor. reg. urb. X. Hartung I. 61.

(24) Ovidiŭ F. L. V. 129. Plutarchu in Quest. Rom. 51. se află și Jupiter Praestes și Geniŭ Praestes. Preller p. 486.

(25) Larva e din lar și va. Lar e bărbătescŭ și bunŭ, larva e femeina și rea, e Psyche la Grecĭ, anima (sufletu) la romanĭ, privindŭ la ființa ideală, va da înțelesulŭ contrariŭ pentru lar, ca și ve vanus, vanesco, la începutulŭ cuvêntuluĭ p. e. vecors, vesanus, vegrandia. Va se vede a fi originea pentru ba de aḑĭ, la Francĭ pentru pas. Preller 72. 136.

nu se potŭ odihni: saŭ sunt suflete citate, chiămate. Ast-felŭ în Roma s'a credutŭ reîntórcerea morţilorŭ din mormêntŭ, umblarea şi rătăcirea lorŭ pe pămêntŭ, cercetarea familieĭ şi a locuinţeĭ lorŭ, ba încă şi putinţa uneĭ comunicaţiunĭ între viĭ şi morţi, carĭ se arată în figurele cele maĭ înspăimântătóre (26).

De o natură asemenea cu larvele aŭ fostŭ şi lemuriĭ (27), spirite ce umbla nóptea în figure înspăimântătóre de nălucĭ şi de animale, şi de umbrele rătăcite ale ómenilorŭ morţi înaintea ḑileĭ morţiĭ (28).

Romulŭ omorîndŭ pe fratele sêŭ Remŭ, l'a înmormêntatŭ şi în mórte onoratŭ. Faustulŭ şi Acca Larentia, nutritoriĭ fraţilorŭ aŭ plânsŭ pe ósele luĭ, şi cu murgitulŭ de séră reîntornândŭ acasă aŭ căḑutŭ pe culcuşulŭ lorŭ. Curêndŭ vêḑură aprópe umbra sângerândă a luĭ Remŭ carele le-a ḑisŭ: «Ce a fostŭ odată Remŭ şi acuma nu e nimicŭ de câtŭ umbră gólă. Eŭ, pe carele m'a scăpatŭ unŭ lupŭ, m'a omorîtŭ unŭ frate. Sângeratŭ, ca şi mine să mergĭ în grópa ta, frate!» Şi voindŭ eĭ să-lŭ îmbrăţişeze, spiritulŭ se făcŭ nevêḑutŭ!

Eĭ spuseră acestea luĭ Romulŭ, carele ordonă, ca pentru liniştirea sufletuluĭ luĭ Remŭ, să se ţină sêrbătórea Remuria (29).

Acéstă sêrbătóre s'a numitŭ şi Lemuria, Lemuralia şi s'a ţinutŭ în nopţile din 9, 11, 13, Maiŭ (30).

In Febr. la Feralia poporulŭ se apropia prin sacrificiŭ de moşiĭ

(26) Liv. III. 58. Manesque Virginiae, mortuae quam vivae felicioris per tot domos ad petendas poenas vagati nullo relicto sonte tandem quieverunt.

(27) Ovidiŭ F. L. V. 481 ḑice că din Remus s'a făcutŭ Lemur. Aspera mutata est in lenem, longe tempore litera quae toto nomine prima fuit.

(28) Schol. Non. Marc. p. 135. Lemures, larvae nocturnae et sacrificationes imaginum et bestiarum. Ovidiŭ 483. Augustinŭ Civ. D. IX. 11 ḑice, că uniĭ numescŭ Lemures preste totŭ sufletele repausaţilorŭ şi numaĭ larvele sunt duhurĭ rele şi nălucĭ. Horat. Ep. II. 2. Lemures umbras vagantes hominum ante diem mortis mortuorum, et ideo metuendos.

(29) Ovidiŭ F. L. V. 451 — 483. Mox etiam lemures, animas dixere silentum (mortuorum).

(30) Ovidiŭ V. 419, pune treĭ ḑile asemenea Kal. Maff. şi Venusianum. Ovidiŭ 480. lucemque Remuria Lemuria. Preller p. 499. Lemuralia. Hartung I. 55.

sĕĭ din grópă, iară Remuria din începutŭ a fostŭ o sĕrbătóre a sufletelorŭ carĭ nu aveaŭ liniște, și se deosibea de Feralia prin aceea că se credea, cum că în aceste treĭ nopțĭ lemuriĭ esŭ nóptea din morminte, și umblă în tóte părțile căutându-șĭ locuințele vechĭ. Pentru liniștirea sufletelorŭ, în aceste treĭ nopțĭ totŭ stăpânulŭ caseĭ, se scula la meḑulŭ nopțiĭ, și desculțŭ și descinsŭ umbla prin casă, făcêndŭ cu mâna semnŭ, și astfelŭ spĕria și pefuga sufletele (31). Pe urmă îșĭ spăla mânile în apă curată de isvorŭ, îșĭ băga bóbe de fasole négră în gură, și umblândŭ prin casă le arunca îndărătulŭ sĕŭ ḑicêndŭ: «Acestea ți-le daŭ, și cu aceste bóbe mĕ rescumpĕrŭ pe mine și pe aĭ meĭ,» și acestea le repeta de 9 orĭ, fără să se uite înapoĭ, creḑêndŭ că umbra mortuluĭ culege acele bóbe (32). Se maĭ spăla odată, și lovindŭ în table (taniere) de aramă, se ruga de suflete ca să se îndepartă, ḑicêndŭ: Manes exite paterni! (eșițĭ sufletelorŭ părintescĭ) și pe urmă era iertatŭ să caute împrejurŭ.

Cu timpulŭ larvele s'aŭ creḑutŭ numaĭ de duhurĭ rele, și de nălucĭ, carĭ pe ceĭ viĭ îĭ sminteaŭ din fire, ba și în lumea de josŭ pentru ceĭ morțĭ încă eraŭ turburătóre, și se închipuiaŭ și ca și schelete; și Mania a încetatŭ de a fi mama larilorŭ, ci s'a numitŭ a larvelorŭ (33).

IN 7—14 MAIU.

Vesta.

Vesta e ḑîna foculuĭ de pe vatra Romeĭ și a caselorŭ, preste totŭ e ḑîna foculuĭ sântŭ de pe altarŭ, și acestŭ înțelesŭ a trecutŭ de la ea în cultŭ și la servele sale, vergurile vestaline, carĭ rugându-se pentru poporulŭ romanŭ, se numescŭ ḑîne.

Vestalinele nu servescŭ numaĭ Vesteĭ ci și poporuluĭ romanŭ, și

(31) Ovidiŭ V. 433. Signaque dat digitis medio cum police unctis, occurat tacite, ne levis umbra sibi.

(32) Varro la Non. Marc. p. 135. Quibus temporibus in sacris fabam iactant noctu ac dicunt se lemures domo extra ianuam eiicere.

(33) Seneca ep. 24. larvarum habitum, nud's ossibus cohaerentium. Paul p. 128. Sunt qui Marriam larvarum matrem, aviamve putant. Preller p. 501.

așa aparŭ ele la pregătirea materialelorŭ sânte pentru sacrificiŭ și espiare, anume : la sĕrbătórea Fordicidia și Palilia ; și mola salsa ce o pregătescŭ la Lupercalia, Vestalia și la Idulŭ luĭ Septembre nu e numaĭ pentru cultulŭ Vesteĭ, ci și alŭ altorŭ deități

Spicurile de lipsă pentru far (făină) din mola salsa, s'aŭ culesŭ din 7 până în 14 Maiŭ prin treĭ vestaline, cele maĭ bĕtrâne, punêndu-se în coșară de secerișŭ, apoĭ s'aŭ prăjitŭ, pisatŭ și măcinatŭ. La făina acésta s'a adusŭ și sare pregătită ; anume, sarea s'a pusŭ în avanŭ și pisezatŭ, pe urmă s'a băgatŭ într'o ólă de pămêntŭ, acoperită bine, și, ca să nu resufle, s'a lipitŭ cu gipsŭ împrejurŭ, și astfelŭ s'a pusŭ óla în cuptorŭ și aci sarea s'a cristalisatŭ într'unŭ darabŭ întregŭ. Atuncĭ s'a scosŭ sarea și tăiatŭ cu firizu de ferŭ, s'a pusŭ într'unŭ vasŭ ce sta în cămara de materialele pregătite a templuluĭ Vesteĭ, și s'a vĕrsatŭ apă curgĕtóre peste sare.

Din făina și sarea pregătită s'a făcutŭ *mola salsa*, numită adese orĭ și mola casta, far pium, ce aŭ folositŭ Vestalinele la totŭ sacrificiulŭ pentru poporulŭ romanŭ (34).

IN 12 MAIU.

Mars Ultor.

Augustŭ împĕratulŭ, în interesulu familiarŭ a dinastieĭ Iulia, care a veneratŭ pe Venus și pe Mars, a introdusŭ unŭ cultŭ noŭ pentru Mars Ultor (Marte resbunătorulŭ).

I. Cesare a edificatŭ în forulŭ sĕŭ templulŭ pentru Venus Genitrix ; și a avutŭ de cugetŭ să edifice unulŭ pentru Mars, dar astfelŭ în câtŭ nicăirĭ să nu se maĭ afle asemenea ; iară fiindŭ ucisŭ a fostŭ împedecatŭ în cugetulŭ sĕŭ. Augustŭ, fiulŭ adoptivŭ a luĭ Cesare la an. 42. ant. Cr., în resbelulŭ asupra luĭ Brutŭ și Cassiu, a făcutŭ votŭ luĭ Marte de a-ĭ ridica unŭ templu pentru resbunarea tatăluĭ sĕŭ I. Cesare (pro ultione paterna), și de aci e Mars Ultor.

(34) Fest. p. 158. numesce Muries, și mola salsa însémnă făina și sare murată. Preller p. 546.

Templulŭ s'a rădicatŭ pe forulŭ luĭ Augustŭ, numitŭ și forum Martis, și a fostŭ unulŭ din cele maĭ pompóse în Roma, și cu obiecte de memoria despre Aeneas și antecesoriĭ luĭ I. Cesare.

Acestŭ templu s'a sânțitŭ în 12 Maiŭ an. 2 ant. Cr. în presența luĭ Augustŭ, și diua sânțiriĭ, dedicațiuniĭ templuluĭ a rămasŭ de sĕrbătóre anuală (35).

In documentele de consacrațiune a fostŭ decisŭ, ca cesariĭ tinerĭ, când aŭ luatŭ toga virilă, să sacrifice în acestŭ templu; senatulŭ acì să se sfătuéscă despre resboiŭ, pace și triumfŭ; diregatoriĭ înalțĭ, trămișĭ în provincie, de acì să plece, și în apropiarea templuluĭ să se pună statuele de aramă a tuturorŭ triumfătorilorŭ. Scopulŭ a fostŭ ca gloria dinastieĭ Julie să fiă în legătură cu numele poporuluĭ romanŭ (36).

IN 13 MAIU.

Rosalia.

Scriitoriĭ amintescŭ, că la ludiĭ Floralĭ, uniĭ carĭ cureaŭ împrejurŭ, aveaŭ florĭ și maĭ alesŭ rose, și prin grăbirea cursuluĭ, arĕtaŭ trecerea întregeĭ suavitățĭ naturale, adecă că frumusețea pere ca flórea. Rosa maĭ multŭ de câtŭ tóte florile a fostŭ simbolulŭ primăvereĭ și alŭ veselieĭ, și rosa a figuratŭ în acéstă calitate și în Italia cu ocasiunĭ private și publice (37).

După feriale (calendarulŭ de sĕrbătorĭ) din Capua, în 13 Maiŭ în Capua a fostŭ serbătórea roselorŭ, iară după calendarulŭ luĭ Constantinŭ, sĕrbătórea roselorŭ saŭ Rosalia în Roma a fostŭ la 23 Maiŭ. Sĕrbătorĭ private de asemenea natură se pomenescŭ în orânduelile colegielorŭ singulare și în inscripțiunĭ monumentale (38).

(35) Kal. Maff. la 12 Maiŭ. Ovidiŭ F. L. V. 597. Vellei Pat. II. 100. Preller p. 325.

(36) Dio Cass. LV. 10. Svet. Oct. 29. Hartung II. 162.

(37) Philostratŭ Ep. 55. p. 360. Ovid. F. L. V. 194.

(38) Avellino Opusc. III. p. 247. Marini. Arvales p. 573. Preller p. 381.

IN 15 MAIU.

A. Sacra Argea.

Puterile elementare s'aŭ privitŭ de sânte, și deosebĭ puterea curgeriĭ apeĭ; iară cutezarea ómenilorŭ, ca unŭ rîŭ să-lŭ subjuge prin punte (39), s'a credutŭ de pĕcatŭ.

Rîulŭ Tiber adese orĭ a esundatŭ și a stricatŭ punțile, și s'a disŭ că acésta e mânia luĭ Dumnedeŭ, și pentru acésta republica a suferitŭ numaĭ *puntea sublicia*, și numaĭ din lemnŭ. Când se reînoia puntea, se făcea sacrificiŭ cu ceremoniĭ felurite și de amêndóue părțile rîuluĭ Tiber, sub supravegherea pontificilorŭ (pontifices a ponte faciendo), carĭ avea între insigniele lorŭ și câte o secure.

In 15 Maiŭ a fostŭ sacrificiulŭ argielorŭ pe puntea sublicia și o sĕrbătóre de espiare.

Pontificiĭ aduceaŭ sacrificiŭ, și pe urmă vergurele vestaline aruncaŭ de pe punte în rîulŭ Tiber 24 de figurĭ de omŭ (40) împletite din papură saŭ pipirigŭ și legate cu mânile și piciórele la olaltă, și aceste figurĭ se chiămaŭ Argeĭ. La ceremonia eraŭ de față pretorulŭ cetățiĭ și alte persóne magistratuale civile.

Sacrificiulŭ a fostŭ deitățiĭ Tiberuluĭ, pentru că deilorŭ de mare și de rîurĭ sacrificiulŭ li se arunca în apă, și e apriatŭ că a fostŭ sacrificiŭ de espiarea, rescumpărarea poporuluĭ. Se crede că figurile acestea se aruncaŭ în memoria Argivilorŭ (41), cariĭ aŭ venitŭ la Roma cu Hercules, și anume, că Hercules a întrodusŭ datina acésta în loculŭ sacrificiuluĭ de ómenĭ, — și figurele sunt cași ecuivalentŭ deitățiĭ pentru ómeniĭ aruncațĭ în Tiberŭ, pentru că sunt date cum că la Idulŭ luĭ Maiŭ se aruncaŭ bătrânĭ câte de 60 de anĭ (sexagenarii de ponte) în apă.

(39) Inscripțiunea pe capulŭ poduluĭ luĭ Traianŭ la Dunăre a fostŭ: Ecce sub jugum mititur Danubius.

(40) Uniĭ punŭ 30 de figurĭ, pentru că în Roma eraŭ 30 de curiĭ în carĭ aŭ fostŭ împărțițĭ cetățeniĭ. Hartung II. p. 105.

(41) Argiviĭ poporŭ din Argos, de aci Argeĭ. p. 106.

Figurele de papură 24 representa 24 de părţi ale Romei vechie (caşi suburbie), şi tótă figura representa pe omulŭ de sacrificiŭ, ce îlŭ dedea o parte de cetate (42).

IN 15 MAIU.

B. Dies Mercurii et Maiae.

Mercuriŭ a fostŭ ḑeulŭ neguţătoriei şi ḑeulŭ apĕrătorŭ alŭ neguţătorilorŭ (mercatores) şi alŭ colegiului lorŭ. Cultulŭ luĭ s'a întrodusŭ sub influinţa legăturei de comerciŭ cu Grecii, căcĭ Roma vechiă nu a avutŭ comerciŭ independinte, şi Romanii pe Hermes, ḑeulŭ de comerciŭ alŭ Grecilorŭ l'aŭ numitŭ Mercuriŭ (43).

Templulŭ luĭ Mercuriŭ, de la capĕtulŭ circuluĭ maximŭ s'a fundatŭ la an. 259, în Idulŭ luĭ Maiŭ, cu referinţă la originea luĭ Mercuriŭ de la Jupiter, ḑeulŭ tuturorŭ idurilorŭ, şi de la Maia, identificată cu Maia mama luĭ Hermes.

Sĕrbătórea neguţătorilorŭ a fostŭ în 15 Maiŭ, caşi ḑiua în carea s'a dedicatŭ acestŭ templu ḑeităţiĭ luĭ Mercuriŭ (44).

In ḑiua acésta neguţătorii sacrificaŭ nu numaĭ luĭ Mercuriŭ, ḑeuluĭ de vindere şi de cumpĕrare, ci şi mameĭ luĭ (45), şi aprópe de templu spre pórta capena era unŭ isvorŭ, de unde neguţătorii în ḑiua de aḑĭ îşĭ aduceaŭ apă (46).

Neguţătorulŭ acì îşĭ îmmuia unŭ ramŭ de laurŭ şi-şĭ stropia capulŭ, iară acasă marfa sa, rugându-se luĭ Mercuriŭ, ca să se spele

(42) Festu p. 334. Paul p. 75. Varro L. L. VII. 44. Ovidiŭ F. L. V. 621. Plut. Quest. Rom. 32. Preller p. 515. Veḑĭ 16. şi 17 Martiŭ.

(43) In inscripţiunile vechie se află Mirqurios, şi Mircurios, iară Hermes în Etruria s'a numitŭ şi Turms, ce se crede că s'a formatŭ ca Turan, din grecesce Urania. Mercurius se deduce maĭ de aprópe din merces = marfă. Preller p. 597.

(44) Paul, p. 148. Maiis Idibus mercatorum dies festus erat, quod eo die Mercurii aedes esset dedicata. Martial. XII. 67. Maiae Mercurium creastis Idus.

(45) Maĭ multe inscripţiunĭ cu «Mercurio et Maiae».

(46) Ovidiŭ F. L. V. 673. Isvorulŭ e aḑĭ în grădina Camaldulensilorŭ, preoţiĭ dela S. Grigoriŭ. E. Kluszmann F. L. lui Ovidiŭ p. 199.

de pe capulŭ sĕŭ și de pe marfa sa vina de înșelăciune, și să aibă câștigŭ în tóte.

Cultulŭ luĭ Mercuriŭ a străbătutŭ din Roma preste tóte țĕrile romane cu simbólele luĭ, carĭ sunt bĕțulŭ cu șerpĭ și punga cu banĭ (47).

IN 17, 19 ȘI 20 MAIŬ.

Ambarvalia.

Acca Larentia a fostŭ muierea luĭ Faustulŭ, păstorulŭ carele a aflatŭ pe Romulŭ și pe Remŭ, și i-a luatŭ să-ĭ créscă. Acca (48) a avutŭ 12 prunci și ea cu eĭ în totŭ anulŭ a sacrificatŭ pentru pămênturile (pro agris) sale, dar murindu-ĭ unŭ pruncŭ, a primitŭ pe Romulŭ cași pe fiŭ adoptatŭ în loculŭ prunculuĭ, și a fundatŭ colegiulŭ de «fratres arvales» (49), carĭ purtaŭ cunună de spicŭ cu legătura albă de lână (in fulae). Colegiulŭ frațilorŭ arvalĭ a fostŭ unŭ institutŭ din cele maĭ vechĭ și de frunte în Roma, încă Romulŭ ca și rege, fiindŭ frate arvalŭ a redicatŭ, vada colegiuluĭ și a întăritŭ religiunea agricultorilorŭ (plugarilorŭ).

Colegiulŭ frațilorŭ arvalĭ a avutŭ înainte stătătorŭ, numitŭ *Magister*, și s'a alesŭ din anŭ în anŭ la sĕrbătórea anuală, și a avutŭ suplinte pe Promagister. Se crede, că și Romulŭ a fostŭ magistrulŭ colegiuluĭ. Dacă a muritŭ unŭ frate arvalŭ, loculŭ luĭ s'a împlutŭ prin cooptațiune, o formă de alegere din partea celorŭ-alalțĭ frațĭ. Colegiulŭ a avutŭ flamenulŭ și proflamenulŭ adică preotulŭ sĕŭ propriŭ; și pentru serviciŭ și pregătirea de sacrificiŭ și de ospĕtărĭ

(47) Inscripțiunile la Orell. Nr. 1404. Mercurio lucrorum potenti et conservatori. Nr. 1409. Deo Mercurio Nudinatori Nr. 1410. Mercurio Negotiatori. Preller p. 596.

(48) Akka în sanscrita însémnă mama, și în limba prunciloră s'a ḍisŭ Atta. Larentia e în legătură cu larii, și atuncĭ e mama larilorŭ, e nutricea luĭ Romulŭ și Remŭ și astŭ-felŭ mama frațilorŭ arvalĭ. Acca e încă ḍîna țarineĭ Romeĭ, și atuncĭ e identica cu Flora. Preller p. 422.

(49) Varro L. L. V. 85. Fratres arvales dicti sunt; qui sacra publica faciunt propterea ut fruges ferant arva, a ferendo et arvis, fratres arvales dicti. Pliniŭ H. N. XVIII. 2, 6. arvorum sacerdotes.

a avutŭ camilĭ, adecă prunci ministranţĭ din familiele cele de frunte, şi apoĭ personagiŭ de serviciŭ. Incuiătorĭ (cluceri), strigătorĭ, scriitorĭ etc., şi se numĕra între colegiile de frunte preoţescĭ ale Romeĭ. Adunările şi funcţiunile lorŭ aŭ fostŭ *ordinare*, dacă făceaŭ datorinţele religióse regulate, şi *straordinare*, dacă din ocasiunĭ anumite trebuiaŭ să facă serviciŭ divinŭ.

Centrulŭ tuturorŭ afacerilorŭ de serviciulŭ divinŭ a fostŭ cultulŭ pentru Dea Dia adecă ḑîna Dia, precum se numesce ḑeitatea venerată de fraţiĭ arvalĭ în documentele lorŭ. Acéstă ḑînă a fostŭ o ḑeitate de pămêntŭ şi de agri, de o însuşire cu Tellus Ceres, Ops, Flora, Fauna, saŭ dóră şi identică cu acestea, şi specialminte identică cu Acca Larentia, ḑîna ţarineĭ Romeĭ (50).

Păduriţa ḑîneĭ a fostŭ de drépta Tiberuluĭ, la drumulŭ câmpuluĭ, şi cincĭ mile romane de la pórta Romeĭ. Pregătirile se făceaŭ în casa magistruluĭ, iară cele momentóse pentru serviciulŭ anualŭ alŭ ḑîneĭ se împlineaŭ în păduriţa anumită.

Sĕrbătórea în onórea ḑîneĭ s'a ţinutŭ în Maiŭ, pe timpulŭ când s'aŭ coptŭ primele fructe de câmpŭ, şi eraŭ aprópe de secerişŭ. După documentele aflate de la fraţiĭ arvalĭ, sĕrbătórea s'a ţinutŭ în 17, 19, şi 20 Maiŭ; une-orĭ cu ḑece ḑile maĭ târḑiŭ, adecă în 27, 29, şi 30 Maiŭ, dóră după cum s'aŭ coptŭ bucatele în Italia cu clima caldă; şi magistrulŭ la începutulŭ anuluĭ (1 Martiŭ) spunea înainte ḑilele sĕrbătoriĭ.

Sĕrbătórea s'a numitŭ Ambarvalia (51) şi ca ordinariă s'a ţinutŭ în ḑilele anumite. Cea straordinară se ţine de sĕrbătorile mobile.

In 17 Maiŭ, adecă întâia ḑi de sĕrbătóre fraţiĭ arvalĭ aŭ serbatŭ în casa magistruluĭ orĭ în a promagistruluĭ. Diminéţa s'a ţinutŭ serviciŭ divinŭ pentru Dea Dia cu sacrificiŭ de tămâiă şi de vinŭ, şi

(50) In tradiţiunea Romeĭ, Hercules e geniulŭ creatorŭ şi binefăcĕtorŭ alŭ ţarineĭ (pămêntuluĭ) Romeĭ, şi Acca Larentia e amoréza luĭ, şi astfelŭ ea cu Dea Dia e identică în cultulŭ fraţilorŭ arvalĭ.

(51) Ambarvalia e compusŭ din *ambio*, amblu împrejurŭ, şi din *arvum*, arătură, locŭ de aratŭ. Hartung II p. 145. pune o ḑi de Ambarvalia pe 11 Maiŭ (V. Id. Maj.)

frații atingeaŭ bucate uscate de anŭ, și verdĭ din anulŭ acesta (52), o pâne încununată cu laurŭ se da împrejurŭ din mână în mână, idolulŭ dîneĭ se ungea, și apoĭ se ținea ședință. După amédĭ frații se scăldaŭ și adunându-se se ospétaŭ cu patru camilĭ ministranțĭ, și apoĭ iară sacrificaŭ tămâiă și vinŭ. Pruncii acești după datina vechiă duceaŭ din mâncărĭ și deosebĭ din fructele nóue câte ceva pe altarŭ, primiaŭ unguente și cunune, atingeaŭ încă odată cerealele, și punêndu-se la masă, ce rămânea se împărția și ducea acasă. După acésta frații arvalĭ se despărțiaŭ strigândŭ : feliciter! (norocosŭ).

In 19 Maiŭ, adecă a dóua ḑi de sĕrbătóre, frații arvalĭ încă de diminéță se adunaŭ în pădurița dîneĭ Dia, unde eraŭ templulŭ, altarŭ mare, și maĭ multe altare micĭ, unŭ tetrastylŭ și unŭ circŭ.

Magistrulŭ aducea sacrificiŭ de espiare anume dóuĕ purcele și o vacă albă (53) pe urmă frații se adunaŭ în tetrastylŭ (edificiŭ religiosŭ), mâncaŭ din purcele și din sânge, și apoĭ porniaŭ în procesiune cu capulŭ acoperitŭ și încununatŭ cu cununĭ de spicŭ și cu legătură albă, și umblaŭ în pădurița pe la altare, unde magistrulŭ în numele tuturora sacrifica unŭ mielŭ grasŭ și după sacrificiŭ, aducêndŭ toțĭ darurĭ de tămâiă și de vinŭ, se reîntorceaŭ la templu, și magistrulŭ cu flamenulŭ înaintea templuluĭ făcea altŭ sacrificiŭ, iară în lăuntru toțĭ aduceaŭ unŭ darŭ în óle, făceaŭ rugăciunĭ asupra ólelorŭ, ședeaŭ pe scaune de pétră și, împărțindŭ poporuluĭ adunatŭ pânĭ încununate cu laurŭ, se ungea chipulŭ dîneĭ și se închidea templulŭ.

Afară frații arvalĭ începeaŭ unŭ saltŭ numitŭ tripudium, împrejurulŭ altaruluĭ, se împărțiaŭ în treĭ grupe, și cântaŭ : Larilorŭ ajutațĭne! Marte, nu lăsa ciuma asupra poporuluĭ; sătulŭ de strepitŭ me reîntorcŭ în templulŭ tĕŭ, și încétă de a sbiciui caiĭ tăĭ de luptă etc.

(52) In documente : Fruges aridas et virides contigerunt. Preller p. 426.

(53) Ad aram immolavit porcilias piaculares duas luci coiquendi et operes faciundi, ibique vaccam honorariam albam ad foculum immolavit. Marini p. 309. Preller p. 427.

După ceremoniele acestea, frații arvalĭ alegeaŭ pe magistru și pe flamenŭ pentru anulŭ viitorŭ, țineaŭ ospětare comună și se duceaŭ în circulŭ ḍîneĭ Dia, unde unŭ pruncŭ anume destinatŭ dedea semnŭ ca să se încépă cursulŭ cu bige (doĭ caĭ) și quadrige (patru caiĭ), și după aceștia urmaŭ săritoriĭ (desultores) sub presidiulŭ unuia saŭ maĭ multorŭ frațĭ, cariĭ împărțiaŭ de premie ramĭ de palme, și cunune argintiĭ de spicŭ.

După circŭ, se reîntorceaŭ la casa magistruluĭ în Roma, maĭ mâncaŭ și, sacrificândŭ cu amirosurĭ și cu vinŭ, împărțiaŭ cunune și alte darurĭ și se despărțiaŭ.

In 20 Maiŭ, adică a treia ḍi de sěrbătóre, se repețiaŭ ceremoniele din ḍiua întâia.

IN 21 MAIU.

Agonalia.

Mars e între ceĭ maĭ potințĭ ḍeĭ de sporirea animalelorŭ și de agricultură, e dăruitorŭ de bine-cuvêntarea naturală și amânătorŭ de tótă paguba (averruncus) ce o aduce timpulŭ rěŭ, morbulŭ și alte calamitățĭ asupra câmpuluĭ.

In onórea luĭ Mars s'a ținutŭ în 21 Maiŭ sěrbătórea Agonia saŭ Agonalia. (Veḍĭ 9 Ianuariŭ) (54).

IN 23 MAIU.

Rosalia în Roma.

(Veḍĭ 13 Maiŭ).

IN 23 MAIU.

Tubilustrium.

Vulcanŭ se privia de faurulŭ maiestrosŭ și de antestatorulŭ tuturorŭ lucrurilorŭ ce se producŭ prin focŭ.

Din acestŭ punctŭ de vedere ḍeulŭ Vulcanŭ a avutŭ o sěrbătóre

(54) Ovidiŭ F. L. V. 721. ad Ianum redeat, qui querit Agonia quid sint. Varro F. L. VII. 602. Preller p. 301. E. Kluszmann în Ovid. p. 161. 199.

în 23 Maiŭ, şi atuncĭ trâmbiţele şi alte instrumente de metalŭ ce se produceaŭ prin focŭ, şi ce se folosiaŭ la serviciulŭ divinŭ se lustraŭ, adică se curăţiaŭ în înţelesŭ religiosŭ, şi luĭ Vulcanŭ deuluĭ de focŭ i se făcea sacrificiŭ. (Vedĭ 23 Martiŭ) (55).

IN 24 MAIU.

Q. R. C. F. saŭ Regifugium.

Acéstă sĕrbătóre e identică cu acea din 24 Februariŭ.

IN 25 MAIU.

Fortuna Primigenia.

Templulŭ Fortuneĭ Primigenie pe muntele Quirinalŭ s'a votatŭ în resboiulŭ cu Hanibalŭ la an. 204 ant. Cr. şi s'a sânţitŭ la 25 Maiŭ în 194.

De atuncĭ acéstă ḑi s'a ţinutŭ de sĕrbătóre ca ḑiua fundăriĭ şi dedicaţiuniĭ acestuĭ templu (56). (Veḑĭ 11 Aprile).

IN 29 MAIU.

Honos et virtus.

Virtus (virtutea) adică vitejia militară şi Honos (onórea) adică recunóscerea prin onóre cetăţenéscă aŭ fostŭ înḑeite.

In Roma s'aŭ ziditŭ maĭ multe temple pentru aceste ḑeităţĭ saŭ la olaltă saŭ deschilinite.

Q. Fabiŭ Verrucosŭ în an. 233 ant. Cr. a redicatŭ templu pentru Honos lângă pórta capena. M. Marcelu, cuceritorulŭ de la Syracusŭ, a renovatŭ acestŭ templu şi a adausŭ o ţelă pentru Virtus. Scipio junior, după cucerirea Numanţieĭ, a edificatŭ unulŭ pentru Virtus, şi Mariu din prăḑile dela Cimbri şi Teutonĭ a redicatŭ altulŭ pen-

(55) Ovidiŭ F. L. V. 725. Preller p. 529.

(56) Ovidiŭ F. L. V. 729. E. Kluszmann p. 199. ḑice că P. Semproniŭ Sophu l'a ziditŭ, şi Q. Marciu Ralla l'a sânţitŭ.

tru ambele deități și astfelŭ învingĕtorulŭ își rădică și sieși monumentŭ.

Honos s'a închipuitŭ ca unŭ june copilașŭ, și Virtus ca o fată tînĕră.

Augustŭ a destinatŭ diua 29 Maiŭ de sĕrbătórea comună a acestorŭ deități cu influință asupra sorții imperiului (57).

SĔRBĂTORĬ IN IUNIU.

IN 1 IUNIU.

A. Juno Moneta.

Calendele, adică întâia di a luĭ Juniŭ (1) a fostŭ închinată în specie Junonii Monete (2).

Camilŭ a făcutŭ votulŭ, și la an. 410 alŭ Romeĭ (344 ant. Cr.) s'a rădicatŭ templulŭ în cetate pe acelŭ locŭ unde a fostŭ casa luĭ Manliu Capitolinŭ (3).

In 1 Iuniŭ a fostŭ diua fundării templuluĭ pentru Juno Moneta.

Juno Moneta, cași dînă de înălțimĭ și cetate, se caracteriséză și

(57) In inscripțiunĭ la Orell. Nr. 1842. Virtuti et Honori. Nr. 3681. Honoris et virtutis causa. Liviŭ XXVII. 25. Cic. de leg. II 23. Preller p. 613.

(1) Ovidiŭ F. L. I. v. 41. Tertius (Maius) a senibus, juvenum de nomine quartus. V. 78. Junius a juvenum nomine dictus habet. VI. 88. Iunius est juvenum, qui fuit ante, senum. Numele Juniŭ e dară de la june. In fasti Laurentinilorŭ de la Lanuviu, Aricia, Tibur și Praeneste, Juniŭ s'a numitŭ Junonius și Junonalis dela Juno, și Paul. p. 103 dice : Junium mensem dictum putant a Junone. Idem ipsum dicebant Junonium et Junonalem. Vedĭ și Ovidiŭ VI 61, est illic mensis Junonius etc.

(2) Predicatulŭ Moneta se derivă dela acea împrejurare, că aprópe de templu a fostŭ Monetăria statuluĭ (Preller p. 252), saŭ că chiar în templu s'aŭ făcutŭ monetele (Hartung II. 69), saŭ dela moneo a admonea, care a admoneatŭ la unŭ cutremurŭ de pămêntŭ să i se sacrifice o scrófă de fĕtatŭ. Cic. Div. I. 45. II. 32.

(3) Pe acestŭ locŭ înaltŭ e adĭ biserica și mănăstirea S. Maria în Araceli. Becker Handb. I. 392.

prin aceea, că cornicii (paserile), i-aŭ fostŭ sacri, și dincolo de Tiberŭ într'unŭ locŭ alŭ ḑînelorŭ Cornisce a fostŭ venerată (4). Cornicii se ţinŭ bucurosŭ la înălţimĭ, și servescŭ de societate și altorŭ ḑîne de cetăţĭ p. e. ḑîneĭ Pallas Athene în Athene, totŭ de odată sunt paserĭ de timpŭ, căcĭ prin croncănirea lorŭ prorocescŭ plóia și pentru acésta sunt paserile profetice ale Junoneĭ (5).

IN 1 IUNIU.

B. Mars Gradivus.

Mars cu predicatulŭ Gradivus (6) a avutŭ sĕrbătóre comună cu Juno.

Templulŭ luĭ Mars Gradivus a fostŭ pe Via appia, cu frontispiciŭ cătră pórta capena, și dela templu până la pórtă a fostŭ unŭ porticŭ, adică cale acoperită.

Beliducele, când pleca cu ostașiĭ la resboiŭ, venia cu armata la acestŭ templu, și ţinea o lustraţiune (curăţire religiósă) peste armată.

La 1 Iuniŭ se ţinea sacrificiŭ în acestŭ templu (7).

IN 1 IUNIU.

C. Tempestas.

Tempestăţile (viscolele, vihorile) și vênturile s'aŭ veneratŭ în Italia și în provinciile apusene, ca demonĭ și binefăcĕtorĭ și periculoșĭ pe uscatŭ și pe mare.

(4) Paul. p. 64. Preller 252. Corniscarum divarum locus erat trans Tiberim cornicibus dicatus, quon in Junonis tutela esse putabantur. Lat. Cornix, nem. Krähe ung. Varju. fr. corneille it. cornachia, românesce cĭóra négră saŭ croncanŭ.

(5) Ovidiŭ Liber Amor. II. 6. 34. Virg. Georg. I. 388. Horatiu od. III. 17. 12. Preller p. 253.

(6) Gradivus din gradior a porni, pleca, merge, — e Marte celŭ ce pornesce armata. Paul. p. 97. Gradivus Mars appellatus est a gradiendo în bello ultro citroque.

(7) Ovidiŭ VI. 191. Liviŭ XII. 1. Preller p. 309. 323. Hartung II. 162.

Intre demonii binefăcĕtorĭ a fostŭ Favonius (8) identicŭ cu zefirulŭ la Grecĭ, și era fructuatorŭ pentru că pe la mijloculŭ luĭ Februariŭ elŭ aducea primăvara și rîndunéua.

Intre demonii stricătorĭ aŭ fostŭ vênturile de médă-nópte, carĭ se cărau din munții nordicĭ, ducêndŭ cu sine o rĕcélă străbătĕtóre la meduhă, și care ucidea vegetațiunea tînĕră. Aceste vênturĭ se chiămaŭ Septemtrio și Aquilo, care veniaŭ cu aripĭ de vulturĭ, simbolulŭ pentru o putere străbătĕtóre și asăltătóre (9). Vênturile de amédădi asemenea aŭ fostŭ demonĭ stricătorĭ, căcĭ aduceaŭ cu sine norĭ deșĭ, saŭ ferbințélă adormitóre, și se chiămaŭ Auster, carele tómna aducea multe tempestățĭ, și se credea a fi înzestratŭ cu fulgerŭ cași Jupiter, și celŭ-alaltŭ se chiăma Africus, ce sufla de către Africa (10).

Tempestățilorŭ și vênturilorŭ (tempestatibus ventisque) li se rădicaŭ capele și altare la porturĭ de mare și la pociórele munțilorŭ înalțĭ, unde lăcuescŭ ele, așa la muntele Volturŭ din Apulia, carele pentru Italia a fostŭ scaunulŭ vênturilorŭ și a datŭ numele Volturius (11) pentru vêntulŭ de acolo.

Deitățile de tempestățĭ și de vênturĭ se veneraŭ și la olaltă cu Jupiter, domnulŭ lorŭ pe uscatŭ, și cu Neptunŭ, peste cele de pe mare (12).

(8) Favonius (cași Faunus) spirtŭ de munte, se deduce din *Favere*. Lucrețiŭ I. 11. Genitabilis aura Favoni. V. 735. Praenuntius ante pennatus graditur Zephyrus.

(9) Varro la Non. Marc. p. 46. Ventique frigido se ab axe eruperant frenetici, Septemtrionum filii secum ferentes tegulas, ramos syrus.

(10) Lucr. V. 742. Inde aliae tempestates ventique secuntur; altitonans Volturnus et Auster fulmine pollens. Serv. V. A. VIII. 429. Nonnulli vero manubias fulminis his numinibus i. e. Jovi Junoni, Martio et Austro Vento adserunt attributas. Virg. Georg. III 177. Nigerrimus Auster. Preller R. M. p. 291.

(11) Și Volturnus după (10) Móra, unde se dubescŭ șubele, se numesce piua în Reșinari, și este o cadă unde se aruncă șubele în apă rece, și aceea se numesce *Vultóre*, cuvêntŭ de o rădăcină cu Vultur orĭ Volturius.

(12) Inscript. Orell Nr. 5615. Iovi Optimo Maximo autori bonarum tempestatum.

Vênturilorŭ bine-făcĕtóre, fructuătóre și liniștitóre (tranquilitas) se dedeaŭ sacrificie albe, iară celorŭ rele, adecă vênturilorŭ equinopțiale și de iarnă, li se sacrificaŭ animale negre, de regulă țapĭ și mieĭ negri.

Daca beliducele romanŭ avea să pórte rĕsboiŭ pe mare, sacrifica și tempestățilorŭ și vênturilorŭ, și sacrificiile de sânge le acufunda în apă, în mare (13). L. Corneliu Scipio a fundatŭ în Roma unŭ templu pentru Tempestas lângă pórta Capena, la an. 259. ant. Cr.; a făcutŭ votulŭ, pentru că flota sa a fostŭ prăpădită de tempestățĭ.

In 1 Iuniŭ s'a făcutŭ sacrificiŭ în acestŭ templu (14).

In Italia se credea, că vênturile, viscolele, grindinele se puteaŭ molcomi precum și ațița și aduce prin fărmĕcăturĭ (15).

IN 1 IUNIU.

D. Cranae saŭ Cardea.

Lângă Tiber a fostŭ unŭ gaiŭ alŭ luĭ Helernŭ, și aci a locuitŭ nimfa Cranae, virgină și robustă cași Diana. Dacă atare june îĭ vorbia de amóre, îlŭ mâna înainte în gaiŭ, dar să nu caute îndĕrĕptŭ, și apoĭ ḑîna se făcea nevĕḑută.

O dată ḑeulŭ Janŭ a venitŭ la Cranae (16) a vrutŭ să păcăléscă și pe acesta, însă ḑeulŭ, avêndŭ dóuĕ fețe, a prins'o și pentru amórea eĭ a dăruit'o cu dreptulŭ de apĕrarea țîțînelorŭ ușeĭ (jus car-

(13) Octaviŭ în resboiulŭ asupra luĭ S. Pompeiŭ, în portulŭ de la Puteoli a sacrificatŭ : Ventis bonis, Neptuno et Tranquilitati. Cic. Nat. Deor. III. 21 Liviŭ. XXIX 27.

(14) Ovidiŭ F. L. VI. 193.

(15) Pliniŭ H. Nat. XVII. 28. XVIII. 29. Cum averti carmine grandines credant plerique cuius verba inserere non equidem serio ausim. Seneca Qu. N. IV. 7. rudis adhuc antiquitas credebat et atrahi imbres cantibus et repelli. Preller p. 292. 4.

(16) Cranae se deduce din Κρανεία (Kornelkirschbbaum, Hartriegel, cornus) pomulŭ Cornŭ. Preller p. 605. Dic. Gr. de Rost p. 592. E o personificațiune a cornuluĭ, precum e Fata din Dafinŭ în Basmele de G. Fundescu p. 1

dinis) și astŭ-felŭ a făcut'o de dîna Cardea (17) apĕrătóre de intrare și de ieșire prin ușă, o putere de a luĭ Janŭ; și a dăruit'o încă și cu unŭ spinŭ albŭ (spina alba), ca cu acesta să pótă pefuga tóte relele dela ușă, și maĭ alesŭ strigoile grozave, carĭ vinŭ nóptea la légănŭ și sugŭ sângele de la copiiĭ micĭ, și astfelŭ a făcut'o fermecătóre și descântătóre.

Cranae maĭ târdiŭ s'a numitŭ și Carna (18) care scutesce carnea și sângele omuluĭ, și-ĭ da putere, și uniĭ o dicŭ de dînă diferită de Cranae, însă e identică, de óre-ce Carna asemenea e dînă de intrare și de eșire, și până ce o mamă zace în sĕptĕmâna după nascere, Carna pădesce la ușă și ferĕstră, ca să nu vină vre-o nălucă orĭ strigóiă la pruncŭ, și fiindŭ-că ea scie măiestriĭ tainice, îĭ place a se ținea ascunsă (19).

Pe muntele Caeliu a fostŭ unŭ săcrariŭ pentru dîna Carna, și se crede a fi fundatŭ de Juniŭ Brutŭ delocŭ după alungarea luĭ Tarquinŭ (20).

Sĕrbătórea dîneĭ s'a ținutŭ în 1 Iuniŭ, și în gaiulŭ luĭ Helernŭ pontificiĭ i-aŭ adusŭ sacrificiŭ (21), și i s'a sacrificatŭ lardŭ (clisă) și păsulă (faba) (22) și pentru acésta 1 Iuniŭ s'a numitŭ și *Calendae fabariae*.

(17) Cardo latinesce e țițîna. In vechime era puținŭ ferŭ și țițînele de la ușĭ se făceaŭ din lemnŭ de cornŭ pentru că e tare, adică din Cranae s'a făcutŭ cardo. Din Hartriegel nemțescŭ se vede ca și la nemțĭ s'a folositŭ cornulŭ de țițînă, pentru că Riegel e retesulŭ, încuietórea de la ușă.

(18) Caro la Latinĭ, carne adĭ la noĭ; și uniĭ a adusŭ pe Carna în legătură cu caro, însă e numită, pentru că carna s'a formatŭ din Cranae, Ovidiŭ în VI. 101 o numesce Carna, dar în 107 dice: Cranae dixere priores, ceĭ maĭ vechĭ Romanĭ aŭ numit'o Cranae.

(19) Ovidiŭ la versulŭ 151, unde descrie chiămarea și însușirea dîneĭ ca descântătóre, iară o numesce Cranae, decĭ Carna, Cardea și Carnae sunt totŭ acea dînă.

(20) Fanum Carnae. Tertul. ad Nat. II. 9.

(21) Ovidiŭ VI. 106.

(22) Macrobiŭ Sat. I. 12. 33. Cui pulte fabacia et larido sacrificatur quod his maxime rebus vires corporis roboretur. Ov. VI. 181.

Toţĭ mâncaŭ ađĭ păsulă, şi se credea ca celŭ ce póte mânca aşa ceva nutritorŭ, va fi sănătosŭ peste totŭ anulŭ, şi se rugaŭ de đînă ca să le ţină anima, rărunchiĭ şi maţele (23) în sănătate.

Despre puterea đîneĭ Cranae asupra strigóielorŭ se află următórele (24).

Strigóiele (25) sunt făpturĭ cu aripĭ şi pene sure, capulŭ mare şi ochiĭ involbaţĭ; cu cioculŭ făcutŭ pe răpire şi ghiarele cu unghiţe, numaĭ nóptea sbóră, şi pe pruncii fără de nutrice îĭ ameninţă; iaŭ trupulŭ din légănŭ, şi cu ciocul rîmăe în maţele de lapte, şi îşĭ împlu gîtulŭ de sânge sorbitŭ. Strige e numele lorŭ, pentru că aŭ datina de a scârşni în nóptea îngrozitóre. Saŭ se nascŭ în formă de paserĭ, saŭ farmeculŭ rĕŭ, strămută după mórte pe muierile bătrâne, în astfelŭ de paserĭ. Ele veniră în dormitoriulŭ luĭ Proca, pruncului de rege latinŭ, fiindŭ numaĭ de cincĭ đile, şi era să cadă de pradă próspătă a lorŭ. Cu limbele lorŭ nesăţióse sorbiaŭ sânge din peptulŭ pruncului; nefericitulŭ sbéră şi cere ajutorŭ, şi la glasulŭ luĭ înfricoşatŭ nutricea curge la elŭ şi îĭ află feţele sfâşiate de unghiile recĭ. Ce să facă? colórea feţeĭ era ca şi la frunđele târđiĭ, ce iarna nóuĕ le vatămă. Nutricea s'a grăbitŭ la đîna Cranae şi îĭ spune tréba, iară đîna îĭ đice: «N'aibĭ frică, copilaşulŭ va fi sănătosŭ!» şi đîna a venitŭ la léganŭ unde plângea tata şi mama şi li-a đisŭ: «Incetaţĭ cu lacrămile, eŭ însă-mĭ îlŭ voiŭ vindeca!» De locŭ a atinsŭ de treĭ orĭ stâlpulŭ uşeĭ cu ramulŭ de spinŭ albŭ, şi a însemnatŭ de treĭ orĭ pragulŭ uşeĭ, şi a stropitŭ intrarea cu apă, pentru că apa are putere de farmecŭ, şi luândŭ în mână maţe de purcea de dóuă lunĭ, a đisŭ: «Paserile nopţiĭ! cruţaţĭ maţele pruncului; pentru pruncul

(23) Ut iecinora et corda quaeque sunt intrinsecus viscera salva conservet. Sub cor (anima) Kardia se înţelege stomaculŭ, organulŭ pentru mâncărĭ. Horat. Sat. II. 3. 29. Lucretiŭ VI. 1150. Şi ađĭ durerea de stomacŭ se numesce la romanĭ durere de animă.

(24) Ovidiŭ F. L. VI. 133—168.

(25) In Ovidiŭ striga se deduce din stridere a şuiera scârşni din dinţĭ. Strix lat. e buha, grec. στρίνξ, o pasĕre de nópte cu tonŭ răguşitŭ. Strix în înţelesŭ şi de Hexe, bossorkány, strigóia. Dic. Gr. Rost. II. p. 446. Phraseologia luĭ P. F. Wagner.

micŭ vi se cade în schimbŭ jertfă mică, animă pentru animă, şi vĕ rogŭ primiţĭ maţe pentru maţe, acéstă viaţă (de purcea) vi-o dămŭ pentru alta maĭ nobilă, sufletŭ pentru sufletŭ.»

După ce a jertfitŭ aşa, cele mărunte (din purcea) le pune în aerŭ şi pe aceĭ, carĭ aŭ statŭ de faţă la fapta sacră, îĭ opresce de a căuta îndereptŭ, şi pe urmă ramulŭ de spine căpĕtatŭ de la Janŭ, îlŭ pune în ferĕstră mică, care a datŭ lumină dormitoriuluĭ. Şi de atuncĭ strigele nu s'aŭ maĭ apropiatŭ de légănŭ, şi prunculuĭ i s'a rentorsŭ colórea de maĭ nainte.

IN 3 IUNIU.

Bellona.

Bellona, numită şi Duellona, e ḑîna de rĕsboiŭ, care însufleţesce pe ostaşĭ în luptă; se crede a fi de origină sabină, şi pentru acésta cultulŭ eĭ e vechiŭ la Romanĭ.

Acuşĭ se numesce muierea luĭ Mars, şi în casulŭ acesta se identifică cu Nerio la Sabinĭ, acuşĭ o soră a luĭ Mars, şi preste totŭ se identifică cu Virtus, saŭ are acestŭ predicatŭ (26).

Appiŭ Claudiŭ Caecu la an. R. 458 (296 ant. Cr.) într'o luptă sângerósă cu Etruscii a făcutŭ votŭ pentru unŭ templu în onórea Belloneĭ, şi templulŭ s'a edificatŭ aprópe de pórta Romeĭ, la marginea câmpuluĭ luĭ Mars. Acì în templu, senatulŭ ţinea şedinţe când renturna beliducele din resboiŭ, saŭ veniaŭ solĭ dela popóre, dar acelora nu le era iertatŭ să intre în Roma.

Ḑiua dedicaţiuniĭ templuluĭ s'a serbatŭ în 3 Iuniŭ (27).

Cultulŭ Belloneĭ se deosebesce de cultulŭ maĭ noŭ alŭ Belloneĭ asiatice. Patria acesteia a fostŭ Comana din Capadocia, şi ḑîna apare caşi ḑeitate de lună şi de natură în Asia mică, în Tracia, şi la alte popóre.

Cândŭ Sulla superstiţiosulŭ a fostŭ în Capadocia, Bellona de acì

(26) Varro L. L. VII. 49. Inscript. Orell. 4983. Dea Virtus Bellona.

(27) Ovidiŭ F. L. VI. 201. Kal. Venus. Liviŭ X. 19.

î-a apărutŭ în visŭ, și l'a îmbărbătatŭ asupra inimicilorŭ sĕĭ, și la an. 88 ant. Cr., venindŭ Sulla asupra Romeĭ, și-a făcutŭ unŭ triumfŭ cruntŭ, și a întrodusŭ acì și cultulŭ din Capadocia, confundândŭ deitatea națională.

Preoțiĭ ḑîneĭ s'aŭ numitŭ Bellonarii, și în esercițiulŭ religiosŭ veniaŭ în estasă și în furiă, de totŭ se sgrăbălaŭ și tăiaŭ; cu sângele lorŭ stropiaŭ altarulŭ și-lŭ încongiuraŭ sărindŭ, iară poporulŭ mânca din sângele lorŭ, atribuindu-ĭ putere da iertarea pĕcatelorŭ și curățire religiósă, cași în cultulŭ Maiceĭ Marĭ. (Veḑĭ 24 Martiŭ) (28).

IN 4 IUNIŬ

Hercules Custos.

Hercules cu predicatulŭ Custos (păzitorŭ) a avutŭ templulŭ sĕŭ, rĕdicatŭ de Sulla la sfatulŭ cărților sibilice.

Templulŭ a fostŭ lângă circulŭ Flaminŭ, și ḑiua dedicațiuniĭ s'a serbatŭ în 4 Iuniŭ (29).

IN 5 IUNIŬ.

Dius Fidius saŭ Semo Sancus.

La Sabinĭ, Umbri și la Romanĭ, a fostŭ o ființă cu numele *Dius* (30) *Fidius* (31) și se vede a fi statŭ aprópe de Jupiter, cași ḑeulŭ de lumina ceruluĭ, precum acesta s'a veneratŭ prin instituțiunea fețialilorŭ.

(28) Virg. Aeneid. VIII. 703 Horat. Sat. II. 3. 222. Gaudens Bellona cruentis. Lucanu I 565 tum quos sectis Bellona lacertis saeva movet cecinere Deos. Prel. p. 611.734. Hartung II. 155.

(29) Ovidiŭ F. L. VI. 209. Kal. Venus. Se numesce și «Hercules Magnus Custos.» Preller p. 655.

(30) Dius e dintr'o rădĕcină cu Diovis, dialis, dies. Paulŭ p. 74. Varro L. L. V. 6. Olim Diovis et Diespiter Dictus, a quo dei et dius et dictum, unde sub divo, Dius Fidius.

(31) Fidius e în legătură cu fido, fides, foedus. Ḑiua de lună plină la Etruscĭ s'a numitŭ Jovis Fiducia. Prel. p. 168. Semo a fostŭ ființă cam asemenea larilorŭ, și după cântecele fraților arvalĭ se potŭ ḑice semiḑei. Semo se crede a se deduce din semen, semino, de unde și ḑîna Semonia. Preller p. 80.

Dar Dius Fidius nu e numĕratŭ între ḑeĭ, și pentru acésta e unŭ geniŭ (și după sistema grécă unŭ heros) ce represintă pe Diovis în cercurile pămêntene, adecă Jupiter cași omŭ. D. F. are grije pe pămêntŭ de dreptŭ și de ordinea bună, și deosebĭ, în comerciulŭ omenescŭ și internaționalŭ, are grije de căsătoriă, dreptulŭ de óspe, contracte, etc.

Totŭ acéstă ființă s'a numitŭ și *Semo* (32) *Sancus* (33).

Jupiter încă a avutŭ predicatulŭ Sancus, ca ḑeulŭ maĭ mare alŭ lumineĭ și credințeĭ, și Sancus la Sabinĭ e identicŭ cu Hercules (34). Sabinii sub T. Tatiu din Cures aŭ adusŭ cultulŭ la Roma, și acì luĭ Semo Sancus, saŭ Dius Fidius, i-aŭ ziditŭ pe Quirinalŭ unŭ templu (35). Templulŭ s'a sânțitŭ abia la an. R. 288, și ḑiua sĕrbătoriĭ s'a ținutŭ la nonele (5 Iuniŭ) luĭ Iuniŭ (36).

Matrónele l'aŭ veneratŭ multŭ, pentru că e apĕrătorŭ de drepturile lorŭ în viéța căsătorescă (37).

DIN 7—15 IUNIŬ.

Vesta.

Referința ḑineĭ Vesta la nutrire și mâncare și caracterulŭ fundamentalŭ alŭ curățenieĭ și simplicitățiĭ în cultulŭ eĭ, le arétă datinele de la aceste sĕrbătorĭ.

(32) Semo a fostŭ ființă cam asemenea Larilorŭ, și după cântecele frațilorŭ Arvalĭ se potŭ ḑice semiḑeĭ. Semo se crede a se deduce din semen, semino, de unde și ḑîna Semonia. Preller pag. 80.

(33) Sancus, saŭ și Sangus e în legătură cu sancio, sanctus ce apare de o ființă purcésă din cerŭ, ființa sânțenieĭ și a credințeĭ. La Umbri s'a ḑisŭ : Fisus, și Fisovius Sancius. Preller p. 634.

(34) Fest. p. 229. Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia *Herculi aut Sanco,* qui scilicet idem est deus.

(35) Tertull. ad Nat. II. 9. est et Sanctus propter hospitalitatem a rege T. Tatio consecutus fanum.

(36) Ovidiŭ VI. 223. Kal. Venus. Preller. p. 636.

(37) Henzen la Orell. p. 162. aduce inscripțiunea : Semoni Sanco Deo Fidio Sacrum, și alta «Sanco Sancto Semeni Deo Fidio Sacrum», ce dovedescŭ identitatea numeluĭ și ființeĭ. Preller. p. 637.

In 7 Iuniŭ s'a deschisŭ penus din templulŭ ḑinei, și s'a curățitŭ și măturatŭ, și de acì acéstă sêrbătóre s'a numitŭ «curățirea templuluĭ Vesteĭ» (38). In acéstă ḑi muieriĭ flaminuluĭ dialŭ nu-ĭ era iertatŭ să se peptene și sĕ-șĭ taie unghiile.

Ḑiua sêrbătoriĭ din 9 Iuniŭ s'a chiĕmatŭ Vestalia, și atuncĭ matrónele Romeĭ mergeaŭ desculțe la templulŭ Vesteĭ, ca pe focarulŭ templuluĭ să aducă sacrificie de mâncare în blide micĭ (39), după datina cum se aduceaŭ sacrificiile pe vatra dela casele lorŭ în onórea larilorŭ și a penaților, carĭ sunt în legătură cu Vesta.

In 9 Iuniŭ a fostŭ și sêrbătórea murarilorŭ și a pitarilorŭ, spre aducerea a minte de timpulŭ vechiŭ, când totŭ omulŭ la vatra sa ìșĭ cocia pită. Aḑĭ morile (pe atuncĭ maĭ multŭ de mână) și asiniĭ carĭ le întorceaŭ, eraŭ încununațĭ, iară asinilorŭ li se lega după grumazŭ pitute pe ață înșirate. Și e o altă ḑi, când s'a făcutŭ mola salsa.

In 15 Iuniŭ, gunoiulŭ de peste anŭ adunatŭ din templu se arunca în rîulŭ Tiber, saŭ într'unŭ locŭ anumitŭ și închisŭ.

In calendarŭ ḑiua a fostŭ însemnată cu literele : Q. St. D. F. adecă «Quando stercus delatus, fas, (când gunoiulŭ s'a curățitŭ, e ḑiua liberă) (40).

IN 8 IUNIŬ.

Mens.

Mens (mintea) e personificată cași ḑeitate, și se vede a fi o altă formă pentru Venus Mimnernia și Meminia, și Venus Erycina, care se ḑice ceréscă, avêndŭ însușirĭ spirituale, și pentru acésta sta aprópe de Minerva.

Pentru Venus Erycina și Mens s'aŭ ziditŭ la an. 217. ant. Cr. temple pe Capitoliŭ, și ḑiua fundațiuniĭ s'a serbatu în 8 Iuniŭ.

(38) Ovidiŭ VI. 223. Kal. Const.

(39) Ovidiŭ VI. 304. 389.

(40) Kal. Maff. Kal. Venus. Ovidiŭ VI. 223. Varro L. L. VI. 32. Preller 543.

Mens, cași personificațiunea unuĭ simțŭ loialŭ în înțelesŭ politicŭ a avutŭ predicatulŭ Bona, și multe altare și statue. Contrariulŭ eĭ e Mens Laeva saŭ Mala (41).

IN 11 IUNIU.

A. Matralia.

Matuta (42) a fostŭ o dînă a luminei de diminéță, a aurorei, și s'a numitŭ și Mater Matuta, în înțelesŭ cași Ianus, Pater Matutinus, dar Matuta a fostŭ și predicatulŭ Iunoniĭ, și astŭ-felŭ se identifică cu acésta (43).

Matuta se dice o dînă bună și bine-cuvêntătóre, care a adusŭ lumina din întunerecŭ, și pentru acéstă muierile aŭ venerat'o ca pe o dînă de nascere și a pruncilorŭ.

S'a veneratŭ încă cași dînă de mare și de porturĭ, și în acéstă calitate s'a identificatŭ cu Leukothea grécă, și deulŭ Portumnus, deulŭ de porturĭ, i s'a datŭ de fiŭ. Cultulŭ eĭ a fostŭ lățitŭ în Italia, iară în Roma regele Serviŭ Tulliŭ i-a rădicatŭ templu pe forulŭ boariŭ (44).

Sĕrbătórea eĭ s'a numitŭ Matralia, adecă sĕrbătórea mamelorŭ, și s'a ținutŭ în 11 Iuniŭ (45).

Sacrificiulŭ pentru dînă a fostŭ o turtă, ce după datina maĭ vechiă nu s'a coptŭ, ci fertŭ. Fetele se rețineaŭ departe de templu, pentru că era sĕrbătórea matrónelorŭ, și numaĭ o muiere din întâia căsătoriă putea să încunune statua eĭ, și mamele adĭ se rugaŭ pentru pruncii dela surorile lorŭ și pentru ceĭ orfanĭ, și pe urmă pentru aĭ lorŭ (46).

(41) Ovidiŭ VI. 241. Sunt multe inscripțiunĭ : Bonae Menti. Mens Mala corespunde cu Axe la Grecĭ. Virg. Aen. II. 54. Preller p. 628.

(42) Lucrețiŭ V. 654. Matuta roseam auroram per oras aetheris differt et lumina pandit. O face de dîna dorilorŭ. Fest. p. 91. 105. 175. deduce Matuta din Matruta, Matruita, a nume din matrua cu rĕdăcina Mater. Hartung. II. 74; iară Preller p. 285 o aduce în legătură cu mane, matutinus.

(43) P. Victor. reg. urb. XI. Aedes Iunonis Matutae. Liviŭ XXXIV. 53.

(44) Ovidiŭ F. L. VI. 467. Liviŭ. V. 19. 23.

(45) Ovidiŭ F. L. VI. 469. Paulŭ p. 125. și maĭ multe calendare.

(46) Cic. Nat. Deor. III. 19. Varro L. L. V. 106.

Se purta o sclavă în templulŭ ḑînei, și pentru neîngrijirea bună a sclavelorŭ de prunci, i se dedea o palmă, ca semnŭ de satisfacțiune pentru ḑînă, cași apĕrătórea pruncilorŭ; altorŭ serve era opritŭ de a intra în templu.

IN 11 IUNIU.

B. Fortuna in foro boario.

Sórtea și norocul sunt concepte diferite, și Fors saŭ Fortuna a representatŭ ambele concepte. La începutŭ a fostŭ maĭ multŭ ḑînă de norocŭ, și maĭ târḑiŭ s'a cugetatŭ ca Sórte.

Serviŭ Tulliŭ, fiulŭ uneĭ sclave, ajungêndŭ rege, s'a numitŭ fiulŭ Fortuneĭ, și pentru acésta elŭ a fostŭ urzitorulŭ cultuluĭ eĭ, și a fundatŭ dóuĕ temple, unulŭ Fors Fortuna d'a drépta Tiberuluĭ, la întâia pétră de milă a căliĭ portuense, și altulŭ Fortuna în forulŭ boariŭ, între Tiber și între circulŭ maximŭ.

Ḑiua dedicațiuniĭ templuluĭ din forulŭ boariŭ, s'a serbatŭ în 11 Iuniŭ, totŭ de o dată ca memoria regeluĭ Serviŭ Tulliŭ (47).

IN 11 IUNIU.

C. Concordia.

Ḑîna Concordia pe timpulŭ împĕrațilorŭ și-a luatŭ altŭ caracterŭ numindu-se Augusta, căcĭ cultulŭ eĭ s'a subordinatŭ intereselorŭ personale ale împĕratuluĭ.

Livia, muierea luĭ Augustŭ, cu referință la căsătoria sa a fundatŭ Concordieĭ unŭ templu lângă porticus Liviae la an. 7. ant. Cr. Ḑiua fundăriĭ și dedicațiuniĭ templuluĭ s'a serbatŭ în 11 Iuniŭ (48).

IN 13 IUNIU.

A. Jupiter Invictus.

Jupiter cu predicatulŭ Invictus (neînvinsŭ) a avutŭ templu, ce se

(47) Ovidiŭ VI. 615. Preller p. 552.

(48) Ovidiŭ VI. 633. Preller p. 624.

crede a fi fostŭ lângă a luĭ Jupiter Stator, spre pórta palatină de cătră Via Sacra.

Ḑiua dedicaţiuniĭ templuluĭ s'a serbatŭ în 13 Iuniŭ (49).

IN 13 IUNIU.

B. Quinquatrus minusculae.

Quinquatrus minusculae (cele micĭ) în esinţă aŭ corespunsŭ celorŭ marĭ din 19 Martiŭ.

Cele micĭ s'aŭ serbatŭ în 13 Iuniŭ, ca sĕrbătóre specială pentru céta tibicinilorŭ (fluerașilorŭ), carĭ cu aĭ lorŭ umblaŭ prin cetate îmbrăcaţĭ în vestminte lungĭ și mascaţĭ, făcêndu-șĭ cu vinŭ voiă bună (50). Cu toţiĭ se adunaŭ la templulŭ Minerveĭ, ca ḑîna apĕrătóre și patrona lorŭ, și aḑĭ aveaŭ dreptŭ la o ospĕtare comună în templulŭ luĭ Jupiter Capitolinus.

Céta a fostŭ numerósă, pentru că tibiciniĭ eraŭ de lipsă să cânte la sacrificiĭ, ludĭ, înmormêntărĭ, și aveaŭ plată bună.

IN 19 IUNIU.

Minerva in Aventinŭ.

E sĕrbătóre identică cu cea din 19 Martiŭ, în câtŭ se refere la templulŭ din Aventinŭ și ḑiua dedicaţiuniĭ (51).

IN 20 IUNIU.

Summanus.

Summanus e unŭ ḑeŭ alŭ ceruluĭ de nópte și se numesce între ḑeităţile luĭ T. Tatiŭ, și statua sa de pămêntŭ arsŭ a statŭ pe tem-

(49) Ovidiŭ F. L. VI. 644. Kal. Venus. Preller p. 177. 1. și 703.

(50) Varro L. L. VI. 17. Quinquatrus Minusculae dictae Juniae Idus ab similitudine Maiorum, quod tibicines tum feriate, vagantur per urbem et conveniunt ad aedem Minervae. Ovidiŭ F. L. VI. 645. Preller p. 262.

(51) Fest. p. 333. in Aventino aedis Minervae in qua licerit scribis consistere ac dona ponere etc. Preller p. 260.

plulŭ luĭ Jupiter Optimus Maximus. Fiindŭ statua luĭ lovită de fulgerŭ, i-a cădutŭ capulŭ în Tiber, și pentru espiare la an. 278 ant. Cr. i s'a rĕdicatŭ templu lângă circulŭ maximŭ.

Însă la cultulŭ deuluĭ Summanus (52) aŭ datŭ fulgerile de nópte, carĭ sunt maĭ rarĭ, pentru că nóptea e maĭ rĕcorósă, și s'a disŭ, că fulgerulŭ de di (fulgur dium, et diurnum) purcede dela Jupiter, iară fulgerulŭ de nópte (fulgur nocturnum) de la Summanus, și celŭ de nópte s'a disŭ și fulgur summanum.

In tótă religiunea romană numaĭ Jupiter, Juno și Minerva, aŭ fulgere, dar aceste din urmă de la Jupiter. Summanus nu póte fi de câtŭ unŭ predicatŭ alŭ luĭ Jupiter, și însémnă celŭ maĭ de susŭ, ca și predicatulŭ Maximus celŭ maĭ mare, unŭ predicatŭ din cele maĭ vechĭ în Roma și eminamente pentru fulgerile de nópte (53).

Sĕrbătórea dedicațiuniĭ templuluĭ s'a numitŭ și summanalia festa, și s'a serbatŭ în 20 Iuniŭ (54).

In templu s'a adusŭ sacrificiŭ pentru deŭ, și décă nu se scia, că óre fulgerulŭ e de di saŭ de nópte, atuncĭ se sacrifica și luĭ Jupiter și luĭ Summanus, aceluia doĭ berbecĭ albĭ, și acestuia doĭ berbecĭ negri (55).

La acéstă sĕrbătóre se făceaŭ plăcinte, turte rotunde, ca unŭ darŭ pentru deŭ, și acele eraŭ în forma uneĭ róte, care simbolŭ verisimilŭ s'a referatŭ la róta caruluĭ deuluĭ fulgerătorŭ, și acele s'aŭ numitŭ summanalia liba (56).

(52) Summanus se deduce din summus cu terminațiunea—anus, ca și primus primanus. Hartung II. 59. La Romanĭ s'a începutŭ diua de la medulŭ nopțiĭ, și Preller p. 218. cuvêntulŭ summanus îlŭ deduce din sub-mane, manus=*diminéță*. Summanare după Plautŭ însémnă a fura, și de acì Summanus a fostŭ și deulŭ lotrilorŭ.

(53) Inscript. la Orell. Nr. 1216. Jovi Alto Summano; adecă : Altitonanti et Summano. Marini p. 687. inscript. Fulgur Summanum conditum.

(54) Ovidiŭ VI. 725. Fest. p. 348. Kal. Amitern. Kal. Venus și Esquil.

(55) Act. frat. arvali tit. XLIII.

(56) Cic. de Div. I, 10. Pliniu H. N. XXIX. 4. 14. Liviŭ XXX. 29. Libum dela Latinĭ se vede a fi rĕmasŭ în cuvêntulŭ lipiŭ. Așa o plăcintă laganum la Latinĭ, în cuvêntulŭ langosiŭ, și nu credŭ să se derive dela láng (flacără) maghiarŭ.

IN 23 IUNIŬ.

Dies Ater.

In răsboiulŭ alŭ doilea punicŭ, la an. 217. ant. Cr. Hanibalŭ, mergêndŭ spre Roma, lângă lacul Trasimenus de partea spre méḑă-ḑi a bătutŭ tare pe Romanĭ.

Consululŭ Caiŭ Flaminiŭ a venitŭ în calea luĭ Hanibalŭ, şi fiindŭ negură a căḑutŭ în cursa inimiculuĭ, carele l'a lovitŭ de dóuĕ părţĭ, şi consululŭ a perdutŭ 15,000 de ostaşĭ morţĭ.

Acéstă ḑi, în 23 Iuniŭ, s'a numitŭ Dies Ater (ḑiua négră), pentru că s'a supĕratŭ poporulŭ (57).

IN 24 IUNIŬ.

Fors Furtuna.

Fors Furtuna în specie e ḑîna unuĭ norocŭ neprevĕḑutŭ (58) incertŭ, şi a avutŭ templulŭ sĕŭ d'a drépta Tiberuluĭ (veḑĭ 11 Iuniŭ). Sĕrbătórea dedicaţiuniĭ templuluĭ s'a ţinutŭ în 24 Iuniŭ.

Toţĭ ceĭ cu speranţă şi ceĭ desperaţĭ, dimpreună cu sclaviĭ, deosebĭ aceia carĭ nu aveaŭ măestriă anumită (qui sine arte aliqua vivunt) eşiaŭ din cetate la templulŭ Fors Fortuna. Calea era peste punte, saŭ trecêndŭ Tiberulŭ cu luntriţe înfrumuseţate şi încununate cu florĭ, — luntraşiĭ eraŭ voioşĭ de bĕutură, iară poporulŭ trecêndŭ rîulŭ, cânta şi-şĭ aducea aminte de regele Serviŭ Tulliŭ, fundatorulŭ cultuluĭ ḑîneĭ (59).

(57) Preller p. 798. Conv. Let. Brockhaus.

(58) Cic. de leg. II. 11. 28. Fortuna sit vel Huiusce Diei vel Fors, in quo incerti casus significantur magis.

(59) Ovidiŭ F. L. VI. 765. Şi maĭ multe calendare. Pe inscripţiunĭ : Numini Fortis Fortunae, şi Forti Fortunae. Preller p. 553.

IN 27 IUNIU.

A. Aedes Larum.

Larii aŭ avutŭ templulŭ și pe via sacra (60) la suișulŭ pe Palatinŭ, și s'a edificatŭ de Augustŭ la an. 4 ant. Cr. pentru larii publici (61).

Sĕrbătórea dedicațiunii s'a ținutŭ în 27 Iuniŭ (62).

IN 27 IUNIU.

B. Jupiter Stator.

Jupiter a avutŭ predicatulŭ Stator (stătătorŭ), celŭ ce face ca ostașii în luptă să stee pe locŭ și să nu fugă.

Romulŭ avêndŭ luptă cu Sabinii, Jupiter Stator a ținutŭ pe Romanĭ în luptă, și Romulŭ, cu ocasiunea primuluĭ sĕŭ triumfŭ, i-a votatŭ templulŭ ce s'a rĕdicatŭ dela pórta mucia la suișulŭ pe Aventinŭ, și acestŭ templu a fostŭ primulŭ în cetate.

Ḑiua dedicațiunii acestuĭ templu s'a serbatŭ în 27 Iuniŭ (63).

IN 29 IUNIU.

Quirinus.

După ce Romulŭ a peritŭ dintre ómenĭ în înțelesulŭ tradițiunii, maĭ întâiŭ s'a arĕtatŭ luĭ Proculŭ Iuliŭ pe Quirinalŭ, și atuncĭ a poftitŭ, ca luĭ, sub nume de Quirinus, să i se redice templu, pentru că acuma e ḑeŭ, și se chiamă Quirinus (64).

(60) Tacitŭ Ann. XII. 24. Solin I, 23. Ancus Martius in summo sacra via, ubi aedes Larum.

(61) Maĭ multe inscripțiunĭ : Laribus publicis, Sacrum, imp. Caesar. Divi F. Augustales.

(62) Ovidiŭ VI. 791. Preller p. 497.

(63) Ovidiŭ F. L. VI. 794. Dionys. II. 34. 50. Prell. p. 177. Hartung. II. 15.

(64) Cic. Rep. II. 10. 20. Proculus Iulius a se visum esse in eo colle Romulum, qui nunc Quirinalis vocatur. Eum sibi mandasse ut populum rogaret ut sib in eo colle delubrum fieret, se Deum esse et Quirinus vocari.

Poporulŭ i-a rĕdicatŭ templu pe Quirinalŭ, și Augustŭ l'a restauratŭ fórte pomposŭ (65).

Sĕrbătórea dedicațiunii s'a ținutŭ în 29 Iuniŭ și s'a numitŭ Quirino in colle, adecă Romulŭ = Quirinŭ pe munte (66).

IN 30 IUNIU.

Templum Herculis musarum.

In cercurile maĭ înalte romane, unde a străbătutŭ arta și poesia grécă, s'a veneratŭ Hercules, celŭ ce odihnesce după lucrulŭ sĕŭ, celŭ ce se ospetéză cu plăcere la prândulŭ sĕŭ, și pentru acésta s'a privitŭ de unŭ geniŭ înserinătorŭ aĭ amicilorŭ de masă, cu predicatulŭ Pacifer și Musarum.

M. Fulviŭ Nobilior la an. R. 516, a rĕdicatŭ templu pentru Hercules alŭ muselorŭ, aprópe de circulŭ flaminiŭ, și l'a înzestratŭ cu totŭ felulŭ de lucrurĭ artificióse. L. Marcŭ Filipŭ tată mastihŭ a luĭ Augustŭ a renovatŭ templulŭ.

Diua dedicațiunii templuluĭ s'a serbatŭ în 30 Iuniŭ (67).

SĔRBĂTORI ÎN IULIU.

IN 1 IULIU.

Felicitas in Capitolio.

Felicitas (1) (fericirea) a fostŭ personificată cași deitate. Fortuna, dîna de sórte, a fostŭ și bună și rea, iară Felicitas a fostŭ numaĭ bună, și s'a primitŭ de a fi bine-cuvêntarea fructuătóre și neîncetată a noroculuĭ.

Predicatulŭ de Felix (fericitŭ) l'aŭ avutŭ deĭ, ómenĭ, cetățĭ și țĕrĭ

(65) Inainte de Augustŭ acestŭ templu l'a reedificatŭ L. Papiriŭ Cursor la an. 293 ant. Cr. R. Suchier p. 208.

(66) Ovidiŭ VI. 796. Kal. Venus. Quirino in colle. Preller p. 698.

(67) Preller p. 656. 799. Hartung. II. 31.

(1) Se aduce în legătură cu feo, fetus, fecundus.

bine-cuvêntate de natură, saŭ prin bună orânduélă a domnitorului (2).

Luculŭ arŭ fi edificatŭ în Roma întâiulŭ templu pentru Felicitas, a statŭ în Velabru, și a fostŭ înzestratŭ cu opere frumóse de măiestriă. Când Iuliu Cesare și-a ținutŭ triumfulŭ, i s'a ruptŭ osia lângă templulŭ acesta, și rumperea s'a privitŭ de presemnŭ rĕŭ pentru elŭ. Unŭ templu s'a edificatŭ pentru Felicitas publica pe Capitoliŭ cu atributulŭ cornulŭ copieĭ, adecă a plinirii.

Sĕrbătórea Felicitățiĭ și a ḑileĭ dedicațiuniĭ s'a ținutŭ în 1 Iuliu și i s'a adusŭ sacrificiŭ (3).

IN 4 IULIU.

Ara pacis.

Pax (pacea) e o stare împăciuitóre și îndestulătóre a uneĭ țĕrĭ, când agronomia, arțile și comerciulŭ propășescŭ.

La altarulŭ Păciĭ, edificatŭ de Augustŭ pe câmpulŭ luĭ Marte, s'a adusŭ sacrificiŭ în 4 Iuliu (4). (Veḑĭ 30 Ianuariu și 30 Martiu).

IN 5 IULIU.

Poplifugia saŭ Fugalia.

Scăpândŭ Roma de Galĭ, a rĕmasŭ slăbită, iar veciniĭ aŭ căutatŭ momentulŭ când să o atace. Astŭ-feliŭ Postumiu Liviu, dictatorulŭ din Fidenae a condusŭ armata inimiculuĭ asupra Romeĭ și ajungêndŭ aprópe a pretinsŭ dela senatulŭ romanŭ, ca să-ĭ dea aceea ce aŭ luatŭ Romaniĭ dela Sabinĭ, adecă fetele și muierile, și auḑindu-se acésta, mulțĭ aŭ fugitŭ.

(2) Venus Felix, Mercurius Felix, portus Traiani felix, Sulla felix, Dacia felix, Felicitas Augusti, seculi, temporis.

(3) Kal. Antiat. Preller p. 618. De acì ne despărțimŭ de Ovidiŭ, pentrucă fașțiĭ calendarĭ de pe șése lunĭ din urmă nu s'aŭ aflatŭ, saŭ pentrucă nu s'aŭ compusŭ, saŭ verisimilŭ s'aŭ perdutŭ.

(4) Kal. Amit. scrisŭ la a IV-a Nona Iul. Preller p. 614. Hartung, II, 255.

Atuncĭ o sclavă cu numele Tutela (orĭ Tutula) a cerutŭ dela senatŭ, ca să i se ierte eĭ şi sóţelorŭ eĭ de a merge la inimicŭ în loculŭ femeilorŭ romane, şi senatulŭ a iertatŭ. Sclavele îmbrăcându-se în vestminte frumóse, se ducŭ în tabĕra inimică şi acì se petrecŭ cu inimiciĭ şi-ĭ îmbétă, şi cand acestia eraŭ în somnulŭ celŭ maĭ afundŭ, Tutela, de pe unŭ smochinŭ sĕlbatecŭ (caprificus) (5) ce era aprópe de Romanĭ, dă semnŭ, precum a fostŭ convorbirea, şi Romaniĭ pricepêndŭ lovescŭ nóptea asupra inimicilorŭ, şi-ĭ punŭ pe fugă.

Senatulŭ vĕḑêndŭ succesulŭ bunŭ, decide eliberarea acestorŭ sclave, măritarea lorŭ pe spesele statuluĭ, şi dreptulŭ ca să pórte vestmintele matronale, cu carĭ aŭ fostŭ în tabĕra inimică.

Intru aducerea aminte a periculuĭ pentru Roma şi a fugeĭ poporuluĭ, s'a ţinutŭ sĕrbătórea Poplifugia saŭ Fugalia în 5 Iuliu, şi după finirea sacrificiuluĭ, poporulŭ a fugitŭ, simbolisândŭ sĕrbătórea (6).

Ḑiua în care s'a înălţatŭ Romulŭ la cerŭ încă s'a numitŭ Poplifugia, adecă a fugitŭ poporulŭ. Acéstă minune s'a întâmplatŭ la laculŭ capreĭ. Când Romulŭ tocmaĭ mustra poporulŭ şi i-a adusŭ legĭ, s'a întunecatŭ sórele şi a începutŭ plóie cu fulgere şi tunete, şi Romulŭ dispărêndŭ s'a ridicatŭ la ceriŭ. Poporulŭ atuncĭ a fugitŭ, şi aflândŭ că Romulŭ nu se află, a acusatŭ că e ucisŭ prin cine-va, şi nu s'a păciuitŭ, până ce Iuliu Proculŭ nu l'a asiguratŭ, că spiritulŭ luĭ Romulŭ i s'a înfăţişatŭ şi i-a spusŭ că e în ceriŭ sub numele Quirinŭ. (Veḑĭ 29 Iuniu).

După sacrificiŭ poporulŭ fugia (caşi regele sacrelorŭ în 24 Februariu şi 24 Martiu) şi înţelesulŭ e, că vina şi pĕcatulŭ să remână pe animalulŭ de sacrificiŭ, iar poporulŭ se espiéză, se curăţă (7).

(5) Caprificus din caper=ţapŭ şi ficus=smochinŭ (Ziegenfeig). Loculŭ s'a numitŭ Capralia. Fest. p. 49: Capralia appellatur ager qui vulgo ad caprae paludes dici solet. Hartung II. 66.

(6) Augustinŭ Civ. Dei. II, 6: ubi Fugalia celebrarentur effusa omni licentia turpitudinem et vere Fugalia etc. Preller p. 255. Ḑiua după Kal. Maff. Kal. Amitern. Varro L. L. VI. 18. Dionys II. 56. Plutarchŭ, Roma c. 29.

(7) Ovidiŭ F. L. II. 491. descrie înălţarea luĭ Romulŭ. Hartung I, 307. iar

IN 7 IULIU.

Juno Caprotina.

Juno a fostŭ venerată și cu predicatulŭ Caprotina (8); sĕrbătórea eĭ s'a ținutŭ în 7 Iuliu, și s'a chiămatŭ și Nonae Caprotinae.

In acéstă ḑi muierile eșiaŭ cu mulțimea în procesiune afară de pórta Romeĭ până la caprificŭ (veḑĭ 5 Iuliu), și pe cale strigaŭ nume de însemnătate și de norocire bună : pe Gaiu, Luciu, etc. Mergeaŭ și sclavele îmbrăcate frumosŭ, și aveaŭ dreptulŭ ca să facă glume cu poporulŭ.

Acĭ la caprificŭ a urmatŭ sacrificiŭ, la care în locŭ de lapte s'a folositŭ sucŭ de smochinŭ, apoĭ s'a făcutŭ ospĕtare mare, și toțĭ se înfrumusețaŭ cu ramurĭ de caprificŭ.

Ḑiua acésta a fostŭ o sĕrbătóre vechiă, nu numaĭ în Roma ci și în Lațiu pentru matrónele romane (9).

Caprificulŭ după nume și natură se pare a se refera la fructuațiunea feminină, de óre-ce și caper și ficus aŭ avutŭ acéstă însemnĕtate simbolică încă din vechime.

IN 8 IULIU.

Vitulatio.

In legătură cu Poplifugia și Nonae Caprotinae, în 8 Iuliu s'a ținutŭ Vitulatio, o sĕrbătóre de învingere și de bucuriă.

II. 35 și 66 pune Poplifugia (Populi-fugia) pe 7 Iuliu. Inse Preller p. 255 cu provocare la Kal. Maff. și Kal. Amitern. o pune pe 5 Iuliu, căcĭ numaĭ tradițiunile potŭ difera.

(8) Caprotina dela caper = țapŭ, saŭ dela caprificŭ, smochinŭ sălbatecŭ.

(9) Varro L. L. VI. 18. Nonae Caprotinae, quod eo die in Latio Junoni Caprotinae mulieres sacrificantur et sub caprifico faciunt, e caprifico adhibent Virgam. Preller p. 256. Hartung II, 67.

Vitula (10) și Vitelia a fostŭ ḑiua bucuriei asupra învingerii câștigate, și e identică cu Victoria (11).

Sacrificiulŭ îlŭ ținea unŭ pontifice, carele prin urezări, chiiuturi și strigări arĕta, că după învingere urméză bucuria, și sacrificiulŭ se mânca stândŭ împrejurulŭ altarului.

IN 5—13 IULIU.

Sacrificiu luĭ Apollo.

Apollo (12) e fiulŭ lui Jupiter cu Latona, și e fratele Dianei; e ḑeulŭ luminei ce luminéză lumea, și-i dă vedere spirituală și pentru acésta sub scutulŭ lui a statŭ viéța ideală, sciința și arțile. E departe prevĕḑĕtorŭ în viitorŭ și în secrete, și în acéstă calitate a învĕțatŭ pe profeti și pe prevĕḑĕtori și a fostŭ ḑeulŭ oraculelorŭ, și pentru acésta cultulŭ lui e în legătură cu sibilele, cărțile sibilice.

De origine e ḑeitate grécă, care a străbătutŭ în Italia de josŭ, și apoi la Roma după timpulŭ lui Numa, și acì cultulŭ lui se refera la profeția, la vindecarea spirituală și trupéscă (13); iar mai târḑiŭ la musică, avêndŭ date positive numai de pe timpulŭ decemvirilorŭ (450 ant. Cr.).

Sibilele sunt profete inspirate de Apollo, și ele aŭ locuitŭ împrejurulŭ muntelui Ida de lângă Troia, unde a fostŭ și Cassandra ca sibilă, apoi pe Samos în Delphi, și la Cumae în Italia, și ele se

(10) Vitula după Hartung II, 169. 256. e din Victula Vitulatio (Siegesjubel). Paul p. 369. Is habet coronam vitulans victoria. Macrob. sat. 13. Hyllus libro, quem de diis composuit, ait vitulam vocari deam, quae letitiae praeest.

(11) Totŭ acì : Piso ait Vitulam Victoria nominare etc. Preller p. 359.

(12) In Etruria s'a numitŭ Aplu, ca ḑeŭ de lumină și de vindecare. Aplu se află și la Tesalienĭ. La Romanĭ numele i-a fostŭ și Apello și Aperta ; Paul p. 22. Aperta idem Apollo vocatur, în înțelesŭ de apĕrătorŭ saŭ amânătorŭ de morburĭ și de alte rele.

(13) In rugăciunile Vestalinelorŭ, Apollo se numesce de dreptulŭ : Apollo medice! lecuitorŭ, vindecătorŭ. La Latinĭ genetivulŭ i-a fostŭ Apollonis, maĭ târḑiŭ Apollenis și Apollinis și pe inscripțiunĭ dativulŭ Apollenei și Apollinei. Preller p. 268.

ḑicŭ amorese, preotese, ba și surorĭ de ale luĭ Apollo. Oracululŭ din Delphi a fostŭ maĭ vestitŭ; chiarŭ și Roma cu maĭ multe ocasiunĭ a cerutŭ sfaturĭ dela elŭ, ce le dedea prin inspirațiunile ḑeuluĭ Apollo.

Apollo a avutŭ unŭ dafinetŭ (pădurița de laurŭ) împrejurulŭ unde maĭ târḑiŭ s'a edificatŭ circulŭ flaminiŭ (14).

Pe timpulŭ tribunatuluĭ militarŭ arĕtându-se ciuma, la îndemnulŭ cărțilorŭ sibilice s'a votatŭ și edificatŭ în dafinetŭ templu pentru Apollo vindecătorulŭ (15) și după patru anĭ, la an. 429 ant. Cr., s'a sânțitŭ templulŭ, dar ḑiua dedicațiuniĭ vechĭ nu se scie.

La an. 212 ant. Cr. Hanibalŭ a cuceritŭ Tarentulŭ și Hasdrubalŭ de către Spania a amenințatŭ Italia de susŭ. Acestŭ răsboiŭ, și profețiile unuĭ Marcus aŭ datŭ ansă ca să se întroducă ludĭ publicĭ în onórea luĭ Apollo, ca unŭ mijlocŭ în contra inimiculuĭ, pentrucă era și ḑeulŭ săgetătorilorŭ și totŭ-d'auna purta arculŭ cu sine.

Aceștĭ ludĭ, numițĭ Apollinares, de astă-dată aŭ fostŭ numaĭ votivĭ, adecă se votaŭ și se rânduiaŭ numaĭ din ocasiunĭ, iar la an. 208 ant. Cr., cu ocasiunea uneĭ ciume, s'aŭ făcutŭ ludĭ stativĭ și sĕrbătórea luĭ Apollo cu începerea ludilorŭ s'a statoritŭ pe 5 Iuliu (16) ținêndu-se în circulŭ Maximŭ și maĭ târḑiŭ în celŭ flaminiŭ.

Culturile întroduse cu ludĭ publicĭ aŭ influințatŭ înmulțirea ḑilelorŭ de sĕrbătóre și de ludĭ, (veḑĭ Floralia și Megalensia) și astŭ-feliŭ, după date calendarice, sĕrbătorile și ludiĭ de acu a luĭ Apollo aŭ ținutŭ până în 13 Iuliŭ (17).

Senatulŭ a adusŭ consultŭ, ca pretorulŭ să capete 12 miĭ de punḑĭ de aramă și dóuĕ victime marĭ pentru serviciulŭ divinŭ alŭ luĭ Apollo, ca decemviriĭ să sacrifice — după datina grécă — luĭ Apollo unŭ boŭ mare auritŭ și douĕ capre albe aurite, iar Latoneĭ o vacă

(14) Liv. III. 63. in prata Flaminia, ubi nunc Aedes Apollinis est iam tum Apollinarem (lucum) appellabant etc.

(15) Liviu IV, 65. Aedes Apollini, pro valitudine populi vota est.

(16) Preller p. 270 și Hartung II p. 207 punŭ întâia ḑi pe 5 Iuliu.

(17) Inmulțirea ḑilelorŭ Hartung II. 207 din 5—11, iar Preller p. 271 și 799, deosebĭ cu referință la Iudiĭ Apollinarĭ, pe 6—13 Iuliu.

mare aurită. A fostŭ ḑi de sĕrbătóre și de bucurie cu ospĕtărĭ familiare, și s'a serbatŭ în tótă Roma cu ușile deschise.

Sub Augustŭ, cultulŭ luĭ Apollo s'a rĕdicatŭ și maĭ tare, pentrucă a avutŭ predilecţiune cătră tradiţiunile familiare începêndŭ dela Aenea, și pentrucă lingușitoriĭ ḑiceaŭ că Apollo e tată luĭ Augustŭ, ba acesta însușĭ s'a arĕtatŭ cașì Apollo.

IN 6 IULIU.

Fortuna Muliebris.

Fortuna Muliebris (muierescă) s'a fundatŭ în onórea muierilorŭ romane, întru memoriă că aŭ îndemnatŭ pe Coriolanŭ, carele a venitŭ asupra Romeĭ, să se reîntórcă.

Templulŭ s'a edificatŭ afară de Roma pe via latina, la a patra pétră de milă, în loculŭ acela unde muierile aŭ vorbitŭ cu Coriolanŭ, și l'aŭ făcutŭ să se retragă, și consululŭ Proculŭ Virginiu l'a dedicatŭ la an. R. 268.

Sĕrbătórea dedicaţiuniĭ s'a ţinutŭ în 6 Iuliu, și s'a adusŭ sacrificiŭ anualŭ și rugăciunĭ din partea muierilorŭ întru salutea Romeĭ. Valeria, o soră a luĭ Valeriu Publicŭ a statŭ în fruntea muierilorŭ eșindŭ în calea luĭ Coriolanŭ, și pentru acésta Valeria a fostŭ întâia preutésă a ḑîneĭ. O statuă a ḑîneĭ aŭ făcut'o muierile prin colectă, și numaĭ acele o puteaŭ atinge și încununa, carĭ trăiaŭ în prima căsătoriă (18).

IN 7 IULIU.

Sacrificiu luĭ Consus.

Consus (19) e ḑeulŭ pămêntuluĭ, alŭ agricultureĭ, și se asémĕnă luĭ Tellumo saŭ Dis Pater; e puterea de sub pămêntŭ care ajută fructele.

(18) Liviu II. 40. Dionys. VIII. 55. Augustinŭ Civ. D. IV. 19. Preller p. 556. Hartung II. 236.

(19) Filologia deduce numele Consus *a)* dela condere a ascunde și e formaţiune vechiă, ca din clanditus și parcitus = clausus, parsus, din conditus = consus

Consus s'a veneratŭ în Roma încă din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ, și a avutŭ unŭ altarŭ la capĕtulŭ circuluĭ Tarquinŭ, maĭ vechiŭ de câtŭ acestŭ circŭ, și era astupatŭ sub pămêntŭ (20).

La Nonele luĭ Iuliu (7 Iuliu) era sĕrbătórea luĭ Consus, și atuncĭ altarulŭ se desgropa în presența preoțilorŭ de frunte, se puneaŭ darurĭ sacrificiale pe altarŭ, iar sacrificiu îlŭ făceaŭ pontificiĭ cu flamen quirinalis (a luĭ Marte) și vestalinele, și ḑiua sĕrbătoriĭ se numia ad aram Consi (la altarulŭ luĭ Consu) (21).

Sacrificiulŭ de aḑĭ și de alte sĕrbătorĭ ale luĭ Consŭ cadŭ pe timpulŭ secerișuluĭ și a semĕnăturilorŭ, și de acì se esplică, că Consŭ e ḑeitate de pămêntŭ, care în ascunsŭ păzesce semĕnăturele ca să le aducă la rodŭ. Inscripțiunea de pe altarulŭ sĕŭ nu fără causă îlŭ pune la olaltă cu Marte și Lariĭ, carĭ la sĕrbătórea pentru Dea Dia se convocaŭ în cântecele frațilorŭ arvali, și anume Marte ca amânătorŭ de paguba câmpuluĭ, iar Lariĭ ca spiritele apĕrătóre și fericitóre de câmpurĭ și de drumurĭ.

IN 12 IULIU.

Ḑiua victorieĭ luĭ Cesare.

Victoria, cași ḑeitate s'a privitŭ de o amică credinciósă a Romanilorŭ. O ḑînă de învingere s'a veneratŭ în vechime pe Palatinŭ, verisimilŭ identică cu Victoria, saŭ Vacuna Sabina.

L. Postumiu consululŭ în resboiulŭ cu Sammițiĭ, la an. 294 ant. Cr. a edificatŭ unŭ templu, și se crede, că pe Capitoliŭ.

In onórea unorŭ beliducĭ triumfătorĭ, s'aŭ întrodusŭ ludĭ Victoriae; așa în onórea luĭ I. Cesare, carele în 9 August 47 ant. Cr.

b) alțiĭ deducŭ din sanscritulŭ su, de unde sero, consero a semĕna, consitura = semĕnătură — și e ḑeŭ de semĕnătură; *c)* Ovidiŭ III. 199. îlŭ deduce din consulo a se sfătuì.

(20) Tertull. de Spect. 5. Et nunc ara Conso illi in circo defossa est, ad primas metas, sub terra cum inscriptiune huius-modi. Consus consilio, Mars Duello, Lares Coillo (compito?) potentes.

(21) Preller p. 328 și 420. Hartung II. 87. Vestalinele staŭ iar în legătură cu fructele, veḑĭ 7—14 Maiŭ, și pentru Marte veḑĭ 1 Martiu.

la Farsalŭ în Tesalia a învinsŭ pe Pompeiŭ; ḑiua victorieĭ luĭ s'a făcutŭ ḑi de sĕrbătóre și s'a ţinutŭ în 12 Iuliŭ, cu ludĭ de maĭ multe ḑile (22).

La sĕrbătórea acésta pontificiĭ cu flameniĭ luĭ Marte aŭ sacrificatŭ pe câmpulŭ luĭ Marte doĭ ostașĭ dintre rebelĭ, și capetele lorŭ se băteaŭ cu cuie pe păreţiĭ Regieĭ.

IN 15 IULIU.

Transvectio Equitum.

Cultulŭ Dioscurilorŭ grecĭ s'a lăţitŭ de timpuriŭ peste Sicilia și Italia. In Etruria s'aŭ chiămatŭ Kastu (arareorĭ Kasutru) și Pultuc saŭ Pultuke, Polutuche, iar în Roma s'aŭ chiămatŭ Castor și Pollux, ba amêndoĭ, acușĭ s'aŭ ḑisŭ Castores, acușĭ Polluces (23), și aŭ fostŭ veneraţĭ deosebĭ de către călăreţĭ.

Tradiţiunea întroduceriĭ cultuluĭ lorŭ e următórea: La an. Romeĭ 258 (496 ant. Cr.) aŭ venitŭ Tusculaniĭ asupra Romanilorŭ, și dictatorulŭ Postumiu întîmpinându-ĭ a fostŭ strîmtoratŭ în bătaiă. Atuncĭ se arĕtară luĭ Postumiu doĭ călăreţĭ tinerĭ, marĭ și frumoșĭ, se puseră în fruntea călăreţilorŭ romanĭ și pĕfugară pe Tusculanĭ. Dar abia s'a câștigatŭ victoria la Regillŭ, până ce fraţiĭ Dioscurĭ se arătară și în Roma pe forulŭ romanŭ, aţîţaţĭ încă de luptă, și apoĭ la lacul Iuturneĭ spălându-șĭ caiĭ de sudorĭ. Acì i-a împrejuratŭ poporulŭ și eĭ reportândŭ despre victoria dela Regillŭ, se făcură nevĕḑuţĭ (24).

(22) Hartung I, 155. II, 160, pune ḑiua pe 12 Iuliu, adecă IV. Id. Iul. După Conv. Lex. Brockhaus, victoria a fostŭ în 9 Aug. Preller p. 799 pune ḑilele ludilorŭ pe 20—30 Iuliu și p. 610, ḑice că aŭ ţinutŭ 11 ḑile, și în cele patru din urmă ludi circensi. Das Leben der Römer, W. Kohner, p. 678.

(23) Serv. V. Ge. III. 89. ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter et Polluces et Castores vocantur. Nam et ludi, et templum, et stelae Castorum appellantur. Sveton. Caes. 10. Dio C. XXXVII. 8.

(24) Cic. Nat. D. II. 2. 6. III. 5. 11. Dionis. VI. 13. Paul p. 25. Mitulŭ originalŭ e la Grecĭ, lupta e la Sagra, și aŭ venitŭ în ajutorulŭ Locrilorŭ, asupra Crotiniaţilorŭ.

Acéstă aparință (epifania) a lorŭ s'a repețitŭ la an. 168 ant. Cr. în lupta dela Pydna, și la an. 101 lângă Verona asupra Cimbrilorŭ, și iar eĭ însciințară maĭ întâiŭ victoriile în Roma (25).

Feciorulŭ luĭ Postumiu în memoria tatăluĭ sĕŭ, li-a edificatŭ templu la an. R. 270. Templulŭ rădicatŭ de Tiberiŭ s'a numitŭ Aedes Castoris.

Dioscuriĭ sunt copiiĭ luĭ Jupiter cu Leda (26) și sunt ḑeĭ de lumină, în strămutarea sa intră rĕsărire și apunere, adecă intră splendórea raḑelorŭ și întunecimea de nópte, și precum în schimbarea ḑileĭ cu nóptea, așa în schimbarea lumineĭ peste anŭ. Aŭ fostŭ veneraţĭ încă cași ḑeiĭ măriĭ păcĭuite și a luntririĭ favorabile, deosebĭ în porturile dela mărĭ. Jupiter i-a învĕțatŭ tóte cunoscințele cavalerescĭ, Castor a escelatŭ ca mânătorŭ de carŭ, și Pollux ca pugilatorŭ, și pentru acésta aŭ devenitŭ idealulŭ călărețilorŭ.

Sĕrbătórea luĭ Castor și Pollux, cași ḑeĭ de epifanię, de victorię, și dedicațiunea templuluĭ lorŭ, s'a ținutŭ în 15 Iuliu, și anume la lună plină după solstițiulŭ de vară, în ḑiua cea maĭ lungă.

Ḑiua s'a serbatŭ cu festivitățĭ pompóse, și acuma călărețiĭ din Roma aŭ avutŭ ocasiune, ca să se arate Romeĭ în splendórea deplină, și în statulŭ de răsboiŭ. Aḑĭ s'a ținutŭ «Transvectio Equitum» adecă o procesiune de paradă a călărețilorŭ prin Roma. Datina s'a întrodusŭ la an. R. 450 (304 ant. Cr.) prin censorulŭ Q. Fabiu Maximŭ, și în vechime s'a începutŭ procesiunea la pórta capena lângă templulŭ ḑîneĭ Honos, pe unde a intratŭ dictatorulŭ Postumiu cu óstea învingĕtóre, maĭ târḑiŭ s'a începutŭ pela templulŭ luĭ Marte.

Veniaŭ pe forŭ la templulŭ Castorilorŭ, unde statulŭ a adusŭ sa-

(25) Cic. N. D. III. 5. 11. Val. Max. I. 8.

(26) Tradițiunea spune, că Leda muierea luĭ Tyndareu, că să se ascundă de Jupiter, s'a strămutatŭ în lebădă, dar Zeus totușĭ s'a apropiatŭ de ea, și pe urmă a ouatŭ unŭ oŭ, din care, după uniĭ scriitorĭ vechĭ aŭ eșitŭ Castor și Pollux, după alțiĭ numaĭ sora lorŭ Helena, și după uniĭ Pollux cu Helena, iar Castor și Klytemnestra e dela Tyndareu. Tertull. de spect. 8. Ova honori Castorum adscribant.

crificiŭ mare în onórea ḑeilorŭ, apoĭ se duceaŭ pe Capitoliu ca să mulţuméscă luĭ Jupiter, tatălŭ Castorilorŭ, şi domnuluĭ Idurilorŭ (27).

IN 18 IULIU.

Dies Alliensis.

O mulţime de Galĭ Senonĭ aŭ venitŭ sub conducerea luĭ Brenŭ în Etruria, şi aŭ bătutŭ cetatea Clusĭu. Trămişiĭ Romanilorŭ pentru a face pace vătĕmară dreptulŭ ginţilorŭ, şi Brenŭ a juratŭ rĕsbunare asupra lorŭ. Óstea romană, condusă de tribunĭ militarĭ, fù bătută fórte rĕŭ la Allia în 18 Iuliu 389 ant. Cr.

Acéstă ḑi s'a numitŭ *ater* (négră) saŭ Alliensis dela loculŭ bătălieĭ, şi ca într'o ḑi înfricoşată pentru nenorocirea publică toţĭ Romaniĭ eraŭ triştĭ şi nu lucraŭ nimicŭ, ca într'o ḑi de sĕrbătóre (28).

IN 19 ŞI 21 IULIU.

Lucaria.

Venerarea ḑeilorŭ în nemurĭ şi lucurĭ adecă pădurițe şi gaiurĭ (29) a fostŭ îndatinată la Romaniĭ vechĭ. In pădurĭ s'a colonisatŭ populaţiunea cea maĭ vechiă, şi întră agri şi păşune s'a lăsatŭ teritóre cu arburĭ, închinaţĭ ḑeilorŭ, şi astŭ-feliŭ nemus şi lucus aŭ devenitŭ de sacrariele cele maĭ vechĭ (30).

In lucurĭ s'aŭ veneratŭ deosebĭ Jupiter şi Diana (31) aşa Silvanŭ,

(27) Liviŭ IX. 46. Val. Max. II. 2. 9. Dionis. VI. 13. Aurel. Vict. 32. Preller p. 658. Hartung II. 272.

(28) Hartung I 152. Preller 799. In limba galică Bran însemnéză rege. Se vede că pe timpulŭ acela *a* înainte de *n* nu a sunatŭ curatŭ, pentru acésta Romaniĭ aŭ ḑisŭ : bren, adăogêndŭ terminaţiunea *us*.

(29) Nemus din grec. nemos, în sensulŭ strînsŭ, locŭ de păşune, iară lùcus, e poiana in pădure.

(30) Tacitŭ Germ. 9. Lucos ac nemora consecrant deorum numinibus, appelant secretum illud, quod sola reverentia vident. Lug la Galĭ padure, de acì rădăcina în Lugdunum, Lugoş ; la Romanĭ g în c.

(31) Virg. Aen. III. 679. Silva alta Jovis lucusque Dianae. Serv. V. Ge. III. 332. nam et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianae.

precum larŭ și sufletele repausaților̆ (32). Dar în prejurulŭ Romeĭ, și alte ḑeităţĭ aveaŭ luculŭ lorŭ, p. e. Dea Dia, Anna Perenna, Robigo, Camenele, Corniscele etc.

In lucurĭ se venera ḑeitatea prin sacrificiŭ și ospĕtare, și cine-va se putea apropia de ḑeitate numaĭ la atare festivitate, saŭ când îĭ ierta religiunea, și vaĭ de acela carele nepregătitŭ cu cele sânte intra în lucŭ saŭ îndrăsnia de a strica arboriĭ și sacrariile eĭ.

Numaĭ în casurĭ estraordinare ierta ḑeitatea, ca să intre cine-va în lucŭ, p. e. când îșĭ căuta asilŭ, căcĭ altŭ-cum cu cea maĭ mare îngrijire trebuia să se apropiă de sânţenia loculuĭ; ferŭ nu era iertatŭ a aduce în păduriţă, ba și arboriĭ trîntiţĭ de fulgerŭ se purtaŭ din locŭ numaĭ cu datine de espiare (33).

La Lucaria din 1 Februariu s'a pututŭ observa, că lucurile aŭ fostŭ asilŭ pentru persóne singuratice.

Lucaria, ce s'a ţinutŭ în 19 și 21 Iuliu, a fostŭ sĕrbătóre, pentrucă Galiĭ aŭ bătutŭ pe Romanĭ la Allia, și ceĭ fugiţĭ aŭ scăpatŭ în luculŭ aprópe de Tiber, și acì și-aŭ aflatŭ asilŭ. Intru memoria scăpăriĭ în acestŭ lucŭ s'a ţinutŭ sĕrbătórea Lucaria (34).

Lucurĭ de acestea se pomenescŭ și în alte părţĭ ale Italieĭ, pentru ḑeităţĭ diferite, p. e. luculŭ Dianeĭ la laculŭ Nemi, a Vacuneĭ Sabine la laculŭ Velinŭ, a Angiţieĭ la laculŭ Fucinŭ, și sunt maĭ multe date, că în lucurĭ s'aŭ făcutŭ coloniĭ sub numele ḑeităţiĭ (35).

(32) Varro L. L. V. 49. quod ibi lucus dicitur Fagutalis et Larum querquetulanum sacellum etc.

(33) De acì se vede că s'aŭ pusŭ ḑeităţĭ carĭ se păzéscă pădurea de lotriĭ de lemne, și de ascunderea tâlharilorŭ în ea, și se vede, că aŭ păzitŭ maĭ bine decâtŭ aḑĭ codreniĭ cu armele.

(34) Lucaria festa in luco colebant Romani, qui permagnus inter viam salariam et Tiberim fuit, pro eo, quod victi a Gallis fugientes e proelio ibi se occultaverint. Paul p. 119. Kal. Maff. Kal. Amit. XIV et XII. cal. Augusti.

(35) Preller p. 99. Hartung I. 156 și II 88; dar acesta le cam identifică cu Lucaria din 1 Februariu.

IN 23 IULIU.

Neptunalia.

Elementulŭ fluidŭ, adecă apa și anume marea, rîurile și isvórele încă aŭ avutŭ deitățile lorŭ.

Puterea elementară a apeĭ, care dă viață tuturorŭ creațiunilorŭ a fostŭ venerată cași deitate, căcĭ ea fructuéză, curăță, însuflețesce pămêntulŭ cu vegetațiunea eĭ, așa animalele și pe ómenĭ.

Neptunŭ (36) e deulŭ celŭ maĭ putinte alŭ elementuluĭ apeĭ, și de origine se vede a fi însemnatŭ unŭ deŭ alŭ undelorŭ și alŭ materieĭ ce se scurge și curge, dar în specie e deŭ de mare, și se identifică ca Posseidon la Grecĭ, și în astă calitate e sĕlbatecŭ, silitorŭ, acușĭ și păciuitorŭ cum s'a veneratŭ în porturĭ de mare lângă Tranquilitas și vênturile blânde.

Neptunŭ, cu epitetulŭ Equester (călărețŭ), a fostŭ deŭ și de exercițiele călărescĭ, și s'a veneratŭ în circulŭ flaminiŭ, unde în Roma a avutŭ uniculŭ templu, ce i l'a edificatŭ Cn. Domitiu (37).

In onórea luĭ Neptunŭ, s'a ținutŭ sĕrbătórea Neptunalia, în 23 Iuliu, cu ludĭ proprii (38) orĭ la Tiber orĭ la Ostia lângă mare pe locŭ liberŭ, unde se făceaŭ corturĭ de ramurĭ umbróse spre apărare de ferbințéla sóreluĭ.

Décă unŭ beliduce pleca cu năvile la răsboiŭ, luĭ Neptun îĭ aducea sacrificiŭ de victimă, și acésta se afunda în mare.

(36) Neptunus la Etruscĭ Nethuns, Nethunus, se vede a fi în legătură cu nao (νάω) a merge cu naia, a luntrì. Navitunumos, Nevitunus, Neptunu, Nevtunu Preller p. 503. Hartung II. 98.

(37) Inscript. la Gruter 318. 5. Abascanto Aug. Lib. Aedituo Aedis Neptuni, quae est in circo Flaminio. Agrippa, celŭ maĭ mare eroŭ pe mare, a fundatŭ luĭ Neptunŭ unŭ sacrariŭ si porticŭ pe câmpulŭ luĭ Marte.

(38) In unŭ calendarŭ vechiŭ a statŭ: Neptuni ludi et feriae. P. Vict. reg. urb. IX. Hartung II. 98.

IN 25 IULIU.

Furrinalia.

Ḑînele lumiĭ de josŭ aparŭ sub icóne și nume deosebite, dar tóte trebuie se fiă personificațiunĭ pentru Terra Mater (mama pămêntuluĭ). Intre aceste personificațiunĭ sunt Mana saŭ Mania așa Fura saŭ Furrina (39) saŭ maĭ multe Furrinae (40), și se află urmă din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ, cum-că aŭ fostŭ între ḑeitățile de frunte a cultuluĭ.

In Roma dîncolo de Tiber și aprópe de puntea de lemnŭ a fostŭ o pădurițǎ a Furineĭ (41), care a avutŭ flamen furinalis adecă preotŭ propriŭ, ce arată că cultulŭ eĭ a fostŭ de frunte.

Furina e ḑînă de întunerecŭ, contrariă cu Dea Dia, ḑîna de lumină, de vedere, și ambele aŭ împrejurulŭ lorŭ pe larĭ și pe mama acestora, ambele sunt ḑeitățĭ de pămêntŭ, și pentru acésta aŭ coatingere în cultŭ.

Furina saŭ Furinele aŭ avutŭ sĕrbătórea numită Furrinalia și feriae Furinae, ce s'a ținutŭ în 25 Iuliu (42).

(39) Martianu Cap. II. 164. In his etiam locis, submanes, eorumque praestites Mana, atque Manuana, dii etiam quos aquilos dicunt.

(40) Item Fura, Furinaque et Mater Mania. Cic. Nat. Deor. III. 18. 46. le asémănă cu furiele, și numele tuturorŭ e din rădăcina fus, fur, fuscus, furvus. Corssen Beiträge zur lat. Formenlehre p. 205. și însémnă : întunecósele. Numele fur (lotru) carele umblă prin întunerecŭ iar e din acéstă rădăcină. Hartung II 108. deduce furinus din furnus (πύρινος) fornax=cuptoriu și Furina e predicatulŭ Vesteĭ. La Gruter, inscript. Nr. 33. Forinarum dearum ; și aflu că Preller la p. 458. maĭ bine le-a cuprinsŭ.

(41) Cic. ad Quint, III. 2. 4. ab eo ponticulo, qui est ad Furinae satricum versus.

(42) Kal. Maff. Pinc. Allif. în 25 Iuliu. Varro L. L. V. 84. VI. 19 VII. 45. Hartung II. 108 și Furnalia. Preller p. 458

IN 30 IULIU.

Fortuna Huiusce Diei.

Fortuna Huiusce Diei, adecă norocululŭ ḍileĭ de aḍĭ a fostŭ ḍeitate, care din ḍi în ḍi a fostŭ totŭ nóuă, și cu tótă ocasiunea de peste ḍi aduce norocululŭ (43).

Templulŭ ḍîneĭ a fostŭ lângă circulŭ Maximŭ pe câmpulŭ luĭ Marte, și sĕrbătórea eĭ s'a ținutŭ în 30 Iuliu cu ludi circensi (44).

SERBĂTORĬ IN AUGUSTU.

IN 1 AUGUSTŬ.

A. Spes in foro olitorio.

Spes (speranța) a fostŭ înḍeită, și ḍîna sperăriĭ bune a plantatorilorŭ și a grădinarilorŭ, precum a muierilorŭ în altă stare, în fine a unuĭ viitorŭ fructuosŭ și bine-cuvêntatŭ. Spes fiindŭ ḍîna plantatorilorŭ s'a privitŭ și de-o ḍînă de primă-vară, a fostŭ încununată cu florĭ și în mână a avutŭ spicŭ de grâŭ și căpățîne de macŭ, prevestindŭ secerișulŭ bunŭ.

Sub întâiulŭ răsboiŭ punicŭ i s'a rădicatŭ templu propriŭ pe forulŭ olitoriŭ, adecă piața cu legumele, și consululŭ Atiliŭ Calatinŭ pe la an. R. 400, i-a rădicatŭ unŭ sacrariŭ lângă Tiberŭ înaintea porțiĭ carmentale.

Ḍiua de 1 Aug. a fostŭ închinată «Spei in foro olitorio».

Acéstă ḍi fiindŭ și ḍiua nasceriĭ împĕratuluĭ Claudiŭ, împĕratulŭ din acestŭ motivŭ a veneratŭ ḍîna Spes, și icona ḍîneĭ se vede pe

(43) In calendare s'a numitŭ și F. Huiusque diei. Cic. de Leg. II. 11. 28. Nam valet in omnes dies.

(44) Preller p. 558. Hartung II. 237.

numiĭ luĭ. Dar Spes a devenitŭ și ḑîna de norocŭ, și a fostŭ invocată la ḑile de nascerĭ și de cununiĭ, și la alte ocasiunĭ (1).

IN 1 AUGUSTŬ.

B. Ḑiua luĭ Augustŭ și a larilorŭ luĭ.

Cultulŭ vechiŭ alŭ Larilorŭ pe timpulŭ împĕrațilorŭ a începutŭ a se schimba, căcĭ Lariĭ se indentificară maĭ multŭ cu geniĭ și cu sufletele trăitorilorŭ și a repausaților.

In acestŭ înțelesŭ, geniulŭ luĭ Augustŭ împĕratulŭ a ajunsŭ a fi Lar publicus, iară Lares compitales, lariĭ luĭ Augustŭ.

In 1 Aug. cași în ḑiua numeluĭ împĕratuluĭ Augustŭ, aŭ fostŭ venerațĭ lariĭ luĭ, și luna s'a numitŭ după numele împĕratuluĭ (2), la an. 8 ant. Cr., după ce Octavianŭ prin senatŭ s'a numitŭ Augustus, ce însémnă sânțenia cea maĭ naltă personală (3).

Incă maĭ nainte de Augustŭ ceĭ cu puterea în mână făceaŭ acușĭ pe eroiĭ, acușĭ pe ḑeiĭ, și după acestea, ajungêndŭ geniulŭ luĭ Augustŭ de a fi Lar publicus, s'a întrodusŭ unŭ felŭ de cultŭ alŭ luĭ, deși elŭ personalminte nu a pretinsŭ reverințe divine, ci a lăsatŭ voia liberă senatuluĭ și lumiĭ ca să i-le dea.

Luĭ Augustŭ i-a plăcutŭ de a apăré de principele, domnulŭ păciĭ, bine-făcĕtorulŭ genuluĭ omenescŭ, fundatorulŭ ordiniĭ bune, și în Roma nu a priimitŭ venerarea divină pentru persóna sa, deși poețiĭ l'aŭ făcutŭ și ḑeŭ, în forma luĭ Apollo, adecă de sóre, și l'aŭ numitŭ viitorulŭ ḑeŭ alŭ ḑeilorŭ; — în Roma a fostŭ numaĭ geniŭ bunŭ, în provincie și ḑeŭ.

Venerarea luĭ s'a începutŭ dela învingerea asupra luĭ S. Pompeiŭ și dela învingerea la Actiŭ, de când s'a datatŭ monarchia sa; și

(1) Tibull. I. 1. 9. Cic. in Catil. II. 11. 25. Horat. Od. I 35. 21. Gruter Inscript. Nr. 1075. Bonae Spei. Preller p. 618. Hartung II 264.

(2) Ovidiŭ F. L. V. 147. Quo queror? Augustus mensis mihi carminis ius habet. Preller p. 497.

(3) Veget. de r. m. II 5. Nam imperatori, cum Augusti nomen accepit, tam quam praesenti et corporali Deo fidelis et praestanda devotio. Preller p. 774.

capitalele Asieĭ micĭ, Egipetŭ, Syria, și alte provinciĭ dela apusŭ, Spania și Galia se întreceaŭ în zelulŭ de a întroduce cultulŭ divinŭ alŭ luĭ Augustŭ.

Numele Augustŭ lângă a Romeĭ aŭ devenitŭ simbólele renasceriĭ politice ale imperiuluĭ romanŭ, a dreptuluĭ religiuniĭ, și a civilisațiuniĭ romane, — și sub domnirea luĭ s'aŭ rădicatŭ mulțime de temple, altare etc. carĭ permăriaŭ numele și memoria luĭ (4).

In an. 12 ant. Cr. Augustŭ s'a alesŭ și de Pontifex Maximus, preotulŭ cu demnitatea cea maĭ naltă în religiunea romană, și l'a an. 8 ant. Cr., numindu-se luna după numele sĕŭ, 1 Augustŭ s'a dedicatŭ memorieĭ luĭ și a devenitŭ ḑiua numeluĭ împĕratuluĭ.

Maĭ târḑiŭ căpĕtândŭ Roma împărțire nóuă, și reorganisându-se cultulŭ larilorŭ, geniulŭ luĭ Augustŭ s'a rădicatŭ — pe lângă larĭ — de ḑeulŭ apĕrătorŭ alŭ Romeĭ, și la an. 14 d. Cr., murindŭ Augustŭ, s'a dechiăratŭ de ḑeŭ pentru imperiulŭ întregŭ, și i s'a rădicatŭ dóuĕ temple, unulŭ publicŭ aprópe de forŭ, și unulŭ pentru familia împĕrătéscă în palatiŭ; s'a instituitŭ colegiŭ de sodales Augustales, și s'aŭ întrodusŭ ludi Augustales, numițĭ și Augustalia (5).

IN 1 AUGUSTŬ.

C. Ḑiua cuceririĭ Alexandrieĭ.

Octavianŭ învingêndŭ în 2 Sept. 29 ant. Cr. la Actiu, — Egipetulŭ a devenitŭ provinciă romană.

Ḑiua cuceririĭ Alexandrieĭ, a capitaleĭ Egipetuluĭ, s'a serbatŭ în 1 Aug. întru reverința învingĕtoruluĭ Octavianŭ Augustŭ (6).

IN 5 AUGUSTŬ.

Aedes Salutis in Quirinali.

Salus a fostŭ ḑînă Sabină și cultulŭ eĭ s'a lățitŭ peste tótă Ita-

(4) Ovidiŭ F. L. I. 609. Sancta vocant augusta patres, augusta vocantur templa sacerdotum rite dicata manu.

(5) Pliniŭ H. Nat. XII. 19. 42. In Palati templo, quod fecerat Divo Augusto, coniux Augusta.

(6) Preller p. 800. Rotteck 6 Weltgeschichte II. p. 112.

lia. In Roma Salus s'a invocatŭ în serviciulŭ divinŭ, pentru poporulŭ romanŭ, și de acì a fostŭ «Salus publica populi romani» carea s'a memoratŭ cu ceĭ treĭ ḑeĭ capitolinĭ, — și s'a invocatŭ încă și pentru împĕrațĭ, — și de acì Salus Augusta, Augustorum (7).

Ḑina fiindŭ Sabină, sacrariulŭ eĭ a fostŭ pe Quirinalŭ, unde eraŭ maĭ tóte ḑeitățile sabine, și templulŭ i s'a rădicatŭ în răsboiulŭ cu Samnițiĭ, și s'a rădicatŭ la an. R. 452 (302 ant. Cr.).

Sĕrbătórea și ḑiua dedicațiuniĭ s'a ținutŭ în 5 Augustŭ (8).

Colegiele preoțescĭ și diregătoriĭ statuluĭ se rugaŭ multŭ de Salus publica populi romani și de Salus Augusta, maĭ alesŭ la începutulŭ anuluĭ, ḑiua nasceriĭ împĕratuluĭ, la începutulŭ semănărĭ, la ciumă etc. Maĭ târḑiŭ Salus (binele publicŭ, fericirea comună, binecuvêntarea) s'a identificatŭ cu greca Hygieia, fata luĭ Aesculapiŭ, ḑînă de vindecare (9).

IN 9 AUGUSTŬ.

A. Sol indiges.

Sol (sórele) a fostŭ veneratŭ cași ḑeŭ, și e ḑeŭ Sabinŭ, între ḑeitățile luĭ Titŭ Tatiŭ (10). Loculŭ de cultulŭ sabinŭ alŭ Sóreluĭ în Roma a fostŭ aprópe de templulŭ luĭ Quirinŭ (11), și L. Papiriŭ Cursor la an. 293 ant. Cr. acì a întocmitŭ întâiulŭ orologiŭ de sóre.

(7) Frat. Arvales tit. 23. 41. Inscript. Orell. Nr. 1171. 1577. 2193.

(8) Kal. Capranic. Amitern. Antiat. Preller p. 601. Hartung II. 253. Acesta în I. p. 156, pune ḑiua pe V. Non. Aug. adecă 9 Aug.

(9) Dio Cass. LXI. 21. Tacit. Ann. XIV. 20. pomenescŭ că în onórea salutiĭ a întrodusŭ împĕratulŭ Nero ludiĭ numițĭ Neronia. Preller. p. 265. 602.

(10) Varro L. L. V. 68. 74, arată Sol din limba sabină. Dionis. Hal. II. 50 ḑice că Ausel a fostŭ unŭ cuvêntŭ, ce în Italia a însemnatŭ sóre, și lucirea luminósă, și Ausel se deduce din aus. în sanscr. ush, lat. uro, ce însémnă deodată a arde și a lucì, și din aus se derivă Ausselius Aurelius. La Etruscĭ ḑeulŭ de lumină a fostŭ Usil, și în versurile saliare Ozeul. Paul p. 23. . . . in quo sacra faceret soli, qui ex hoc Auseli dicebantur, ut Valesii, Papisii, pro eo quod est Valerii, Papirii. Preller p. 287.

(11) Quintil. I. 7, in pulvinari Solis, qui colitur iuxta aedem Quirini.

Sĕrbătórea sóreluĭ, cu predicatulŭ Indiges (arĕtătoriŭ) s'a ţinutŭ în 9 Aug. (12).

Icóna ḑeuluĭ a fostŭ unŭ june cu capŭ încongiuratŭ de raḑe, carele e divinulŭ mănătorŭ de carŭ pe lărgimea ceréscă. S'a creḑutŭ că ḑeulŭ de sóre scie tóte cele ascunse, şi are putere de a vedé tóte, şi pentru acésta i s'a recomandatŭ păzirea monumentelorŭ publice (13). A fostŭ veneratŭ şi în circŭ, unde în mijlocŭ a avutŭ templulŭ sĕŭ, şi a fostŭ ḑeulŭ apĕrătorŭ alŭ circuluĭ destinatŭ pentru ludiĭ circensĭ şi pentru măiestria de a mâna carulŭ.

Inscripţiunile îlŭ arată încă în predicatulŭ Juvans (ajutătorŭ), Aeternus (de veciă) şi sanctissimus, deosebĭ către capĕtulŭ păgânismuluĭ, iară pe numĭ şi pe alte monumente Sol Oriens, în înţelesŭ geograficŭ, însemnândŭ partea pămĕntuluĭ dela rĕsăritŭ, şi anume pe numiĭ luĭ Traianŭ caşi învingĕtorŭ în Orientŭ (14).

IN 9 AUGUSTŬ.

B. Ḑiua lupteĭ dela Pharsalus.

In 9 Aug. a fostŭ ḑiua lupteĭ dela Pharsalus între Iuliŭ Cesare, şi Pompeiŭ. (Veḑĭ 12 Iuliŭ).

IN 10 AUGUSTŬ.

Ara Cereris et Opis Augustae.

Saturnus şi *Ops* saŭ *Opis* muierea luĭ, aŭ fostŭ între ḑeiĭ ceĭ vechĭ şi popularĭ aĭ Italieĭ. Saturnŭ e ḑeulŭ masculinŭ alŭ pămĕntuluĭ, maĭ de apróPe e ḑeulŭ semĕnăturilorŭ (15), iară Ops e mama

(12) Kal. Amitern. după celŭ Capranicŭ e 8 Aug.

(13) Inscript. de mormîntŭ la Orell. Nr. 4791. Sol tibi commendo qui manus intulit ei. Nr 4792. Domine sol tibi commendo tu indices eius mortem.

(14) Virg. Aen. V. 739, et me saevus equis Oriens afflavit anhelis. Preller p. 389. Hartung II. 83.

(15) Saturnus a satu, sationibus, în vechime şi Saeturnus. Varro L. L. V. 57. 64. Augustin Civ. D. VI. 8. VII. 13.

bună pămêntulŭ, e ḑînă de pămêntŭ și are însușirĭ de o natură ca și ale luĭ Saturnŭ (16), carele grijesce ca să rĕsară sămênța, și Ops o îmbrățișéză, adóptă și cresce.

In vechime ambiĭ s'aŭ veneratŭ la olaltă, iară dela organisarea calendaruluĭ, Ops și-a căpĕtatŭ sĕrbătorile eĭ separate. Prin influința grecismuluĭ în religiunea romană, Saturnŭ s'a identificatŭ cu Kronos iară Ops cu Rhea; și Ops se vede a fi o personificațiune pentru Ceres.

Ops cu Saturnŭ aŭ avutŭ sacrariulŭ comunŭ la «clivus capitolinus» și Ops, cași mama luĭ Jupiter, a avuțŭ sacrariŭ pe capitoliŭ lângă fiŭ (17), și s'a credutŭ și de-o ḑînă a sorțiĭ și a noroculuĭ ómenilorŭ (18).

La an. 7 după Cr. s'a rădicatŭ dóuĕ altare în Vicus jugarius, unulŭ pentru Ceres mater, și altulŭ pentru Ops Augusta, și la 10 Aug. acì s'a adusŭ sacrificiŭ (19).

IN 12 AUGUSTŬ.

A. Hercules Invictus.

Sacrificiile și ospĕtările ce se dedeaŭ în onórea luĭ Hercules, sunt ordinare și straordinare.

Cele ordinare se facŭ în 12 Aug. pentru Hercules Invictus (Ercule neînvinsulŭ), lângă circus maximus (20).

Pretorulŭ în numele Romeĭ aducea de sacrificiŭ unŭ juncŭ, saŭ o junincă (iuvencus vel iuvenca) luĭ Hercules, îmmulțitoruluĭ de avuțiă și dăruitoruluĭ de binecuvêntare (21).

(16) Ops din o rădăcină cu opes, opulentus, plinire, prisosŭ, avuția. Paul. p. 187. Opis dicta est coniux Saturni, per quam voluerunt terram significare, quia omnes opes humano generi, terra tribuit. Preller p. 418. Hart. II. 129.

(17) Liviŭ XXXIX 22. Aedis Opis in capitolio, de coelo tacta.

(18) Inscript. Gruter p. 26. 4. Opi Divinae et Fortunae Primigeniae sacrum.

(19) Kal. Capranic. In maĭ multe calindare ḑiua e pusă: Ops Augusta. Hartung II. 139 arată unŭ altariŭ comunŭ pentru Ops și Ceres.

(20) Kal. Amitern. Herculi invicto ad Circum Maximum.

(21) Preller p. 652 și 800.

IN 12 AUGUSTŬ.

B. Venus Victrix, Honos, Virtus, Felicitas.

Intre predicatele de însemnătate a ḑîneĭ Venus a fostŭ Victrix (învingĕtórea), fiindŭ venerată cași ḑînă de victoriă în bătaiă, și pentru acésta adese-orĭ s'a identificatŭ cu Victoria, și cultulŭ eĭ a fostŭ lățitŭ în imperiulŭ romanŭ (22).

In Roma a avutŭ templulŭ pe Capitoliŭ, și se crede că datéză din răsboiulŭ cu Samnițiĭ. In bătaia dela Farsalŭ, 9 Aug. 47, ant. Cr. Pompeiŭ striga pe Hercules Invictus și Iuliŭ Cesare pe Venus Victrix întru ajutorŭ, și a învinsŭ cestŭ din urmă, carele îșĭ trăgea originea dela Aeneas și Venus (23), și pe numiĭ luĭ se vede icóna acesteĭ ḑîne. Pompeiŭ la teatrulŭ sĕŭ i-a rădicatŭ templu, și în 12 Aug. acì s'a ținutŭ sacrificiŭ pentru Venus victrix (24).

Totŭ în acéstă ḑi s'a făcutŭ sacrificiŭ și pentru Honos, Virtus, Felicitas. (Veḑĭ 29 Maiŭ și 1 Iuliŭ) (25).

IN 13 AUGUSTŬ.

A. Diana in Aventinŭ.

Diana e o ḑînă vechiă italiană, ḑina de lună, și însășĭ luna propriă e o putere ceréscă de lumină, și s'a veneratŭ la Sabinĭ, Latinĭ și la alte popóre romane. S'a chiămatŭ și Jana, ce e parte femeiască pentru masculinulŭ Janus, ḑeitate de lumină (26).

Caracterulŭ generalŭ alŭ ḑîneloŭ de lună, se arată și la Diana, în trecerea asupra viețeĭ naturale pe câmpŭ, în gaiurĭ, pămêntŭ umedŭ, asupra strămutăriĭ animeĭ omenescĭ, viețeĭ de genŭ femeescŭ,

(22) Varro L. L. V. 62. Gelliu N. At. X. 1. 7. Orel. Nr. 1375.

(23) Prop. IV. 1. 46. Vexit, et ipsa sui Caesaris arma Venus, arma resurgentis portans Victricia Troiae.

(24) Kal. Amitern. Plut. in Pomp. 68. Preller p. 389.

(25) Preller p. 800.

(26) Dius însémnă luminosŭ, vederosŭ, din Dius și Jana e Diana, Diiana. Nork p. 269.

în fine asupra vênatuluĭ, răsboiuluĭ și robustitatea corporală a bărbatuluĭ.

Diana a avutŭ multe gaiurĭ (nemus) sacre, și de acì s'a numitŭ cu predicatulŭ Nemorensis. In Roma pe Aventinŭ a avutŭ sacrariulŭ sĕŭ fundatŭ de regele Serviŭ Tulliŭ, și s'a privitŭ de sacrariulŭ federațiuniĭ latine.

Ḑiua dedicațiuniĭ acestuĭ templu și sĕrbătórea anuală a Dianeĭ a căḑutŭ pe Idulŭ luĭ Augustŭ (13 Aug.), în ḑiua, cea maĭ caldă a anuluĭ și la lună plină.

In acéstă nópte se ținea conductŭ cu făcliĭ, și ḑîna se depingea cu făcliă în mână, pentru-că era ḑîna lumineĭ de nópte (27), și deosebĭ a femeilorŭ, carĭ se rugaŭ de ea pentru nascerĭ norocóse, și viéță bună în căsătoriă, și pentru împlinirea dorințeĭ iĭ făceaŭ votŭ; apoĭ întru mulțămire iĭ legaŭ brêurĭ sânte, puneaŭ table votive pe părețiĭ templuluĭ, și iĭ dăruiaŭ făcliĭ saŭ luminĭ aprinse (28).

Străbătêndŭ cultulŭ ḑîneĭ Artemis, ḑîna de lună la Grecĭ, carea s'a veneratŭ lângă fratele sĕŭ Apollo, ḑeulŭ de sóre, se crede că templulŭ Dianeĭ de lângă circulŭ flaminiŭ, votatŭ de consululŭ M. Aemiliŭ, și dedicatŭ la an. 179. ant. Cr. corespunde cultuluĭ influințatŭ de Artemis, de óre-ce în cultulŭ luĭ Apollo pe Palatinŭ, Diana cu predicatulŭ Victrix încă s'a veneratŭ, și în ludiĭ secularĭ se pomenescŭ la olaltă (29).

Poețiĭ aŭ premăritŭ pe Diana și în înțelesulŭ de ḑînă potintă de natură în munțĭ și în pădurĭ, unde ea păzesce animalele, de ḑînă de rîurĭ, de lacŭ și de mare unde ea se scaldă, de ḑînă de nópte și a tuturorŭ vedenielorŭ din lumea spiritelorŭ, identificându-o cu Hekate; — în fine de ḑîna anuluĭ, ce aduce la implere lunele de pe ceriŭ, în fasele sale și ḑilele lunelorŭ pe pămêntŭ, carĭ umplu și hambarele agronomuluĭ cu bucatele de câmpŭ (30).

(27) Stat. Silv. III. 1. 52. spune că ḑiua cădea pe mijloculŭ cainceluĭ.

(28) Propert. II. 32. 9. Ovidiŭ F. L. III. 267. Virg. Aen. VII. 764. Preller 277.

(29) Horat. Od. I. 21. III. 12. Catull. Seculare carmen ad Dianam 34. Virg Eclog. IV. 10.

(30) Preller p. 281. Hartung II. 205.

IN 13 AUGUSTŬ.

B. Servorum dies.

Regele Serviŭ Tuliŭ, feciorŭ din sclavă, a fundatŭ templulŭ și cultulŭ Dianeĭ în Idulŭ luĭ Aug. ca ḑiua nasceriĭ sale.

Sclaviĭ și sclavele, serviĭ și servele, veneraŭ în Serviŭ Tuliŭ pe unŭ patronŭ apĕrătorŭ alŭ lorŭ, serbaŭ ḑiua nasceriĭ luĭ, ce s'a numitŭ și ḑiua servilorŭ (31).

Serviĭ fugătorĭ staŭ în referință către Diana, căcĭ fiindŭ acésta apĕrătórea cerbilorŭ din pădure, și cerbiĭ simbolulŭ eĭ, serviĭ carĭ fugiaŭ și se ascundeaŭ prin pădurĭ se numiaŭ cerbĭ (32).

In 13 Aug. tóte femeile îșĭ spălaŭ capulŭ și curățaŭ pĕrulŭ (33).

IN 13 AUGUSTŬ.

C. Castor și Pollux.

Castor și Pollux fiindŭ între ḑeiĭ de frunte aĭ circuluĭ, aŭ avutŭ templu în circulŭ maximŭ și flaminiŭ, și la 13 Aug. s'aŭ veneratŭ cu ludiĭ propriĭ (34).

IN 13 AUGUSTŬ.

D. Vortumnalia.

Vertumnus saŭ Vortumnus (35) e ḑeŭ de fructe, și s'a veneratŭ la Sabinĭ, Latinĭ, Etruscĭ și peste totŭ în Italia, cu Ceres și Pomona

(31) Festu p. 343 Servorum dies festus, vulgo existimatur Idus Aug. quod eo die Serv. Tullius natus servus Aedem Dianae dedicaverit in Aventino. Kal. Capranic. Amitern. Antiat. Mart. XII. 67.

(32) Festu p. 343. Cuius tutelae sint cervi, a quo celeritate fugitivos servos, vocant cervos.

(33) Plut. Quest. Rom. 100. Preller p. 283. Hartung II. 207.

(34) Kal. Amitern. Vitruviŭ IV. 8. 4. Preller p. 662.

(35) Numele se deduce din vertere, a invĕrti, a întórce, a schimba și însémnă celŭ ce se schimba (den sich verwandelnden), după formațiunea Alumnus etc. Preller p. 397. Hartung II. 132.

la olaltă, și specialminte Vortumnus e deulŭ de fructe a anuluĭ schimbătorŭ la fată, învêrtitorŭ (annus vertens).

Schimbătórele luĭ darurĭ de florĭ, plante, arborĭ, și deosebĭ de fructe, și schimbările, straformările deuluĭ în felurite forme arată natura luĭ ca deitate de primă-vară, și în specie de tómnă, și astŭfelŭ schimbarea deuluĭ la trupŭ și în fată se referă la strămutarea tuturorŭ plantelorŭ dela înflorire până la cócere, și la sĕrbătórea acésta, anume când fructele capĕtă fată de cócere (36).

Vertumnŭ s'a închipuitŭ cași unŭ grădinarŭ și pomologŭ, avêndŭ în mână cutitŭ și pe bratŭ póme cópte; și deulŭ avea putere ca să se schimbe pe sine în totŭ modulŭ, anume în vênătorŭ, pescarŭ, păstorŭ, june și fată. Luĭ i s'a coptŭ maĭ întâiŭ strugurii și avea totŭ felulŭ de póme.

O poveste latină despre Vertumnŭ cu Pomona dîna frumósă a grădinilorŭ și a pomilorŭ s'a sustinutŭ încă de pe timpulŭ regeluĭ Proca. Pomona adecă nu a vrutŭ să sciă ceva de amóre, deși fecioreșiĭ voioșĭ aĭ câmpuluĭ și aĭ pădurii ba chiar și deulŭ Silvanŭ umbla după ea. Vertumnŭ s'a schimbatŭ în multe modurĭ, ca grădinarŭ, secerașŭ, viariŭ etc. ca să și-o câștige, și dîna s'a păzitŭ, când însă Vertumnŭ s'a prefăcutŭ într'unŭ june frumosŭ, așa precum e sórele în lucirea sa deplină, când străluce peste nuorĭ, — dîna a fostŭ devinsă (37).

Statua deuluĭ a statŭ în templulŭ din Vicus Tuscus, între forulŭ Velabru și circulŭ maximŭ, și a maĭ avutŭ altŭ templu sub muntele Aventinŭ. Pomona încă a avutŭ nu numaĭ templu ci și flamenŭ propriŭ și luculŭ eĭ s'a numitŭ Pomonalŭ între Ardea și Ostia, și ambiĭ aŭ fostŭ veneratĭ fórte tare de agronomĭ la tară.

(36) Columella X. 308. Mercibus et vernis dives Vertumnus abundet. Propert. IV. 2. 11, seu quia vertentis fructum praecipimus anni, vertumni rursus creditur esse sacrum. Tibull. IV. 2. 14. Talis in aeterno felix vertumnus Olympo; mille habet ornatus.

(37) Ovidiŭ Met. XIV. 623, pe largŭ. In Italia a fostŭ unŭ deŭ Puemunus, se identifică cu Vertumnŭ și se dice masculinulŭ pentru Pomona. Hartung II 134 identifică pe Vertumnŭ cu Saturnŭ și pe Pomona cu Ops.

In templulŭ de sub Aventinŭ la 13 Aug. s'a ţinutŭ sacrificiŭ, salutândŭ timpulŭ cóceriĭ pómelorŭ (38).

IN 17 AUGUSTŬ.

Portunalia.

Ianus e ḑeulŭ eşiriĭ şi alŭ intrăriĭ în case, pe strade, cetăţĭ, adecă e ḑeulŭ uşilorŭ şi alŭ porţilorŭ. Ianus cu predicatulŭ Portunus (39) e ḑeulŭ eşiriĭ şi intrăriĭ în porturĭ la rîurĭ, şi deosebĭ la mare, căcĭ şi portulŭ caşi pórta se deschide şi se închide, şi pentru acésta şi Portunus are cheia în mână.

Portunŭ a avutŭ templu la portulŭ Tiberuluĭ aprópe de pons Aemilius. Cultulŭ luĭ a fostŭ vechiŭ şi poporalŭ şi a avutŭ flamenŭ portunalŭ plebeiŭ.

Sĕrbătórea ḑeuluĭ numită Portunalia s'a ţinutŭ în 17 Aug. (40). Se maĭ ḑice că a fostŭ bărbatulŭ Venilieĭ, ḑîneĭ de lacurĭ şi de isvóre, şi că a fostŭ inventatorulŭ luntrilorŭ, şi se esplică, că acésta însémnă capulŭ luĭ Ianŭ şi luntrea de pe muriĭ romanĭ. In casulŭ acesta Ianŭ a fostŭ ḑeŭ de comerciŭ pe mare (41).

(38) Kal. Capranic. Amitern. punŭ vortumnalia pe Id. Aug. Varro L. L. V. 46. Festu p. 209. Aedes vertumni. Mommsen Inscrip. N. Nr. 122. ad exornandam aedem, Pomonis. Preller p. 397 ; iară Hartung II. 134, pune sĕrbătórea pe 23 Aug. ce credŭ că e smintă de tiparŭ.

(39) Portunus din portus, o rădăcină cu pórta. Paul, p. 56. Portunum esse putabant qui clavim manu tenere fingebatur. et deus putabatur esse portarum. Inscript. Orell. Nr. 2585. Iano Portuno. Interp. Veron. Aen. V. 241. Portunus ut ait Varro deus portuum, portarumque praeses. Hartung II. 100 îlŭ numesce Lar de mare.

(40) Varro L. L. VI 19. Portunalia dicta a Portuno cui eo die aedes in portu Tiberino facta et feriae institutae. Calend. vechie XVI. Kal. Sept. In Cal. Const. sĕrbătórea se numesce Tiberinalia.

(41) Preller p. 158. 800. Hartung II. 100.

IN 18 AUGUSTŬ.

Divus Iulius in foro.

In Orientŭ era îndatinată venerarea divină a regilorŭ viĭ și morțĭ, și acésta s'a ținutŭ de ființa despotismuluĭ și a religiuniĭ, carea privia puterea pămêntéscă a regilorŭ de efluință nemijlocită și de representarea puteriĭ celeĭ ceresci.

Aceste ideĭ aŭ străbătutŭ prin Grecĭ și la Roma și prin întărirea lorŭ a peritŭ libertatea Romanilorŭ. Anume în Roma senatulŭ a adusŭ decisiunĭ pentru premărirea luĭ Iuliŭ Cesare, a introdusŭ sĕrbătorĭ cu serviciŭ divinŭ pentru victoriile luĭ, ḑiua nasceriĭ, rugăciunĭ publice pentru sănĕtatea luĭ, numirea luneĭ Iuliŭ după numele luĭ, și templu în care statua luĭ s'a veneratŭ cași a unuĭ ḑeŭ.

Iuliŭ Cesare la începutŭ nu a primitŭ adulațiunile și supunerile aceste, însă maĭ târḑiŭ pentru a-șĭ întări potestatea, tóte i-aŭ convenitŭ. De locŭ cum s'a arsŭ trupulŭ luĭ pe rugŭ, acì i s'a rădicatŭ altarŭ, pe care i s'a sacrificatŭ cași unuĭ ḑeŭ, și sub Octavianŭ Augustŭ pe acelŭ locŭ în forŭ i s'a rădicatŭ templulŭ, unde i-a fostŭ altarulŭ, și totŭ-de-o-dată Iuliŭ Cesare s'a numitŭ ḑeescŭ (Divus Iulius), și a fostŭ celŭ d'întâiŭ cu acéstă reverință.

In 18 Aug. s'a ținutŭ sacrificiŭ în acestŭ templu luĭ Divŭ Iuliŭ cași unuĭ ḑeŭ.

I. Cesare a devenitŭ icóna ideală și garantatorulŭ monarchieĭ romane, și ḑeŭ, cași Romulŭ, cu numele Quirinŭ. Augustŭ se consideră de fundatorulŭ cultuluĭ împĕrațilorŭ morțĭ și ajunșĭ ḑeĭ (42).

IN 19 AUGUSTŬ.

A. Vinalia rustica.

Cultura de viĭ și culesulŭ viilorŭ în Lațiŭ aŭ fostŭ sub scutulŭ luĭ Jupiter și a Vineriĭ cu predicatulŭ Libera.

Inceperea culegeriĭ vieĭ a fostŭ o sĕrbătóre generală pentru totŭ

(42) Serv. Eclog. V. 56. Caesar qui primus divinos honores meruit, et divus appellatus est. Preller p. 770. 800.

Laţiulŭ, şi s'a chiămatŭ Vinalia rustica, serbându-se în 19 Augustŭ (XIV Kal. Sept.) (43), caşi începutulŭ culesuluĭ dela ţéră.

In acéstă ḑi flamen dialis, adecă preotulŭ luĭ Jupiter, sacrifica unŭ mielŭ, şi până a zăcutŭ carnea pe altarŭ, rupea şi pigulea întâiŭ strugurĭ, şi prin acésta a sânţitŭ culesulŭ (vindemiam auspicari), apoĭ a provocatŭ poporulŭ la începerea culesuluĭ de viă, căcĭ maĭ înainte de a se face ceremoniile aceste nu era iertatŭ a culege şi a aduce vinŭ dulce în cetate.

Pentru acésta şi în viile Tusculanilorŭ a fostŭ opritŭ ca să se ducă vinŭ noŭ în oraşŭ, maĭ înainte de a se ţiné Vinalia rustica (44), şi aducerea vinuluĭ a casă a fostŭ în legătură cu festivităţĭ şi petrecerĭ poporale (45).

IN 19 AUGUSTŬ.

B. Venus Libitina et Murcia.

Libitina, ḑîna de iubire şi de voluptate, s'a numitŭ adeseorĭ Lubentina, Lubentia, şi Lubia (46), şi a fostŭ totŭ-de-o-dată ḑînă de grădinĭ, de viĭ şi de culesŭ. Libitina e unŭ predicatŭ pentru Venus, caşi ḑînă de primăvéră, de florĭ, legume, grădinĭ şi de viĭ, carĭ aŭ fostŭ sub scutulŭ eĭ.

(43) Varro L. L. VI. 16. Hartung. II 36. In Italia, unde e clima maĭ caldă, se coceaŭ struguriĭ maĭ curêndŭ. Paul. p. 264. Vinalia rustica XIV. Kal. Sept. celebrabant, quo die primum vina in urbem deferebant.

(44) Varro L. L. VI. 16. Vinalia a vino. Hic dies Jovis, non Veneris. Huius rei cura non levis in Latio, nam aliquot locis vindemiae primum ab sacerdotibus publice fiebant, ut Romae nunc. Nam flamen dialis auspicatur vindemiam et ut jussit vinum legere, agna Jovi facit, inter quoius exta caesa et porrecta flamen prorsus vinum legit (Varro X. 27. ant. cr.).

(45) Varro l. c. In Tusculanis ortis (hortis) est scriptum : Vinum novum ne vehatur in urbem, antequam Vinalia Kalentur. Scopulŭ a putută fi caşi aḑĭ, ca să nu se culégă struguriĭ necopţĭ saŭ aĭ altora. Hartung II. 36. Prel. p. 174. 388.

(46) Varro Lingua Lat. VI. 47. Ab lubendo libido, libidinosus ac Venus Libentina et Libitina. Cic. N. D. II 23. 61. August. IV. 8. Aut Volupiae, quae a voluptate appellata est, aut Libitinae, cui nomen a libidine. Libitina a fostŭ identificată şi cu Proserpina, şi atuncĭ e şi ḑîna lumiĭ de josŭ, şi de mórte. Preller p. 387. 581. Hartung II. 89. Cuvîntulŭ nostru iubescŭ se vede a fi din lubeo.

Grădinariĭ, legumĕnariĭ și florariĭ, veneraŭ pe Venus Libitina cași pe ḑîna și patróna profesiuniĭ lorŭ.

Ḑiua fundăriĭ cultuluĭ și alŭ templuluĭ eĭ s'a ţinutŭ în ḑiua de Vinalia rustica, adecă în 19 Aug. (47), și s'a serbatŭ de grădinarĭ și de ceĭ-lalţĭ cu festivităţĭ corespunḑĕtóre în păduriţa ḑîneĭ.

Unŭ altŭ predicatŭ alŭ ḑîneĭ Venus a fostŭ și Murcia (48).

Templulŭ Murcieĭ a fostŭ lângă Aventinŭ, la capĕtulŭ circuluĭ Maximŭ, și a datŭ acestŭ nume și uneĭ părţĭ din Roma (49). Ḑiua fundăriĭ acestuĭ templu s'a serbatŭ iară în 19 Aug. și în păduriţa eĭ a fostŭ petrecere voiósă (50).

IN 21 AUGUSTŬ.

Consualia.

Sub Romulŭ s'a serbatŭ Consualia în 21 Augustŭ cu cursurĭ cu carulŭ și cu caiĭ neînfrênaţĭ. Acésta a fostŭ sĕrbătórea la care Romulŭ a chiămatŭ și pe veciniĭ, și cu ocasiunea petreceriĭ aŭ răpitŭ Romaniĭ pe Sabine.

Flamenulŭ Quirinalŭ și Vestalinele aŭ făcutŭ sacrificiulŭ indatinatŭ, și după aceea pontificiĭ aŭ ţinutŭ cursurile.

Păstoriĭ, adecă Romaniĭ luĭ Romulŭ, cântaŭ cântece vechie, cu carĭ se petreceaŭ pe sine și pe veciniĭ. Aḑĭ și animalele trăgĕtóre

(47) Varro L. L. VI. 20. Vinalia rustica dicuntur a. d. XIV. Kal. Sept. quod tum Veneri dedicata aedes et horti et deae dicantur, ac tum fiunt feriati olitores. Fest. p. 265.

(48) Murcia din mulcere a îmmoia după iritare, de aci și Mulciber, Vulcanŭ îmoiătorulŭ. Tertull. de Spect. 8. Murciam enim deam amoris volunt. Scriitoriĭ bisericescĭ deducŭ predicatulŭ Murcia din murcus, prostŭ, nebunŭ, urîtŭ. Hartung II. 249. Se află și Venus Murtea, ḑîna florilorŭ de mirtŭ, care a avutŭ păduriţa sa numită muretum, lângă Aventinŭ. Se vede a fi identică cu Murcia. Preller p. 581.

(49) Varro L. L. V. 154. Intumus circus ad Murciam vocatur. Liviŭ I. 33. Quibus ut iungeretur Palatio Aventinum ad Murciae datae sedes. Preller p. 386.

(50) Kal. Capranic. pune sacrificiulŭ la circ. Max. convine cu loculŭ. Plut. Quest. Rom. 45. numesce sĕrbătórea și Veneralia, dela Venus. Preller p. 388.

serbaŭ ḑiua odihnindŭ, încununate cu florĭ, ce arétă că datina se referéză și la încheiarea seceriṣuluĭ (51).

IN 23 AUGUSTŬ.

Volcanalia.

Vulcanus e ḑeulŭ puterii de natura foculuĭ, ce efectuéză spre a forma și însufleți. Numele luĭ în fântânile maĭ bune și în inscripțiunĭ e Volcanus (52) și predicatulŭ de frunte e Mulciber, ce îlŭ face de faurulŭ îmmoiătorŭ de metalŭ prin puterea foculuĭ (53). Volcanŭ e totŭ-d'o-dată ḑeŭ de vatra familieĭ, și din acestŭ motivŭ regele Serviu Tulliu se ḑice fiulŭ luĭ Volcanŭ, carele în acestŭ cultŭ apare cași Lar familiaris. Muierea luĭ e Maia saŭ Maiesta, o ḑînă cu însușirĭ cași Bona Dea.

Pe comițiu în Roma a fostŭ loculŭ numitŭ Volcanalŭ, ce se privia de vatra (focarulŭ) statuluĭ romanŭ, nu în formă de templu, ci ca o aria înălțată. Acestŭ locŭ era de însemnĕtate pentru Roma și statulŭ romanŭ, de óre-ce s'a sânțitŭ prin sfătuirea luĭ Romulŭ cu Tațiu acì, prin înfrățirea Romanilorŭ cu Sabiniĭ și adunările cetățenilorŭ, fiindŭ și maĭ târḑiŭ loculŭ înfrățiriĭ patricilorŭ cu plebeiĭ.

Sĕrbătórea de frunte a ḑeuluĭ s'a chiămatŭ Volcanalia, și s'a ținutŭ în 23 Augustŭ cu lúdi circensi (54).

Sĕrbătórea a căḑutŭ în luna căldureĭ, pentrucă la Romanĭ, foculŭ și sórele aŭ avutŭ același înțelesŭ, și adeseorĭ s'a folositŭ unulŭ

(51) Calendarele punŭ ḑiua pe 21 Aug. Unele Consus in Aventino, și e verosimilŭ că Consus și aci apró识 de circŭ a avutŭ sacrariulŭ sĕŭ. Vedĭ 7 Iuliŭ. Preller p. 328. 428. Hartung II. 87.

(52) Volcani pocolom e scrisŭ pe unŭ bocalŭ din Tarquiniu ce se află aḑĭ în Berlin. Numĭ din Aesernia cu inscripțiunea Volcanom, Orelli Nr. 1380. A. W. Schlegel deduce numele din ul-ka cuvîntŭ indicŭ ce însémnă meteorŭ focosŭ. Aflându-se numĭ cu Zeus Velchanos se combină și cu acésta. Preller p. 526. Hartung II. 106. combină cu fulgur, fulmen.

(53) Inscript. Orell. Nr. 1382. Volk. Miti sive Mulcibero. Eŭ deducŭ din celticulŭ : molc ce e focŭ ; *m* in *v*, e volcanŭ.

(54) Kal. Capranic. pune Volcano in circo flaminio. Varro L. L. VI. 20.

pentru altulŭ. A fostŭ și credință vechiă, cumcă viéța sufletéscă a omuluĭ e înrudită cu foculŭ (55).

Era datină vechiă, că adĭ totŭ tata familieĭ arunca pentru sine și pentru aĭ sĕĭ pescĭ în foculŭ de pe vatra caseĭ, pescĭ numițĭ Maenae, credêndŭ că-ĭ aruncă «pro animis humanis», adecă pentru sufletele omenescĭ. Pesciĭ se prindeaŭ în Tiber și se vindeaŭ în aria Vulcani, verisimilŭ în piața dinaintea templuluĭ luĭ Vulcanŭ pe câmpulŭ luĭ Marte.

Vulcanŭ a fostŭ și deulŭ foculuĭ ce strică, și în acéstă calitate se numesce adeseorĭ între deiĭ de răsboiŭ, de óre-ce era datina ca după luptă să se ardă o pradă mică, închinându-se luĭ Vulcanŭ, și în fine deulŭ se considera de apĕrătorŭ în contra ardeiriĭ caselorŭ (56).

IN 24 AUGUSTŬ.

Mundus patet, vel lapis manalis.

Ideile despre lumea de josŭ a făcutŭ pămêntulŭ nu numaĭ de sînulŭ semĕnăturilorŭ ci și de alŭ morțilorŭ, și esperiența că din pămêntŭ rĕsarŭ semințele, a adusŭ credința despre imortalitatea sufletelorŭ.

Deitățile femeine a pămêntuluĭ, cași Tellus, Terra Mater, Ceres, sunt în legătură și cu sufletele repausațilorŭ; anume Terra Mater apare în altă formă cași Mater Larum, Lara, Larunda (mama tuturorŭ spiritelorŭ bune) și cași Mania (mama manilorŭ, adecă a sufletelorŭ bune a repausațilorŭ), și astŭ-feliŭ deitățile de pămêntŭ sunt totŭ-d'o-dată și inferne, adecă de lumea de desuptŭ.

Deitățile bărbătescĭ a lumiĭ de josŭ sunt Orcus (57) și Dis Pater,

(55) Varro L. L. V. 59. Est de sole sumptus ignis, isque totus mentis est.

(56) Preller p. 528. Hartung II 109.

(57) Fest. p. 202. Orcum, quem dicimus — ait Verrius — ab antiquis dictum Uragum, quod et *u* litterae sonum per *o* efferebant, et per *e* litterae formam nihil ominus *g*. usurpabant. Adecă Orcus în vechime Uragus. Etimologiștiĭ maĭ noĭ îlŭ deducŭ din ἔρκος, locŭ închisŭ. Preller p. 453. Hartung II. 86 din urgere saŭ arcere, a sili, opri, îmblândi.

puterile morţiĭ, şi regiĭ imperiuluĭ de josŭ. Orcus se pomenesce maĭ adeseorĭ caşi ḑeu de mórte sub icóne câtŭ maĭ îngrozitóre, iar Dis Pater (şi Ditis Pater) (58) caşi regele lumiĭ inferne şi bărbatulŭ Proserpineĭ, feteĭ Cereriĭ.

Repausaţiĭ se numiaŭ de regulă Manes (curaţĭ, bunĭ, luminoşĭ), şi se cugetaŭ caşi spirite, adecă despoiaţĭ de trupulŭ pămêntescŭ, şi nemuritorĭ caşi ḑeiĭ, pentru ce Manes se numescŭ Divi şi Dii. Eĭ locuescŭ în afundulŭ pămêntuluĭ, de unde esŭ numaĭ în anumite timpurĭ anuale şi nóptea umblândŭ pre pămêntŭ.

In Roma pe comiţiu, locu'ŭ unde se aduna poporulŭ, a fostŭ o grópă numită «Mundus Orci vel Ditis», adecă gura lumiĭ de josŭ care era neîncetatŭ astupată cu o pétră «lapis Manalis» (59), şi într'unŭ anŭ numaĭ de treĭ orĭ se deschidea acea grópă.

Mundus din lăuntru era o grópă afundă, în forma unuĭ ceriŭ întorsŭ, şi partea de din josŭ era sacră ḑeilorŭ Manĭ, adecă spiritelorŭ repausaţilorŭ şi ḑeilorŭ de desupt, Orcus, Tellus etc. (60). Când se rădica lapis manalis, se credea că se deschide pórta lumiĭ de josŭ, ca locuitoriĭ de acolo, adecă repausaţiĭ, să pótă veni după voiă, şi să se foloséscă de drepturile lorŭ.

Ḑilele când se deschidea Mundus, eraŭ 24 August, 5 Octombrie şi 8 Novembre, adecă de treĭ orĭ pe anŭ.

Aceste ḑile eraŭ închinate ḑeilorŭ subteranĭ şi pentru acésta eraŭ triste şi nefavorabile pentru întreprinderĭ, şi creḑêndu-se că Roma e plină de sufletele repausaţilorŭ, eşite din Mundus, poporulŭ avea mare frică în aceste ḑile.

(58) Dis, Ditis se aduce în legătură cu dives, avuţia şi ḑeitatea corespunde cu Πλούτων la Grecĭ, căcĭ sub pămêntŭ sunt avuţiile. Cic. de N. D. II. 26. 66. Varro L. L. V. 66.

(59) Fest. p. 154. Mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est, forma enim eius est, ut ex his qui intravere cognoscere potui, adsimilis illi. Paul p. 128. Manalem lapidem putabant esse ostium Orci, per quod animae inferorum, ad superos manarent, qui dicuntur Manes. La Fest. 142. 22. se chiamă şi Mundus Cereris, la Macrobiu Sat. I. 16. faux Plutonis.

(60) Fest. p. 154. Eius inferiorem partem veluti consecratam Dis Manibus clausam omni tempore, nisi his diebus, maiores censuerunt habendam.

In ḍilele acestea nu era iertatŭ de a aduna óstea, de a purta lupta, de a ţiné adunărĭ, de a pornì pe mare, de a ţiné nuntă în familie. Acéstă reţinere însaşĭ s'a consideratŭ de sacrificiŭ pentru ḍeiĭ de din josŭ, ca să se împace, căcĭ prin aceste ḍile negre (dies atri) nisuiaŭ toţĭ, ca să câştige cele favorabile, dându-se acestorŭ ḍeităţĭ cele ce se cuvinŭ şi sacrificaŭ de colóre négră, ce se astupa în pămêntŭ.

Mundus, adecă acéstă grópă, e în legătură cu fundarea Romeĭ. Când se punea fundamentulŭ pentru a face cetăţĭ, oraşe, atuncĭ după ritulŭ Etruscilorŭ (61), maĭ întâiŭ se săpa grópa acésta şi se aruncaŭ primiţiele din tóte fructele pămêntuluĭ, şi celŭ ce voia să locuiéscă în cetatea nóuă, arunca şi unŭ pumnŭ de pămêntŭ din ţéra sa, apriatŭ ca se câştige favórea acestorŭ ḍeităţĭ în viéţă şi în mórte, şi ca semnŭ că de aḍĭ înainte acì îĭ este ţéra şi pentru ea móre. Grópa formândŭ punctulŭ centralŭ alŭ oraşuluĭ edificândŭ, marginile i s'aŭ făcutŭ prin arătură, trăgêndŭ o vacă şi unŭ taurŭ albŭ, slogulŭ dela începutŭ (primigenius sulcus) şi aruncândŭ cu aratrulŭ brasda în lăuntru, adecă către centru, şi acéstă brasdă a arĕtatŭ linia Pomeriuluĭ.

In acestŭ cultŭ şi datine se întîlnesce oficiulŭ agronomuluĭ cu ḍîna de pămêntŭ, care are grije de seminţe şi de morţĭ şi aceste treĭ ḍile nu fără causă cadŭ pe timpulŭ secerişuluĭ şi a semĕnăturilorŭ nóuĕ. Acestŭ firŭ de ideĭ trece şi la sĕrbătórea de mâneḍi (62).

IN 25 AUGUSTŬ.

Opeconsiva.

Saturnŭ e ḍeulŭ semĕnăturilorŭ, şi Ops saŭ Opis e ḍînă de pămêntŭ, e mama bună, pămêntulŭ, şi ambiĭ s'aŭ veneratŭ şi la olaltă şi aŭ avutŭ sĕrbătóre comună.

Ops are însuşirile luĭ Saturnŭ, e conceptulŭ pliniriĭ şi alŭ bine-

(61) Varro L. L. V. 143. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu. Grópa din Roma de pe comiţiu se atribue luĭ Romulŭ.

(62) Preller p. 456. Hartung II. 91.

cuvîntăriĭ mănóse, și cu predicatulŭ Consivia s'a veneratŭ încă sub Numa cași ḑînă de semĕnăturĭ și de secerișŭ, într'unŭ sacrariŭ în care puteaŭ intra numaĭ virginele vestale și pontificiĭ.

In 25 Augustŭ, la capĕtulŭ secerișuluĭ, i s'a adusŭ sacrificiŭ de mulțumire, numitŭ *Opeconsiva* (63).

Opis cași mama luĭ Jupiter a avutŭ templu și pe Capitoliŭ, și aḑĭ s'a veneratŭ și acì (64). Ḑeitățile de pămêntŭ și de agricultură, sub înțelesulŭ de semĕnare, maĭ la tóte popórele s'aŭ privitŭ totŭ-d'odată și de ḑeiĭ începutuluĭ viețeĭ umane și cresceriĭ pruncilorŭ (65). Astŭfelŭ Saturnŭ în Indigitamente se înșiră lângă Ianus Consivius crescĕtorulŭ sĕmênțeĭ în pântece, iar Ops cași mama bună, care pe celŭ născutŭ îlŭ ține la brațulŭ sĕŭ, căcĭ pămêntulŭ dă nutrire genuluĭ omenescŭ.

Opis a avutŭ maĭ multe predicate, ce arĕta însușirile eĭ în multe forme. Venindŭ predicatele și numaĭ singure înainte, s'aŭ creḑutŭ a fi atâtea ḑeitățĭ diferite, însă tóte se reducŭ la Opis, anume : Seja, Segetia, Semonia (semĕnătóre), Runcina (care smulge și aruncă buruenile), Patellaria (care desvelesce planta), Volutina (învelitórea), Lactuaria (lăptătórea), Secia (tăietórea, secerătórea), Terensis (trierătórea), Tutelina (păzitórea) etc. Acestea eraŭ cași ḑeitățĭ și venerate între cele maĭ puternice și maĭ marĭ ale statuluĭ romanŭ, încă pe timpulŭ regeluĭ Numa (66).

IN 27 AUGUSTŬ.

Volturnalia.

Intre rîurile Campanieĭ în Italia, rîulŭ îndeitŭ Volturnus (67) de

(63) Kal. Maff. Capran. Allif. VIII. Kal. Sept. Varro L. L. VI. 21. Festu p. 186. Preller p. 418. Hartung II. 130. Opiconsivia.

(64) Liviŭ XXXIX. 22. Aedis Opis în capitolio de coelo tacta. Kal. Capranic.

(65) Augustin. C. D. IV. 11. ipse Opem ferat nascentibus excipiens eos sinu terrae et vocetur opis. Plin. H. N. II 63. Quae (opis) nos nascentes excipit. Preller p. 418.

(66) Tertull. de spect. 8. Macrobiu Sat. I. 16. August. IV. 8. Hartung II. 132.

(67) Volturus din volvere, a întórce, rostogoli, după formațiunea Saturnus, Juturna, Miuturnae. Din volvere e aḑĭ volvură.

lângă Capua a avutŭ cultŭ lăţitŭ. Acestŭ cultŭ se afla şi în Roma verisimilŭ s'a adusŭ din Capua după subjugarea eĭ pe la an. R. 543. (211 ant. Cr.), căcĭ în Campania şi în Italia de miadă-ḑi rîurile aŭ fostŭ venerate.

In 27 Augustŭ s'aŭ serbatŭ Volturnalia în Roma, ca ḑi de aducere de sacrificiŭ pentru rîulŭ şi respective ḑeitatea Volturnus (68).

IN 28 AUGUSTŬ.

Ara Victoriae in senatu.

Augustŭ Octavianŭ a dedicatŭ o Victoriă în curia Iulia întru memoria învingeriĭ dela Acţiu, şi acéstă Victoriă era o statuă de bronzŭ aurită, stândŭ pe globŭ, precum se vede pe numiĭ împĕratuluĭ.

Curia Iulia s'a dărîmatŭ cu timpulŭ, şi Domitianŭ, edificândŭ palatŭ pentru senatŭ, statua Victorieĭ s'a adusŭ acì, şi Victoria a devenitŭ acuma patróna senatuluĭ, caşi unŭ monumentŭ pentru ordinea bună, ce s'a fundatŭ prin Augustŭ.

Către capĕtulŭ păgânismuluĭ, între partida vechiă şi cea creştină s'a născutŭ cértă pentru statueta ḑîneĭ.

Victoria a avutŭ cele maĭ multe temple, altare, statue şi alte monumente în Roma, capitala lumiĭ vechĭ. Ḑiua fondăriĭ altaruluĭ Victorieĭ din senatŭ s'a sĕrbatŭ în 28 Augustŭ.

La înmormêntarea luĭ Augustŭ acea statuetă s'a purtatŭ în fruntea cortegiuluĭ funebralŭ, trecêndŭ prin pórta triumfală la câmpulŭ luĭ Marte (69).

(68) Tóte calendarele punŭ la 27 Augustŭ Volt. saŭ Volturn. Kal. Capranic. pune : Volturn Flumini sacrificium. Varro L. L. VI. 21. ḑice : Volturnalia a deo Volturno, cuius feriae tum. Paul p. 379. Volturnalia Volturno suo deo sacra faciebant cuius sacerdotem Volturnalem vocant. Preller p. 521. Hartung II. 133.

(69) Preller p. 610. 800. După Dio Cass. XLI. 22. Sveton in Oct. Aug. 100.

SERBĂTORĬ IN SEPTEMBRE.

IN 1 SEPTEMBRE.

Jupiter Tonans.

Augustŭ împĕratulŭ, restauratorulŭ serviciuluĭ divinŭ romanŭ, a nisuitŭ, ca să înfrumuseţeze capitoliulŭ, şi a edificatŭ unŭ templu pentru Jupiter Tonans (1).

La an. 26 ant. Cr., avêndŭ răsboiŭ cu Spania şi fiindŭ nóptea în trăsură, a tunatŭ aprópe în câtŭ sclavulŭ celŭ ce mergea cu făclia înnainte a cădutŭ trăsnitŭ, iară luĭ Augustŭ i-a peritŭ vederea pe câte-va minute, şi din motivulŭ scăpăriĭ a votatŭ templulŭ.

Cultulŭ luĭ Jupiter Tonans s'a fundatŭ pe Capitoliŭ, şi templulŭ s'a sânţitŭ în 1 Sept. an. 22 ant. Cr., iară ḑiua dedicaţiuniĭ a rĕmasŭ de sĕrbătóre.

Fórte mulţĭ aŭ cercetatŭ acestŭ templu, încâtŭ Jupiter Optimus Maximus s'a plânsŭ luĭ Augustŭ în visŭ, că elŭ e părăsitŭ, şi atuncĭ împĕratulŭ a pusŭ clopote micĭ pe culmea templuluĭ, caşi când Jupiter Tonans arŭ fi numaĭ portarulŭ luĭ Jupiter Optimus Maximus. Vespasianŭ a restauratŭ templulŭ şi la an. 80 după Cr. sub Titŭ, a arsŭ de totŭ, iară Domiţianŭ l'a reedificatŭ.

IN 2 SEPTEMBRE.

Bătaia dela Actium.

Căḑêndŭ libertatea, s'a formatŭ triumviratulŭ din Antoniŭ, carele a guvernatŭ Asia, din Octavianŭ carele a administratŭ Italia şi prejurulŭ, şi din Lepidŭ carele stăpânia Africa. Octavianŭ a datŭ pe sora sa după Antoniŭ, dar acesta a părăsit'o şi a trăitŭ cu Cleopatra.

(1) Dio Cass. LIV. 4, identifică pe J. Tonans cu Zeus Bronton. Pe numiĭ romanĭ se numesce J. Cantaber, ce se ḑice a fi Tonans. Preller p. 212.

Purtarea luĭ Antoniŭ s'a consideratŭ de o vătĕmare a poporuluĭ și a senatuluĭ romanŭ, și Octavianŭ (maĭ târḑiŭ Augustŭ) a începutŭ răsboiŭ asupra luĭ Antoniŭ, și în an. 30 ant. Cr. 2 Sept., armatele s'aŭ întâlnitŭ în Grecia, în provincia Acarnania la promontoriulŭ Actium, unde Octavianŭ a bătutŭ pe Antoniŭ, și a urmatŭ ca elŭ să fie singurulŭ domnŭ în imperiulŭ romanŭ (2).

După astŭ-felŭ de resultatŭ, Octavianŭ a întrodusŭ cultŭ noŭ pentru *Apollo Aktius*, dela loculŭ Actium, rădicându-ĭ temple și statue, și introducêndu-ĭ ludĭ publicĭ numițĭ Aktia, și i-a ținutŭ după datina grécă.

Apollo Palatinus era ḑeulŭ specialŭ alŭ luĭ Octavianŭ, și templulŭ pentru Apollo Aktius l'a rădicatŭ iară pe Palatinŭ, și în templu era statua ḑeuluĭ între a Latoneĭ și a Dianeĭ, cu predicatulŭ victrix, și împrejurulŭ templuluĭ, eraŭ statuele Danaidelorŭ și Egiptiadelorŭ, întru memoria devingeriĭ Egiptuluĭ, tóte lucrurĭ artificióse dela sculptoriĭ grecĭ renumițĭ.

Apollo Aktius s'a veneratŭ cași ḑeŭ de învingere și de vindecare după ideia vechiă romană despre Apollo, și în 2 Sept. an. 28 ant. Cr. s'a sânțitŭ templulŭ luĭ, și ḑiua a rĕmasŭ de sĕrbătóre pentru victoria luĭ Augustŭ la Aktium (3).

IN 13 SEPTEMBRE.

A. Epulum Jovis.

Jupiter Optimus Maximus s'a veneratŭ pe Capitoliŭ, și de acì s'a ḑisŭ și Capitolinus. Inceputulŭ acestuĭ cultŭ purcede dela regele Tarquiniŭ Priscu, carele într'unŭ răsboiŭ cu Sabiniĭ a votatŭ templulŭ, și spre acestŭ scopŭ a asemĕnatŭ unŭ vêrfŭ de munte de a făcutŭ o area de 800 □, iară Tarquiniŭ Superbŭ acì a edificatŭ templulŭ prin maestri etruscĭ, și s'a sânțitŭ în an. R. 245, și ant. Cr. 509.

Când s'a săpatŭ fundamentulŭ, în fundulŭ stênceĭ s'a aflatŭ unŭ capŭ de omŭ încă cu fața întrégă adecă neputreḑită, și profețiĭ e-

(2) Rotteck—6 Weltgeschichte II. 238.

(3) Sueton in Octav. 29. Dio. Cass. XLIX. 15. Propertiu IV. 6. Tacitŭ Ann. XV. 39. Martial. XII. 3. 9. Preller p. 274.

truscĭ aŭ preḑisŭ, că acestŭ locŭ va fi în viitorŭ capulŭ imperiuluĭ romanŭ și alŭ lumiĭ, și loculŭ dela acelŭ capŭ s'a numitŭ capitolium (4). Templulŭ acì edificatŭ și încungiuratŭ cu murĭ cași o fortăréţă încă s'a numitŭ Capitoliŭ.

Templulŭ a avutŭ treĭ ţele, în formă de treĭ capele sub unŭ acoperĕmêntŭ, în cea din mijlocŭ cu statua luĭ Jupiter, în cea de drépta cu a Minerveĭ, iară în cea din stânga cu a Junoniĭ, și aceste treĭ ḑeităţĭ aŭ formatŭ Trinitatea în religiunea romană.

Susŭ pe frontispiciulŭ templuluĭ a fostŭ o quadrigă (cociă cu patru caĭ) de lutŭ arsŭ, și Jupiter Tonans într'însa, cu fulgerile, adecă atributulŭ sĕŭ.

Tarquiniŭ a adordinatŭ quadriga acésta în Vejiĭ la unŭ maiestru etruscŭ, și quadriga în coptorulŭ de arsŭ a crescutŭ încâtŭ a trebuitŭ ca să se spargă cuptorulŭ pentru de a puté scóte figura întrégă. Profeţiĭ din Vejiĭ aŭ ḑisŭ că posesorulŭ quadrigeĭ va fi celŭ maĭ potinte, și pentru acésta vejenteniĭ n'aŭ vrutŭ să dee quadriga dela eĭ, însă acésta, cu ocasiunea ludilorŭ, a fugitŭ singură la Roma și Tarquiniŭ a pus'o pe templulŭ capitoliuluĭ.

Profeţindu-se prin ea mărimea statuluĭ romanŭ, s'a privitŭ de pemnulu statuluĭ, de binele eternŭ, de învingerea peste învingerĭ, și i s'a însușitŭ onóre regéscă și triumfŭ. Templulŭ a fostŭ încungiuratŭ de o areă lată pe care s'aŭ pusŭ monumentele cele maĭ sânte și maĭ marĭ ale istorieĭ romane.

Cultulŭ luĭ I. O. M. a fostŭ celŭ maĭ de frunte, și în tóte causele publice maĭ multŭ serbatŭ, și pentru acésta, sacrificiile, ospĕtările și ludiĭ, ce se ţineaŭ de cultulŭ luĭ, eraŭ cele maĭ pompóse și de însemnătate. Partea religiósă era sacrificiulŭ și ospĕtarea, partea de solemnitate, ludi publicĭ, și anume ludi romani, saŭ magni, saŭ plebei, saŭ capitolini.

(4) Filologiĭ celtistĭ ḑicŭ, că în limba celto-galică keap însémnă capŭ și tol= dol, dail însémnă délŭ, iară ium e terminaţiunea latină corespunḑĕtóre celeĭ grecescĭ : ion, cu însemnătate de : locŭ ; ast-felŭ, capitoliu însémnă capŭ de délŭ ; tol, dol, îlŭ avemŭ în dôlmă, și dail în délŭ.

Ḑilele sërbătoriĭ pentru Jupiter s'aŭ îmulţitŭ din 4 Sept. până în 19 Sept.— Ḑiua de frunte a sërbătoriĭ a fostŭ în 13 Sept., pentru-că atuncĭ s'aŭ concentratŭ actele religióse, adecă s'a ţinutŭ sacrificiŭ, rugăciunea şi ospëtarea, numită *Epulum Jovis* (5) şi pentru-că e ḑiuă în carea la an. R. 245, s'a sânţitŭ acestŭ templu de pe capitoliŭ (6).

Sacrificiulŭ pentru Jupiter a fostŭ taurŭ albŭ cu córnele aurite, şi pentru Juno o vacă albă (7). Epulum a fostŭ o ospëtare în onórea ḑeilorŭ capitolinĭ, Jupiter, Juno şi Minerva (8), a fostŭ unŭ prânzŭ de caritate şi de înfrăţire pentru toţĭ diregătoriĭ maĭ înalţĭ aĭ statuluĭ şi aĭ senatuluĭ romanŭ, cariĭ mâncaŭ pe Capitoliŭ în faţa ḑeilorŭ, şi încunjuraţĭ de suvenirile cele maĭ grandióse ale trecutuluĭ, priviaŭ în josŭ asupra Romeĭ, şi ospëtarea era scumpă (9).

IN 13 SEPTEMBRE.

B. Cuiulŭ în ţella luĭ Jupiter.

Templulŭ de pre Capitoliŭ a avutŭ treĭ ţele sub unŭ acoperemîntŭ, cea din mijlocŭ a luĭ Jupiter, de drépta a Minerveĭ şi de stînga a Junoniĭ.

In totŭ anulŭ la Idulŭ luĭ Septembre, ḑiua sânţiriĭ templuluĭ, diregëtorulŭ celŭ maĭ mare alŭ statuluĭ romanŭ, la începutŭ consululŭ, dela 253 an. R. dictatorulŭ şi maĭ târḑiŭ unŭ dictatorŭ alesŭ anume, bătea unŭ cuiŭ în păretele de drépta a ţeleĭ luĭ Jupiter.

(5) Kal. Antit. Id. Sept. Epulum Iovis ludorum causa. Iară kal. Capranic : Iovi.

(6) Plut. Popl. 14. Preller p. 195.

(7) Serv. V. A. IX. 628. Marini Atti p. 47.

(8) Val. Maxim. II. 1. 2. Iovis epulo ipse in lectulum, Juno et Minerva in sellas ad caenam invitabantur, quod genus severitatis aetas nostra deligentius in Capitolio quam in suis domibus conservat. Pliniu H. N. XXV. 9. 59. hac Iovis mensa verritur.

(9) Martialŭ XII. 48. 11. Non Albana mihi sit commissatio tanti nec capitolinae Pontificumque dapes. Lucilius la Non. p. 204. Idem epulo cibus atque epulatio Iovis omnipotentis. Plin. H. N. XXVIII. 5. Liv. XXXVIII. 57. Prell. p. 196.

Cuiele bătute însemnaŭ aniĭ dela edificarea templuluĭ, şi formaŭ registru de anĭ; dar fiindŭ-că cuiulŭ e simbolulŭ întăririĭ pentru edificiŭ, şi Jupiter cu predicatulŭ Tigillus însémnă celŭ ce a încheiatŭ tare ceriulŭ, în înţelesŭ religiosŭ a însemnatŭ şi întărirea, nestrămutarea ordiniĭ şi a decisiunilorŭ sale cerescĭ (10).

IN 13 SEPTEMBRE.

C. Mola Salsa.

Cele treĭ vestaline maĭ bĕtrâne de treĭ orĭ peste anŭ pregătescŭ Mola Salsa, saŭ far pium, ce e de lipsă la sacrificiile pentru poporulŭ romanŭ.

La Lupercalia în 15 Febr. la Vestalia în 7 Maiŭ, şi la Idulu luĭ Sept. se pregătesce Mola Salsa (11).

IN 14 SEPTEMBRE.

Probatio Equorum.

In 14 Septembre a fostŭ Probatio Equorum, adecă cercarea cailorŭ, însciinţaţĭ ca să iea parte maneḑi la cursŭ (12).

IN 15 SEPTEMBRE.

Procesiunea la circŭ şi ludi romani.

De solemnitatea ḑileĭ din 15 Sept. s'a ţinutŭ procesiunea grandiósă la circulŭ Maximŭ şi ludiĭ romanĭ, caşi esenţiale pentru cultulŭ capitolinŭ, instituitŭ de Tarquinĭ.

Partea de frunte a procesiuniĭ aŭ formatŭ *tensae*-le (carăle) şi

(10) Cic. in Verr. 21. 53, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, clavo trabali figeret. Petroniŭ 71, nosti, quod semel destinavi, clavo trabali fixum est. Liviŭ VII. 3. Preller p. 231.

(11) Preller p. 195 şi 547. Hartung II. 119. După Plin. H. N. XII. 6. 6. Augustŭ la Idulŭ luĭ Sep. a căpĕtatŭ dela senatŭ coróna graminea saŭ obsidionalis, ca cea maĭ mare decoraţiune militară.

(12) Dio Cass. LV. 10. Preller p. 199.

exuviae-le (atributele) ḑeilorŭ capitolinĭ, carĭ în loculŭ ḑeilorŭ s'aŭ purtatŭ în circulŭ Maximŭ și s'aŭ pusŭ pe loculŭ numitŭ Pulvinar (13), cu ideea, ca și ḑeiĭ să védă ludiĭ. Exuviaele luĭ Jupiter aŭ fostŭ fulgerulŭ, sceptrulŭ cu vulture, coróna de aurŭ, tunica palmată și toga pictă, și tronulŭ de osŭ de elefantŭ, și aceste dela Tarquiniu Priscŭ încóce aŭ formatŭ și insemnele și ornatulŭ regeluĭ.

Acéstă procesiune a pornitŭ de pre capitoliŭ în josŭ prin forŭ, Vicu Tuscu, la Velabru în Circŭ; în frunte mergeaŭ magistrațiĭ maĭ marĭ, și îndăreptŭ maĭ multe grupe de copiĭ, junĭ și de bărbațĭ, uniĭ călărĭ, alțiĭ pedestriĭ, musicanțĭ, dănțătorĭ, săritorĭ și preoțĭ, ducêndŭ statutele diferițilorŭ ḑeĭ, și dela Augustŭ încóce, și a acestuia, apoĭ animalele de sacrificiŭ și multŭ poporŭ, și stradele pe unde trecea procesiunea, eraŭ înfrumusețate cași la sĕrbătórea cea maĭ poporală. Ajungêndŭ în circŭ încungiuraŭ odată, și apoĭ depunêndŭ tensele și exuviele se începeaŭ ludiĭ romanĭ, cariĭ sub Tarquiniŭ aŭ ținutŭ din 15 până în 19 Sept. iară dela 390 an. R. (364 ant. Cr.), s'aŭ adausŭ ludi scenicĭ (teatralĭ) după modulŭ etruscŭ, și dela 514 an. R. după modulŭ grecŭ, și anume la 540 an. R. s'aŭ stabilitŭ cu 4 ḑile, și maĭ târḑiŭ s'aŭ înmulțitŭ din 4 până la 12 Sept., așa încâtŭ din 4 până în 19 Sept. s'aŭ privitŭ totŭ ḑile sĕrbătorescĭ pentru ḑeiĭ capitolinĭ.

Darurile și fundațiunile ce le făceaŭ Romaniĭ și statulŭ pentru aceștĭ ḑeĭ cași Trinitatea romană, precum darurile ce le trămiteaŭ alte popóre, carĭ recunosceaŭ suveranitatea romană, eraŭ de prețŭ mare, și steteaŭ din instrumente de cultŭ, atributele și simbólele acestorŭ ḑeĭ, și din alte lucrurĭ, tóte de aurŭ și de argintŭ. Unele din timpŭ în timpŭ se topiaŭ spre altŭ scopŭ, altele se păstraŭ în podrumulŭ templuluĭ, cași nisce lucrurĭ de cultŭ antice.

Jupiter Capitolinŭ sub tronulŭ sĕŭ avea și altŭ locŭ de adunarea tesauruluĭ; Camillŭ a depusŭ maĭ întâiŭ acì tesaurŭ, după retrage-

(13) Fest. p. 364. Tensam ait vocari Sinnius Capito vehiculum, quo exuviae Deorum ludicris circensibus in circum ad Pulvinar vehuntur. Fuit et ex ebore, et ex argento. Serv. V. A. I. 17. Sveton in Vespasian. 5. Ut tensam Iovis O. M. e sacrario in domum Vespasiani et inde in Circum deduceret.

rea Galilorŭ, dar beliducii lacomĭ prădaŭ adeseorĭ acestŭ tesaurŭ. Augustŭ a depusŭ odată 16.000 pdi de aurŭ și multe petre scumpe (14).

IN 17 SEPTEMBRE.

Consecratio Augusti.

Consecrațiunea însemnéză sânțirea unuĭ mortŭ și înălțarea luĭ între divì, adecă ḍeĭ. Maĭ mulțĭ împĕrațĭ și împĕrătese s'aŭ rădicatŭ după mórtea lorŭ între ḍeĭ.

Consecrațiunea s'a începutŭ cu aceea, că următorulŭ repausatuluĭ a cerutŭ consecrațiunea dela senatŭ, și acesta a decretat'o. Ritulŭ a fostŭ orientalŭ, împrumutatŭ din mitulŭ cum a arsŭ Hercules pe rogŭ, și dela Augustŭ până la Septimiŭ Severŭ, a remasŭ totŭ acelŭ ritŭ.

Augustŭ a muritŭ în 19 Aug. an. 14 d. Cr. în Nola, trupulŭ luĭ s'a adusŭ în 17 Sept. la Roma, și senatulŭ i-a decretatŭ reverința ceréscă, adecă templu, cultŭ, sodalĭ augustalĭ, și ludĭ publicĭ (15).

Corpulŭ mortŭ așa s'a espusŭ publiculuĭ, că corpulŭ adevĕratŭ a statŭ ascunsŭ și altulŭ de céră s'a vĕḍutŭ. Inmormîntarea s'ă începutŭ cu o procesiune în forŭ, unde s'a ținutŭ îndatinata vorbire funebrală, numită Laudatio, și pe urmă a trecutŭ prin câmpulŭ luĭ Marte la Bustum, adecă loculŭ de ardere. Acì a fostŭ pregătită o grămadă de lemne, în formă de piramidă și cu maĭ multe caturĭ, și trupulŭ adevĕratŭ s'a pusŭ d'asupra pe lemne. Acuma diregĕtoriile religióse și politice dădură mortuluĭ onórea cea depre urmă, și s'a aprinsŭ rogulŭ de lemne, și arḍêndŭ, din vêrfulŭ piramideĭ sbura unŭ vulturŭ îndepărtându-se cătră cerŭ, simbolisândŭ, că sufletulŭ repausatuluĭ se duce între ḍeĭ. Senatorulŭ Numericŭ Atticŭ a

(14) Preller p. 207. Hartung. II. 17.

(15) Kal. Amitern. 17 Sept. «Fer. ex S. C. quod eo die Divo Augusto, honores caelestes a senatu decreti.» Tacit. Ann. I. 10, «ceterum sepultura more perfecta templum, et caelestes religiones decernuntur.» Preller p. 786.

mărturisitŭ, că a vĕḑutŭ pe însușĭ Augustŭ a se înălța la cerŭ, și Livia, muierea luĭ Aug. a dăruitŭ lingușitoruluĭ mulțĭ banĭ.

După acésta s'a întrodusŭ luĭ Augustŭ cultŭ, cași unuĭ ḑeŭ, i s'a edificatŭ templu cu altarŭ, și s'a pusŭ flamen augustalis, iară elŭ s'a veneratŭ ca Divus Pater și ḑeulŭ apĕrătorŭ și ajutătorŭ alŭ Romanilorŭ (16), și consecrațiunea luĭ s'a otărîtŭ de sĕrbătóre anuală, în 17 Sept., iară de sacrele cultuluĭ s'aŭ îngrijitŭ sodaliĭ augustalĭ, și principele din familia Iulia era membrulŭ colegiuluĭ (17). Cultulŭ luĭ Augustŭ s'a lățitŭ și în provinciele romane, unde cu timpulŭ augustaliĭ aŭ formatŭ în muncipiĭ statulŭ de mijlocŭ, asemenea cu călărețiĭ romanĭ, până ce statulŭ decurionilorŭ s'a asemĕnatŭ cu ordulŭ senatoriŭ romanŭ, și astŭ-felŭ cultulŭ luĭ Augustŭ, în o parte mare a imperiuluĭ, a devenitŭ unŭ principiŭ socialisticŭ, căcĭ din motivulŭ cultuluĭ s'aŭ formatŭ reuniunĭ, și membriĭ lorŭ augustalĭ se îndatoraŭ la sacrificie, ospĕtărĭ și contribuirĭ comune, dar maĭ târḑiŭ acestea aŭ eșitŭ din principiulŭ religiosŭ.

Impĕrațiĭ divĭ aŭ avutŭ onórea că s'aŭ asemĕnatŭ ḑeitățilorŭ statuluĭ romanŭ, și statuetele lorŭ s'aŭ purtatŭ pe carĕ anumite, cu ocasiunĭ diferite. Maĭ târḑiŭ s'a redicatŭ unŭ templu comunŭ, unde toțĭ diviĭ s'aŭ veneratŭ la olaltă în 1, 3 Januariŭ, 21 Aprile și ḑiua nasceriĭ lorŭ (18).

IN 23 SEPTEMBRE.

Ḑiua nasceriĭ luĭ Augustŭ.

Augustŭ s'a născutŭ în 23 Sept., și ḑiua nasceriĭ luĭ, însemnată în

(16) Pe unŭ numŭ e : Divus Pater Augustus. Eckhel D. N. VI. p. 127. Pe alțĭ numĭ și monumente a avutŭ coróna cu raḑe. I se sacrifica vițeĭ și mieĭ.

(17) Tacitŭ Ann. I. 73. Inter cultores Augusti, qui per omnes *domus* in modum collegiorum habebantur.

(18) Vict. de Caes. I. Huique uti Deo Romae provinciisque omnibus per urbes celeberrimas vivo mortuoque templa, sacerdotes et collegia sacravere. Pe timpulŭ luĭ Alex. Severŭ eraŭ 20 de divĭ. Unŭ templu alŭ divilorŭ s'a făcutŭ prin imp. Tacitŭ, și acolo s'aŭ veneratŭ în ḑilele anumite. Preller p. 790.

calendarŭ «Natalis», s'a ţinutŭ de sĕrbătóre (Vedĭ şi 1 Augustŭ, 17 Septembre) (19).

IN 26 SEPTEMBRE.

Venus Genitrix.

Venus cu predicatulŭ Genitrix (născĕtóre) a fostŭ venerată caşi «Mater Aeneadum» adecă mama străbună a némurilorŭ albane, şi în specie a familieĭ domnitóre Iulia, dela carea îşĭ deriva originea, dela Aeneas şi Venus.

Acestŭ cultŭ la începutŭ a fostŭ numaĭ alŭ familieĭ, dar Iuliŭ Cesare a rădicatŭ templu pentru Venus Genitrix, căcĭ elŭ se premăria cu originea sa dela Venus, şi cu rudenia sa cu Romulŭ şi cu regiĭ albanĭ (20).

I. Cesare în urmarea unuĭ visŭ, în lupta dela Farsalŭ a votatŭ templulŭ, l'a edificatŭ în forulŭ Iuliŭ şi în 26 Sept. an. R. 708, l'a sânţitŭ, şi de atuncĭ ḑiua sânţiriĭ a rĕmasŭ ḑi de sĕrbătóre.

Augustŭ a înnălţatŭ cultulŭ acesta şi maĭ tare, şi pe Marte şi pe Venus i-a făcutŭ ḑeiĭ originiĭ Romanilorŭ, şi cultulŭ s'a susţinutŭ şi după perirea familieĭ Iulia (21).

SĔRBĂTORĬ IN OCTOMBRE.

IN 1 OCTOMBRE.

Fidei in Capitolio.

Fides însémnă credinţa în cine-va, şi anume : cuvêntulŭ, vorba

(19) In Kal. Constantini ḑilele de nascere a divilorŭ aŭ fostŭ de regulă însemnate «Nateles Caesarum.» Marini Atti p. 387. Preller p. 775. Orel. Inscr. Nr. 2489. VIIII. Kal. Octobr. qua die cum seculi felicitas orbi terrarum rectorem edidit. Preller p. 620.

(20) După Ennius, Ilia înainte de perḑare s'a rugatŭ : Te sale nata precor Venus, te genitrix fatris nostri, etc.

(21) Caesar Venere prognatus. Cic. Ep. Fam. VIII. 15, 2 Nobilissima Iuliorum

de onóre ce a dat'o unŭ bărbatŭ dândŭ mâna. In Roma vechiă, atâtŭ a fostŭ de mare omenia la Romanĭ, încâtŭ, dacă și-a datŭ cineva vorba, adecă cuvêntulŭ, avea putere cași când arŭ fi juratŭ, — și pentru acésta, în cause de procesŭ, când nu se aflaŭ martorĭ, unulŭ saŭ altulŭ se provoca pe fidea sa, în sensŭ strânsŭ pe cuvêntulŭ de onóre, și apoĭ se judeca pe basa provocăriĭ pe fide, care atuncĭ era fundamentulŭ justițieĭ (1).

Cultulŭ acesta se datéză dela colonisarea Sabinilorŭ, și dela legislațiunea luĭ Numa, de-odată cu cultulŭ luĭ Terminus, ca dóuĕ columne tarĭ a procedureĭ de dreptŭ privatŭ și publicŭ, în cause de proprietate și de comerciŭ reciprocŭ (2). Dar Fides a trecutŭ și la credința între popóre în causele internaționale, și pentru acésta în Roma a fostŭ Fides Publica și F. Populi Romani (3).

Acestŭ conceptŭ a avutŭ o basă religiósă, și basa s'a datŭ prin cultulŭ vechiŭ italicŭ alŭ luĭ Diespiter și Jupiter, Lucetius (4) carele, ca ḑeulŭ ceruluĭ luminosŭ, e însușĭ Fides și legea supremă a tuturorŭ relațiunilorŭ cerescĭ și pămêntescĭ. Fides Publica nu a fostŭ decâtŭ o personificațiune a consciințiĭ bune a statuluĭ romanŭ, carele susținea și observa cu consciositate tóte federațiunile și relațiunile de dreptŭ ce le-a încheiatŭ cu alte popóre; pentru acésta senatulŭ se aduna adese-orĭ în templulŭ ḑîneĭ Fides, și chiar și cetă-

genitus familia, et quod inter omnes antiquissimos constabat ab Anchise ac Venere deducens genus. Vellei. Pat. II. 41. Dio Cass. XLII 34, Preller p. 390.

(1) Cic. de Off. I. 7. Fundamentum iustitiae fides, i. e. dictorum *conventorumque* constantia et veritas. Partit. 22. Justitia in rebus creditis fides nominatur. Terent. Andr. 1. 5. 55. Te oro per tuam fidem. Dionys. II. 75. Plut. in Numa 16. In conventum, aflămŭ *cuvêntulŭ* nostru.

(2) Varro L. L. V. 74.

(3) Propertiŭ III. 11, 45, despre Trofeele luĭ Mariu pe o diplomă militară.. quae sunt ad aedem Fidei populi romani. Val. Max, III. 2, 17. In aedem Fidei Publicae convocati Patres. Preller p. 224.

(4) Preoțiĭ specialĭ aĭ luĭ, s'aŭ numitŭ Fetiali, și cuvêntulŭ se vede a fi în legătură cu fides, foedus. Varro L. L. V. 86. Fetiales, quod fidei publicae inter populos praeerant. . . Per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus, Ennius scribit dictum.

ţile şi popórele federate veneraŭ pe Fides Populi Romani, precum se demustră din numiĭ acestora.

F. P. R. în Roma a avutŭ templu, fundatŭ încă de sub Numa, în vecinătate cu templulŭ luĭ Jupiter Capitolinus, şi sânţitŭ de M. Aemiliŭ Scauru (5). Statua a fostŭ cu mâna dréptă întinsă, caşi când arŭ fi datŭ mâna saŭ cuvêntulŭ de onóre, şi a fostŭ învelită cu vělŭ albŭ caşi colórea luminiĭ şi a încrederiĭ curate (6).

La 1 Oct. Fidei in Capitolio s'a adusŭ sacrificiŭ cu tămâiă.

Siliŭ ḑice, că Fides, de când se comitŭ omoruri şi nedreptăţĭ, a părăsitŭ pămêntulŭ şi s'a suitŭ în cerŭ, unde e ornamentulŭ ḑeilorŭ, şi fără Fides nu e binecuvêntare şi pace, căcĭ ea e sóţa dreptăţiĭ, şi o putere ascunsă în peptulŭ omuluĭ bunŭ (7).

IN 4 OCTOMBRE.

Ieiunium Cereris.

In anulŭ 191 ant. Cr., la îndemnulŭ cărţilorŭ sibilice, s'a întrodusŭ postulŭ ḑîneĭ Ceres (Ieiunium Cereris), şi întru începutŭ totŭ la 4 anĭ, iar maĭ târḑiŭ s'a stabilitŭ pe 4 Octombre (8).

Cultulŭ Cereriĭ şi templulŭ eĭ de lângă circŭ aŭ fostŭ dintre cele maĭ respectate în Roma, şi arḑêndŭ templulŭ, Augustŭ la an. 31 ant. Cr. l'a reedificatŭ, iar Tiberiu l'a sânţitŭ. In acestŭ templu s'a adusŭ sacrificiulŭ (9).

(5) Cic. de Off. III 29. Qui iusiurandum violat, is Fidem violat quam in capitolio vicinam Jovis O. M. Hartung II. 266.

(6) Horat. Od. I. 35. 21. Albo Fides velata panno. Val. Max. VI. 6. 1. cuius imagine ante oculos posita venerabile Fidei numen dexteram suam, posita certissimum salutis humanae pignus ostentat. Preoţiĭ eĭ aŭ fostŭ câte unŭ flamen de a luĭ Jupiter, Marte şi Quirinŭ, şi la sacrificiŭ îşĭ legaŭ mânile în vělŭ albŭ. Cic. Nat. D. II 57. Tacitŭ Ann. I 30.

(7) Sil. Ital. Pun. II 484. Virg. Aen. I, 292. Preller p. 226. Hartung. II. 264. 270.

(8) Kal. Amitern. Liviŭ XXXVI. 37.

(9) Cic. in Verr. V. 72. 187. Tacitŭ Ann. II. 49. XV. 44. Preller p. 440.

IN 5 OCTOMBRE.

Mundus patet.

Obiectulŭ e descrisŭ la sĕrbătórea din 24 Augustŭ.

IN 6 OCTOMBRE.

Dies Ater.

Unŭ poporŭ germanŭ, sub numele de Cimbri, a venitŭ de către nordŭ cu armată de 300,000 de ostaşĭ asupra Italieĭ : Întâia arătare a Germanilorŭ (Nemţilorŭ) în istoriă sub duciĭ Teutoboch şi Bojovich.

Inimiciĭ aceştia aŭ bătutŭ armatele luĭ M. Iuniu Silanŭ şi ale luĭ M. Aureliu Scauru, şi aŭ nimicitŭ, în 6 Octombre 104 ant. Cr., pe Cn. Manliu Maximŭ şi pe O. Serviliu Capio, şi acéstă ḑi a rĕmasŭ tristă şi négră (ater) pentru poporulŭ romanŭ.

Caiu Mariu, primindŭ comanda supremă, la an. 101 ant. Cr. aşa a bătutŭ pe Germanĭ încâtŭ a ucisŭ 200,000 din eĭ şi pe Teutoboch, şi a prinsŭ 80,000 (10).

IN 9 OCTOMBRE.

A. Genio Publico.

Geniĭ s'aŭ veneratŭ în viéţa privată şi publică. Geniulŭ se cugeta în casă, aşa de spiritŭ apĕrătorŭ şi fructuătorŭ de căsătoriă, prin care se continua familia, precum şi de spiritŭ apĕrătorŭ alŭ fie-căruia membru de familiă, şi s'a creḑutŭ representatŭ în casă în chipulŭ şerpeluĭ de casă. Junone s'a consideratŭ pentru femeĭ de geniulŭ femeescŭ.

Geniulŭ a avutŭ sĕrbătórea sa la ḑiua nasceriĭ vreunuia din casă, şi i se aducea sacrificiŭ de tămâiă, lipiŭ, vinŭ, cunune etc.,

(10) Rotteck's Weltgeschichte II. 186. Preller p. 801.

saŭ lucrurĭ nesângeróse, căcĭ nu se cădea, ca în ḑiua, când s'a născutŭ cineva, să piară viéţă de animalŭ.

Precum individulŭ şi familia are geniulŭ sĕŭ, aşa şi cetatea şi poporulŭ pe alŭ sĕŭ (11).

In acestŭ înţelesŭ s'a creḑutŭ şi în Roma unŭ geniŭ publicŭ saŭ Genius Populi Romani, caşi spiritŭ apĕrătorŭ alŭ Romanilorŭ. Acestŭ geniŭ maĭ întâiŭ se pomenesce la an. 218 ant. Cr., pe la începutulŭ răsboiuluĭ alŭ doilea punicŭ; era închipuitŭ caşi bărbatŭ, iar maĭ târḑiŭ caşi june, şi templulŭ luĭ se crede a fi fostŭ pe forŭ aprópe de alŭ concordieĭ. Uniĭ împĕraţĭ încă i-aŭ rădicatŭ temple.

In 9 Octombre i se aducea sacrificiŭ regulatŭ.

In cărţile sibilice aŭ fostŭ enumerate maĭ multe datine pentru cultulŭ geniuluĭ poporuluĭ romanŭ, iar sacrificiulŭ era din cincĭ animale marĭ, şi venerarea lăţită o dovedescŭ numiĭ şi inscripţiunile (12).

Geniulŭ a fostŭ veneratŭ şi afară de Roma, în Italia şi în provinciile romane; tótă provincia, poporulŭ, oraşulŭ, colonia, municipiulŭ, ba şi legiunile, castrele, colegiile, băile, drumurile şi alte locurĭ aŭ avutŭ geniulŭ lorŭ propriŭ, şi pe lângă geniŭ s'a veneratŭ adeseorĭ şi Fortuna, Tutella, saŭ singure, dar în înţelesŭ de geniŭ (13).

Cu timpulŭ s'a veneratŭ geniulŭ împĕratuluĭ domnitorŭ şi acestŭ geniŭ a statŭ lângă celŭ publicŭ, şi la ḑiua nasceriĭ domnitoruluĭ geniuluĭ i se aduceaŭ darurĭ, venerându-lŭ cetăţeniĭ multŭ în cultulŭ privatŭ. Augustŭ şi-a întrodusŭ geniulŭ sĕŭ în tóte capelele compitale ale cetăţiĭ, lângă cultulŭ larilorŭ, şi geniulŭ după mórtea luĭ s'a veneratŭ caşi ḑeŭ, şi astŭ-felŭ poporulŭ romanŭ, nu numaĭ în Roma şi în Italia ci şi maĭ departe, a veneratŭ pe lângă lariĭ, geniĭ

(11) Symmach. Ep. X. 61. Ut animae nascuntur, ita populis, natales genii nascuntur.

(12) Orel. Inscript. Nr. 1683. I. O. M. et Genio P. R., Nr. 1684. Si quis hanc aram laeserit, habeat genium iratum Populi Romani et Numina Divorum. Preller p. 569.

(13) Orel. Inscript. Nr. 1698. Deo Tutel. Genio Loci. Nr. 1699. Genio et Fortunae, Tutelaeque huius loci. Acta Fr. Arv. t. XXXII. Sive Deo Sive Deae in cuius tutela hic lucus, locusve est. In partea despre Dacia, citaţiunĭ speciale.

apĕrătorĭ vechĭ, și pe geniulŭ luĭ Augustŭ, carele în acestŭ modŭ a devenitŭ unŭ geniŭ apĕrătorŭ alŭ poporuluĭ romanŭ (14). Cultulŭ acesta s'a susținutŭ și sub împĕrațiĭ următorĭ, dar aŭ pretînsŭ ca să se venereze și geniulŭ domnitoruluĭ, ba uniĭ dedeaŭ și pedépsă pentru întrelăsarea cultuluĭ lorŭ.

IN 9 OCTOMBRE.

B. Apollo Palatinus.

Augustŭ a veneratŭ multŭ pe ḑeulŭ Apollo (veḑĭ 2 Septembre), pentrucă lingușitoriĭ ḑiceaŭ, că Apollo e tata luĭ Augustŭ, și pentru acésta și elŭ însușĭ se representa cași Apollo.

Augustŭ pe la an. 17 ant. Cr. a edificatŭ luĭ Apollo unŭ templu pe muntele Palatinŭ, și de aci e Apollo Palatinus (15). Templulŭ a arsŭ sub Nero și s'a reedificatŭ prin Domițianŭ (16).

Augustŭ, ƒenindŭ Pontifex Maximus, dela an. 12 ant. Cr. sentințele sibilice nu s'aŭ maĭ ținutŭ pe Capitoliŭ, ci s'aŭ mutatŭ în templulŭ acesta (17), apoĭ s'a ordonatŭ, că Quindecemviriĭ să fiă preoțĭ specialĭ aĭ luĭ Apollo Palatinus, carele fiindŭ ḑeŭ de profețiă și de arțile musiceĭ, a influințatŭ prin cultulŭ sĕŭ simțulŭ de arte și de cultură, și în timpiĭ greĭ, prin cărțile sibilice, a liniscitŭ și mângăiatŭ sufletele, și cultulŭ luĭ s'a întreținutŭ până la Aurelianŭ. Și templulŭ și statua luĭ aŭ fostŭ corespunḑĕtóre ideilorŭ acestora. Pe timpulŭ Goțilorŭ, Stilicho a arsŭ cărțile sibilice (18).

Ḑiua fundăriĭ, respective a sânțiriĭ templuluĭ luĭ Apollo Pala-

(14) Maĭ târḑiŭ jurămîntulŭ se făcea în numele luĭ Augustŭ. Horat. Ep. II. 1. 16. Tacit. Ann. I. 73. Preller p. 596. Hartung I. 36—40. (Veḑĭ 1 Augustŭ).

(15) Horat. Ep. I. 13. 17. Palatinus Apollo dictus est a monte Palatino ubi Caesar in bibliotheca sibi statuam posuerat habitu ac statu Apollinis.

(16) Tacit. Ann. XV. 39. Martial XII. 3. 9.

(17) Sueton in Octav. 31. Dio Cass. LVII. 18. Tacit. Ann. VI. 12.

(18) Vopisc. in Aurelian. 18. 19. Ammian Marc. XXIII. Claudianŭ bell. got. 228.

tinus s'a serbatŭ în 9 Octombre şi în onórea acestuia aŭ fostŭ întroduşĭ la an. 17 ant. Cr. ludi seculares (19).

IN 9 OCTOMBRE.

C. Venus Victrix in Capitolio.

Venus cu predicatulŭ Victrix (învingĕtóre) şi identificată cu Victoria, şi-a avutŭ templulŭ sĕŭ pe Capitoliŭ, de unde s'a numitŭ şi Venus Capitolina.

In 9 Octombre s'a sacrificatŭ în acestŭ templu. (Veḑĭ 12 Augustŭ şi 26 Septembre) (20).

IN 9 OCTOMBRE.

D. Felicitati in Capitolio.

Felicitas (fericirea), afară de 1 Iuliu, a avutŭ sĕrbătóre şi în 9 Octombre şi i s'a sacrificatŭ în templulŭ de pre Capitoliŭ (21).

IN 11 OCTOMBRE.

Meditrinalia.

După culesŭ ferbêndŭ vinulŭ noŭ, a începutŭ a se bé şi vinŭ noŭ, dar maĭ înainte de a bé cineva din vinulŭ sĕŭ noŭ, preoţiĭ aŭ făcutŭ libaţiune (22) luĭ Jupiter, ca în modulŭ acesta să se sân-

(19) Kal. Amitern. Kal. Antiat. In decursulŭ timpuluĭ sub împĕraţĭ se află urme că şi ludi Apolinares, aşa Circensi caşi scenicĭ, s'aŭ susţinutŭ. Prel. p. 276.

(20) Kal. Amitern. Sveton. Cal. 7. Plutarch. Parall. 37 ḑice, că Fabiu Fabricianŭ după cucerirea capitaleĭ Samniţilorŭ a adusŭ pe V. V. la Roma. Uniĭ numĭ de aĭ luĭ Adrianŭ sunt dedicaţĭ ḑîneĭ V. V. şi Felix, şi ḑînele sunt sculptate caşi Victoria. Preller p. 389. 707.

(21) Kal. din Urbino, iar Kal. Amitern. enumĕra la 9 Octombre Genio Publico. Faustae Felicitati. Veneri Victrici in Capitolio. Acta fr. Arv. tit. XV. XVI. Preller p. 619.

(22) Plin. XVIII. 2. Ac ne gustabant quidem novas fruges, aut *vina,* antequam sacerdotes primitias libassent.

ţéscă vinulŭ, şi ḑiceaŭ : «Vinŭ noŭ vechiŭ beaŭ, cu vinŭ noŭ vechiŭ, de morbŭ mĕ vindecŭ» (23).

Spre acestŭ scopŭ s'a ţinutŭ sĕrbătórea Meditrinalia (24) în 11 Octombre în onórea luĭ Jupiter (25).

Aḑĭ gustaŭ toţĭ vinulŭ noŭ şi vechiŭ ḑicêndŭ formula citată. (Veḑĭ 23 Aprile şi 19 Augustŭ). Precum la 1 Maiŭ, sĕrbătórea pentru Dea Dia, fraţiĭ arvalĭ gustaŭ din fructele anuluĭ noŭ şi vechiŭ, aşa aḑĭ preoţiĭ gustaŭ din vinŭ noŭ şi vechiŭ (26).

IN 13 OCTOMBRE.

Fontinalia.

Ianus, ca începutulŭ tuturorŭ lucrurilorŭ, s'a consideratŭ şi de începutulŭ fonţilorŭ (isvórelorŭ) (27) şi rîurilorŭ. Feciorulŭ sĕŭ Fons saŭ Fontus a fostŭ veneratŭ în Roma, Italia şi în alte părţĭ, şi a fostŭ depinsŭ caşi Ianŭ tênĕrŭ.

In totŭ loculŭ, unde a isvorîtŭ apă, s'a creḑutŭ a fi unŭ *numen*, adecă o ḑeitate de apă, şi a fi lipsă de venerarea ḑeităţiĭ, şi pentru acésta la isvóre şi la rîurĭ se rădicaŭ altare şi temple, şi se plantaŭ păduriţe observându-se totŭ felulŭ de datine şi nefiindŭ iertatŭ de a spurca apa.

Fons e totŭ-d'a-una bărbătescŭ; alte ḑeităţĭ de apă şi rîurĭ sunt şi feminine, după numele, mărimea şi natura fructuătóre a apelorŭ. Ḑeiĭ rîurilorŭ de regulă se cugetaŭ cărunţĭ şi cu majestate regéscă, locuindŭ în albia rîurilorŭ, iar ḑînele isvórelorŭ şi lacurilorŭ, caşi femeĭ de apă, cântăreţe şi fermecătóre şi aveaŭ numele colectivŭ, de lympha saŭ lumpha (la Grecĭ nimfe, la Oscĭ diumpa) (28) creḑêndu-se, că celŭ ce le vede şi le aude cântândŭ nebunesce (29).

(23) Varro L. L. VI. 21. Novum vetus vinum bibo, novo veteri vino, morbo medeor. Festŭ p. 92.

(24) Din medeor mĕ vindecŭ, de unde şi medicus vindecătorŭ.

(25) Kal. Amitern.

(26) Preller p. 174. Hartung II. 37.

(27) Varro L. L. V. 123. Fons, unde funditur e terra, aqua viva.

(28) Mommsen. Dial. Ital. de josŭ p. 128.

(29) Lymphati şi lymphaticĭ însémnă ce grecesce e nympholeptos, şi româ-

Limfele altcum s'aŭ veneratŭ cași ḑîne vindecătóre, și pentrucă apa are natura de curățire și întărire; femeile le-aŭ invocatŭ maĭ la tóte ceremoniile religióse.

Intre ḑînele de apă, cea de frunte e Iuturna (dela *a-juta*) și acușĭ se numesce amoresa luĭ Jupiter (apa și aerulŭ) carele a redicat'o de regină peste tóte rîurile și apele din Lațiu, acușĭ se ḑice femeia luĭ Ianus, căruia i-a născutŭ pe Fontus (30). Altă nimfă de frunte a fostŭ Egeria, amorésa regeluĭ Numa, și vestalinele pentru serviciulŭ divinŭ aduceaŭ apă din fântâna Egerieĭ Capena, aprópe de Camenae (31), carĭ aŭ fostŭ asemenea ḑîne de apă, și maĭ târḑiŭ s'aŭ veneratŭ prin poețiĭ Romanĭ ca nisce muse romane după modulŭ grecŭ, de óre-ce din origine și musele grece aŭ fostŭ ḑîne de isvóre.

Cultulŭ ḑeităților de apă e fórte vechiŭ, și în onórea lorŭ s'aŭ rădicatŭ temple și altare. Maso, învingĕtorulŭ Corsilorŭ, la an. R. 522 a rĕdicatŭ luĭ Fontus unŭ altarŭ pe Ianiculŭ, aprópe de mormêntulŭ luĭ Numa și de pórta fontinalis (32). Camenele încă aŭ avutŭ templulŭ lorŭ, dar arḑêndŭ de tunetŭ, Numa a mutatŭ idoliĭ lorŭ în templulŭ luĭ Hercules, carele, fiindcă camenele se consideraŭ de muse, s'a numitŭ Hercules Musarum, și astŭ-feliŭ aflămŭ legătura luĭ cu ḑînele de apă și respective cu musele (33).

Sĕrbătórea pentru Fontŭ numită Fontinalia s'a ținutŭ în 13 Octombre și ḑeuluĭ s'a adusŭ sacrificiŭ (34).

In acéstă ḑi se aruncaŭ cununĭ de florĭ în isvóre și fântânile se încununaŭ (35).

nesce maĭ bine s'ar ḑice luatŭ de ḑîne, de hale, de iele, inelitŭ, Varro L. L. VII. 87. Paul p. 120. Tertull. de baptismo 5. Preller p. 507.

(30) Ovidiŭ F. L. II. 583. Virg. Aen. XII. 135. Arnobiŭ Sat. III. 29.

(31) In forma maĭ vechiă Casmenae, Carmenae. Vitruv. III. 3. ut nec fontinalis ab Camenis, nec etc.

(32) Cic. de leg. II. 22. 56. ad Fontis aras. Ara Fonti ad Ianiculum. Cic. Nat. D. III. 20. 52. Delubrum Fontis votatŭ de C. Papiriu Maso. Pe o inscr. din Spania Fontano et Fontanae. Monats-berichte der Berlin. Akademie 1861. p. 771.

(33) Plut. Numa 13. Plin. H. N. XXXIV. 5. 10.

(34) Cal. Maff. Amitern. Varro L. L. VI. 22. Paul p. 85.

(35) Preller 506. Hartung II. 101.

IN 15 OCTOMBRE.

A. Jupiter Capitolinus.

Jupiter a avutŭ predicatulŭ Capitolinŭ dela Capitoliŭ, unde i-a fostŭ templulŭ. Sĕrbătórea în onórea luĭ s'a fundatŭ de Romulŭ şi s'a ţinutŭ în 15 Octombre şi a fostŭ o sĕrbătóre de învingere şi de triumfŭ în onórea luĭ.

Se crede că sĕrbătórea s'a ţinutŭ maĭ alesŭ din partea locuitorilorŭ de pe amêndouĕ colinele Capitoliuluĭ (36).

IN 15 OCTOMBRE.

B. October-Equus.

Sĕrbătórea s'a începutŭ cu cursulŭ cu carĕ pe câmpulŭ luĭ Marte în onórea acestuĭ ḑeŭ, şi alegêndu-se carulŭ cu caiĭ învingĕtorĭ calulŭ ce a fostŭ prinsŭ de drépta, s'a sacrificatŭ la altarulŭ luĭ Marte.

Sacrificiulŭ s'a ţinutŭ la Idulŭ luĭ Octombre (15 Octombre) şi s'a numitŭ : October-equus ob frugum eventum, adecă : Calulŭ Octombre pentru venitulŭ adecă desvelirea semĕnăturilorŭ nóue, puse de cu tómnă (37).

De capulŭ caluluĭ adusŭ la sacrificiŭ se lega o cunună ce era înşirată cu pâne, întocmaĭ precum se încununa asiniĭ, caşi ajutătoriĭ murarilorŭ la sĕrbătórea Vesteĭ, de óre-ce Marte e ḑeŭ de agricultură (38).

Capuluĭ de calŭ şi códeĭ i se atribuiaŭ puterĭ estraordinare religióse. Maĭ nainte se tăia códa caluluĭ şi în fuga mare se purta până în Regia, unde sângele din códă picura pe altarulŭ Vesteĭ, — şi Vestalinele din acestŭ sânge şi cenuşa de viţeiĭ dela Fordicalia, pregătiaŭ materia de afumare pentru sĕrbătórea Palilia (39). Pentru

(36) Liviŭ I. 10. 38. LIII. 55. Varro L. L. V. 41. Preller p. 203. Hartung II. 14.

(37) La Festŭ p. 178. October Equus. In Kal. Constant. e Idus Oct. Equus ad Nitas fit. Virg. Aen. X. 891. Equus bellator.

(38) Paul p. 220. Plut. Quest. R. 97.

(39) Ovidiŭ F. L. IV. 733. Sanquis equi suffimen erit vitulique favilla. Propertiŭ IV. 1. 20. qualia nunc curto lustra novantur equo. Hartung II. 160.

capŭ se începea o luptă înfocată între dóuĕ suburbiĭ din Roma, adecă între locuitoriĭ din Subura și ceĭ din Via-Sacra, și dacă învingeaŭ ceĭ din Subura, băteaŭ capulŭ cu cuie pe turnulŭ Mamiliŭ (40), iară dacă învingeaŭ ceia-lalțĭ, îlŭ băteaŭ pe păreții Regieĭ, credêndŭ, că e binecuvîntare pentru acéstă parte din cetate (41).

Făcêndu-se rĕscólă întră soldațĭ, la an. 46 ant. Cr., după triumfulŭ luĭ Iuliŭ Cesare, s'a sacrificatŭ doĭ rebelĭ întru espiare pe câmpulŭ luĭ Marte; i-aŭ sacrificatŭ pontificiĭ și flamenulŭ marțialŭ, și capetele lorŭ asemenea s'aŭ bătutŭ cu cuie pe Regia, palatulŭ unde locuia I. Cesare cași Pontifex Maximus (42).

Legătura sĕrbătoriĭ acesteia cu Fordicalia și cu Palilia, are referință la bună starea turmelorŭ și deosebĭ a agricultureĭ, unde e de lipsă și calulŭ, și din agricultură se aștéptă frugum eventus, adecă crescerea și rodirea bucatelorŭ (43). Ba eventus s'a personificatŭ și de ḑeŭ alŭ agricultureĭ cu numele Bonus Eventus, și în Roma a avutŭ templulŭ aprópe de Panteon, iară pe câmpulŭ luĭ Marte, ca ḑeŭ și de producțiunea naturală, o capelă (44), și împĕrațiĭ întreprinḑêndŭ călĕtoria, rĕsboiŭ, etc. și finindu-le cu resultatŭ bunŭ, sacrificaŭ luĭ Bonus Eventus pentru capĕtulŭ bunŭ (45).

IN 18 OCTOMBRE.

Iano.

Ianus cu predicatulŭ Geminus (gémenŭ) a avutŭ dóuĕ fețe; cu una s'a uitatŭ la ḑiua, luna, și la anulŭ trecutŭ, și acéstă față a

(40) Festŭ p. 97 și 167. Mamilia Turris. Póte câ Mamiliŭ e identicŭ cu Mamuriŭ. Hartung II. 161.

(41) Lactant. I. 21. 26. Preller p. 323. Tăiarea și baterea cu cuiŭ a capuluĭ de calŭ și în Germania, J. Grimm Deutsche Myth. 41. 624.

(42) Dio Cass. XLIII. 24. Preller p. 364. Veḑĭ 12 Iuliŭ.

(43) Cato R. R. 141. Frațiĭ arvalĭ s'aŭ rugatŭ către Marte : Utique, ut fruges, frumenta, vineta virgultaque grandire, beneque evenire sinas. Preller p. 620.

(44) Liv. IX. 43. Pliniŭ XXXIII. 1. 6. P. Victor reg. Urb. VIII. Hartung II. 254. Mommsen Archeolog. Anzeiger 1860. 74.

(45) Preller 299. 621. Hartung II. 160.

fostŭ de bĕtrânŭ, cu alta s'a uitatŭ la ḑiua, luna și anulŭ viitorŭ, arĕtândŭ pe unŭ tînĕrŭ. Elŭ e începĕtorŭ, deschiḑĕtorŭ și încuiătorŭ, și acéstă activitate o arétă prin maĭ multe predicate, adecă însușirĭ. Primăvéra, la începutulŭ semĕnăturilorŭ s'a veneratŭ cași Ianus Consivius, și se crede că aḑĭ deschide anutimpulŭ de iérnă.

Ianŭ G. a avutŭ templu lângă teatrulŭ luĭ Marcelŭ, delocŭ la pórta Capena, pe unde a fostŭ trecerea la forulŭ boariŭ și la circulŭ flaminiŭ, și acestŭ templu a fostŭ fundatŭ de C. Duilliu după an. 263 ant. Cr., sub răsboiulŭ întâiŭ punicŭ, și restauratŭ de Augustŭ și de Tiberiŭ. In 18 Oct. s'a adusŭ acì sacrificiŭ luĭ Ianŭ (46).

IN 19 OCTOMBRE.

Armilustrium.

Sacrificiulŭ de espiare și de curățire în cultulŭ maĭ multorŭ ḑeitățĭ s'a ḑisŭ în genere : lustrium, din lustrare, a curăți în înțelesŭ religiosŭ, condiționândŭ de o-dată și procesiune.

Curățirea religiósă de arme s'a numitŭ Armilustrium, și s'a ținutŭ în totŭ anulŭ la 19 Oct. în onórea luĭ Marte.

Loculŭ a fostŭ lângă Aventinŭ, și dela ceremoniile sĕrbătoriĭ și loculŭ încă s'a numitŭ Armilustrium, și s'a ținutŭ procesiune cu armele ce eraŭ de a se lustra, și s'a făcutŭ sacrificiŭ sunândŭ trâmbițele în locŭ de fluere. Se crede că sacrificiulŭ a fostŭ Suovetaurilia (óia, porcŭ și taurŭ), pentru-că aceste se sacrificaŭ în onórea luĭ Marte la maĭ multe ocasiunĭ (47).

IN 28 OCTOMBRE—3 NOVEMBRE.

Isia.

Sĕrbătórea mitologică de frunte a ḑeităților Isis și Serapis a fostŭ

(46) Kal. Amitern. XV. Kal. Nov. Iano ad theatrum Marcelli. Kal. Capranic. iară așa, însă ḑiua pe XVI. Kal. Sept. Tacitŭ Ann. II. 49. Preller 157. Hartung II 220. 226.

(47) Kal. Maff. și Amitern. Paul p. 19. Varro L. L. VI. 22, nu ḑice armele, ci anciliile (scuturile). Preller p. 324, Hartung II. 161.

tómna. Mitulŭ e despre văitarea ḑîneĭ Isis după fiulŭ sĕŭ perdutŭ, și pe urmă bucuriă mare pentru reaflarea luĭ Osiris saŭ Serapis (48), văitare și bucurie ce corespundŭ sĕrbătorilorŭ de anotimpurĭ (veḑĭ 22 Martiŭ).

In cultulŭ acestorŭ ḑeitățĭ eraŭ sânțirĭ cu maĭ multe gradurĭ, și ceĭ sânțițĭ se numeaŭ Isiachĭ și Osiriachĭ, și cultulŭ pe timpulŭ împĕrațilorŭ era lățitŭ peste totŭ imperiulŭ. Bărbațiĭ eraŭ cu pĕrulŭ tunsŭ, femeile cu vălŭ pe capŭ, și toțĭ cu vestminte lungĭ de cânepă orĭ de inŭ, silindu-se de a avé viéță morală și sântă (49). Creștiniĭ în datinile și în sacramentele acestuĭ cultŭ aflaŭ decopiarea saŭ falsificarea cultuluĭ lorŭ, p. e. despre botezŭ (50), dar nicĭ e de mirare, căcĭ pe acestŭ timpŭ ideile și simbólele deosebitelorŭ religiunĭ — neescipiêndŭ nicĭ cea judaică și creștină — asemĕnaŭ la olaltă.

Scopulŭ finalŭ, și interesarea de misteriele aceste pentru cultivațĭ era de a ajunge la cunoscința despre o ḑeitate și maĭ curată, adecă la monoteismŭ, încâtŭ era posibilŭ pe acelŭ timpŭ, când se credea încă în maĭ mulțĭ ḑeĭ.

Ca Serapis, să devină unica ḑeitate bărbătéscă a fostŭ descrisŭ de ḑeulŭ ḑeilorŭ, carele cuprinde în sine tóte ḑeitățile și lumea, și dela carele vine înțelepciunea pentru sufletŭ, sănĕtatea pentru trupŭ, și tótă bunĕtatea. E putemicŭ în cerŭ, unde dirige sórele și mână noriĭ se dee plóia, manna lorŭ; pe pămêntŭ, unde dă nutrețŭ ómenilorŭ și animalelorŭ și scóte avuțiĭ din elŭ; pe mare unde rĕdică valurile eĭ, și iară le așéză, și astŭ-felŭ în Serapis a începutŭ de a se concentra și topi Jupiter, Pluto și Neptunŭ (51).

(48) Uniĭ scriitorĭ creștinĭ numescŭ de fiŭ pe Horus saŭ pe Harpokrates. Lact. I, 21. Iuliŭ Firmiciu p. 2. la Diodor I. 25. Horus a fostŭ spintecatŭ, cași Zagreus de titanĭ și Isis l'a reînviatŭ. Serv. V. A. IV. 609. Sicut in Isidis sacri ubi est imitatio inventi Osiridis.

(49) Plutarch. de Is. et Osir. 3. 27. 35. Apuleiu Meth. XI. p. 806. Tertull. Apolog. 39.

(50) Tertull. de baptismo 5. Nam et sacris quibusdam per lavacrum initiantur Isidis alicuius aut Mithrae. Preller p. 732.

(51) Rhetor Aristides I. p. 91. Macrobiŭ Sat. I 20.

Pe lângă Serapis, se închipuia Isis cași unica ḑeitate femeéscă, carea cuprindea în sine ḑeitățile femeescĭ de până atuncĭ, și a devenitŭ o ḑînă universală (52), căcĭ era venerată în diferite locurĭ cași Magna Mater, Venus, Minerva, Ceres, Proserpina, Iuno, Bellona, etc.: ea era totulŭ femeinŭ în tóte (53).

Asemĕnările între cultulŭ alexandrinŭ alŭ luĭ Serapis, judaismŭ și crestinismŭ, a trebuitŭ să fie fórte marĭ, de óre-ce păgâniĭ credeaŭ în rudenia acestorŭ religiunĭ (54).

Sĕrbătórea în onórea ḑîneĭ Isis s'a numitŭ Isia, și a ținutŭ din 28 Oct. până și în 3 Novembre (55). Ḑiua din 2 Novem. s'a numitŭ Ter Novena, și cea din 3 Novem. s'a chiămatŭ Hilaria, ca părțile sĕrbătoriĭ Isia (56). (Veḑĭ 25 Aprile).

SĔRBĂTORI ÎN NOVEMBRE

IN 1 NOVEMBRE

Ḑiua lupteĭ luĭ Sulla.

Incepêndu-se răsboiulŭ cu Mitridatŭ, senatulŭ a denumitŭ (87 ant. Cr.) pe Sulla de beliduce supremŭ, și acesta se afla cași consulŭ, cu armata sa la Nola. Tribunulŭ Sulpiciŭ, unulŭ de partida democratică,

(52) Mommsen Inscript. Nov. Nr. 3580. Te tibi una quae es omnia, Dea Isis.

(53) Inscr. Orell. Nr. 1876. Isi Myrionimae, Victrici, Fructiferae, Reginae, Salutari, Hosiri, et Fortunae superae, Deo Invicto Serapi Servatori I. O. M. Soli Serapidi etc. Plut. Isis. Osiris ḑice că Isis e întâia musă și dreptatea personificată. Preller p. 733.

(54) O Epistolă a luĭ Adrianŭ la Vopiscu Saturninŭ 7. arată că serviĭ cultuluĭ luĭ Serapis în Alexandria sunt crestinĭ. După Aristides in Serapis I. 91, creștiniĭ ḑiceaŭ că Serapis egiptianulŭ e Iosefŭ din Egipetŭ feciorulŭ luĭ Sarah. Tertull. ad Nat. II. 8.

(55) Kal. Const. pune Isia din 28 Oct. până în 1 Novembre.

(56) In Kal. Farnes Rustic. sĕrbătórea se numesce Heuresis, dóră din εὑρησυ aflu, adecă aflarea luĭ Serapis. Gr. Dict. Rost. I 404. Hilaria este încă o sĕrbătóre în 25 Martiŭ cași la equinocțiulŭ de primăvéră. Preller p. 730.

a făcutŭ propunerea, ca Mariŭ să fiă alesŭ de beliduce supremŭ, și poporulŭ făcêndŭ cu tumultŭ presiune asupra senatuluĭ, s'a denumitŭ C. Mariŭ. Audindŭ Sulla acésta, s'a simțitŭ vătĕmatŭ, și a plecatŭ cași inimicŭ cu armata sa asupra Romeĭ, a intratŭ pe pórta Colina, a învinsŭ și a răpitŭ tótă puterea statuluĭ, și iară s'a reîntorsŭ asupra luĭ Mitridatŭ. Dar în absența luĭ, partida luĭ Mariŭ a reocupatŭ totulŭ, însă Sulla, învingêndŭ pe Mitridatŭ la an. 81 ant. Cr., s'a reîntorsŭ din noŭ asupra Romeĭ, a bătutŭ pe Marianĭ și a comisŭ omorurile cele maĭ grozave în istoria Romanilorŭ, apoĭ a devenitŭ tiranulŭ poporuluĭ.

Invingerea luĭ Sulla asupra luĭ Mitridatŭ și a partideĭ democratice, a influințatŭ ca luĭ Sulla să i se institue ludĭ publicĭ, precum s'aŭ introdusŭ și în onórea altorŭ beliducĭ marĭ, venerându-se totŭd'a-una Victoria, dîna învingeriĭ.

Ludiĭ s'aŭ chiămatŭ : Ludi Victoriae Sullae, și aŭ ținutŭ din 27 Oct. până și în 1 Novembre, și acéstă di ca diua lupteĭ a fostŭ de frunte și di de sĕrbătóre (1).

IN 8 NOVEMBRE.

Mundus Patet.

Vedĭ 5 Oct. și anume 24 Augustŭ.

IN 13 NOVEMBRE.

Epulum Iovis.

La Idulŭ luĭ Novembre s'a ținutŭ iară Epulum Iovis, adecă ospĕtarea luĭ Jupiter, în legătură cu ludiĭ plebeĭ, după forma ludilorŭ romanĭ (2).

Sĕrbătórea s'a începutŭ în 4 Novem. și a ținutŭ până în 17 Novem.,

(1) Roteck's Weltgeschichte II. 185. Velleiu. Paterc. II. 27. Merkel in Ovidiŭ F. L. p. XXVII. ludiĭ de 6 dile. Preller p. 610. 801.

(2) Calendarele însémnă : Idus Nov. Epul. indict. Liviŭ XXXIII. 42. et epulum Iovis fuit ludorum causa.

iară ḑiua de frunte a fostŭ 13 Novem. cu Epulum Jovis pe Capitoliŭ, unde s'a ţinutŭ sacrificiŭ cu rugăciunĭ, apoĭ ospĕtarea, la carea în începutŭ numaĭ magistraţiĭ plebeĭ luaŭ parte. Din 4 până în 12 se ţineaŭ ludĭ scenicĭ, în 13 era Epulum Jovis, şi centrulŭ vechiŭ alŭ sĕrbătoriĭ, în 14 Probatio equorum şi până în 17 ludiĭ circensi (3).

Sacrificiile şi ospĕtările cu timpulŭ aŭ fostŭ aşa de dese, încâtŭ s'a aflatŭ lipsă de a institui unŭ colegiŭ de preoţĭ spre acestŭ scopŭ, şi la an. 196. ant. Cr. s'a fundatŭ colegiulŭ de triumvirĭ, maĭ târḑiŭ septemviri epulones, pentru-că pontificiĭ eraŭ prea ocupaţĭ şi cu alte culturĭ (4).

Ospĕtările s'aŭ datŭ pe Capitoliŭ, şi luĭ Jupiter i s'a aşternutŭ o perină ca patŭ (pulvinar) şi pe acésta s'aŭ pusŭ atributele saŭ ramurile luĭ sacre, orĭ idolulŭ micŭ alŭ ḑeuluĭ, şi de mâncare din sacrificiŭ, caşi când ḑeulŭ arŭ lua parte la tóte. Fiindŭ-că Juno şi Minerva se ţinŭ de ḑeiĭ capitolinĭ, li s'a pusŭ dóuĕ scaune, ca să şéḑă la ospĕtare (5). Dar firesce că nu numaĭ ḑeiĭ eraŭ la mese întinse şi la petrecere pe lângă cântece şi musică, ci şi senatoriĭ cu alţĭ diregătorĭ maĭ marĭ (6) se ospĕtaŭ bine.

Poporulŭ şi în specie plebeiĭ încă nu aŭ rămasŭ fără de bucuriă în ḑiua de aḑĭ, căcĭ precum la ludiĭ romanĭ, aşa la ceĭ plebeĭ, s'a ţinutŭ şi ospĕtare publică între poporŭ (convivium publicum). Joe era apĕrătorulŭ şi alŭ comuneĭ şi alŭ familieĭ, — şi pentru acésta fiă-carele şi acasă aducea sacrificiŭ şi ospĕtare (epulum) pe masa sa pentru aceste ḑeităţĭ, şi în tótă Roma casele eraŭ deschise şi mesele întinse pentru óspeţiĭ carĭ voiaŭ să intre. Afară de acésta, totŭ insulŭ ducea de mâncare şi de bĕutură la unŭ locŭ liberŭ saŭ şi înaltŭ spre ospĕtare publică; aci veniaŭ amiciĭ şi necunoscuţiĭ, patrioţiĭ şi străiniĭ şi se ospĕtaŭ, şi cu acéstă ocasiune şi inimi-

(3) Dio Cass. LV. 10. Preller p. 202.

(4) Paul 78. Epulones, în limba vechiă Epuloni. Cic. de Orat. III. 19. Preller 128.

(5) Valeriŭ Maximŭ II. 1. 2. Isidor XX. 11. Noniŭ p. 204.

(6) Gell. XII. 8. Dio Cass. XLVIII. 52. Cic. Tusc. IV. 2 et deorum pulvinaribus, et epulis magistratuum fides praecinunt. Liviŭ V. 13.

ciĭ întâlnindu-se vorbiaŭ cu bună cuviinţă ca să se încungiure tótă cérta, ba cu asemenĭ ocasiunĭ se şi împăcaŭ (7).

IN 28 NOVEMBRE.

Sacrificiŭ.

Pentru Galiĭ şi Greciĭ căḍuţĭ.

SĔRBĂTORI IN DECEMBRE.

IN 1 DECEMBRE.

A. Pietati.

Virtutea prin carea ḍeiĭ se veneréză cu umilinţă şi cu loĭalitate, prin carea pruncii împlinescŭ cu tótă supunerea şi onórea datorinţelorŭ către părinţĭ, aşa cetăţeniĭ către patriă, se numesce Pietas (evlavia) şi a fostŭ personificată caşi o ḍînă.

Templulŭ eĭ a fostŭ pe forulŭ olitoriŭ (1) aprópe de teatrulŭ luĭ Marcelŭ, l'a votatŭ M. Acilius Glabrio în lupta dela Thermopyle la an. 191, ant. Cr. şi l'a sânţitŭ feciorulŭ sĕŭ cu asemenea nume. Pietas a maĭ avutŭ templu şi la circulŭ flaminiŭ, iară Tiberiŭ întru pietatea cătră Livia, carea la an. 22 d. Cr. era greŭ morbósă a mijlocitŭ ca senatulŭ să fundeze unŭ templu pentru Pietas cu predicatulŭ Augusta. Statua ḍîneĭ în temple representă o femeiă seriósă cu vĕlŭ şi diademă, şi cu cocostârcŭ, simbolulŭ eĭ.

La 1 Dec. s'a ţinutŭ sacrificiŭ în templulŭ dela circulŭ flaminiŭ (2).

Esemplu mitologicŭ de pietate e Aeneas, carele a luatŭ în spate pe tatălŭ sĕŭ şi Penaţiĭ, ca să-ĭ scape din focŭ, — esemplu istoricŭ e mulţămirea luĭ Antoninŭ Piu cătră Adrianŭ ; iară din viaţa fami-

(7) Preller p. 129. 133—202. Hartung I. 166.

(1) P. Victor. XI. Forum olitorium, in eo est columna lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferebant. Aedes Pietatis in foro Olitorio. Hartung II. 243.

(2) Kal. Amitern. Jul. Preller p. 802.

liară, o fată care nutresce cu laptele peptuluĭ sĕŭ pe tatălŭ, judecatŭ la mórte de fóme (3).

IN 1 DECEMBRE.

B. Neptuno.

Neptunŭ, ḑeulŭ mărilorŭ a avutŭ templulŭ sĕŭ în Roma lângă circulŭ flaminiŭ, și a fostŭ edificatŭ de Cn. Domițiŭ. In templu, pe lângă statua luĭ Neptunŭ, aŭ fostŭ Thetis, Achilles, Nereidele, Tritoniĭ și alte monstre de mare. Totŭ în apropiarea avutŭ și unŭ altarŭ.

La 1 Dec. s'a adusŭ sacrificiŭ în templulŭ dela circulŭ flaminiŭ (4). (Veḑĭ 23 Iuliŭ).

NÓPTEA DIN 3 PE 4 DECEMBRE.

Sacrificiulŭ de nópte pentru Bona Dea.

De cultulŭ Buneĭ Ḑîne (veḑĭ 1 Maiŭ) s'a ținutŭ unŭ sacrificiŭ de nópte, ce s'a datŭ de către muierea diregătoruluĭ maĭ mare în casa sa (in ea domo, quae est in imperio), adecă saŭ a consululuĭ, saŭ a pretoruluĭ din Roma.

La acestŭ sacrificiŭ și rugăciunĭ luaŭ parte și virginile vestale, și alte femeĭ, dóră numaĭ cele invitate, dar carĭ trebuiaŭ să se pregătéscă pentru acestŭ serviciŭ divinŭ, prin reținere dela voluptate. Bărbațilorŭ nu le era iertatŭ să fiă de față, ba și portretele bărbătescĭ se îndepărtaŭ din casa unde se serba nóptea acésta, saŭ se înveliaŭ, căcĭ bărbațiĭ nu puteaŭ să vadă pe ḑîna, nicĭ le era iertatŭ să pomenéscă numele eĭ, simbolisândŭ virginitatea și profeția.

Vestalinele pregătiaŭ și prefăceaŭ chilia într'unŭ templu, și tóte femeile de față se îmbrăcaŭ în vestminte cași ḑîna, fiindŭ astŭ-felŭ cași atâtea preotese de ale ḑîneĭ. Maĭ întâiŭ se aducea sacrificiŭ piaculare, adecă de espiare, ce de regulă era o purcea tînĕră, dar

(3) Festŭ p. 209. Liviŭ XL 34. Pliniŭ VII. 36. Val. Max. II. 5. Preller p. 626.

(4) Liv. XXVIII. 11, după Dio Cass. LIII. 27, a avutŭ templu și pe câmpulŭ luĭ Marte, numitŭ maĭ târḑiŭ Basilica Neptuni. Preller p. 506. 802. Hartung II. 98.

adî ca și sacrificiŭ numită Damium (5); se sacrifica însă și găinĭ de tótă colórea, numaĭ negre nu era iertatŭ să se sacrifice (6). Rugăciunea era pentru poporulŭ romanŭ (pro populo romano), salutea publică, bine-cuvîntarea agrilorŭ, fructuositatea femeilorŭ etc.

După acestea urma o solemnitate sburdată a femeilorŭ de față, carĭ conformŭ caracteruluĭ dîneĭ între glume de petrecere și musica însufletitóre înfățișaŭ simbolice totŭ felulŭ de datine. Nu era iertatŭ să bea vinŭ, însă pe masă era unŭ văsuțŭ plinŭ cu vinŭ, — dar adî îlŭ numiaŭ mellarium, iară vinulŭ, miere, și se îmbetaŭ și săltaŭ cu desfrânare bacantină, în câtŭ cultulŭ din nóptea acésta se asemĕna cu misterele orfice grece (7).

Acéstă sĕrbătóre s'a ținutŭ odată în casa luĭ Iuliŭ Cesare, fiindŭ potestatea imperială în mâna sa. P. Clodiŭ, unŭ patriciŭ avutŭ și demoralisatŭ, a iubitŭ pe Pompeia, dómna caseĭ, s'a îmbrăcatŭ în vestminte femeescĭ ca artistă, și a intratŭ înlăuntru, dar rătăcindŭ prin ambite, Aurelia, mama Pompeieĭ i-a datŭ de urmă, — și apoĭ Pompeia a fostŭ lepădată de I. Cesare, iară Clodiŭ batjocoritŭ și în senatŭ. Era o epocă, când în familiile de frunte a intratŭ demoralisarea, și cultulŭ vechiŭ romanŭ, din origine atâta de sacru, s'a desânțitŭ.

Sacrificiulŭ de nópte era în Roma unulŭ dintre cele maĭ vechĭ, și fiindŭ-că s'a ținutŭ nóptea și cași o taină, s'a numitŭ sacrum opertum, saŭ sacra opertanea, iară la țéră sacrificiulŭ se ținea în simplicitate și în curățeniă (8).

(5) Juvenal. Sat. II. 86. Atque Bonam tenerae placant abdomine porcae et magno cratere Deam. Paul. p. 68. Dea quoque ipsa Damia, et sacerdos eius, damiatrix appellabatur. Animalele s'aŭ dîsŭ porcae saŭ porciliae piaculares. Damium se combina din δαμιον grecŭ, póte că purcéua s'a dîsŭ a representa dama, capra selbatecă, simbolice cași mellarium, văsuțulŭ de vinŭ. Plutarchŭ Q. R. c. 20.

(6) Pliniŭ X. 56. 77. Plut. în Jul. Caes. 9.

(7) Cic. Ep. ad. Att. XV. 25, numesce sĕrbătórea chiar mysteria. Iuvenal. Sat. II. 83 VI. 314, descrie salturile desfrânate, jocurile demoralisate și orgiasmulŭ pe timpulŭ Agrippinelorŭ și Mesalinelorŭ, ce întreceaŭ pe menadele grece și misterele frigice. Preller p. 354.

(8) Cic. de Leg. II. 9. 21. Ep. ad Att. I. 13. 3.

La an. 63 ant. Cr. s'a ținutŭ în casa luĭ Cicero în 3 pe 4 Decembre nóptea (9).

IN 5 DECEMBRE.

Faunalia.

In Lațiŭ a fostŭ tradițiunea, că Faunŭ feciorulŭ luĭ Picŭ, e regele Aborigenilorŭ (celorŭ primĭ locuitorĭ) înțeleptŭ și bine meritatŭ, iară după mórte numĕratŭ între ḑeiĭ apĕrătorĭ aĭ patrieĭ, și astŭ-felŭ veneratŭ cu sacrificie și cu cântece (10). Din acestŭ motivŭ Faunŭ și muierea sa Fauna se pomenescŭ adese-orĭ în tradițiunile mitice ale timpuluĭ vechiŭ, acușĭ cași rege și întâiulŭ întroducĕtorŭ de cultură și de ordine, acușĭ cași faunĭ, ființe mitice în societatea nimfelorŭ, ce corespundŭ natureĭ comune, pentru că sunt ființe profetice, causézá adese-orĭ spaimă, stare afară de sine și nimfolepțiă (11).

Ḑeulŭ Faunŭ, ce însémnă bunŭ, blândŭ, e ḑeulŭ păstorilorŭ, sporesce turma și o apĕră de lupĭ, și pentru acésta a fostŭ veneratŭ cu predicatulŭ Inuus (12) ca sporitorŭ, și Lupercus (13) ca apĕrătorŭ de lupĭ (veḑĭ Lupercalia), respective aceste sunt ḑeitățĭ identice și s'aŭ identificatŭ și cu Pan dela Grecĭ.

Ca ḑeŭ apĕrătorŭ de turme, ce sunt de lipsă pentru agricultură, Faunŭ a devenitŭ și ḑeŭ de agricultură, și pentru acésta după secerișŭ s'a veneratŭ în societate cu alte ḑeitățĭ de pămêntŭ.

Sĕrbătórea luĭ de țéră, numită Faunalia, s'a serbatŭ în 5 Dec. (14).

(9) Plut. in Cic. 19. Dio Cass. XXXVII. 35. Preller p. 354. Hartung II. 196.

(10) Dionys. I. 31. Virg. Ge. I. 10. Aurel. Victor. 4. Preller 336.

(11) Virg. Aen. VIII 314. X. 551. Georg. I. 11. Pliniu XII. 12. Hartung II. 188.

(12) Inuus ab ineundo, a goni, sări pe vită. Paul p. 110. init ponitur pro concubitu.

(13) Paul. p. 15. Arcere prohibere est, similiter abarcet, prohibet. *Porcet* quoque dictum ab antiquis quasi porro arcet. (Porcere a pârci ?). Ovidiŭ F. L. II. 269. 381.

(14) Observațiunea luĭ Porphyriŭ în Horatiŭ Lib. Carm. III. Oda 18. Nonis Decembribus Faunalia sunt, h. e. dies festus Fauni, in cuius honorem pecudes

Despre credința poporuluĭ în Faunŭ, se află acéstă rugăciune (15). «Faune, iubitorulŭ nimfelorŭ fugĕtóre, umblă încetŭ pe hotarele mele și pe câmpiĭ ce staŭ spre sóre, și trecĭ (16) cu mila către vitele micuțe, căcĭ la anulŭ plinitŭ îțĭ cade de sacrificiŭ unŭ iedŭ. Nicĭ lipsescŭ pocale pline de vinŭ sodaluluĭ Veneriĭ, și altarulŭ vechiŭ afumă cu multă odóre. Tóte vitele se jócă pe câmpulŭ ierbosŭ, când îțĭ rentorcŭ nonele luĭ Decembre. Sătulŭ sĕrbătoresce și petrece in livada cu boulŭ lenosŭ. Lupulŭ rătăcesce printre mieiĭ vitezĭ, pădurea îțĭ împrăștiă frunḑele sale aspre, și plugarulŭ săpătorŭ bate de treĭ orĭ cu piciorulŭ (salta tripudiu) pămêntulŭ, ce i-a fostŭ ostenéla sa.»

Acuma și în pădurile umbróse se cade de a sacrifica luĭ Faunŭ, elŭ poftesce saŭ miele, saŭ maĭ voesce iedu (17).

IN 8 DECEMBRE.

Tiberino in insula.

Rîulŭ Tiber, sub numele Tiberinus, a fostŭ personificatŭ cași ḑeŭ de rîŭ, și depinsŭ cași unŭ bărbatŭ căruntŭ, carele ese din rîŭ printre plopiĭ țĕrmuluĭ, îmbrăcatŭ cu vestmêntŭ finŭ de inŭ în colóre vinețiă, și încununatŭ cu trestiă, saŭ e depinsŭ culcatŭ, o însemnare simbolică a vieṭeĭ mănóse (18). Nu se póte decide că óre locuința luĭ a fostŭ în Roma și anume pe insulă, saŭ la gura rîuluĭ în mare, adecă la Ostia, unde asemenea s'a veneratŭ și cu ludĭ publicĭ.

Elŭ a avutŭ cerŭ sacru pe insula Tibruluĭ, și în 8 Dec. aci i s'a adusŭ sacrificiŭ (19).

(15) Horat. loculŭ citatŭ, oda întrégă.

(16) In acestŭ înțelesŭ Ovidiŭ F. L. IV. 761. Nec Dryadas nec nos videamus labra Dianae, nec Faunum medio cum premit arva die.

(17) Horat. Lib. Carm. oda IV vers. 11.

(18) In acestŭ modŭ a fostŭ personificatŭ și Rîulŭ Rhenus și Danubius. Eckhel D. N. IV. p. 63. 69.

(19) Kal. Amitern pune : 8 Dec. Tiberino in Insula. Serv. At. 13. Ostiam veteres consecratam esse voluerunt sicut Tiberim. Preller p. 512. 801.

Geniulŭ luĭ se numĕră și între regiĭ vechĭ din Alba Longa, spunêndu-se, că Tiberinŭ fiindŭ în luptă, de-odată a peritŭ în rîulŭ Albula, ce pe urmă s'a numitŭ Tiberinŭ (20).

IN 11 DECEMBRE.

Agonalia și Septimontium.

Intru venerarea luĭ Jupiter cași domnulŭ sorțiĭ ómenilorŭ, și conducĕtorulŭ lumiĭ s'a ținutŭ sĕrbătórea Agonalia în 11 Dec. (Vedĭ 9 Ian., 21 Mart., 21 Maiŭ).

Adĭ a fostŭ și o sĕrbătóre fórte vechiă a cetățiĭ Romeĭ, numită Septimontium, dela șépte munțĭ pe carĭ de-odată se aduceaŭ sacrificie, și anume pe munțiĭ : Palatius, Velia, Cermalus saŭ Germalus, Caelius, Oppius, Cispius și Fagutal, și anume prin lăcuitoriĭ din suburbiile de aprópe.

Nu se póte sci, că óre sunt identice Agonalia cu Septimuntium și s'aŭ ținutŭ numaĭ în onórea luĭ Jupiter, de óre-ce la sacrificiile de pre șépte munțĭ s'aŭ veneratŭ și deiĭ apĕrătorĭ aĭ munțilorŭ.

Aceste sacrificiĭ aveaŭ de scopŭ o espiare adecă curățire religiósă, și pentru acésta diua până la finirea lorŭ era nefastă (21).

IN 13 DECEMBRE.

Telluri.

Tellus e sînulŭ pămêntuluĭ, carele cuprinde în sine sĕmênța și o redă ómenilorŭ, strămutată în fructe auree și de nutrimîntŭ.

Finindu-se cu semĕnatulŭ, dîneĭ Tellus s'a adusŭ sacrificiŭ (22) (vedĭ 15 Aprile).

(20) Dionys. I 71. Liviŭ I. 3. Virg. Aen. VIII. 31. Varro L. L. V. 50. Hartung II. 102.

(21) Fest. p. 150. 161. Varro L. L. VI. 24. V. 50. Niebuhr I. 430. Preller p. 588. Septimontiulŭ ilŭ pune în onórea deilorŭ de munțĭ. Hart. II. 34. identică ambele sĕrbătorĭ în onórea luĭ Jupiter.

(22) Kal. Antiat. Preller p. 801.

IN 15 DECEMBRE.

Consualia.

In onórea deuluĭ Consus s'a ţinutŭ sĕrbătórea Consualia şi în 15 Dec. (23). (Vedĭ 21 Aug.).

Sĕrbătórea a urmatŭ după încheiarea semĕnatuluĭ numitŭ de tómnă, luândŭ parte şi animalele de cărătură şi de arătură, iară ţĕraniĭ avêndŭ o di fórte bună.

Adĭ s'a ţinutŭ cursŭ mare pe câmpulŭ luĭ Marte şi s'a încheiatŭ cu ludi circensi (24).

IN 16 DECEMBRE.

Dedicatio Arae Fortunae Reducis.

Fortuna între multe predicate a avutŭ şi Redux (reducĕtóre), şi a fostŭ dina reîntórceriĭ norocóse din o călĕtoriă lungă.

Augustŭ, rentorcêndu-se din Asia mică cu norocire în 12 Oct. an. 19 ant. Cr. la Roma, a rădicatŭ altarŭ pentru Forfuna Redux, şi altarulŭ s'a dedicatŭ în 16 Dec. (25).

Din acestŭ timpŭ încóce alţĭ împĕraţĭ aŭ rădicatŭ şi temple, anume când Domiţianŭ s'a reîntorsŭ din Germania, s'a edificatŭ templu pentru F. R. pe câmpulŭ luĭ Marte, iară sub alţĭ împĕraţĭ s'aŭ făcutŭ altare în partea aceea a Romeĭ, pe unde aŭ intratŭ la reîntórcere. Din linguşirĭ către împĕraţĭ, ba şi către alte persóne maĭ înalte, aŭ începutŭ şi alte cetăţĭ de a imita rădicarea de temple şi altare (26).

(23) Kal. Maff. Praeneste. Amitern. Antiat. la 15 Dec. iară Kal. Amitern. are şi la 12 Dec. Conso in Aventino. Verisimilŭ a avutŭ unŭ altarŭ la cóstă asupra acestuĭ munte deasupra de circŭ.

(24) Preller p. 421. 801. Das Leben der Gr. und Römer. p. 677.

(25) Kal. Amitern. şi 12 Oct. ca diua rentórceriĭ încă o pune de sĕrbătóre. Kal. Cuman. dedicaţiunea o pune pe 15 Dec., iară Amitern. ca o di amânată pe 16 Dec.

(26) Martial. III. 65. Maĭ multe inscript. la Orell. Mommsen, Henzen. Preller p. 559. 801. Hartung II. 238.

17—23 DECEMBRE.

A. Saturnalia.

Religiunea și respective mitologia Asieĭ a străbătutŭ în Grecia și de acì în Italia, și maĭ tóte religiunile și maĭ târḑie s'aŭ născutŭ în Asia, în légănulŭ cultureĭ genuluĭ omenescŭ.

Ideia fundamentală a mitologieĭ din Asia și în specie din India și din Egipetŭ a fostŭ sistema solară, adecă : sórele cu luna și planetele cunoscute pe atuncĭ, formaŭ șépte ḑeitățĭ, și planeta din urmă și cea maĭ departe de sóre, și pentru acésta în maĭ mare întunerecŭ a fostŭ Saturnŭ. Pe lângă sóre și lună, acele cincĭ planete, Venus, Mercurius, Mars, Jupiter și Saturnus, formaŭ sistema de 7 ḑeitățĭ, și închinătoriĭ sistemeĭ se numiaŭ Sabäisti.

Nu e îndoială că înainte de urḑirea Romeĭ în Italia a străbătutŭ maĭ întâiŭ sistema de 7 ḑeitățĭ, și de atuncĭ purcede numirea ḑilelorŭ de sĕptĕmână, după numele acelorŭ ḑeitățĭ adecă Dies Solis, Lunae, Martis, Mercuriĭ, Jovis, Veneris et Saturni.

Tacitŭ (27) ḑice despre Saturnŭ : «Moise a întrodusŭ riturĭ contrarie, într'altele ḑiua a șéptea a orânduit'o pentru odihnă, căcĭ așa a poftitŭ scopulŭ lucruluĭ. Alțiĭ ḑicŭ, că onórea aceea o are Saturnŭ, saŭ pentru-că principiile religiuniĭ le-amŭ primitŭ dela Idăĭ, lăcuitoriĭ dela muntele Ida în Asia mică, carĭ aŭ fostŭ cu Saturnŭ pefugațĭ de acolo, și venindŭ în Italia, pe eĭ îĭ avemŭ de întemeiătoriĭ gințiĭ romane, saŭ pentru-că din cele 7 stele ce domnescŭ pe muritorĭ, stéua luĭ Saturnŭ se ḑice a fi în lumea maĭ naltă, și a avé puterea maĭ mare, și între cele-alalte ceresci calea sa și cursulŭ sĕŭ le face prin 7 numere.»

In acestŭ modŭ a venitŭ Saturnŭ, respective cultulŭ sĕŭ, la popórele cele maĭ vechĭ ale Italieĭ, unde se ḑice a fi fostŭ și rege, carele a fundatŭ ordinea și agricultura, adecă cultura primitivă. Maĭ

(27) Tacitŭ Hist. V. 4.

târḑiŭ s'a împărţitŭ zodiaculuĭ în 12 părţĭ, şi prin acésta s'a născutŭ sistema de 12 ḑeĭ marĭ, între acestia şi Saturnŭ (28).

Saturnŭ şi Ops muierea luĭ, s'aŭ ţinutŭ peste tótă Italia, între ḑeiĭ ceĭ maĭ vechĭ şi poporalĭ, şi Saturnŭ, apriatŭ e ḑeulŭ bărbătescŭ de pămêntŭ, şi maĭ de aprópe ḑeŭ de sĕmênţă şi de semĕnăturĭ (29); elŭ dă bine-cuvêntare asupra agricultureĭ şi pentru acésta se ḑice fundatorulŭ eĭ în Italia. Secerea e atributulŭ luĭ, arătându-lŭ şi de ḑeŭ specialŭ de secerişŭ; iară încâtŭ secerea se asémănă cu cuţitulŭ de viierŭ, i se atribuie şi fundarea cultureĭ de viă, şi de pomologiă (30), totŭ-de-odată cu predicatulŭ Stercutus, Sterculus, e aflătorulŭ de gunoirea pămêntuluĭ (31).

Mitulŭ romanŭ despre Saturnŭ ne spune, că Jupiter l'a pefugatŭ din tronŭ, şi Saturnŭ după o rătăcire lungă pe mare, a ajunsŭ la o ţéră şi s'a ascunsŭ acì, iară ţéra, dela acéstă ascundere s'a numitŭ Latium (32). De aicea a pornitŭ Saturnŭ cu luntrea pe Tiberŭ şi s'a suitŭ în Roma până la Ianiculum, unde ḑeulŭ Ianus l'a primitŭ cu amiciţiă, şi pe urmă Saturnŭ s'a aşezatŭ de cea-laltă parte a rîuluĭ sub unŭ délŭ, ce l'a numitŭ Saturninŭ unde maĭ târḑiŭ a fostŭ

(28) Kat. der Myth. Dr. I. Minkwitz p. 12. 61. Saturnŭ e o planetă, care se întórce pe lângă sóre, întocmaĭ caşi pămêntulŭ, dar e de 197 $^1/_2$ de milióne de mile departe de sóre, şi maĭ multe miĭ de anĭ s'a creḑutŭ cea din urmă până ce la 1781 s'a aflatŭ Uranus, care e şi maĭ departe. Sub jumătatea de anŭ în iarnă din inelele luĭ Saturnŭ nu se vede nimica, pentru-ca delocŭ cum intră ecuinocţiulŭ de tómnă, se întunecă sistema luĭ de inele, şi loculŭ luĭ Saturnŭ se póte observa pe cerŭ numaĭ prin aceea că acoperе maĭ multe stele. Populäre Astronomie Mädler p. 242. 251.

(29) Saturnus se deduce din sero satum = semĕnatŭ, după formaţiunea caşi Volturnŭ, Manturnŭ, Juturnŭ. O inscripţiune e «Saeturrni pocolom» şi prin contracţiunea *a* şi *e* saturnus. Varro L. Lat. V. 57. Aug. Civ. D. VI. 8. Preller p. 409. Dar se deduce din celticulŭ sath reŭ şi torn domn. Satana, rĕŭ omŭ.

(30) Macrob. Satur. I. 7. 25. Huic deo inserciones surculorum, pomorumque educationes et omnium huiusmodi fertilium tribuunt disciplinas.

(31) Tertull. Apolog. 25. ad Nat. II. 9. La Pliniŭ H. N. XVII. 9. 6. vinŭ formele Sterces Stercutius, Sterculius. Aci e rădăcina pentru numele de familia de adĭ Sterca.

(32) Ovidiŭ F. L. I. 236. Dicta quoque est Latium, terra latente deo.

Capitoliulŭ, și Ianŭ în acestŭ prejurŭ a rădicatŭ sacrariŭ luĭ Saturnŭ (33).

După tradițiunea istorică, Saturnŭ a fostŭ regele celŭ maĭ vechiŭ în Lațiŭ și după mórtea luĭ a urmatŭ feciorulŭ sĕŭ Picus, și nepotulŭ Faunus, și Saturnŭ astŭ-felŭ e representantele istoricŭ alŭ agricultureĭ, e începutulŭ ordiniĭ publice și alŭ cultureĭ. Se ḑice că o parte mare în Italia s'a numitŭ odată *Saturnia* țéra semĕnăturilorŭ, ba în Roma o coloniă, și în Lațiu maĭ multe cetățĭ și locurĭ aŭ purtatŭ acestŭ nume (34).

In acestŭ înțelesŭ s'a pomenitŭ și de o populațiune saturnină cea maĭ vechiă a Lațiuluĭ, pe care Saturnŭ a adunat'o de pre munțĭ, a făcutŭ unŭ poporŭ numitŭ și Aborigines adecă ceĭ dela începutŭ, și i-a datŭ legĭ (35), și încă și maĭ târḑiŭ poporulŭ Italieĭ, carele trăia simplu și numaĭ din agricultură, se credea a fi rămășiță din populațiunea saturnină (36). Agricultura și bine-cuvêntările eĭ, fiindŭ în legătură cu Saturnŭ, sub elŭ s'a credutŭ unŭ timpŭ fericitŭ și de aurŭ, și ideile aceluĭ timpŭ, așa și cele despre ḑeŭ, s'aŭ contopitŭ în tradițiune și în cultŭ, și nicĭ unuĭ poporŭ nu-ĭ lipsesce astŭ-felŭ de epocă, iară clasa lucrătorilorŭ de pămêntŭ și servitoriĭ din poporulŭ romanŭ s'aŭ ținutŭ cu zelŭ de asemenĭ ideĭ și cultŭ avêndŭ viață în pace, libertate generală și egalitate, de óre-ce pe timpulŭ

(33) Dionys. VI. 1. Liviŭ XLI. 27. P. Victor orig. gent. 2. 3. înțelegŭ pe Ianus Geminus carele intre forulŭ romanŭ și Iuliŭ a avutŭ templu ziditŭ de Numa. Hartung II. 124. Ovidiŭ F. L. I. 235.

(34) Dionys. I. 19. 34. Iustin. XLIII. 1. Macrobiŭ I. 7. 28. Varro L. L. V. 42. Hunc autem montem Saturnium appellatum, prodiderunt et ab eo late Saturniam terram, ut etiam Eunius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse saturnia dicitur.

(35) Virg Aen. VIII. 321. Is genus indocile ac dispersum montibus altis composuit legesque dedit Latiumque vocari maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

(36) Varro R. R. III. 1. 5. Nec sine causa Terram eandem appellabant Matrem et Cererem, et qui eam colerent piam et utilem agere vitam credebant atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Preller p. 411.

luĭ Saturnŭ nu s'a sciutŭ de sclavĭ și servitute, precum nicĭ de patriciĭ.

In fine Saturnŭ a dispărutŭ dintre ómenĭ, precum aŭ dispărutŭ maĭ mulțĭ regĭ din timpulŭ vechiŭ. Ianŭ, carele dela Saturnŭ a învĕțatŭ construirea luntrilorŭ și baterea de banĭ, spre aducerea aminte de bine-facerile luĭ și a legătureĭ sale cu Saturnŭ, a bătutŭ banĭ, de-oparte cu capulŭ luĭ Ianŭ, de alta cu luntrea ce a adus'o Saturnŭ la Italia. Pentru acésta Ianŭ și Saturnŭ sunt o părechiă strînsŭ legată, eĭ represintă începutulŭ și timpulŭ de aurŭ, și pentru acésta eĭ așa în cultŭ, precum cu sĕrbătorile urméză unulŭ după altulŭ, Saturnŭ ca ḑeŭ de întunerecŭ, Ianŭ ca ḑeŭ de lumină (37).

A fostŭ unŭ altarŭ vechiŭ pentru Saturnŭ și s'a ḑisŭ a fi edificatŭ de Ianŭ, apoĭ Hercules venindŭ cu triumfŭ la Roma, se pomenesce a fi ziditŭ unŭ altarŭ pe forŭ. După date positive întâiulŭ templu a luĭ Saturnŭ s'a rădicatŭ prin Tarquiniŭ Juniorŭ, și s'a sânțitŭ după alungarea acestuia la an. R. 256 (38). Acestŭ templu s'a maĭ reparatŭ și reedificatŭ și se află din elŭ și aḑĭ ruine, optŭ stîlpĭ ce se credŭ a fi din restaurațiunea de sub împĕrațĭ.

Templulŭ a fostŭ închinatŭ nu numaĭ luĭ Saturnŭ, ci și muieriĭ sale Ops (39). Idolulŭ luĭ Saturnŭ din lăuntru a fostŭ golŭ și umplutŭ cu oleŭ, cu de bună samă ca să garanteze productulŭ acesta în Lațiŭ; în mână a avutŭ unŭ cuțitŭ de pomologiă, și piciórele i-aŭ fostŭ legate cu fășiĭ de lână și numaĭ la sĕrbătorile luĭ se deslegaŭ (40). Despre legătură era acea credință, ca să asigureze presința luĭ nevĕḑută, și bine-cuvêntarea ce purcede dela elŭ. La altarulŭ ḑeuluĭ rugăciunea și sacrificiulŭ se făcea cu capulŭ desco-

(37) Preller p. 411. Hartung II. 124.

(38) Liviŭ II. 21. Dionys. V. 1. Macrobiŭ Saturnalia I. 8.

(39) Orell. Nr. 1506. Locus asignatus Aedi Opis et Saturni.

(40) Pliniŭ XV. 77. Stat. Silv. I. 6. 4. Saturnus mihi compede exsoluto et multo gradivus mero December. Minuc. Fel. p. 184. Pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis.

peritŭ (aperto capite) până ce de regulă cu capulŭ învelitŭ (velato capite) (41).

Inaintea templuluĭ se afla o capelă a luĭ Dis Pater, adecă Pluto, ḑeulŭ lumiĭ de josŭ, de care se face pomenire prin sĕrbătórea luĭ Saturnŭ, pentru-că Saturnŭ fiindŭ ḑeulŭ semănĕturilorŭ, e ḑeŭ și de sub pămêntŭ, și prin aceste însușirĭ se apropriă de Consus și de Dis Pater (42). Sub templulŭ luĭ Saturnŭ se afla unŭ podrumŭ, numitŭ Aerarium Saturni, unde se ţinea vistieria romană, — și din credinţă că sub Saturnŭ a fostŭ timpulŭ de aurŭ și bine-cuvêntarea generală, — vistieria s'a pusŭ sub scutulŭ luĭ (43).

Sĕrbătórea în onórea luĭ Saturnŭ s'a chiămatŭ Saturnalia, și s'a ţinutŭ la capĕtulŭ anuluĭ, pentru-că Saturnŭ pe atuncĭ era planeta din capĕtŭ în sistema solară, și s'a ţinutŭ în timpulŭ de întunerecŭ, când e ḑiua maĭ mică și puterea luminiĭ maĭ slabă. Saturnalia a fostŭ în legătură cu sĕrbătórea luĭ Ianŭ, numită Calendae Ianuariae, căcĭ Ianŭ fiindŭ în vechime ḑeŭ de lumină, care s'a născutŭ din întunerecŭ, și sĕrbătórea luĭ a urmatŭ după a întunereculuĭ, cași Dies Solis după Dies Saturni.

Sĕrbătórea luĭ Saturnŭ se crede instituită de Ianus atuncĭ când i-a rădicatŭ altarulŭ pe forŭ (44) saŭ de regele Tulliu Hostiliu după ce a învinsŭ pe Albanĭ și Sabinĭ (45). Ḑiua propriă a sĕrbătoriĭ la începutŭ a fostŭ numaĭ în 17 Decembre (XIX Kal. Ian.), până a fostŭ luna luĭ Decembre de 29 de ḑile, iar dela Iuliu Cesare, carele a pusŭ 31 de ḑile în Decembre, în XVI. Kal. Ian. ce corespunde luĭ 17 Decembre, însă ḑilele s'aŭ înmulţitŭ cu timpulŭ până la 7, când a fostŭ apropiarea solstiţiuluĭ de iarnă, frigulŭ maĭ mare și

(41) Fest. p. 322. Paulŭ D. p. 119. Dionys I. 38. Plut. Q. R. 11. Hartung II, 126—187.

(42) Macrob. Sat. I. 11. 48. Sacellum Ditis, arae Saturni cohaerens.

(43) Macrobiŭ I. 8. 3. Plut. Public. 12. Plut. Q. R. 42. Lucan. Pharsal. III 153. Preller 412.

(44) Arnobiu IV. 24. Ovidiŭ F. L. I. 238. Hartung II. 124.

(45) Macrobiŭ I. 8. Varro L. L. V. 74.

ḑilele maĭ scurte (46), și astŭ-feliŭ *Septem Saturnalia* s'aŭ lungitŭ din 17 până în 23 Decembre.

In răsboiulŭ alŭ doilea punicŭ, în anulŭ lupteĭ dela laculŭ Trasimenŭ 217 ant. Cr., anume în urmarea cărţilorŭ sibilice ordinea sĕrbătoriĭ Saturnalia s'a stabilitŭ așa, ca la 17 Decembre (XIV. Kal. Ian.) în templulŭ luĭ Saturnŭ să se aducă sacrificiŭ, lectisterniŭ și ospĕtare publică; picióreIe statueĭ să se desfășure și să se aprindă luminĭ de céră, și totŭ-d'o-dată a fostŭ și Opalia sĕrbătórea în onórea ḑîneĭ Ops, muieriĭ luĭ Saturnŭ. Sub Iuliu Cesare aceste aŭ căḑutŭ pe XVI. Kal. Ian.

Augustŭ a emisŭ unŭ edictŭ, demandândŭ, că în 17 Decembre (XVI. Kal. Ian.) să fiă Saturnalia pentru Saturnŭ, și în 19 Opalia pentru Ops, iar poporulŭ a serbatŭ patru ḑile, pentru fie-care dóuĕ. Caligula a întrodusŭ a cincea ḑi, carea s'a numitŭ Dies Juvenalis (ḑiua junilorŭ) destinată pentru jocurile și ospĕtările junilorŭ. Claudiŭ a întăritŭ a cincea ḑi iar Nerone a întrodusŭ ludi juvenales, până ce poporulŭ a lăţitŭ Saturnalia încă cu dóuĕ ḑile, adecă până în 23 Decembre (47).

Poeţiĭ și scriitoriĭ din timpulŭ împĕraţilorŭ nu potŭ destulŭ povesti despre petrecerea și bucuria acestorŭ 7 ḑile de Saturnalia (48). In Decembre în totŭ loculŭ e mișcare ca să se pregătéscă de sĕrbătóre și să se petrécă, cași când ar puté fi diferinţă între luna acésta și anulŭ întregŭ. Idea poporală la Saturnalia și Opalia a fostŭ că în timpulŭ acesta se pregătesce reînnoirea generală și bine-cuvîntată a natureĭ, că ḑeiĭ sunt ascunșĭ dar se reîntorcŭ și aducŭ cu sine tóte darurile și timpulŭ fericitŭ alŭ evuluĭ de aurŭ, și pentru acésta caracterulŭ predomnitorŭ alŭ sĕrbătoriĭ a fostŭ o reîntórcere

(46) Mummiu la Macrobiŭ I. 10. 3. Nostri maiores velut bene multa instituere, optime a frigore fecere summo Septem Saturnalia. La Grecĭ s'aŭ numitŭ Kronia, dela Kronos identicŭ cu Saturnŭ. Herodianŭ I 16.

(47) Sueton. in Calig. 17. Dio Cass. LIX. 6. LX. 25. Varro L. L. VI. 22. Macrob. I. 10. init Preller p. 416. Hartung II. 125.

(48) Martial. XI. 6. unctis falciferi senis diebus. XIV. 1. 9. quid agam potius madidis Saturne diebus. Stat. Silv. I. 6. 5. multo gradivus mero December.

simbolică la timpurile fericite când Saturnŭ a trăitŭ între ómenĭ. Din acestŭ motivŭ libertatea la Saturnalia a fostŭ nemărginită, și în 17 Decembre după sacrificiŭ, lectisterniŭ și epululŭ publicŭ, libertatea s'a începutŭ cu esclamațiunea saŭ salutarea : Io Saturnalia! Io bona Saturnalia! și în tótă Roma a fostŭ bucuriă și s'a începutŭ petrecerea privată și dispensarea de orĭ-ce respecte față de lege și de bună-cuviință. In dilele aceste a încetatŭ diferința între patriciĭ, plebeĭ și sclavĭ, județele ținea vacațiune, mulțĭ pedepsițĭ se eliberaŭ, saŭ li se luaŭ férele de pe piciórele lorŭ, și se închinaŭ luĭ Saturnŭ ; înceta inimiciția și nu se purta nicĭ răsboiŭ (49).

In dilele acestea încă de diminéță se scăldaŭ, apoĭ urma prânzulŭ și atuncĭ depunea toga cu multe împăturăturĭ și necomota și îmbrăcaŭ synthesis, ce era îndatinată în clasele maĭ înalte numaĭ la Saturnalia (50).

Pe sclavĭ iĭ îmbrăcaŭ în haine domnescĭ și cu păleriă, ce era semnulŭ libertățiĭ, și în sĕrbătorile acestea nu cereaŭ dela eĭ nicĭ unŭ serviciŭ. La ospĕtare sclaviĭ aŭ prândițŭ cu stăpâniĭ lorŭ la olaltă, má stăpâniĭ i-aŭ servitŭ, și eĭ aveaŭ dreptulŭ să mănânce și să bea câtŭ vreaŭ, și s'a privitŭ asemenĭ stăpânilorŭ întru aducerea aminte de libertatea generală și de egalitatea în timpulŭ luĭ Saturnŭ (51).

In cele șépte dile de Saturnalia eraŭ și alte sĕrbătorĭ vechĭ, și acésta e causa principală, că sĕrbătórea luĭ Saturnŭ s'a putută estinde dela o di la șepte ; anume în 19—20 Decembre aŭ fostŭ Opalia, în 21 Sigilaria, Divalia saŭ Augeronalia și Dies Juvenalis în

(49) Martial. XI. 2. 5. Clamant ecce mei iam Saturnalia versus. Horat. Lib. Sat. II. Sat. VII. Age libertate Decembri, quando ita maiores voluerunt utere. Sat. III. Damasippu : Quid fiet? ab ipsis Saturnalibus huc fugisti? Sobrius ergo, dic. Plin. Epist. VIII. 7. Suetonŭ in Octav. 32. Seneca ep. 18.

(50) A fostŭ unŭ indumentum adecă îmbrăcămêntŭ în formă de cămașă cam după croiala tuniceĭ și s'aŭ numitŭ în genere : Vestes coenatoriae. Das Leben der Römer p. 577.

(51) Horat Lib. II. Sat. 7. Od. III. 17. 4. Martial. XIV. 70. Macrobiŭ I. 7. 26. Justinŭ XLIII. 1. Dio Cass. 1. X. 19. Pierer's Univ. Lex. Preller p. 414. Hartung II 125.

22 Lares Permarini, în 23 Larentinalŭ, decĭ aceste maĭ târḑiŭ s'aŭ contopitŭ în Saturnalia.

IN 21 DECEMBRE.

B. Dies Juvenalis.

A cincea ḑi din Saturnalia cu numele Dies Juvenalis e închinată specialminte ludilorŭ juvenalĭ numițĭ și Juvenalia și întroduşĭ de Nero împĕratulŭ (54—68 d. Cr.), din ocasiunea raderiĭ bărbiĭ, și apoĭ e închinată ospĕtăriĭ saŭ petreceriĭ de masă a junilorŭ maĭ aleșĭ.

La Lucianŭ scriitorulŭ, Saturnŭ vorbesce despre domnirea sa de șépte ḑile, nu iértă nicĭ unŭ lucru saŭ ce-va seriosŭ, ci poftesce ca toțĭ să mănânce și să bea, să facă glume și să se jóce de cubicŭ (cotica sorțiu) și să alégă regĭ de petrecere la sĕrbătóre (52).

Maĭ înainte de tóte sclaviĭ aŭ trebuitŭ să se ospĕteze, să cânte și să sară, ca să fiă voia bună și bucuriă, și aŭ trebuitŭ să sufere, ca negrițĭ la față să fiă împinșĭ în apă rece (53).

La Dies Juvenalis afară de ludi juvenalĭ s'a ținutŭ și ospĕtarea junilorŭ. Juniĭ se jucaŭ de cubiculŭ pe nucĭ, ce eraŭ simbolulŭ fructuosităţiĭ și a bine-cuvîntăriĭ mănóse, și celŭ ce arunca cubiculŭ maĭ bine era rege la masa de ospĕțŭ, și în acéstă calitate avea datorința ca să se îngrijéscă de aranjarea ludilorŭ juvenalĭ și de alte jocurĭ sociale (54).

IN 21 DECEMBRE.

C. Sigilaria.

Ḑiua a cincia din Saturnalia s'a numitŭ în vechime Sigilaria. Era datina ca să se dăruiéscă uniĭ pe alțiĭ cu totŭ felulŭ de lucrurĭ și

(52) Sueton. Calig. 17. Dio Cass. LX. 25. Preller p. 416.

(53) Lucian. Saturnalia 2, 3. Martial. XIV. 1. 4. Cum videat gelidos tam prope verna lacus. Preller p. 416.

(54) Tacitŭ Ann. XIII. cap. 15. Festis Saturno diebus inter alia aequalium ludicra regnum lusu sortilentium evenerat ea sors Neroni. Martial. V. 30. 8. Macrobiŭ I. 5. 11, I. 10. 3.

anume cu luminĭ de céră (cereos), ce le dedea clienţiĭ maĭ săracĭ patronilorŭ bine-făcĕtorĭ, ca unŭ darŭ îndatinatŭ la Saturnalia (55). Luminele de céră nu puteaŭ avé altă însemnătate decâtŭ a bucurieĭ şi a lumineĭ renăscĕtóre la solstiţiulŭ de iarnă, maĭ alesŭ fiind-că folosirea de luminĭ, lampe şi de făcliĭ aprinse s'a ţinutŭ de serviţiulŭ divinŭ şi ocasiunile festive în Roma (56).

Afară de luminĭ de céră se dedeaŭ în darŭ şi Oscila saŭ Sigilaria, nisce figure micĭ de lutŭ, şi deosebĭ pruncilorŭ. Aceste se credŭ a fi din timpulŭ vechiŭ, când se sacrificaŭ ómenĭ, şi simbolice represintă sacrificiulŭ de ómenĭ, o datină ce de origine a fostŭ în onórea luĭ Dis Pater, ḑeulŭ de mórte (57).

O legendă spune, că Hercules celŭ grecŭ venindŭ la Roma, a opritŭ datina de sub Saturnŭ, ca să se sacrifice ómenĭ, şi cu ocasiunea acésta a edificatŭ unŭ altarŭ şi instituitŭ sacrificie maĭ simple şi nevinovate (veḑĭ Sacra Argeorum). Pentru Oscile saŭ Sigilarie de acestea fabricanţiĭ aŭ ţinutŭ unŭ tîrgŭ anume în Vicus Sigillarius, şi ca să se facă darurĭ şi celorŭ crescuţĭ, se vindeaŭ şi pocale, lingurĭ, mărămĭ, etc.

Şi însuşĭ împĕraţiĭ bucurosŭ luaŭ parte la Saturnalia; eĭ primiaŭ darurĭ, şi dăruiaŭ şi eĭ, precum se pomenesce despre darurile preţióse ale luĭ Augustŭ trămise cu epigrame (58). Domiţianŭ împĕratulŭ la Saturnalia a demandatŭ, ca poporuluĭ adunatŭ în coloseŭ să i se împrăştie peste tóte şirele de scamniĭ, totŭ felulŭ de turte şi zacharele, şi a ospĕtatŭ pe toţĭ ceĭ de faţă la loculŭ lorŭ, cu mâncare şi bĕutură, până ce pe arenă se represintaŭ bucăţĭ teatrale cu multe glume (59).

(55) Varro L. L. V. 64 Paulŭ p. 54. Macrobiŭ Saturn. I. 7. 33. Hartung II. 126.

(56) Marini Atti p. 290. Böticher Teutonik II. 337.

(57) Macrobiŭ Saturn. I. 7. Dionis. I. 19. Lactantiŭ I. 21. 6.

(58) Spartianŭ in Adr. 16. Saturnalia et sigillaritia frequenter amicis inopinantibus misit, et ipse ab his, libenter accepit et alia invicem dedit. Sueton 7. Stat. Silv. I. 6.

(59) Preller p. 417.

IN 21 DECEMBRE.

D. Angeronalia saŭ Divalia.

Maĭ tóte cetăţile, caşi Roma, aŭ avutŭ unŭ ḑeŭ apĕrătorŭ ascunsŭ şi pentru acésta fără nume şi genŭ, şi acuşĭ se identifica cu o ḑeitate masculină acuşĭ cu alta femenină. Se crede că Angerona (60) a fostŭ ḑîna, care a representatŭ pentru Roma pe acelŭ ḑeŭ orĭ geniŭ apĕrătoriŭ ascunsŭ. Statua ḑîneĭ a representatŭ o femeiă, care a ţinutŭ degetulŭ pe gură, şi s'a creḑutŭ de o ḑînă plină de taine, şi nepomenită, pentruce nicĭ a fostŭ iertatŭ ca să se pomenéscă numele eĭ în publicŭ. Q. Valeriu Soranŭ, tribunulŭ plebeĭ, a fostŭ judecatŭ la mórte, pentrucă a îndrăsnitŭ să spună numele eĭ în publicŭ (61), căcĭ dacă se vorbia de Angerona, se pomenia fără nume, numaĭ cu cuvêntulŭ Diva; şi de aci sĕrbătórea ḑîneĭ s'a numitŭ nu numaĭ Angeronalia ci şi Divalia şi s'a ţinutŭ în 21 Decembre. Pontificiĭ i-aŭ adusŭ sacrificiŭ în Curia Acculeia, ce a fostŭ unŭ sacrariŭ a ḑîneĭ Volupia (62), ḑîna de plăcere, şi statua Angeroneĭ încă a statŭ pe altariulŭ eĭ, ce a fostŭ aprópe de mormîntulŭ Acceĭ Laurenţieĭ, şi privindŭ timpulŭ sacrificiuluĭ pentru Angerona pe o ḑi a Saturnalielorŭ şi aprópe de Laurentinale (23 Decembre) mulţĭ judecă pe Angerona de o ḑînă cu însuşirĭ caşi Ops, Dea Dia, (care era o nepomenită) şi Acca Larentia, adecă o ḑînă de a câmpieĭ Romeĭ şi apĕrătóre (63).

(60) Angerona se deduce din angere a sugruma, angusta, de aci şi angina de care aŭ peritŭ ómenĭ şi animale, până nu a ajutatŭ ḑina. Hartung II. 247. ḑiua de sĕrbătóre Angeronia.

(61) Pliniŭ Hist. Nat. III. 5. 9. Serv. V. A. I. 227. Preller p. 430.

(62) Varro L. L. VI. 23. Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in Curia. Acculeia et cuius feriae publicae is dies. Calendarele punŭ Angeronalia pe 21 Decembre, numaĭ Calen. Maffeiu are Divalia. Serviu Flacc. în notele despre Calen. Praenest. ḑice : Feriae divales appellantur in ara curiae occuleiae. La Paulŭ p. 17. pe 21 Decembre, Angeronae Deae.

(63) Sacrariulŭ Volupieĭ a fostŭ lângă *pórta Romanula* ce ducea la Palatinŭ. Volupia, ḑînă de simţulŭ plăceriĭ, se asémĕnă ḑîneĭ Venus. Hart. II. 247.

IN 21 DECEMBRE.

E. Hercules și Ceres.

Sulla a edificatŭ templu pentru Hercules cu predicatulŭ Custos (păzitorŭ) în circulŭ flaminiŭ, și acì în 21 Decembre i s'a adusŭ sacrificiŭ în comuniune cu Ceres și anume: porcŭ, pânĭ și mulsŭ adecă miedŭ, vinŭ amestecatŭ cu miere (64).

După ideile populare, Hercules s'a cugetatŭ și ca unŭ geniŭ de bine-cuvîntare cu însușirĭ de ale luĭ Silvanŭ, și pentru acésta s'a veneratŭ cu acesta la o laltă, má Hercules a avutŭ și predicatulŭ Silvanus, Agrestis etc. (65). Hercules cu predicatulŭ Custos și Tutor a fostŭ păzitorulŭ curțiĭ țĕranuluĭ și alŭ agrilorŭ luĭ, elŭ e unŭ păstorŭ călĕtorŭ și apĕrătorulŭ păstorilorŭ, carĭ umblă cu turmele lorŭ peste tótă Italia. Tradițiunea spune că Hercules cași păstorŭ cu Launa (Lavinia), fata luĭ Evander, a născutŭ pe Palas (veḑĭ Palilia), ce corespunde luĭ Pales, unŭ demonŭ alŭ păstorilorŭ, iar cu Fauna a născutŭ pe Latinus, unŭ rege în Lațiu (66).

IN 22 DECEMBRE.

Lares permarini.

L. Aemiliŭ Regillu, bătêndŭ luntrile de răsboiŭ ale luĭ Antiohŭ, a votatŭ unŭ templu pentru «Lares permarini;» templulŭ s'a edificatŭ pe câmpulŭ luĭ Marte, și M. Aemiliŭ Lepidŭ l'a sânțitŭ în 575. an. R. 179. ant. Cr. Sĕrbătórea larilorŭ de pe mare s'a ținutŭ în 22 Dec. (67).

(64) Pliniŭ XXV. 10. Liviŭ XXXVIII. 43. Ovidiŭ F. L. VI. 797. Macrobiŭ Saturn. III. 11. 10. Sue proegnante, panibus, mulso. Preller p. 323. 644.

(65) Inscript. Hercules invicte, sancte Silvane. Preller p. 655.

(66) Iustinŭ XLIII. 19. ex filia Fauni et Hercule, Latinus procreatur. Mommsen Inscript. Nov. Nr. 1084. 1388. 3579. Orel. 1538. Preller 644. Hartung II. 31.

(67) Fast. Praeneste la 22 Dec. pune : Laribus permarinis in Portu. La Liviŭ XLIII. 52, sunt versurile dedicațiuniĭ. Preller p. 497. Hart. II. 58.

IN 23 DECEMBRE.

Larentinal.

Acca Larentia e proprie mama Larilorŭ, și în acéstă calitate, ea e ḑînă de pămêntŭ, a afundului fructuosŭ, unde staŭ sĕmênțele și morțiĭ.

Despre Acca Larentia este mitŭ identicŭ cu alŭ Flóreĭ și Hercules. Păzitorulŭ templuluĭ luĭ Hercules, aruncă între sine și Hercules sorțĭ pentru unŭ prânzŭ bunŭ și pentru o fată mândră, și câștigândŭ H. păzitoriulŭ îĭ aduce pe Acca Larentia, fata cea maĭ mândră din Roma, și ḑeulŭ o dăruesce cu norocului nesperatŭ. Fata plecândŭ mâneḑi din templu, o întâlnesce Tarutiŭ, unŭ domnŭ de pămêntŭ și fórte avutŭ, o iea de soțiă și peste scurtŭ timpŭ murindŭ, pe A. L. o lasă de eredă, iară acésta dă cu testamentŭ totŭ binele sĕŭ poporuluĭ romanŭ (după o versiune luĭ Romulŭ). In fine A. L. dispare în Velabru, unde i s'a făcutŭ și mormîntulŭ.

De atuncĭ, în totŭ anulŭ la 23 Dec. sĕrbătórea eĭ, numită Larentinal saŭ Larentalia (68), i se aduce parentațiune, adecă sacrificiŭ cu pomană cași pentru ceĭ morțĭ (69).

Sacrificiulŭ l'a adusŭ flaminulŭ Quirinalŭ și pontificiĭ, iară la rugăciune s'a invocatŭ și Jupiter. Sacrificiŭ s'a făcutŭ în Velabru (70), la mormîntulŭ ḑineĭ, asemenea cași sacrificiulŭ ce îlŭ aduceaŭ preoțiĭ delocŭ după aceea pentru dii manes serviles.

(68) Se deduce dela Larentia numele ḑîneĭ. Despre ḑiua sĕrbătoriĭ Verr. Flacc. in Fasti Praeneste. Ovidiŭ F. L. III. 55. Vester honos veniet cum Larentalia dicam. Acceptus geniis ita December habet. Hartung II. 39. deduce, că acésta e sĕrbătóre generală pentru larĭ.

(69) Macrobiŭ I. 10. 16. Cato ait Larentiam meretricio questu locupletam post excessum suum populo romano agros Turacem, Semurium Lintirium et Solinium reliquisse, et ideo sepulchri magnificentia et annuae parentationis honore dignitam. Diis manibus eius per flaminem sacrificabatur. Preller p. 423. Hart. II. 146.

(70) Varro L. L. V. 44. ḑice că Velabrulŭ a fostŭ unŭ sacrariŭ (sacellum) la piciorulŭ munteluĭ Aventinŭ, și destinatŭ pentru cultulŭ larilorŭ și manilorŭ. Hartung II. 146.

IN 25 DECEMBRE.

A. Mithras, Sol Invictus.

Originea cultuluĭ. Purtarea răsbóielorŭ romane în țĕrĭ și cu popóre îndepărtate a influințatŭ de s'a introdusŭ atare cultŭ din acele țĕrĭ și la Romanĭ saŭ prin domnitorĭ p. e. Sol Invictus Eliogabal, etc., saŭ prin ostașĭ, lățindu-lŭ între poporŭ, p. e. cultulŭ luĭ Mithras din Persia.

Mitologia Persieĭ e una din creațiunile cele maĭ frumóse ale spirituluĭ omenescŭ, avêndŭ originalitate și abundanță de ideĭ poetice, și ajungêndŭ la culmea sa prin Zoroaster. Principiulŭ a fostŭ Zeruane Akerene, și ființa cea maĭ înaltă spirituală, care prin Honover (cuvêntulŭ făptuitoriŭ) a creatŭ pe Ormuzd, spiritulŭ de lumină și înțelepciune, și pe Ahrimann spiritulŭ întunereculuĭ. Acesta are 7 devi (dev-olĭ) maĭ marĭ și mulțime maĭ micĭ.

Ormuzd și-a împopulatŭ imperiulŭ sĕŭ de lumină cu ființele Ferversi, și în fruntea lorŭ a pusŭ șépte Amschaspandi, saŭ principĭ, unŭ felŭ de Archangelĭ, și a creatŭ 28 de Izedĭ unŭ felŭ de îngerĭ. Intre ceĭ șépte Amschaspandi e și Mithras (saŭ Mitra) carele astŭfelŭ a fostŭ ḑeitate de a dóua clasă la Perșĭ, și totŭ de o-dată cu Serosch și Raschnerast, e judecătorulŭ sufletelorŭ (veḑĭ lumea de josŭ).

Ḑeitatea. Mithras (71) e o ḑeitate, care a avanjatŭ de cea maĭ mare, e ḑeŭ de lumină, puterea cea maĭ înaltă a luminiĭ create, ce are înțelesŭ fisicalŭ și moralŭ, adecă și puterea spirituluĭ ce vede și pătrunde tóte, a adevĕruluĭ personificatŭ și a credințeĭ; maĭ departe Mithra e regele peste tóte spiritele, pe carĭ elŭ le conduce prin nópte și prin mórte la immortalitate; e unŭ eroŭ luptătorŭ și inimiculŭ tuturorŭ demonilorŭ de întunerecŭ, și în acéstă calitate are coifŭ de aurŭ și scutŭ de argintŭ stândŭ în carulŭ de luptă, ur-

(71) Herodotŭ Cart. I. c. 131, ḑice că Aphrodite la Asirĭ se numea Mylila, la Arabĭ Alitta, și la Perșĭ Mitra. Vollmer p. 892.

mându-ĭ o suită de geniĭ de lumină și de adevĕrŭ; în fine e apĕrătorulŭ comerciuluĭ între ómenĭ, și alŭ celorŭ săracĭ și apĕsațĭ.

Propagarea cultuluĭ. Acestŭ cultŭ fórte vechiŭ alŭ Perșilorŭ (Zoroaster pe la 620 ant. Cr.) s'a înaintatŭ deosebĭ prin regiĭ de origine persică din Pontŭ și aĭ Parthilorŭ, cariĭ se numiaŭ după numele deuluĭ (așa Mithridates), juraŭ pe elŭ, și se înfățișaŭ și în chipulŭ luĭ (72); iară prin amestecarea generală a sistemelorŭ de religiunĭ, începută pe timpulŭ luĭ Alexandru celŭ mare (335—325 ant. Cr.) a suferitŭ strămutărĭ esențiale până s'a desvelitŭ așa precum a fostŭ la Romanĭ și în timpulŭ victorieĭ creștinismuluĭ. In periodulŭ de cultură alŭ Elenilorŭ, numele luĭ Mithra a străbătutŭ despre Siria, până la Atena și la insula Thera (73), iară la Romanĭ, acestŭ cultŭ s'a observatŭ maĭ întâiŭ și anume la tâlhariĭ de mare, carĭ jăfuiaŭ peste tótă marea Mediterană. Mithridates a ațîțatŭ pe tâlhariĭ cariĭ aveaŭ adăpostulŭ lorŭ pe Delos și în Cilicia, și de acì pornindŭ aŭ jăfuitŭ peste 400 de orașe. Pentru acésta Pompeiŭ capĕtă dictatura pe treĭ anĭ peste mărĭ, și în 66 ant. Cr. a finitŭ răsboiulŭ cu eĭ; dar acestŭ răsboiŭ nu a împedecatŭ străbaterea cultuluĭ spre apusŭ în Italia (74).

In secululŭ primŭ după Cristosŭ, cultulŭ acesta se pomenesce numaĭ prin poețiĭ de pe timpulŭ împĕratuluĭ Domițianŭ, iară în secululŭ alŭ doilea a străbătutŭ și în Roma, unde și-a rădicatŭ maĭ multe monumente; ma până cătră Adrianŭ 117—138 d. Cr. în cultulŭ luĭ Mithras se află urmă de sacrificiŭ de ómenĭ (75). Sub Adrianŭ și următoriĭ Antonini, cultulŭ luĭ Mithras a făcutŭ propagandă mare, deși fiindŭ de origine barbară, nu a fostŭ respectatŭ; iară sub despoția militară a luĭ Septimiu Severŭ (194 d. Cr.) și sub următoriĭ

(72) Xenophon in Cyrop. VII. 5. 53. in Oecon. IV. 24. Plutarchŭ in Artax. 4. in Alex. 30.

(73) Preller Abhandlung über Oropos. Leipz. Berichte 1852. p. 186.

(74) Plutarchŭ in Pompeiŭ 24. Rotteck II. 204.

(75) Statius Theb. I. 716. Cassiu VI. p. 290. Porphir. de abstin. II. 56. Ael, Lamprid. Comod. 9. Preller p. 754. Conv. Lex. Brockhaus.

luĭ, cultulŭ luĭ Mithras a intratŭ între culturile caseĭ domnitóre (Domus Augusta), şi legiunile romane din diferite provinciĭ aŭ avutŭ predilecţiune către acestŭ ḑeŭ; căcĭ cultulŭ venitŭ la Roma, de acì a făcutŭ progresŭ noŭ în imperiŭ, şi îndărăptŭ către Asia mică, cu pompă maĭ mare şi cu misteriĭ nóuĕ ce purcedeaŭ dela filosofiĭ Romeĭ, şi acestŭ cultŭ s'a susţinutŭ până în seculiĭ târḑiĭ.

Monumente despre acestŭ cultŭ din imperiulŭ romanŭ vechiŭ s'aŭ aflatŭ în Roma, Italia de méḑă-ḑi şi méḑă-nópte, în Francia pe la Vienne, Lyon şi Rinŭ, în Anglia, Viena şi în Dacia şi în Numidia (76).

Mithras la Romanĭ s'a contopitŭ cu Sol Invictus şi astŭ-felŭ s'aŭ şi identificatŭ. După cuprinsulŭ monumentelorŭ şi inscripţiunilorŭ, Mithras e o figură de frunte representată prin unŭ june în vestmîntulŭ naţionalŭ alŭ Perşilorŭ, Medilorŭ şi Armenilorŭ. Numiĭ indogrecĭ şi indo-sciticĭ aĭ imperiuluĭ Bactrieĭ, arată pe Mithras de unŭ ḑeŭ de sóre, unŭ june în haine orientale, cu căciulă frigiană, togă sburătóre şi tunică de dóuĕ orĭ sufulcată (77). Insemnătatea luĭ e a unuĭ ḑeŭ de sóre, în specie a luĭ Sol Invictus (sórele neînvinsŭ) la Romanĭ, adecă a erouluĭ ce se luptă cu puterile întunereculuĭ, şi totŭ-dea-una învinge, şi s'a identificatŭ astŭ-felŭ cu ḑeulŭ de sóre, carele învinge şi triumféză peste nópte şi peste iarnă, şi pentru acésta numele luĭ însémnă mijlocitorŭ între lumină şi între întunerecŭ, iară din origine între Ormuzd şi Ahriman. Dedicaţiunile aflate în imperiulŭ romanŭ, precum şi în Dacia, sunt : Soli Invicto Mithrae, Numini Invicto Soli Mithrae, Deo Soli, Soli Invicto; alte inscripţiunĭ îlŭ numescŭ : Indeprehensibilis (necuprinsŭ), Omnipotens (a totŭ puternicŭ), Deus Magnus (ḑeŭ mare); şi scriitoriĭ îlŭ laudă de domnulŭ şi creatorulŭ tuturorŭ lucrurilorŭ, tata şi începutulŭ vieţeĭ şi a saluţiĭ; şi Mithras se vede a fi o figură divină panteistică a păgânismuluĭ muritorŭ, iară conceptulŭ despre elŭ s'a cufundatŭ a-

(76) Zoëga p. 146. F. Lajard Paris 1847. LXXIV. Memoire sur le culte de Mithra par Ios. Hammer, Paris 1833. Creuzer : über das Mithreum von Neuenheim 1838.

(77) Lucian. Adunarea ḑeilorŭ 9. Creuzer Archeologie II. p. 314.

deseorĭ cu ḑeĭ asemenĭ din alte religiunĭ, anume cu Serapis Apollo, întocmaĭ cum s'a identificatŭ și Sol Invictus cu aceștĭ ḑeĭ (78).

Peșterile. Cultulŭ luĭ Mithras s'a esercitatŭ în peșterĭ sânțite luĭ Zoroaster, și în peșterĭ se aflaŭ enbleme ce representaŭ Sórele, Luna, planetele, stelele fixe, constelațiunile, zodiele, drumulŭ sufletelorŭ (calea lapteluĭ) etc. Monumentele aflate în peșterĭ saŭ în locurĭ prefăcute în peșterĭ, sunt fontânile pentru cunoscința acestuĭ cultŭ. Peșterĭ de ale ḑeuluĭ, s'aŭ aflatŭ în acele părțĭ pe unde s'a lățitŭ cultulŭ luĭ, și Paulinŭ din Nola încă și la începutulŭ secululuĭ alŭ cincilea face pomenire despre peșterile negre ale luĭ Mithras în Roma, Constantinopole, Alexandria și în alte locurĭ (79).

Sĕrbătórea. O sĕrbătóre a luĭ Mithras în Persia s'a ținutŭ când lumina învinge întunereculŭ, când e după ḑiua maĭ scurtă, adecă solstițiulŭ de iarnă și nascerea sóreluĭ și sĕrbătórea s'a numitŭ Mithraganŭ, ținêndŭ 6 ḑile până și aḑĭ, și astŭ-felŭ a căḑutŭ pe unŭ timpŭ cu *Calendae* Ianuariae vechĭ adecă pe anulŭ noŭ, vechiŭ la Romanĭ. O altă sĕrbătóre a luĭ în Persia s'a ținutŭ în Martiŭ la equinocțiulŭ de primă-vară, când cresce lumina și ḑiua maĭ mare de câtŭ nóptea, și aceea s'a numitŭ Newruz (ḑiua nóuă), când a fostŭ începutulŭ anuluĭ vechiŭ la Perșĭ.

Intrândŭ cultulŭ luĭ Mithra la Romanĭ, acì a aflatŭ calindarulŭ reformatŭ prin Iuliŭ Cesare, și s'a întâlnitŭ maĭ de-odată cu Sol Invictus, cu carele s'a și identificatŭ, și a căruĭ sĕrbătóre, ca nascerea sóreluĭ s'a ținutŭ asemenea la solstițiulŭ de iarnă creḑutŭ pe atuncĭ în 25 Dec. într'o ḑi cu Natalis Solis Invicti. Acéstă sĕrbătóre de iarnă a luĭ Mithras la Romanĭ s'a numitŭ Coracica, și misteriele luĭ Coracia după numele celorŭ inițiațĭ în misteriĭ (80).

(78) Strabo XV. p. 732. Plutarchŭ in Is. și Osir. 46. Nannus in Dionys. XL. 399. Claudianu I. 59. Preller p. 759. 764.

(79) Eubulus a descrisŭ istoria luĭ Mithras, — Porphyr. de Abstin. IV. 16. 56. Mommsen Inscr. N. N-riĭ 3574, 5705, 5706, 5941. Preller 758.

(80) Athen. X. p. 434. Strabo. XI. p. 530. Porphyr. de Antr. Nymph. 24. Wollmer die Myth. aller Nationen. Coracica din Corax = corvus, corbŭ, coracinus negru ca corbu. Dic. Lat. de M. Q. Kreusler.

Sacrificiŭ. Luĭ Mithra i s'a sacrificatŭ unŭ taurŭ. Pe monumentele aflate taurulŭ e aşternutŭ cu fólele pe pămêntŭ, Mithras stă cu piciorulŭ stîngŭ pe şelele tauruluĭ şi cu piciorulŭ celalaltŭ pe piciorulŭ dreptŭ alŭ tauruluĭ, cu mâna stîngă îlŭ ţine de gură şi cu drépta înfige cuţitulŭ în grumazŭ (81).

Mithras represinta sórele, iară taurulŭ, natura pămêntéscă ce e opusă puteriĭ cerescĭ a sóreluĭ şi a lumineĭ. Peştera a fostŭ loculŭ lupteĭ şi simbolulŭ nopţiĭ şi alŭ întunereculuĭ, din care Mithras totŭ de noŭ eşia învingĕtorŭ, ca să lumineze lumea şi să o domnéscă; şi pentru acésta Mithras se numesce : celŭ ce s'a născutŭ din stâncă, din peştera afundă (82). Pe monumente lângă Mithras maĭ sunt dóuĕ figurĭ maĭ micĭ, îmbrăcate caşi elŭ, unŭ têněrŭ cu făclia în susŭ ce însémnă rĕsăritulŭ şi viaţa, altă figură maĭ bătrână cu făclia în josŭ, ce însémnă apusulŭ şi mórtea, iară deasupra în unghiurĭ sunt bustele luĭ Sol şi a Luneĭ, arare-orĭ şi şépte altare pentru şépte planete. Maĭ sunt încă animale carĭ sugŭ saŭ lingŭ sângele tauruluĭ, aşa : Scorpia, şérpe, câne, furnică şi însemnătatea lorŭ se aduce în legătură cu lupta între viéţă şi mórte, cu amorţirea şi înviarea natureĭ în cursulŭ sóreluĭ. Dar se află icóne diferite despre cultulŭ acesta, şi anume pe monumentulŭ din Mithreulŭ capitolinŭ din Roma, pe taurŭ în loculŭ unde Mithras bagă cuţitulŭ şi curge sângele, e scrisŭ «Nama cunctis» ce însémnă, sângele vĕrsatŭ pentru toţĭ, şi astŭ-felŭ sacrificiulŭ însémnă espiare, curăţire pentru credincioşiĭ luĭ.

Fanatismulŭ în acestŭ cultŭ a întrodusŭ sacrificiŭ şi de ómenĭ,

(81) Pe treptele palaţiuluĭ din Persepole era unŭ leŭ carele învingea pe taurŭ şi se crede ca leulŭ represinta pe Mithras, adecă sórele, pentru-că Mithras se arăta une-orĭ caşi leŭ, saŭ cu capŭ de leŭ. Egipetulŭ s'a numitŭ şi Mithraim Mizraim, şi a avutŭ anŭ de leŭ, adecă începutulŭ când sórele a fostŭ în zodia leuluĭ (Iuliŭ) şi a fostŭ esundarea Niluluĭ, pentru-ce Mithras arată apelorŭ calea şi aduce fructuositate Zoega p. 412. Preller p. 760. Vollmer l. c.

(82) Justinŭ M. dial. c. Tryph. 70. Intr'o peşteră la Carnuntŭ în Panonia s'a aflatŭ altarŭ cu inscripţiunea: Deo invicto Mithrae şi Petrae Genitrici, pétră născĕtóre.

încâtŭ Adrianŭ a fostŭ silitŭ de a-lŭ opri, dar împĕratulŭ Comodŭ cu mâna sa a sacrificatŭ unŭ omŭ luĭ Mithras (83).

Misteriele. Misteriele în cultulŭ luĭ Mithras s'aŭ chiămatŭ Sacra Leontica, şi coracia, dacă preoţiĭ aveaŭ numele leĭ, orĭ coracĭ (corbĭ), şi aŭ constatŭ : *a)* din *esamene* ce se ḑicŭ a fi fostŭ vre-o 80, *b)* din *esercițiĭ* ce premergeaŭ sânţiriĭ în atare gradŭ, şi esercițiile din gradŭ în gradŭ eraŭ totŭ maĭ grele şi celŭ ce voia a se introduce în sânţirĭ trebuia să aibă tăriă de spiritŭ şi curagiŭ, pentru-că p. e. trebuia să sufere fóme, frigŭ, să trécă prin focŭ etc. *c)* din *sânţirea* în gradurĭ deosebite.

Gradurĭ sunt 7, dar numaĭ numele le-a rĕmasŭ, şi une-orĭ nu în asemenea ordine.

1) Korakes, adecă corbiĭ. 2) Milites, adecă militariĭ, luptătoriĭ, carĭ căpĕtaŭ o spadă şi o cunună ce o puneaŭ pe capŭ, şi depunênd-o ḑiceaŭ : «Mithras e cununa mea». 3) Leones, adecă leĭ şi leóice pentru-că intraŭ şi femeile carĭ se numiaŭ şi hiene. 4) Kryphi adecă tainiciĭ. 5) Perseiĭ. 6) Heliodromiĭ. 7) Patres (84).

Totŭ gradulŭ a avutŭ căpetenia sa, şi ceĭ din gradurile maĭ micĭ aŭ fostŭ subordinaţĭ, celorŭ din gradurile maĭ nalte, iară toţĭ la o-laltă formândŭ unŭ felŭ de ierarchiă aŭ statŭ sub Pater Patrum Dei soli invicti Mithrae (85).

Misteriĭ eraŭ iarăşĭ şépte, caşi gradurile, şi numĕrulŭ s'a luatŭ dela 7 planete cunoscute, şi noviţiulŭ trebuia să trécă prin tóte gradurile învĕţândŭ la totŭ gradulŭ câte unŭ misterŭ. Spre scopulŭ acesta în peşteră se afla o cale cu trepte şi 7 porţĭ, fie-carea de altŭ

(83) F. Lajard, Introduction à l'étude des mystères de Mithra, 1877. LXXV. Welcker p. 399. Preller p. 761.

(84) Hieronym ad Laetam ep. 7. ḑicêndŭ că tóte peşterele luĭ Mithras sunt acuma sparte, adaugă «et omnia portentuosa simulacra quibus corax niphus (cryphius) miles, leo, Perses, Heliodromus, Pater initiantur. «Porphyr de Abst. IV. 16. Bulletin dell Inst. Archi. 1854. XXII.

(85) Totŭ gradulŭ avêndŭ căpetenia sa, acesta s'a numitŭ prin hiero. p. e. hierocorax, hieroleo etc. Orel. 2335. 2352. Preller p. 763.

metalŭ cu referință la planete (86) și novițiulŭ trecea prin tóte credêndŭ, că și sufletulŭ trece prin tóte planetele. După acestea putea să deschidă și a 8-a pórtă, și atuncĭ intra în trépta epoptilorŭ, carĭ eraŭ versațĭ în misteriele cele maĭ sânte. Novițiulŭ suferindŭ tóte a primitŭ *botezulŭ de apă*, i se apăsa pe frunte nesce semne misteriόse și i se dedea o bĕutură de apă și de făină, bêndŭ pe lângă pronunciarea uneĭ formule anumite. Romaniĭ aŭ maĭ adausŭ nesce misteriĭ ce se referéză la curățirea sufletuluĭ prin pocăință.

In lupta din urmă a păgânismuluĭ cu creștinismulŭ credincioșiĭ luĭ Mithras aŭ trecutŭ la creștinĭ, pentru-că misterile lorŭ aveaŭ asemĕnarea esternă și datine comune, p. e. botezulŭ, unŭ felŭ de cină de taină, înviarea etc. (87).

IN 25 DECEMBRE.

B. Natalis Solis Invicti.

In secululŭ alŭ doilea d. Cr. a intratŭ la păgânĭ o epocă religiόsă, în care se credea că este o putere divină, și cea maĭ naltă a ordiniĭ naturale, spirituale și morale, și acea putere se represinta în aparițiunea sóreluĭ pe cerŭ, și pentru acésta maĭ tóte națiunile esplicaŭ pe ḑeulŭ lorŭ maĭ mare ca pe o ḑeitate de sóre; așa la Grecĭ Apollo, la Perșĭ Mithras, la Siri Zeus, la Egiptienĭ Serapis, și la Romanĭ Sol Invictus (sóre neînvinsŭ), carele cași eroulŭ și regele oștilorŭ cerescĭ cu lumina sa triumféză peste nópte și peste iarnă.

Acéstă ideiă și credință despre o ḑeitate maĭ naltă, anume a ḑeuluĭ de sóre pe cerŭ, aŭ fostŭ îmbrățișate de domnitoriĭ orientuluĭ apoĭ și de împĕrațiĭ romanĭ, și li s'a datŭ aplicațiune politică, afirmându-se, că pe cerŭ puterea cea maĭ înaltă e ḑeulŭ de sóre, sórele însușĭ, iară pre pămêntŭ e împĕratulŭ, și acéstă credință și-a

(86) Sórele prin aurŭ, luna prin argintŭ, Mars prin ferŭ, Mercuriŭ prin argintŭ viŭ, Jupiter prin zincŭ, Venus prin aramă, și Saturnŭ prin plumbŭ eraŭ aci representațĭ. Mädler, Populäre Astronomie. Berlin 1846. p. 132.

(87) Justin. M. Apol. I. 66. De Baptism. Tertull. 5. Preller p. 758. Conv. Lex. Brockhaus. Pierer's Univ. Lex. Q. Minkwitz, Myth. aller Culturvölker p. 39.

ajunsŭ culmea sa sub C. Domițiŭ Aurelianŭ împĕratulŭ Romanilorŭ 270—275 d. Cr.

Epoca luĭ Aurelianŭ dă mărturia cea maĭ apriată despre cultulŭ sóreluĭ din acestŭ punctŭ de vedere. Aurelianŭ s'a născutŭ în Sirmiŭ din părințĭ de stare de josŭ, dar a devenitŭ unŭ beliduce bravŭ și norocosŭ alŭ imperiuluĭ romanŭ. Mama sa a fostŭ preotésă într'unŭ templu alŭ ḑeuluĭ de sóre, în acelŭ prejurŭ, și dóră Aurelianŭ din acéstă causă s'a numitŭ pre sine de unŭ fiŭ alŭ ḑeuluĭ de sóre, carele de timpuriŭ i-a prevestitŭ viitorulŭ și ca unŭ tată l'a apĕratŭ în tóte periclele (88).

In lupta deciḑĕtóre în contra Zenobieĭ regineĭ Orientuluĭ, aprópe de Emesa în Siria a câștigatŭ învingere numaĭ prin o aparițiune divină, și Aurelianŭ apoĭ intrândŭ în templulŭ luĭ Elagabal din Emesa, a vĕḑutŭ acì icóna aceleĭ aparițiunĭ, și pentru acésta a reedificatŭ templulŭ și a avutŭ îngrijire de elŭ, și de templulŭ din Palmyra, făcêndu-le și darurĭ. Icóna ḑeuluĭ de sóre se crede a fi fostŭ duplă, în carea s'a cuprinsŭ și a luĭ Baal siricŭ, și a luĭ Helios greculŭ (sol) carele cu capulŭ de raḑe sta mânândŭ carulŭ sóreluĭ.

Dar icóna acestuĭ Sol Invictus la Romanĭ se afla pe numiĭ împĕraților romanĭ, dela Comodŭ până la Constantinŭ celŭ mare, adecă dela 180—337 d. Cr., și icóna a fostŭ unŭ simbolŭ alŭ puteriĭ lumescĭ maĭ marĭ, și a ḑeuluĭ apĕrătorŭ de împĕratulŭ respectivŭ. Cultulŭ luĭ Sol Invictus însă nu era oficiosŭ întrodusŭ până la Aurelianŭ, carele a fundatŭ în Roma unŭ cultŭ noŭ de sóre, a rădicatŭ unŭ templu fórte mare și pomposŭ (89) aprópe de grădina Colona spre Quirinalŭ, și l'a decoratŭ după gustulŭ orientalŭ cu

(88) Când Valerianŭ 253—261 d. Cr. a decoratŭ pe Aurelianŭ pentru meritele în contra Goțilorŭ, Aurelianŭ a ḑisŭ : Dii faciant et deus certus sol, ut et senatus de me sic iudicet. Fl. Vopiscu in Aurelian. 5. 14.

(89) Chronografulŭ din an. 354, și Hieronim ḑicŭ că Aurelianŭ a fundatŭ în Roma primulŭ «Agon Solis».

multe statue, icóne, covóre și ornamente prețióse și cu prăḑile din Palmyra, și apoĭ a întrodusŭ preoțiĭ «Pontifices solis» (90).

Pentru acestŭ cultŭ, și pentru Aurelianŭ sunt caracteristicĭ numiĭ acestuia, pe carĭ ḑeulŭ se numesce acușĭ Sol Invictus acușĭ Dominus imperii romani, iară Aurelianŭ se chiăma pe sine Deus et Dominus natus Aurelianus Augustus, apoĭ Restitutor Orientis, orbis, și astŭ-felŭ Aurelianŭ a vrutŭ a se ține de ḑeulŭ de sóre întrupatŭ, carele face ordine pre pămêntŭ.

Sërbătórea luĭ Sol invictus s'a ținutŭ după datina Fenicienilorŭ și a Perșilorŭ în 25 Dec. când e ḑiua maĭ scurtă și s'a chiămatŭ : Natalis Solis Invicti, adecă : ḑiua de nascere a sóreluĭ neînvinsŭ (91).

Sub Deocleţianŭ a ajunsŭ cultulŭ luĭ Sol Invictus la culmea cea maĭ naltă 284—306 d. Cr., totŭ-de-odată de religiunea de sóre a imperiuluĭ. Constantinŭ celŭ mare, deși a îmbrățișatŭ creștinismulŭ, încă a remasŭ credinciosŭ luĭ Sol Invictus, cași ḑeuluĭ ḑeilorŭ, regeluĭ regilorŭ, pentru-că era și credința politică bine-calculată, ca popórele să vadă în împëratŭ pe celŭ maĭ mare alŭ pămêntuluĭ. Iulianŭ Apostata, 361—363 d. Cr., carele s'a creștinatŭ și apoĭ iară a primitŭ păgânismulŭ, laudă pe Sol Invictus, regele de sóre, și pre sine se numesce servulŭ representatorŭ alŭ acestuĭ rege maĭ mare.

Și astŭ-felŭ a fostŭ diferință mare între cultulŭ vechiŭ de sóre, Sol Indiges în 9 Aug., și între celŭ noŭ din 25 Dec.

IN 25 DECEMBRE.

C. Calendae Ianuariae.

Între Calendele lunelorŭ, calendele luĭ Ianuariŭ sunt cele maĭ renumite, și în sensulŭ largŭ sunt din 14 până în 31 Dec. și respec-

(90) F. Lajard Introd. etc. p. CII. Eckhel D. N. VII. p. 482. Fl. Vop. in Aurelianŭ 5. 25.

(91) Calind. Const. în 25 Dec. încă pune N(atalis) Invicti. Sërbătórea s'a numitŭ grecesce. Helia dela Helios. Iulianŭ Apost. ḑice că a urmatŭ delocŭ după saturnalia. Preller p. 755. In Tyrus s'a serbatŭ acuma Heraclius, iară ḑëŭ de sóre.

tive până 1 Ianuariŭ, iară în sensulŭ strînsŭ sunt Calendele din 1 Ianuariŭ. După cum s'a descrisŭ în acéstă ḑi, și în Calindariŭ I, Anulŭ, Ianus după nume și ființă e unŭ ḑeŭ vechiŭ italianŭ, de lumină și de sóre, cași Iana saŭ Diana de lumină și de lună, și Ianus dela Numa încóce s'a numĕratŭ între ḑeiĭ ceĭ maĭ marĭ, și în rugăciunĭ s'a pomenitŭ înaintea luĭ Jupiter.

Inainte de Numa Pompiliŭ (39 an. R.), anulŭ a statŭ din 10 lunĭ, începêndŭ dela Martiŭ și gătândŭ cu Decembre; iară Numa a întrodusŭ lunile Ianuariŭ și Februariŭ, punêndu-le la capĕtulŭ anuluĭ, pentru-că anulŭ se începea cu Marțiŭ. Luĭ Ianŭ, cași ḑeŭ și de începutŭ, i s'aŭ închinatŭ Calendele adecă, începutulŭ lunelorŭ (menses) de anŭ, pentru că fiindŭ anulŭ de lună (de pe cerŭ) Calendele se începeaŭ când se arĕta luna nóuă. Ianŭ, dintre lunĭ, a avutŭ sacră pe Ianuariŭ, și fiindŭ Ianŭ ḑeŭ de sóre, luna luĭ s'a începutŭ delocŭ după ḑiua cea maĭ scurtă, adecă cândŭ se nasce lumina și cresce ḑiua, iară în înțelesulŭ comunŭ, când începe anulŭ solarŭ.

La an. R. 601 și ant. Cr. 153 Calendele Ianuarie s'aŭ pusŭ din partea statuluĭ după ḑiua cea maĭ scurtă, adecă după solstițiulŭ de iarnă, și anume pe 25 Dec. totŭ-de-odată de acum, și ca începutulŭ anuluĭ noŭ, și astŭ-felŭ Ianuariŭ a ajunsŭ în fruntea lunilorŭ, dar întâia ḑi a luĭ, după solstițiŭ de iarnă (ce astronomice e în 21 Dec.). Iuliŭ Cesare la an. 46 ant. Cr. a reformatŭ calindariulŭ, și Calendele Ianuarie, adecă începutulŭ anuluĭ, le-a pusŭ cu șése ḑile maĭ târḑiŭ ca până acì, și anume pe luna nóuă după solstițiulŭ de iarnă, precum aŭ remasŭ până aḑĭ.

Decĭ în vechime Calendele Ianuarie, cași sĕrbătóre de sóre, s'aŭ ținutŭ în 25 Dec. cași o ḑi, în carea cresce lumina pentru-că după sciința astronomică de atuncĭ nu se scia, că solstițiulŭ de iarnă e în 21 Dec, și dela Iuliŭ Cesare încóce, Calendele Ianuarie aŭ începutŭ a fi și sĕrbătóre civilă.

Pe când Iuliŭ Cesare a fostŭ reformatŭ calindariulŭ, cultulŭ luĭ Mithras, și în secululŭ alŭ doilea d. Cr. cultulŭ luĭ Sol Invictus, ḑeitățĭ de sóre, maĭ de o identicitate cu Ianus, celŭ vechiŭ aŭ străbătutŭ și la Romanĭ, și fiindŭ acuma Calendele Ianuarie pe

1 Ianuariŭ, iară sĕrbătórea cea mare şi vechiă de sóre a luĭ Ianŭ din 25 Dec. aprópe ştérsă, Mithras şi Sol Invictus, caşi ḑeităţĭ de sóre şi de o natură, aŭ ocupatŭ loculŭ luĭ Ianŭ din 25 Dec. (92).

(92) Varro L. L. VI. 28. ut novus annus Kalendae Januariae ab novo sole appellatae. Tacit. Ann. IV. c. 70. Sed Caesar sollemnia incipientis anni Kalendis Januariis etc. Veḑĭ notele la Calindariŭ I. şi 1 Ianuariŭ.

SĔRBĂTORĬ MOBILE.

Feriae sementinae.

Intre sĕrbătorile agrarie cele marĭ și de cetățĭ, p. e. Cerealia și Saturnalia, și între sĕrbătorile dela țéră și popurale e acea diferință că asupra acelora se află influințe de mitologia grécă cu pompă solemnă, iară aceste poporale sunt datine simple, cele maĭ vechĭ și originale romane. Sĕrbătorile popurale se numescŭ în genere *Sacra popularia*, la carĭ nu sunt de lipsă preoțĭ, pentrucă se ținŭ tóte în sînulŭ și jurulŭ familieĭ și a caseĭ sub îngrijirea tatăluĭ și a mameĭ adecă a stăpânilorŭ, după datinele vechĭ ce s'aŭ susținutŭ din generațiune în generațiune ; așa sunt : Parilia, Laralia etc. (1), și pentru acésta, *cele maĭ multe* sĕrbătorĭ de felulŭ acesta nu sunt legate de ḑile anumite, ci saŭ se publicaŭ înainte de preoțiĭ orĭ antistiĭ comunalĭ, saŭ tata familieĭ le ținea, când credea că e timpulŭ maĭ bunŭ, dar de-odată și cu alțiĭ.

Sĕrbătorile agrarie s'aŭ începutŭ cu semĕnăturile, și de óre-ce agronomiĭ semĕnăturile de tómnă le țineaŭ cele de frunte, sĕrbătorile aceste s'aŭ începutŭ tómna, și ele cu tóte festivitățile și datinele lorŭ — în genere — se numescŭ *feriae sementinae*, adecă : sĕrbătorĭ de semênță, de semĕnare.

Pontificiĭ, calculândŭ timpulŭ când trebuia începutŭ de a semĕna, publicaŭ timpulŭ începeriĭ și se începeaŭ și aceste sĕrbătorĭ (2).

(1) Fest. p. 253. Popularia Sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis atributa sunt : Fornacalia, Parilia, Laralia, Porca Praecedanea'

(2) Varro L. L. VI. 26. Sementinae feriae dies, is qui a pontificibus dictus appellatus a semente, quod sationis causa sasceptae. Paul. p. 337. Sementinae feriae fuerunt institutae, quasi ex iis frunges grandescere possint. Ovid. F. L. I. 657. Preller p. 404.

Inceputulŭ era cu actŭ religiosŭ în templu, unde flamenulŭ aducea sacrificiŭ pentru Ceres și Telus, și rugăciunĭ în carĭ se chiămaŭ în ajutorŭ toțĭ ḑeiĭ de agricultură și geniĭ arătureĭ, grăpăriĭ și semĕnăriĭ, și se crede că și la încheiarea semĕnăriĭ, carea a ținutŭ până către Decembre, iară s'a adusŭ sacrificiŭ, și apoĭ aŭ urmatŭ în 15 Dec. Consualia, în 17—23 Saturnalia, totŭ sĕrbătorĭ agrarie. A trebuitŭ de a premite aceste maĭ multŭ ca de o introducere.

IN IANŬARIŬ.

Paganalia.

Pagus s'a numitŭ maĭ multe case de ale agronomilorŭ, saŭ sătuțe la olaltă, în sensulŭ strînsŭ pagus e o comună rurală, și locuitoriĭ s'aŭ chiămatŭ *pagani*. Teritoriulŭ romanŭ a fostŭ împărțitŭ în astŭ-felŭ de comune, și regele Serviŭ Tuliŭ (an. R. 176—220) a instituitŭ peste pagurĭ «Magistri pagorum» cași maĭ marĭ, carĭ aveaŭ datorință ca să pórte conscrierea despre persónele din pagŭ și despre avuția lorŭ, pentru de a scóte ostașĭ și porțiă. Acestŭ rege pe înălțimĭ saŭ locurĭ asigurate de natură a redicatŭ pentru agronomĭ asile, unde să se apere când inimiciĭ i-arŭ ataca pe nesciute ; maĭ departe, pentru-ca totŭ pagulŭ să se cunóscă pe sine de o corporațiune morală și ca să aibă cultŭ comunŭ, a introdusŭ sĕrbătórea «Paganalia», și a demandatŭ ca totŭ capulŭ din pagŭ să plătéscă unŭ banŭ în unŭ templu anumitŭ, voindŭ ca prin acésta să controleze conscripțiunea și să sciă numĕrulŭ poporațiuniĭ (3).

Paganalia a fostŭ sĕrbătóre anuală și s'a ținutŭ în Ianuariŭ, delocŭ după încheiarea totală cu semĕnatulŭ, dóuĕ ḑile, despărțite una de alta prin șépte ḑile, și ambele ḑile s'aŭ publicatŭ înainte ca pagulŭ să le sciă.

Ḑeitățile de sĕrbătóre aŭ fostŭ Ceres, Tellus și Terra, ḑînele de pămêntŭ și ale agronomilorŭ, apoĭ Jupiter cu predicatulŭ Paganicus

(3) Cic. Dom. c. 28. Varro L. L. VI. 20. Macrobiŭ Sat. I. 16. Dionys. IV. 15. Hartung I, 313. II. 77.

cași scutitorulŭ pagului (4). Sĕrbătórea o ținеaŭ agronomiĭ cu festivitate mare poporală, și cu bucuriă, pentru-că s'a încheiatŭ truda și lucrulŭ agronomilorŭ cu aratulŭ și cu semĕnatulŭ.

Toțĭ paganiĭ, adecă agronomiĭ dintr'unŭ pagŭ se adunaŭ, și maĭ nainte de tóte țineaŭ *lustratio pagorum*, adecă curățirea religiósă a satuluĭ, apoĭ Magister Pagi, căpetenia satuluĭ, dedea pe altarulŭ vechiŭ alŭ satuluĭ unŭ sacrificiŭ anualŭ, ce stetea din liba de far (5) și cele din lăuntru a uneĭ scrófe de fĕtatŭ.

Rugăciunile se adresaŭ deosebĭ cătră Ceres și Tellus, carĭ se închipuiaŭ cași nisce mame cu fructŭ în pântece, pentru-că ele representaŭ Pămêntulŭ, carele acuma avea în sine sĕmênțele. Se rugaŭ de aceste ḑîne, ca de mamele fructelorŭ, ca agronomilorŭ să le dee fructe destule, și cu câștigŭ să se plătéscă truda la timpulŭ sĕŭ; pentru acésta, sĕmênța să încolțéscă, frigulŭ să nu degere rĕsărirea, să sufle vênturĭ blânde, apa ceréscă să le ude, și apoĭ sóre bunŭ să le cócă. Se rugaŭ în contra plăgilorŭ agronomilorŭ, precum sunt: pasĕrile, furnicile și șóreciĭ ce mâncă sĕmênța, în contra brumeĭ ce degeră și aduce rugină și uscăciune etc. Boiĭ carĭ purtaŭ jugulŭ arândŭ, la Paganalia se încununaŭ lângă eslea plină, și odihniaŭ, așteptândŭ lucrulŭ de primă-vară. Plugulŭ se punea în parŭ, pentru că pămêntulŭ e înghețatŭ și odihnesce cu lucrătoriĭ sĕĭ, apoĭ agronomiĭ îșĭ făceaŭ voiă bună (6).

IN FEBRUARIŬ.

Jupiter Dapalis.

Agronomiĭ cum se începea desghețarea către capĕtulŭ luĭ Februariŭ, înainte de ce semĕnaŭ fructele de vară, în cultulŭ lorŭ familiarŭ țineaŭ o sĕrbătóre casnică și veneraŭ pe Jupiter Dapalis. A-

(4) Pitiscu Lex. Antiq. Rom. O inscripțiune din Umbria cu Paganicus: Hartung II. 77. Ovidiŭ F. L. I. 656. Preller p. 403.

(5) Liba e lipiŭ, din far e făina, far — s'a prăjitŭ și pisezatŭ, pentru ca să se facă liba din elŭ.

(6) Ovidiŭ F. L. I. 656. E. Klussman p. 166. Preller p. 403.

tuncĭ făceaŭ unŭ prânḑŭ numitŭ Daps, şi puneaŭ şi ḑeuluĭ porţiunea sa de carne friptă, şi olulŭ cu vinŭ, şi îlŭ rugaŭ ca pe fructuătorŭ şi nutritorŭ, ca să li se dee plóiă pentru câmpurĭ şi animalele de agri (7). Pentru acésta Jupiter se numia şi Almus, Frugifer, Ruminus, adecă celŭ ce nutresce, fructuéză şi lăptéză tóte, şi se chiamă şi ḑîna Pecunia (8), cu referinţe la vitele de agricultură. Aşa tómna înainte de semĕnare.

IN MARTIE — APRILE.

Ver Sacrum.

In timpurĭ grele de răsboiŭ, de ciumă şi de alte calamităţĭ era datina, ca să se voteze ḑeilorŭ venitulŭ, adecă productulŭ unuĭ ramŭ de economiă, p. e. mieiĭ din oieritŭ, grâulŭ dela secerişŭ, saŭ vinulŭ dela culesŭ. Aeneas saŭ feciorulŭ sĕŭ Ascaniŭ în răsboiulŭ cu Mezentiŭ a votatŭ luĭ Jupiter culesulŭ de viă, şi fiindŭ ajutatŭ să învingă, culesulŭ i s'a sacrificatŭ (9). Romaniĭ, după lupta dela aculŭ Trasimenŭ şi după răsboiulŭ cu Hanibalŭ, aŭ făcutŭ votŭ luĭ Jupiter de-a-ĭ sacrifica din tóte animalele de economiă la primă-vara viitóre (10).

In timpulŭ maĭ vechiŭ, maĭ alesŭ luĭ Mars ca ḑeŭ de fructuare şi de primă-vară, i s'a făcutŭ votŭ de *ver sacrum* (primă-vara sântă) în înţelesŭ strînsŭ, votŭ din tóte productele primă-vereĭ, şi anume, din pruncii micĭ carĭ se vorŭ nasce în Martie-Aprile, din animalele şi fructele acestorŭ lunĭ, şi apoĭ în primă-vara viitóre în ade-

(7) Paul. p. 68. Daps—apud antiquos dicebatur res divina, quae fiebat aut hiberna sementi, aut verna. Cato R. R. 50. 132. Hartung 19. 35.

(8) Augustin. C. D. VII. 11. Quod aleret omnia, quod ruma, i. est mamma aleret omnia. Prel. p. 173. Din pecus = vită e Pecunia, şi aḑĭ pecurariŭ. La începerea semĕnăturelorŭ se advoca şi ḑeulŭ Ianus consivius. Hartung II 224.

(9) Dionys. I. 65. Fest. p. 223. Ovidiŭ F. L. IV. 879. despre acestŭ culesŭ de viă. Aurel. Vict. Orig. gent. R. c. 15. Hartung II. 37.

(10) Liviŭ XXII. 9. 10. Sacrificium, quod ver attulerit ex suillo, ovillo, carino, bovillo grege. Pr eller p. 201. 300.

vĕrŭ se sacrificaŭ animalele și fructele, iară pruncii din lunile aceste se priviaŭ de închinațĭ deilorŭ, și delocŭ cum cresceaŭ părinții ĭĭ duceaŭ afară la câmpŭ, și ĭĭ lăsaŭ în sórta lorŭ; iară pruncii adunându-se la olaltă, adese orĭ aŭ formatŭ coloniă. Se crede, că în timpulŭ vechiŭ la ver sacrum s'aŭ sacrificatŭ și ómenĭ, pentrucă urma sacrificielorŭ de ómenĭ s'a aflatŭ și la Feriae Latinae, Saturnalia, etc.

Votarea de Ver sacrum a fostŭ îndatinată și până în timpiĭ din urmă a împĕrațilorŭ; ba dedicațiunile arată, că s'aŭ făcutŭ voturĭ (3 Ianuariŭ) de Ver sacrum și pentru salutea împĕratuluĭ și caseĭ împĕrătescĭ (11).

IN MAIŬ.

Floriferum.

Vestalinele aŭ culesŭ spicurile de lipsă pentru *far* în 7—14 Maiŭ. In Maiŭ înainte de secerișŭ a fostŭ o sĕrbătóre numită Florifertum (róda de florĭ), când spicurile cele maĭ înflorite se duceaŭ pe altarŭ (12).

IN MAIŬ.

Ambarvalia.

Ambarvalia eraŭ *publice*, când se țineaŭ din oficiŭ, și *private*, când unŭ omŭ privatŭ le serba pentru sine și agriĭ sĕĭ. Afară de Ambarvaliele *ordinare* din 17, 19, 20 Maiŭ pentru dîna Dea Dia, aŭ fostŭ și *estraordinare* din îndemnulŭ unorŭ ocasiunĭ, p. e. ciumă între ómenĭ, saŭ între animalele de agricultură, și maĭ alesŭ stricarea câmpurilorŭ prin brumă, tăciune etc., tóte devenite din voia divină. Timpulŭ serbăriĭ lorŭ era maĭ adesŭ când câmpurile eraŭ înflo-

(11) Liviŭ XXXIII. 44. Fest. p. 174. Pliniŭ H. N. II. 18. Iustinŭ XXIV. 4. Preller p. 104. 118.

(12) Paul p. 91. Florifertum dictum, quod eo die spicae feruntur ad sacraruim Preller p. 426.

rite și secerișulŭ aprópe, avêndŭ ómeniĭ frică că se vorŭ strica bucatele. Din alte îndemnurĭ s'aŭ ținutŭ și în alte lunĭ. Ambarvaliele estraordinare s'aŭ ținutŭ nu numaĭ pentru Dea Dia, ci și pentru alte ḑeitățĭ de sistema eĭ, adecă cu referință la economiă, precum : Mars, Faunus, Lupercus, Pales, Ceres, Liber Pater, ḑeitățĭ de bine-cuvêntarea ómenilorŭ și maĭ alesŭ a câmpurilorŭ.

Obiectulŭ acestorŭ ambarvaliĭ era dară câmpulŭ întregŭ alŭ uneĭ comune, saŭ posesiunea, agriĭ uneĭ persóne, și se lustraŭ, adecă se curățiaŭ religiosŭ; și în sensulŭ strînsŭ ambarvaliele eraŭ o lustrare (curățire) cu sacrificiŭ de espiare, și cu procesiune sânțitóre, purtându-se animalele de sacrificiŭ împrejurulŭ câmpuluĭ, orĭ unorŭ agriĭ (13). Animalele ce se sacrificaŭ, eraŭ : porcu, óia și tauru, și sacrificiulŭ după numele animalelorŭ se chiăma Suovetaurilia (14), în vechime și Solitaurilia, sacrificiulŭ specialŭ în cultulŭ luĭ Marte, și sunt animale ce represintă avuția de turme, și carĭ în Italia aŭ fostŭ sub scutulŭ luĭ Marte. Dacă ḑeitatea era ḑînă, atuncĭ animalele se alegeaŭ din genulŭ femeinŭ, și la unele ocasiunĭ din animale micĭ și încă sugĕtóre, și în casulŭ acesta sacrificiulŭ se ḑicea : Suovetaurilia minora saŭ lactentia (15). După procesiune între rugăciunĭ și sânțirĭ, animalele se junghiaŭ, ca câmpulŭ prin puterea magică a sacrificiuluĭ să se lustreze adecă curețe și să fie părtașŭ de sânțirĭ.

Când din partea unuĭ privatŭ se dedeaŭ Ambarvalia, nu totŭ-deauna se purtaŭ tóte treĭ animale de sacrificiŭ, ci numaĭ și câte una, dar de treĭ orĭ împrejurulŭ agruluĭ, și la sacrificiŭ se ḑicea o rugăciune după formula vechiă, creḑêndu-se de a avé putere mare. Rugăciunea era către Mars cași ḑeulŭ apĕrătoriŭ alŭ agrilorŭ, alŭ tuturorŭ posesiunilorŭ dela țéră și a bine-cuvêntăriĭ în modulŭ ur-

(13) Virg. Ecl. V. 75. Quum lustrabimus agros. Acésta esplică Serviŭ : lustrare hic circuire dicitur enim ambarvale sacrificium. Ambarvalis hostia, quae rei divinae causa, circum arva ducitur ab his, qui pro frugibus faciunt. Preller 379.

(14) Sus (porcŭ), ovis (óia), taurus (taurŭ) : ilia e terminațiune.

(15) Serv. Virg. Aen. XII. 170. Marini Atti Arval. p. 364. In documentele Frațilorŭ Arvali se numescŭ «porciliae piaculares.

mătorŭ (16) : «Tată Mars! eŭ te rogŭ și cerŭ, ca tu să fiĭ favorabilŭ și grațiosŭ mie, caseĭ mele și familieĭ mele, și din acestŭ scopŭ eŭ portŭ suovetaurilia împrejurulŭ agruluĭ, pămêntuluĭ meŭ. Ca tu să rețiĭ tóte morburile vĕḑute și nevĕḑute, tótă ciuma și devastarea, paguba și tempestatea, să le abațĭ și alungĭ. Ca tu tuturorŭ grânelorŭ, fructelorŭ de câmpŭ, viilorŭ și grădinilorŭ să le daĭ crescere și prosperare bună, să aperĭ pe păstorĭ și vitele, și să-mĭ daĭ mie, caseĭ și familieĭ mele sănătate și tótă salutea. Pentru acésta, spre espiarea agruluĭ, pămêntuluĭ, aducŭ întru plăcerea ta Suovetaurilia.»

In aceste ḑile, toțĭ încetaŭ dela lucru, domnulŭ și servulŭ și vita domestică, ca să fie curațĭ, și până vitele de sacrificiŭ se purtaŭ în jurulŭ agruluĭ, toțĭ lucrătoriĭ de pămêntŭ urmaŭ procesiuniĭ în vestminte de sĕrbătóre și cu ramŭ de măslinŭ în mână, rugându-se de ḑeiĭ apĕrătorĭ aĭ agrilorŭ, pentru agronomĭ, sclavĭ și pentru apĕrarea de tótă paguba semĕnăturilorŭ și a vitelorŭ (17).

Amburbium.

Amburbium (18) era o datină religiósă de o natură cu Ambarvalia, și anume sânțirea Urbiĭ Romeĭ, saŭ altuĭ orașŭ, p. e. din causa uneĭ ciume între cetățenĭ, și din alte ocasiunĭ. Animalele de sacrificiŭ se purtaŭ împrejurulŭ cetățiĭ saŭ tĕrêmuluĭ eĭ pela marginĭ și în treĭ locurĭ se junghiaŭ ḑeilorŭ, între carĭ se pomeniaŭ maĭ adesŭ Jupiter și Mars, rugându-se pentru alungarea plăgilorŭ, și salutea și bine-cuvîntarea cetățiĭ și a poporuluĭ (19). La casurĭ estraordinare

(16) Cato de Agric. c. 141. Fest. p. 210. Avertas morbum, labem, nebulam, impetiginem. Preller p. 371. Hartung II. 170.

(17) Virg. Georg. I. 345. Tibull. II. 1. Preller p. 372.

(18) Amburbium din ambio = umblu împrejurŭ, și urbs = cetate.

(19) Paul p. 5. Amburbiales hostiae appellabantur, quae circum terminos urbis Romae ducebantur. Serv. in Virg. Eclog. III. 77. dicitur autem hoc sacrificium ambarvale, quod arva ambiat victima sicut *amburbiale* vel amburbium dicitur sacrificium, quod urbem circuit et ambit victima.

încă se ţinea amburbiŭ p. e. în răsboiulŭ între Pompeiŭ şi Cesare, ca să se împace mânia ḑeilorŭ, şi atuncĭ totŭ felulŭ de preoţime lua parte (20).

IN IULIU.

Aquilicium.

Inainte de secerişŭ se venera Jupiter Pluvius şi Juno, ca să dee plóiă şi să nu usuce bucatele, pentru că Jupiter Pluvius (ploătorulŭ) în acéstă calitate e fructuătorŭ şi nutritorŭ aşa pentru păşune, precum pentru agriĭ şi viĭ. Măestria de a conjura şi aduna noriĭ şi plóia s'a numitŭ Aquilicium, şi de origine a fostŭ dela Etruscĭ. Dacă era secetă, Romaniĭ şi Romanele se duceaŭ desculţĭ pe Capitoliŭ, şi aci împreunaŭ conjuraţiunea de a aduna noriĭ şi plóia, cu rugăciunĭ ferbinţĭ către Jupiter Pluvius (21).

Ḑeulŭ Mercuriŭ a avutŭ Caduceus, unŭ băţicelŭ cu putere de farmecŭ, încâtŭ cu elŭ putea să afle unde sunt isvóre de apă ascunse. Laţiulŭ celŭ vechiŭ a datŭ astŭ-felŭ de nuiea (vergea) în mâna ḑîneĭ Iuturna, numită şi Aqua Virgo. La Etruscĭ şi Tuscĭ, eraŭ anume Aquileges (22), carĭ aveaŭ astŭ-felŭ de nuiea, şi scoteaŭ apă din pămêntŭ. Eĭ pricepeaŭ adecă, de a cunósce vinele de apă ascunse sub pămêntŭ, din strălucirea raḑelorŭ, ce sórele le arunca în căldura mare pe pămêntŭ, pentru-că, unde pe pămêntulŭ secatŭ se observa atare strălucire, se putea conchide că în pămêntŭ este umeḑélă.

La colonosirea unuĭ agru, că óre săpându-se fontânĭ, se póte afla apă? Romaniĭ cereaŭ sfatulŭ Aquilegilorŭ.

(20) Flav. Vopiscu in Aurelianŭ 20. lustrata urbs, cantata carmina amburbium celebratum, ambarvalia promissa.

(21) Tertull. Apolog. 40. aquilicia Jovi immolatis nudipedalia populo denunciatis. Petron. Sat. 44. Pluvius la Tibull. I. p. 26. Pluvialis la Mommsen Inscr. Nr. 2254. Preller p. 169. 172. 312.

(22) Pliniu XXXI. 3. 27. Nonius p. 69. Tuscus aquilex.

La Grecĭ, ḑeulŭ Dionysiu a purtatŭ thyrsŭ, cu care din stâncă a scosŭ vinŭ (23); și în Grecia eraŭ Hydroscopĭ, căutătorĭ de apă (24).

Manalis Lapis.

Mars în timpulŭ maĭ vechiŭ a fostŭ ḑeŭ fructuătorŭ, și la templulŭ sĕŭ afară de pórta Capena, a fostŭ «Manalis Lapis» (25), unŭ cilindru de pétră, ce preoțiĭ și pontificiĭ de câte orĭ era secetă, îlŭ rostogoliaŭ prin Roma, ca în acestŭ modŭ să aducă plóiă (26). Lapis manalis în cultulŭ luĭ Mars a avutŭ totŭ acelŭ scopŭ cași Aqualicium în cultulŭ luĭ Jupiter, și datina de rostogolirea pietreĭ a fostŭ lățită peste tótă Italia (27).

E cu putință că rostogolirea și ascuțirea petrelorŭ la începutŭ a fostŭ numaĭ o icónă simbolică a apeĭ ce curge peste câmpurĭ, căcĭ la astŭ-feliŭ de datine maĭ puținŭ a putută fi vorba de unŭ farmecŭ, decâtŭ de o icónă pentru aceea ce voiaŭ de a ajunge prin rugăciunĭ și voturĭ, p. e. dacă s'a vărsatŭ apa pe o fată tînĕră îmbrăcată cu florĭ și ierburĭ, atuncĭ fata a representatŭ pe Tellus, Terra,

(23) Moise cu toiagulŭ a scosŭ apă din pétră. Aci elŭ e unŭ aquilex.

(24) F. Nork, Mythologie der Volkssagen, pag. 75. In Francia la an. 1848 a fostŭ unŭ abate Paramelle, despre carele se credea că are sciință să cunóscă unde sunt isvóre sub pământŭ. Caduceulŭ saŭ nuiaua cea cu farmecŭ la Nemțĭ se numesce: Wünschelruthe, iară în Svițera: Brunnenschmeckerin, gustătóre de fântânĭ.

(25) Manalis însémnă curgătóre, și lapis însémnă pétră, manale e canta de udatŭ. Fest. Dict. Lat. de M. Q. Kreuszler. Varro la Non. Marc. p. 547. Lapis manalis vel manale sacrum, urceolus aquae manalis. Unŭ urciorŭ din care curge apă.

(26) Paul p. 128. Manalem vocant lapidem etiam petram quandam, quae erat extra portam capenam iuxta aedem Martis, quam quum propter nimiam siccitatem in urbem pertraherent, insequebatur pluvia statim, eumque, quod aquas manerent, manalem lapidem dixerunt. Serv. Virg. Aen. III. 175. lapis manalis, quem trahebant pontifices, quoties siccitas erat.

(27) Labeo la Fulgent. p. 559. Manales tunc vertere opus est petras, i. e. quas solebant antiqui in modum cylindrorum per limites trahere per pluviae commutanda inopia. Preller p. 313.

adecă pămêntulŭ secetosŭ și apa ce se vărsa, era plóia ce se cerea (28).

Praemetium.

Inainte de începerea secerișuluĭ s'a serbatŭ Praemetium adecă presecerișŭ (29), ce sunt spicele ce s'aŭ seceratŭ întâia óră pentru de a se da cași sacrificiŭ pentru ḑîna Ceres și prin acésta s'a deschisŭ secerișulŭ (30).

E unŭ ritŭ analogŭ cu Vinalia rustica, când întâiulŭ strugure se sacrifica apoĭ se începea culesulŭ, și cu aceea, că întâiulŭ mustŭ se sacrifica luĭ Liber Pater, căcĭ nimenĭ nu gusta din fructele nóue, până nu se făcea libațiune pentru ḑee, și se sacrifica primițiele (31).

Sĕrbătórea Praemitium a fostŭ la țară pentru poporŭ o ocasiune naturală ca să o petrécă cu bucuriă, cu totŭ felulŭ de salturĭ și cântece (32).

Porca praecedanea.

La începutulŭ secerișuluĭ, agronomulŭ a adusŭ în curtea sa sacrificiŭ de espiare și anume o scrófă «porca praecedanea,» adecă o scrófă ce se sacrifica înainte de a secera, de a tăia grânele (33). Acestŭ sacrificiŭ a avutŭ referință și la morțiĭ familiei încâtŭ cineva

(28) Preller p. 313. Hartung. II. 11.

(29) Praemetium din prae = înainte și metium secerișŭ, tăiătură.

(30) Paulŭ p. 235. praemetium quod praelibationis causa ante praemetitur. Paulŭ p 319. sicut praemetium de spicis, quos primum messuissent, sacrificabant Cereri.

(31) Pliniŭ H. N. XVII. 2. ac ne gustabant quidem novas fruges aut vina antequam sarcedotes primitias libassent. Preller p. 407.

(32) Virg. Georg. I. 347. neque ante falcem maturis quisquam supponat aristis quam Cereri torta redimitus tempora quercu det motus incompositos et carmina dicat. Th. Ladewig in Virg. Georg. p. 90.

(33) Pliniŭ Epist. VIII. 21. Stat. Silvae IV. 4. 40. Gell. Noct. Att. IV. 6. 7. Porca praecedanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges novas captas immolare Cereri mos fuit, si quis familiam funestam aut non purgaverant, aut aliter eam rem quam oportuerat procuraverant.

s'a uitatŭ de a face ceva pomană la înmormêntare, de órece și ḑeiĭ de agricultură sunt în fundulŭ pămêntuluĭ cu ḑeiĭ lumiĭ de josŭ, acolo unde zacŭ și morțiĭ, și numaĭ atuncĭ se speră secerișŭ bunŭ, dacă aceștĭ ḑeĭ sunt îndestulațĭ și împăcațĭ, altŭ-feliŭ nicĭ însășĭ familia nu rĕmâne curată pentru cele uitate la înmormêntare (34). Porca praecedanea se sacrifica înainte de secerișŭ și de culesulŭ fructelorŭ : far, grâŭ, orzŭ, pasulă etc.

Maĭ înainte de actulŭ sacrificiuluĭ, să tămâia și făcea libațiune cu vinŭ pentru Ianus, Jupiter și Juno; la sacrificiŭ se repeția tămâiarea și libațiunea pentru Ianus și Jupiter, rugându-se ḑeiĭ ca să dea bine-cuvîntare caseĭ și curțiĭ. Acuma urma junghiarea scrófeĭ și cele din lăuntru, precum și vinŭ, se aduceaŭ de sacrificiŭ pentru Ceres (35).

IN AUGUSTŬ.

Ceres.

Ceres a avutŭ o ḑi de sĕrbătóre delocŭ după perderea lupteĭ la Canna în 2 Augustŭ an. R. 538 (ant. Cr. 216) și a fostŭ serbată maĭ alesŭ de femeĭ. Perderea acésta a adusŭ o întristare în Roma, încâtŭ de jalea mare s'a întrelăsatŭ ținerea sĕrbătoriĭ Ceres și senatulŭ a fostŭ silitŭ ca să aducă o lege, ca jalea pentru perderea dela Canna să țină numaĭ 30 de ḑile și pe urmă să se serbeze Ceres, după idea grécă, adecă reîntâlnirea eĭ cu fata sa Proserpina (36). Sĕrbătórea eĭ o țineaŭ femeile așa că 9 nopțĭ eraŭ îndepărtate de bărbațĭ și pe urmă îmbrăcate în vestminte albe și încununate cu spice cópte de grâŭ, sacrificaŭ Cereriĭ, întâiele fructe (37).

(34) Varro de vita P. R. III. quod humatus non sit, heredi porca praecedanea suspicienda Telluri et Cereri, aliter familia non pura est. La ingropăciune e «porca praesentanea.» Fest. p. 250. Preller p. 407.

(35) Cato de Agric. 134. Preller p. 407.

(36) Paulŭ p. 97. Graeca sacra festa Cereris ex Graecia translata, quae ob inventionem Proserpinae matronae colebant. Liviŭ XXII. 26. Ovidiŭ Meth. X. 431. Festa piae Cereris celebrabant annua matres.

(37) Fest. p. 154. Minuitur populo luctus — cum in casto Cereris est. Preller

Din reținerea femeilorŭ în aceste ḑile și din mitulŭ despre jalea Cereriĭ pentru raptulŭ Proserpineĭ, feteĭ sale, s'a dedusŭ, că Ceres e contrariă căsătoriilorŭ, deși ea în Roma s'a privitŭ cași Tellus, de o ḑînă de căsătoriă, pentrucă făcliele la nuntă se purtaŭ în onórea eĭ (38), bá ce e maĭ multŭ se pomenesce și despre nunta Cereriĭ cu Orcu, ținêndu-se cu solemnitate mare și împărtășirea pontificilorŭ, dar se crede că se înțelege nunta Proserpineĭ cu Orcu adecă Pluto, cum s'a serbatŭ vara și în Grecia și Ceres e numaĭ dătătórea de nuntă (39).

IN AUGUSTŬ.

Silvanus.

Silvanŭ în cele esențiale e asemene luĭ Faunŭ, dar Silvanŭ șĭ-a restrînsŭ activitatea sa maĭ multŭ la viéța de pădure și păzesce granițele trase prin pădure. Silvanŭ locuesce în pădure și e spiritŭ bunŭ, câte odată e și nălucă, spaĭma păduriĭ, și slobóde câte unŭ glasŭ de se înfióră ómeniĭ. Nóptea vine și în curțile maĭ de aprópe, surprinde pe muierile carĭ zacŭ după nascere, și de afacerile omenescĭ se îngrijesce numaĭ întru câtŭ îlŭ atingŭ. Activitatea luĭ e lățită și peste gaiurĭ, arborĭ și plante, pe câmpurĭ și în grădinĭ; e ḑeŭ de câmpŭ și de turme, alungătorŭ de lupĭ, însă nu e unŭ ḑeŭ putinte de natură cași Faunŭ, carele are efectŭ asupra puterilorŭ fructuătóre și a mișcăriĭ inimilorŭ.

Icóna luĭ Silvanŭ represintă pe unŭ bětrânŭ cu pěrulŭ sbârlitŭ,

p. 438. Castum Cereri. Hartung II. 136. se aduce în legătură pentru perderea dela Canna.

(38) Serv. in Virg. Aen. III. 139. IV. 58. Alii dicunt Cererem, propter raptum filiae, nuptias execratam. Paulŭ p. 87. facem in nuptiis in honorem Cereris praeferebant. Plautŭ. Aulul. II. 6. 5. Cererine has facturi nuptias?

(39) Serv. in Georg. I. 344. Aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereris celebrare, in quibus revera vinum adhiberi nefas fuerat, quae Orci nuptiae dicebantur, quas praesentia sua Pontifices ingenti solemnitate celebrabant. Lectisternium Cereris, la Arnobiŭ VII. 32, se aduce în legătură cu Ceres ca ospětătóre. Preller p. 439.

carele șade în desimea păduriĭ și acì păzesce bradĭ și alțĭ arborĭ; saŭ represintă pe unŭ bĕtrânŭ robustŭ cu florĭ de pădure pe capŭ și bĕțŭ în mână și pentru acésta e pădurariŭ (codreanŭ) păstorŭ, vênătorŭ și plântătorŭ, avêndŭ grije de crescerea arborilorŭ tinerĭ; și idoliĭ luĭ se puneaŭ în pădurĭ și în gaiurile deităților, precum și în grădinile ómenilorŭ (40), ca să le apere.

Locurile sânțite ale luĭ Silvanŭ eraŭ nu numaĭ acele unde i se puneaŭ altarele și statuele, ci și unŭ locŭ umbrosŭ în pădure, o peșteră, unŭ isvorŭ, unde la amédĭ se adună păstoriĭ, și în satŭ unde séra se adună tinerimea la șeḑătóre și pentru acestea se credea că Silvanŭ iea parte la tóte petrecerile și necazurile păstorilorŭ și ale agronomilorŭ; și acésta era causa că Silvanŭ se venera într'unŭ gradŭ cași Pales, Ceres și Lariĭ, și cultulŭ luĭ s'a ținutŭ de Sacra poporalia.

Fiindŭ-că Italiĭ la începutŭ s'aŭ colonisatŭ în pădurĭ, saŭ în locurĭ cu arborĭ și granițele păduriĭ sunt cele maĭ vechĭ, Silvanŭ a devenitŭ și ḑeŭ de granițe și apĕrătoriŭ de proprietate de pămêntŭ (cași Jupiter Terminus) pentru posesiunile publice și private. Pentru acésta Silvanŭ se venera în tótă curtea agronomică, ce era sub scutulŭ luĭ și se însemna cu pétra de graniță. Cu timpulŭ fiă-care agronomŭ a veneratŭ pe Silvanŭ în posesiunea sa, sub treĭ însușirĭ: *a)* Silvanŭ *domesticus* saŭ *casanicus*, carele avea grije de casă și de curte (avlia); *b)* Silvanŭ *Agrestis* de turme și de păstorĭ, și *c) Orientalis* saŭ *Tutor finium*, carele păzia marginile posesiuniĭ.

In Roma s'a susținutŭ cultulŭ luĭ poporalŭ, ca unŭ geniŭ apĕrătorŭ cu predicatele Sanctus și Salutaris și în posesiunea de pe Aventinŭ a împĕratuluĭ Traianŭ a avutŭ templu și statuă, iar cu predi-

(40) Virg. Ecl. X. 24. Venit et agresti capitis Silvanus honore florentis ferulas et grandia lilia quassans. Georg. II. 494. Panaque Silvanumque Senem. Inscript. la Henzen Nr. 5751. Magne Deus Silvane potens, sanctissime Pastor. Preller p. 346.

(41) Fest. p. 302. Saltus est ubi silvae et pastiones sunt quarum causa *casae* quoque. Si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, eas res non peremit nomen saltuis. Preller p. 301.

catulŭ Augustus, e geniulŭ apĕrătorŭ alŭ luĭ Traianŭ și a caseĭ împĕrătescĭ. Cultulŭ luĭ Silvanŭ s'a ținutŭ deosebĭ de viéța familiară, și la tóte sĕrbătorile poporale, dar maĭ alesŭ *la secerișŭ*, s'a veneratŭ de agronomĭ și la culesŭ de viarĭ și de pomologĭ. Venerațiunea i se făcea la altare (Sacrum) ridicate de agricultorĭ și păstorĭ și-ĭ sacrificaŭ unŭ berbece, orĭ unŭ porcŭ (42). Greciĭ l'aŭ identificatŭ cu Panŭ, iar la Romanĭ Silvanŭ e unŭ predicatŭ alŭ luĭ Mars, e dar Mars alŭ poporuluĭ, cași Quirinŭ alŭ cetățenilorŭ. (Vedĭ 1 Martie).

De genulŭ femeiescŭ ce corespunde luĭ Silvanŭ, se ținŭ : Silvanae, Suleviae și Silviae, carĭ în timpulŭ maĭ vechiŭ se numiaŭ : Vires, Virgines, Viragines, Virae (43), carĭ cași fete de pădure locuiaŭ în pădure și mergeaŭ și pe câmpurĭ și pe drumurĭ încrucișate și după idea grécă sunt nimfe și driade.

IN IULIU AUGUSTŬ.

Feriae Latinae.

Până ce Jupiter Capitolinus a fostŭ deulŭ celŭ maĭ mare și capulŭ supremŭ alŭ statuluĭ romanŭ, Jupiter Latiaris e deulŭ și capulŭ confederațiuniĭ latine (44). In anticitatea istorică, Roma a fostŭ numaĭ unŭ membru alŭ confederațiuniĭ latine, cași altă cetate, dar totŭ-d'odată și capulŭ confederațiuniĭ. Aceste orașe confederate cu încetulŭ aŭ atîrnatŭ dela Roma și confederațiunea latină a încetatŭ maĭ alesŭ după răsboiulŭ din an. R. 414. ant. Cr. 340.

(42) Orell. Nr. 1596. Marini Atti p. 542. Martialŭ X. 92. 5. Liviŭ II, 7. Juvenalŭ VI. 447. Preller p. 350.

(43) Rĕdăcină în virere, a înverdi. Quercus lemnŭ de cerŭ, de aci «Querquetulanae Virae» la Fest p. 261. Preller 89. Ele aŭ fostŭ sciutóre : Sed feminas antiqui, quas scias dicimus,=Viras appellabant, unde adhuc permanent Virgines et Viragines. Unŭ demonŭ de pădure Virbius, se aduce în legătură cu ele.

(44) Cic. pro Mil. 31. 85. Latiaris sancte Jupiter. Lucan. Phars. I. 198. et residens celsa Latialis Jupiter Alba. La Henzen p. 499. Jupiter Latius. Testŭ p. 193 dice că Jupiter Latiaris s'a întrupatŭ în regele Latinŭ, saŭ că acesta în lupta cu Mezentiu s'a strămutatŭ în Jupiter Latiairis. Hartung I. 85.

Venerarea luĭ Jupiter Latiaris pe Mons Albanus a fostŭ fórte vechiă, şi sĕrbătórea luĭ numită «Feriae Latinae» a fostŭ comună pentru tóte cetăţile şi oraşele confederate cu Roma (45). Cultulŭ luĭ Jupiter Latiaris a fostŭ căḑutŭ cu devastarea Albeĭ Longeĭ, dar Tarquiniŭ, carele şĭ-aŭ basatŭ puterea pe ajutorulŭ dinastiilorŭ din Laţiu, a reinstituitŭ federaţiunea latină şi sĕrbătórea comună, sub forma, că Roma e capulŭ şi regele din Roma e antestătorulŭ federaţiunìĭ.

Feriae Latinae nu aŭ avutŭ ḑile stative, ci în totŭ anulŭ se concepeaŭ, adecă consuliĭ romanĭ intrândŭ în oficiŭ, puneaŭ terminulŭ ferielorŭ latine şi le publicaŭ în totŭ Laţiulŭ (46), şi timpulŭ lorŭ a fostŭ la începutŭ în Aprilie şi în Maiŭ, maĭ târḑiŭ s'a amânatŭ până în Augustŭ (47).

Intâia ḑi de sĕrbătóre s'a hotărîtŭ după o victoriă a luĭ Tarquiniŭ Priscu, asupra Etruscilorŭ în intervalulŭ de an. R. 138—176. A dóua ḑi s'a instituitŭ după alungarea Tarquinilorŭ din Roma în an. 245—247. A treia ḑi s'a întrodusŭ la an. R. 261. Cu unŭ anŭ maĭ înainte plebea romană a emigratŭ pe muntele sacru şi s'a restauratŭ concordia prin alegerea de Tribunus Plebis, iar la an. 261 consululŭ Sp. Cassiu a reînoitŭ federaţiunea cu Latiniĭ şi spre aducerea aminte de aceste dóuĕ fapte istorice s'a adausŭ a treia ḑi de sĕrbătóre. A patra ḑi s'a determinatŭ la an. R. 387 când s'a restituitŭ concordia între patricĭ şi plebeĭ (48).

Caracterulŭ predomnitorŭ alŭ ferielorŭ latine a fostŭ pacea şi bucuria comună, pentrucă contractele internaţionale se rennoiaŭ şi prin sacrificiulŭ, ospĕtarea şi rugăciunea comună a oraşelorŭ confederate,

(45) Schol. Bobicus in Cic. pro Planc. IX. 23. p. 236. initum ex imperato Fauni.

(46) Concipere ferias Latinas, a prefige terminulŭ, cincipere Latiar, a prefige sacrificiulŭ pentru Jupiter Latiaris. Festu p. 148. Cui sacrificium, quod, fit Palatuar dicitur. Aşa Janual.

(47) Fragmentele din Fasti aflate pe muntele Albanŭ. Marini Atti p. 129. Mommsen Ins. N. Nr. 6750. Preller p. 188.

(48) Dionis. III. 57. IV. 49. Florus I. 5. Liviŭ I. 49. Plutarch. Camill. 42. Mommsen Röm. Gesch. I. 429.

se întăriaŭ din noŭ cu solemnitate când nu era nicĭ răsboiŭ nicĭ luptă (49).

De regulă, consuliĭ aŭ datŭ sacrificiulŭ, dar une-orĭ s'a denumitŭ «dictator feriarum latinarum causa,» saŭ consululŭ absinte a fostŭ representatŭ prin Praefectus Urbis feriarum latinarum, și aŭ fostŭ de față încă și tribuniĭ și ediliĭ plebeĭ și alțĭ magistrațĭ din Roma, precum representanțiĭ și magistrațiĭ celorŭ-alalte cetățĭ și staturĭ confederate (50).

Centrulŭ religiosŭ alŭ sĕrbătoriĭ a fostŭ sacrificiulŭ și rugăciunile, apoĭ ospĕtarea de sacrificiŭ, luândŭ toțĭ representanțiĭ parte comună. S'a sacrificatŭ unŭ juncŭ (juvencus) de taurŭ albŭ, pe care încă nu a fostŭ pusŭ jugulŭ și juncĭ de aceștia se cresceaŭ în maĭ multe locurĭ, anume menițĭ de sacrificiŭ pentru Jupiter. Junculŭ se cumpĕra cu spesele comune ale popórelorŭ și după sacrificiŭ se tăia în atâtea părțĭ, câte popóre eraŭ representate și fiă-care membru de confederațiune avea datorința, ca să aducă încă mieĭ, cașŭ, lapte, turte saŭ alt-ceva (51).

După sacrificiŭ a urmatŭ ospĕtarea publică în formă de «Epulum Jovis» ce era unŭ prânḑŭ de înfrățire și de amóre și pe urmă alte solemnitățĭ poporale. Dacă se observa smintă în ceva, p. e. în sacrificiŭ, apoĭ acésta se făcea de noŭ și rennoirea să chiăma restaurațiune (52). Și până ce în Alba Longa pe munte saŭ în Roma s'a adusŭ sacrificiulŭ și ospĕtarea comună, acasă tóte cetățile și statele confederate încă serbaŭ feriele latine în asemenea modŭ.

La sĕrbătorĭ s'aŭ ținutŭ și ludĭ publicĭ, despre carĭ se îngrijeaŭ tribuniĭ și ediliĭ plebeĭ. Pe capitoliŭ a fostŭ cursŭ cu quadriga și

(49) Macrobiŭ I. 16. 16. Latinarum tempore, quo publice quondam induciae inter populum Romanum Latinosque firmatae sunt.

(50) Sub unŭ Tarquinŭ aŭ fostŭ representate 53 de cetățĭ și popóre. Pliniŭ H. N. III. 5. 9. le enumeră pe tóte și încheia: Ita ex antiquo Latio LIII populi interiere sine vestigiis. Dionis. VI. 95. VIII. 87.

(51) Varro L. L. VI. 25. Latinae feriae, a latinis populis, quibus ex Albano monte ex sacris carnem petere fuit jus cum romanis.

(52) Liviŭ V. 17. Plutarchŭ Camillŭ 4. Manhardt Handb. der Röm. Alt. IV. 476.

învingĕtorulŭ căpĕta să bea absintŭ spre semnulŭ sănĕtățiĭ și robustitățiĭ trupescĭ (53).

Ambilustrium.

Regele Serviu Tulliu a întrodusŭ prin legĭ fundamentale, că cetățenimea întrégă totŭ la 4 anĭ să se lustreze, adecă să se curețe, espieze prin o sânțire religiósă. Acésta era o instituțiune pentru scopulŭ răsboiuluĭ, fiindŭcă la Ambilustriu se destina fiă-căruia cetățénŭ în ce felŭ de armătură să servéscă patrieĭ. Cetățenimea se lustra prin regĭ, maĭ târḑiŭ prin consulĭ și dela an. R. 311 prin censorĭ, pe câmpulŭ luĭ Marte înaintea unuĭ altarŭ, ce se pomenesce și în legile luĭ Numa (54).

Ḑeitatea acesteĭ sĕrbătorĭ a fostŭ Mars (Quirinus) și sacrificiulŭ Suovetaurilia, îndatinatŭ întru venerarea luĭ. Maĭ înainte umblaŭ cu animalele de sacrificatŭ de treĭ orĭ împrejurulŭ cetățenimiĭ, carea stetea adunată în maĭ multe grupe, călărețiĭ împărțițĭ în turme, pedestrașiĭ în cohorțĭ și ceĭ ușorŭ armațĭ în centuriĭ, formândŭ garda națională (55).

A urmatŭ sacrificiulŭ în presența pontificeluĭ și s'a ḑisŭ rugăciune către ḑeĭ pentru îmmărirea și întărirea puteriĭ poporuluĭ și statuluĭ romanŭ, iar dela Scipio Africanŭ încóce pentru susținerea puteriĭ. Rugăciunea o recita unŭ secretarŭ de statŭ, din unŭ documentŭ și după elŭ o ḑicea diregătorulŭ ce presida, unulŭ din doĭ censorĭ, carele prin sórtă șĭ-a trasŭ acestŭ dreptŭ. Asemene se lustraŭ armata și coloniele (56).

(53) Dionis. IV. 95. Quintil. III. 15. parum hic liber mellis absinthii multum salubrior, quam dulcior. Plin. H. N. XXVII. 728. Ludiĭ aŭ fostŭ și gladiatorĭ, pentrucă autoriĭ creștinĭ învinovățescŭ pe Jupiter Latiaris, că la sĕrbătórea luĭ curge sânge. Hartung II. 19.

(54) Fest. p. 189. Liviŭ LX. 45. XXXV. 10. Preller 311. Hartung I. 198.

(55) Ambilustrium din ambio = umblu și lustrare a se curăți religiosŭ. Liv. I. 44. Varro R. R. II. 1. 10. Val. Max. IV. 10. Serviu in Aen. I. 287. Cic. Div. III. 8. Dionisiŭ IV. 22.

(56) Cato R. R. 141. Tacitŭ Hist. IV. 53. Cic. Div. I. 45. Preller p. 374. Hartung II. 160.

IN SEPTEMBRE ȘI OCTOMBRE.

Culesulŭ de viă.

Ḑeulŭ Liber numitŭ și Liber Pater, e ḑeulŭ glumeĭ și alŭ petreceriĭ voióse, în înțelesulŭ cum s'a cugetatŭ în vechime și *Libertas*, ca o femeiă mândră și avutŭ înḑestrată, dela carea purcede plinire mănósă și puterea și bine-cuvîntarea câmpurilorŭ și prin acésta a uneĭ vieţĭ fără de grijĭ. Acésta e icóna și a ḑeilorŭ Liber cu Libera.

Culesulŭ de viă a fostŭ privitŭ maĭ alesŭ de o libertate nerestrînsă pentru de a vorbi și a gusta din bine-cuvîntarea nóuă a natureĭ, adecă din vinulŭ noŭ (57) și culesulŭ de viă a fostŭ sĕrbătórea de frunte a ḑeilorŭ Liber și Libera, și peste tótă Italia s'a ținutŭ cu mare bucuriă și cu desmerdare și pentru acésta a întreruptŭ chiar și în Roma afacerile statuluĭ și județelorŭ, má chiar și senatulŭ a ținutŭ în Sept. și Oct. feriĭ pentru culesulŭ de viă (58), ce la țéră s'a lungitŭ și până la o lună între petrecerĭ multe și datine vechĭ, îmbrăcându-se și în totŭ felulŭ de măscĭ.

De sacrificiŭ se aducea luĭ Liber, blide pline, turte și unŭ berbece a căruĭ mațe grase se frigeaŭ în frigare (59), apoĭ i se sacrifica și mustŭ, pentru viă, vase și chiar vinŭ (60), tóte vasele, presa

(57) Paulŭ p. 115. Liber repertor vini ideo sic appellatur, quod vini nimio usi omnia libere loquantur. Ael. Lampr. Heliog. 11. Vere liberam vendimiam esse, quam sic celebrarent. Seneca de tranq. an. 15. sed quia liberat servitio curarum animum. Preller p. 441.

(58) Sveton in Oclav. 35. Feriale Capuanum pune 15 Oct. sĕrbătórea anumită și ținută la lacụlŭ Acherusiu lângă Cumae. Liber e identicŭ cu Bachŭ și datinele dela culesŭ în Italia se credŭ a purcede din Grecia saŭ amestecate cu grecescĭ. Virg. Georg. II. 380 etc. Bá Liber cu Libera se identifica cu Dionisiŭ și Persephone la Grecĭ. Preller p. 432—445.

(59) Virg. Georg. II. 393. Bacho dicemus honorem carminibus patriis, lancesque et liba feremus, et ductus eorum stabit sacer hircus ad aram, pinguaque exta etc.

(60) Paulŭ p. 319. Sacrima appellabant mustum, quod Libera sacrificabant pro vineis et vasis, et ipso vino conservandis.

și mustulŭ se sânțiaŭ prin sacrificie proprie și oferinde, așa la presuirea și prepararea vinuluĭ (61), și se cântaŭ versurĭ.

In timpulŭ culesuluĭ Phalus saŭ fascinum, cum s'a numitŭ în Italia la sate, se purta pe carŭ cu solemnitate religiósă din satŭ în satŭ, căcĭ acela era simbolulŭ luĭ Liber cașideŭ de generare bărbătéscă (62).

Sĕrbătórea culesuluĭ s'a susținutŭ și în timpulŭ creștinismuluĭ, pentrucă era în legătură cu petrecerĭ multe.

IN OCTOMBRE PÂNĂ LA FEBRUARIE.

Bachanalia.

Culturĭ mitice și fanatice de origine străină pătrunseră prin Italia și Roma de loviră urîtŭ religiunea romană de statŭ. In timpulŭ maĭ vechiŭ puterea statuluĭ opria astŭ-feliŭ de culturĭ superstițióse, dar maĭ târḑiŭ chiar și beliduciĭ și împĕrațiĭ introduseră culturĭ străine, carĭ aŭ slăbitŭ imperiulŭ romanŭ.

In răsboiul cu Veji, an. R. 327 ant. Cr. 427, a venitŭ invasiune de profețiĭ și de culturĭ străine, și atuncĭ senatulŭ a decisŭ, că nu se potŭ venera decâtŭ ḑeiĭ naționalĭ romanĭ, și nu póte fi altŭ ritŭ, decâtŭ celŭ vechiŭ, și acéstă decisiune s'a repețitŭ adeseorĭ (63).

Așa cultŭ străinŭ a fostŭ și alŭ luĭ Bachus, după ritulŭ gecescŭ, căcĭ Bachus nu e altulŭ decâtŭ Bakhos predicatulŭ luĭ Dionysos, carele în multe e identicŭ cu Liber Pater alŭ Romanilorŭ (64) și

(61) Varro la Non. Marc. p. 59. homines rusticos in vindemia incondita cantare, sarcinatrices in machines. Paulŭ p. 349. Suffimenta dicebant quae faciebant ex faba milioque molito mulso sparso. Ea diis eo tempore dabantur, quo uvae calcatae prelo premebantur.

(62) Dela fascimum se numescŭ versurile fescenine ce se cântaŭ la culesŭ și la nuntă, pline de glume și satire. Preller p. 407. 444. Hartung II. 135.

(63) Liviŭ XXXIX. 16. 8. Quoties hoc patrum maiorumque aetate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? vaticinos libros conquirerent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi praeter quam more Romano abolerent?

(64) Horat. Flac. L. I. Od. XVIII. Quis non te potius Bache Pater. Îlŭ numesce Liber in L. II. od. 12. 22. Od. 16. 7. Od. 19. 7. Preller Gr. Myth. I. 523, predicalulŭ Bakhos, Bakhe bakhos.

cultulŭ luĭ Bachus a venitŭ preste Italia și Roma, ca o sistemă nóuă de religiune, ce a lovitŭ și moralitatea familiară și cea publică. Forma a fostŭ a misterielorŭ grecescĭ, dar nu a celorŭ simple și curate, recunoscute și în Grecia, precum eraŭ Eleusinele attice în onórea luĭ, ci în forma uneĭ superstițiunĭ fanatice și nemorale, precum se afla și în Atena pe timpulŭ răsboiuluĭ peloponesŭ, și acéstă formă, cași religiune secretă a străbătutŭ în Italia maĭ alesŭ în părțile grecisate și în Etruria, apoĭ în Roma.

Afară de cultulŭ luĭ Bachus, cași ḑeŭ de viĭ și de culesŭ (cum e Liber Pater) s'a formatŭ altulŭ mistericŭ și fanaticŭ, în care s'a veneratŭ elŭ cași feciorulŭ Semeleĭ, unŭ simbolŭ alŭ vieţeĭ natureĭ, carea periodice acușĭ se veștejesce, acușĭ reînviă.

Sĕrbătorile în onórea luĭ s'aŭ numitŭ în genere Bachanalia la Romanĭ, și serviciulŭ divinŭ secretŭ s'a ţinutŭ maĭ alesŭ nóptea și prin muierĭ, în iritațiunea cea maĭ mare sensuală, cu tótă publicitatea, până ce statulŭ a trebuitŭ pentru scandalele marĭ, ca să pășéscă în contra Bachanalielorŭ la an. 186. ant. Cr. (65). Bachanalia întru începutŭ s'aŭ ţinutŭ da treĭ orĭ pe anŭ, *tómna*, la culesŭ, ca să se mulțuméscă ḑeuluĭ de vinŭ, *iarna*, cu întristare pentru adormirea puteriĭ vieţeĭ, sub nume specialŭ de *brumalia* și *primă-vara*, cu bucuriă, pentru reînvierea puteriĭ luĭ (66), iară maĭ târḑiŭ s'aŭ ţinutŭ de cincĭ orĭ în tótă luna.

Inceputulŭ cultuluĭ la Romanĭ nu a fostŭ așa spurcatŭ, pentrucă

(65) Liv. XXIX. 15. 6. Bachanalia tota iam pridem Italia et nunc per urbem etiam multis locis esse non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui perronant tota urbe, certum habeo. Preller p. 716.

(66) Bachanalia la Grecĭ Dionysia, cu nume generalŭ. In specie : Dionisiele attice saŭ micĭ, saŭ tierene s'aŭ ţinutŭ după culesulŭ de viă în Grecia catra, și în Decembre. Sĕrbătórea trieretică și liknita, după cognumele luĭ Dionysos ca pruncŭ noŭ născutŭ și în légănŭ, în ḑiua cea maĭ mică a anuluĭ și când cresce lumina, credêndu-se că în totŭ anulŭ se nasce de noŭ, și acéstă sĕrbătóre e identică cu Brumalia la Romanĭ, ca unŭ simbolŭ a reînoiriĭ anuale, a noŭ născutuluĭ pruncŭ. Lenäele, încheiarea culesuluĭ în Ianuariŭ. Antestăria cu inceputulŭ răsăririĭ florilorŭ. Preller, Gr. M. I. 538. 542. Vollmer Myth. aller Nationen p. 442.

se primiaŭ numaĭ muierĭ, după ce saŭ reținutŭ 10 ḑile dela bărbațĭ și neîncetatŭ s'aŭ spălatŭ; primirea a fostŭ numaĭ ḑiua, și în ḑi de sĕrbătóre și matrónele eraŭ preotesele cultuluĭ, dar către capĕtŭ s'aŭ primitŭ și bărbațĭ, sânțirile s'aŭ ținutŭ nóptea, și de cincĭ orĭ pe lună, în legătură cu ospĕtărĭ.

Cultulŭ acestŭ orgiasticŭ a fostŭ acoperămîntulŭ desfrânărilorŭ nemorale, și celŭ ce nu vrea a se întroduce în cultŭ, îlŭ răpiaŭ în mijloculŭ uneĭ musice fantastice și unuĭ sgomotŭ și îlŭ duceaŭ la orgiasmŭ. Muierile umblaŭ nóptea în îmbrăcămîntulŭ Menadelorŭ, Bachantinelorŭ, adecă a ḑînelorŭ ce se țînŭ de suita luĭ Bachŭ cu pĕrulŭ despletitŭ și cu făcliĭ aprinse pe țermiĭ Tibruluĭ, iară bărbațiĭ depravațĭ săriaŭ și danțaŭ. Pĕcatulŭ nicĭ-odată e maĭ spurcatŭ și maĭ grozavŭ decâtŭ când e sub masca religiuniĭ și sânțiriĭ.

Acestŭ cultŭ a influințatŭ, deși junĭ și fete din familiele cele maĭ oneste în Roma se întroduceaŭ în cultŭ fără scirea părințilorŭ, și după tinerĭ era vênatŭ formalŭ. ca să-ĭ înșele și ducă acolo. P. Aebutiŭ, unŭ june din familiă onestă, ajungêndŭ în astŭ-felŭ de societate stricată, și apoĭ spuindu-le tóte mameĭ și mătușeĭ, acestea arătară puteriĭ statuluĭ, care făcêndŭ investigațiune, la an. 186 ant. Cr., aflară peste 7000 de persóne maĭ multŭ femeĭ întroduse în cultŭ. Roma, supĕrată pentru demoralisarea publică, pe aceia carĭ s'aŭ întrodusŭ în cultŭ numaĭ din credință în ḑeitate, i-a închisŭ, iară pe ceĭ maĭ mulțĭ, carĭ aŭ luatŭ parte la desfrânărĭ, i-a ucisŭ! In acestŭ anŭ s'a adusŭ senatu-consultŭ, adecă legea, că Bachanalia s'a ștersŭ pentru totŭ-d'auna din Roma și Italia, și s'a iertatŭ numaĭ altarele vechĭ carĭ s'aŭ redicatŭ luĭ Băchu ca ḑeŭ de viĭ și de culesŭ (67).

Dar și cultulŭ către altarele vechĭ s'a iertatŭ sub condițiune, ca să se facă arătare pretoreluĭ, și senatulŭ să întărêscă, maĭ departe

(67) Varro la Non. Marc. p. 112. Confluit mulierum tota Roma, quae noctu fieri initia solita etiam nunc finea fax indicat. Mommsen Inscr. N. 2477. Libero Patri sacerdotes Orgiophantae. Senatu Consultŭ: Ut omnia Bachanalia Romae primum deinde per totam Italiam diruerunt extra, quam si qua ibi, vetusta ara aut signum consecratum est. Preller p. 718.

ca numaĭ doĭ bărbaţĭ şi treĭ femeĭ potŭ de-odată lua parte la serviciulŭ divinŭ, şi în fine, preoţiĭ de cultŭ aŭ fostŭ opriţĭ. Lupta senatuluĭ a ţinutŭ până la an. 181 ant. Cr. pentru nimicirea Bachanalielorŭ, în prejurulŭ Tarentuluĭ şi Apulieĭ, şi astŭ-felŭ a trebuitŭ să se apere religiunea naţională.

Fiindŭ însă poporulŭ fanatisatŭ pentru culturĭ străine, şi prin aceste ajungêndŭ de a fi unéltă bună pentru stăpâniĭ sĕĭ, aceştia aŭ întrebuinţatŭ chiarŭ pĕcatele în contra religiuniĭ naţionale de statŭ ca cu culturĭ străine să îmbete pe poporŭ şi să-lŭ supună; din acestŭ motivŭ, beliduciĭ şi împĕraţiĭ îşĭ luaŭ de idealŭ pe Bachŭ dela Indĭ, caşi învingătorŭ şi debelatorŭ de lume; Iuliŭ Cesare a adusŭ unŭ cultŭ noŭ de a luĭ Bachŭ din Armenia, Antoniŭ s'a pusŭ în rola luĭ Bachŭ triumfătorulŭ, Septimŭ Severŭ a fundatŭ în Roma unŭ templu pentru Bachŭ (68).

IN DECEMBRE.

Brumalia.

In onórea luĭ Bachŭ identicŭ cu Liber Pater la Romanĭ s'a ţinutŭ în decursulŭ luĭ Decembre o sĕrbătóre numită Brumalia, şi fiindŭ o parte din Bachanalia, s'a serbatŭ cu desfrânărĭ şi excese. Când s'a opritŭ Bachanalia, a încetatŭ şi Brumalia, şi a începutŭ a se restitui cultulŭ luĭ Liber Pater, în curăţenia şi nevinovăţia sa originală, ca a unuĭ ḑeŭ de culesŭ, de vinŭ şi de petrecere şi în loculŭ Bachanalielorŭ aŭ reîntratŭ Liberalia.

Dies Brumalis (ḑiua brumală) în decursulŭ luneĭ luĭ Decembre a fostŭ sĕrbătóre specială, şi la Romanĭ a însemnatŭ ḑiua cea maĭ scurtă în anŭ, adecă solstiţiulŭ de iarnă, carele până la Iuliŭ Cesare,

(68) Virg. Ecl. V. 29. Daphnis et Armenias curru subiungere tigres instituit. Daphnis thiasos inducere Bachi. Servius : Hoc aperte ad Caesarem pertinet, quem constat primum sacra Liberi Patris transtulisse Romam. Dio Cas. LXXVI, 16, Val. Max. III. 6. 6. Pliniŭ H. N. VIII. 2. 2. Preller p. 719.

s'a credutŭ a fi în 25 Dec. și de atuncĭ s'a stabilitŭ astronomice pe 21 Dec (69).

IN DECEMBRE.

Compitalia.

După larii familiarĭ saŭ domesticĭ (vedĭ Laralia) aŭ fostŭ de însemnătate și Lares Compitales, cariĭ s'aŭ privitŭ și de larĭ publicĭ. Acești larĭ compitalĭ aŭ domnitŭ peste compita adecă drumurile crucișe saŭ punctele pe unde trecŭ maĭ multe drumurĭ și peste partea de orașŭ saŭ de satŭ ce s'a ținutŭ de compita cași unŭ suburbiŭ. Compita sunt și edificiĭ cu transene și capele, rădicate pe punctele cu căĭ crucișe. Toțĭ veciniĭ aveaŭ datina de a se aduna la unŭ compitŭ, ca acì să se sfătuiască pentru cause comune de ale aceluĭ suburbiŭ, și acì să țină petrecerile de sĕrbătorĭ (70).

Lariĭ compitalĭ, la compite aveaŭ capelele lorŭ, cași nisce sacrarie a locuitorilorŭ, a vecinilorŭ ce se țineaŭ de drumurile crucișe, și pentru acésta aceștĭ larĭ sunt totŭ-dea-una și larĭ drumarĭ (viales); eĭ sunt frațĭ și sunt prunciĭ luĭ Mercuriŭ cu Lara (71).

Cultulŭ compitalilorŭ l'a introdusŭ regele Serviu Tulliu, unŭ fiŭ alŭ Larilorŭ. Elŭ a împărțitŭ Roma în vicurĭ (vicus formă de suburbiŭ) și a fundatŭ larilorŭ o capelă pentru toțĭ veciniĭ (din vicus), adecă ceĭ ce s'aŭ ținutŭ de unŭ vicus, zidită pe compitulŭ celŭ

(69) Bruma a însemnatŭ a) ḍiua cea maĭ scurtă în anŭ, b) iarna. Dict. Lat. de M. L. Kreuszler. Dionysos a avutŭ unŭ predicatŭ și Bromios, celŭ-ce face larma. Preller Gr. Myth, I. 523. Dict. Grec. Rost p. 208. dar Brumalis nu purcede de aci. Dies Brumalis concade cu Bachu trиericu și lihnitu la Grecĭ. Vedĭ Bachanalia nota 66.

(70) Ubi plures viae competunt, Varro la Non. Marc. p. 94. iară cu înțelesŭ de edificiŭ : compitum refecerunt, Gruter p. 107. 1. compitum a solo pecunia sua fecerunt. Mommsen In. N. nr. 1504. Preller p. 492.

(71) Varro L.L. 25. Compitalia dies atributus Laribus, ut alibi; ideo ubi viae competunt tum in compitis sacrificatur. Ovid F. II. 613. fitque gravis, geminosque paris qui compita servant et vigilant nostra semper in Urbe lares.

maĭ de aprópe, și a întrodusŭ sĕrbătórea compitalia în onórea larilorŭ compitalĭ.

La compitalia s'a datŭ unŭ sacrificiŭ comunŭ; fie-care casă ce s'a ţinutŭ de acelŭ vicŭ și de capela comună, și-a adusŭ turta sa. Sclaviĭ ajutaŭ acelora, carĭ aduceaŭ sacrificiulŭ, cașĭ când lariĭ ar iubi maĭ multŭ pe sclavĭ. Acéstă datină se vede a purcede din timpulŭ maĭ vechiŭ și fericitŭ, când sclaviĭ steteaŭ, maĭ aprópe de familiă, lucraŭ la olaltă câmpulŭ, și ţineaŭ cu stăpâniĭ la olaltă sĕrbătorile agronomice; iară uniĭ credŭ că datina purcede de la S. Tulliu fiulŭ sclaveĭ, regele celŭ bunŭ și amiculŭ omenimiĭ, carele în instituţiunile sale s'a înduratŭ spre sclavĭ.

Ḑilele compitalielorŭ ce se ţineaŭ în Decembre, nu eraŭ stative ci se concepeaŭ adecă se determinaŭ în fie-care anŭ, și de regulă se ţineaŭ între saturnalia, saŭ după acésta, adecă între 17—24 Decembre (72).

Datinele de la Compitalia cuprindŭ în sine așa ceva, ce se referéză la *sacrificiulŭ de ómenĭ.* Poporulŭ punea nóptea Larilorŭ nisce obiecte anume: ghieme (pilae) și păpușĭ (maniae) de lână, anume le spînzuraŭ la compite saŭ pe porţile și ușile caseĭ; iară în casă sacrificaŭ larilorŭ capete de macŭ saŭ de aiŭ, și de totŭ-felulŭ atâte câţĭ membri eraŭ în familiă, capŭ pentru capŭ. Acéstă datină se aduce în referinţă cu acea tradiţiune, că Tarquiniŭ celŭ rĕŭ, a sacrificatŭ Larilorŭ și ManieĬ, mameĭ lorŭ pe acestŭ timpŭ, copiĭ, iară Brutŭ celŭ bunŭ a opritŭ sacrificarea de copiĭ, și a introdusŭ datina de a da ghieme și cele-lalte (73). Prin aceste la compitalia se alătură și idea despre ceĭ morţĭ, în a cărorŭ memoriă pe drumurile crucișe se sacrifica și porcŭ și altele îndatinate la morţĭ (74).

(72) Gell. in Noct. Att. a susţinutŭ formula publicăriĭ: Die nono, populo romano Quiritibus compitalia erunt. Quando concepta fuerunt, nefas.

(73) Varro la Non. Marc. p. 538. suspendunt Laribus manias, molles, pilas reticula ac strophia.

(74) Propert. IV. 1. 23. parva saginati lustrabant compita porci. Charis I. 13. Compitalia, id est ubi eos qui peregre moriuntur colunt, parentarium dicitur. Parentarium = pomana.

Afară de datina acésta, Compitalia eraŭ o sĕrbătóre de bucuriă și petrecere, adunându-se și ospĕtându-se mulțĭ (75) și se țineaŭ ludi compitalicĭ pe compita, unde era viéța publică a viculuĭ (76).

Fiindŭ-că democrația abusa de adunările compitelorŭ, Augustŭ împĕratulŭ a întrodusŭ în vicurĭ și compite ordine polițială, și denumindŭ «vicorum magistri» pe aceștia i-a pusŭ de capĭ rĕspundĕtorĭ aĭ vicurilorŭ. Prin acésta și compitalia și ludiĭ compitalicĭ s'aŭ regulatŭ, iară între venerarea larilorŭ compitalĭ s'a demandatŭ ca lariĭ să se încunune și magistrațiĭ să pórte grijă de sĕrbătórea lorŭ (77).

IN TÓTE IDURILE.

Sacra Idulia.

Idea dreptuluĭ și a credințeĭ (fides) s'a cultivatŭ prin institutulŭ preoților fețialĭ, ce eraŭ în legătură cu cultulŭ luĭ Diespiter (Dius Fidius). T. Tatiu și Numa aŭ sânțitŭ Regia și Arx (o culme) capitolina, cu prevalința cultuluĭ luĭ Diespiter, tata lumineĭ cerescĭ.

In Regia și în Arx s'a sacrificatŭ la Calende, None și Idurĭ. Luĭ Diespiter s'a sacrificatŭ la Idurĭ, adecă în mijloculŭ luneĭ de 12 orĭ pe anŭ; sacrificiele s'aŭ numitŭ «sacra Idulia» și aŭ statŭ câte din o óie numită «Idulis ovis» sacrificată de flamen dialis, și după aceea s'a ținutŭ procesiune de espiare de la Regia peste via sacra până la Arx Capitolina (78).

(75) Ammianu M. XXVIII. 4. 29. videre licet per fera et compita et plateas et conventicula circulos multos collectos.

(76) Horat. Ep. I. 1. 49. Quis circum pagos et circum compita pugnat, magna coronari contemnat Olympia? Virg. Georg. II. 382. Et veteres ineunt proscenia ludi praemiaque ingeniis pagos et compita circum. Referință la ludi scenicĭ.

(77) Sveton in Octav. 31. Horat. Sat. II. 3. 281. Preller 492--495. Hartung I. 61.

(78) Paulŭ p. 104. Idulis ovis dicebatur, quae omnibus Idibus Iovi mactabatur. Varro L.L. V. 47. quae sacra quotquot mensibus feruntur in Arcem. Fest. p. 290. Sacram Viam, quod eò itinere utantur sacerdotes idulium sacrorum conficiendorum causa. Ovid. F. I. 55, Vindicatu Avronias Junonis cura kalendas, Idibus alba Iovi grandior agna cadit. Preller p. 179.

Sĕrbĕtorĭ împĕrătescĭ.

Jupiter cu predicatulŭ Capitolinus a fostŭ representantele celŭ maĭ înaltŭ alŭ majestățiĭ și suveranitățiĭ poporuluĭ și statuluĭ romanŭ. In periodulŭ împĕrațilorŭ romanĭ, împĕratulŭ, cași capulŭ statuluĭ romanŭ, a ajunsŭ de a fi veneratŭ acì pe capitoliŭ, și astŭ-felŭ cele religióse aŭ începutŭ de a se amesteca cu cele politice, în religiunea de statŭ.

Pentru împĕratulŭ, afară de 3 Ianuariŭ la Vota, s'aŭ făcutŭ sacrificiĭ și rugăciunĭ pe capitoliŭ, la ḑiua nasceriĭ, la ḑiua intrăriĭ în imperiŭ, și la alte ocasiunĭ; Arareorĭ .de voiă bună și din inimă; ci din mandate aspre (79).

Vestibululŭ templuluĭ luĭ Jupiter capitolinŭ s'a umplutŭ de statuele împĕrațilorŭ și Domițianŭ a demandatŭ că numaĭ statue de aurŭ și de argintŭ să se pună în vestibulŭ, iară Traianŭ a iertatŭ și de aramă, și a restauratŭ cultulŭ luĭ Jupiter capitolinŭ cași ḑeŭ de imperiŭ. In acestŭ modŭ și Aureliŭ și Deoclețianŭ a creḑutŭ de a puté susține religiunea de statŭ romană păgână, ce era în decadință, parte în contra culturilorŭ străine cu demoralisărĭ, parte în contra progresuluĭ creștinismuluĭ (80).

(79) Sveton. in Octav. 59. Calig. 5. Tiber 53. Pliniŭ Panegir. 53. Flaviu Vopiscu Prob. 12. Preller p. 213.

(80) A. Vogel, Der Kaiser Deocletian. Gotha 1857, p. 23. Eckhel D. N. VIII p. 49. Preller. p. 214.

IN GENERE

Ludii.

Culturile ḑeităţiloră aşa la Grecĭ, precum la Romanĭ, eraŭ în legătură cu *ludiĭ* (jocurile) *publicĭ* caşi o parte esenţială a religiuniĭ romane de statŭ. Ludiĭ aŭ fostŭ *votivĭ*, dacă s'aŭ votatŭ numaĭ pentru atare ócasiune, şi aŭ fostŭ *stati* saŭ *annui* (stătătorĭ saŭ anualĭ) saŭ *ordinarĭ*, daca s'aŭ votatŭ, ca în fie-care anŭ să se repetéscă, şi în casulŭ acesta s'aŭ însemnatŭ şi în calendarŭ ḑilele ludilorŭ.

Ludiĭ publicĭ s'aŭ votatŭ, când era p. e. ciuma, ca să se molcoméscă mânia ḑeilorŭ, saŭ când era periclu pentru statŭ şi se începea răsboiulŭ, ca ḑeiĭ să ajute Romanilorŭ, şi după învingere se ţineaŭ ca semnŭ de mulţumită. Aceste voturĭ s'aŭ făcutŭ în 1 Ianuariŭ prin consuliĭ aleşĭ şi s'aŭ publicatŭ prin Pontificele Maximŭ, după formule anumite spre binele ţēreĭ (pro salute reipublicae); iară dela Iuliŭ Cesare încóce s'aŭ făcutŭ voturĭ şi spre binele domnitoruluĭ (pro salute principis) în 3 Ianuariŭ. Când s'a făcutŭ votulŭ în Roma, prin consuliĭ saŭ maĭ mariĭ statuluĭ, saŭ în câmpulŭ de bătaiă prin beliduce, — baniĭ de lipsă pentru ţinerea ludilorŭ se dedeaŭ din tesaurariatulŭ statuluĭ, saŭ din prada dela inimicĭ.

Ludiĭ publicĭ, s'aŭ împărţitŭ în genere în :

A. Circensi, carĭ aŭ statŭ din cursŭ cu carăle şi cu caiĭ, precum din luptă gimnică în circŭ, de unde se şi numescŭ circensĭ, şi s'aŭ ţinutŭ încă pe timpulŭ regilorŭ.

B. Scenici, carĭ aŭ fostŭ representaţiunĭ teatrale de maĭ multe felurĭ, şi s'aŭ ţinutŭ în teatru. Când s'aŭ ţinutŭ circensĭ şi scenicĭ, s'aŭ începutŭ cu scenicĭ.

C. Gladiatorii, carĭ aŭ statŭ din lupta cu spada (gladius), la începutŭ datĭ numaĭ din partea privaţilorŭ, maĭ târḑiŭ introduşĭ prin statŭ între ceĭ publicĭ, şi s'aŭ ţinutŭ în amfiteatru.

D. Gimnici şi Musici, aceia pentru de a-şĭ arĕta virtutea bărbătéscă adecă tăria, aceştia de a arĕta perfecţiunea în musică. Sunt introduşĭ de Augustŭ după moda grécă pentru învingerea dela Aktium, şi s'aŭ ţinutŭ în circŭ.

E. Amfiteatrali, carĭ aŭ fostŭ o luptă cu animale sălbatece, şi s'aŭ ţinutŭ în amfiteatru.

F. Naumachia, unŭ răsboiŭ cu luntrile pe apă saŭ în amfiteatru straformatŭ spre acestŭ scopŭ, saŭ pe apă liberă.

Cu aranjarea ludilorŭ în timpulŭ republiciĭ aŭ fostŭ însărcinaţĭ consuliĭ, iară dela an. 794 ant. Cr. aŭ fostŭ Aediliĭ, sub presidiulŭ magistraţilorŭ maĭ înalţĭ. Augustŭ i-a încredinţatŭ pretorilorŭ urbanĭ şi în ajutorulŭ acestora s'aŭ denumitŭ Consules şi questores ludorum. Ba şi împĕraţiĭ înşişĭ s'aŭ îngrijitŭ de ludiĭ publicĭ cu spese marĭ, şi pentru ţinerea lorŭ s'aŭ instituitŭ la curte diregătoria de «curator ludorum».

Poporuluĭ i-a plăcutŭ ludiĭ publicĭ şi i-a poftitŭ adeseorĭ; de altă parte împĕraţiĭ aŭ aflatŭ, că sunt bunĭ şi de o instituţiune politică, pentru-că ocupaŭ poporulŭ cu ludĭ şi îlŭ retrăgeaŭ dela fapte politice. Statulŭ nu maĭ joia cu spesele marĭ pentru ludĭ, şi din acéstă causă spesaŭ îngrijitoriĭ, dar aveaŭ dreptulŭ să céră taxă de intrare dela poporŭ saŭ persóne private, căpĕtaŭ concesiune să dee ludĭ (editores ludi) pentru taxa de intrare (1).

A. Ludi Circenses.

Ludiĭ de circŭ s'aŭ începutŭ cu *sacrificiŭ* pentru Jupiter; la ludiĭ sacri pentru Jupiter a fostŭ şi *ospĕtare sacrificială* (veḑĭ Epulum Jovis) pentru care la an. 196, s'aŭ instituitŭ triumviriĭ maĭ târḑiŭ septemviriĭ epulones. Alŭ treilea actŭ a fostŭ *pompa*, adecă procesiunea solemnă dela Capitoliŭ la circulŭ Maximŭ, carele avea posi-

(1) W. Koner, Das Leben der Römer p. 676.

ţiunea ca ḑeiĭ capitoliniĭ să privéscă de susŭ în circŭ, la ludiĭ circensĭ caşi actulŭ alŭ patrule. Descrierea pompeĭ şi circensilorŭ urméză aci.

Procesiunea pleca din Capitoliŭ peste forŭ, Velabru, forulŭ boariŭ la circulŭ maĭ mare, şi se forma în onórea ḑeilorŭ capitolinĭ, caşi când ar petrece pe acestia în circŭ. In frunte mergeaŭ pruncii patricilorŭ pe caĭ şi pe josŭ, în şirŭ şi în clase, şi eĭ representaŭ flórea şi tăria sucrescinţiĭ junimiĭ romane; ceia-lalţĭ călăreţĭ, apoĭ carăle cu 2 şi 4 caĭ alăturea (biga, quadriga), mânate de cociariŭ (auriga, saŭ agitătorŭ). Acuma urmaŭ pumnătoriĭ, luptătoriĭ şi gladiatoriĭ, numiţĭ luptătorĭ de luptă uşóră şi grea, îmbrăcaţĭ în tunică şi încinşĭ cu brăcirĭ. După aceştia păşaŭ Săltătoriĭ (Ludiones) (2) în treĭ clase, ceĭ crescuţĭ, ceĭ îmbărbiţĭ şi pruncii, şi de aceştia se ţineaŭ şi musicanţiĭ cu flaute (fluere) şi cu cithare. Săltătoriĭ eraŭ îmbrăcaţĭ în vestminte violete, cu brâne de metalŭ şi spade late, cu lăncĭ scurte, iară bărbaţiĭ aveaŭ coifurĭ cu chituşe de pene pe capŭ, şi îmbrăcămîntulŭ corespundea salturilorŭ belicóse, şi fie-care clasă avea pre săltătorulŭ sĕŭ. Săltătorilorŭ le urma trupa glumitorilorŭ, comedianţilorŭ ca nisce silvanĭ, faunĭ, satirĭ şi schimosiţĭ în totŭ modulŭ, măimuţaŭ pe săltătorĭ în figurĭ de batjocură, şi pe urmă venia corulŭ mare de musică.

A dóua parte a pompeĭ a fostŭ procesiunea de sacrificiŭ, adecă preoţimea cu cele sacre, şi anume: purtătoriĭ vaselorŭ de afumare, afumândŭ neîncetatŭ pe drumŭ, purtătoriĭ vaselorŭ de aurŭ şi de argintŭ sânţite pentru cultulŭ divinŭ, purtătoriĭ icónelorŭ (idolilorŭ) ḑeilorŭ; fie-carea icónă era urmată de colegiulŭ preoţescŭ alŭ ḑeuluĭ, şi purtătoriĭ emblemelorŭ şi simbólelorŭ sacre, asemenea cu preoţiĭ ḑeuluĭ. Icónele se purtaŭ în *fercula* (paturĭ, scaune) pe umerĭ (3); iară emblemele şi simbólele p. e. fulgerulŭ luĭ Jupiter etc. se purtaŭ în *tensae*, ce eraŭ cară scumpe, înzestrate cu argintŭ şi osŭ de

(2) Jucătorĭ, Tänzer. Fest p. 29. Dionys. II. 71. Non. Marc. p. 530.

(3) Fercula sunt pulpita, in quibus deorum simulacra reponebantur, huiusmodi simulacra deorum ferebantur. Cic. de Off. I. 36. 131. Hartung. I. 168.

elefantŭ, și închise cu perdele să nu vadă nimene înlăuntru (4). Acéstă parte de procesiune se considera de suita ḑeitățilorŭ capitoline, și celealalte ḑeitățĭ se consideraŭ de petrecĕtórele celorŭ cerescĭ.

A treia parte a pompeĭ a fostŭ procesiunea de statŭ, începêndŭ cu icóna domnitoruluĭ. Când ferculele și tensele se scoteaŭ din sacrariele lorŭ, trebuiaŭ să vină și tóte demnitățile de religiune și de statŭ, și adeseorĭ și domnitorulŭ în vestmîntŭ de triumfătorŭ. Diregătorulŭ însărcinatŭ cu aranjarea circensilorŭ, în tunică palmată și în togă purpureă stândŭ în carŭ, ținea sceptrulŭ cu vulturulŭ din osŭ de elefantŭ, și altŭ diregătorŭ ținea o cunună de aurŭ cu petre scumpe. Carulŭ era încungiuratŭ de junĭ în vestminte albe, și apoĭ urmaŭ ostașiĭ statuluĭ, adeseorĭ maĭ multe miĭ de ómenĭ.

Procesiunea întrégă intrândŭ prin pórta principală în circŭ, publiculŭ o primia stândŭ și bătêndŭ în palme între strigărĭ de bucuriă, iară procesiunea trecea peste meta din urmă, și apoĭ stetea la sacrariulŭ uneĭ ḑeitățĭ, anume aceleĭ pentru carea era sĕrbătórea și ludiĭ circensĭ, p. e. la sacrariulŭ luĭ Consus când a fostŭ Consualia,—la alŭ Magneĭ Mater când a fostŭ ludi megalenses etc., și acì preoțiĭ și magistrațiĭ aduceaŭ sacrificiŭ, și pe urmă se începeaŭ ludiĭ circensĭ.

Circurĭ aŭ fostŭ maĭ multe și celŭ maĭ mare s'a numitŭ Circus Maximus, edificatŭ de regele Tarquiniŭ Priscŭ între munțiĭ Palatinŭ și Aventinŭ, și s'a immăritŭ și înzestratŭ de maĭ mulțĭ împĕrațĭ. Acestŭ circŭ a fostŭ cu maĭ multe caturĭ adecă contignațiunĭ (moeniana) și de 21,000 de urme de lungŭ, 400 de latŭ, și într'unŭ timpŭ cu 480,000 de locurĭ de șeḑutŭ. Alŭ doilea circŭ a fostŭ alŭ luĭ Flaminiŭ, pe praturile flaminie, alŭ treilea alŭ luĭ Caligula în grădina Agripineĭ, și altulŭ alŭ luĭ Nerone. De ludiĭ circensĭ s'aŭ ținutŭ :

a) Cursulŭ cu carăle, care a fostŭ cu dóue roțĭ și ușóre. Cărăușulŭ a avutŭ tunică scurtă și curea legată strînsŭ pe trupŭ, pi-

(4) Tensa, vehiculum argenteum, quo exuviae deorum ludis circensibus in circum ad pulvinar vehebantur. Fest. p. 155. Dionys. Hal. VII. 72. Svet. in Vesp. 5. Grat. Faliscu 534.

ciórele și mânile îmbrăcate în tricoŭ, și cuțitŭ la sine ca în casŭ de lipsă să taie funile de pe caĭ. Cursulŭ a fostŭ de regulă cu 2—4 caĭ, și arareorĭ cu 7; de o-dată cureaŭ patru cară, și care ajungea maĭ curêndŭ la meta, era învingĕtorŭ. O încungiurare s'a numitŭ curiculŭ, și a ținutŭ 25 de minute, 7 încunjurărĭ se chema missus, și încâtŭ se făceaŭ câte 10—24 de missurĭ pe ḑi, cursulŭ a ținutŭ ḑiua întrégă. Încă pe timpulŭ republiceĭ s'aŭ formatŭ dóue partide (factiones) în circŭ, și fie-carea la unŭ misŭ a datŭ câte dóue cară de cursŭ, iară cărăușulŭ unuia era în albŭ, altuia în roșu, și de acì a fostŭ factio *albata* și *russata*.

Sub timpulŭ împĕrațilorŭ s'a formatŭ a treia și a patra facțiune *prasina* (verde) și *veneta* (vênĕtă); sub Domițianŭ a cincea și a șésea, cea *aurea* și *purpurea*, și partidele încă purtaŭ acea colóre.

b) Cursulŭ cu caiĭ, când călăriĭ se întreceaŭ ca să ajungă la metă. Călariulŭ ședea pe calulŭ din stînga, și maĭ avea 2—3 caĭ legațĭ, saŭ stetea pe doĭ caĭ, și în cursulŭ răpede sărea pe ceialalțĭ.— Ludiĭ gimnicĭ sunt :

c) Cursătoriĭ, ceĭ ce alergaŭ pe picióre la metă.

d) Pumnătoriĭ, (Pugiles) ceĭ ce se luptaŭ în pumnĭ avêndŭ mânușe împlute cu plumbŭ.

e) Luptătoriĭ, ceĭ ce se îmbrățișaŭ ca să se trântéscă uniĭ pe alțiĭ la pămîntŭ (5).

B. Ludii scenici.

Ludiĭ scenicĭ se dedeaŭ în teatru. A fostŭ o ciumă, și pentru-ca să se domoléscă s'a introdusŭ ludiĭ scenicĭ. La începutŭ aŭ fostŭ chiămațĭ din Etruria, săltătoriĭ carĭ aŭ săltatŭ după fluerŭ, fără versurĭ și mimică și făceaŭ săriturĭ frumóse, după moda tuscică. Juniĭ romanĭ aŭ imitatŭ acésta și aŭ compusŭ versurĭ de glume și satirice, ce le rosteaŭ ca în dialogurĭ, și astŭ-felŭ formându-se histrioniĭ (teatralistĭ) s'aŭ produsŭ cu versurĭ bine scandate, cu musică artificiósă și cu gesticulațiunĭ corespunḑĕtóre.

(5) Preller p. 129. Hartung I. 66. Koner p. 501. 675.

După câțĭ-va anĭ Liviŭ Andronicŭ a îndrăsnitŭ ca în loculŭ satireĭ, să aducă pe scenă o istorióră dramatică, și atuncĭ poetulŭ făcea și pe teatralistŭ și pe cântărețŭ, și fiindŭ Liviŭ maĭ de multe orĭ chiămatŭ pe scenă și răgușitŭ, cu permisiunea publiculuĭ a pusŭ pe unŭ pruncŭ lângă fluerașŭ ca să cânte, și atuncĭ a pututŭ să petrécă cântecululŭ cu gesticulațiunĭ maĭ bune; și în acestŭ modŭ s'a introdusŭ, ca lângă jucătorĭ să fiă și cântărețŭ și joculŭ a devenitŭ totŭ maĭ artificiosŭ.

Creatorulŭ drameĭ romane a fostŭ Liviu Andronicŭ, căcĭ elŭ pantomimeĭ și cântecelorŭ petrecute cu fluerŭ a adausŭ o fabulă, compusă în dialogurĭ, și satira dramatică a prefăcut'o într'unŭ întregŭ organicŭ. Următoriĭ Naeviu, Enniu, Plautu etc. aŭ perfecționatŭ drama romană, imitândŭ dramaturgia grécă, așa încâtŭ pe timpulŭ împĕrațilorŭ, pe scenă s'aŭ produsŭ representărĭ cu tótă pompa teatrală. Poețiĭ aŭ încetatŭ de a păși în publicŭ cu operele lorŭ, pentrucă cu încetulŭ s'aŭ formatŭ teatraliștiĭ de profesiune maĭ alesŭ din sclavĭ și libertinĭ, împărțițĭ în trupe. La an. 194. ant. Cr. edificiulŭ teatralŭ a începutŭ a fi grandiosŭ, și locurile s'aŭ împărțitŭ după clasele cetățenescĭ, și după demnitățile de statŭ. La an. 55 ant. Cr. s'a ziditŭ întâiulŭ teatru de pétră.

Ludiĭ scenicĭ se dedeaŭ cu ocasiunĭ, saŭ la sĕrbătorĭ anumite, și se aranjaŭ de către Aediliĭ plebeĭ (6).

C. Ludiĭ gladiatorĭ.

Ludiĭ gladiatorĭ sunt de origine dela Etruscĭ, la carĭ aŭ făcutŭ o parte din ludi funebres, introdușĭ în loculŭ sacrificielorŭ de ómenĭ, ce se dedeaŭ spre curățirea pĕcatelorŭ în memoria repausațilorŭ. Serbarea lorŭ se crede a fi în legătură cu cultulŭ luĭ Saturnŭ, pentrucă lupta gladiatóre s'a produsŭ maĭ întâiŭ la Saturnalia.

Poporulŭ romanŭ fiindŭ belicosŭ, nu s'a petrecutŭ din destulŭ numaĭ cu ludiĭ circensĭ ci i-a plăcutŭ și jocurĭ unde se perde viéța omenéscă. Primiĭ ludĭ gladiatorĭ s'aŭ introdusŭ prin frațiĭ Marcŭ și

(6) Preller p. 129. 199. Hartung. I. 166. Koner p. 700.

Decimŭ Brutŭ la an. 264 ant. Cr. în onórea tatăluĭ repausatŭ, și s'aŭ ținutŭ pe forulŭ boariŭ. La an. 200 ant. Cr., la îmmormîntarea luĭ M. Val. Laevinŭ cu 25, la an. 174, la a luĭ Flaminŭ cu 74 de gladiatorĭ, și cu încetulŭ s'a măritŭ numĕrulŭ lorŭ, încât Cicerone prin lex Tullia a opritŭ serbarea nemărginită a ludilorŭ gladiatorĭ, iară Augustŭ împĕratulŭ la an. 22 a hotărîtŭ, că numaĭ cu învoirea senatuluĭ și de dóuĕ orĭ pe anŭ să se țină maĭ multŭ cu 120 de gladiatorĭ. Sub împĕrațiĭ maĭ târḑiĭ, Claudiŭ, Nerone, Domitianŭ însă a crescutŭ numĕrulŭ gladiatorilorŭ, încât cu grămada (catervatim) se luptaŭ și ucideaŭ uniĭ pe alțiĭ, ba încă și Traianŭ celŭ maĭ bunŭ cu 10,000, de gladiatorĭ a serbatŭ aceștĭ ludĭ 123 de ḑile după învingerea sa dela Dunăre asupra Dacilorŭ.

Gladiatoriĭ învĕțaŭ ludiĭ în șcóle susținute de comune saŭ de întreprinḑĕtorĭ, și pe urmă ceĭ învĕțațĭ se vindeaŭ saŭ închiriaŭ spre acestŭ scopŭ. Sub împĕrațĭ s'aŭ făcutŭ scóle împĕrătescĭ pentru gladiatorĭ. Domitianŭ singurŭ a fundatŭ patru șcóle mărețe numite: Ludus Dacicus, Gallicus, Magnus și Matutinus.

Captiviĭ din răsbóiele cu Galiĭ, Germaniĭ, Sarmațiĭ, Daciĭ etc. precum sclaviĭ și ceĭ judecațĭ la mórte se înșiraŭ intră gladiatorĭ, ba și Romaniĭ liberĭ, carĭ îșĭ mâncaŭ averile, și uniĭ se vindeaŭ pe sine întreprinḑĕtorilorŭ. Gladiatoriĭ aŭ fostŭ și o parte de politică rea a Romanilorŭ pentrucă conjuratoriĭ și revoluționariĭ totŭ-dea-una aflaŭ partidă între gladiatorĭ, carĭ preste totŭ eraŭ ceĭ maĭ stricațĭ ómenĭ, exercitațĭ în arme și gata a muri (7).

D. Ludiĭ amfiteatralĭ.

Amfiteatru a fostŭ unŭ locŭ de spectaculŭ, unde se țineaŭ vênaturĭ asupra férelorŭ sălbatice saŭ se sumuțiaŭ animalele unele asupra altora. Une-orĭ vênaturile saŭ ținutŭ și în circŭ, și întroducerea acestorŭ ludĭ e din an. 186 ant. Cr. Luptătoriĭ cu animalele sălbatice, numițĭ bestiarii, învĕțaŭ acéstă luptă în școle anumite; saŭ captiviĭ de răsboiŭ și ceĭ judecațĭ pe mórte eraŭ silițĭ să se lupte

(7) Preller p. 482. Koner. p. 688. Hartung I. 51. 170.

cu férele sălbatice. Aceștĭ ludĭ eraŭ înfiorătorĭ, când férele sălbatice flămânde se aruncaŭ asupra luptătorilorŭ, saŭ înarmațĭ saŭ și fără armă, și publiculŭ romanŭ hălosŭ de sânge se uita cu plăcere până se spintecaŭ luptătoriĭ.

Animalele sălbatice se adunaŭ din totŭ imperiulŭ romanŭ și maĭ alesŭ din Africa, și se aduceaŭ la Roma în numĕrŭ fabulosŭ ; așa Pompeiŭ a aranjatŭ o luptă cu 500 de leĭ, 18 elefanțĭ, 410 de alte animale furióse și sumuțate cu loviturĭ de ferŭ înfocatŭ; iară Augustŭ la an. 5 d. Cr. a aranjatŭ o luptă unde aŭ fostŭ și 36 de crocodilĭ, și Caligula una cu 400 de urșĭ și atâte alte bestiĭ. In amfiteatru se aduceaŭ adese-orĭ miĭ de captivĭ din răsboiŭ, și se ucideaŭ de animale.

Adese-orĭ se representaŭ scene tradiționale și mitologice, p. e. unulŭ îșĭ ardea mâna în focŭ cași Muciu Scevola; altulŭ se ardea de viŭ pe focŭ cași Hercules în mitulŭ sĕŭ. Sub Titŭ s'a făcutŭ unŭ amfiteatru cu 87 de miĭ de locurĭ (8).

E. Naumachia.

Unele amfiteatre aŭ fostŭ așa construite, încâtŭ arena, adecă loculŭ de luptă, s'a putută afunda în apă, și pe acésta se ținea răsboiŭ cu luntrile adecă Naumachia. Iuliu Cesare la an. 46 ant. Cr. a ținutŭ întâia naumachie pe câmpulŭ luĭ Marte cu dóuĕ flote, în carĭ aŭ fostŭ 1000 de ostașĭ și 2000 de luntrașĭ. Augustŭ la an. 2 ant. Cr. a edificatŭ lângă horti Caesaris, aprópe de Tiber, unŭ locŭ mare cu pétră, unde să se țină naumachia, și acì a representatŭ o luptă între Perșĭ și Atenienĭ pe 30 de luntri. Naumachia cea maĭ mare a fostŭ sub Claudiu la an. 52 d. Cr. pe laculŭ Fucinŭ, unde aŭ fostŭ 100 de luntri cu 19,000 de ostașĭ, și în luptă aŭ perită mulțĭ (9).

(8) Koner p. 698. In Dacia la Sarmisagetusa încă a fostŭ amfiteatru. Ruinele i se vĕdŭ și adĭ la Grădiște saŭ Várhely. Geschichte Trajan's Dr. H. Francke p. 164.

(9) Koner p. 700.

IN SPECIE.

A. LUDIĬ ÎN ḐILE ANUMITE.

IN 3 IANUARIŬ.

S'aŭ ținutŭ ludiĭ circensĭ în onórea domnitoruluĭ.

IN 22—24 IANUARIŬ.

Ludiĭ palatinĭ.

Livia soția luĭ Augustŭ după mórtea luĭ a edificatŭ templu pentru Divŭ Augustŭ în Palatinŭ. De cultulŭ acesta s'aŭ ținutŭ ludi palatini întroduşĭ de ea şi serbațĭ în 22—24 Ian. în treĭ ḑile(10).

IN 21 FEBRUARIŬ.

Ludiĭ genialicĭ.

Intre geniĭ s'aŭ veneratŭ şi geniiĭ ḑeilorŭ; şi la mormințĭ geniiĭ celorŭ morțĭ, sub chipŭ de şérpe.

In onórea lorŭ s'aŭ ținutŭ ludĭ genialicĭ la Ferialia în 21 Febr. numită şi genialia(11).

IN 27 FEBRUARIŬ.

Equiria.

La 27 Febr. s'aŭ datŭ ludi Equiria pe câmpulŭ luĭ Marte, întâiulŭ actŭ alŭ sĕrbătoriĭ luĭ Marte în primăvară. La începutŭ aŭ fostŭ numaĭ cursŭ cu caĭ, maĭ târḑiŭ şi cu carăle, caşi circensiĭ(12).

(10) Pliniŭ H. Nat. XII. 19. 42. in Palati templo, quod fecerat Divo Augusto coniux Augusta. Dio Cass. LVI. 46 după Cal. Const. se începŭ din 17 Ian. Preller p. 775.

(11) Feriale Capuanum pune pe 11, iară Kal. Const. pe 11 şi 12 febr. Preller p. 572.

(12) Varro L. L. VI. 13. Equiria ab equorum cursu eo die enim ludis currunt in Martio Campo. Preller p. 318.

IN 14 MARTIŬ.

Equiria.

Equiria s'a ținut încă și în 14 Martiŭ în ḑiua Mamuralielorŭ (13).

IN 19 MARTIŬ.

Ludi minervini.

Domițianŭ, carele s'a ḑisŭ feciorulŭ Minerveĭ, a sěrbatŭ Quinquatriele în vila sa la muntele Albanŭ, și a înființatŭ unŭ colegiŭ carele să aibă grijă de sěrbătóre, de vênatŭ, și de ludiĭ scenicĭ, în legătură cu concursŭ în poesiă și retorică, și învingětorulŭ căpěta cununa de aurŭ. Imperatulŭ Gordianŭ a instituitŭ ludiĭ noĭ pentru Minerva, de óre-ce elŭ a rennoitŭ Neronia, introduse de Nerone, după cum eraŭ ludiĭ ciclicĭ aĭ Grecilorŭ (14).

IN 4—10 APRILE.

Ludi Megalenses.

Magna Mater a fostŭ venerată pe muntele Palatinŭ, și la an. 204 ant. Cr. i s'a întrodusŭ după datina grécă ludiĭ megalensĭ, cariĭ s'aŭ începutŭ în 4 Apr. și aŭ ținutŭ până și în 10. Apr., ḑiua sěrbătóreĭ, când a fostŭ și lectisterniu. La an. 194 s'a hotărîtŭ ca să se adauge circensilorŭ și ludiĭ scenicĭ, și la 191, sânțindu-se templulŭ ḑîneĭ, s'a înscenatŭ opulŭ Pseodolus compusŭ de Plautŭ. Circulŭ încă a serbatŭ în 10. Apr. pe M. M. ca ḑeitate și de circŭ (15).

(13) Kall. Maff. și Vatican. Ovidiŭ F. L. III. 519. Koner. p. 677.

(14) Svet. Domit. 4. 15. Dio LXVII. 1. Lampridiu in Gordian. 3. Tacitu in Neron. Ann. XIV. 20. Preller p. 264.

(15) Varro L. L. VI. 15. Megalesia, dicta a graecis, quod ex libris Sybillinis arcessita etc. Liviŭ XXXVI. 36. Preller. p. 448. Koner 678. Hartung. I. 166.

IN 19 APRILE.

Ludi Cereales.

In ḑiua din urmă a Cerealielorŭ 12—19 Aprile, în onórea Cereriĭ, s'aŭ datŭ ludi Cereales numiţĭ şi Cerealia. La începutŭ ludiĭ aŭ fostŭ votivĭ pentrucă iĭ hotăra senatulŭ cu ocasiunĭ anumite, maĭ târḑiŭ aŭ fostŭ regulaţĭ în totŭ anulŭ (16).

IN 19 APRILE.

Ludi Liberales.

La Cerealia în 19 Aprile, s'a veneratŭ dimpreună cu Ceres şi Liber şi Libera, şi ludiĭ Cerealĭ, dela numele acestorŭ ḑeĭ din urmă s'aŭ numitŭ şi Liberalĭ (17).

IN 28 APRILE — 3 MAIŬ.

Ludi florales.

După întâiulŭ răsboiŭ punicŭ, doĭ Publicii caşi ediliĭ plebeĭ din baniĭ de pedepse aŭ instituitŭ Ludi Florales în onórea ḑîneĭ Flora. La an. R. 516, aŭ fostŭ ludĭ votivĭ şi dela 581 (173. ant. Cr.) anualĭ. S'aŭ începutŭ în 28 Aprile şi aŭ ţinutŭ până în 3 Maiŭ cu ludĭ scenicĭ şi circensĭ; ḑiua din urmă în Circulŭ Maximŭ. Odată în teatru, fetele aŭ săltatŭ cu mimică şi gesticulaţiunĭ desfrânate, şi pentru acésta, Cato celŭ vîrtuosŭ a eşitŭ afară. In Circŭ se sloboḑiaŭ capre şi iepurĭ caşi animale din suita Floreĭ, şi se vêna asupra lorŭ, apoĭ se arunca mazăre şi pasule ce o culegeaŭ ceĭ să-

(16) Tacit. Hist. II. 55. Liviŭ X. 23. Mommsen C. I. L. Q. 391. Preller p. 434. Koner. 677.

(17) Cicero. Verr. 5. 14. ludos Cereri, Libero Liberaeque faciundos. Serv. in Virg. Georg. I. 7. Quia eis templa simul posita sunt et ludi simul eduntur. Liberalia se ḑicŭ identice cu Dionisia Grecilorŭ.

racĭ. La ludiĭ floralĭ se purtaŭ haine pistriţe pentru-că florile sunt pistriţe, şi ardeaŭ luminĭ caşi simbolŭ de petrecere (18).

IN 7 IUNIŬ.

Ludi Tiberini şi Piscatorii.

In onórea luĭ Tiberinŭ, ḑeulŭ rîuluĭ Tiber dela Roma, pescariĭ cu mrejile şi unghiţile i-aŭ ţinutŭ Ludi Tiberini dincóce de rîŭ în 7 Iuniŭ, pentru-că eraŭ în legătură cu cultulŭ ḑeuluĭ. Cu aceştĭ ludĭ se vĕdŭ a fi identicĭ şi piscatorii, iară în 7 Iuniŭ. Pesciĭ din Tiber s'aŭ vîndutŭ în Area Vulcani pe câmpulŭ luĭ Marte, înaintea templuluĭ luĭ Vulcanŭ. Roma a remuneratŭ céta pescarilorŭ prin aceea, că prin pretorulŭ urbanŭ a ordinatŭ ludi piscatorii (19).

IN 5—13 IULIŬ.

Ludi Apollinares.

In cultulŭ luĭ Apollo în an. 212 ant. Cr., la sfatulŭ sentinţelorŭ profetice marciane (carmina marciana), senatulŭ a votatŭ întroducerca ludilorŭ apollinarĭ şi din acestŭ motivŭ s'a edificatŭ templulŭ luĭ Apollo în circulŭ Flaminiŭ. In an. 212 aŭ fostŭ votivĭ, iară maĭ târḑiŭ stativĭ, şi s'aŭ ţinutŭ din 5 până la 13 Iuliŭ; în ḑilele prime cu scenicĭ, în cea din urmă cu circensĭ, carĭ se refereaŭ la sĕrbătórea de vară şi de secerişŭ a cultuluĭ luĭ Apollo. Ludiĭ s'aŭ făcutŭ cu spese marĭ, pretorulŭ însciinţândŭ ludiĭ în Circulŭ Maximŭ, provócă pe poporŭ ca să contribue şi publiculŭ la ludĭ, şedea încununatŭ cu laurŭ (20).

(18) Ovidiŭ F. L. V. 177. Tacit. Ann. II. 49. Verr. Flacc. Fast. Praen. 28. April. Mommsen I. N. 693. Lud. in Circo Florae. Preller p. 380. Koner p. 678.

(19) Fest. p. 210. 238. Ovid. F. L. VI 237. Preller p. 512. 529.

(20) Liviŭ III. 63. P. Victor. Reg. urb. IX. Dio XLVIII. 20. Jahn. Archeolog. Beiträge p. 209. Preller p. 269. Hart. II, 206. Koner p. 678.

IN 20—30 IULIŬ.

Ludi Victoriae Caesaris.

In onórea luĭ Iuliŭ Cesar pentru învingerea dela Farsalŭ s'aŭ întrodusŭ ludi Victoriae Caesaris din 20—30 Iuliŭ și aŭ fostŭ identicĭ cu ludi Veneris Genitricis. In cele 4 ḑile din urmă aŭ fostŭ circensĭ (21).

IN 23 IULIŬ.

Ludi Neptunales.

Neptunŭ a fostŭ prestătătorulŭ esercițielorŭ cavalerescĭ, deosebĭ în circulŭ Flaminiŭ.

La Neptunalia în 23 Iuliŭ s'aŭ datŭ ludĭ neptunalĭ saŭ lângă Tiber saŭ la Ostia lângă lacŭ și pe câmpŭ liberŭ (22).

IN 5 AUGUSTŬ.

Neronia.

Sub împěrațĭ s'a întrodusŭ datina ca să se facă rugăciune către ḑîna *Salus* pentru binele împěratuluĭ și a domnieĭ luĭ. Nero din acestŭ motivŭ a instituitŭ, la an. 10 d. Cr., Neronia, când a fostŭ concursŭ în oratoriă și poesiă, după moda grécă a ludilorŭ pentetericĭ, adecă la 5 anĭ (23).

IN 13 AUGUSTŬ.

Ludi Castorum.

Castor și Pollux cași călărețĭ s'aŭ numěratŭ întră ḑeiĭ de frunte

(21) Dio Cass. XLV. 7. Merkel in Ov. F. L. p. IX. Preller p. 210.

(22) Kal. Maff. Pinc. Allif. Preller p. 505.

(23) Dio Cass. LXI 21. Tacitŭ Ann. XIV. 20. ad morem graeci certaminis, ut proceres romani specie orationum et carmina scena polluantur. Preller. p. 602.

aĭ circuluĭ, și în 13 Aug. s'aŭ veneratŭ cu ludĭ propriĭ, așa în Circulŭ Maximŭ cași în Flaminiŭ (24).

IN 21 AUGUSTŬ.

Consualia.

Consualia aŭ fostŭ ludiĭ ceĭ maĭ vechĭ și întrodușĭ de Romulŭ, în onórea Manilorŭ, ḑeilorŭ de desubtŭ; și aŭ avutŭ de scopŭ scăparea statuluĭ de perire. La ḑiua lorŭ, în 21 Aug., pontificiĭ aŭ ținutŭ cursŭ cu carăle și cu caiĭ neînhămațĭ (25).

IN 2 SEPTEMBRE.

Ludi Aktii.

Augustŭ învingêndŭ la Aktia a întrodusŭ cultulŭ luĭ Apollo Aktius, carele în 2 Sept. an. 31 ant. Cr., l'a ajutatŭ în luptă. Pentru acésta Augustŭ a întrodusŭ la an. 28 ludi aktii numițĭ și Aktia și s'aŭ ținutŭ în 2 Sept. totŭ la patru anĭ. Ludiĭ eraŭ musicĭ, gimnicĭ, și cu cursŭ cu caiĭ (26).

IN 4—19 SEPTEMBRE.

Ludi romani.

Ludiĭ romanĭ s'aŭ întrodusŭ de Tarquiniŭ Priscŭ în onórea ḑeilorŭ Capitolinĭ, adecă pentru Iupiter, Iuno și Minerva, și s'aŭ ținutŭ după moda călărețilorŭ etruscicĭ cu spese marĭ în 4—19 Sept.; spre scopulŭ acesta s'a edificatŭ circulŭ maximŭ între Palatinŭ și Aventinŭ, și cu ocasiunea acésta s'a datŭ sacrificiŭ, epulum Iovis, și s'a ținutŭ procesiune mare în circŭ (27).

(24) Tertull. de Spect. Vitruv. IV. 8. 4. Kal. Amitern. Preller p. 662.

(25) Varro. L. L. III 20 Dionys. II 31. Preller p 421. Koner. p. 677. Hart. I. 52.

(26) Virg. Aen. VIII. 704. Actius haec. cernens, arcum intendebat Apollo desuper. Svet. in Octav. 29. Dio Cass. LVI. 19. Statiu Silvae II. 2. Preller. p. 273.

(27) Cic. in Verr. V. 14. 36. Mihi ludos antiquissimos, qui primi romani sunt

IN 18—23 SEPTEMBRE.

Ludi Traiani saŭ Partici.

Traianŭ împĕratulŭ a pretinsŭ pentru sine numaĭ dinstincţiunile cele maĭ simple şi neîncungiuratŭ de lipsă, dar după mórtea luĭ următorulŭ sĕŭ Hadrianŭ şi senatulŭ l'aŭ consacratŭ şi pusŭ între divĭ. La consacraţiune s'aŭ întrodusŭ *ludi partici*, în onórea luĭ Traianŭ pentru răsboiulŭ ce l'a purtatŭ în Parthia, şi aceştĭ ludĭ s'aŭ numitŭ şi triumphales Divi Traiani saŭ numaĭ Traiani, ţinêndu-se în ḑiua nasceriĭ sale, în 18 Sept. şi durândŭ cincĭ ḑile (28).

IN 5—12 OCTOMBRE.

Ludi Augustales.

Reîntornândŭ Augustŭ din Orientŭ în 12 Oct. an. 19 ant. Cr. pentru norocósa reîntórcere, i s'aŭ introdusŭ ludiĭ augustalĭ. După mórtea luĭ în an. 14 ant. Cr., ajungêndŭ «Divus Augustus», i s'aŭ instituitŭ ludĭ noĭ Augustalĭ, numiţĭ şi Augustalia, ţinêndu-se din 5 până în 12 Oct. adecă 8 ḑile cu ludĭ scenicĭ şi la capĕtŭ cu circensĭ (29).

IN 15 OCTOMBRE.

Ludi Tarpei.

Enniŭ ḑice, că Romulŭ la sânţirea templuluĭ pentru Jupiter Feretrius, a instituitŭ ludĭ la carĭ se aşterniaŭ pieĭ oleite, şi Romaniĭ pe aceste purtaŭ lupta de pumnŭ, şi s'a ţinutŭ şi cursŭ. O asemene instituire a făcutŭ Romulŭ şi pentru Jupiter Tarpeius, şi ludiĭ s'aŭ numitŭ Tarpei, ţinêndu-se în 15 Oct. (30).

nominati, maxima cum dignitate Iovi Junoni Minervaeque esse faciundos. Preller. p. 195.

(28) Kal. Const. Spartianu Const. Fr. 6. Eckhel p. 441. Preller p. 779.

(29) Merkel in Ovid. F. L. p. XXVIII. Preller p. 775. Koner p. 678.

(30) Serv. in Virg. Georg. II. 384. Tertull. de Spect. 5. Ovidiŭ F. L. VI. 34. Preller p. 203.

IN 15 OCTOMBRE.

Ludi Capitolini.

Unii ḑicŭ, că Romulŭ triumfândŭ asupra Vejilorŭ, a prinsŭ și pe bĕtrânulŭ lorŭ rege, și din acestŭ motivŭ a întrodusŭ ludĭ capitolinĭ la idulŭ luĭ Oct. In acéstă ḑi conduceaŭ pe unŭ bĕtrânŭ îmbrăcatŭ regesce, dar cu baerŭ cași la prunci, peste forŭ la Capitoliŭ, și unŭ eroldŭ invita pe ómenĭ «la cumpĕrarea Sardilorŭ,» pentrucă Vejiĭ se credeaŭ de origine sardină (31).

Alţiĭ ḑicŭ, că ludiĭ Capitolinĭ s'aŭ întrodusŭ după retragerea Galilorŭ, întru memoria scăpăriĭ Capitoliuluĭ prin Jupiter Capitolinus. Pentru aranjarea ludilorŭ, Camilŭ a instituitŭ unŭ colegiŭ din locuitoriĭ depre Capitoliŭ și Arx, și pentru acésta se crede că ludiĭ s'aŭ serbatŭ numaĭ de aceștĭ locuitorĭ (32). In ambele casurĭ ludiĭ capitolinĭ sunt cași la o sĕrbătóre de învingere și de triumfŭ a ḑeuluĭ. Domiţianŭ a instituitŭ ludiĭ capitolinĭ noĭ după usulŭ grecŭ, și aŭ statŭ din musicĭ, călărescĭ și din gimnasticĭ, și la ceĭ musicĭ se putea concura în limba latină și grécă, orĭ cu poesiă, orĭ cu prosă (33).

IN 27 OCT.—1 NOV.

Ludi Sullae.

In onórea beliducilorŭ învingĕtorĭ încă s'aŭ introdusŭ ludĭ, așa luĭ Sula pentru lupta dela porta Colina, și ludiĭ aŭ ţinutŭ din 27 Oct. până în 1 Nov., cu circensĭ în maĭ multe ḑile (34).

(31) Plutarchŭ Q. R. 25. 53. Festu p. 322. Sardi venales. Preller p. 203.

(32) Festŭ p. 322. Quod ludis capitolinis, qui fiunt a vicinis praetextatis auctio Veientium fieri solet. Maĭ târḑiŭ s'a opritŭ ca patriciĭ să locuéscă pe Capitoliŭ. Liviŭ VI. 20.

(33) Sveton. in Domitianŭ 4. Herodianŭ I. 9. Mommsen. Ins. N. Nr. 5252. Preller p. 212.

(34) Velleiu Paterc. II. 27. Merkel in Ovid. F. L. XXVII. Preller p. 610.

IN 4—17 NOVEMBRE.

Ludi Plebei.

Ludiĭ plebeĭ purcedŭ saŭ din acelŭ timpŭ când a fostŭ diferinţă între patricĭ şi plebeĭ saŭ când aceştia s'aŭ împăcatŭ la olaltă. Aceştĭ ludĭ s'aŭ datŭ deosebĭ pentru plebe, adecă poporulŭ de josŭ, şi s'aŭ aranjatŭ prin tribuniĭ şi ediliĭ plebeĭ. Ḑilele lorŭ aŭ fostŭ din 4 până în 17 Novembre, la începutŭ pe câmpulŭ luĭ Marte, maĭ târḑiŭ în circulŭ Flaminiŭ; — până în 12 Nov. cu ludĭ scenicĭ, şi după Epulum Jovis din 13 Novem. aŭ urmatŭ circensiĭ (35).

IN 15 DECEMBRE.

Consualia.

Caşi în 21 Augustŭ.

IN 21 DECEMBRE.

Ludi Juvenales.

Nero a adausŭ la Saturnalia a cincea ḑi şi a numit'o Dies Juvenalis în 21 Dec. pentru ospĕţulŭ la masa junilorŭ.

Nero periĭ din raderea întâieĭ barbe i-a depusŭ în Capitoliŭ, şi cu ocasiunea acésta a introdusŭ Ludi Juvenales, numiţĭ şi Juvenalia pentru petrecerea junimiĭ nobililorŭ (36).

IN DECEMBRE.

Ludi Compitalici.

In Roma, până ce a ţinutŭ sĕrbătórea Compitalia, din ḑilele că-

(35) Ascon. in Verr. p. 143. Plebeii ludi, quos exactis regibus pro libertati plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. Liviŭ XXV. 2. Preller p. 202.

(36) Sveton in Caligula 17. Dio Cass. LIX. 6. Juvenal III. 186. Sveton in Nero 12. Tacitŭ Ann. IV. 15. XV. 33. XVI. 21. Hist. III. 62. Preller p. 234. Iară la 416 ḑice că Caligula a întrodusŭ a cincea ḑi. Veḑĭ sĕrbătórea 21 Dec.

tre capĕtulŭ luĭ Decembre la Compita, adecă unghiurile stradelorŭ era loculŭ de adunarea vecinilorŭ, și acì veniaŭ pugilatoriĭ, gladiatoriĭ și teatraliștiĭ și se produceaŭ pe strade; și deși nu eraŭ dintre ceĭ maĭ bunĭ artistĭ, eraŭ dintre ceĭ maĭ popuralĭ. In timpulŭ democrațieĭ s'aŭ compusŭ colegia compitalitia, nisce reuniunĭ pentru susținerea acestorŭ ludĭ poporalĭ. Aceia, carĭ voiaŭ să-șĭ facă partidă în poporŭ, dedeaŭ ludĭ pe spesele lorŭ, și ludiĭ aŭ devenitŭ urîțĭ înaintea senatuluĭ și a optimațilorŭ, pentru-că Augustŭ, ca să strice influința politică a lorŭ, a reorganisatŭ Compita-le și le-a supusŭ ordiniĭ polițiale (37).

B. LUDII CU OCASIUNĬ ANUMITE.

Ludiĭ tarentinĭ și secularĭ.

In Tarentŭ, o parte din câmpulŭ luĭ Marte, ce se învecina cu rîulŭ Tiber, a fostŭ unŭ locŭ de unde a eșitŭ aburĭ cu flacărĭ și focŭ, pentru ce s'a numitŭ campus ignifer (38). Acestŭ fenomenŭ se atribuia ḑeilorŭ de desuptŭ, luĭ Dis Pater și Proserpineĭ, și pentru acésta li s'a făcutŭ afundŭ în pământŭ unŭ altarŭ, și după o legendă din răsboiulŭ Romeĭ cu Alba Longa s'a adusŭ sacrificiŭ și apoĭ altarulŭ s'a astupatŭ. Valesiŭ, după unŭ visŭ a celorŭ treĭ pruncĭ morboșĭ aĭ sĕĭ, sĕpà acì și aflândŭ altarulŭ; a sacrificatŭ animale negre (furvas hostias) și după însănătoșarea pruncilorŭ a ținutŭ ludĭ și lectisterniŭ treĭ nopțĭ după olaltă.

Cu acéstă legendă s'a adusŭ în legătură ludiĭ tarentinĭ și secularĭ, și din sacra gentilia a luĭ Valesiŭ s'aŭ făcutŭ sacra publică. La începutŭ unŭ seculŭ a însemnatŭ o generațiune, viéța omuluĭ, carele a trăitŭ maĭ multŭ, și cărțile sibilice coprinḑêndŭ profețiĭ despre

(37) Cic. de lege agr. I. 3. Horat. Sat. II. 3. 25. Juvenal I. 63. Horat Ep. I. 1. 49. Quis circum pagos et circum compita pugnax magna coronari contemnat Olympia? Svet. Oct. 43. Tacitŭ Hist. II. 95. Editis tota urbe vicatim gladiatoribus celebravere ingenti paratu. Preller p. 495.

(38) Val. Max. II. 4. 5. in solo fumante.

reînnoirea periodică a tuturorŭ lucrurilorŭ, a datŭ idea pentru întroducerea ludilorŭ secularĭ.

In decursulŭ primuluĭ răsboiŭ punicŭ s'a ţinutŭ întâiadată ludiĭ publicĭ Tarentinĭ, şi după aceea şi ludĭ secularĭ la 100 saŭ 110 de anĭ, precum s'a statoritŭ mărimea secululuĭ. Ludiĭ secularĭ publicĭ şi primĭ s'aŭ ţinutŭ în an. R. 505 din ansa cărţilorŭ sibilice, cu aceea hotărîre, că la totŭ seculŭ să se renoiască; şi ludiĭ secularĭ cu ceĭ tarentinĭ—în onórea deităţilorŭ de dedesuptŭ—aŭ devenitŭ identicĭ. A dóua-óră s'aŭ datŭ la an. R. 605 ant. Cr. 149; a treia-óră sub Augustŭ an. R. 737 ant. Cr. 17, şi acestŭ împĕratŭ a contopitŭ şi cultulŭ ḑeilorŭ Capitolinĭ şi alŭ luĭ Apollo Palatinŭ.

Ludiĭ Tarentinĭ şi secularĭ s'aŭ datŭ sub îngrijirea Quindecemvirilorŭ, cariĭ sub Augustŭ aŭ fostŭ şi preoţiĭ luĭ Apollo, şi carĭ aŭ decisŭ seculŭ de 110 de anĭ.

Unŭ eroldŭ vara a publicatŭ în Roma şi Italia, ţinerea ludilorŭ acestora în Iuliŭ, cam deodată cu ludiĭ Apollinarĭ, după Secerişŭ (39). La invitare se ḑicea : Ce nime nu a maĭ vĕḑutŭ, nicĭ va maĭ vedé ! Inainte de ludĭ, quindecemviriĭ aŭ împărţitŭ făcliĭ sumporŭ şi asvaltŭ, materiĭ de lipsă spre curăţirea poporuluĭ, şi acesta a căpĕtatŭ grâŭ, orzŭ şi pasulă.

Sĕrbătórea a ţinutŭ treĭ ḑile pentru ḑeiĭ Capitolinĭ, şi treĭ nopţĭ pentru ceĭ dedesuptŭ. In 1-a nópte împĕratulŭ s'a dusŭ la Tarentŭ şi la treĭ altare a sacrificatŭ treĭ mieĭ negri, şi acì pe o scenă s'a cetitŭ o poesiă ocasională. In 1-ea ḑi a fostŭ procesiune la Capitoliŭ, ca să se dee sacrificiŭ, şi de acì la Tarentŭ să serbeze pe Appollo şi Diana. In a 2-a şi a 3-a nópte sacrificiŭ şi ludĭ pentru ḑeiĭ din lumea de josŭ. A dóua ḑi muierile s'aŭ dusŭ pe Capitoliŭ să sacrifice, a treia ḑi 9 copiĭ şi 9 fete aŭ cântatŭ în templulŭ luĭ Apollo, poesiă seculară a luĭ Horatiŭ. Ludiĭ secularĭ s'aŭ ţinutŭ în circulŭ Maximŭ (40), şi aŭ urmatŭ sub împĕraţiĭ Claudiŭ Septimiŭ Severŭ,

(39) Const. Honor. 388. iam flavescentia centum messibus aestivae detondent gargara falces.

(40) Aurel. Vict. Caes. 28. Hi seculares veros in Circo Maximo ediderunt. Horat. Carmen secul. 36. 61.

Antoninŭ Piu, Filipŭ, și la an. 1051 aŭ fostŭ ceĭ din urmă pentrucă a cădutŭ păgânismulŭ și romanismulŭ (41).

Ludi magni saŭ maximi.

Aceștĭ ludĭ, unŭ timpŭ lungŭ s'aŭ ținutŭ de identicĭ cu ludiĭ romanĭ, dar ludiĭ maĭ marĭ se deosibescŭ prin aceea, că sunt votivĭ, și se ținŭ numaĭ la ocasiunĭ străordinarĭ, p. e. se votaŭ înainte de răsboiŭ și se țineaŭ după învingere în onórea luĭ Jupiter Maximus. Întâiaóră s'aŭ votatŭ în răsboiulŭ cu Tarquiniŭ după învingerea dela lacul Regillŭ, la an. R. 258 ant. Cr. 496, și s'aŭ ținutŭ cu mare petrecere, pentru-că patriciĭ eraŭ atuncĭ cu plebeiĭ la olaltă, și pentru acésta s'aŭ numitŭ Maximĭ (42). S'aŭ începutŭ cu sacrificiŭ și ospĕtare, apoĭ cu procesiune în circŭ, și ludiĭ circensĭ aŭ ținutŭ dece dile. Uneorĭ nu s'aŭ ținutŭ ludĭ, ci luĭ Jupiter M. s'aŭ datŭ sacrificiĭ marĭ, câte-odată 100 de taurĭ (43).

Ludus Troiae.

Inrădăcinându-se tradițiunea despre venirea luĭ Aeneas cu Troianiĭ în Lațiŭ, pe țĕrmurile laurentinŭ s'a arĕtatŭ unŭ locŭ cu numele Troia, unde Aeneas arŭ fi descălecatŭ, a făcutŭ tabĕra și sacrificiŭ pentru mama sa Venus (44). Ascaniŭ, când a edificatŭ Alba Longa, a introdusŭ ludĭ și le-a datŭ numele Ludus Troiae, întru pomenirea loculuĭ nasceriĭ sale și a jucărieĭ sale cași copilŭ. L. T. a fostŭ jocŭ călărescŭ pentru juniĭ de patricĭ, în armătură ușóră, și manevră de

(41) Varro L. L. VI. 11. Macrob. Sat. III. 18. 13. Val. Max. II. 4. 5. Dionys. II. 1. Horat. Carm. Sec. 1. Sveton. Oct. 31. Preller p. 478. și Hartung II. 92.

(42) Cic. de Republ. II. 20. 35. eundem primum ludos Maximos qui romani dicti sunt fecisse accipimus. Paul. p. 122. Magnos ludos, romanos ludos appellabant, quos in honorem Jovis, quem principem deorum putabant, faciebant.

(43) Liviŭ XXVIII. 38. Scipio reînturnândŭ din Spania, sacrifică Hecatomba = 100 de taurĭ. După lupta dela Trasimenŭ s'aŭ tăiatŭ 300 de taurĭ. Preller p. 201.

(44) Liviu I. 1. Classe laurentem agrum tenuisse, Troiae et hinc loco, nomen est.

răsboiŭ (45). Ceĭ din familia Iulia şi maĭ alesŭ Augustŭ aŭ renoitŭ L. T., i-aŭ legatŭ de memoria originiĭ sale, pentru-că se dicea strănepotulŭ luĭ Aeneas. L. T. s'a datŭ cu ocasiunea circensilorŭ (46).

Ludi Romae et Augusti.

Roma s'a veneratŭ caşi o dînă eroină. Provinciele romane aŭ începutŭ de a venera şi pe Augustŭ, ca pe unŭ deŭ, şi Augustŭ a concesŭ acéstă veneraţiune, dar a pretinsŭ ca să fiă la olaltă cu Dea Roma. In onórea lorŭ s'aŭ instituitŭ Ludi Romae et Augusti numiţĭ în părţile grecescĭ «Romaia Sebasta» (47).

Ludi Bubetii.

A fostŭ o dînă Bubona, carea se îngrijia de prăsirea şi crescerea vacilorŭ, boilorŭ şi taurilorŭ, şi ea locuia în stalae, iară deasupra eslelorŭ avea icóna sa şi cununĭ. Economiĭ aŭ ţinutŭ ludiĭ Bubetiĭ în onórea dîneĭ, înse timpulŭ lorŭ nu se scie (48).

Ludi funebres şi novemdiales.

Ludi funebres sunt ce se dedea în decursulŭ îngropăciuniĭ, iară novemdiales carĭ s'aŭ ţinutŭ la sacrificium novemdiale, adecă pomană de a 9-a di. Aceştĭ ludĭ s'aŭ datŭ din partea familiilorŭ maĭ avute în onórea mortuluĭ, şi ludiĭ aŭ fostŭ gladiatorĭ, din motivulŭ religiuniĭ vechie, că la grópa mortuluĭ trebuia să se verse sânge de omŭ, o datină etruscă şi campanică. In Roma maĭ întâiŭ aŭ fostŭ la an. 264 ant. Cr., la înmormêntarea luĭ Juniŭ Brutŭ, şi acì, sclaviĭ, carĭ eraŭ destinaţĭ de sacrificiŭ pentru mortŭ, s'aŭ luptatŭ doĭ câte doĭ pe viéţă şi pe mórte. Datina s'a lăţitŭ, încâtŭ la înmormêntarea luĭ P.

(45) Virg. Aen. V. 595—603. Guhl şi Koner p. 684.

(46) Tacit. Ann. XI. 11. Sedente Claudio circensibus ludis cum pueri nobiles equis ludricum Troiae inirent. Preller p. 687.

(47) Inscripţiunĭ maĭ multe la Orelli şi Henzen. Preller p. 706.

(48) Preller p. 594. Hartung II. 154.

Liciniŭ 120 de gladiatorĭ s'aŭ luptatŭ treĭ ḑile, și de alungulŭ forului aŭ fostŭ pulvinarie pentru ospĕtarea (pomana) poporuluĭ (49).

Ludi Taurii.

Ludi taurii s'aŭ întrodusŭ în onórea ḑeilorŭ dedesuptŭ din ocasiunea uneĭ ciume, de carea muierile grele muriaŭ fórte tare. Sunt instituiţĭ de Tarquininŭ superbŭ, și îșĭ aŭ numele dela animalele sterpe, ce se dedeaŭ de sacrificiŭ (50). Ludi Taurii aŭ fostŭ cam asemenea cu Tarentiniĭ și s'aŭ ţinutŭ dóuĕ ḑile în circulŭ Flaminiŭ; și ce aŭ fostŭ pentru privaţĭ ludi funebres, aceea aŭ fostŭ pentru poporulŭ romanŭ, din ansa tristă publică, ludi taurii, din carĭ s'aŭ întrodusŭ ludi gladiatorii publici (51).

(49) Varro la Augustinŭ C. D. VIII 26. Macrob. Sat. I 16. Serv. V. Aen. V. 64. Liviŭ XXI 50. Preller p. 480. Hartung. I. 51.

(50) Taurii din taurus, anume taurea, o vacă stérpă. Serv. Aeneid. II. 140. hostia taurea i. e. steriles.

(51) Varro L. L. V. 154. Liviŭ XXXIX. 22. în an. R. 567 dóuĕ ḑile. Hartung II. 95. Preller p. 478.

I. DATINE LA NASCERE.

Juno Lucina. Juno e o putere femeină a luminei cerului, maĭ de aprópe a rĕsăririĭ luneĭ, și pentru acésta ḑînă de nascere, căcĭ la ceĭ vechĭ nascerea lumineĭ a fostŭ analogiă pentru nascerea omuluĭ. Juno a representatŭ în Italia natura femeină, maĭ alesŭ ca ḑînă și mamă născĕtóre, și precum geniulŭ e individualisatŭ cu totŭ bărbatulŭ, așa Juno cași geniŭ femeinŭ, cu tótă femeia.

Intre cultele eĭ singulare, celŭ cu predicatulŭ Lucina (1) e maĭ lățitŭ. Juno Lucina, ḑîna de lumină și de lună, a fostŭ totŭ de odată întâia și cea maĭ puternică ḑînă de nascere; ea a adusŭ pe celŭ născutŭ la lucirea, lumina lumiĭ, și pentru acésta mamele în minutele de durerile nasceriĭ o chiemaŭ în ajutorŭ (2). Muerile grele, ducêndu-se în templulŭ Luciniĭ lângă Esquiliĭ nu departe de Subura, îșĭ deslegaŭ tóte nodurile de pe haine și de pe pĕrŭ, ca se nască ușorŭ și la nascere, trupulŭ muieriĭ se lega cu fășiĭ de lână ce se sânțiaŭ în templulŭ ḑîneĭ, saŭ se făceaŭ acolo înaintea idolilorŭ ḑeescĭ, precum se crede, de preoțiĭ ḑîneĭ, carea în durerĭ de nascere era invocată adese dimpreună cu Diana (3).

Incepêndŭ de la nascerea pruncului, o mulțime de ḑeitățĭ eraŭ advocate în ajutorŭ, și venerate, dar acele ḑeitățĭ, sunt numaĭ însușirile diferite a Junoniĭ și ale luĭ Jupiter ; astŭ-felŭ sunt : Partula

(1) Juno din Jovino femeesculŭ dela Jovis, Jupiter, și corespunde Lucina luĭ Jupiter Lucetius. Varro L. L. V. 74. Apulleiŭ Meth. VI. 4. Preller p. 242.

(2) Lucina e identică cu Artemis și Hera Phosphoris la Grecĭ. Dionys. IV. 15. Plaut. Aul. IV. 7. 11. Plut. Q. R. C. 77. Preller 243.

(3) Tertull. de anima C. 39. Ovidiŭ F. L. II. 427, III. 257. Serv. V. A. IV. 518 Arnobiu III. 21. Hartung. II. 73. 239.

Natio ajutătóre la nascere,—Vitumnus, Sentinus (4), carĭ daŭ viéță, și simțŭ,—Volumnus, Volumna, binevoitóre,—Vagitanus deschide gura pruncului, Cuba îlŭ culcă, Cunina (5) îlŭ légănă, Rumina (6) îĭ dă țiță să sugă. După ințărcare Edusa și Potina (7) carĭ îlŭ învață să mânce și bee, Ossipaga îĭ întăresce ósele, Statana îlŭ ajută să stee, Fabulinus Farinus Locutius (8) îlŭ învață a vorbi, Paventia ca să n'aibă frică și spaimă, Fascinus să-lŭ apere în contra demonilorŭ, și din acéstă causă purta fascinus (baeru) la grumazŭ (9). Maĭ târḑiŭ se venera Strenua, carea îĭ desvóltă trupulŭ, Numeria îlŭ învață socóta, Camena a cânta, și Sentia a grăi sentințe, și astŭ-felŭ pruncii staŭ sub îngrijirea ḑeilorŭ maĭ puternicĭ, Jupiter și Junone.

Junoniĭ Lucine de locŭ după nascere i se punea o masă întinsă cu mâncărĭ și bĕuturĭ, și stetea întinsă *o sĕptĕmână întrégă*, pentru-că ea e conservatórea pruncilorŭ născuțĭ (10). Dacă o mamă născea gemenĭ, Junoniĭ sacrifica o óiă cu doĭ mieĭ, legațĭ de ambele părțĭ de mamă, și dacă o femeiă din familiă înaltă orĭ domnitóre născea cu norocŭ, atuncĭ se băteaŭ și numĭ în onórea ḑîneĭ (11).

(4) Tertull. ad Nat. II. 11. Per quem viviscat infans, et sentiat primum.

(5) Lactant. I. 20 : colitur et Cunina, quae infantes in cunis tuetur, ac fascinum submovet. Augustin 14. 34.

(6) Ruma e țîță. Varro la Noniu p. 167. Ruminae propter rumam, id est prisco vocabulo mammam, a quo subrumi etiam nunc dicuntur agni. Hartung II. 241.

(7) Cato vel de liberis educandis : quum primo cibo et potione initiarent pueros, sacrificabantur ab edulibus Edusae, a potione, Potinae nutrices. Non. Marc. p. 447 in Varro.

(8) Varro L. L. VI. 52. fatur is qui primum homo significabilem ore mittit vocem. Tertull. ad Nat. II. 11. Deus est dictus et ab effatu Farinus, et aliis a loquendo Locutius.

(9) Pliniu XVIII. 4. 7. Qui deus inter sacra romana colitur. Preller p. 545. Hartung II. 242.

(10) Tertull. de anima C. 39. o inscripțiune pe altarŭ în capitoliŭ : Junoni Lucinae conservatrici liberorum domus Augusti. Pitiscu Lex. Antiq. Rom. Hartung II. 73.

(11) Fulgent. p. 389. oves ambignas. Eckhel D. N. VII. 99. Orell. Nr. 874. 1297. 1298. Preller p. 244.

1-a ḑi după nascere.

După o credinţă populară eraŭ încă treĭ ḑeĭ apĕrătorĭ de mama carea zace după nascere şi anume : Intercidona Pilumnus şi Deverra, şi mama îĭ chiamă, ca să nu vină Silvanŭ nóptea la ea în patŭ şi să-ĭ facă silă.

Spre simbolisarea apĕrăriĭ prin aceştĭ treĭ ḑeĭ, treĭ bărbaţĭ înconjuraŭ *nóptea* casa, şi pragurile de la uşa de frunte şi din dĕreptŭ, unulŭ le lovĭa cu securiţa, altulŭ cu limba dela avanŭ (pisezătorŭ) şi alŭ treilea le mătura. Ḑeităţile se numiaŭ dela aceste acte : Intercidona (inciso taiu), Pilumnus (pilum pisezătorŭ), Deverra (deverro mătură), ce represintă treĭ simbóle a cultureĭ prime omenescĭ, pentru-că arborele se tăia cu securea, bucatele se pisezaŭ în timpulŭ vechiŭ, şi cu mătura se adunaŭ ; iară Silvanŭ, caşi demonŭ de pădure, era inimiculŭ alŭ acestorŭ ḑeĭ (12).

Ḑeulŭ Pilumnus maĭ vine în societate cu fratele sĕŭ Picumnus, ḑeĭ de căsătoriă şi apĕrătorĭ de mamă născĕtóre şi de pruncŭlŭ eĭ; pentru acésta de locŭ cum móşa rădica pe celŭ născutŭ dela pămêntŭ, acestorŭ ḑeĭ li se punea în atriŭ o măsuţă de mâncărĭ, iară dacă pruncŭlŭ era din familia nobilă, Jononă i se întindea o măsuţă, şi luĭ Ercule o masă (13).

In ḑiua de nascere, după datina vechiă, se punea pruncŭlŭ pe pămêntŭ, ca să se probeze dacă e de viéţă şi dreptŭ, iară nu strîmbŭ? Tata avea dreptŭ să-lŭ ridice, saŭ ba, şi dacă-lŭ ridică, recunoscea că e alŭ sĕŭ, are viéţă şi trebuia să-lŭ créscă şi atuncĭ

(12) Augustin de C. D. VI. 9. Hartung II. 175 crede că despre Faunŭ póte fi vorba. Preller p. 332.

(13) Varro de vita Pop. Rom. II : Natus si erat vitalis, ac sublatus ab obstetrice statuebatur in terra ut auspicaretur rectus esse, diis coniugalibus Pilumno et Picumno in aedibus lectus sternebatur. Serv. in Virg. Aen. X. 76 : Varro Pilumnum et Picumnum infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectus in atrio sterni dum exploretur an vitalis sit qui natus est. Serv. Ecl. IV. 62 : Proinde nobilibus pueris editis in atrio domus Junoni lectus, Herculi mensa ponebatur. Preller p. 332.

se invoca Juno Levana (ridicătórea); dacă nu-lŭ ridica, atuncĭ saŭ nu-lŭ recunoscea de alŭ sĕŭ, saŭ pruncului era unŭ monstru, și în casulŭ din urmă avea dreptŭ să-lŭ omóre de locŭ cum cincĭ vecinĭ aŭ constatatŭ, că pruncului n'are viéță; iară dacă era dubiŭ, atuncĭ în alŭ treilea anŭ avea dreptulŭ să-lŭ omóre, de regulă să-lŭ innece, și dacă abusa tata de acestŭ dreptŭ îșĭ perdea jumătate din avere(14). Era abusulŭ că mulțĭ părințĭ îșĭ arucaŭ pruncii, ca să se prăpădéscă, dar religiunea s'a îngrijitŭ de s'a făcutŭ *columna lactuaria* pe forulŭ Olitoriu înaintea templuluĭ Pietațiĭ, și s'a hotărîtŭ, că acì să fiă loculŭ de expunerea pruncilorŭ, pe carĭ alțiĭ iĭ ridicaŭ și cresceaŭ, din idea că și Romulŭ cu Remulŭ aŭ fostŭ espușĭ (15).

A 3-a ḑi după nascere.

A treia ḑi se serba nascerea pruncului prin o sĕrbătóre familiară, și atuncĭ vatra caseĭ se înfrumseța ca unŭ altarŭ, iară ușile cu cununĭ, apoĭ se dedea ospĕtare în onórea geniilorŭ și larilorŭ de casă (16).

A 9-a ḑi după nascere.

La fete a opta, iară la feciorĭ a 9-a ḑi era *dies lustricus* o ḑi în carea pruncului se lustra și se curăța în înțelesŭ religiosŭ, adecă de pĕcate. Ca să-lŭ apere de totŭ farmeculŭ, iĭ puneaŭ *crepundia* (mărunțișurĭ inzestrătóre) și *bulla*, precum o medailă la grumazŭ, în carea era *praebia* (materiĭ de apĕrare în contra deochiăriĭ și a invidieĭ). In acésta ḑi se dedea nume pruncului, și ca ḑi de sĕrbătóre

(14) Dionys. II. 26. Virg Aen. IX. 212. Seneca de ira I. 15. Portentosos foetus extinquimus, liberos quoque si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Preller 578. Hartung II. 242.

(15) P. Victor XI. Forum olitorium : in eo est columna lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferebant. Aedis Pietatis in foro olitorio. Hartung II. 243.

(16) Juvenal. Sat. III. 987. Foribus suspende coronas, iam pater es. Stat. Silvae IV. 8. 25.

s'a chiematŭ Nominalia, iară ḑeitatea, Nundina, cu numele dela a noua ḑi (17).

Apoĭ aduceaŭ sacrificiŭ pentru ḑeiĭ de casă, și purtaŭ prunculŭ în jurulŭ altaruluĭ de casă (18) și făceaŭ încă și alte ceremoniĭ prin carĭ se sfărăma puterea demonilorŭ asupra prunculuĭ. Capulŭ prunculuĭ s'a închinatŭ și sânțitŭ ḑeilorŭ, și întru acestŭ semnŭ s'a tăiatŭ pĕrŭ din capulŭ prunculuĭ, saŭ s'a tunsŭ de totŭ, și adeseorĭ pentru atare votŭ prunculŭ s'a pemnoratŭ ḑeilorŭ de unŭ sacrificiŭ (19). A 9-a ḑi s'a recomandatŭ prunculŭ, carele pășesce acuma cași persónă în lume, unuĭ geniŭ, și i s'a făcutŭ unŭ prognosticŭ, adecă din semne i s'a cercatŭ viitorulŭ, și spre acestŭ scopŭ s'aŭ invocatŭ tóte ḑeitățile de sórte, precum Parcele, Fata Scribunda, Carmentes, Fortuna.

Parcele sunt treĭ surorĭ și ḑîne de nascere; în genere s'aŭ numitŭ Parcae dela nascere (20), iară în specie una Parca dela actulŭ nasceriĭ, a doua Nona, și a treia Decuma, dela lunile a nóua saŭ a ḑecea, în cărĭ se nascŭ ómeniĭ.

Parcele sunt ḑîne de sórte, ele vinŭ la celŭ născutŭ, și-ĭ spunŭ sórtea; întâia și a doua îĭ poftescŭ bine, iară a treia de regulă o mórte curêndă și i-o spune din ce să fiă; pentru acésta la Romanĭ pe lângă Nona și Decuma s'a numitŭ arareorĭ și Morta cași parcă(21), pentru-că în nascere e și mórtea, și să se asemene cu Moerele

(17) Macrob. I. 6. Est etiam Nundina Romanorum dea a nono die nascentium noncupata, qui lustricus dicitur. Est autem lustricus dies, quo infantes lustrantur et nomen accipiunt. Fest. p. 90. Plut. Q. R. C. 102.

(18) La Grecĭ, prunculŭ când era în a șéptea ḑi, se purta împrejurulŭ foculuĭ Hestieĭ (Vesta) și căpĕta numele. Preller, Gr. Myth. II. 307.

(19) Tertull. de an. c. 39. reatui vovet, adecă făgăduința pentru atare vină. Macrobiu S. III. 26. ut reus vocetur qui suscepto voto se numinibus obligat. Virg. Aen. V. 237. voti reus. Preller p. 118. Hartung, 239.

(20) Parcae din pario *partus*, născutŭ; din acea rĕdăcină și *părinte*. Preller p. 564. precum și *pars*, parte, de aci înțelesulŭ numeluĭ lorŭ e împărțitóre de sórte H. II. 232. Partea mea aḑî încă însémnă și sórta mea.

(21) Varro la Gell. Noct. At. III. 16. Tertull. de an. 36. Preller p. 564. H. II. 232.

(Parcae) Grecilorŭ, la carĭ s'aŭ numitŭ : Clotho (torcĕtóre), Lachesis (hotărîtóre de sórte) și Athropos (neîndepărtătóre dela hotărîrea sa) : una tórce firulŭ, a dóua îlŭ lungesce, a treia îlŭ taiă, adecă încheiă sórtea prunculuĭ (22).

Fata Scribunda. De mare însemnĕtate sunt Fata Scribunda, după numele lorŭ vechiŭ și poporalŭ, carĭ dela împĕratulŭ Augustŭ încóce s'aŭ recunoscutŭ a fi identice cu Parcele, și astŭ-felŭ la Romanĭ urzitórele se afla în duplicitate. In ḑiua din urmă a sĕptĕmâneĭ nasceriĭ se invocaŭ Fata Scribunda (23), ca se hotărască sórtea prunculuĭ. Ele veniaŭ cântândŭ și scrieaŭ sórtea născutuluĭ într'o carte saŭ pe o tablă, unde sunt scrise sorțile tuturorŭ ómenilorŭ ; și ce odată a fostŭ scrisŭ, aceea a rĕmasŭ nestrămutatŭ, a fostŭ *fatum*, ḑisa divină, și fatum proprie e cuvîntulŭ ḑisŭ de Jupiter cași domnitorulŭ lumiĭ, dar și cuvîntulŭ altorŭ ḑeĭ (24) și astŭ-felŭ urzitórele sunt voințele puterilorŭ maĭ înalte, mijlocitóre între ḑeĭ și ómenĭ.

In Roma pe forŭ se pomeniaŭ Tria Fata, și o stradă în tribus fatis, precum Fata Divina, și din aceste s'aŭ prefăcutŭ maĭ târḑiŭ în mitologia poporală a semințiilorŭ romane, ḑînele, fée (25). Ḑîne de na-

(22) Hygiu p. 171. Clotho dixit eum generosum futurum, Lachesis fortem, Athropos titionem ardentem aspexit in foco etc. Preller Gr. Myth. p. 307. Ovidiu in Meth. VIII. 451. totŭ acésta idee : Stipes erat, quem cum partus enixa jaceret Thestias, in flammam *triplices sorores* posuere etc.

(23) La Grecĭ Moerile veniaŭ a șéptea ḑi să hotărască sórtea. Preller l. c; Hartung II. 232. După Tertull. de an. C. 39. în ḑiua din urmă a sĕptĕmâneĭ ce corespunde cu a 7-a ḑi, iară Preller p. 579. le invócă a nóua ḑi.

(24) Fata din fari fatus sum, a vorbi, ḑice, spune ; Scribunda din scribo a scrie. Serv. in Virg. Aen. X. 628. Vox enim Jovis fatum est. XII. 808. Juno sciens, fatum esse quidquid dixerit Jupiter. Isidor. Orig. VIII. 11.90. fatum dicunt quidquid dii fantur, quidquid Jupiter fatur. Preller p. 565. Astăḑĭ așa mi-e *data*, așa mi-e *scrisa*, sunt identice cu fatum.

(25) Theb. VIII. 26. Fata ferunt animas et eodem pollice damnant. Stat. Silvae V. 1. 259. ubi suplice dextra pro te Fata rogat. Fata Divina la Perret Cacombes de Rome I. LXXII. Fata Victricia la Eckhel D. N. VIII. p. 6.

scere s'aŭ numitŭ și Carmentes (26) precum de sorte și Tenitae (27). A nóua ḑi după nascere a fostŭ o ḑi critică pentru mama carea a născutŭ, și din acéstă causă maĭ tóte datinele s'aŭ grămăditŭ pe acéstă ḑi, și după încheiarea lorŭ, mama s'a sculatŭ din patŭ, și a intratŭ iară în viéța familiară.

Regele Serviŭ Tulliu o ordonatŭ, ca pentru nascerea fiecăruĭ feciorŭ, să se arunce unŭ banŭ în cutia din templulŭ ḑineĭ Lucine; cu debunăsémă, ca să se scie câțĭ feciorĭ s'aŭ născutŭ în acelŭ anŭ (28).

Sĕrbătórea ḑileĭ nasceriĭ.

In casă s'a veneratŭ geniulŭ, parte ca și spiritŭ apĕrătorŭ și fructuătorŭ de căsătoriă, parte ca și spiritŭ apĕrătorŭ alŭ fiecăruĭ membru din familiă, și geniulŭ s'a identificatŭ cu persóna singulară, de carea s'a ținutŭ încă de la nascere și pentru acésta se chema genius natalis.

Ḑiua nasceriĭ cuiva e ḑiua de sĕrbătóre a geniuluĭ natalŭ, și geniuluĭ se aduceaŭ sacrificiĭ din tămâiă, turte, miere, vinŭ și cununĭ; nu era iertatŭ sacrificiŭ de sânge pentrucă nu se cădea, ca în ḑiua în carea s'a născutŭ cineva, orĭ-ce creatură să-șĭ pérḑă viéța, ci sĕrbătoriulŭ de ḑiua nasceriĭ să aibă voiă bună cu aĭ sĕĭ, și să petrécă în glume și salturĭ, jocurĭ (29).

Acestŭ geniŭ natalŭ petrece pe omŭ dela nascere până la mórte, ca unŭ amicŭ nevĕḑutŭ, îndémnă spre bine și împedecă dela rĕŭ, iară în casŭ de nenorocire îlŭ compătimesce (30). Geniŭ susține generațiunea în familiă (31).

(26) Augustin. Civ. D. IV. 11. in deabus illis, quae fata nascentibus canunt et vocantur Carmentes. Preller p. 565.

(27) Paul. Diac. p. 157. Tenitae credebantur esse sortium Deae, dictae quod tenendi habent potestatem. Hartung. II. 233.

(28) Dionys. IV. 15. Preller p. 233. 244.

(29) Tibull. II. 2. IV. 5. Mane Geni, cape tura libens. Ovidiŭ Trist. III. 13. 18.

(30) Horat. Ep. II. 2. 187. Seneca Ep. 110. 114. Preller p. 69. 568. Hartung. I. 38.

(31) Paul p. 94. genius meus nominatur qui me genuit. Non. Marc. p. 119.

Juneța.

Când s'a edificatŭ Capitoliulŭ, Iuventas (Juneța) nu a vrutŭ să se mute din loculŭ eĭ, pentru acésta i s'a făcutŭ o capelă în templu aprópe de Jupiter spre semnulŭ eterneĭ junețe a statuluĭ romanŭ. Iuventas e personificațiune de o însușire a luĭ Jupiter, carele e icóna și apĕrătorulŭ junilorŭ; pentru acésta Jupiter are predicatulŭ Iuventus. Iuventas e ḑîna junimiĭ bărbătescĭ în etatea înfloririĭ, adecă când începe barba a cresce, a se forma spiritulŭ și caracterulŭ în june, a fi cetățénŭ de folosŭ, ca june apĕrândŭ statulŭ, și ca bĕtrânŭ dândŭ sfatŭ.

A fostŭ datina, că junele cetățénŭ în forŭ și-a schimbatŭ haina pruncieĭ adecă toga praetexta, cu toga virilis, haina bărbățieĭ, și apoĭ s'a dusŭ pe Capitoliŭ, ca acì în cutia în Capela ḑîneĭ Iuventas să pună unŭ banŭ, tributulŭ sĕŭ și să dee rugăciunĭ către Iuventas, și Jupiter Juventus (32).

Schimbarea togeĭ a fostŭ o sĕrbătóre familiară și Juventățiĭ s'a adusŭ sacrificiŭ pentru junele familieĭ, și în familiele de frunte, maĭ alesŭ domnitóre, ḑiua a îmbrăcatŭ caracterŭ publicŭ, căcĭ dela Augustŭ încóce, principele imperialŭ, ca domnitorulŭ în viitorŭ, acuma se arĕta înaintea cavalerilorŭ și se numia princeps Juventutis (33).

Afară de sĕrbătórea familiară pentru unŭ june din sînulŭ sĕŭ, juniĭ aveaŭ o sĕrbătóre generală pe la începutulŭ luĭ Ianuariŭ, și ḑîneĭ Juventas i se aducea sacrificiĭ *pro iuvenibus*, adecă pentru junĭ (34).

Genius generis nostri parens. Geniŭ se derivă din geno a nasce, genera, și se deosebesce de sufletŭ=spiritŭ.

(32) Serv. V. Ecl. IV. 50. Jovem merito puerorum dicunt incrementa curare, quia cum pueri togam virilem sumpserint, ad Capitolium eunt. Augustin. C. D. IV. 11. Ipse Jupiter sit Dea Juventas, quae post praetextam excipiat iuvenilis exordia. Kal. cumanum la 18. Oct. Eo die Caesar togam virilem sumpsit.

(33) Petroniŭ 29. Marțialŭ I. 31. etc. ḑicŭ despre Nero, că răḑêndu-șĭ barba întâia-óră a introdusŭ ludi juvenalĭ.

(34) Cic. ad At. I, 18. 4. Paulŭ p. 104. Liviŭ XXXVI. 36. La Oreli. Nr. 2213: flamen Juventutis.

Fetele în etatea acésta veneraŭ pe Venus, pe Fortuna Virginalis, şi pe Diana. Venus a fostŭ şi ḑîna maturităţiĭ genuluĭ femeescŭ, şi destinaţiuniĭ luĭ, şi fetele când aŭ încetatŭ de a fi copile, aŭ dăruitŭ păpuşele lorŭ orĭ Veneriĭ, orĭ Dianeĭ (35). Fortuna Virginalis a fostŭ o ḑînă a moraluluĭ şi a disciplineĭ femeine, şi s'a identificatŭ cu Pudicitia (ruşinea); statua i-a fostŭ acoperită cu togă, şi muierilorŭ nu le era iertatŭ de a se apropia, iară fetele duceaŭ togele lorŭ copilărescĭ în templu şi le dăruiaŭ ḑîneĭ (36).

(35) Varro la Non. Marc. p. 156: Properate vivere puerae, quas sinit aetatula ludere esse amare et Veneris tenere bigas. Preller 396.

(36) Varro la Non. Marc. p. 189: a quibusdam dicitur esse Virginis Fortunae ab eo quod duobus undulatis togis opertum. Arnobiu II. 67: puellarum togulas Fortunam defertis ad Virginalem. Preller p. 554. Hartung. II. 255.

II. DATINELE DELA NUNTĂ.

I. PARTEA GENERALĂ.

Drepturile de căsătoriă. La Romaniĭ vechĭ a fostŭ jus conubii (dreptulŭ de căsătoriă) ce-lŭ aveaŭ numaĭ Cives romani (cetățeniĭ romanĭ) cu muierĭ numaĭ romane, și pentru acésta numaĭ căsătoria cu jus conubii se considera de legitimă (matrimonium legitimum, vel justum, nuptiae justae).

Ca căsătoria să pótă fi legitimă, s'a luatŭ în considerațiune : Națiunea, condițiunea, gintea și sângele muieriĭ.

1. *Națiunea.* Din respectulŭ națiuniĭ s'a pretinsŭ ca cetățénulŭ romanŭ, să-șĭ iee de soțiă numaĭ romană, și anume, căsătoria era oprită cu Latiniĭ, cu Italiĭ și cele-l-alte popóre. Romaniĭ maĭ întâiŭ aŭ avutŭ legătură cu Albaniĭ, apoĭ cu Sabiniĭ prin limbă, prin sacre (cele sânte ale religiuniĭ) și prin căsătoriă. După răsboiulŭ ce s'a purtatŭ cu Latiniĭ la laculŭ Regillŭ (496 ant. Cr.), multe muierĭ romane aŭ fostŭ la Latinĭ și multe muierĭ latine la Romanĭ, și fiindŭ-că căsătoria era oprită între eĭ, s'a demandatŭ, ca tóte muierile lăsându-șĭ bărbațiĭ să se reîntórcă la părințĭ, însă nicĭ una s'a reîntorsŭ. Atuncĭ Romaniĭ aŭ primitŭ acésta de semnulŭ uniriĭ poporuluĭ latinŭ cu celŭ romanŭ, și de semnulŭ victorieĭ viitóre și comune, însă totușĭ Romaniĭ nu aŭ datŭ de o-dată Latinilorŭ jus conubii, ci numaĭ cetăților latine confederate, maĭ târḑiŭ și altorŭ popóre confederate din Italia. Dreptulŭ acesta era așa de mare, în câtŭ numaĭ senatulŭ romanŭ ilŭ putea da saŭ revoca.

Ceva se aduce pentru ilustrațiunea materieĭ (1) : *Campanilorŭ*, dinainte de răsboiulŭ punicŭ alŭ doilea (218 ant. Cr.), li s'a datŭ jus

(1) Corolus Sigonius : De jure civium Rom. Lib. I. cap. 9.

conubii, adecă dreptulŭ ca să se căsătoréscă cu romane (2); dar după ce Campaniĭ în răsboiŭ s'aŭ datŭ la partida contrariă, aŭ fostŭ despoiaţĭ de acestŭ dreptŭ. Abia consuliĭ M. Messala şi C. Salinator aŭ cerutŭ pentru Campanĭ dreptulŭ de a se căsători cu cetăţene romane, şi dacă cineva s'a căsătoritŭ maĭ înainte, să aibă soţiele de legiuite, şi prunciĭ născuţĭ înainte de acéstă ḑi să fiă legiuiţĭ şi să pótă fi moştenitorĭ. Pentrucă prunciĭ, carĭ s'aŭ născutŭ din muierĭ, cu carĭ conubiulŭ nu a fostŭ iertatŭ, nu eraŭ *liberĭ*, cu atâtŭ maĭ puţinŭ eraŭ cetăţenĭ romanĭ; p. e. prunciĭ militarilorŭ romanĭ căsătoriţĭ în Spania cu muierĭ spaniole (3).

Dacă cineva singularŭ, orĭ atare municipiŭ, orĭ altŭ poporŭ, aŭ vrutŭ ca să aibă dreptulŭ de conubiŭ, aŭ trebuitŭ să dee rugare la Senatŭ. Maĭ târḑiŭ împĕraţiĭ dedeaŭ acestŭ dreptŭ militarilorŭ de altă naţiune, dându-le şi dreptulŭ de cive romanŭ (4).

2. *Condiţiunea.* Din respectulŭ condiţiuniĭ, adecă a stăriĭ civile, era opritŭ ca cetăţénulŭ romanŭ să-şĭ iee de soţiă o *libertină*, carea din sclavă a devenitŭ liberă, asemenea *libertinuluĭ* i-a fostŭ opritŭ ca să se căsătoréscă cu o romană. Numaĭ senatulŭ putea concede din casŭ în casŭ (5).

Abia după legea Papia Popaea, adusă sub împĕratulŭ Augustŭ, s'a iertatŭ civilorŭ romanĭ căsătoria cu libertine, însă a fostŭ opritŭ şi acum senatorilorŭ şi pruncilorŭ acestora (6).

(2) P. e. Pacuviŭ Calaviŭ dintre Campanĭ a avutŭ pe fata luĭ Appiŭ Claudiŭ, consularŭ în Roma, si fata şi-a măritat'o după M. Liviŭ, carele a purtatŭ triumfŭ.

(3) Cicero in Topicis : Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui connubii jus non esset, nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

(4) Diplome de aceste se află şi în Dacien de dr. Neugebauer pag. 117, 229. 230. 239. 286. unde se ḑice : Ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit, et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut si qui caelibi essent, cum iis, quas postea duxissent etc.

(5) Senatus consultum. Hispalae libertinae permissum est, ut enubere posset neque ei, qui eam duxisset, id fraudi esset.

(6) Ut omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumque liberos, uxores libertinas habere liceret.

3. *Gintea.* Ce se atinge de ginte, adecă de némŭ, viță, familiă, patricilorŭ le-a fostŭ oprită căsătoria cu plebeiĭ încă prin legile din urmă din XII tabule de legĭ (7), aduse de decemvirĭ, deși Appiŭ Claudiŭ decemvirulŭ a observatŭ, că prin acésta patriciĭ se despartŭ pré tare de plebeĭ.

Dar C. Canuleiŭ, tribunulŭ plebeĭ, la an. 445 ant. Cr., a făcutŭ rugăciune pentru desființarea aceleĭ legĭ, și s'a adusŭ lege nóuă, numită Canuleia, ca patriciĭ și plebeiĭ să se pótă căsători la olaltă (8), iară pentru căsătoria cu străiniĭ și mărgineniĭ a pretinsŭ altă lege (9).

4. *Sângele.* Nu a fostŭ lege apriată, ca până la care gradŭ de rudeniă de sânge e oprită căsătoria; s'a observatŭ însă și gradulŭ amestecătureĭ de sânge; sunt însă casurĭ istorice între patricĭ, că p. e. s'a luatŭ de soțiă fata unchiuluĭ, adecă a frateluĭ tatăluĭ.

Felurile de căsătoriă. Căsătoria legiuită în genere a fostŭ de dóuă felurĭ :

A. Căsătoria cu Manus (mână), când muierea s'a predatŭ în mâna strînsă a bărbatuluĭ, și atuncĭ ea s'a chiematŭ *materfamilias.*

B. Căsătoria fără Manus, din liberă voiă, când muierea nu s'a predatŭ în mâna strînsă a bărbatuluĭ, și pentru acésta s'a numitŭ numaĭ *uxor*, și n'a fostŭ *materfamilias* (10). La acéstă căsătoriă se cerea numaĭ învoirea mireseĭ.

Căsătoria (matrimonium) cu Manus a fostŭ susținută la patriciĭ (nobilĭ) și a adusŭ pe femeiă către bărbatŭ într'o referință cași pe fată către tată, ea a participatŭ la sacrele familiare etc. Pentru preoțĭ a duratŭ modulŭ cu manus până pe timpulŭ împěraților̆.

(7) Ne patriciis, cum plebeis Romae connubium esset.

(8) Tribunulŭ dice la Liviŭ : «Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis his annis, pessimo exemplo publico? cum summa injuria plebis?. . . . quid est aliud, quam exilium intra eadem moenia? quam relegationem pati? etc.

(9) Altera lege connubium petimus finitimis, externisque dari solet.

(10) Cicero in Topicis : Si ea (mulier) in manum viri non convenerat, nihil debetur, genus est enim uxor. Eius duae formae. Una, materfamilias, hae sunt quae in manum convenerunt, — altera earum, quae tantummodo uxores habebantur.

Căsătoria (11) cu manus s'a fundatŭ în 3 modurĭ, și în secululŭ alŭ 6-lea creștinŭ, a intratŭ și alŭ patrulea modŭ.

1-iŭ prin farres saŭ *confarreațiune*, ce era unŭ sacrificiŭ solemnŭ și datŭ după *domum deductio*, adecă după ducerea mireseĭ cu pompă nupțială în casa bărbatuluĭ. Sacrificiulŭ s'a făcutŭ sub conducerea Pontificeluĭ Maximŭ, fiindŭ de față și flamenulŭ dialŭ cu ḑece martorĭ. Confarreatio se numesce dela *panis farreus* (libum farreum), o pâne cóptă din *far* (făina la ceĭ vechĭ), din apă și sare, și dată cași sacrificiŭ. Nunta de modulŭ acesta, s'a numitŭ și farracia sacra, pentru-că căsătoriții mâncaŭ din far, adecă făina cu care se preseraŭ și victimele, adecă animalele sacrificate (12). In cele sacre nimicŭ era maĭ religiosŭ decâtŭ legătura prin confarreațiune, și purtaŭ pânea farrea înaintea mireseĭ (13). Dar acéstă căsătoriă era între puținĭ îndatinată, iară după uniĭ, numaĭ pontificilorŭ, adecă preoțĭ de gradŭ maĭ înaltŭ (14). Diffarreațiune însémnă stricarea contractuluĭ de confarreațiune, adecă divorțŭ în ast-felŭ de căsătoriă.

Unele diregătoriĭ de preoțĭ se umpleaŭ numaĭ cu feciorĭ din căsătoriă confarreată, p. e. Flamines maiores.

2-a prin *coemțiune*, ce era o cumpĕrare simbolică a mireseĭ. A fostŭ de lipsă cincĭ cetățenĭ cași martorĭ, și unŭ *libripens* (cumpănitorŭ) carele ținea o cumpănă în mână, iară mirele arunca unŭ *as* (banŭ) de aramă în cumpănă, și declară că a cumpĕratŭ mirésa, carea prin acestŭ modŭ îșĭ dedea tótă independința în puterea bărbatuluĭ. Coemțiunea s'a pututŭ face și după încheiarea căsătorieĭ, verisimilŭ după domum deductio. Acele muierĭ, carĭ prin cumpĕrare veniaŭ în mâna bărbatuluĭ, se numeaŭ Materfamilias, și la

(11) Boetius : Tribus modis uxor habebatur, farre, coemtione, usu.

(12 Ulpianŭ tit. IX. Instit. Farre convenitur in manum certis verbis, et testibus decem praesentibus, et solemne sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibebatur.

(13) Pliniŭ lib. 18. In sacris nihil religiosius confarreationis vincula erat, novaeque nuptae farreum praeferebant.

(14) Boetius : Confarreatio solis pontificibus conveniebat.

cumpĕrare se întreba unulŭ pe altulŭ, bărbatulŭ astŭ-felŭ : «Daca muierea arŭ vré să-ĭ fie materfamilias?» ea rĕspundea : «arŭ vrea.» Pentru acésta muierea cădea în mâna adecă în puterea bărbatuluĭ, şi se dicea căsătoriă prin cumpĕrare, şi muierea era materfamilias, iară bărbatuluĭ ca în locŭ de fată (15).

3-a prin *usŭ* saŭ prescripţiune, când femeia a şedutŭ neîntreruptŭ unŭ anŭ întregŭ în casa unuĭ bărbatŭ, carele în acestŭ modŭ şi-a căpĕtatŭ dreptulŭ asupra eĭ, şi ea astŭ-felŭ a cădutŭ în mâna bărbatuluĭ. Usulŭ se putea întrerumpe, dacă femeia peste anŭ în treĭ nopţĭ (trinoctii usurpatio) nu durmia în casa bărbatuluĭ (16).

4-a prin *tabulae nuptiales*, adecă contractŭ de căsătoriă. Acestŭ modŭ s'a introdusŭ târdiŭ, sub Justinianŭ 526—565 d. Cr. ca actŭ oficiosŭ deosebĭ pentru diregătoriĭ de statŭ cu rangŭ senatoricŭ. Intre alţĭ diregătorĭ numaĭ compunerea unuĭ protocolŭ şi *intervenirea preotuluĭ* aŭ fostŭ forme de legitimitate. Tabulae nuptiales eraŭ în datină încă pe timpulŭ luĭ Cicerone, dar a fostŭ încetatŭ în timpulŭ mijlociŭ alŭ împĕraţilorŭ romanĭ.

Celealalte datine dela nuntă eraŭ de lipsă la tóte modurile de căsătoriă.

Căsătoria sclavilorŭ s'a numitŭ *contubernium* şi înaintea legiĭ a fostŭ nelegiuită, pentru-că domnulŭ avea dreptŭ să vîndă orĭ numaĭ pe muiere, orĭ numaĭ pe bărbatŭ.

Contuberniulŭ atuncĭ şi-a căpĕtatŭ legalitatea, când stăpânulŭ a

(15) Boetius : Quae autem in manum per coemtionem venerant, hae materfamilias vocabantur, se se in coemendo invicem interrogabant; vir ita : an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat : velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, et vocabantur nuptiae per coemtionem et erat mulier materfamilias, viro, loco filiae.

(16) Gellius : Q. Mucium iurisconsultum dicere solitum, lege non esse usurpatam mulierem cum Kalendis Ianuariis apud virum, causa matrimonii esse caepisset, ante diem IIII. Kal. Ianuarias sequentes usurpatum esset. Non posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet. Quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet et Kalendis.

eliberatŭ pe sclavĭ saŭ prin testamentŭ a lăsatŭ, ca bărbatulŭ să nu se vîndă fără de muiere şi prunci (17).

Timpulŭ maĭ favorabilŭ pentru căsătoriă a fostŭ luna luĭ Iuniŭ, odată numită şi Junoniŭ dela Junone, dîna prestătătóre căsătorieĭ, şi celŭ maĭ nefavorabilŭ a fostŭ în Maiŭ, luna moşilorŭ (18).

II. PARTEA SPECIALĂ.

Consensŭ. La o căsătoriă era de lipsă consensulŭ, adecă învoirea părinţilorŭ feteĭ, pentrucă fata nu se întreba; în timpulŭ de sub împěraţĭ şi consensulŭ feteĭ. Peţirea se făcea la părinţiĭ feteĭ, saŭ la acela sub a căruĭ potestate era fata.

Sponsalia. Dacă peţitoriuluĭ i se promitea fata, elŭ se numia Sponsus, iară ea Sponsa (făgăduită, promisă) şi atuncĭ urma Sponsalia adecă încredinţarea.

In vechime junele dedea tinereĭ unŭ banŭ caşi *arrha* (arvună) (19); iară maĭ târdiŭ inelŭ de fierŭ, dacă a fostŭ din poporŭ, şi inelŭ de aurŭ cu măргea, dacă a fostŭ patriciŭ, şi tînĕra încă a datŭ inelŭ, şi inelele se diceaŭ : *anuli pronubi*, *mutuae fidei signa*, adecă inelele de căsătoriă caşi semnulŭ credinţeĭ împrumutate (20).

Sacrificiŭ auspicalŭ. După ce s'a proiectatŭ căsătoria, cu scopŭ de a căştiga semnele divine şi învoirea deilorŭ, s'a făcutŭ unŭ sacrificiŭ auspicalŭ saŭ consultativŭ, în locŭ alesŭ după plăcere, saŭ în casă privată, saŭ în templu publicŭ. Auspicele adecă preotulŭ carele profeţia din sburatulŭ păsĕrilorŭ, şi astŭ-felŭ căuta de norocŭ, se ducea după medulŭ nopţiĭ şi îşĭ făcea oficiulŭ, căutândŭ sburatulŭ pasĕrilorŭ profetice, şi apoĭ resultatulŭ observărilorŭ îlŭ publica

(17) Conv. Lex. Brockhaus. Pierer's Univ. Lex. şi Dic. Lat. Germ. de M. Q. Kreuszler.

(18) Ovidiŭ Fast. L. VI. 59. Macrob. Sat. Q. 12. Hartung II. 72. Preller 583.

(19) Pliniŭ Hist. Nat. XXX. 1. §. 6. Ut plane affirmare possimus, numos ante apud nos, mox anulos coepisse.

(20) Pliniŭ acolo § 4. Etiam nunc sponsae muneris vice ferreus anulus mititur, isque sine gemma. Digest. XIX. 1. 11. § 6. Römische Hochzeits und Ehedenkmäler Aug. Rosbach. Leipzig p. 28.

în fața óspeților, și sacrificiulŭ stetea din o oferindă de libațiune saŭ de fructe (fruges) cătră ḑeĭ. Auspiculŭ a încetatŭ pe timpulŭ luĭ Cicerone, și a intratŭ *haruspiciulŭ*, adecă căutarea mațelorŭ în animalele sacrificate, și profețirea din acestea în presința óspețilorŭ, saŭ haruspicele numaĭ declara, că nu e nicĭ unŭ semnŭ rĕŭ și atuncĭ carnea se putea folosi la sacrificiĭ de ospĕțŭ, ca să o mânce óspețiĭ (21).

Sacrificiulŭ auspicalŭ s'a adusŭ deosebĭ în onórea Cereriĭ, ḑîneĭ auspicale de nuntă, și a fostŭ din o scrófă (22).

Părțile esențiale a nunțeĭ sunt :

A. Dextrarum junctio. B. Sacrificium nuptiale. C. Coena nuptialis în casa mireseĭ. D. Domum deductio. E. Pompa nuptialis. F. Sacrificium nuptiale. G. Coena nuptialis. H. Lectus genialis. Aceste treĭ din urmă în casa mireluĭ (23).

A. Dextrarum junctio.

Dextrarum junctio e legarea mânilorŭ drepte a tinerilorŭ, cași espresiunea nemijlocită a legătureĭ încheiate între bărbatŭ și muiere, espresiunea plastică a treceriĭ femeeĭ în mâna bărbatuluĭ (con-

(21) Apuleiŭ Meth. IV. 26. Virg. Aeneid. IV. 55. Rosbach p. 49. Cic. de Divin. I, 16. Dion. Hal. 2. 6. Val. Max. 2. 1. Nuptiis etiam nunc auspices interponuntur, qui quamvis auspicia petere desierint. ipso tamen nomine veteris consuetudinis usurpantur.

(22) Varro R. R. Q. 4. 9 : et quod nuptiarum initio antiqui reges et sublimi viri in Etruria, in conjunctione nuptiali nova nupta et novus maritus primum porcam immolant.

(23) Aceste datine sunt culese după maĭ mulțĭ autorĭ. din date resfirate, și sunt ordinate după cartea luĭ Rosbach numită în nota (20), anume după scenele sculptate de pe sarcofagele romane ca fântâne sigure. Rosbach esplică sarcofagele din S. Lorenzo în Roma, din Sala muselorŭ și din Belvedere în Vaticanŭ, din Monticelli, Florenza, villa Taverna in Frascati, villa la Podium Cajanum, din academia virgiliană în Mantua, și alte 7 sarcofage și petre de mormîntŭ. Pe unele sarcofage e nunta unorŭ ḑeĭ, pe altele a ómenilorŭ, și acésta în multe e numaĭ imitațiune și copiă din nunta ḑeilorŭ.

venire in manus mariti) și modulŭ maĭ simplu de representarea căsătorieĭ.

Maĭ târḑiŭ consensulŭ și sponsalia eraŭ de o-dată cu dextrarum junctio, cași simbolulŭ consensuluĭ și maĭ alesŭ în familiele de frunte și pe timpulŭ împĕrațilorŭ. Dar înainte de a descrie dextrarum junctio, e de lipsă de a cunósce ḑeitățile de nuntă și îmbrăcarea mireseĭ.

Ḑeitățile de nuntă în genere s'aŭ numitŭ *dii nuptiales*, și cele de frunte aŭ fostŭ Juno, apoĭ Jupiter; și deosebĭ Juno cu predicate dela acte diferite se considera de atâte ḑîne. Dea Juga cea ce légă, înjugă pe tinerĭ, *Pronuba* ceea ce îĭ căsătoresce, cunună, *Afferenda* (ab afferendis dotibus) le câștigă zestre și darurĭ dela tată, némurĭ și patronĭ. Miresele invocaŭ încă pe ḑînele numite *Camelae Virgines* (24).

Imbrăcarea mireseĭ. Pĕrulŭ mireseĭ s'a despărțitŭ pe creștetŭ cu *hasta celibaris* (lancea virginalis) sulița Junoniĭ, ca mirésa să nască eroĭ, și a fostŭ împletitŭ în șése códe (chicĭ) precum îlŭ purtaŭ fetele din poporŭ și virginele vestale (25). Pe pĕrŭ i se punea o cunună de florĭ și ierburĭ culese de ea, apoĭ peste capŭ unŭ *flammeum*, adecă unŭ vĕlŭ de colóre galbenă saŭ în fața foculuĭ, precum purta totŭ-dea-una Flaminica, muierea preotuluĭ *flamen dialis* (26).

Pe mirésa o îmbrăcaŭ în tunică, și o légaŭ cu o cingă (cingulum) saŭ brâŭ țesutŭ din lână de óie, și legatŭ cu măiestrie și nodŭ, numitŭ nodulŭ luĭ Ercule, ca se nu se pótă ușorŭ deslega. Juno de la actulŭ încingeriĭ are predicatulŭ *Cinxia* (Incinsă) și legarea însémnă precum lâna se ține deolaltă, așa să se lege mirele de mirésă (27).

(24) Paul. Diac. p. 63. Camelis virginibus suplicare nupturae solitae erant. Preller p. 89. 582. le asémănă cu nimfele.

(25) Festŭ p. 339. Lucanŭ II. 354. Ovid. F. L. II. 559. Plutarchŭ Q. Rom. 87.

(26) Paul. D. 63. Corollam nova nupta de floribus, verbenis herbisque a se lectis sub amiculo (flammes) ferebant. Rosbach p. 156. Catullus : Cape flammeum. Acestŭ vĕlŭ a fostŭ simbolulŭ legătureĭ eterne, pentrucă a fostŭ îndatorată ca neîncetatŭ să-lŭ pórte, și nicĭ în casŭ de divorțŭ nu i-a fostŭ permisŭ să-lŭ depună.

(27) Catull. 61. 8. Paul. p. 89. 92. Plin. H. N. XXI. 8. 22. Hartung. II. 70.

Apoĭ mirésa se înzestra cu juvaere, și se ungea cu mirosurĭ, și treĭ amice, treĭ fete virgine iĭ ajutaŭ la îmbrăcare și chitire întâmplându-se tóte aceste în thalamus, chilia de locuință a eĭ (28).

Mirele de regulă era îmbrăcatŭ în tunică, și deasupra cu toga aruncată de pe umĕrulŭ stîngŭ peste piciorulŭ dreptŭ, și în unele timpurĭ avea tabulae nuptiales în mâna dréptă. Dacă mirele era militarŭ, avea și spada la sine.

Fiind gata mirésa eșia din thalamŭ și intra în atriŭ, sala familiară a caseĭ, unde a fostŭ altarŭ, saŭ anume pregătitŭ. Pe josŭ eraŭ florĭ presărate și covóre frumóse întinse, iară la ușă și la pórtă florĭ și ramurĭ verḑĭ și velurĭ înfrumsĕțătóre (29).

Destrarum junctio. Mirele și ceialalțĭ așteptaŭ pe mirésă în atriŭ, și ea intrândŭ arunca ochiĭ la pămêntŭ, roșia de rușine că se mărită, și se plângea, că trebue se mérgă din casa părinților (30). O femeiă carea conducea nunta, trăgea pe mirésă la mire, și stândŭ la spatele lorŭ punea mânile pe umeriĭ lorŭ, și lângă femeiă steteaŭ virginele. Lângă mire aŭ statŭ paranimfiĭ, prunciĭ liberĭ, îmbrăcațĭ cu *toga praetextata*, adecă tivită cu purpură (pueri praetextati, pueri investes) cam de 15—16 anĭ, maĭ tinerĭ decâtŭ junele, apoĭ steteaŭ acì amiciĭ și némurile. Atuncĭ tata orĭ curatorulŭ feteĭ lua mânile tinerilorŭ și le lega laolaltă, adecă le împreuna, ce se numia dextrarum junctio, și era *începutulŭ nunțeĭ*, pentrucă mirésa prin acésta era predată în mâna mireluĭ (31).

(28) In nunțile mitologice ale ḑeilorŭ, grațiile aŭ îmbrăcatŭ pe teneră : una da mirosurĭ, alta juvaere și a treia ținea oglinda. Scena acésta e pe sarcofage în fațada de drépta. Rosbach p. 71. Par tribus est facies, qualem decet esse sororum, par tribus est aetas, par quoque forma tribus.

(29) Juvenal. 6. v. 227. Ornatas paulo ante fores pendentia linquit vela domus, et adhuc virides in limine ramos. Rosbach p. 3.

(30) Stat. Silv. I. 2. 12 : lumina demissam et dulci probitate rubentem. Lucanu II. 361 : lutea demissos velarunt flammea vultus. Catull. 61. 79. Tardet ingenuus pudor, flet, quod ire necesse est. Rosbach p. 17,

(31) In nunțile mitologice Juno Pronuba cu cununa de raze iea parte; pe numiĭ din timpulŭ creștinătățiĭ în loculŭ Junoniĭ e Cristŭ saŭ altŭ sântŭ. Pe sar-

Căsătoria s'a ținută de cultulŭ domesticŭ și nu de celŭ publicŭ, și pentru acésta fiecarele avea voiă liberă, să chieme saŭ să nu cheme preotŭ (sacerdos) publicŭ. Eraŭ și persóne private carĭ aŭ priceputŭ ritulŭ și divinațiunile, și aceste făceaŭ cele de lipsă, p. e. Brutŭ a fostŭ auspice la căsătoria luĭ Catone; sub Justinianŭ s'a introdusŭ lipsa de preotŭ.

B. Sacrificium nuptiale.

Sacrificiulŭ (jertva) *de nuntă* s'a făcutŭ întru sânțirea legătureĭ încheiate, și a fostŭ partea cea maĭ solemnă a căsătorieĭ. Prin sacrificiŭ se dovedia, că căsătoria s'a încheiatŭ nu numaĭ înaintea ómenilorŭ, ci și a deilorŭ și cu învoirea lorŭ. In timpulŭ străvechiŭ sacrificiulŭ comunŭ adusŭ de tinerĭ a fostŭ parte esențială pentru validitatea căsătorieĭ; în timpulŭ istoricŭ a fostŭ ca o datină, și de lipsă numaĭ la confareațiune, și susținutŭ de clasele maĭ nalte pentru încheiarea uneĭ legăturĭ legitime.

Sacrificiulŭ de nuntă a fostŭ saŭ *simplu* și adusŭ numaĭ de tinerĭ în casă, saŭ *cu pompa nupțială* și întrevenirea persónelorŭ preoțescĭ în curtea mireseĭ, așa precum a fostŭ starea părinților eĭ.

Sacrificiulŭ simplu, pe unele monumente se află așa, că delocŭ cum se găta dextrarum juntio, mirele și mirésa îșĭ daŭ mânile peste unŭ altarŭ alŭ caseĭ, saŭ portativŭ (masă cu treĭ picióre) pusŭ în atriŭ, saŭ în chilia cea maĭ mare a caseĭ și pe altarŭ ardea o flacără; în ceealaltă mână, mirele ține tabulae nuptiales, iară ea unŭ mĕrŭ cași semnulŭ amoriĭ și a concepțiuniĭ. Pe alte monumente mirele și mirésa staŭ cu fața unulŭ cătră altulŭ înaintea altaruluĭ portativŭ, și mirele tórnă dintr'o *patera* (formă de teneriŭ micŭ) o libațiune în focŭ, căcĭ începutulŭ sacrificiuluĭ e cu ***libamina prima;***

cofage e și o pronubă omenéscă (menschliche Pronuba, Rosbach p. 15) adecă o femeiă în loculŭ Junoniĭ, și combina că acea femeiă se represintă adĭ prin nașa, nănașa. Claudiŭ C. 31. 128: Tum dextram, complexa viri dextramque puellae tradit, et hic ultro sancit connubia. La Statiu Silv. I. 2. 11. în loculŭ Junoniĭ se pomenesce Venus: «Ipsa manu nuptam genitrix Aeneia (Venus)».

iară mirésa ţine în mână *acerra* (o lăduţă) cu tămâe, ca să pună pe focŭ, şi drépta şi-o ridică cătră cerŭ, caşi la o rugăciune. Căsătoria se închee prin acestŭ actŭ înaintea ḑeilorŭ, şi mirésa trece în sacrele bărbatuluĭ (nova nupta in sacra mariti) şi în comuniunea familieĭ luĭ (32).

Sacrificiulŭ nupţialŭ cu pompă s'a ţinutŭ după libaţiune la casa mireseĭ. Pompa nupţială era conductulŭ de sacrificiŭ, ce pe drumŭ venia la pórta mireseĭ, şi intra în curte (33). In fruntea conductuluĭ mergea unŭ paranimfŭ (34) cu faclia aprinsă, iĭ urma o femeiă carea ordona tóte, şi altă matrónă purta unŭ blidŭ (lanx) cu fructele de lipsă la sacrificiŭ (35).

Acuma păşa taurulŭ, de regulă o vacă pentru sacrificiŭ, şi personalulŭ de lipsă. De personalŭ s'a ţinutŭ *victimarius* (preotulŭ carele sacrifica vita) cu securea pe umĕrulŭ stîngŭ; *camilulŭ*, în mâna dréptă lăsată în josŭ ţinea simpulum (o oluţă cu códă lungă în susŭ) pentru turnare la libaţiune, iară în mâna stîngă rĕdicată avea o acerră pentru tămâiă. După eĭ veneaŭ doĭ popĭ (popae) îmbrăcaţĭ cu tunică scurtă şi cătrinţă (limus), unulŭ cu secespita (cuţitŭ), altulŭ cu maiŭ (malleus) în mână, amêndoĭ ómenĭ musculoşĭ, carĭ duceaŭ taurulŭ, a căruĭ frunte era înfrumuseţată cu unŭ arcŭ saŭ conciătură de metalŭ, şi cu córne aurite, şi toţĭ intraŭ în curtea miresiĭ (36).

(32) Val. Flacc. VIII. 243. Inde ubi sacrificas cum conjuge, venit ad aras Aesonides, unaque adeunt, pariterque precari incipiunt. Seneca in Octav. 700. despre Pompeia : Tura cum superis dares sacrasque grato spargeres aras mero velata summum flammeo tenui caput. Tacit. Ann. XI. 27. despre Messalina. Quam audisse auspicium verba jubisse, sacrificasse apud deos. Apul. Meth. IV. 28. Rosbach p. 105. 106. 178.

(33) Scenele pe sarcofagele din sala muselorŭ şi din Belvedere în Vaticanŭ.

(34) In nunţile mitologice, în loculŭ paranimfuluĭ e Hymeneius, ḑeulŭ de nuntă.

(35) Ausoniu Mos. v. 104. Turibula et paterae, quae tertia vasa deum? lanx. Pe sarcofagulŭ din Florenza, în loculŭ matróneĭ cu fructe, e unŭ pruncŭ, carele ţine pe capŭ blidulŭ cu póme, saŭ unŭ buchetŭ orĭ cunună cu florĭ. Scena cu pruncŭlŭ se pune în seculŭlŭ alŭ 3-lea după Cristŭ. Rosbach. p. 101. 170.

(36) Succincti poparum ritu. Svet. in Calig. 22. Propert. IV. 3. 62.

In curte era unŭ altarŭ portativŭ, la care steteaŭ tineriĭ și camilulŭ se apropie de eĭ, ca să le servéscă cu cele ce pórtă. Taurulŭ se aduce aprópe de altarŭ, și unŭ popă îĭ apleca capulŭ la pămêntŭ și îngenunchiândŭ îlŭ ține de córne, iară victimariulŭ sta cu securea rădicată ca să lovéscă victima, întrebândŭ pe mire : Agone? și mirele rĕspundêndŭ : Hoc age! acela lovesce victima în capŭ, iară mirésa varsă din pateră între córnele tauruluĭ orĭ a vaceĭ (37) și aprópe stetea și unŭ tibicenŭ (fluerașŭ) carele era de lipsă la unŭ sacrificiŭ.

După ce victimariulŭ a lovitŭ taurulŭ cu securea și unŭ popă i-a datŭ cu maiulŭ în capŭ, cultrariulŭ tăia carnea (prosecare exta, prosecta) ce e de lipsă pentru sacrificiŭ, iară cea-laltă rĕmânea pentru cina nuntașilorŭ. Acì se maĭ vedeaŭ și sclavĭ carĭ ajutaŭ de a tăia vita și carnea, și aducêndŭ apă, spălaŭ.

Mirele avutŭ aducea sacrificiŭ și în templu, delocŭ cum s'a încheiatŭ contractulŭ de căsătoriă, și îlŭ petreceaŭ și némurile (38). Nuntașiĭ, carĭ eraŭ de față la sacrificiŭ, se chiteaŭ și încununaŭ.

C. Coena nuptialis.

După ce s'a finitŭ sacrificiulŭ și pregătitŭ carnea, părințiĭ feteĭ aŭ datŭ ospĕtare, ce s'a numitŭ cina de nuntă. Date speciale se află numaĭ despre cina de nuntă după ducerea mireseĭ la casa mireluĭ; pentru acésta se vorŭ spune la loculŭ lorŭ.

D. Domum deductio.

Ducerea mireseĭ la bărbatŭ a casă se numia domum deductio, și

(37) Scena din curte e pe sarcofagulŭ din vila Medici în Roma, dusŭ la Florenza. Sarcofagele aceste, ce represintă viéța Romanilorŭ «more maiorum domi militiaeque» după datinele strămoșescĭ, se punŭ în clasa a cincea a sarcofagelorŭ, carĭ arată maĭ tóte momentele vieţeĭ Romanilorŭ. Virg. Aen. IV. 55. Junoni ante omnes (deos) cui vincta jugalia curae. Ipsa (mirésa) tenens dextra pateram. Vaccae media inter cornua fundit. Rosbach p. 121. 147.

(38) Apul. Meth. IV. 26. Speciosus adolescens, votisque nuptialibus, pacto jugali pridem destinatus, consensu pareatum tabulas etiam maritus noncupatus ad nuptias officio frequenti cognatorum et affinium stipatus, templis et aedibus publicis victimas immolabat. Rosbach p. 123.

bărbatulŭ o aştepta cu solemnitate la casa sa. Gătindu-se toţĭ spre plecare, mirésa se imbia să plece, însă unulŭ din nuntaşĭ o răpea din braţele mameĭ saŭ a matuşeĭ, căcĭ mireseĭ îĭ era ruşine, şi ca să nu cugete lumea, că ea se mărită cu tótă voia, ci să crédă că o ducŭ cu tăria cum aŭ dusŭ Romaniĭ pe Sabine cu carĭ aŭ fostŭ norocoşĭ (39). Mirésa plecândŭ, a invocatŭ pe Dea *Iterduca* (Juno petrecĕtóre pe drumŭ) şi *Domiduca* (Juno ducĕtóre a casă), ca să-ĭ ajute.

E. Pompa nuptialis.

Pompa nuptialis saŭ procesiunea duceriĭ mireseĭ a urmatŭ astŭ-felŭ. *Doĭ paranimfĭ*, a cărora tată şi mamă încă trăescŭ (de acì patrimi şi matrimi) de regulă din némurile mireluĭ, saŭ amicĭ, aŭ luatŭ pe mirésă de subsuóră şi aŭ plecatŭ; iară alŭ *treilea* paranimfŭ, numitŭ praelux, cu o făcliă de spine albŭ aprinsă în onórea Cereriĭ, păşa înaintea lorŭ (40). Urmaŭ acuma fetele numite Virgines, de regulă treĭ, şi némurĭ saŭ amice de ale mireseĭ (41). Unŭ alŭ patrulea saŭ o fată, ducea o ólă saŭ o căldăruşă plină de apă din isvorŭ curatŭ şi înfrumseţată cu florĭ; alŭ cincilea purta unŭ «panis farreus» (libum farreum) o pânişóră saŭ lipiŭ, cópte din far, şi alŭ şéselea ducea furca, fusulŭ şi rĕsuculŭ mireseĭ la casa bărbatuluĭ, pentrucă femeile romane torceaŭ lână de óiă şi făceaŭ vestmintele de lipsă pentru familiă. Paranimfiĭ schimbaŭ întrebărĭ şi rĕspunsurĭ şi cu Virginele cântaŭ. Hymen! o hymenee! (42). Pe mirésă aŭ maĭ

(39) Catullus: Qui rapit teneram — ad virum — virginem.

(40) Festŭ p. 245. Patrimi et matrimi, pueri tres, nubentem deducunt, unus qui facem prefert ex spina alba, duo qui tenent iubentem. Paulŭ p. 87. Varro la Serv. V. A. IV. 103. Plin. H. N. XVI. 18. Celŭ cu făclia e Hymeneius din nunţile mitologice, numaĭ la a Medeeĭ pórtă arculŭ, ce altcum îlŭ pórtă totŭ-dea-una *Eros,* adecă Amor. La Romanĭ în loculŭ luĭ Hymeneius vine înainte şi Talassiu. Rosbach. p. 64. Uniĭ ḑicŭ, că celŭ cu făclia imitéză pe păstoriĭ carĭ aŭ răpitŭ pe Sabine, iară după Plutarchŭ, pentru-că pompa se făcea în de către séră saŭ séra ca să lumineze drumulŭ.

(41) Virginele represintaŭ pe graciile din nunţile ḑeilorŭ. Rosbach p. 47.

(42) Catullus: Ite! concinite in modum: Hymen! o hymenee! Rosbach p. 50. Unde e prunculŭ cu farreulŭ. Plut. Quest. R. 31. Plin. H. N. XVIII. 3. 3. Svet.

petrecut'o némurile și amicii eĭ și aĭ mireluĭ, ducêndŭ darurĭ, între musică și cântare de versurĭ fescenine (cu espresiunĭ de desmerdare) și făcêndŭ glume, jucaŭ pe drumŭ thiasus, unŭ saltŭ nupțialŭ din cultulŭ luĭ Bachŭ (43); apoĭ sosiaŭ cu toțiĭ la casa mireluĭ, unde iĭ așteptaŭ ómeniĭ mireluĭ cu făclii aprinse, și bucuriă că vine mirésa (44).

Ajungêndŭ céta mireseĭ la pórta caseĭ mireluĭ, unulŭ din ómeniĭ eĭ ținea o cuvêntare glumétă (locutio fescinina) și apoĭ striga : Deschide ușele mire Cornelie ! ca să intre nunta cântătóre ce-țĭ aduce florĭ ! (45). La unele nunțĭ aŭ fostŭ și poețĭ, carĭ aŭ compusŭ «carmen nuptiale» ce se cânta la nuntă ; saŭ aŭ luatŭ parte chitițĭ la capŭ cu ederă și legăturĭ sânte, ca să servéscă cu lira lorŭ bucurieĭ mireluĭ (46).

Intâlnindu-se céta mireseĭ cu a mireluĭ înaintea porțiĭ, se luptaŭ uniĭ cu alțiĭ ca să apuce făclia dela paranimfulŭ praelux, ca nu cumva în nóptea aceea, mirésa să o pună sub patulŭ bărbatuluĭ, saŭ acesta să o păstreze, cu cugetulŭ ca să o ardă la mormêntulŭ eĭ, căcĭ astŭ-felŭ se credea a se molcomi mórtea unuia saŭ altuia (47).

La ușa caseĭ mireluĭ. Pompa nupțială sosindŭ la ușa caseĭ mireluĭ, acésta a aflat'o înfrumsețată cu florĭ și covóre, iară mirésa invocândŭ pe Dea *unxia* (Junone ungĕtórea) a unsŭ stâlpiĭ ușeĭ adecă ușciorĭĭ, cu oleŭ de lemnŭ saŭ cu unsóre de porcŭ, și mirésa

in Aug. 73. ḑice că Augustŭ împĕratulŭ nu a purtatŭ alte vestminte decât cele țesute de familia sa.

(43) Horat. Od. 3. 15. 10. Virg. Aeneid. IV. 301. Catull. 64. 255. Preller Gr. Myth. p. 543. Rosbach p. 15.

(44) Virg. Buc. VIII. 29. Novas incide faces, tibi ducitur uxor.

(45) Stat. Silv. I. 2. v. 15, la nunta luĭ Stella cu Violentila, ḑice : Pande fores ! te Stella, chorus tibi . . serta ferunt. Kreuszler p. 464.

(46) Stat. Silv. I. 2. v. 248. Eat enthea vittis atque hederis redimata cohors, ut pollet ovanti quisque lyra. Se află și pe sarcofage câte unŭ poetŭ. Rosbach pag. 64.

(47) Festŭ p. 289. Ne aut uxor eam sub lecto viri ea nocte ponat, aut vir in sepulcro comburendam curet, quo utroque mors propinqua alterius utrius captari putatur. Preller p. 583.

dela acéstă ungere s'a numitŭ *uxor* (48). Ungerea a însemnatŭ plinirea mănósă și bine-cuvîntarea în casă, și unele aŭ unsŭ și cu unsóre de lupŭ, credêndŭ că are putere de mânătura farmecelorŭ, și ca să nu intre rĕulŭ în casă (nequid mali medicamenti inferretur). Apoĭ mirésa a învelitŭ stâlpiĭ ușeĭ cu fășiĭ de lână (vittae laneae) ce însemna sânțirea și consacrarea caseĭ pentru mirésă (49). Aci mirésa a invocatŭ pe deus Forculus (alŭ aripilorŭ de ușă) și pe deus Limitinus (alŭ praguluĭ) și pe Cardea (dîna de țîțînă), pentru acésta, mirésa s'a păzitŭ la intrare, ca nu cumva să se lovéscă de ușă orĭ de pragŭ, și spre încungiurarea vre-unuĭ semnŭ rĕŭ, și ca să nu mânie pe Vesta, căreia pragulŭ iĭ era sacru, mirésa a fostŭ rĕdicată peste pragŭ, totŭ de odată să se arate că ea nu merge de voiă bună în brațele bărbatuluĭ (50).

Intîmpinarea bărbatuluĭ. Mirésa trecêndŭ peste pragulŭ ușeĭ, pășa prin vestibulŭ și intra în chilia familieĭ și striga : Talassio ! ce arŭ fi strigatŭ și Sabinele, fiindŭ răpite, și ce la Sabinĭ însemna deulŭ nunțiĭ, adecă Hymeneus. Mirele o întîmpina acì, cu apă și cu focŭ (aqua et igni) de pe vatra saŭ altarulŭ caseĭ, ca semnŭ că din căldură și umedélă rĕsărescŭ tóte, așa și familia adecă simbólele generațiuniĭ, ce se nasce prin căldură și umedélă. Apoĭ mirésa se stropia cu apă, adusă anume de unŭ pruncŭ saŭ de o fată dintr'unŭ isvorŭ curatŭ ce se esplica, ca ea să vină spĕlată și curată la bărbatŭ ; iară cu apa rĕmasă, séra se spĕlaŭ piciórele mireseĭ. La intrare în chiliă, mirésa dicea mireluĭ : «Ubi tu Gaius, ego Gaia!» cu însemnătate, unde eștĭ tu stăpânŭ bunŭ, eŭ stăpână bună, și pe

(48) Marcianŭ Cap. II. 149. Iterducam et Domiducam, Unxiam, Cinxiam mortales puellae debent in nuptias convocare, ut earum et itinera protegas et in optatas domus ducas, et quum postes ungant faustum omen affigas, et cingulum ponentes in thalamis non relinquas. Preller p. 585. Din uxor, unxia se derivă inuxorare, însurare.

(49) Varro R. R. II. 4. 9. Plin. H. N. XXVIII. 9. 37. Serv. la Virg. Aeneid. IV. 486. Hartung II. 70.

(50) Plaut. Cas. IV. 4. 1. Catull. 61. 166. Transfer omine loco, liber. Non. Marc. p. 53. Varro la Serv. V. Eclog. VIII. 30. Plut. Quest. R. 29.

urmă mirele iĭ dedea cheile caseĭ, ca să aibă grijă de casă, și la nascere să se deschidă ușorŭ (51).

F. Sacrificium nuptiale în casa mireluĭ.

Confarreatio. Când căsătoria s'a făcutŭ prin confareațiune, atuncĭ după dextrarum junctio din casa mireseĭ delocŭ a urmatŭ pompa de sacrificiŭ d'a dreptulŭ în curtea mireluĭ. Verisimilŭ și mirésa acum a fostŭ adusă la mire, pentrucă și ea iea parte la tóte.

După sarcofagulŭ din sala muselorŭ în Vaticanŭ, mirele îmbrăcatŭ în tunică și togă și ținêndŭ tabulae nuptiales în drépta, aștéptă pompa de sacrificiŭ, adecă conductulŭ. In frunte e unŭ servŭ de sacrificiŭ, carele duce unŭ berbece saŭ o óiă în onórea Junoniĭ, și e unŭ popă hostiariŭ, carele cu cuțitulŭ în mână pășesce către mire. Urméză acum doĭ prunci *(pueri investites)* carĭ asistă la sacrificiŭ ca și camilĭ, și celŭ de stânga duce unŭ libum farreum, pânea ce maĭ la tóte sacrificiele e de lipsă, și în forme deosebite, dar acì e împletită, adecă e în formă de colacŭ (52).

La sacrificiulŭ cu confareațiune în casa mireluĭ luaŭ parte și Pontifex Maximus cu Flamen Dialis (preotulŭ luĭ Jupiter), nu numaĭ spunêndŭ nisce formule hotărîte și solemne, ci făceaŭ și nisce ceremoniĭ simbolice, căsătorindŭ pe tinerĭ prin far și mola salsa (pâne și sare) și fructe, în presința a ḑece martorĭ (53); și prin acésta matri-

(51) Gaius a purcesŭ din Gavius, forma oscică Gaavius, rădăcina în gaudeo gavisus, mĕ bucurŭ. Paul p. 95. Gaia Caecilia. Quintil. I. 7. Plut. Q. R. 30. Mommsen Unterital. Dialect. p. 253. Preller p. 585. Varro, vita pop. rom. lib 2 : Contra, a novo marito, cum item e foco in titione ex felici arbore, et in aqua, aquali allata esset.

(52) Festŭ p. 310. *Strues* genera liborum, sunt digitorum conjunctorum non dissimilia, qui superiecta panicula in transversum continentur. Strues e pâne împletită una peste alta. La Paul. Diac. p. 222 pânĭ de sacrificiŭ se numescŭ glomi, glomera, ca nisce ghieme. La Varro și Pliniŭ XXVIII. 12, nisce pânĭ și turte rotunde se numescŭ pastilli (la grecĭ trohiscos) și fercta din farciri, farctum. Ros bach p. 48.

(53) Plutarch. Q. R. 50. Gaiu I. 112. cum certis et solemnis verbis, praesentibus decem testibus. Serv. V. Ge. I. 31. Nuptiae fiebant farre et per Pontificem

moniulŭ s'a confareatŭ, și tineriĭ avêndŭ prunci, s'aŭ numitŭ părinți confareațĭ, iară pruncii aŭ avutŭ dreptŭ la unele preoții; însă datina acésta pe timpulŭ luĭ Tacitŭ a începutŭ de a înceta (54).

Juno Pronuba a fostŭ dîna de căsătoriă, dar privindu-se ea de soția luĭ Jupiter, idealulŭ juneței și alŭ bărbăției, a trebuitŭ să intervină la căsătoriă și flamenulŭ dialŭ, preotulŭ luĭ Jupiter (55).

Pelea de óiă sacrificată s'a pusŭ pe dóuĕ scaune lângă olaltă și tineriĭ aŭ ședutŭ pe pele, ce însémnă că mirésa are să gătéscă bărbatuluĭ cele ce îĭ sunt de lipsă din lână de óie, adecă să tórcă și țese (56) și *înveliți pe capŭ*, mâncaŭ *libum farreum*, adecă pânea făcută din far, cu apă și sare (57). Acuma mirésa intra sub scutulŭ Junoniĭ Manturne, dîna buneĭ-înțelegerĭ în căsătorie, și se introducea în căsătorie (in matrimonium ducta), unde are să fie materfamilias (58).

G. Coena nuptialis.

Cina de nuntă în casa mireluĭ a fostŭ alŭ doilea ospĕțŭ. La Romanĭ cina era timpulŭ de frunte pentru mâncare, și se cina după amézŭ pe la 4—5 ore. Cina a statŭ din treĭ despărțirĭ: *Gustatio*, *Mensae secundae* carĭ s'aŭ începutŭ cu aluaturĭ (farinagiurĭ) și din *confecte cu póme* (59). La cină era musică de flueră și pruncii cân-

Maximum et Dialem Flaminem per fruges et molam salsam conjugebantur, unde confarreatio appellabatur. Preller p. 124.

(54) Tacitŭ Ann. IV. 16. Nam patricios, confarreatis parentibus genitos. . . omissa confarreandi adsuetudine aut inter paucos retenta. Confarrere matrimonium e• a se căsători, cununa.

(55) Plaut. Cas. II. 3. 14. Heia mea Juno, non decet te esse tam tristem tuo Jovi. Varro la Serv. V. Ecl. VIII. 30. flamenulŭ dialŭ se putea căsători numaĭ prin confarreațiune. Preller p. 181.

(56) Paul D. p. 114. In pelle lanata nova nupta considere solet, quod testetur lanificii officium se praestaturam viro. Plut. Q. R. 31. Preller p. 586.

(57) Pierer's Univ. Lex. cuvêntulŭ Ehe. De aci adĭ, a mânca pită și sare cu cineva.

(58) Manturna din manto, a rĕmâné în statornicià, înțelegere. Augustinŭ VI. 9. Hartung II. 228.

(59) Das Leben der Römer. V. Kohner p. 610.

taŭ versurĭ fescenine, cu expresiunĭ lascive, credêndŭ că depărtéză fărmĕcăturile dela casa bărbatuluĭ, iară óspeţiĭ se veseliaŭ şi strigaŭ : Talassio ! (60).

Când aŭ ajunsŭ la mensae secundae atuncĭ s'aŭ adusŭ *darurile* plăcute, şi blidele pline cu *mâncărĭ* le grămădeaŭ pe altarulŭ din casă saŭ pe vatră (61). Ţinêndŭ încă cina şi rĕdicându-se lucéfĕrulŭ de séră, mirele a aruncatŭ pe feréstră nucĭ la copilandri de pe stradă, totŭ-de-odată şi deităţiĭ personificate în Deus Concubinus, deulŭ amóriĭ de aventură şi nelegiuite, carele se desparte acum de mire şi puterea sa divină o predă deităţilorŭ căsătorieĭ, iară mirele se desparte de copilăriă şi de ortaciĭ sĕĭ de până aci (62).

II. Lectus genialis.

Óspeţiĭ se îndepărtaŭ, iară dóuĕ virgine pretextate, luaŭ pe mirésa de braţŭ şi o petreceaŭ în chilia bărbatuluĭ, şi acì se depărtaŭ de ea ca de fecióră (63), o muiere nuntaşă rĕmânea cu tineriĭ în thalamŭ, adecă chilia de locuinţă. In chilie se veneraŭ şi se invocaŭ doĭ geniĭ ajutătorĭ şi fructuătorĭ de căsătorie, unulŭ Jupiter, altulŭ Juno, şi loculŭ lorŭ sacru a fostŭ lectus genialis (patulŭ geniilorŭ). La începutŭ acesta era patulŭ căsătoriţilorŭ, maĭ târdiŭ unŭ patŭ simbolicŭ, construitŭ numaĭ din ocasiunea nunţiĭ.

Mirele aşternea pe patŭ toga sa, şi muierea nuntaşă întâia óră măritată şi cu bărbatŭ ce trăesce, punea pe mirésă în patŭ şi se

(60) Talassius la Romanĭ a fostŭ Hymeneius alŭ Grecilorŭ, dar Talasiŭ e de origine sabină. Catull. 61. 62. Lucanŭ II. 368.

(61) Virg. Aen. VIII. 283. Instaurant epulas, et mensae grata secundae dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras. Rosbach p. 101. Aci dona sunt *darurile*, şi lances oneratae sunt *cinstele* de adĭ.

(62) Virg. Buccol. VIII. 29. Sparge marite nuces! Hesperus iam deserit Oetam. Serila s'a rădicatŭ peste muntele Oeta, adecă e séra târdiă. Rosbach p. 100 aduce unŭ datŭ, că şi la domum deductio s'aŭ aruncatŭ nucĭ. Preller p. 584. Nucile eraŭ sub tutela luĭ Jupiter.

(63) Catullus : Mitte brachiolum praetextatae puellae. Iam cubile adeat viri, vos unis senibus bonae cognitae bene feminae, collocate puellam.

indepărta (64). Acuma mirele invoca pe Juno Cinxia, carea iĭ ajuta să deslege nodulŭ măiestrosŭ de pe brîulŭ mireseĭ (65), iară acésta invocă pe Juno Virginensis pentrucă îşĭ perde fecioria şi pe Fortuna Virginalis (66), şi apoĭ cu ajutoriulŭ ḑeităţilorŭ : Domitius, Subigus, Tutunus, Prema, Pertunda şi Perfica, se consuma matrimoniulŭ (67).

Mirésa mâneḑi a devenitŭ muiere, şi ca să intre în demnitatea sa, din aceĭ treĭ assĭ (banĭ) ce i-a adusŭ din casa părinţilorŭ, unulŭ îlŭ dedea bărbatuluĭ, altulŭ îlŭ punea larilorŭ caseĭ pe vatra foculuĭ, şi astŭ-felŭ îşĭ rĕscumpĕra drepturile în casa bărbatuluĭ, iară alŭ treilea banŭ îlŭ dăruia larilorŭ compitalĭ, prin carĭ intra în vicŭ (partea oraşuluĭ) şi în dreptulŭ de vecinĭ (68) şi togula, adecă haina sa de fată o ducea în templulŭ Fortuneĭ Virginale.

(64) Censorin de D. 3. Nonnulli binos genios in his duntaxat domibus, quae essent maritae colendos putaverunt. Paul. D. p. 94. Genialis lectus, qui nuptiis sternitur in honorem Genii. Arnobiŭ II. 69. Cum in matrimonia convenitis toga sternitis lectulos. Varro la Non. Marc. p. 500. Et maritorum genios advocatis. Cicero in Cluentiana : Lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti stratuerat, in eadem domo sibi ornari ac sterni iubet. Preller p. 506.

(65) Catullus : Quod zonam solvit diu ligatam. Festŭ : Cinxiae Junonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli, quo nova nupta erat cincta.

(66) Festŭ : «Cingulo nova nupta praecingebatur, quod vir in lecto solvebat, factum est ex lana ovis, ut sicut illa in glomos sublata conjuncta inter se sit, sic vir suus secum cinctus vinctusque esset. Hoc Herculano nodo, vinctum vir solvit, ominis gratia, ut sic ille fecit, sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules qui 70 liberos reliquit.

(67) Arnobiŭ IV. 7. Tutunus, cuius immanibus pudendis horrentique fascino vestras inequitare matrones etc. Augustin VII. 24. in celebratione nuptiarum super Priapi scapum nova nupta sedere iubebatur. Tertull. ad Nat. II 11.

(68) Varro la Non. Marc. Veteri Romanorum lege nubentes mulieres, tres ad virum asses ferre solebant, atque unum quidem, quem in manu tenebant, tamquam emendi causa (coemtio) marito dare, alium, quem in pede habebant, in foro larium familiarium ponere, tertium in sacciperio, cum condidissent, compito vicinali solebant resignare. Preller p. 493. 583.

Acea muiere, carea a făcutŭ acéstă cumpărare s'a numitŭ : Caia saŭ Gaia (69).

După treĭ ḑile se prenoia ospĕţulŭ (epulae) în casa bărbatuluĭ, mirésa sacrifica atuncĭ caşi stăpână, iară frăţiile şi cuscriile mireseĭ îĭ aduceaŭ darurĭ, ce eraŭ lucrurĭ de torsŭ şi de ţesĕturĭ (70). Junone şi după nuntă până la mórte a rĕmasŭ, sub predicate diferite, geniulŭ apĕrătorŭ alŭ Femeeĭ, p. e. Fluonia, Mena, Viriplaca, Conciliatrix etc.

Divorţŭ. Dacă încredinţatulŭ, nu voia să iee de soţiă pe încredinţata (sponsus, sponsa) îĭ trămitea rĕspunsŭ cu aceste vorbe : «Nu mĕ folosescŭ de condiţiunea ta» (71).

Findŭ odată căsătoriţĭ, muierea după legile luĭ Romulŭ, nu a avutŭ dreptŭ ca să se despartă, dar bărbatulŭ putea ca să o mâne dela sine în unele casurĭ, anume dacă a prins'o că pregătesce veninŭ, şi atuncĭ îĭ ḑicea : Aĭ grije de lucrurile tale (72). Dar maĭ târḑiŭ, dela an. R. 520 şi muierea avu dreptŭ ca să se despartă, p. e. dacă bărbatulŭ a lăsat'o în provinciă, şi elŭ în Roma şi-a luatŭ altă muiere; saŭ bărbatulŭ fiindŭ de vină, muierea i-a renunţatŭ căsătoria (73). Intre ceĭ maĭ marĭ s'a întîmplatŭ că şi-a mânatŭ muierea şi numaĭ pentru unŭ suspiţiŭ, astŭ-felŭ Juliŭ Cesarŭ, carele a ḑisŭ : «Muierea luĭ Cesar trebue să fiă nu numaĭ fără de pĕcatŭ ci şi fără de suspiţiulŭ pĕcatuluĭ (74).»

Zestre. La începutŭ muierile nu duceaŭ zestre la bărbatŭ; maĭ târḑiŭ duceaŭ şi dacă s'a făcutŭ divorţŭ din vina bărbatuluĭ, acesta

(69) Cicero pro Murena : Putarunt jurisconsulti, omnes mulieres, quae coemtionem facerant, Caias vocari.

(70) Anticile romane. D. Bojinca I. 215.

(71) Caius Cap. II. Conditione tua non utor.

(72) Idem : Res tuas tibi habeto ! saŭ : Res tuas tibi agito !

(73) Cicero de oratione : Cum paterfamilias uxorem praegnantem in provincia reliquisset, Romaeque alteram duxisset, neque nuncium priori remisisset. Cicero in Topicis : Si viri culpa factum est divortium et si mulier nuncium remisit.

(74) Caesaris uxorem, non modo peccato, sed peccati etiam suscipione vacare oportere. C. Sigonius ; De jure civ. Rom. Lib. 2. Cap. 9.

trebuia se redeie tótă zestrea, și când arŭ fi fostŭ copiĭ din căsătoriă, ne fiindŭ silă ca să remână ceva la bărbatŭ pentru copiĭ (75); dacă s'a făcutŭ din vina muieriĭ, atuncĭ bărbatulŭ avea dreptŭ ca să reţină din zestre, pentru fie-care pruncŭ a șesea parte, și peste totŭ până la jumĕtate din zestre (76).

Sărutarea muieriĭ. Era unŭ pĕcatŭ mare dacă muierile beaŭ vinŭ, pentru acésta trebuiaŭ să se abţină. S'a introdusŭ datina, ca ele se dee cumnaţilorŭ sărutare, ca aceștia să pótă judeca din amirosŭ, că óre bĕuseră vinŭ? (77).

(75) Cicero in Topicis : Si viri culpa factum est divortium, pro liberis manere, nihil oportet.

(76) Paulus de dotibus : Si divortium sine culpa mulieris fiat dotem integram repeti. Si contra, in singulis liberis sextam partem dotis a marito, usque ad mediam eius partem duntaxat retineri.

(77) Gelliu : Mulieres atque in Latio abstemias egisse, hoc est vino semper — quod prisca lingua temetum appellabatur — abstinuisse dicunt. Institutumque ut cognatis osculum ferrent, reprehendi causa, ut odor iudicum faceret, si bibissent.

III. DATINELE LA MORȚĬ.

Datinele și ceremoniile de înmormîntare aveaŭ scopulŭ de a da mortuluĭ onórea din urmă, a-lŭ îndestula și a-ĭ căștiga primire în lumea de josŭ și odihnă. Aceste, și sacrificiele cu sĕrbările ce se referéză la cultulŭ morților̆, daŭ lumină despre ideia lumiĭ de josŭ și sórtea repausatuluĭ. Aceste tóte a le împlini, se ḑicea : «justa facere, vel fere» a face, a aduce cele ce se cuvinŭ(1). Când era cineva pe mórte, i se arĕtaŭ ḑeitățile : Deus viduus, carele desparte sufletulŭ de trupŭ; deus Coeculus carele iĭ impângenia ochiĭ, dea Orbona, carea stingea lumina ochilorŭ, apoĭ Mors, saŭ Morta, carea stingea foculŭ din inimă și din trupŭ.

Datinele urmaŭ în modulŭ și în timpulŭ următorŭ.

1. *Conclamatio.* In momentulŭ din urmă a viețeĭ, celŭ maĭ de apróре, părintele saŭ fiulŭ sărută buzele mortuluĭ, ca să-ĭ prindă rĕsuflarea, spiritulŭ (extremum spiritum ore excipere) în gură și pe urmă iĭ închidea ochiĭ și gura, ca să arate o față maĭ liniscită. După acésta, ceĭ de față din familiă strigaŭ maĭ de multe orĭ numele mortuluĭ, se văitaŭ și între lacrime îșĭ luaŭ sănătate bună dela elŭ (extremum vale). Acestŭ actŭ de strigare și plângere la olaltă se numia Conclamatio, și dacă la strigărĭ nu se rĕspundea era semnŭ că e mortŭ (conclamatum est).

2. *Pregătirile*, pentru ceĭ maĭ avuțĭ, aŭ fostŭ următórele. După conclamațiune a intratŭ puterea ḑîneĭ Libitina ḑîna îngropăciuniĭ și la ordinațiunea regeluĭ Serviŭ Tulliŭ, pentru fie-care mortŭ a tre-

(1) Preller R. Myth. p. 479—485 585. Die Religion der Römer I. A. Hartung I. 43—51. Das Leben der Gr. und Römer. E. Guhl und W. Koner p. 733—738,

buitŭ să se pună unŭ banŭ (lucar Libitinae) în läduța din templulŭ dîneĭ, ca din suma banilorŭ să se sciă numĕrulŭ morților de peste anŭ, și pe urmă delocŭ se încunosciința *Libitinariu*, servulŭ templuluĭ la Venus Libitina, ca să scriă pe mortŭ în lista morțilorŭ, și pentru plată se dee objectele de lipsă, și sclavĭ, ca se pregătéscă mortulŭ. Venindŭ sclaviĭ luaŭ pe mortŭ din patŭ, și-lŭ puneaŭ pre pamêntŭ; apoĭ îlŭ spĕlaŭ cu apă caldă, că dacă este viéță, să se deștepte, dacă nu, să-lŭ curețe, și apoĭ unulŭ (pollinctor) l'a unsŭ cu uleŭ și alte aromate, parte pentru-ca să se maĭ îmblânḑéscă fața mortuluĭ, parte ca să se împedece putreḑirea; și pe urmă îlŭ îmbrăcaŭ, cu vestmintele cele maĭ bune, saŭ cu cele ce-ĭ maĭ plăceaŭ în viéță, și-ĭ băgaŭ unŭ banŭ în gură, ca să-lŭ plătéscă luĭ Charon, luntrariulŭ celŭ ce trece sufletele în altă lume.

3. *Collocatio*. Mortulŭ s'a pusŭ în *lectus funebris* (patŭ pentru mortŭ) ce pentru ceĭ avuțĭ era înfrumsețatŭ cu osŭ de elefantŭ, și acoperitŭ cu purpură brodată cu aurŭ. Mortulŭ nu s'a încununatŭ cu florĭ, dar dacă a avutŭ coróne de onóre, acestea i s'aŭ pusŭ pe capŭ. Lectus funebris s'a chititŭ în vestibululŭ saŭ atriulŭ caseĭ, cu picióreIe către ușă. gata spre eșire, și josŭ s'a pusŭ o cigaiă cu focŭ, carea afuma cu amirosurĭ (2) pentru curățirea aeruluĭ, ca să nu se simță putórea; iară afară la intrare, s'aŭ pusŭ ramurĭ de cipresŭ saŭ de bradŭ, ca semnŭ de întristrare pentru casă, și ca să se scie că e mortŭ, maĭ alesŭ pentru preoțiĭ ce trecŭ pe acì (3). Acésta este collocatio saŭ așezarea mortuluĭ, și espunerea a ținutŭ *şépte* ḑile (4).

Până ce e mortulŭ în casă, și nu s'a înmormîntatŭ, după datinele vechĭ și legile pontificale, cu tóte ceremoniile ce i se cuvinŭ, și până ce nu s'a sânțitŭ, ca să pótă fi spiritŭ fericitŭ, casa și fa-

(2) Plin. H. N. XVII. 10. 18. Serv. V. A. VII. 64. IV. 507. Paul. p. 18. cigaia o numesce *acerra*.

(3) Fest. p. 48. Pliniu XVI. 33. cipresulŭ e dedicatŭ ḑeuluĭ lumiĭ de josŭ, luĭ Pluto, pentru-că dacă se taie odată, ramulŭ nu se prinde în pământŭ.

(4) Serv. V. A. V. 64. Apud maiores ubicunque quis fuisset estinctus ad domum suam referebantur, et illic erat *septem diebus*. Maĭ târḑiŭ espunerea a ținutŭ treĭ ḑile. Coment. Cruq. in Horat Epod. 17. 48. Preller p. 480.

milia nu e curată (domus funesta), căcĭ mortulŭ tóte le necurăţesce. Pentru acésta, cum se aşéză mortulŭ, se începŭ datinele de curăţire şi de espiare pentru mortŭ, şi pentru casă. Moştenitorulŭ trebuie se măture casa cu o mătură anume (everriator) şi pe urmă în presenţa mortuluĭ să sacrifice o scrófă, numindu-se sacrificiulŭ «porca praesentanea» ca să se cureţe familia, şi Ceres ḑîna de pămêntŭ, care primesce pre mortŭ în sînulŭ sĕŭ, să fiă îndurătóre.

4. *Exequiae* saŭ *pompa funebris* adecă conductulŭ cu mortulŭ, s'a ţinutŭ a *opta* ḑi (5) înainte de amiaḑĭ, pentru-că atuncĭ puteaŭ lua parte maĭ mulţĭ. La înmormîntările maĭ marĭ, şi deosebĭ unde se ţineaŭ şi ludĭ publicĭ (funebres) se făceaŭ invitărĭ către poporŭ într'o formă îndatinată (6) şi astŭ-felŭ de înmormîntare se numia funus indictivum saŭ publicum.

Ordinatorulŭ pompeĭ, numitŭ Designator, cu ajutorŭ de lictorĭ pentru susţinerea ordineĭ, organisa pompa înaintea caseĭ mortuluĭ. In frunte mergeaŭ *ḑece* bucinătorĭ orĭ fluerătorĭ (Tibicines), apoĭ urmaŭ muierile plângĕtóre pe banĭ (praeficae), carĭ cântaŭ cântece de jale şi laudă (jalemus, naeniae, mortualia) pentru celŭ mortŭ, orĭ din némurĭ şi pomeniaŭ pe ḑina Naenia, personificaţiunea plângeriĭ de mórte, spunêndŭ în cântece, meritele mortuluĭ. După acésta veniaŭ *mimiĭ*, carĭ recitaŭ ḑicerĭ din scriitorĭ şi poeţĭ, cu aplicare la celŭ mortŭ şi făceaŭ schimositurĭ şi glume imitândŭ pe celŭ mortŭ.

Acuma se purtaŭ icónele strămoşilorŭ (imagines maiorum) deosebĭ maschele de céră ale lorŭ, şi purtătoriĭ eraŭ îmbrăcaţĭ în costumulŭ strămoşilorŭ, caşi când şi eĭ arŭ fi de faţă la jale; alţiĭ duceaŭ insemnele mortuluĭ, suvenirile de triumfŭ şi prăḑile dela inimicĭ.

După aceştia urma Sandapila (scaunulŭ) pe care era mortulŭ, purtatŭ de rudeniile maĭ de aprópe, saŭ de sclaviĭ repausatuluĭ eliberaţĭ prin testamentŭ.

(5) Serv. loc. cit. Octavo incendebatur. Se purta trupulŭ la rogŭ să ardă.

(6) Ollus quiris leto datus est. Exequias Titio Lepidi filio ire cui commodum est, iam tempus est, olius ex aedibus effertur.

Feciorii mortuluĭ cu capetele învelite, muierea și fetele cu capulŭ descoperitŭ și pĕrulŭ despletitŭ, și fără vr'unŭ juvaerŭ, apoĭ celealalte némurĭ și libertiniĭ și amiciĭ toțĭ în haine de jale, pentru bărbațĭ colóre întunecată, iară pentru femeĭ colóre albă. Uniĭ din dĕrĕptŭ alțiĭ împrejurulŭ sandapileĭ purtaŭ făcliĭ și luminĭ marĭ aprinse, și apoĭ urma publiculŭ celŭ mare.

Conductulŭ pleca în forŭ, și acì la *rostra* (tribuna publică) odihnia. Purtătoriĭ de icóne ședeaŭ pe scaune curule, iară unŭ némŭ orĭ amicŭ alŭ repausatuluĭ se suia pe tribună și ținea orațiunea funebrală (laudatio funebris), lăudândŭ meritele mortuluĭ și ale strămoșilorŭ, și după orațiune conductulŭ a eșitŭ din cetate, orĭ la loculŭ acela unde s'a îngropatŭ trupulŭ, orĭ la acela unde s'a arsŭ pe rogŭ. Pentru acésta sunt dóuĕ modurĭ de înmormîntare : *humatio* și *crematio*.

5. *Humatio*. Băgarea în pămêntŭ a mortuluĭ întregŭ s'a numitŭ humatio, și în timpulŭ maĭ vechiŭ în Italia și la alte popóre, humatio a fostŭ modulŭ de înmormîntare, numită în sensulŭ strînsŭ și funus. Ideia a fostŭ, ca mortulŭ să se redee Mameĭ Pămêntuluĭ. Legea pontificală a luĭ Numa, alŭ doile rege, cuprindea capitolulŭ de frunte despre înmormîntarea celorŭ morțĭ, basată pe datina de inhumațiune, adecă băgarea mortuluĭ în pămêntŭ, și acestŭ modŭ s'a susținutŭ la unele familiĭ de frunte până și în secululŭ înainte de Cristu. La humațiune cadavrulŭ se punea în sarcofagŭ (arca, capulus) sicriŭ de pétră, și cu acesta în pămêntŭ, saŭ fără sicriŭ, într'o cameră zidită cu pétră saŭ cioplită (de unde s'a formatŭ cripta). Pruncii maĭ micĭ de șépte lunĭ în tóte timpurile s'aŭ inhumatŭ.

Ceĭ săracĭ cu totulŭ se înmormîntaŭ fără spesele familieĭ. După conclamațiune și pregătirĭ, mortulŭ se punea nóptea pe sandapilă și purtătoriĭ de mortŭ (vespillones) îlŭ duceaŭ afară de pórta eschilină, unde eraŭ mormințiĭ pentru ceĭ săracĭ, maĭ târḑiŭ străformațĭ în grădine sub numele horti maecenatiani. Aŭ fostŭ reuniunĭ (colegia tenuiorum) pentru ajutarea săracilorŭ la înmormîntare și din baniĭ incurșĭ se dăruia și următorilorŭ mortuluĭ. Ceialalțĭ, carĭ puteaŭ să-șĭ îngrópe mortulŭ, chiămaŭ unŭ tibicinŭ, muierĭ plângĕtóre

și patru vespilonĭ, carĭ îlŭ duceaŭ și aprindeaŭ lumine micĭ de céră saŭ și facliĭ.

6. *Crematio.* Arderea mortuluĭ în focŭ s'a numitŭ crematio. Arderea mortuluĭ în Italia a fostŭ datină etruscă și grécă; dar și legea pontificală a luĭ Numa încă a cuprinsŭ nisce orientărĭ pentru arderea mortuluĭ. Cremațiunea s'a introdusŭ deosebĭ dela Sulla † 77 ant. Cr., căcĭ elŭ, cași unŭ tiranŭ în răsboiulŭ civilŭ, s'a temutŭ, că poporulŭ îĭ va scandalisa cadavrulŭ, și pentru acésta a hotărîtŭ să i se ardă trupulŭ. Pentru acésta humațiunea nu a încetatŭ, ci s'a susținutŭ amêndóue modurile, atîrnândŭ dela voința și puterea familieĭ, iară cremațiunea s'a susținutŭ până pe timpulŭ Antoninilorŭ (138—150 d. Cr.) și apoĭ s'a reînceputŭ numaĭ humațiunea.

Tótă comuna avea unŭ locŭ îngrăditŭ (ustrinum), unde se ardea mortulŭ, iară unele familiĭ aveaŭ ustrine propriĭ lângă mormîntulŭ familiarŭ. Pe ustrinŭ s'a făcutŭ grămadă de lemne, și de alte materiĭ ce ardŭ ușorŭ, construită anume și se chema rogus (pyra) căpĕtândŭ forma unuĭ altarŭ, iară înălțimea și înzestrarea roguluĭ atîrnândŭ dela averea familieĭ.

Scaunulŭ mortuluĭ cu trupulŭ s'a pusŭ deasupra roguluĭ, acì i s'a deschisŭ ochiĭ, și s'a acoperitŭ cu tămâiă, unsorĭ și materiĭ mirositóre, adeseorĭ cu vestmintele și armele mortuluĭ, și celŭ maĭ de apŕópe alŭ mortuluĭ, saŭ unŭ amicŭ a aprisŭ rogulŭ, fără ca să privéscă spre rogŭ, iară ceĭ de față începeaŭ de noŭ conclamațiunea, și preficele, vaitecele lorŭ. Arderea trupuluĭ însémnă sacrificarea celorŭ timpurale pentru căștigarea celorŭ eterne, și se credea o imitațiune a arderiĭ luĭ Hercules.

După ce a arsŭ rogulŭ (bustum) moștenitoriĭ orĭ rudeniele aŭ stinsŭ cu vinŭ saŭ cu apă cenușa arḑĕtóre, și chiemândŭ pe maniĭ repausatuluĭ, plângeaŭ și culegeaŭ ósele (ossilegium) (7) și cenușa mortuluĭ, apoĭ le stropiaŭ cu vinŭ și cu lapte, și aceste rămășițe (reliquae) le uscaŭ pe mărămĭ, pânză de inŭ, și pe urmă le băgaŭ într'o ólă (olla ossuaria) mare, numită și urnă, și în ea maĭ arun-

(7) Cic. Leg. II. 24. homini mortuo ossa ne legito, quo post funus faciat.

caŭ și tămâiă, materiĭ mirositóre, și uĭeguțe de lacrimĭ, și o astupaŭ.

7. *Membrum abscindi.* Și în casulŭ când cremațiunea a fostŭ modulŭ de înmormîntare încă trebuia să se facă o humațiune, ca o condițiune neîncungiurată și cu putere de a sânți rĕmășițele mortuluĭ, a-ĭ căștiga linisce și de a curăți familia. Spre acestŭ scopŭ a fostŭ acea datină, că maĭ nainte de a se pune cadavrulŭ spre rogŭ, s'a tăiatŭ celŭ puținŭ unŭ degetŭ (8), saŭ i s'a luatŭ unŭ osŭ din rogŭ și s'a inhumatŭ deosebĭ cu pămêntŭ curățitŭ și sânțitŭ; și în casŭ când nu s'arŭ fi făcutŭ aceste, era simbolice destulŭ, ca să se arunce o gliă de pămêntŭ (glebam objicere) în grópă. Dacă se ardea cadavrulŭ, și nu se tăia unŭ membru, saŭ nu se scotea unŭ osŭ și aceste nu se inhumaŭ, orĭ nu se arunca glia, familia remânea necurățită (9).

8. *Tumulus.* Și după cele XII table romane, dacă cineva muria în bătaiă saŭ în străinătate, și trupulŭ nu era de față, era destulŭ ca să se facă unŭ mormîntŭ secŭ (tumulus inanis) și să se arunce glia peste elŭ, ca mortulŭ să aibă odihnă. Totŭ din acestŭ motivŭ, celŭ-ce afla mortŭ neîngropatŭ avea datorința, ca să arunce de treĭ orĭ gliă, orĭ mâna plină de țĕrînă pe mortŭ, ca în acestŭ modŭ să-ĭ ajute de a ajunge la odihnă, căcĭ pămêntulŭ nu primia pe nime, căruia nu i s'a făcutŭ acestŭ simbolŭ de predare pămêntuluĭ. Aruncându-se glia se ḑicea : «Terra tibi levis sit» (să-țĭ fie țĕrîna ușóră), saŭ «moliter cubent ossa» (móle să-țĭ zacă ósele) etc. (10).

9. *Funus conditum.* La modulŭ de inhumațiune, îngropându-se

(8) Paul. p. 148. membrum abscidi mortuo. Fest. p. 101. membrum abscindi.

(9) Varro L. Lat. V. 23. ab eo, quom romanus combustus est, si in sepulcrum eius, objecta gleba non est, aut si os exceptum est mortui ad familiam purgandam, donec in purgando humo est opertus, (ut pontifices dicunt quod inhumatus sit) familia funesta manet. Hartung I. 49.

(10) Cic. Leg. II. 22. Nec tamen eorum ante sepulcrum est, quam iusta facta et humus ingesta est. Nam priusquam in os injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus nihil habet religionis, injecta gleba tumulo, et ille humatus est et supulcrum vocatur ac tum demique multa religiosa jura complectitur.

trupulŭ, înmormîntarea era finită a opta ḑi; la modulŭ de cremaţiune, maneḑi, adecă a nóua ḑi dela mórte, urna în care s'a pusŭ cenuşa (11) se băga în pămêntŭ, orĭ în criptă, orĭ în columbaria, unŭ edificiŭ anume pentru urnele maĭ multorŭ morţĭ din o gintă mare, saŭ a maĭ multorŭ familiĭ, şi atuncĭ înmormîntarea se încheia (funus conditum) şi mortulŭ avea mormîntŭ (sepulcrum). Acuma iară urmaŭ plângerĭ şi cântaŭ, şi Siticiniĭ suflaŭ în tuburile lorŭ şi acompaniaŭ cântările (12).

10. *Sepulcrum.* Legile religionare aŭ prescrisŭ, iară pontificiĭ aŭ supraveghiatŭ tóte datinele de înmormîntare şi sacrificiĭ pentru mortŭ; şi tóte acestea aŭ avutŭ scopulŭ ca loculŭ de îngropare să-lŭ prefacă într'unŭ Sepulcrum (mormîntŭ sântŭ) ce s'a şi privitŭ caşi unŭ sacrariŭ, pentru-că mormintele strămoşilorŭ s'aŭ consideratŭ de sacrariĭ publice. Din acéstă ideă maĭ târḑiŭ mausoleele eraŭ în formă de temple, şi toţĭ aŭ nisuitŭ de a rădica mormîntŭ frumosŭ părinţilorŭ, nu numaĭ de a păciui spiritele morţilorŭ, ci şi de a le rădica la fiinţe curate, într'unŭ rangŭ cu *dii manes* (13). După inhumaţiune, maneḑi, după îngroparea urneĭ în aceea ḑi, adecă a 9-a ḑi, mormîntulŭ s'a stropitŭ cu vinŭ (14) dintr'unŭ instrumentŭ numitŭ *obba*, şi laruluĭ, adecă spirituluĭ mortuluĭ i s'a adusŭ delocŭ sacrificiŭ, punêndu-i-se pe mormîntŭ, mâncărĭ şi bĕuturĭ, din sacrificiulŭ şi ospĕtarea pentru mortŭ.

Pe mormîntŭ se puneaŭ arborĭ şi florĭ, mirte, rose, vióre şi liliĭ şi alte plante plăcute creḑêndu-se că între repausatŭ şi aceste plante

(11) Serv. V. A. V. 64. in Horat. Epod. 17. 48. Novemdiales dissipare pulveres.

(12) Serv. V. A. II. 539. funus enim est iam ardens cadaver, quod dum portatur exsequias discimus, crematum reliquias, conditum, iam sepulcrum. Svet. in Domic. 15. funus e tótă înmormîntarea, şi în specie, exsequiae. Propert. VI. XI. 36.

(13) Liv. XXVI. 13. Arae, foci, deum delubra, sepulcra maiorum. Non. in Marc. p. 464. templum et sepulcrum dici potest, veterum autoritate.

(14) Festu p. 222. Respersum vinum significat apud antiquos, quia in sacris novemdialibus, vino mortui sepulcrum spargebatur.

este o relațiune, și după inima și voia luĭ crescŭ plantele acușĭ maĭ blânde și tandre, acușĭ maĭ sălbatice, și cu acésta ideă, e în legătură ḑicerea : să-țĭ fie țĕrîna ușóră. Făcêndu-se ceremoniile tóte, momîntulŭ a devenitŭ locŭ sânțitŭ, sepulcrum, și familia a rĕmasŭ curățită, și sânțenia mormîntuluĭ era așa de mare, încâtŭ era lucru de consciință pentru familiă de a întroduce ceremoniĭ străine (15).

11. *Lustratio.* După îngropare, la mormîntŭ a urmatŭ o curățire (lustratio) cu focŭ și cu apă. Ceĭ ce aŭ petrecutŭ mortulŭ săriaŭ peste unŭ focŭ, și se afumaŭ cu frunḑe de laurŭ (dafinŭ), apoĭ unulŭ (verisimilŭ unŭ preotŭ) muia ramurĭ de dafinŭ în apă, și-ĭ stropia de treĭ-orĭ (16) și apoĭ o prefica saŭ altulŭ strigă : Illicet, și atuncĭ toțĭ plecaŭ acasă.

12. *Sacrificium.* După înmormîntare familia s'a dusŭ acasă, și ceĭ maĭ deaprópe aĭ mortuluĭ și amiciĭ se scăldaŭ saŭ se spĕlaŭ, și familia delocŭ, adecă a 9-a ḑi, când a fostŭ înmormîntarea, făcea sacrificiŭ ce s'a numitŭ sacrum novemdiale, saŭ sacrificium novemdiale (17) și se începeaŭ sĕrbătorile de mórte, feriae denicales, pentru familiă, cu sacrificiŭ de curățire și cu ospĕtare (18). Sacrificiulŭ a fostŭ o scrófă, saŭ óiă, pentru Ceres ḑîna de pe pămêntŭ, carea a primitŭ în sînulŭ sĕŭ pe celŭ mortŭ, și a fostŭ rugată, ca rĕmășițelorŭ să le dee odihnă.

13. *Silicernium.* După sacrificiŭ, a urmatŭ Silicernium, adecă ospĕtarea pentru mortŭ, ce se dedea bĕtrânilorŭ, și la acésta se încununaŭ și pomeniaŭ cu laude însușirile celuĭ înmormîntatŭ (19) și

(15) Cic. Leg. 22. 56. Quo tempore incipiat Sepulcrum esse, et religione teneatur.

(16) Paul. p. 2. aqua et igni. Virg. Aen. VI. 229.

(17) Schol. in Horat. Epod. 17. 48. Novemdiale dicitur sacrificium, quod mortuo fit *nona die,* qua sepultus; adecă a 9-a ḑi în carea saŭ când s'a înmormîntatŭ. Tacitŭ Ann. VI. 5, Novemdialem eam coenam dixisse.

(18) Fest p. 63. Denicales feriae colebantur, quam homines, mortui causa, familia purgabatur. Fest. p. 242. Feriae privatae. Die unmittelbar folgende Familienfeier des Verstorbenen, Prel. p. 479.

(19) Non. p. 48. in Marc. Silicernium est proprie convivium funebre, quod

Silicerniulŭ s'a ţinutŭ cu consciositate şi tăcere profundă (20). Pe ceĭ morţĭ îĭ venerau caşi pe ḑeĭ, cu ofrandă de vinŭ, numită «murata potio» şi cu aprinderĭ de materiĭ cu mirosurĭ (21). Siticiniĭ (Siticines) cântaŭ cântece de laudă despre mortŭ, precum la ospĕtările comune cântaŭ despre larĭ.

La sacrificiŭ şi silicerniŭ se adunaŭ toţĭ membri familieĭ, şi soldaţiĭ aveaŭ dreptu să vină acasă, saŭ fiindŭ acì, se întârḑiă pentru silicerniŭ, ce era o ospĕtare, o pomană mare, încâtŭ şi cele XII table romane aŭ oprită spesele marĭ (22). Animalele de casă ale familieĭ încă trebuiaŭ să odihnéscă.

Sacrificiulŭ şi silicerniulŭ s'aŭ repeţitŭ şi a 9-a ḑi dela înmormîntare, după datina grécă (23). Pe treptele ce se rădicaŭ la mormîntŭ se puneaŭ mâncărĭ şi bĕuturĭ de ospĕtarea mortuluĭ (epulae funebres), anume : apă, lapte caldŭ, miere, oleŭ, şi sânge de animalulŭ sacrificatŭ. La mormîntulŭ celuĭ avutŭ era adese-orĭ unŭ «triclinium funebre» edificiŭ cu sala de prânzŭ, unde s'a ţinutŭ ospĕtarea pentru mortŭ, şi se împarţia şi carne (viscerationes) saŭ banĭ la poporŭ.

14. *Ludii*. La înmormîntările multorŭ avuţĭ se dedeaŭ şi ludi funebres, dacă se ţineaŭ când se înmormînta mortulŭ, şi ludi novemdiales, dacă se ţineaŭ când se făcea sacrificiulŭ novemdiale (24).

senibus exhibetur. Varro Melegris : Funus exsequialis, laude ad sepulcrum, antiquo more Silicernium confecimus, i. e. περίδειπνον, quo pransi discendentes diximus alius alii. vale.

(20) Paul p. 295. Quia cuius nomine ea res instituebatur is iam silentium cerneret. Fest. p. 196. Hartung I. 48. deduce din sileo, şi caena, cina la carea se tace.

(21) Fest. 5. 174. Cic. Leg. II. 24. Cic. Div. II. 22. In XII table se numesce Circumpotatio.

(22) Tertull. Apolog. 13. quid omnino ad honorandos deos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis. Quod differt ab epulo Jovis, Silicernium?

(23) Wie bei den Griechen am neunten Tage, nach der Beisetzung, das zweite Todtenopfer etc. Koner p. 737. Nachdem abermals acht Tage verflossen waren eine Nachfeier gehalten. Hartung I. 47.

(24) Serv. V. A. V. 64. unde etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, novemdiales dicuntur. Preller. . 482. Hartung I. 50.

Eraŭ în onórea mortuluĭ, și pentru sĕrbătórea privată a familieĭ.

15. *Mórte pe mare.* Dacă cineva s'a dusŭ pe mare și a muritŭ pe luntre, apoĭ s'a aruncatŭ în apă, familia rĕmâne curată, pentru că nu e nicĭ unŭ osŭ pre pămêntŭ, însă eredele e datorŭ, ca să sacrifice o scrófă, și să țină treĭ ḑile sĕrbătóre. Dacă cine-va s'a înnecatŭ, se face asemenea. Când însă familia orĭ din ce causă nu a împlinitŭ cele cuviinciósе, *justa facere*, atuncĭ a fostŭ de lipsă ca înainte de secerișŭ, ḑîneĭ Ceres să i se sacrifice o scrófă, și acestŭ sacrificiŭ s'a numitŭ : Praecidaneum, saŭ porca praecidanea (25).

16. *Parentatio.* La ḑiua anuluĭ morțiĭ saŭ și la a nasceriĭ mortuluĭ, la mormîntŭ s'aŭ adusŭ ofrande și s'a încununatŭ cu florĭ și acì, saŭ de regulă acasă, s'a datŭ sacrificiŭ și ospĕtare, ce s'a numitŭ Parentatio saŭ Parentalia.

Afară de sacrificiile și sĕrbătorile private ale familieĭ pentru morțiĭ sĕĭ, la ocasiunile acì anumite, aŭ fostŭ și sĕrbătorĭ publice, când cu toțiĭ serbaŭ ḑilele întru pomenirea morțilorŭ lorŭ, anume : dies parentales, o sĕptămână înainte de 21 Febr. și Feralia în 21 Februariŭ (26).

LUMEA DE JOSŬ.

In legătură cu datinele dela înmormîntare e și lumea de josŭ saŭ dedesuptŭ, și pentru acésta e de interesŭ de a cunósce idea vechiă despre ea.

1. *Ḑeităţile* lumiĭ de din josŭ suntŭ bărbătescĭ și femeescĭ.

Bărbătescĭ sunt : *Orcus*, numele maĭ poporalŭ alŭ ḑeuluĭ de mórte și chiar a lumiĭ de josŭ (1), identicŭ cu Aïdes, ḑeulŭ de mórte, și

(25) Gell. IV. 6. 8. Fest. p. 122. Cato R. R. C. 134. Nonius p. 163. in Varro.

(26) Plut. Quest. Rom. 34. Cic. de Leg. II. 21. 54. Mommsen C. I. L. I. 386. Preller p. 483.

(1) Cic. in Verr. II. 4. 50. III. ut Verres alter Orcus venisse Ennam et non Proserpinam asportasse sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Plaut. Bach. III. 1: Pandite atque aperite propere ianuam Orci. Preller R. M. p. 453. Din Hades, Aïdos e iadŭ.

Hades figurative lumea de josŭ la Grecĭ; maĭ departe : Dis Pater saŭ Ditis Pater, identicŭ cu Pluto la Grecĭ, și ambiĭ se esplica prin Dives, avuţiă, comóră, pentru-că în lumea de josŭ sunt avuţiĭ (2).

Pluto e ḑeulŭ peste sufletele lumiĭ de josŭ, aceste vinŭ înaintea tronuluĭ, și se judecă de treĭ judecătorĭ : Minos, Rhadamantus și Aäcus, fiiĭ luĭ Jupiter, carĭ în viéţă aŭ fostŭ regĭ și ómenĭ drepţĭ (3).

Ḑeităţĭ femeescĭ sunt : Lara, Larunda, Mater Larum, Mania, Ceres, Proserpina etc. și deosebĭ Mania, mama Larilorŭ, căreia în timpulŭ vechiŭ i s'a sacrificatŭ ómenĭ, și maĭ târḑiŭ în loculŭ ómenilorŭ i s'aŭ pusŭ păpușe numite maniae, maniolae, la ușa caseĭ (4). Uniĭ aŭ făcutŭ pe Mania și de mama larvelorŭ, sufletele rele ale repausaţilorŭ, și Mania astfelŭ a fostŭ o nălucă cu carea s'aŭ spăriatŭ pruncii micĭ (5).

Repausaţiĭ în genere s'aŭ numitŭ Manes, și însemnândŭ, bunĭ, curaţĭ, luminoșĭ, s'aŭ consideratŭ și de ḑeĭ : Dii Manes, Divi. Locuinţa lorŭ e afundulŭ pământuluĭ, și mama lorŭ Pământulŭ, între alte nume are și Mania, Genita Mana, Mana, Manuana (6). Cu Lara, Larunda în vechime Lala, se asémănă și Laverna, o ḑînă a furiilorŭ, întunereculuĭ și a ascunsuluĭ, și după fiinţă identică cu Dea Muta, Tacita; precum și Manes se numescŭ, Taciti, Silentes, pentrucă morţiĭ tacŭ (7).

2. *Iadulŭ.* Virgiliŭ îlŭ descrie în Aeneida după ideia Romanilorŭ vechĭ, dar cu adăugirĭ poetice.

Aeneas a ajunsŭ în Cumae și spune Sibileĭ, că ar dori să vadă pe tatălŭ sĕŭ mortŭ, pe Anchises, și fiindŭ-că pórta infernuluĭ, a

(2) Pliniŭ XXXIII. 1. Imus in viscera terrae et in sede manium, *opes* querimus. Gell. N. At. I. 24. Postquam est Orci traditus thesauro.

(3) Wörterbuch der Myth. aller Völker, la literele A. P. R.

(4) Macrobiŭ I. 7. 14. idque aliquamdiu observatum ut pro familiarum sospitate pueri mactarentur Maniae, Deae Matri Larum. Veḑĭ Compitalia.

(5) Paul. p. 128. Fest. p. 129. Arnobiŭ VI. 26.

(6) Martian. Cap. II 164. In his locis submanes, eorum praestites Mana atque Manuana, dii etiam, quos aquilos dicunt.

(7) Varro L. Lat. V. 74. Lact. I. 20. 35. Auson. Technop 9. Larunda progenitus Lar. Ovidiŭ F. L. II. 581. Plut. in Numa 8.

lumiĭ de josŭ e aprópe dela Cumae, să-ĭ spună calea. Sibila iĭ spune că în pădurea Junoniĭ Stygice, ce încungiură lacŭlŭ Avernŭ și e închinată Proserpineĭ, e ascunsŭ unŭ arbore cu ramŭ de aurŭ, și acesta trebuia ruptŭ maĭ înainte de ce se deschide pórta lumiĭ de josŭ (8).

Doĭ columbĭ, carĭ se așéză pe arbore, conducŭ pe Aeneas și pe Sibila, până la Avernŭ, acì elŭ rupe ramulŭ, și Hecateĭ și morților face sacrificiulŭ. Era spre sânțirea sóreluluĭ, și se scutura pămêntulŭ, vîjîia în pădure, și lătraŭ câniĭ pentrucă se apropia Hecate, dar Sibila și Aeneas se aruncară printr'o peșteră în lumea de josŭ.

Maĭ întâiŭ trecŭ printr'o pădure întunecósă, apoĭ ajungŭ la pórta Orculuĭ, unde locuiaŭ jalea și grijea, morbulŭ, frica și fómea, somnulŭ și mórtea, discordia, răsboiulŭ și furiile, și pe acì zăceaŭ monstrele mitologice : Centaurĭ, Scylle, Șérpele dela Lerna, Gorgónele Harpiele etc. De acì sosescŭ la rîulŭ Acheron ce curge în Cocytus, unde e Charon cu luntrița, și tóte umbrele grăbescŭ la elŭ, și îlŭ rógă ca să le trécă, dar elŭ póte trece numaĭ pe ale acelora carĭ aŭ fostŭ înmormîntațĭ cu tóte datinele precum cere religiunea, și numaĭ aceste ajungŭ la odihna de vecĭ, iară sufletele celorŭ neîngropațĭ cum se cade, o sută de anĭ rĕtăcescŭ pe aceste țĕrmure până le vine rîndulŭ ca să le trécă dincolo.

Charon trece pe Aeneas și pe Sibila peste țĕrmure și ajungŭ la Cerberus, și trecêndŭ dela elŭ întâlnescŭ sufletele pruncilorŭ, și ale celorŭ judecațĭ pe nedreptate, și pe câmpurile triste vĕdŭ pe ceĭ morțĭ în amóre nefericită, și pe ceĭ căduțĭ în bătaiă.

Sibila se grăbesce, pentrucă revarsă zorile, și ajungŭ la respântiĭ, unde se despartŭ drumurile, — celŭ de stânga duce la *iadŭ*, celŭ de drépta la *Elisiŭ*.

De *stânga* mergŭ la iadŭ și la afundimea tartaruluĭ. Aeneas se uĭtă în afundime, și acolo vede o cetățuiă încungiurată cu treĭ

(8) Feriale Capuanum pune la 27 Iuliŭ : Profectio ad inferos Averni. Se deduce că în vechime, a fostŭ o sĕrbătóre de vară pentru ceĭ din lumea de josŭ. Preller p. 462.

murĭ, și rîulŭ Phlegeton ce curge ferbêndŭ și arḑêndŭ, și la pórtă păzesce Thisiphone, iară din cetăţuiă se audŭ sdrâncănirĭ de lanţurĭ, văitărĭ, lătrărĭ, urlărĭ, și acì domnesce Rhadamantus, carele chinuie sufletele până ce mărturisescŭ pĕcatele, și le predă furiilorŭ. Se deschide pórta iaduluĭ, de unde nu este rentórcere; acì e Scyla, și maĭ în josŭ, o afunḑime de dóuĕ orĭ maĭ mare, ca cum arŭ fi dela cerŭ până la pămêntŭ. Acì veḑĭ pe Titanĭ, Aloidĭ, Salmonen pe ceĭ ce aŭ ucisŭ pre părinţĭ, saŭ fraţĭ, pe aceia carĭ aŭ făcutŭ jurămîntŭ strîmbŭ, pe avarĭ și pe trădătoriĭ de patriă și de religiune. Aeneas grăbesce cu Sibila, și ajungŭ. . .

De *drépta* la Elisiŭ, unde e locuinţa luĭ Pluto cu Proserpina, a ḑeilorŭ și a celorŭ fericiţĭ. Trecêndŭ prin pădurița Proserpineĭ ajungŭ la cetăţuia ḑeilorŭ de sub pămêntŭ; acì Aeneas stropesce pragulŭ cu apă rece, pune ramulŭ de aurŭ la stâlpiĭ ușeĭ, și merge cu Sibila pe câmpulŭ fericiţilorŭ, unde e lumină și neîntreruptŭ primăvară plăcută. Orfeiŭ ḑice în liră, ceialalţĭ cântă și jócă. Aeneas află pe eroiĭ Troieĭ, în formă de umbre cu viéţă, alţiĭ zacŭ pe iarbă în pădurițǎ și cântă la isvóre; acì află pe preoţiĭ curaţĭ, pe ceĭ căḑuţĭ pentru patriă, și pe bine-făcĕtorĭ. Intâlnindŭ pe Musaeus, acesta îĭ duce pe o vale unde e Anchises tata luĭ Aeneas; vorbesce fiulŭ cu tata carele îĭ spune despre renascerea sufletelorŭ. Acì e rîulŭ Lethe, ceĭ ce beaŭ din elŭ potŭ reîntórce la lumea de susŭ, în viéţa trupéscă. Aeneas cu Sibila beaŭ, și prin o pórtă a visuluĭ, ajungŭ de unde aŭ plecatŭ, la Avernŭ.

NOȚIUNĬ DESPRE MITOLOGIA DACICA ȘI ROMANA VECHIE IN DACIA.

I. MITOLOGIA DACICĂ.

A. Originea cultuluĭ luĭ Apollo hiperboreicŭ.

1. Tema și scrutarea eĭ.

Despre mitologia dacică se află puține dar positive date, și anume despre deulŭ Zamolxis, și despre cultulŭ luĭ. Insă și aceste date remânŭ fără de nicĭ unŭ interesŭ sciințificŭ, dacă nu cercetămŭ maĭ de aprópe, că ce felŭ de deitate a representatŭ Zamolxis? Ce felŭ de ideĭ și principiĭ a desvoltatŭ cultulŭ luĭ? Și prin aceste, de care sistemă mitologică, de cea romană, saŭ de cea elenă s'a ținutŭ Zamolxis? saŭ la Dacĭ, a fostŭ o sistemă nóuă, separată?

Romaniĭ, cucerindŭ Dacia, se vĕdură siliţĭ de a primi pe Zamolxis între deiĭ lorŭ ceĭ de frunte; pentru acésta, avemŭ interesŭ îndoitŭ de a cunósce ființa și însușirile luĭ: însă aceste numaĭ atuncĭ le putemŭ cunósce, dacă căutămŭ deitatea, ce a representat'o elŭ, și deiĭ de asemenĭ însușirĭ din aceiașĭ sistemă mitologică. Tema e fórte grea, pentrucă din adinsŭ nime s'a ocupatŭ de ea, și pentrucă datele, ce sunt și potŭ fi în legătură cu ea, sunt pré resfirate, în câtŭ unŭ resultatŭ în parte evidentŭ, în parte verisimilŭ ilŭ așteptămŭ numaĭ dela buna combinare ale acestorŭ date resfirate pe unŭ terenŭ mitologicŭ alŭ maĭ multorŭ popóre din anticitate, carĭ locuiaŭ, saŭ se credeaŭ că locuiaŭ teritoriulŭ și vecinitățile Dacieĭ, anume teritoriulŭ ce era dela Grecia și Tracia spre nordŭ, adecă dela Dunăre în susŭ, și numaĭ ca din chaosŭ va eși atare lumină.

2. Hiperboreiĭ.

Scriitoriĭ vechĭ aĭ Grecilorŭ, și uniĭ din aĭ Romanilorŭ, atingŭ despre legăturile Grecilorŭ din insulele Delfi și Delos, apoĭ despre ale Grecilorŭ din Grecia mare (Italia de josŭ), și ale celorŭ dela Pontŭ și dela rîulŭ Borystenes, cu Hiperboreiĭ și cu Schiţiĭ din apropiare.

Hiperboreiĭ aŭ fostŭ unŭ poporŭ, pe care Greciĭ l'aŭ numitŭ astfelŭ în limba lorŭ, și însémnă preste saŭ dincolo de Boreas (1), ce representa nordulŭ (mé̦dănópte) celŭ maĭ îndepărtatŭ, precum și vîntulŭ dela nordŭ.

Locuinţa luĭ Boreas, carele însémnă și iarnă, și viscolulŭ de frigŭ, s'a pusŭ în munţiĭ Rhipeĭ (2) dela marginea nordică. Dincolo de acești munţĭ s'a cugetatŭ a fi o ţară, în carea unŭ poporŭ fabulosŭ trăesce în pace și în caritate prin pădurĭ, nesciindŭ nimica de cértă și de morburĭ, și astfelŭ trăesce în fericire. Alţiĭ d̦iceaŭ, că Hiperboreiĭ trăescŭ în lumină eternă, și (avêndŭ scire obscură despre

(1) Hyperbóreos (boreas) în saŭ din nordulŭ celŭ maĭ îndepărtatŭ. Boreas s'a d̦isŭ la Aticĭ Boras, la Jonĭ Bores, și a însemnatŭ vîntulŭ de mé̦dănópte, și preste totŭ, prejurulŭ dela nordŭ. Dict. Greco-Germanŭ de Val C. F. Rost. Boreas e verisimilŭ din Oreas cu *b* înainte, vîntŭ de munte; Preller Gr. Myth. p. 370. Hyper e preposiţiunea grécă și însémnă: preste, dincolo, boreiĭ din boreas, astfelŭ: hiperboreiĭ, ceĭ ce locuescŭ dincolo de nordŭ (alŭ Grecieĭ), dincolo de vîntulŭ de mé̦dănópte. Din cuvîntulŭ Boreas a remasŭ la noĭ cuvîntulŭ Bórea, deși ad̦ĭ însémnă vîntŭ caldŭ. Herodotŭ IV. 13. d̦ice: Dincolo de Issidonĭ locuiaŭ Arimaspiĭ, ómenĭ cu unŭ ochiŭ, și dincolo de aceștia, locuiaŭ Grifiĭ, păzitorĭ de aurŭ, și de acì, dincolo, locuiaŭ Hiperboreiĭ până cătră mare în josŭ.

(2) Rhipaia, munte fabulosŭ în nordŭ, verisimilŭ e Uralŭ. V. I. C. Rost. Dic. Gr. Germ. Pomponius Mela II. c. Rhipeios montibus proxima Moeotida. Munţiĭ miticĭ aĭ Rhipeilorŭ de regulă se punŭ în prejurulŭ norduluĭ, cași locuinţa vînturilorŭ maĭ marĭ, în crĕpăturĭ de munţĭ, și spelunce, pentruce sunt numiţĭ ῥιπαῖς ἀνέμων (suflarea vînturilorŭ), și Boreas se d̦ice: ῥιρὴ αἰθρηνενέος Boreas (născĕtoriŭ de suflare), la spatele căruia, lăcuiescŭ Hiperboreiĭ. L. Preller Gr. Myth. I. p. 369. In loculŭ luĭ Boreas celŭ vechiŭ ad̦ĭ e: Crivĕţulŭ

nopţile luminóse ale nordului), aŭ credutŭ, că diua ţine totŭ luminósă jumătate de anŭ, şi în acestŭ modŭ i-aŭ pusŭ chiarŭ la polulŭ nordicŭ (3). Uniĭ căutaŭ de a pune ţara lorŭ în vecinătate cu Schiţiĭ pioşĭ, în nordulŭ Pontuluĭ Euxinŭ (Marea Négră) saŭ împrejururile fabulóse ale Dunăriĭ (4), saŭ şi ale rîuluĭ Eridanŭ (5).

3. Hiperboreiĭ şi Apollo.

Greciĭ aŭ pusŭ pe Hiperboreĭ în legătură de cultŭ cu Apollo, deulŭ de sóre alŭ lorŭ. Hiperboreiĭ maĭ întâiŭ se amintescŭ de Olenos din Lycea, carele (se ţine de a fi trăitŭ înnainte de Orpheus), dice, că eĭ trămiseră pe Achaea, o fecióră mândră, la insula Delos, ca să aducă darurĭ luĭ Apollo (6). Herodotŭ (7) povestesce maĭ multe despre eĭ, dar resumămŭ numaĭ acele ce se referéză la materiă, şi elŭ ne spune : «Delieniĭ dicŭ despre Hiperboreĭ, cumcă darurile sânte, ce staŭ din snopĭ de grâŭ, vinŭ dela eĭ la Schiţĭ, şi dela aceştia în mâna vecinilorŭ dela apusŭ până josŭ la Hadria (mare); de acì spre méḑăḑi în mâna Dodoneilorŭ, şi din oraşŭ în oraşŭ la Delos. Hiperboreiĭ maĭ întâiŭ aŭ trămisŭ cu darurile acestea

(3) Incă şi Homerŭ în Odyss. X. 82, amintesce de nopţĭ luminóse. Pliniŭ Hist. Nat. IV. 89. înţelege lumina nordică.

(4) Dunărea în vechime s'a numitŭ Eridanus; e cuvîntŭ celticŭ din *eri*, *er*, mare, şi *dan* din tain, tan, dan ce însémna apă, adecă apă mare. La Romanĭ s'a numitŭ Danubius, din dan, şi din abh = apă. Argonautele aŭ luntritŭ pe ramulŭ rĕsăriténŭ alŭ Eridanuluĭ, şi fiindŭ-că aŭ luntritŭ pe marea négră, Eridanulŭ acela e Dunărea; ceĭ vechĭ credeaŭ, că e în legătură cu altŭ rîŭ mare. V. Obermühler : Deutsch-Keltisches Wörterb. p. 394. Vedĭ nota primă.

(5) Unŭ altŭ Eridanus e rîulŭ Po din Italia, saŭ Galia cisalpină. Alŭ treilea a fostŭ în Attica, dar acestea nu putură a fi înţelese acì, fiindŭ prejururile acelea numite : la apusŭ. Este însă părere, că se înţelege constelaţiunea Eridanŭ.

(6) Pausanias IX. 27 şi X 5. Herodotŭ IV. 32—36. In 36 pomenesce de Olenos. Hiperboreiĭ se maĭ amintescŭ la Homerŭ, Pindarŭ, Hesiodŭ etc.

(7) Herodotŭ IV. 32—36. Dr. N. Sparschuh : Keltische Studien, oder Untersuchungen über das Wesen und die Enstehung der griechischen Sprache, Mythologie und Philosophie, pag. 160. Hyperoche e : escelenta, magnifică; Laodike e dreptŭ de popóre.

dóuě fecióre, pe carĭ Delienii le-aŭ numitŭ : Hyperoche și Laodike, dar fiindŭ-că acestea nu reîntórseră, nu maĭ trămiseră darurile de-a dreptulŭ la Delos, ci le puseră la graniță, ca veciniĭ să le transporteze maĭ departe.» Herodotŭ (se vede că vrea să esplice când) dice : «Eŭ sciŭ acuma, că femeile tracice și päanice, de câte orĭ sacrifica regineĭ Arthemis (dînă de lună) nu aducŭ darurile, fără ca să nu aducă și snopĭ de grâŭ»(8).

Apollodor (9) amintesce de Hiperboreĭ în mitulŭ, când Arthemis a ucisŭ pe Orion (o constelațiune) cu săgéta, pentrucă fecióreĭ Opis, carea a venitŭ de dincolo de Boreas, i-a făcutŭ silă. In societatea fecióreĭ Opis se află și Arge; iară Callimachŭ (10) însoțesce pe Upis cu Loxo și Hekaërge, fetele luĭ Boreas, carĭ aŭ venitŭ din țara Arimaspilorŭ, ómenĭ cu unŭ ochiŭ, galbenĭ ca aurulŭ (11).

Țara și locuința luĭ Apollo, precum și a dîneĭ Leto, și a dîneĭ Arthemis, asemenea și a preoțilorŭ, preoteselorŭ, și a tuturorŭ persónelorŭ ce servescŭ acestorŭ deĭ, s'a disŭ a fi în țara miraculósă

(8) Se póte deduce, că în vechime, transportându-se bucate către Grecia, și anume la Delos, Delfi etc., s'a disŭ că acestea sunt darurĭ pentru Apollo. L. Preller Gr. Myth. I p. 190. După tradițiunea atică, veniră primițiile aceste prin mijlocirea Schițilorŭ, la Sinope, și de acì la Prasae, ce stă în legătură cu Delos, după Pausanios 1. 32 Nr. 2.

(9) Apollodor I. 45.

(10) Kallimachos. Hymn. in Del. 291.

(11) Herodotŭ III. 116. «In nordulŭ Europeĭ se află aurulŭ celŭ maĭ multŭ. Cum se câștigă, nu sum în stare de a spune ceva positivŭ. Se dice că Arimaspiĭ, ómenĭ cu unŭ ochiŭ, îlŭ fură dela Grifi». Dóră pentru acésta se dicŭ : galbenĭ ca aurulŭ. Herodotŭ IV. 27 dice că Arimaspi la Schițĭ însémnă, și anume : arima, unulŭ, spu, ochiŭ ; iar V. Obermüller, deducêndŭ din celtica, dice : *a* e articulŭ, *reann* e șesŭ, *asp* e calŭ, *ae*, ómenĭ; astfelŭ : ómenĭ călăreţĭ dela șesŭ în Persia. Sparschuh pag. 161 deduce din celtica. Opis din ob, a merge a veni, arge din arc, solŭ, Hekaërge venitórea din departe; loxo, din Llog, contract, de unde lex : lege. Dar pe Opis o aflămŭ la Romanĭ ca pe soția luĭ Saturnŭ, asemenea în legătură cu bucatele. Sparschuh pag. 163 dice : Numele acestorŭ fecióre hiperboreice se țină de limba celtică, și arată, că Celțiĭ fură ceĭ maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ Europeĭ.

a Hiperboreilorŭ, pentru acésta Apollo s'a numitŭ : Apollo hiperboreiulŭ; iară Hiperboreiĭ aŭ fostŭ poporulŭ sacerdotalŭ (preoţescŭ) alŭ luĭ Apollo, pe carele îlŭ veneraŭ neîncetatŭ în laude şi cântece sânte şi îĭ sacrificaŭ asinĭ (12).

Apollo, deulŭ sóreluĭ, s'a *dusŭ* la Hiperboreĭ, şi a *reîntorsŭ* dela eĭ ; totŭ a mersŭ şi totŭ a venitŭ îndĕrĕptŭ. Mergerea şi venirea luĭ Apollo hiperboreulŭ s'a serbatŭ în Delos, în Delphi, în Miletŭ, ba şi în Metapontŭ în Italia. Apollo în anotimpulŭ rĕŭ a absentatŭ în prejururĭ îndepărtate, adecă s'a dusŭ la Hiperboreĭ, şi acéstă ducere s'a disŭ : apodemia (αποδημία); la reînoirea anuluĭ şi a natureĭ s'a rentorsŭ dela Hiperboreĭ, şi acéstă reîntórcere s'a disŭ epidemia (ἐπιδημία). La mergere îlŭ petreceaŭ cu cântărĭ de plecare, la venire îlŭ chemaŭ cu cântărĭ de învitare; astfelŭ mergerea era la începutulŭ ierneĭ, şi venirea la alŭ primă-vereĭ. Arĕtarea deuluĭ Apollo în Delfi s'a numitŭ theophania (θεοφανία), şi Apollo : Exhyperboréon (13).

De cultulŭ luĭ Apollo hiperboreicŭ s'aŭ ţinutŭ lebedele (14) caşi pasĕrĭ de lumină şi cântătóre, carĭ s'aŭ credutŭ a fi acasă, pe Oceanŭ, pentrucă ţara hiperboreilorŭ, cu rîulŭ sĕŭ Eridanŭ, s'a mărginitŭ cu Oceanulŭ (15). Dar şi fabula orientală despre Grifiĭ (sgrip-

(12) Pindarŭ 10. 30. Diodor II. 4. 7. P. Antoninŭ lib. 20. L. Preller p. 189.

(13) Herodotŭ I. 51. Theophania; asemenea la Filostratŭ. După V. I. C. Rost Dic. Gr. Germ. a fostŭ o sĕrbătóre în Delfi, în carea poporuluĭ i se arĕtaŭ tóte icónele deilorŭ. La Pollux din Naukratise, Teofania, preste totŭ sĕrbătórea arătăriĭ unuĭ deŭ. Teofania după scriitoriĭ creştinĭ, e arĕtarea luĭ Christosŭ. Herodotŭ IV. 15. Diog. Laert. I. 8. 11. Poeţiĭ ceĭ maĭ marĭ liricĭ aŭ făcutŭ cântărĭ de aceste, anume Alkaos, dar numaĭ din poesia acestuia se află o schiţă la Himerios. Or. 14. 10. Se vede apriatŭ, că începêndŭ frigulŭ s'a credutŭ că Apollo = sórele s'a dusŭ ; venindŭ căldura, că s'a reîntorsŭ.

(14) Lebedele cântătóre se nascŭ din Lidia, apoĭ sunt vestite cele dela Kayster Hermes, Hyllos în Asia mică; alţiĭ numescŭ pe cele dela Hebros în Tracia. Kallimachŭ Del. 250. Aristoph. Av. 774. Himerios Or. 34.

(15) Acì iară întâlnimŭ Eridanulŭ, totŭ în apropiare de mare, decĭ orĭ e Po, orĭ e Dunărea. Uniĭ vreaŭ a-lŭ identifica şi cu Rinulŭ (Rhenus), dar de regulă se crede a fi Po, carele pentru mitologiă nu e corespundĕtorŭ

ciorii) păzitorĭ de aurŭ (16) (pentrucă aurulŭ și lumina sunt ideĭ omogene) și despre Arimaspiĭ cu unŭ ochiŭ, carĭ furaŭ aurulŭ dela sgripciorĭ s'a adusŭ în conexiune cu Apollo hiperboreŭ (17).

Zeus (Jupiter la Romanĭ) la nascerea luĭ Apollo îĭ da o căruță, ce o trăgeaŭ lebedele, ca să-lŭ ducă la Delfi, însă lebedele îlŭ ducŭ la Hiperboreĭ, și pentru acésta Delfieniĭ, în totŭ anulŭ când vine primăvara, îlŭ chiamă și îlŭ aștéptă cu cântărĭ de chorŭ. Precum lebedele așa și sgripcioriĭ sunt pasările sacre și simbolice ale luĭ Apollo și ale ḑîneĭ Artemis (de lună), încâtŭ eĭ nu numaĭ călĕtorescŭ cu aceste pasărĭ, ba sunt și purtațĭ pe spatele lorŭ (18).

B. Epitetele luĭ Apollo hiperboreicŭ.

Cultulŭ luĭ Apollo hiperboreicŭ s'a lățitŭ dela Grecĭ și la alte popóre, anume la Schițĭ și la Gețĭ și Dacĭ, schimbându-se după timpŭ, locŭ și influință de cultură. Filosofiĭ propagatorĭ de cultulŭ luĭ Apollo, și preoțĭ de-aĭ luĭ deveniseră ḑeĭ, representândŭ chiarŭ pe Apollo, și numele lorŭ devenirĕ epitetele luĭ Apollo. Astfelŭ de ómenĭ înḑeițĭ și de epitete de ale luĭ Apollo sunt : Abaris, Toxaris, și Anacharsis din Schitia, Aristaea din Proconesŭ, Pythagoras din Samos, și Zamolxis din Dacia.

Acuma vomŭ trata separatŭ aceste epitete divine.

(16) Pomponiŭ Mela geografulŭ Lib. III. 7. pune pe Grifiĭ colo către India, ară Lib. II. c. 1. Griphi, saevum et pertinax ferarum genus, aurum, terra penitus egestum, mire amant, mireque custodiant.

(17) Herodotŭ III. 116. IV. 13. 27 despre Arimaspiĭ, carĭ furaŭ aurulŭ dela Sgripciorĭ. Aristeas din Prokonesus, în Prepontis, unŭ preotŭ alŭ luĭ Apollo; mitulŭ în forma spusă, l'a lucratŭ în poesiă. Herodotŭ IV. 13. Preller I. p. 191.

(18) Menander de Encom. I. 4. Welker : Alte Denkm. II. p. 71. L. Preller Gr. Myth. I. p. 191. Sórele și luna, vĕḑêndu-se în oglinda apeĭ pe carea înnotaŭ lebedele, acestea fură aduse în legătură cu ḑeitățile sóreluĭ și ale luneĭ ; dar noriĭ ceĭ albĭ în ḑi senină încă s'aŭ ḑisŭ că sunt lebede, pe carĭ călĕtorescŭ aceste ḑeitățĭ. Sgripcioriĭ în povestile nóstre de regulă trăescŭ sub pămêntŭ, și de acì pórtă în spate câte pe unŭ eroŭ de poveste și îlŭ scotŭ la lume. Sgripcioriĭ sunt ființe de întunerecŭ, eroiĭ sunt ḑeĭ de lumină, carĭ din întunerecŭ esŭ la lume.

1. Abaris.

Abaris a fostŭ Schitŭ de către méḑănópte, și la an. 763 ant. Cr. a venitŭ în Hellas (Grecia) la Atena (19). Elŭ a purtatŭ arcŭ cu vagină acăţată pe umĕrŭ, unŭ paliŭ, ce a împresuratŭ trupulŭ luĭ, și a fostŭ încopciatŭ deasupra umĕruluĭ, și peste șele a fostŭ încinsŭ cu brâŭ de aurŭ (20). Abaris e fiulŭ luĭ Seuthes (21) unŭ hiporboreu, s'a numitŭ filosofŭ și a avutŭ renume de medicŭ, vindecândŭ morburĭ, și maĭ târḑiŭ a fostŭ preotulŭ luĭ Apollo. Când a venitŭ la Atena, o ciumă stârpia pe Elenĭ și pe barbarĭ, dar elŭ i-a vindecatŭ. In Sparta a rădicatŭ ḑîneĭ Persophone unŭ altarŭ, a împărţitŭ ḑicerĭ de oraclu, a profeţitŭ din fenomenele de pe cerŭ și a rĕmasŭ nemuritorŭ. Herodotŭ ḑice : Tradiţiunea ne spune despre Abaris, atare hiperboreu, că elŭ a călătoritŭ pe o săgétă împrejurulŭ pământuluĭ, fără ca să mânce ceva; căcĭ fiindŭ elŭ preotulŭ luĭ Apollo, ḑeulŭ de sóre, acesta i-a datŭ săgéta, pe carea pornindŭ a călătoritŭ în Hellas, profeţindŭ, și vindecânḑŭ cu farmece(22).

Acestŭ Abaris, călĕtorŭ pe săgétă, a fostŭ însușĭ Apollo, cași per-

(19) Suidas îlŭ pune în Olimpiada a treia, și după unĭ se socotesce an. 765. Sincellus pag. 239.

(20) Himerii Sophistae Eclogae et Decl. Göttingen 1790 pag. 817.

(21) La Mich. I. Ackner: Die röm. Inschriften in Dacien, inscripţiunea N-rulŭ 864 ce e o diplomă militară de sub Domitianŭ, arată numele : Seuthe Thaibithi. Sparschuh în cartea citată, pag. 169, ḑice că Seuthes e nume celticŭ respective galicŭ, ce se află și la Velșiĭ de acum; din sewed, a vorbi de stele, sevedyn, astronomia. Póte ca Sidus latinŭ e de o origine.

(22) Herodotŭ IV. 36. Bähr, traducătorulŭ luĭ Herodotŭ edit. Stuttgart. 1863, ḑice că cultulŭ luĭ Apollo — din cele acì spuse — se vede că a venitŭ dela nord. Eŭ întorcŭ tema, anume : fiindŭ-că Homerŭ, care se pune la an. 950 ant. Cr., a scrisŭ despre Apollo și cultulŭ luĭ, se vede că acesta a esistatŭ la Grecĭ, însă eĭ aŭ creatŭ și unŭ Apollo hiperboreu, și cultulŭ acestuia a străbătutŭ spre nordŭ. Rost. in Dict. gr. germ. asemenea îlŭ află că e preotulŭ luĭ Ap. Hyp.

sonificaţiunea radeĭ sóreluĭ de primăvara (23). Săgéta luĭ Apollo e preste totŭ instrumentulŭ puteriĭ sale prăpăditóre; cu săgéta sa ucide monstri, pe Python, Tityos, pe puterniciĭ Aloiḑĭ, şi pe gingaşele Niobide; pentru acésta îndepărtarea şi rentórcerea săgeţiĭ luĭ la Hiperboreĭ şi dela aceştia, e unŭ simbolŭ a vineĭ sale prin ucidere, şi a curăţiriĭ sale (24).

Diodorŭ spune că: «Abaris, s'a dusŭ la Grecia, ca să rennoiéscă legătura între Hiperboreĭ şi Delienĭ. Pythagoreiĭ (ce se ţinŭ de filosofia luĭ Pythagoras) sciu multe să povestéscă despre elŭ, că elŭ în rentórcerea sa din Grecia, s'a dusŭ în Italia la Pythagoras, carele asemenea a căpĕtatŭ sânţenia sa în Tracia şi în Delos. Abaris a datŭ luĭ Pythagoras săgéta ce a căpĕtat-o dela Apollo, şi carea îlŭ putea purta peste munţĭ, peste prejururĭ fără de drumurĭ, peste rîurĭ şi peste lacurĭ. Atuncĭ Pythagoras i-a arĕtatŭ şoldulŭ sĕŭ de aurŭ şi de osŭ de elefantŭ, l'a învĕţatŭ sciinţa despre numerĭ, şi l'a sfătuitŭ, ca se rĕmână la elŭ şi să lucre laolaltă (25).

Când Phalaris, tiranulŭ din Agrigentŭ în Italia de josŭ a închisŭ pe Pythagoras, Abaris s'a dusŭ la tiranulŭ şi i-a pusŭ întrebărĭ despre icónele ḑeilorŭ, despre provedinţă şi cultulŭ sacru, despre contemplărĭ la cerŭ şi la pămêntŭ, şi cele ce se întorcŭ împrejurŭ, şi elŭ a convinsŭ pe Phalaris despre conducerea providenţiala (26). Numele luĭ Abaris de regulă se deduce din: βαρὺς (barys) ce însémnă greŭ, pondŭ, şi cu *a* privativŭ: ἀβαρὺς, αβαρής, (abarys, abares) ce însémnă uşorŭ, şi pentru-că călătoresce pe săgétă, ce represintă raḑa sóreluĭ, care specifice e cea maĭ uşóră, numele ar esprime: «uşurelŭ» (27).

(23) F. Nork: Andeutung eines Systems de Mythologie des alten Orients, p. 330.

(24) Eratosth. Catast. 29. Hygin P. A. II. 15. L. Preller Gr. Myth. I. 223.

(25) Diodor II. 47.

(26) Diodor II. 47. C. Rotteck Welt Gesch. I. 174.

(27) Sparschuh în opulŭ citatŭ pag. 170 ḑice: In limba valică (velşă) ce e rămăşiţă din cea celtică, abar însémnă: ce pere, trupulŭ despărţitŭ de sufletŭ, iuţéla, uşuréla mişcăriĭ; pentru acésta capĕtă săgéta luĭ Apollo, carea merge iute. Rost. in Dict. Greco-germanŭ p. 198, deduce din Grecia; asemenea Nork. l. c.

2. Toxaris.

Toxaris, de națiune schită, a venitŭ la Atena, ca să studieze filosofia, și instituțiunile grecescĭ, și acì pe la an. 594 ant. Cr., Solonŭ, renumitulŭ legislatorŭ, l'a învrednicitŭ de amicița sa intimă, și Toxaris nu s'a maĭ rentorsŭ în Schitia.

In Atena, cași filosofŭ și cași medicŭ, a stinsŭ epidemia, adecă ciuma ce grăsá, pentru acésta după mórte a fostŭ numitŭ : «óspe, medicŭ și eroŭ», și dela pórta duplă, spre stînga a fostŭ mormîntulŭ luĭ, pe care a statŭ unŭ monumentŭ, cu figura scobită, representândŭ pe unŭ bărbatŭ schitŭ, ținêndŭ în mâna dréptă — cași Apollo — o sagétă, și în stînga o carte. Intru venerarea memorieĭ luĭ, la monumentulŭ luĭ, Greciĭ sacrificaŭ caĭ albĭ. Monumentulŭ s'a îmbordatŭ pela 120 ant. Cr., dar încă și atuncĭ puneaŭ cununĭ pe elŭ (28).

Lucianŭ dice : In Atena s'a veneratŭ unŭ heros (eroŭ) sub numele unuĭ medicŭ, pe carele l'aŭ ținutŭ de Toxaris schitulŭ, dar carele în timpurile maĭ vechĭ a fostŭ însușĭ Apollo, adecă Apollo hiperboreiulŭ (29).

Toxaris, ne aduce aminte de epitetele luĭ Apollo : Argyrotoxos, adecă cu arcŭ de argintŭ, și Klytotoxos, adecă cu arcŭ gloriosŭ. Numele Toxaris însémnă dar arcașŭ, săgetătorŭ, se referéză chiar la însușirea luĭ Apollo, și pentru acésta Toxaris e însușĭ Apollo (30).

(28) Herodotŭ IV. 15. Diog. Laert. VIII. 1. L. Preller I. 191. La pag. 355, dice despre Helios (deulŭ de sóre) că a avutŭ 4 caĭ albĭ, cași néua, ce se amintescŭ la autoriĭ Grecĭ și Romanĭ, sub felurite nume etc. Caiĭ albĭ însémnă iuțéla intenderiĭ lumineĭ sóreluĭ peste pămêntŭ, sunt dară închinațĭ deilorŭ de sóre. Apollo a fostŭ și medicŭ și a sterpitŭ ciuma.

(29) Lucianŭ Skyth. 1. 2. Lucianŭ din Samosata, 120—200. d. Cr., a scrisŭ unŭ opŭ intitulatŭ : Toxaris. Lucianŭ tomulŭ alŭ 8-lea «Toxaris» și cuprinde unŭ dialogŭ între Mnesippus și Toxaris, vorbindŭ despre amiciță. Mnes. întrébă cum e datina la voĭ Schițiĭ, de sacrificațĭ celorŭ morțĭ, cași deilorŭ? Dar nu e nimicŭ despre ființa luĭ Toxaris. L. Preller I. 407.

(30) Toxon la Homer și Herodotŭ însémnă : a) arcŭ, b) săgétă. Toxotes, în-

3. Anacharsis.

Anacharsis feciorulŭ luĭ Gnuar (și Gnuros) unchiulŭ luĭ Idanthyrs, regeluĭ Schițilorŭ, fratele luĭ Kaduidas, la an. 592. ant. Cr. a venitŭ la Atena, și acì s'a întâlnitŭ cu Toxaris compatriotulŭ sĕŭ, și s'a rugatŭ pe spada sa, pe *ḑeulŭ Zamolxis*, și pe ḑeiĭ vechĭ, ca să-lŭ priméscă de amicŭ și să-lŭ facă cunoscutŭ cu bărbațiĭ marĭ aĭ Helladeĭ (Grecieĭ). Prin Toxaris a stăbătutŭ la Solon, carele l'a învrednicitŭ de amiciția sa, dar după mórtea luĭ Solon, s'a reîntorsŭ acasă în Schitia (31).

Herodotŭ ne spune aceste : Marea négră, încătrăŭ a pornitŭ Dariŭ, scoțêndŭ pe poporulŭ schiticŭ, are popórele cele maĭ necultivate, căcĭ din punctulŭ de vedere alŭ înțelepciuniĭ, nu avemŭ de a arĕta de acolo nicĭ unŭ poporŭ, și nicĭ sciŭ despre vreunŭ omŭ învĕțatŭ de acolo, afară de poporulŭ schiticŭ și de Anacharsis (32). Schițiĭ nu iartă odată cu capulŭ de a se întroduce datine străine, și cu atâta maĭ puținŭ elenice. Anacharsis, carele în călătoriĭ marĭ a vĕḑutŭ multe și a arĕtatŭ minte mare, în rentórcerea sa către casă în Schitia, a luntritŭ prin Hellespontŭ, și acì a debarcatŭ în orașulŭ Kirikos, și deóre-ce a sositŭ tocmaĭ la sĕrbătórea Mameĭ ḑeilorŭ, a Kybeleĭ, ce se serba cu solemnitate mare, a făcutŭ votŭ, că dacă ajunge sănătosŭ și întregŭ acasă, și elŭ va sacrifica Mameĭ ḑeilorŭ, și va ține și unŭ adausŭ de sĕrbătóre. Când a ajunsŭ elŭ în Schitia și s'a băgatŭ în Hylaea, carea zace în drumulŭ luĭ Achilles, și e crescută tótă cu totŭ felulŭ de arborĭ, acì în pădure a ținutŭ sĕrbătórea Mameĭ ḑeilorŭ, după tóte datinele și cu icónele

sémnă săgetătorulŭ din zodiă. Rost. Dict. Gr. Germ. la literă. Eŭ am esplicatŭ povesta nóstră : Argirŭ și Iléna cea frumósă, saŭ Iléna Cosanzana, și contrariŭ cu tóte esplicațiunile a multora de până aci, am demostratŭ, că Argir e Apollo și Iléna e Helene, ḑîna de lună.

(31) Herodotŭ, IV. 76. la capĕtŭ. Diog. Laert. L. I. c. 8. spune legenda citată, Gyárfas Istvan : A Iász-Kunok története pag. 61. Leonel : Les philos. de l'antiquité, pag. 70.

(32) Herodotŭ I4 V. 6.

sânte. Unŭ Schitŭ dedu de urma luĭ, și vĕḑêndŭ că ce face, ìlŭ denunciă regeluĭ Saulios, carele însușĭ venindŭ, ca să vadă, și să crédă, și apoĭ săgetă pe Anacharsis. Acuma însă, dacă întrébă cineva pe Schițĭ despre Anacharsis, eĭ négă că ìlŭ cunoscŭ, pentrucă elŭ adecă a primitŭ moravurĭ străine din Hellas (33).

Iară Strabo ne spune despre elŭ : «Pentru acésta Anacharsis și Abaris la Grecĭ eraŭ în bună opiniune, fiindŭ-că purtaŭ óre-care caracterŭ naționalŭ de facilitate, simplicitate și de dreptate. Și Saciĭ păstorĭ de oĭ, Schițĭ de nascere, însă locuescŭ în Asia grânósă, numescŭ înțeleptŭ pe Anacharsis. Eforŭ ḑice, că a fostŭ de acéstă națiune, și că prin simplicitatea, contenirea și priceperea luĭ, s'a numĕratŭ între ceĭ șépte înțelepțĭ (34).

Anacharsis, în societatea luĭ Abaris și Toxaris încă apare de ființă mitologică, și numele luĭ însémnă : resuscitorŭ, renăscĕtorŭ(35), pentru-că raḑa sóreluĭ renasce tóte în natură, iară mórtea luĭ e analógă morțiĭ unuĭ ḑeŭ, carele se sacrifică pentru cultulŭ noŭ.

4. Aristeas.

Herodotŭ ne povestesce despre elŭ : «Aristeas (36), fiiulŭ luĭ Kaustrobios din Prokenesos (37) ḑice în poesiile sale, că elŭ, cași inspiratŭ de Phoebus (ḑeŭ de sóre cași Apollo, Helios) a sositŭ la Issedonĭ, și dincolo de Issidonĭ locuiaŭ Arimaspiĭ, ómenĭ cu unŭ

(33) Herodotŭ IV. 86. După Gyárfás Istvan, Bonfiniu Res. Hung. L. I. p. 12. Kaduisa fratele sĕŭ l'a săgetatŭ, și pentru acésta ar fi representatŭ cu o săgétă în mână. Kaduissi aŭ fostŭ unŭ poporŭ către marea caspică, și dară numele luĭ Kaduisa e în legătură cu alŭ acestora.

(34) Strabo, VIII. cap. III. 8. și 9.

(35) Lucianŭ a scrisŭ o carte sub titlulŭ : Anacharsis. Tomulŭ alŭ X-lea se numesce Anacharsis, și acesta vorbesce în dialogŭ cu Solon despre gimnastică. Anacharasso însémnă : a resuscită, a renasce, a renvia. Decĭ a trebuitŭ să móră ca să renvie.

(36) Rost. in Dict. Gr. Germ. Aristeas după Herodotŭ IV. 13. e poetŭ din Prokonesos, după Her. VII. 137. e Corintianŭ, după Xenophon și alțiĭ e din Chios.

(37) Prokonesos insulă și orașŭ în Prepontis, după Herodotŭ, Demosthenes, Xenophon, Diodorŭ etc.

ochiŭ, și dincolo de aceștia locuiaŭ Grifiĭ (Sgripciorii) păzitorĭ de aurŭ, și de acì încolo locuiaŭ Hyperboreiĭ până în josŭ către mare. Acì a trăitŭ șépte anĭ, apoĭ s'a întorsŭ la Prokonesos (38). Aristeas în Prokonesos a muritŭ într'o piuă (vaiagă, móră de pănurĭ), și morariulŭ închiḑêndŭ móră, s'a dusŭ se spună rudeniilorŭ. Când s'a lățitŭ vestea în orașŭ, că Aristeas a muritŭ, unŭ Kyrikianŭ, carele venia din orașulŭ Artake, a spusŭ, că s'a întâlnitŭ pe drumŭ cu Aristeas și a vorbitŭ cu elŭ. Rudeniile, ducêndu-se să-lŭ caute, nu l'aŭ aflatŭ nicĭ viŭ nicĭ mortŭ. Totușĭ în alŭ șéptele anŭ s'a arĕtatŭ în Prokonesos, și a compusŭ cântările, ce acum la Elenĭ se chiamă cântările Arismapilorŭ. După facerea acestorŭ poesiĭ, Aristeas a peritŭ a dóua óră (39).

Epoca luĭ Aristeas, se pune pe timpulŭ luĭ Cirus, adecă pe la 558 ant. Cr., și elŭ a fostŭ fórte stimatŭ înaintea Pythagoreilorŭ, și a fostŭ preotulŭ luĭ Apollo (40). Metapontiniĭ din Italia de josŭ s'aŭ lăudatŭ, cumcă Apollo hiperboreiulŭ a fostŭ numaĭ la eĭ, și s'a făcutŭ fabula și despre arĕtarea (theophania) luĭ Aristeas, preotuluĭ luĭ Apollo, ex hyperboreon (41). Aristeas are înțelesŭ de : escelentŭ, premiatŭ, victoriosŭ (42).

(38) Herodotŭ IV. 13.

(39) Herodotŭ IV. 14. Odată a trăitŭ 7 anĭ la Hiperboreĭ și s'a rentorsŭ la Prokones; de altădată a muritŭ, și la 7 anĭ s'a rentorsŭ iară acolo. Acì iară vedemŭ o theofaniă, o arĕtare de ḑeŭ, dar precum se va vedé maĭ târḑiŭ, aceștĭ 7 anĭ e unŭ ciclu de sĕrbătóre a luĭ, cașĭ a unuĭ ḑeŭ.

(40) Iamblichos. Viéța luĭ Pythagoras. L. Preller I. 190.

(41) Herodotŭ I4. 15. Diog. Laertes VIII. 11. L. Preller I. 191.

(42) Aristos, celŭ maĭ escelentŭ la minte, la trupŭ; Aristeia, fapta ce primesce premiile victorieĭ. Maĭ este încă unŭ ḑeŭ de sóre numitŭ Aristaeos și Aristaios, la Hesiodŭ (pela 850) și Pindar (pe la 518—442 ant. Cr.). După mitulŭ din Tesalia, Kyrene fata regeluĭ Hypseus a fostŭ la vênatŭ. Apollo din înălțimea munteluĭ Peleon a vĕḑut-o, și răpind-o pe carŭ de aurŭ a dus'o în Lybia, unde a născutŭ unŭ copilŭ. Hermes l'a predatŭ mameĭ ḑeilorŭ (Kybele) și horelorŭ ca se-lŭ créscă și l'aŭ numitŭ Aristaeos, carele pentru meritele sale cași omŭ, s'a înălțatŭ între ḑeĭ și a fostŭ ca Zeus și Apollo. Elŭ a apĕratŭ viéța păstorilorŭ, oeritulŭ, al-

5. Pythagoras.

Nascerea luĭ cași omŭ. Pitagoras a fostŭ fiulŭ luĭ Mnesarchŭ sculptorŭ de inele, după Hermipŭ din insula Samos saŭ după Aristoxenŭ , din Tyrrhenŭ, una din insulele italice, ce aŭ cuprins'o Atenieniĭ. Sunt, carĭ ḑicŭ, cumcă Marmacŭ a fostŭ tatălŭ sĕŭ, locuitorŭ în Maraculŭ din Samos, și pentru acésta Pitagoras e Samicŭ (43).

Nascerea luĭ cași ḑeŭ. Mnesarchŭ, tata luĭ Pitagoras, pe Parthenis (fecĭóra) muierea sa a numit'o Pythia, în onórea ḑeuluĭ Pythias, pentrucă Pythia i-arŭ fi profețitŭ, că muierea sa va nasce unŭ feciorŭ, carele cu frumusețea și cu ințelepciunea va întrece pe muritorĭ, și genuluĭ omenescŭ îĭ va aduce salutea cea maĭ mare pentru viața luĭ. Când ea cu bărbatulŭ sĕŭ s'a așeḑatŭ, ca să nască

binaritulŭ, oleeritulŭ, și viăritulŭ, în contra puteriĭ devastatóre a Caniculeĭ, a steleĭ Sirius. Elŭ a fostŭ veneratŭ și în Sicilia și în Sardinia, și acì s'a aflatŭ o figură de aramă, ce represintă pe Apollo tînĕrŭ, cu trupulŭ acoperitŭ de albine, și acéstă figură se ține a luĭ Apollo, deci și pe acesta îlŭ avemŭ de : Apollo Aristaeos. Pindar în Pythica 9. Pherekydes in Schol. Apollon. 2. 498. L. Preller I. 357. etc.

(43) Diogen. Laertius lib. 8. capŭ 1. Nr. 1. (Edit. Heinrich Gustav Huebnerius, Lipsca 1828). Pythagoras, Mnesarchi annulorum sculptoris filius, ut Hermipus ait, Samius, sive ut Aristoxenus tradit, Tyrrhenus, et una insularum, quas eiectis Tyrrhennis, Athenienses possederunt. Sunt qui Marmacum illius patrem dicant, habitasse Maracum Sami, atque ideo Pythagoram Samium dici. Cât despre înțelesulŭ numeluĭ, se aducŭ aceste. Pythaiso, a întreba oraculului, și póte că numele Pythagoras e în legătură cu acestŭ verbŭ. L. Preller Gr. Myth. I. 191. 205. II. 156. Pyth, sistemă de lume, python, șérpele ce împresóră lumea, balaurulŭ pe care l'a uc'sŭ Apollo Pythicus, pythia preotésa acestuia din Delphi. V. Obermuller Deutsch-keltisches Wörterbuch. Celticulŭ pyth însémnă terenŭ, timpŭ, cursulŭ timpuluĭ, lumea; de aci python, cosmogoniă, pythonas sistema cosmogonieĭ; în limba valică (wälsch) pythagoras aḑĭ însémnă universalŭ, cosmogoniă, pythagori, a esplica sistema universuluĭ. Acestŭ cuvêntŭ celticŭ, e numele unuĭ filosofŭ grecescŭ. Dr. N. Sparschuh, Keltische Studien, oder Untersuchungen über das Wesen und Entstehung der griechischen Sprache, Mythologie und Phylosophie, pag. 169.

în Sidon, cetatea feniciană, aci pe prunculŭ lorŭ ilŭ numiră Pythagoras, pentru-că prin Apollo pyticŭ a fostŭ bine-vestitŭ mameĭ sale (44).

Sufletulŭ luĭ Pitagoras e înruditŭ cu Apollo, și în legătură cu Apollo s'a scoborîtŭ la ómenĭ, și acésta o garantéză miraculósa nascere și înțelepciune a luĭ, și de aci Grecii l'aŭ ținutŭ de feciorulŭ luĭ Apollo (45).

Juneța și studiile luĭ. Pitagoras din Samos maĭ întâiŭ a mersŭ la Lesbŭ, și acì Zoilŭ, unchiulŭ sĕŭ, l'a recomandatŭ luĭ Pherecydes, filosofŭ renumitŭ, și a fostŭ învĕțăcelulŭ acestuia. Când a fostŭ june, și cu îndemnŭ mare pentru de a studia, a părăsitŭ patria, și s'a inițiatŭ maĭ în tóte misteriile barbare și grecescĭ. S'a dusŭ și în Egipetŭ, și în acelŭ timpŭ, Polycrates tiranulŭ din Samos, prin epistolă l'a recomandatŭ domnitoriuluĭ Amasis. A învĕțatŭ și la Chaldeĭ, și a conversatŭ și cu Maghiĭ, iară în Egipetŭ a învĕțatŭ arcanele ḑeilorŭ (46). Elŭ însușĭ a fabricatŭ treĭ pocale de argintŭ și în Egipetŭ le-a dăruitŭ câte unuĭ preotŭ.

Optimații. Când s'a reîntorsŭ la Samos și a vĕḑutŭ patria sa culcată de tiranulŭ Polycrates, s'a mutatŭ în Grecia mare (Italia de josŭ) la Croton, și acì Italienilorŭ le-a datŭ legĭ și cu învĕțăceiĭ sĕĭ, cariĭ eraŭ aprópe 300 de inșĭ, a administratŭ republica preclarŭ,

(44) Iamblichos in vita Pyth. II. respinge părerea luĭ Epimenides, Eudoxus și Xenocrates, că Apollo a fructificatŭ o fecióră, și pe urmă prin Pythia preotésa sa, a spusŭ profeția.

(45) Iamblichos l. c. citéză versurile unuĭ poetŭ din Samos, carele dovedesce acésta. Veḑi-le la Sparschuh opulŭ citatŭ pag. 171. Apul. Met. XI. . . . divinus ille Pythagoras. Andeutungen eines Systems der Mythologie des alten Orients F. Nork, pag. 324.

(46) Diog. Laert. lib 8 c. 1. Quum autem esset juvenis, ac discendi studiosissimus patriam linquens, cunctis fere barbaris graecisque misteriis initiatus Edidicit atque apud Chaldeos, conversatusque et Magos. In Egypto quoque ingressus est deorum arcana didicit. Pherecydes filosofulŭ se pune la an. 528 ant. Cr. Polycrates tiranulŭ la an. 533 ant. Cr. Amasis la an. 568 din rebelŭ se face domnŭ. Veḑĭ C. Rotteck după indice. Mórtea luĭ Pythagoras se pune la 504 ant. Cr.

întru atâta, încâtŭ s'arŭ fi vĕḑutŭ maĭ numaĭ aristocrația, saŭ domnia optimaților (a celorŭ maĭ bunĭ, a boierilorŭ) (47).

Pit. e teologŭ și filosofŭ. Andronŭ din Efesŭ ḑice, că aŭ fostŭ doĭ Pherecydes, ambiĭ din Siria, dar unulŭ a fostŭ astrologŭ, altulŭ, fiulŭ luĭ Babyos, a fostŭ teologŭ, și Pitagoras a fostŭ învĕțăcelulŭ cestuĭ din urmă (48). Aristoxenŭ ḑice, că Pitagoras, maĭ multe din dogmele sale morale, le-a primitŭ dela Temistoclea, preotésa din Delphi, unde s'a veneratŭ Apollo (49). Dar chiar și Abaris, a învĕțatŭ pe Pitagoras despre nemurirea sufletuluĭ (50). Filosofia jonică s'a numitŭ cea fundată de Thales din Milesiŭ; iară filosofia așa numită italică s'a fundatŭ de Pitagoras (51). Leon tiranulŭ Phliașilorŭ, a intrebatŭ pe Pitagoras, că ce este elŭ? și acesta a rĕspunsŭ: «Filosofŭ!» și a fostŭ datină, ca pe unŭ filosofŭ să-lŭ numéscă Pythas (52).

Scóla luĭ Pitagoras. Pitagoras pentru tirania luĭ Polyrcates — precum s'a maĭ ḑisŭ — mutându-se din Samos, s'a așezatŭ în Italia de josŭ la Croton, acì a fundatŭ școla sa, și a pășitŭ ca *reformatorŭ* moralŭ și politicŭ. Acì în Croton a fundatŭ o înfrățire, o reuniune, pe a căriĭ membri i-a legatŭ de ea cu multe datine misterióse și simbolice; a fundatŭ și institute de fete și a primitŭ și femeĭ în ordinulŭ sĕŭ. Școla luĭ a statŭ din înfrățirea internă și esternă. Membri internĭ puteaŭ fi numaĭ aceia, carĭ prin multe esamene și probe ostenitóre se făceaŭ demnĭ de a fi inițiațĭ în taine,

(47) Diog. Laert. Lib. I. c. 1. Ibique leges Italis dedit, atque cum discipulis clarus habitus est, qui ferme trecenti rempublicam praeclare administrabant, adeo ut fere aristocratia, seu dominatus optimorum videretur.

(48) Diog. Laert. Lib. 1. c. 11. Nr. 6. Carl Rotteck Weltgeschichte II. p. 380, crede că a fostŭ învĕțăcelulŭ și alŭ luĭ Thales.

(49) Diog. Laert. Nr. 8. Ait autem Aristoxenus, complura moralium dogmatum accepisse Pythagoram a Themistoclea sacerdote delphina.

(50) După Strabo oratorulŭ la Photiŭ, Sparschuh pag. 171.

(51) Diog. L. lib 8. c. 1. Age vero iam da ea, quae italica cognominata est loqui pergamus. Eius vero princeps fuit Pythagoras.

(52) Photius la Diog. Laert. C. 8.

și atuncĭ li se dedea învĕțătura maĭ înaltă. Pitagoras a fostŭ celŭ d'întâiŭ carele a primitŭ și femeĭ în școla și ordinulŭ sĕŭ, și fiindcă femeile maĭ nainte nu aveaŭ nicĭ unŭ respectŭ în viéța socială, elŭ fu carele le-a rădicatŭ la gradŭ maĭ înaltŭ în societate. Aceste apoĭ se cultivară astŭ-felŭ, încâtŭ făcură parte din școla unorŭ filosofĭ, ba unele s'aŭ primitŭ și între academicĭ; iară cele din școla luĭ Pitagoras, se numiră : Pithagorikae (53).

Aceste reforme aŭ produsŭ o revoluțiune socială, carea s'a lățitŭ peste tótă Italia de josŭ (Graecia maior) ba și peste Africa. Persecuțiunile s'aŭ începutŭ în contra lorŭ, și tiranulŭ Phalaris din Agrigentŭ a lăsatŭ ca să aprindă casa peste Pitagoras, la carele învĕțăceiĭ eraŭ tocmaĭ adunațĭ, și acì arŭ fi peritŭ și elŭ (54).

Principiile filosofice ale luĭ P. Tótă sistema filosofică a luĭ Pitagoras nu se cunósce, pentru-că dela elŭ nu a rĕmasŭ nimicŭ în scrisŭ, ci acele ce se sciŭ, sunt orĭ dela amicĭ filosofĭ, orĭ dela învĕțăceiĭ luĭ, și pentru acésta, principiile sunt resfirate la maĭ mulțĭ autorĭ vechĭ. Diogenes Laertius e acela carele a adunatŭ maĭ multe.

Cerulŭ și deiĭ. Sórele, asemene și luna, și cele-lalte stele, sunt deĭ, pentru-că în ele trăesce căldura, carea e făcĕtorulŭ viețiĭ. Și ómeniĭ sunt înrudițĭ cu deiĭ, pentru-că și eĭ sunt părtașĭ de căldură. Pe deĭ, cu onórea trebuia să-ĭ preferimŭ semideilorŭ, însă ómenilorŭ pe eroĭ, iară tuturorŭ celoralalțĭ ómenĭ, pe părințĭ. Cu cântece de liră, și cu lauda deilorŭ și a bărbațilorŭ escelințĭ, se póte căștiga adevĕrata grațiă (55).

Treimea. Inceputulŭ tuturorŭ lucrurilorŭ e unitatea; maĭ de-

(53) Iamblichos de vita Pyth. II. numĕră 17 femeĭ renumite din scóla acésta. Sparschuh O. cit. pag. 177, aceste nume le esplică din limba celtică. Carl Rotteck V. G. II 330.

(54) Luciani Samosatensis opera, traduse de Aug. Pauly, Stuttgart 1831. Tomulŭ alŭ șéptelea pórtă numele Phalaris, și cuprinde apologia tiranuluĭ din Agrigentŭ, în formă de orațiunea soluluĭ luĭ către preoțiĭ și poporulŭ din Delphi asupra acesteĭ materiĭ.

(55) Diog. Laert. lib. 8. c. 1. 22 și 28.

parte, din unitate provine dualitate, iară din dualitate și din unitate e treimea. Și anume : O ființă nestrămutată a inteliginței, ce domnesce natura, o numimŭ Monas (unime); materia ce se strămută, o chiămămŭ Dyas (doime) și suma amêndurora Trias (treime), prin carĭ ajungemŭ la numerĭ. Acestea sunt fundamentulŭ armonieĭ, și fiindŭ-că acésta domnesce în întregŭ universulŭ și în tóte legile natureĭ, ba și în moralŭ, suma acestora stă în armonia simțiriĭ și a fapteĭ (56).

Sufletulŭ. Sufletulŭ se deosebesce de viéță, și acela e nemuritorŭ, pentrucă și aceea din ce s'a făcutŭ e nemuritorŭ. Maĭ departe sufletulŭ omenescŭ se împarte în treĭ; în minte, în inimă și în rațiune. De minte și de inimă sunt părtașe și celealalte vețuitóre, iară rațiunea se ține numaĭ de omŭ. Rațiunea e nemuritóre, iară celealalte sunt muritóre (57).

Viéța și mórtea. In începutŭ zace perirea : începutulŭ viețiĭ e mórtea. Viéța e cugetulŭ la mórte. Iamblichos ḑice : «Luĭ Pitagoras nu i-a fostŭ frică de mórte. Invĕțătura despre nemurirea sufletuluĭ a trebuitŭ, ca la unŭ poporŭ, carele a creḑutŭ în ea, se nimicéscă frica de mórte» (58).

Lumea de josŭ. Cu referință la acéstă materie, filosofulŭ Sofocles eschiamă : «Ah! de treĭ orĭ fericițĭ aceĭ muritorĭ, carĭ aŭ privitŭ la sacrele eleusine, căcĭ dacă eĭ se scoborŭ în Hades (de acì ĭadŭ), pentru eĭ în lumea de josŭ e numaĭ o viéță, pentru alțiĭ o silă, și o gróză (59). Dar învĕțătura acésta, trecêndŭ la alte popóre, după timpŭ și locŭ, a suferitŭ atare schimbare. Astfelŭ Lucianŭ ḑice, că sufletulŭ află în lumea cealaltă trupulŭ sĕŭ reînviatŭ, și mórtea a fostŭ numaĭ mijlocitóre pentru viéța eternă. Acéstă învĕțătură e în legătură cu idea Perșilorŭ despre renvierea trupuluĭ. Pentru acésta credincioșiĭ eĭ nu se temeaŭ de mórte ci se esercitaŭ în virtutea vitejieĭ; cu cadavrulŭ celuĭ mortŭ ardeaŭ și aceea ce

(56) D. L. Nr. 26. Carl Rotteck II. 330.
(57) Diog. Laert. l. c. Nriĭ 28. 30.
(58) Diog. Laert. lib. 8. cap. 1. Nr. 19. Jamblichos in vita Pyth. c. 18.
(59) La Plutarch de legend. poetis Nr. 5.

iĭ era maĭ plăcutŭ în viéță; celuĭ mortŭ iĭ dedeaŭ epistóle se ducă în lumea de josŭ, ba adese-orĭ eraŭ așa de naivĭ, încâtŭ creditoriĭ, carĭ cereaŭ pretensiunea, se îndestulaŭ și cu asemĕnărĭ în lumea de josŭ (60).

Beția. Pitagoras beția o numesce stricăciune, și pe toțĭ bețiviĭ iĭ ocăresce ḑicêndŭ, că nu trebuia să trécă mĕsura nicĭ cu mâncarea nicĭ cu bĕutura (61).

Scriitorĭ vechĭ despre Pitagoras. Herodotŭ nu concede cumcă P. a fostŭ celŭ d'întâiŭ, carele a creḑutŭ în nemurirea sufletuluĭ, și apoĭ ḑice : Acuma sunt Egipțieniĭ ceĭ d'întâĭ, carĭ aŭ spusŭ părerea, că sufletulŭ omenescŭ e nemuritorŭ, și dacă trupulŭ putreḑesce, sufletulŭ trece totŭ în altă creatură ce tocmaĭ e să vină la viéță, și după ce sufletulŭ a pribegitŭ neîncetatŭ în tóte animalele de pre pămêntŭ și din mare, iară întră într'unŭ trupŭ omenescŭ, ce are să vină la viéță. Acéstă pribegire o face sufletulŭ în 3000 de anĭ. Uniĭ dintre Elenĭ aŭ primitŭ acéstă părere, uniĭ maĭ curêndŭ alțiĭ maĭ târḑiŭ, cași când arŭ fi părerea lorŭ; eŭ sciŭ numele acelora, fără ca să le scriŭ (62). Se crede că Herodotŭ a înțelesŭ pe Pherecydes și pe Pythagoras (63), pentrucă amêndoĭ studiară în Egipetŭ.

Diodorŭ Siculŭ ḑice : Pitagoras din Samos și alțĭ filosofĭ aŭ aseratŭ, că sufletulŭ e nemuritorŭ, și acéstă părere a corespunsŭ religiuniĭ lorŭ, pentrucă credeaŭ că sufletulŭ, când se desparte de trupŭ, în momentulŭ morțiĭ, prevede viitorulŭ (64).

Pitagoras în Peșteră. Pitagoras, reîntornândŭ din Egipetŭ la Creta cu Epimedes la olaltă, s'a scoborîtŭ în peștera munteluĭ Ida(65).

(60) Lucianŭ Op. cit. I. 454. Pomponeius Mella III. 2. Valer. Max. II. 6.

(61) Diog. Laert. lib. I. c. 1. Nr. 8.

(62) Herodotŭ lib II. 123. Herodotŭ a trăitŭ între 484—408. ant. Cr.

(63) Adolf Schöll în opulŭ despre Herodotŭ, la Sparschuh pag. 174.

(64) Diod. Sic. in Bibl. Historica lib. 18. c. I. Acestŭ autorŭ a trăitŭ pe timpulŭ luĭ Cesarŭ și Augustŭ, adecă înainte și după nascerea luĭ Cr.

(65) Diog. L. 161. Cap. I. Nr. 1. Deinde în Creta, una cum Epiminide descendit in Idaeum antrum. Altŭ délŭ cu numele Ida, se află și în Asia mică.

Iară Hermippŭ ḑice, că Pitagoras, când venise în Italia, acì (la Croton?) și-a făcutŭ casa sub pămêntŭ și a demandatŭ mameĭ sale, că acele ce s'arŭ întêmpla, să le scriă pe tabele, să adnoteze și timpulŭ, și pe urmă să i-le trămită luĭ, maĭ înainte de a ieși deasupra pămêntuluĭ, și că mama sa făcuse aceste.

După atare timpŭ Pitagoras, slăbitŭ a ieșitŭ afară, și conchemândŭ o adunare, a ḑisŭ, că a venitŭ din lumea de josŭ, ba a și recitatŭ cele întâmplate (66). Și a fostŭ întru mirarea tuturorŭ, că familiariĭ sĕĭ spuneaŭ tóte cuvintele *ḑeuluĭ*. Și însușĭ scriindŭ ḑice, că peste 207 de anĭ, din infernŭ va veni la ómenĭ (67).

Hieronimŭ spune cumcă Pitagoras scoborîndu-se în infernŭ (iadŭ, lumea de josŭ), acì a vĕḑutŭ sufletulŭ luĭ Hesiodŭ, legatŭ cu lanțurĭ de unŭ stâlpŭ de aramă și l'a auḑitŭ scrâșnindŭ din dințĭ; iară sufletulŭ luĭ Homerŭ l'a vĕḑutŭ spînzuratŭ de arbore și împresuratŭ de șerpĭ, pedépsă pentru cele ce le-aŭ ḑisŭ eĭ despre ḑeĭ. Tare se deosebiaŭ Pitagoriștiĭ de ceialalțĭ morțĭ, pentrucă numaĭ aceia mâncaŭ cu Pluto la o masă (68).

Sacrificiĭ Pitagorice. Pitagoras a adoratŭ in Deli numaĭ altarulŭ luĭ Apollo genitor, ce stetea după Ceratinŭ, căcĭ s'a îndatinatŭ bucate, orzŭ și câte o plăcintă — dar fără de a se cóce la focŭ — a

(66) Diog. Laert. lib. 8. c. I. Nr. 41. Hermippus ait enim illum — quum in Italiam venisset, subterraneam fecisse domum, matrique mandasse, quae contingerent, tabulis inscriberet, tempusque adnotaret, deinde sibi dimitteret, donec supra terram exiret. id matrem fecisse. Post aliquot tempus ascendisse Pythagoram exsiccatum, advocataque concione dixisse ex inferis se ascendere, quin etiam recitasse quidquid evenisset.

(67) Diog. l. cit. Nr. 15. Adeo vero admirationi omnibus, ut dicerent familiares eius dei omnigenas voces. Ipse quoque scribens ait, post ducentos et septem annos ex inferis se ad homines venire. In Nrulŭ 207, trebuia să se cuprindă unŭ ciclu de timpŭ, ce a fostŭ îndatinatŭ în maĭ multe mitologiĭ orientale. F. Nork in Popul. Myth. pag. 80. demustră despre cicli de timpŭ.

(68) Diog. L lib. 8. c. 1. Nr. 21. Aristophanŭ despre Pitagoriștĭ. Aiebatque, cum Pythagoras descendisse in vitam inferorum vidisse singulos. . . . diferre autem permultum Pythagoristas ab mortuis, solis enim his Plutonem convesci — dicebat, ob pietatem.

i se sacrifica; altum victime (sacrificiĭ de vite), precum testéză Aristoteles, nu i se da (69). Pitagoras a opritŭ ca ḑeilorŭ să li se aducă sacrificiŭ cruntŭ, și că numaĭ altarulŭ, ce arŭ fi fără de sânge, e de a se adora (70). Metapontiniĭ casa luĭ Pitagoras o numiaŭ templulŭ ḑîneĭ Ceres (ḑîna bucatelorŭ), și satulŭ luĭ arŭ fi fostŭ sacratŭ muselorŭ (71). Dar se află că învĕțăceiĭ luĭ totușĭ aduceaŭ jertfe junghiate luĭ Apollo, dar nu mâncaŭ nimicŭ din carnea vețuitórelorŭ (72).

Mórtea luĭ Pitagoras. Despre mórtea luĭ sunt dóuĕ versiunĭ, și anume una, după Dicearchŭ, că Pitagoras a fugitŭ în templulŭ muselorŭ din Metapontŭ, și după ce a statŭ acì 40 de ḑile fără de mâncare, a adormitŭ (73). Alta carea se susținea și de istoricĭ, precum s'a maĭ atinsŭ, e că Pitagoras ședea cu soțiĭ sĕĭ în casa luĭ Millo în Croton, și unulŭ din aceia, pe carele nu l'a primitŭ de vrednicŭ între eĭ, din invidiă a aprinsŭ casa; dar sunt și carĭ ḑicŭ că Crotonianiĭ înșișĭ din frica de suspițiunea din partea tiranuluĭ Phalaris o aprinseră, și P. cu maĭ mulțĭ din învĕțăceiĭ sĕĭ, fiindŭ 40 de fațä, se prăpădi acì (74). E constatatŭ, că P. a muritŭ la an. 504 ant. Cr. și după uniĭ a trăitŭ 80 după alțiĭ 90 de anĭ, și astfelŭ s'a născutŭ pela 584—594 ant. Cr. (75). Namgeriŭ a cân-

(69) Diog. Laert. lib. 8 c. 1. Nr. 14. Denique et aram Delii tantum Apollinis genitoris, quae post Ceratinum est, adorare, quod frumenta et hordeum et placentas solas illi absque usu ignis imponere solitum, caeterum victimas ut Aristoteles in Deliorum republica testatur, non dare.

(70) Totŭ acolo maĭ josŭ : Cruentas hostias diis offeriri prohibebat, solamque aram, quae esset sine sanguine adorandam.

(71) Totŭ acolo Nr. 16. Metapontini nempe illius domum Cereris delubrum vocabant, vicumque sacratum musis. Vicus însémnă satŭ, orașŭ, stradă, parte de orașŭ.

(72) Mnesimach la Diog. L. lib. 8. c. 1. Nr. 37. Ut pythagoristae immolamus Apollini, animatum nihil comedentes omnino.

(73) Diog. Laert. lib. 8. c. 1. Nr. 39. Porro Dicaearchus Pythagoram in delubrum Musarum, quod Metaponti est, confugisse ibique quum quadraginta dies absque cibo praestitines, defecisse ait.

(74) Loc. cit. 32. Carl Rotteck II, 330.

(75) Diog. Laert. l c. Nr. 44.

tatŭ nemurirea luĭ P. în versurĭ : Privesce! pe P. despre carele e vestea, că de atâtea orĭ trăise, renturnândŭ sufletulŭ și strămutându-se trupulŭ, e renăscutŭ (75).

Pythagoras e Apollo Hyperboreus. Invĕțăceiĭ luĭ aŭ fostŭ de părere, că Pitagoras e Apollo dela Hiperboreĭ (76). Metapontiniĭ din Italia de josŭ s'aŭ lăudatŭ, cumcă Apollo a fostŭ numaĭ la eĭ, și s'a făcutŭ credința, că Pitagoras a fostŭ numaĭ o arĕtare (theophania) a luĭ Apollo ex Hyperboreon, adecă dela mézănópte (77).

S'a arĕtatŭ la nascerea luĭ Pitagoras, cumcă s'a credutŭ de feciorulŭ luĭ Apollo Pythaeus saŭ Pythicus, în onórea căruia s'a ținutŭ sĕrbătórea triumfuluĭ asupra bălauruluĭ Python, acuma aflămŭ pe P. de unŭ epitetŭ alŭ luĭ Apollo, și în acestŭ modŭ de însușĭ Apollo.

6. Zamolxis.

Zamolxis, ca deŭ geto-dacŭ, e de mare însemnătate, și pentru acésta mĕ vĕdŭ silitŭ de a cerceta tóte ce se potŭ și de a premite și ceva istoricŭ și geograficŭ despre Gețĭ și Dacĭ (78), pentrucă Z. a fostŭ deulŭ naționalŭ alŭ acestora.

(75) Namgerius : Quem toties vixisse anima redeunte renatum, mutato, fama est corpore Pytagoram, Cerne! iterum ut docti coelo generatus Asylae vivat.

(76) Diog. Laert. lib 8. c. 1. nr. 12. Quin et venustissimae formae fuisse traditur adeo, ut illum Pythagoram discipuli opinarentur Apollinem, qui ex Hyperboreis venisset.

(77) Herodotŭ 14. 15. Diog. Laert. lib 8. c. 11. L. Preller Gr. Myth. I. 191.

(78) Geta și Getta e numele poporuluĭ, și se derivă din limba celtică : Get pădure, da, ta omŭ, adecŭ lăcuitorŭ de pădure. Ced=cet, Ged—get, coed=goed,=coed=goed, însémă totŭ arbore și pădure; cod=cot god=got asemenea de unde Getae sunt și Gotae, Goțiĭ carĭ prin scriitoriĭ romanĭ s'aŭ și ținutŭ de identicĭ. Gețiĭ dela Dunăre s'aŭ numitŭ și Dakae, ba și în Tracia la Rodope s'aŭ aflatŭ Dakae lângă și printre Gețĭ. Dak, precum am arĕtatŭ într'o disertațiune «De patria vechiă a Dacilorŭ în Asia și de însemnătatea numeluĭ dacŭ» trămisă la Academiă în 1884, — însémnă : munte, decĭ Dacia e Muntenia. Vilhelm Obermüller Deutsch-Keltisches Vörterbuch Berlin, la cuvintele, Gethen, Daen. Memoires sur la langue celtique, M. Bullet, Besançon 1754.

Istoria și *Geografia*. Dariu, regele Perșilorŭ (520—486 ant. Cr.) înainte de a sosi la Istros (Dunăre), maĭ întâiŭ a supusŭ pe Gețiĭ ceĭ nemuritorĭ (căcĭ Traciĭ dela Salmides și carĭ locuescŭ în susŭ de Apollonia și de cetatea Mesembria, numițĭ Scyrmiade și Nipseĭ, se supuseră de bună-voiă luĭ Dariŭ), iară Gețiĭ, nevrêndŭ a se da de bună-voiă, fură curêndŭ subjugațĭ, deși eraŭ ceĭ maĭ eroicĭ și maĭ dreptĭ între Tracĭ (79). In acestŭ modŭ Gețiĭ locuiaŭ atuncĭ de drépta Dunăriĭ pela Balcanŭ și de acì spre Marea-négră.

Când Alexandru celŭ mare (335—323 ant. Cr.), fiulŭ luĭ Filipŭ din Macedonia, făcù expedițiune în contra Tracilorŭ de peste Haemus (dincóce de Balcanŭ către Dunăre) ajunse la insula Peuce dela gurile Dunăriĭ; iară la Gețĭ trecêndŭ Dunărea, li-a luatŭ cetatea, și s'a rentorsŭ acasă (80). Greciĭ ținŭ, că Gețiĭ sunt Tracĭ, și locuiaŭ de amêndóuĕ părțile Dunăriĭ (81). Apoĭ Strabo despre teritoriulŭ pe care aŭ locuitŭ Gețiĭ ne maĭ dă deslușirĭ.

Indată după țéra Suabilorŭ e țéra Gețilorŭ, estinsă pe lângă Dunăre în partea de mézădi, iară ceialaltă pelângă pădurea Ercynia(82), avêndŭ și ea una parte din meduine; de acì se lățesce către mézănópte până la Tyragețĭ; iară meduinile esacte nu le putemŭ aréta (83). Astŭ-felŭ dară dela Dunărea de susŭ până la Tyras=Dnistru, unde locuiaŭ Tyragețiĭ, numițĭ astŭ-felŭ dela rîulŭ Tyras.

Era încă — continuă Strabo — și o altă împărțire a țéreĭ, remasă

(79) Herodotŭ lib. IV. 93. Acestŭ autorŭ a trăitŭ pela 484—404 ant. Cr., adecă apróре de timpulŭ despre care a scrisŭ. Salmydessos și Halmydessos adĭ Nidia la sinulŭ de Marea-négră, Messambria adĭ Messuri, Apollonia adĭ Sireboli.

(80) Strabo Geogr. Cartea VII. cap. III. 8.

(81) Strabo VII. C. III. 2.

(82) Sylva Hercynia, pădurea hercinia la Galĭ și Romanĭ a însemnatŭ toțĭ munțiĭ cu pădurĭ, și astŭ-felŭ e unŭ nume apelativŭ și nu nume specialŭ pentru unŭ munte cu pădure. Romaniĭ sub acestŭ nume aŭ înțelesŭ toțĭ munțiĭ cu pădure de pe țĕrmulŭ dreptŭ alŭ Rinuluĭ, dela pădurea négră (Schwarz-wald) până la Harz. Astŭ-felŭ la Strabo nu se înțelege acésta pădure, ci o pădure la Dunărea de susŭ, dară în linia spre Carpațĭ. V. Obermüller op. cit. la cuvîntŭ.

(83) Strabo Cart. VII. C. III. 1.

din vechime, pentrucă pe uniĭ îĭ numescŭ *Dacĭ* iară pe alţiĭ Geţĭ, adecă Geţĭ pre ceĭ întorşĭ către Pontŭ (Marea négră) şi spre rĕsăritŭ; iară *Dacĭ* pe ceĭ din partea contrariă, spre Germania şi spre isvórele Dunăriĭ (84).

Prin mijloculŭ Geţilorŭ curge rîulŭ Mureşŭ în Dunăre (maĭ bine în Tisa) pe care Romaniĭ în timpulŭ luĭ Augustŭ Cesar, duseră în susŭ aparatele de bătaiă, pentrucă părţile de susŭ ale rîuluĭ şi dela isvórele luĭ, până la cataracte, se numescŭ Dunăre (85) şi maĭ alesŭ unde trecŭ printre Dacĭ; iară cele din josŭ până la Pontŭ pe lângă Geţĭ se chiamă Istros. De altmintre Daciĭ sunt de una limbă cu Geţiĭ, din carĭ, la Grecĭ sunt maĭ bine cunoscuţĭ Geţiĭ pentru trecerile necurmate ale lorŭ pe ambele părţĭ ale Dunăriĭ şi amestecările lorŭ cu Misiĭ (partea de drépta, adĭ Bulgaria) (86).

Astŭ-felŭ dară vedemŭ că pe acestŭ timpŭ, Geţiĭ aŭ locuitŭ, pe unde adĭ e România, iară Daciĭ în Transilvania, şi cătră Tisa, Dunărea de susŭ.

Deulŭ Gebeleïzis. Audirămŭ, că Herodotŭ numi pe Geţĭ nemuritorĭ, apoĭ argumentéză : Iar nemuritorĭ se numescŭ din causă că nicĭ nu credŭ cumcă vorŭ muri, ci repausândŭ vorŭ merge la deulŭ Zalmoxis, pe care uniĭ dintre eĭ ilŭ numescŭ *Gebeleizis*(87).

(84) Strabo lib. VII. C. III. 12.

(85) Timoteiŭ Cipariŭ în Archivŭ pag. 571, face observaţiunea, că Strabo confunda Tisa cu Mureşulŭ caşi când ar fi un rîŭ: Sunt uniĭ carĭ credŭ, că în loculŭ Mureşuluĭ trebuia să se înţelégă unŭ rîŭ ce curge din Ardélŭ prin Carpaţĭ şi prin România în Dunărea de josŭ; dar eŭ sunt de prima părere.

(86) Strabo VII. C. III. 13.

(87) Herodotŭ IV. 94. Numaĭ la acestŭ istoricŭ se află numele Gebeleïzis. — ge=γε în limba grécă e o particulă ce se pune numaĭ la capĕtulŭ cuvêntuluĭ, şi cuvêntŭ, carele să se încépă cu ge, geb, nu esistă, decĭ urméză, că în altŭ modŭ să fiă compusŭ. Ge=γη la Grecĭ însémnă pămêntŭ, ţéră; dar Herodotŭ a scrisŭ pe γη cu ge, pentrucă Rost în Dicţ. Grecŭ-germanŭ arată cumcă γη în Antologia palatină (culegere din epigramele cele maĭ vechĭ) e cu forma gea=γεα; — ba şi Herodotŭ, în locŭ de γη, folosesce γεῶν, ge=γη insémnă pămêntŭ de aci gea, gäia dina de pămêntŭ (Odyss. VII. 324. XI. 576). A doua şi a treia silabă : bele purcede din βηλός (belos) locuinţă, casă, decĭ gebele : casă locuinţă sub pămêntŭ, în pămêntŭ ; ἵζω (ïzo) a şedé, a lăcui, a se aşeza, sălăşlui, la

Ḑeulŭ Zamolxis. Iar precum eŭ — continuă Herodotŭ — am auḑitŭ dela Elinii locuitorĭ la Hellespontŭ și Pontŭ, acestŭ Zamolxis

Homerŭ, Herodotŭ și la Atticĭ; a se cufunda, afunda la Pindar și Olenos, a se ascunde îndărĕptŭ, la Homerŭ, Herodotŭ; astŭ-felŭ γηβηλείζω, locuescŭ în casă sub pămêntŭ. Pentru formaţiunea din βηλός în bele, aducŭ analogiă. Belos=βελός insémnă săgétă, lanciă de aruncatŭ, suliţă; la Gramatiștĭ și Pindar însémnă și raḑe de sóre, de fulgerŭ, de focŭ. Acestŭ βελός în limba grécă se află în treĭ composiţiunĭ, și anume: βελεηφοσος (βελοςφερω) purtător de săgeţĭ. βελεσσιχασης (βελός-χαίρω) celŭ ce se bucură de săgeţĭ, și după antologia palatină, e unŭ epitet alŭ luĭ Apollo și dacă nu ar sta ge la începutŭ, sunt motive ce le voiŭ arĕta la altŭ locŭ de a primi și βελός=săgétă, și nu βηλος=casă, βελεμνον armă de aruncatŭ, astŭ-felŭ vedem pe os strămutatŭ. Gebeleïsis însemna dară locuitorŭ în casă sub pămêntŭ, și acésta e de primitŭ pentru cele ḑise despre casele subterane, și pentrucă vĕḑurăm, că și celealalte epitete ale luĭ Apollo sunt de origine elină, ce se va arĕta și la Zamolxis.

Opulŭ acesta eŭ l'am încheiatŭ în 1874. Dar partea acésta de acì încolo am durisat'o de noŭ, ca se potŭ lua notiţă despre: Dacia înainte de Romanĭ, scrisă de Gr. G. Tocilescu, și tipărită în Analele Academieĭ Române în 1880. fiindŭ-că se ocupă și cu mitologia geto-dacă.

Tocilescu cu multă diliginţă a adunatŭ ;părerile (pag. 577 și 683) despre etimologia cuvêntuluĭ gebeleizis.

1. Leo deduce din sanscrita: java, leçya, o fiinţă de carea se apropiă cineva prin solĭ.

2. I. Grimm (über Iornandes und die Geten. Berlin 1846. p. 29) deduce din Gibuka, Giuki. datorŭ, și leizis, gothice leisa, lais, lisum și ar însemna ḑeulŭ munţilorŭ.

3. Rössler (Einiges über das Thrakische) pentru partea d'întâia: Gebel comparéză pamfilianulŭ Babelios=helios; iară în partea a doua vede vechiulŭ cuvêntŭ bactrianŭ yazata, sancritulŭ yajata, vechiulŭ persianŭ yazd, mare, noulŭ persianŭ iezd.

4. Rössler: Romänische Studien 1871 p. 60. Bähr apud Herodotŭ IV. 94. Chardon dela Rochette, Melanges, p. 69, ḑicŭ că Gebeleizis, din motive etimologice, e ḑeulŭ sóreluĭ. I. Grimm în Monats-Berichte der Berliner Akademie, April 1849, ḑice în Gebeleizis e tata luí Zamolxis, și însémnă demon (ḑeŭ), dătător.

Studiulŭ acesta maĭ târḑiŭ nu a putută a mĕ desmântui dela prima părere. Nu fără interesŭ va fi de a spune acì, că în Pecĭca română am unŭ cumnatŭ de verișóra și învĕţătorŭ cu numele *Gebeleș*, în care nume eŭ aflu chiar pe Gebeleïzis.

a fostŭ omŭ, a servitŭ în Samos (88) chiar la Pythagoras, fiulŭ luĭ Mnesarchŭ. De acì apoĭ eliberându-se și adunându-șĭ avere, s'a reîntorsŭ în țara luĭ. Iar Traciĭ, trăindŭ până acì rĕŭ și fiindŭ cam fără minte, acestŭ Zamolxis însă cunoscêndŭ traiulŭ elinŭ și datinele maĭ blânde decâtŭ ale Tracilorŭ, și fiindŭ-că petrecuse cu Eliniĭ și între aceștia cu Pythagoras, nu celŭ din urmă filosofŭ între eĭ, îșĭ făcù o sală în carea a chematŭ pe ceĭ *maĭ de frunte cetățenĭ* și i-a ospĕtatŭ, iară la ospĕțŭ îĭ învĕța, că niciĭ elŭ, niciĭ óspețiĭ luĭ niciĭ descendențiĭ lorŭ nu morŭ nicĭ-odată, ci vorŭ merge la unŭ locŭ, unde de-apururea vorŭ fi viĭ, avêndŭ totŭ binele. Precând însă elŭ făcea, ce ḑicea, și totŭ aceeașĭ vorbia, îșĭ făcù o locuință sub pământŭ, și daca acésta a fostŭ gata, a peritŭ dintre Tracĭ, adecă elŭ s'a scoborîtŭ în casa subterană, și petrecù acì treĭ anĭ. Iară Traciĭ l'aŭ doritŭ și l'aŭ plânsŭ, ca pe unŭ mortŭ; însă elŭ în alŭ patrulea anŭ se arĕtă iară Tracilorŭ, și așa îĭ făcù să crédă tóte ce le-a ḑisŭ Zamolxis (89). Iară eŭ—ḑice Herodotŭ—despre Zamolxis și despre casa luĭ sub pământŭ, nicĭ nu negŭ nicĭ pré credŭ, numaĭ mi se pare, că Zamolxis acesta a trăitŭ cu multŭ maĭ înainte decâtŭ Pythagoras, decĭ orĭ a fostŭ acestŭ Z. omŭ, orĭ ḑeŭ naționalŭ alŭ Gețilorŭ, totŭ una (90).

Să ne oprimŭ pe unŭ minutŭ la părerea luĭ Herodotŭ, că Zamolxis a trăitŭ maĭ înainte decâtŭ Pythagoras. Acesta a muritŭ la an. 504 ant. Cr. dar recapitulândŭ ceea ce amŭ ḑisŭ despre Anacharsis și adecă: că Anacharsis la an. 592 ant. Cr. a venitŭ la Atena, și acì s'a întâlnitŭ cu Toxaris compatriotulŭ sĕŭ, și s'a rugatŭ pe spada sa, pe ḑeulŭ Zamolxis, și pe ḑeiĭ vechĭ, ca să-lŭ priméscă de amicŭ, vedemŭ că Z. înainte de an. 592 ant. Cr. a fostŭ ḑeŭ; și Herodotŭ a avutŭ dreptŭ când a ḑisŭ, că Z. a trăitŭ cu multŭ maĭ înainte decâtŭ Pytagoras, pentruce e numaĭ fabulă că a fostŭ învĕțăcelulŭ luĭ P. și acésta se va esplica maĭ târḑiŭ.

(88) Samos o insulă în marea icară, de o parte a măriĭ egeie, aḑĭ se numesce Samo și Susam Adassi.

(89) Herodotŭ lib IV. c. 95.

(90) Herodotŭ lib IV. c. 96.

Strabo ne spune următórele despre Zamolxis. Pentrucă se vorbesce, că din Geţĭ óre-care, anume Zamolxis, a servitŭ la Pitagora (91), şi a învĕţatŭ dela elŭ unele cerescĭ, iară altele şi dela Egipţienĭ călĕtorindŭ şi până acolo, şi întorcêndu-se acasă, a fostŭ stimatŭ de *boierĭ* şi de naţiune spunêndŭ înainte însemnările stelelorŭ. In urmă a adusŭ pe rege, ca să-lŭ priméscă de soţŭ în domniă, caşi pe unulŭ carele e în stare de a aduce scirĭ dela ḑeĭ. Maĭ întâiŭ se puse preotŭ ḑeuluĭ celuĭ maĭ veneratŭ la eĭ, iară după aceea şi ḑeŭ s'a numitŭ, şi retrăgêndu-se la unŭ locŭ stîncosŭ, neumblatŭ de alţiĭ, acolo a petrecutŭ, rarŭ întâlnindu-se cu ceĭ de afară, numaĭ cu regele şi cu servitoriĭ; şi la acésta a ajutatŭ şi regele, vĕḑêndŭ că ómeniĭ sunt cu multŭ maĭ atenţĭ către elŭ, caşi către celŭ ce spunea mandatele după sfatulŭ ḑeilorŭ.

Deceneŭ. Acéstă datină s'a ţinutŭ până şi în ḑilele nóstre (adecă ale luĭ Strabo) (92), aflându-se cine-va totŭ-dea-una de acea natură ca să fiă sfătuitoriulŭ regeluĭ, iară la Geţĭ se chiema ḑeŭ. Şi acelŭ munte se creḑù de sacru, şi aşa se numi, adecă muntele sântŭ, iară numele munteluĭ este Kogaion (93), caşi numele rîuluĭ ce

(91) Şi Diog. Laert. cartea VIII. cap. I. Nr. 1, ḑice că a fostŭ servulŭ luĭ Pitagora. Pythagoras habuit et fratres, maiorem quidam natu, Eunomum, medium Tyrrhenum, servumque Zamolxim. Strabo VII c. 5.

(92) Strabo a trăitŭ dela 66 ant. Cr. până la 19 d. Cr.

(93) Lad. Kőváry în Erdélyrégiségei pag. 20, numesce unŭ munte Goganŭ în Transilvania. Katancsics Istr. Acol. p. 120. Gogany in Huniedóra lângă Mica. Alexiŭ Fényes în Statistica Ungarieĭ II. p. 139, numesce unŭ munte Godgan în comitatulŭ Huniedóreĭ, şi înaltŭ de 875 de urme, şi acì aprópe e şi o peşteră. Mappa luĭ Ant. Toth arată unŭ munte Godian, totŭ în Huniedóra, dela Surulŭ spre nordŭ în linia către Orăştia. Iosifŭ Vass, Erdély a Romaiak alatt pag. 39, lângă Domoglet arată unŭ munte Godianŭ. Timoteiu Cipariu in Archivu pag. 495. la testulŭ luĭ Strabo, muntele Kogaion îlŭ identifica cu Goganŭ. Acestŭ munte trebuia să fi fostŭ aprópe de Sarmizegetusa, capitala Dacieĭ. Gaug. şi Caug la Bretoni, respunsŭ Gog, şi Cog, însémnă colină, înnălţişŭ rĕŭ, vîrfŭ. Pe mappa citată a luĭ Toth, in Huniedóra se află şi muntele Gugu, ce însémnă câtŭ : Gaug; la Gali Gugg, sumeţŭ, înnaltŭ. Gogan la Galĭ însémnă şi preḑicere, profeţiă, şi ast-felŭ trebuiă să fi rĕmasŭ numele dela oraclu de sub pă-

curge pe lângă elŭ. Și încă, precând la Geţĭ domnia Byrebista, în contra căruia divulŭ Aug. Cesarŭ (59—43 ant. Cr.) se prepara de a trămite óste, acéstă demnitate o avea Deceneŭ (Dekaineus), și datina pitagorică de a se abţiné dela cele însufleţite, a rĕmasŭ tradiţională dela Zamolxis (94).

Apoĭ Strabo continuă. Pe timpulă nostru, Byrebista (Boerebista) bărbatŭ getŭ, luândŭ domnia asupra acestuĭ poporŭ, află că ómeniĭ sunt perduţĭ prin desele bătăliĭ. Iar spre ascultarea poporuluĭ avù de conlucrătorŭ pe Deceneŭ, bărbatŭ fermecătorŭ, carele călĕtorise și prin Egipetŭ și învĕţase unele prenunciărĭ de pe stele, prin carĭ simula de a sci cele ceresci, și preste puţinŭ se puse ḑeŭ, precum ḑisesemŭ despre Zamolxis (95).

Iamblichus ḑice : Zamolxis, sclavulŭ, libertinulŭ și ascultătorulŭ permanentŭ alŭ luĭ Pitagoras, a călĕtoritŭ la Geţĭ și le-a datŭ legĭ. Elŭ a îndemnatŭ pe cetăţenĭ la vitejie, demonstrându-le că sufletele sunt nemuritóre. Și Galaţiĭ și alte popóre barbare aŭ învĕţatŭ pe prunciĭ lorŭ, cum-că sufletulŭ acelora carĭ murirä nu a peritŭ, ci eĭ trăiescŭ neîncetatŭ, și sufletele sunt eterne. Asemenea Zamolxis le-a arĕtatŭ, cum-că nu trebuia să aibă frică de mórte, ci eĭ trebuia să se întărescă în contra tuturorŭ periculelorŭ (96).

Comosicŭ. Iară murindŭ Deceneŭ, maĭ cu asemenea veneraţiune

mêntŭ alŭ luĭ Zamolxis. Filologia, după M. Bullet, Memoires sur la langue celtique. In Lipova aḑĭ *cocaia* însémnă stâlpulŭ înaltŭ din mijloculŭ Mureșuluĭ, stâlpulŭ ce ţine pălămariulŭ pentru brodŭ ; și însemna omŭ înnaltŭ.

(94) Strabo lib VII. c. III. 5.

(95) Strabo lib VII. c. III. p. 11. Dr. Heinrich Franke, Zur Geschichte Trajans pag. 74.

(96) Iamblich. în viaţa luĭ Pyth. cap. 30. Acesta a trăitŭ pela 300 de anĭ d. Cr. și a fostŭ neoplatonicŭ din Chalcis. Cam la 280 de anĭ ant. Cr., o parte din Galĭ, sub numele Galatae, vr'o 20,000 din Tracia aŭ trecutŭ peste Bosforŭ în Asia mică, și acì făcură cucerirĭ. Astfelŭ locuiaŭ în Tracia, de unde eraŭ și Geţiĭ și Daciĭ. V. Obermüller pag. 507. Dar o parte din Galatae aŭ mersŭ cu Geţiĭ și Daciĭ de acì în România : Galata, Galaţanŭ, Galaţĭ, Gălăţenĭ, Galaţui etc., în Ardélŭ la Făgărașŭ, Galaţĭ etc.

avură pe Comosicŭ, pentrucă nicĭ era neasemene cu şireţiă. Acesta adecă pentru iscusinţa sa se ţinea la eĭ (Geţi) şi de rege şi de pontifice (97).

Părerĭ despre Zamolxis ca ḑeŭ. Herodotŭ arată că Zamolxis a

(97) Jornandes de rebus get. c. 11. Decedente vero Dicaeneo, paene pari veneratione habuere Comosicum, quia nec imparis erat solertiae. Hic etenim et rex illis, et pontifex ob suam peritiam habebatur. E de însemnĕtate acì, că Jornandes pe Comosicŭ îlŭ numesce pontifice, adecă unŭ felŭ de papă, şi viaţa acestuia se pune pela 57—23 ant. Cr. Dar dacă vedemŭ că Jornandes a scrisŭ în seculultŭ alŭ şéselea, şi opulŭ sĕŭ ajunge până la an. 560. (C. Rotteck Welt G. IV. 3. 7), şi că înainte de elŭ nicĭ unŭ istoricŭ a amintitŭ la Dacĭ de atare pontifice, datulŭ acesta şi pentru cele ce se vorŭ maĭ ḑice n'are valóre istorică.

Tocilescu în Dacia înainte de Romanĭ pag. 718, cu provocare la Dio Cassiu lib. LXVII. 10, ḑice : cunóscemŭ doĭ din aceştĭ pontificĭ, pe Deceneu, colegulŭ luĭ Berebista, şi pe Vezinas colegulŭ luĭ Decebalŭ. Dar Deceneu nu e doveditŭ de pontifice, iară Dio Cas., în loculŭ citatŭ, ḑice : La Tape ucise fórte mulţĭ dintre eĭ (Dacĭ), între carĭ Vezinas, carele ţinea alŭ doilea locŭ după Decebalŭ, neputêndŭ scăpa viŭ etc. Şi din aceea că ţinea alŭ doilea locŭ după rege, nu urméză să fi fostŭ pontifice; ci că fiindŭ în rĕsboiŭ, a trebuitŭ să fie generalulŭ de frunte.

Daca am combina acuma nota citată din Rössler Rom. Studien, Lipsca 1871, pag. 58, că R. *presupune*, că reunirea sceptruluĭ cu cârje pontificale datorată luĭ Comiscus n'a încetatŭ de totŭ cu renunciarea luĭ Duras dela coróna regatuluĭ în favórea luĭ Decebalŭ rĕsboinicululĭ, Duras remânêndŭ numaĭ pontifice; arŭ urma că pe timpulŭ luĭ Decebalŭ eraŭ doĭ pontificĭ, Vezinas şi Duras. Trebuia maĭ multŭ de câtŭ presupunere; şi Rössler pré multe presupune. F. Nork. Andeutungen.... der Mythologie des Orients pag. 320. Camos s'a chematŭ: Celŭ învelitŭ (der verhülte), absconditus. Elŭ a fostŭ dară Saturnŭ caşi Camyses în ţara Laţiuluĭ. L. Preller Röm. Myth. p. 163. In Roma s'a ḑisŭ, că reşedinţa luĭ Ianus a fostŭ pe muntele Ianiculŭ; dar la începutŭ a domnitŭ cu altŭ rege la olaltă, numindu-se acela Cameses, după care ţara s'arŭ fi numitŭ Camasene. Póte că Jornandes şi acì a smintitŭ, punêndŭ Comosicŭ în locŭ de Camosicŭ. In Bibliă, Regiĭ I. cap. 11. st. 7. Atuncĭ zidi Salamonŭ o înălţime luĭ Chemoş, urîciunea Moabuluĭ pe muntele în faţa Ierusalimuluĭ. V. Obermüller, Deutsch—keltisches Wörterbuch I. 324, ḑice că Camos a fostŭ ḑeulŭ de rĕsboiŭ alŭ Moabiţilorŭ, şi astŭ-felŭ se vede că Chemoş din biblia nóstră vine şi în forma Camos, ce purcede din celticulŭ cam, cama, bravŭ, vitézŭ, şi os, omŭ. în Camosicus, icus e formă de adiectivŭ. Camo e unŭ num de bărbatŭ la Gallĭ,

fostŭ ḑeŭ (98). Strabo asemenea ìlŭ dovedesce de ḑeŭ (99). Dintre scriitoriĭ vechĭ, uniĭ ìlŭ identifică cu Saturnŭ; și anume Diogenes Laertiŭ ḑice, că Pitagoras a avutŭ pe servulŭ Zamolxis, căruia Geţiĭ îĭ sacrifică, și după cum grăiesce Herodotŭ — ìlŭ cugetaŭ a fi Saturnŭ (100), asemenea Mnaseas ìlŭ iea pe Z. deadreptulŭ de ḑeulŭ Kronos saŭ Saturnŭ (101). Dintre ceĭ maĭ noĭ, Bessel ḑice, că Z. era unŭ epitetŭ alŭ ḑeuluĭ Gebeleïzis, saŭ că în religiunea getică esista dualismulŭ, adecă idea bineluĭ și a rĕuluĭ, representată prin numele duplu Gebeleizis, și Zamolxis (102). I. Grimm ḑice că Z. însémnă «ḑeulŭ învelitŭ» iară Gebeleizis se pare a fi tata luĭ Z. și însémnă demon dătătorŭ (103).

Gooss ḑice, că Zamolxis nu este decât forma maĭ tînĕră și maĭ renumită a luĭ Gebeleizis, ḑeŭ alŭ sóreluĭ, care făcù locŭ celeĭ prime, p. e. cași Kronos luĭ Saturnus (104). Tocilescu vine cu idea nóuă, și socóte maĭ probabilŭ, că Zamolxis e Sabazius geticŭ; se adóră dóue forme ale ḑeuluĭ, una mistică, Gebeleizis, și alta ordi-

din cam bravŭ, și on om, p e. în Teuton, dar *n* a rĕmasŭ adeseorĭ afară, p. e. în Cato, Naso, reaparêndŭ în declinaţiune, p. e. Catonis. In Pesta se află numele Camon a unuĭ cafănarŭ. Cam (Bullet, Memoires sur la langue celtique, II 257) din Cam, combatere e la Francesĭ : Chamailler; p. 259. Cammawn și Cammon la Gallĭ, combatere bătăliă. — Camulus, unŭ predicatŭ gallicŭ alŭ luĭ Mars, Cam vitézŭ, ul (al, el, il) mare, înaltŭ, Camulogenus (Oberm. I. 325) însémnă Căpitanŭ de vitejĭ marĭ, genus din celticulŭ Kean, Kine (de unde la Romaniĭ vechĭ numele Cinna), căpitanŭ, conducĕtorŭ. — Camillus numele romanŭ, atâta cât : Camulus.

(98) Herodotŭ IV. 95. 96.

(99) Strabo VII. Cap. III. 5.

(100) Diog. Laert. Vita Pyth. lib VIII. c. 1. Nr. 1.... Servumque Zamolxim, cui Getae sacrificant, Saturnum — ut Herodotus ait — existimantum.

(101) Mnaseas apud Phot. frag. hist. grec. III. 153. 23. Ambiĭ din urmă se provócă la Herodotŭ pe carele în traducere l'am cetitŭ totŭ, dar nu am aflatŭ acestŭ datŭ. Și la Tocilescu pag. 688 aflu asemenea atestare.

(102) Bessel de seb. get pag. 44.

(103) I. Grimm în Monats-Berichte der Berliner Akademie, April 1849, ìlŭ numesce «den verhüllten Gott,» ḑeulŭ învelitŭ în céră.

(104) Gooss : Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden în Archiv des Vereines für siebenbürg. Landeskunde XIV. 124.

nară, Zamolxis, și argumentéză, că precum Dionisiŭ lidianŭ se numesce Bassareus dela numele haineĭ bassara, totŭ așa și Z. Sabazius geticŭ se pare că-șĭ luă numele dela mantaua ce o purta (105).

Zamolxis ca rege. Strabo îlŭ face soțŭ în domniă cu regele (106). Plato, carele dă primulŭ testimoniŭ despre esistința regilorŭ la Geţĭ, pe Zamolxis îlŭ numesce rege (107). Iornandes ḑice, că în a doua parte a Scitieĭ, adecă în Dacia, Mesia și Thracia, Geţiĭ avură rege numaĭ pe Zamolxis (108).

Z. ca filosofŭ. Diog. Laert. ḑice că a fostŭ filosofŭ tracŭ (109).

Z. ca preotŭ. Strabo ḑice că maĭ întâiŭ a fostŭ preotŭ (110). Roesler și Cless consideră pe Z. de preotulŭ luĭ Gebeleizis (111). Henne îlŭ crede de preotŭ din céta călugărilorŭ, anume a eremiților (pusnicilorŭ) (112). Confusiune destulă.

Sacrificiulŭ luĭ Zamolxis. Herodotŭ ne spune că Geţiĭ totŭ la cincĭ anĭ, alegêndŭ cu sórtea dintre eĭ pe unulŭ, îlŭ trămiteaŭ de solŭ la Zamolxis, dându-ĭ în comisiune cererile de a cărorŭ împlinire aveaŭ lipsă. Iar trămiterea soluluĭ o făceaŭ în modulŭ acesta. Uniĭ din eĭ se punŭ în ordine, avêndŭ treĭ lăncĭ, iară alţiĭ luândŭ

(105) Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p. 684.

(106) Strabo VII. c. III. 5.

(107) Plato, Charm. D. 156. după Tocilescu pag. 701. Plato a trăitŭ pela 427 ant. Cr.

(108) Iornandes de rebus Get. c. 5.... in secunda parte Scythiae, idest Daciae Thraciaeque et Moesiae, solum Zamolxim regem habuisse. Dar Iornandes a trăitŭ în secululŭ alŭ șéselea după Cr. și nu putea să sciă ceva positivŭ și contrarŭ cu Herodotŭ. Acesta nu pré merită încredere, precum voiŭ maĭ întórce la elŭ, și precum și Tocilescu în nota 300, pentru-că Iornandes susține că Z. a urmatŭ luĭ Deceneŭ, îlŭ pune la o parte. Póte că de aci, Gebhardi I. 55. Gyárfás István a' lászkunok története p. 582 și I. Grimm Deut. Myth. p. 101. pe Z. îlŭ numescŭ rege.

(109) Diog. Laert. VIII. c. 1. Nr. 1. Phoenicem praeterea fuisse Ochum, et Zamolxim Thracem . . . philosophum.

(110) Strabo VII. c. III. 5.

(111) Roesler : Das vorrömische Dacien, Wien 1864. Cless in Pauly Real Encyclopedie VI. 2. Tocilescu p. 683.

(112) Henne, Beitrag zur dacischen Geschichte, Hermannstadt 1836. p. 7.

de mânĭ și de picióre pe acela pe carele voiaŭ să-lŭ trămită la Zamolxis, îlŭ rădicaŭ în susŭ și îlŭ aruncaŭ în lăncĭ. Și dacă solulŭ muria străpunsŭ, li se părea că ḑeulŭ Z. le e îndurătorŭ, iară dacă nu muria, acusaŭ pe alesulŭ de solŭ, că e omŭ rĕŭ și că nu-lŭ primesce ḑeulŭ, și atuncĭ alegeaŭ și trămiteaŭ pe altulŭ, dar comisiunile i le dedeaŭ până ce era viŭ (113). Alțiĭ celuĭ ucisŭ cu mórte crudelă cu 7 lăncĭ, impungeaŭ membrele spintecate ale trupuluĭ (114).

Dar a fostŭ datina, ca în totŭ anulŭ să se trămită solŭ și în peștera luĭ Zamolxis, și aci solulŭ *se ardea pe altarulŭ ḑeuluĭ* (115).

Moloch la Egiptienĭ și alțiĭ. Pentru ca să mĕ apropiŭ de resolvarea temeĭ, maĭ întâiŭ trebuia să cunóscemŭ ființa molochuluĭ.

La Egiptienĭ era credința, că întrégă natura va arde odată, și că prin focŭ va întineri. Totŭ după învĕțătura lorŭ, rîulŭ Nil, carele ca și ḑeŭ represintă viéța și abundanța țeriĭ, la 3000 de anĭ în ecuinocțiulŭ de primăvară va seca, uscăciunea se va lăți și va curge unŭ rîŭ de focŭ, carele va arde totŭ Egiptulŭ, dar va întineri (116).

(113) Herodotŭ IV. 94.

(114) Iulius Firmicius : De errore prof. rel. Alii crudeli morte caesum septem verubus corporis membra lacerata subfigunt.

(115) Andeutungen eines Systems der Myth. des alten Orients, F. Nork p. 329. Carolŭ Simrok in Handbuch der deutschen Myth. 1864 pag. 520 ḑice : «Deosebĭ luĭ Odin (ḑeŭ nordicŭ-germanŭ) i-a plăcutŭ sacrificiile de ómenĭ. Încă și Gețiĭ *ceĭ vechĭ* s'aŭ îndatinatŭ totŭ la cincĭ anĭ de a trămite câte unŭ solŭ la Zamolxis. Cât e de grozavŭ și de inumanŭ, și totușĭ se îndesaŭ ca să fie solĭ, să mérgă la Z., așa în nordŭ, să mérgă la Odinŭ, căcĭ se spintecaŭ cu sulița, saŭ alțiĭ, daca se necăjiaŭ cât de puținŭ, se aruncaŭ de pe stîncĭ, ca să mérgă la Odinŭ.

Vilhelm Obermüller *în* Deutsch-keltisches Wörterbuch pag. 368, ḑice : Daniĭ (tain=apa, ae = ómenĭ, locuitorŭ dela apa) încă și în secululŭ alŭ doi-spre-ḑecelea aduseră sacrificiŭ de omŭ, și se stropiaŭ cu sângele prinșilorŭ junghiațĭ, ca să li se asigure învingerea. Iară Vikingiĭ dela nordŭ, avură datina grozavă de a arunca copiĭ micĭ în aerŭ și de a-ĭ prinde cu vîrfulŭ sulițilorŭ, ce era privitŭ ca unŭ sacrificiŭ ḑeuluĭ de răsboiŭ.

(116) Dr. I. Minkwitz, Kath. der Myth. p. 65. I. B. Friedreich, Die Symbolik und Myth. der Natur, pag. 52. 664.

Cu acésta e în legătură credința, că sufletulŭ peregrinézā 3000 de anĭ, şi apoĭ intră într'o creatură nóuă, tînĕră; iară din ideia că totulŭ prin focŭ se rescumpĕra, se renasce, rentineresce (117). Egiptenii aŭ adusŭ sacrificiŭ de ómenĭ, şi ḑeulŭ căruia s'a sacrificatŭ ómeniĭ, s'a numitŭ : Moloch, şi Melkart (118).

Cultulŭ luĭ Moloch, precum şi multe alte culturĭ din Egipetŭ, caşi cândva țara cea maĭ cultă, s'a lățitŭ nu numaĭ în Africa (119), şi Asia mică (120), părțile de către marea mediterană şi egee, ci şi în Grecia, şi de acì maĭ departe în Europa, şi Moloch, în culturile Grecilorŭ şi ale Romanilorŭ, se asémĕnă acuşĭ luĭ Zeus, Kronos (Saturnŭ), acuşĭ luĭ Apollo, Herakles, şi luĭ Marte. D. e. Herakles ḑeŭ de sóre din Fenicia se chiamă Herakles Melhart (ce ar însemna rege de cetate); cultulŭ luĭ se vede că din Egipetŭ a trecutŭ în Fenicia, şi de acì în Grecia, unde Herakles pe muntele Oeta s'a arsŭ însuşĭ pe sine în focŭ (121). Maĭ aflămŭ la Grecĭ pe Me-

(117) F. Nork. Populäre Myth. Cartea VII. c. 3. pag. 80. Der grosse Weltbrand, p. 167. La pag. 80 amintesce mitulŭ despre Phoenix, o pasere mitologică, despre carea se crede că va arde în focŭ şi din cenuşa sa se va renasce. Apoĭ se ḑice că Phoenix, totŭ la 500 de anĭ (adecă unŭ periodŭ de timpŭ, 20 de cicle câte de 25 de anĭ, periodŭ de lună), vine din Arabia (întunecime) la Heliopole (cetatea sóreluĭ) ca acì să ardă, şi din cenuşa sa să întineréscă. Dar Phönix nu e pasăre, ci numele purcede din cuvîntulŭ egipticŭ : eneh (la Grecĭ ενος, la Rom. annus, adecă anŭ) şi din articlulŭ pi saŭ phi. Cu perióde de timpŭ, ne vomŭ întâlni în acéstă materiă.

(118) Loculŭ citatŭ sub 116.

(119) In Africa eraŭ țĕrile : Egipetulŭ, Etiopia, şi Libia, apoĭ Numidia, Mauretania, Gaetulia.

(120) In Asia mică, Siria, Coelesiria, Fenicia, Palestina, Arabia etc.

(121) L. Preller Gr. Myth. II. 168. Iară F. Nork. Pop. Myth. VII. p. 81. ḑice, că arderea acésta a luĭ Herakles represintă asemenea unŭ periodŭ de timpŭ, caşi Phoenix, şi că e periodulŭ steleĭ Sirius, carele stă din 1461 de anĭ. Herakles egiptianulŭ, într'o icónă ține pasĕrea Phonix în mână. La Romaniĭ vechĭ, arḑĕndŭ pe morțĭ, de lângă rogŭ se slobóḑia unŭ vulturŭ, ce voia se însemne unŭ Phönix, sufletulŭ ce reînviă. Ḑeitatea de sóre arde când e ḑiua maĭ mică, şi se renasce maneḑi, când începe a cresce, iată şi anulŭ nostru represintă unŭ periodŭ de timpŭ. Veḑĭ Tacitŭ Ann. VI. 28.

likertes, ce ar însemna principe, şi asemenea e de origine feniciană (122).

In Siria aflămŭ pe ḑeulŭ Anamelech, carele se asemĕna luĭ Kronos, şi în melech reaflămŭ apriatŭ pe Moloch (123). In Carthago încă a fostŭ cultulŭ luĭ Moloch, carele se identifică cu Saturnŭ, adecă Kronos la Grecĭ (124).

Moloch la Evreĭ, Israeliţĭ, Iudei. Sânta scriptură vechiă saŭ Biblia ne dă o icónă maĭ apriată despre cultulŭ luĭ Moloch. Evreiĭ, cariĭ aŭ fostŭ şi prin Egipetŭ, aŭ avutŭ pe Moloch, de ḑeulŭ celŭ maĭ vechiŭ alŭ lorŭ, şi-ĭ sacrificaŭ deosebĭ pe pruncïĭ întâiŭ născuţĭ aĭ lorŭ, arḑêndu-ĭ în focŭ. Moloch era unŭ idolŭ mare, unŭ colosŭ de metalŭ, cu capŭ de boŭ şi cu fóle mare, în formă de cuptorŭ, şi cu mânĭ lungĭ. După ce s'a aprinsŭ foculŭ în cuptorŭ, sacrificiulŭ de omŭ saŭ se arunca în cuptorŭ, saŭ i se punea pe mânĭ, carĭ adeseorĭ prin maşinăriă, îĭ aruncaŭ în focŭ (125). Acestŭ Moloch e de o fiinţă cu Baal (126); şi numele Moloch, melech însémnă rege, până ce baal însémnă domnŭ; şi Evreiĭ pe Moloch îlŭ cugetaŭ de ḑeŭ naţionalŭ alŭ lorŭ, domnulŭ ţĕreĭ şi alŭ poporuluĭ, carele fiindŭ supusŭ şi robŭ, a trebuitŭ să-ĭ dee şi sacrificiĭ din tóte premiţiele (pârgile), pentru acésta şi pe ceĭ întâiŭ născuţĭ.

(122) L. Preller Gr. Myth. I. 470. II. 211.

(123) F. Nork Pop. Myth. X. 53. Kronos la Romanĭ Saturnŭ, la Jidovĭ s'a numitŭ Sydyk (judecătorŭ) în lumea de josŭ, caşi judecătorŭ de lume s'a numitŭ Melchisedec, rege alŭ dreptăţiĭ, pentrucă Cabaliştiĭ în preotulŭ ḑeuluĭ maĭ înaltŭ, aŭ recunoscutŭ pe însăşĭ ḑeitate. Alimelech se vede a fi asemenea Moloch. Moise I. c. 21. şi 25. 27. F. Nork Andeutungen der Myth. des alten Orients p. 321.

(124) I. Friedreich p. 53. Pe timpulŭ luĭ Agatokles în Carthago s'a sacrificatŭ luĭ Kronos 200 de copiĭ din familiile cele maĭ bune. Lactantiŭ 1. 21. Diod. Sic. 20. 14. Preller I. 46. Moise I. cap. 14. s. 19.

(125) L. C.

(126) La Egiptenĭ se află şi Baal Hammon, baal de sóre, ḑeŭ de sóre. I. Grimm Deut. Myth. p. 559. cu acestŭ cuvêntŭ compune pe Baal-zebub, beel-zebub idolulŭ din Akkaronia. Regii C. 2. cap. 1. st. 2. 3. 6. 16. Duce-vĕ-ţĭ şi întrebaţĭ pe Baal-zebub, ḑeulŭ Etronuluĭ. Eŭ credŭ, că din acestŭ baal a rĕmasŭ până aḑĭ la noĭ : bala, bala spurca' ă.

In timpulŭ sacrificiuluĭ s'a făcutŭ larmă mare cu fluerile și cu timpanele, ca să nu se audă plângerea și văitarea celorŭ sacrificațĭ (127).

Cumcă cultulŭ luĭ Moloch din Egipetŭ s'a introdusŭ la Evreĭ, sunt date în biblia vechiă, și ḑeulŭ egiptianŭ se numesce de adreptulŭ Moloch apoĭ Molec, Milcomŭ, Melechi, și Amalecŭ.

Ezekiel ḑice : «se nu vĕ spurcațĭ cu idoliĭ Egipetuluĭ, eŭ sum Iehova, Dumneḑeulŭ vostru» (128). Și apoĭ : «și vĕrsară sângele nevinovatŭ, sângele fiilorŭ și a fetițelorŭ lorŭ, pe carĭ iĭ sacrificaŭ idolilorŭ Canaanuluĭ, și așa se mânjiră prin faptele lorŭ» (129).

Unele date din bibliă spunŭ numaĭ «și trecură pe copiiĭ lorŭ prin focŭ,» și pentru acésta vreaŭ uniĭ să esplice, că nu fură sacrificațĭ, ci numaĭ lustrațĭ, adecă curățițĭ, botezațĭ prin focŭ (130). Dar acésta e părere rătăcită, pentrucă deși sub ḑeulŭ Iehova s'a cam opritŭ sacrificiulŭ de omŭ, dar preoțiĭ și poporulŭ nu încetară, încât chiar și pre Iehova îlŭ afiămŭ de unŭ moloch (131) și încă și pe Moise (132).

Despre sacrificiulŭ luĭ Moloch dovedescŭ și acestea : «Și serviră luĭ Baal, și-șĭ trecură pe fiiĭ și pe ficele lorŭ prin focŭ» (133). «Și a spurcatŭ pe Tofetulŭ din Valea fiilorŭ luĭ Hinnoam, ca nimenea să nu

(127) După Diod. Siculu, ḑice Friedreich la p. 54, că D. S. însușĭ a vĕḑutŭ în Carthago astŭ-felŭ de statuă a luĭ Saturnŭ adecă Molochŭ, căruia i se sacrificaŭ copiĭ.

(128) Ezekiel cap. 22. st. 7. Moise II. c. 13. 16 : cu mână tare ne-a scosŭ pe noĭ din Egipetŭ.

(129) Psalmŭ 106. 38.

(130) Moise cart. 5. c. 18. s. 10. Nimenea să nu se afle între voĭ, carele să trécă pe fiulŭ sĕŭ saŭ pre fata sa prin focŭ. Totŭ în acestŭ înțelesŭ : Regi, cart. 2. c. 16. s. 3. Cap : 21. st. 16. și o mulțime de asemenea date.

(131) Și Jehova pustiesce copiiĭ. Ezekiel c. 12. st. 26. și Israeliții în jurământulŭ lorŭ aŭ juratŭ pe Iehova și pe *Milcom*. F. Nork. Andeut. der Myth. des Or. p. 320.

(132) Moise a fostŭ Moloch, pentrucă între îngerĭ pórtă numele : *Melchi*, l. c. pag. 197. Amalek la Moise I. c. 17. st. 10. 13. 14.

(133) Regiĭ cart. 2. c. 17. s. 17. Iară Ieremia c. 19. s. 4. 5. și aŭ umplutŭ loculŭ acesta de sângele nevinovaților, și aŭ ziditŭ înălțimĭ luĭ Baal, ca să ardă pe fiiĭ lorŭ, dreptŭ olocauste luĭ Baal.

pótă trece pe fiulŭ și pe fata sa prin focŭ luĭ Molecŭ» (134). «Și am lăsatŭ, ca să se spurce cu înse-șĭ darurile lorŭ, de óre-ce aŭ trecutŭ prin focŭ pre toțĭ întâiŭ născuțiĭ lorŭ, ca să-ĭ *pustiescŭ*, ca să cunóscă, că eŭ sum Iehova» (135). «Și pre fiiĭ lorŭ, pe carĭ ele mi-ĭ născură, trecutu-i-aŭ idolilorŭ prin focŭ *spre mâncare*» (136). «Aŭ dóră întrebă Iehova 40 de anĭ în pustiă mi-ațĭ adusŭ sacrificiŭ și daruruŗĭ *de pâne?* ațĭ purtatŭ pe Sicut, molochul vostru»! (137)

Dar și la Jidovĭ a fostŭ tendința de a înceta cu sacrificiulŭ de ómenĭ și în loculŭ acestuia s'a întrodusŭ de berbece (138).

Molochŭ la Grecĭ. Cultulŭ luĭ Baal și Molochŭ din Egipetŭ și Asia mică a străbătutŭ și la Greciĭ ceĭ vechĭ. Minos apare ca eroŭ de sóre, rege de sóre pe insula Creta; apare într'o formă înrudită cu a luĭ Herakles Melkart din Fenicia (139). Reședința luĭ în Knosos, și locuitoriĭ în partea maĭ mare eraŭ Feniciemĭ. După scirile maĭ vechĭ a fostŭ rege și legislatorŭ renumitŭ, încâtŭ pentru dreptatea sa a fostŭ judecătorŭ și în lumea de josŭ. Minos a domnitŭ ca fiulŭ și ca sceptrulŭ luĭ Zeus, *și totŭ în alŭ 9-lea anŭ s'a scoborîtŭ într'o peșteră sânțită prin credința vechiă, ca acolo să petrécă unŭ timpŭ cu tatălŭ sĕŭ Zeus, ca dela elŭ să priméscă legĭ*

(134) Regiĭ cart. 2. c. 23 st. 10. Tofetulŭ se esplică a fi tîmpană, hinoam, plângere, văitare, valea plângeriĭ. Cronic. c. 33. st. 6.

(135) Ezekiel c. 12. s. 26.

(136) Ezekiel c. 23. s. 37.

(137) Amos c. 5. st. 25. 26.

(138) Ca de esemplu Abrahamŭ cu fiulŭ sĕŭ Isaac. Moise 1. cap. 22. 2. Abrahame! iea pe fiulŭ tĕŭ, pe unicŭlŭ tĕŭ, pre Isaac, și mergĭ în pămêntulŭ Moria, și-lŭ dă acolo de olocaustă (sacrificiŭ). Abrahamŭ îșĭ duce fiulŭ și lemne de focŭ, face altarŭ ca să-lŭ sacrifice, iea cuțitulŭ ca să-lŭ junghie, dar atuncĭ îlŭ opresce îngerulŭ Domnuluĭ, și-ĭ trimete unŭ berbece, și Abrahamŭ sacrifică berbecele în loculŭ fiuluĭ sĕŭ. Dar Irodŭ încă apare ca molochŭ; pruncíĭ i s'aŭ sacrificatŭ luĭ. L. Preller I. 46. II. 124.

(139) L. Preller II. 118. Minos scheint der Sonnenheld und Sonnenkönig von Kreta zu sein, in einer, der phoenischen Herakles Melkart verwandten Gestallt. Minos se deduce din celticulŭ muin, învĕțatŭ, și eus, os, us, omŭ, bărbatŭ. V. Obermüller.

pentru insulă, ce fără îndoială e în legătură deosebĭ cu ciclulŭ de anulŭ ennaetericŭ (εννέωρος = alŭ 9-le) cunoscutŭ *pentru espiaţiunile (sacrificiele) luĭ Apollo ḑeuluĭ de sóre* (140).

Minos, ca ḑeŭ de sóre, s'a arĕtatŭ în chipŭ de taurŭ albŭ (Zeus tatălŭ sĕŭ în acésta formă răpesce pe Europa), iară muierea luĭ Pasiphae caşi o vacă alba, şi fructulŭ lorŭ a fostŭ minotaurulŭ, jumătate omŭ jumătate boŭ, cu capulŭ de boŭ, ca unŭ simbolŭ alŭ cultuluĭ luĭ Zeus din Creta, saŭ alŭ luĭ Baal (141).

In Knosos Minotaurulŭ apare caşi proprietarulŭ labirintuluĭ, ce e cerulŭ cu stelele, şi pentru acésta Minos se indentifică cu Zeus Asterios (aster = stea), cu regele ceruluĭ, carele domnesce peste Feniciaanĭ, pretinde dela ómenĭ sacrificiĭ crunte, pentruce Zeus Asterios se indentifică cu Kronos. Minotaurulŭ a primitŭ sacrificiĭ de ómenĭ din Creta şi din prejurŭ, ba şi din Atena, carea îĭ trămitea junĭ şi fecióre alese, destinaţĭ de sclaviĭ de temple şi îndatinaţĭ în culturile orientale, iară în Grecia îndatinaţĭ *în cultulŭ luĭ Apollo pythicu din Delphi* (142).

(140) L. Preller II. 119 . . alle neun Iahre sei Minos in eine durch alten glauben geheiligte Höhle gegangen, und dort eine Zeit lang des Umgangs mit seinem Vater Zeus zu pflegen, und Gesetze für seine Insel von ihm zu empfangen was ohne Zweifel mit dem besonders, durch die Apollinischen Sühnungen bekannten ennoeterischen Iahresciclus zusamenhängt.

(141) L. c. deren Frucht Minotauros galt als Symbol des kretischen Zeus, oder Baalcultes. Plato, Minos I. c. Strabo X. 476. XVI. 762.

(142) L. Preller Gr. Myth. I. p. 124. Şi în Gortys s'a veneratŭ Zeus Asterios şi acolo Minotaurulŭ s'a numitŭ chiar Asterios. Dar la Grecĭ maĭ aflămŭ încă o figură de moloch, anume în Phestos ; cultulŭ acesta a avutŭ pe molochulŭ Talos. Figura de omŭ a fostŭ de aramă, făcută de Hephestos (ḑeulŭ Vulcanŭ) şi dăruită luĭ Minos. Mitulŭ spunea că Talos pe ceĭ rătăciţĭ pe ţĕrmiĭ insuleĭ Creta i-a luatŭ în braţe şi strîngêndu-ĭ la peptŭ a săritŭ cu eĭ în focŭ, până ce i-a arsŭ, dar adevĕrulŭ era, că pe străiniĭ prinşĭ îĭ sacrificaŭ, şi ca cultulŭ molochuluĭ fenicianŭ a străbătutŭ în multe părţĭ şi în multe felurĭ. Şi fiindŭ-că Apollodor spune, că Talos s'a numitŭ şi Tauros, e apriatŭ că e identicŭ cu Minotaurulŭ şi că asemenea e unŭ simbolŭ vechiŭ alŭ ḑeuluĭ de sóre, ba e sórele, precum Hesychiŭ ḑice : Ταλος ὁ ἥλιος, adecă Talos sórele (Preller p. 126). Dar cultulŭ molochuluĭ a fostŭ şi în Grecia mare adecă Italia de josŭ, anume în

Zeus a avutŭ și predicatulŭ *Meilichios*, unŭ cuvîntŭ ce nu se póte deduce din limba grecéscă, ci dela molochulŭ semiticŭ, acestŭ inimicŭ alŭ materieĭ și alŭ vieţeĭ. In Arcadia se sacrificaŭ ómenĭ luĭ Zeus Meilichios, dar Kekrops, celŭ întâiŭ omŭ din Attica, a introdusŭ datine și sacrificiĭ maĭ blânde (143). Melichia s'aŭ numitŭ la Grecĭ și preste totŭ sacrificiile de espiare, ce se ardeaŭ de totŭ, fără ca să se mânce din ele; și Hades, ḑeulŭ lumiĭ de josŭ, cu epitetulŭ *ameilichios*, e ḑeulŭ mânieĭ (144).

Zamolxis încă e molochŭ. Precum s'a amintitŭ, la Herodotŭ se numesce Zalmoxis, la Strabo și la alţiĭ numele e Zamolxis, primitŭ ca adevĕratŭ. Zamolxis e molochŭ, pentrucă în totŭ anulŭ i se sacrifică unŭ omŭ în peșteră, arḑêndu-lŭ în focŭ, și pentru că totŭ la cincĭ anĭ i se sacrifică unŭ solŭ, în altă formă, aruncându-lŭ în suliţĭ și astŭ-felŭ măcelându-lŭ, ca să se espieze ţéra pentru unŭ periodŭ de 4 anĭ. Numele Zamolxis până acuma s'a esplicatŭ în multe felurĭ (145).

Dar și numele Zamolxis arată, că elŭ e unŭ ḑeŭ molochŭ, anume: *za* e o particulă nedespărţibilă de cuvîntŭ în limba grecéscă; în unele dialecte e *da*, în altele, p. e. la Eoli, e *dia*, și însémnă : *pré*, tare, multŭ, p. e. hrysos aurŭ, zahrysos, fórte cu aurŭ, pré auritŭ,

Agrigentŭ, unde a domnitŭ tiranulŭ Phalaris, carele asemenea a avutŭ unŭ minotaurŭ; în Agrigentŭ, unde Minos, eroulŭ ḑeulŭ de sóre, móre, acolo unde tiranulŭ aprinde casa unde era *Pythagoras, și acesta încă pere în focŭ.* Polyb XII. 254 Diod. Sic. XIII. 90. Cic. in Verrem IV. 43. P, Nork. in Pop. Myth. I. p. 144.

(143) L. Preller Gr. Myth. I. 101.

(144) F. Nork Andeutungen der Myth. des Orients p. 8. Dict. Gr. Germ. de Rost după Plutarchŭ. Zeus Meilichios se lasă a se îmblânḑi prin jertfe de espiare. Meilichion s'a numitŭ templulŭ separatŭ alŭ luĭ. Homerŭ în Illiada XXIV. 734.

(145) Gr. G. Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ p 578. arată, că Boetticher deduce Salmos din sanscrita ciarman, persice germ pele curea, și Olxis sanscrita rixa, ursŭ. La pag. 683. Bessel de rebus Geticis pag. 44. din zendiculŭ zem, sanscritulŭ gam, grecesculŭ γη (ge) zemor = sub pămêntŭ, și apoĭ Tocilescu la pag. 557 și 684 se dă de părerea luĭ Fick, carele deduce Zalmo din hlamos (clamidă) hlaina (haină), olxis din elko grecescŭ, slavoletice a se întuneca, în cele din urmă Zamolxis e din zalmo-folxis, folex : purtătorŭ de pele saŭ de mantiă. Unele pré îndepărtate nicĭ nu le-am maĭ atinsŭ aci.

plinŭ de aurŭ; theos, ḑeŭ zatheos, plinŭ (templu) de ḑeĭ; Apollo cu predicatulŭ leukos, luminătorŭ s'a ḑisŭ şi Zaleukos, préluminătorŭ, şi altele.

Molxis stă din dóuĕ părţĭ, cea primă se derivă din moloch, devenitŭ molch saŭ molc, dar contopită cu terminaţiunea sis; c=ch (din mole, molch) şi întâiulŭ *s* (din sis) contrase, daŭ pe x, pentru acésta molxis, şi din molochŭ lăpădându-se *o* din urmă avemŭ cuvîntulŭ : Zamolxis, ce însémnă : Prémoloch, Fórte moloch (146). Terminaţiune în sis, is, aŭ maĭ multe ḑeităţĭ egiptiene, anume : Osiris (taurŭ), Isis (vacă), Anubis (câne), Bubastis (mîţă), precum s'aŭ representatŭ în cultŭ, şi astŭ-felŭ constatămŭ pe Zamolxis de o ḑeitate de origine egipţiană, trecutŭ prin mitologia elino-tracă.

Zamolxis e Apollo hyperboreiulŭ. Daciĭ aŭ purtatŭ capulŭ de asinŭ pe stégŭ în bătaiă (147). Asinulŭ la Dacĭ a fostŭ de însemnă-

(146) F. Nork Andeutungen der Myth. des Orients pag. 329. Din cuvîntulŭ moloch s'a formatŭ la Latinĭ mulceo, a îmblânḑi, a păciui : ad plebem placandam et *mulcendam ;* din mulceo, e mulciber unŭ predicatŭ alŭ luĭ Vulcanŭ alŭ *ḑeuluĭ de focŭ*, carele înmóiă, îmblânḑesce, metalele prin focŭ. V. Oberm. p. 357. molc la Celţĭ e focŭ, obair, lucrătorĭ,—Mulciber; astŭfelŭ şi moloch e din molc, focŭ. E de insemnătate, că molochŭ s'a susţinutŭ şi în limba nóstră, şi anume din formă *molc* (tocmaĭ ca în Zamolxis) s'a formatŭ cuvîntulŭ : *molcomescu,* şi însémnă, p. e. daŭ şi draculuĭ tămâiă, ca să-lŭ molcomescŭ, să-lŭ îmblânḑescŭ; molcomesce cânele cu ceva, căcĭ altcum te muşcă; fă darŭ domnuluĭ ca să-lŭ molcomescĭ; s'a mâniatŭ bărbatulŭ şi nu potŭ să-lŭ molcomescŭ etc. Acestŭ cuvêntŭ ne-a rĕmasŭ apriatŭ din cultulŭ luĭ Zamolxis şi dela Geto-dacĭ.

(147) După Arrian in Epicl. I. 18. F. Nork : Andeut. der Myth. des Orients pag. 189. Die Dacier den Eselskopf auf den Banner in die Schlacht trugen. E. Guhl şi V. Koner in : Das Leben der Römer Berlin 1864. pag. 718, arată vexilele (stégurile) romane, (pe unŭ felŭ de cruce, e pânza cuadrată întinsă, cam caşi praporiĭ din bisericele creştine) ce le purtaŭ trupele maĭ micĭ de infanterie, dar preste totŭ de cavalerie, şi arată signa (semnele) pe o rudă unŭ chipŭ de animalŭ, calŭ, porcŭ sĕlbatecŭ, căpriorŭ etc. ca semnŭ pentru cohorţĭ, iară dela Mariŭ încóce, vulturulŭ a fostŭ semnulŭ legiuniĭ. Semnulŭ barbarilorŭ se deosibesce, acesta maĭ adeseorĭ e în formă de balaurŭ cu gura deschisă tare, şi cu falca înzestrată cu dinţĭ ascuţiţĭ, şi semne de aceste aparŭ între trofeele de învingere ale Romanilorŭ, şi s'aŭ aflatŭ sculptate şi pe monumente. După Suidas aceştĭ balaurĭ eraŭ făcuţĭ de mătase, vîntulŭ străbătea prin gură în fóle, ce îlŭ

tate răsboinică şi religiósă. De însemnătate răsboinică, pentrucă rĕmâne nemişcatŭ, statornicŭ pe loculŭ sĕŭ, şi pentru acésta Ajax, eroulŭ celŭ maĭ mare în contra Troianilorŭ, s'a asemĕnatŭ unuĭ asinŭ, pentrucă s'a luptatŭ cu statornicia (148).

Asinulŭ (149) s'a sacrificatŭ asemenea luĭ Moloch, şi molochulŭ adeseorĭ a avutŭ capŭ de asinŭ (150). Asinulŭ s'a sacrificatŭ deosebĭ şi luĭ Apollo caşi profetŭ, Hiperboreiĭ făcêndu-ĭ sacrificiile sânte de asinŭ (151), ba Apollo hiperboreiulŭ, carele a pretinsŭ sacrificiŭ de asinŭ, e Zamolxis molochistulŭ (152). Apollo hiperboreiulŭ e ḑeulŭ de sóre în primăvară, când sórele ajunge la punctulŭ celŭ maĭ nordicŭ, astŭ-felŭ elŭ a pretinsŭ sacrificiĭ, când natura reînviă, şi sacrificiulŭ de asinŭ i s'a datŭ pentrucă Apollo e şi fructuătoriŭ de turme, păzite de asinŭ (153). Ce e maĭ multŭ, Apollo hiperboreiulŭ în Troas s'a numitŭ şi Killaios (killos=asinŭ) şi Priapaios, şi pentru

umfla, şi apoĭ eşia şuerândŭ prin găuriţele făcute în códa balauruluĭ, carele la grumazŭ era pusŭ într'o rudă. Fiindŭ-că astŭ-felŭ de balaurĭ se află sculptaţĭ şi pe statua luĭ Traianŭ, e positivŭ că Daciĭ avură şi astŭ-felŭ de signa, afară de stégulŭ cu asinŭ. G. Tocilescu : Dacia înainte de Romanĭ p. 568 despre moneta regeluĭ Sarmizŭ, că pe reversŭ a fostŭ chipŭ de asinŭ.

(148) Homerŭ Illiada XI. 558. Dar I. Friedreich in : Die Symbolik und Myth. der Natur p. 465, desvălesce curagiulŭ asinilorŭ din Mesopotamia în bătaie, şi aduce esemple, cum în Asia eroiĭ ceĭ maĭ renumiţĭ aŭ căpĕtatŭ predicatulŭ asinŭ.

(149) Asinulŭ se deduce din ἄζω (azo) a arde, a încălḑi.

(150) Moise cartea 2, cap 13. st. 13. Şi totŭ întâiŭ născutulŭ asineĭ îlŭ veĭ rĕscumpĕra cu mielŭ, şi de nu-lŭ veĭ rescumpĕra, îĭ veĭ frânge gâtulŭ. F. Nork. Andeut. der M. des Orients pag. 189.

(151) I. Friedreich op. cit. pag. 469. Und auch der Weissagegott Apollo, hat bei den Hyberboräern seine heiligen ονοςφαγιαι=Eselsopfer.

(152) F. Nork op. cit. p. 329. Der Eselopferfordernde hyperboreische Apoll· ist der molochische Zamolxis.

(153) L. Preller I. über die Eselopfer des hyperboreischen Apollo, deren Pindar gedenkt; pag. 574. Selbst das Symbol des Esels wie würde dann gekommen sein als Opfer des hyperboreischen Apoll genant zu werden. P. Antoninu lib. 20. Pindar in Pythic. 10. 33.

acésta, și luĭ Priapŭ i s'a sacrificatŭ asinŭ (154) și cași iubitorŭ de asinŭ s'a numitŭ Amyklaios, carele pe pămêntŭ a fostŭ representatŭ prin Amyclas fiulŭ luĭ Lacedemon (155).

Sacrificiile de animale ce se dedeaŭ unuĭ ḑeŭ, representaŭ pe ḑeulŭ respectivŭ, anume : taurulŭ pe Zeus în Olimpia, și pe Osiris în Egipetŭ, vaca pe Io în Grecia, pe Isis în Egipetŭ, ţapulŭ pe Dionisiŭ (Bachu), căprióra pe Diana, calulŭ pe Neptunŭ, asinulŭ pe Apollo, etc. pentrucă aceste le eraŭ animalele sacre (156). In timpulŭ sacrificiuluĭ în veneraţiunea ḑeuluĭ Apollo, asinii nu căpĕtaŭ nimicŭ de mâncare, și nicĭ se duceaŭ la lucru, și încâtŭ se făceaŭ sacrificiĭ de pâne, pe acésta se apĕsa figura asinuluĭ (157). Ḑeiĭ vechĭ de sóre, adecă a lumineĭ, călĕtoreaŭ pe asinĭ, de acì și profeţiĭ, luminătoriĭ religioșĭ aĭ popórelorŭ, Abrahamŭ, Moise, Christosŭ, încă mergeaŭ pe asinĭ, ba și papiĭ dela Roma, intrândŭ cu triumfŭ în atare cetate, mergeaŭ pe asinĭ, și daca nu puteaŭ, unŭ preotŭ purta de frêŭ asinulŭ după eĭ (158). Dar aflămŭ legătură și între Zamolxis cu Abaris. Zamolxis e hiperboreŭ și e identificatŭ cu Abaris (După Gregor. Naz. II. 6. la Tocilescu p. 688).

Apollo și Licurgŭ. Ne aducemŭ aminte, că Minos s'a scoborîtŭ în peșteră și acì Zeus tatălŭ sĕŭ i-a dictatŭ legĭ pentru Creta și de ciclulŭ de 9 anĭ. Astŭ-felŭ Licurgŭ legile sale și le-a căpĕtatŭ *in-*

(154) F. Nork op. c. p. 187. Virg. Georg. IV. 111. Capulŭ de asinŭ se pune în grădinĭ păzite de Priapŭ, ca să amâne rĕulŭ dela desvoltarea și păgubirea natureĭ. Și aḑĭ la noĭ se pune capulŭ de asinŭ și de calŭ pe gardulŭ grădineĭ saŭ într'unŭ pomŭ. Veḑĭ Priepus Pantheus.

(155) L. Preller I. 197. Pindar in Pythag. 10. 23. Pausanias III. 1. 3.

(156) F. Nork l. c. p. 187. 189. 199. L. Preller I. 189. 574. (Asiniĭ cu pĕrŭ roșu nu eraŭ bunĭ pentru Apollo, ci aceia se sacrificaŭ luĭ Typhon, carele nu creéză nimicŭ, ci cu uscăciunea și vînturile sale strica tóte, carele pe câmpiile nisipóse ale Egiptuluĭ se arĕta în colóre roșie. Dar luĭ Typhon i se sacrificaŭ și ómenĭ. Diodor Sic. I. 88. F. Nork Pop. Myth. cartea a 7, p. 50).

(157) Plutarch despre Isis și Osiris XXX. I. Friedreich p. 466. Muierile în Roma apĕsaŭ figura capuluĭ de asinŭ și pe plăcinta ce o sacrificaŭ ḑîneĭ natureĭ.

(158) I. Friedreich p. 465.

spirate de Apollo Pythiculŭ, carele apare cași rĕscumpĕrătorŭ, curățitorŭ de pĕcate și de morburĭ. Cultulŭ acestuia îĭ servesce de bază lupta luĭ Apollo cu balaurulŭ, și fiind-că ḑeulŭ prin sângele vĕrsatŭ s'a spurcatŭ, a trebuitŭ să fugă și să se curețe. Pocăința luĭ ține unŭ anŭ mare, adecă unŭ ciclu de 8 anĭ, și astŭ-felŭ Apollo totŭ în alŭ 9-lea anŭ se reîntorcea cași ḑeŭ curățitŭ și luminosŭ, și la reîntórcerea luĭ se ținea sĕrbătórea luĭ numită Pythia (159).

Arĕtarea luĭ Zamolxis. Herodotŭ — după ce spune că Zamolxis a intratŭ în pesceră și a trăitŭ acì treĭ anĭ — adaugă : «Iară Tracii l'aŭ doritŭ și l'aŭ plânsŭ cași pe unŭ mortŭ, însă Zamolxis în alŭ 4-lea anŭ se arĕtă iară Tracilorŭ, și așa îĭ făcu să crédă tóte ce le-a ḑisŭ Zamolxis» (160). Pentru analogiă să ne maĭ aducemŭ aminte de arĕtarea saŭ teofania luĭ Apollo hiperboreulŭ, de teofania luĭ Aristeas și a luĭ Pithagoras identificatŭ cu Apollo hiperboreulŭ.

Mitologistulŭ renumitŭ F. Nork despre arĕtarea saŭ teofania luĭ Zamolxis ḑice acestea : «Cumcă Z. totŭ la alŭ patrulea anŭ se arĕta de noŭ, se póte combina de o instituțiune calendariă, adecă că sĕrbătórea luĭ Zamolxis se serba totŭ la alŭ 4-lea anŭ. Cu acésta e în legătură, că după arĕtarea și sărbătórea luĭ, totŭ în alŭ 5-lea anŭ, și respective cu începutulŭ anuluĭ alŭ 5-lea, cași a unuĭ periodŭ noŭ de 4 anĭ, unulŭ din poporŭ, se trămitea de solŭ la Z. adecă muria mórte de sacrificiŭ pentru poporulŭ sĕŭ, ca pentru periodulŭ noŭ, se amâne dela țara sa tóte plăgile. Analogiele maĭ susŭ citate demonstră, că arĕtările ḑeilorŭ respectivĭ, în genere representatorĭ de Apollo, sunt în adevĕrŭ sĕrbătorĭ, dar sĕrbătorĭ de 4, 5 anĭ în Grecia eraŭ maĭ multe (161).

Șépte lăncĭ. Herodotŭ spune că cu treĭ lăncĭ, iară Iuliŭ Firmitiu că cu șĕpte lăncĭ spintecaŭ pe solulŭ trămisŭ la Zamolxis. Pen-

(159) L. Preller Gr. Myth. I. p. 218—220.

(160) Herodotŭ IV. 95.

(161) Atenieniĭ pe Sunion țінŭ sĕrbătórea de cincĭ anĭ. Pentерica eraŭ sĕrbătorile de cincĭ anĭ, alŭ 5-le anŭ era anulŭ întâiŭ alŭ cicluluĭ noŭ, și celŭ din urmă alŭ cicluluĭ trecutŭ. Eleusinile marĭ iară eraŭ sĕrbătorĭ de 5 anĭ.

tru aceea, că ce însémnă numĕrulŭ șépte sunt păreri deosebite. F. Nork dice : Dela sóre numĕrândŭ planetele, cea maĭ departe și cea maĭ înaltă, Saturnŭ e planeta a séptea. Sânțirea dileĭ a 7-ea, a luneĭ a 7-ea, a anuluĭ alŭ 7-le, se referéză la cultulŭ planeteĭ a 7-ea. Numĕrulŭ de 7 lănci se chiarifică din indentitatea molochuluĭ cu planeta a 7-ea, numită Saturnŭ (162).

Iară L. Preller dice : Leto a născutŭ pe Apollo în diua a 7-ea a luneĭ Thargelion (Maiŭ) pe insula Delos, și lebedele sânte încunjura insula de 7 orĭ. In tóte lunile diua a 7-ea a fostŭ sacră luĭ Apollo, pentrucă elŭ s'a născutŭ în a 7-ea di; și în totŭ anulŭ, diua a 7-ea din Thargelion s'a serbatŭ diua nasceriĭ luĭ, ca o sĕrbătóre a căldureĭ sóreluĭ, și a bucatelorŭ, ce începe a le cóce (163).

In contra fulgerelorŭ. Herodotŭ dice : Totŭ aceștĭ Tracĭ, și la tunete și la fulgere săgetaŭ în susŭ, și amenințaŭ pe deŭ, căcĭ eĭ credeaŭ că nu este altŭ deŭ decât alŭ lorŭ, adecă decât Zamolxis (164). Apoĭ se credea, că fulgerele se potŭ amâna saŭ aduce prin sacrificiŭ și rugăciune. Farmeculŭ celŭ maĭ bunŭ pentru de a amâna fulgerele era unŭ capŭ *de asinŭ*, ce se punea la marginea agruluĭ, a moșieĭ saŭ țĕreĭ (165).

Astŭ-felŭ dară, încâtŭ pe solŭ îlŭ ardeaŭ în peșteră, reaflămŭ pe molochulŭ din Egipetŭ, carele se asemăna de regula luĭ Kronos saŭ Saturnŭ; iară încâtŭ pe solŭ îlŭ aruncaŭ în lăncĭ saŭ sulițe, apare sacrificiulŭ datŭ luĭ Apollo molochistulŭ, pentrucă sulițele și săgețile încă represintă radele sóreluĭ; și fiindcă la Elinĭ, Romanĭ, Zeus-Jupiter a fostŭ deulŭ fulgerelorŭ, și Gețiĭ-Daciĭ, Traciĭ săgetaŭ în contra acestora, adecă a simbólelorŭ luĭ Zeus, se vede că nu pe acesta l'aŭ identificatŭ cu Zamolxis, ci pe Apollo, carele a statŭ totŭ-de-odată, precum s'a arĕtatŭ, și cu asinulŭ în legătură, chiar

(162) F. Nork. Andeutungen der Myth. des Orients p. 323 și 329. Tacitŭ Hist. V. 4. Quod et septem sideribus, quibus mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia stella Saturni feratur.

(163) L. Preller Gr. Myth. I. 187. 202.

(164) Herodotŭ IV. 94.

(165) I. Friedreich Symbolik der Natur und Myth. pag. 95. Plin. Hist. Nat. II. 54.

și acesta, cași simbolulŭ luĭ Apollo, a putută să-ĭ apere de fulgere, și în bătaiă.

Viile și vinulŭ în Dacia. Strabo ne spune că Berebista, «spre ascultarea poporuluĭ avu de conlucrătorŭ pe Decaeneŭ, bărbatŭ amăgitorŭ, carele călătorise prin Egipetŭ și învĕțase unele pronunciărĭ după stele, prin carĭ elŭ simula cele deescĭ și preste puținŭ se puse Dumnedeŭ, precum disemŭ despre Zamolxis. Iar semnulŭ acesteĭ ascultărĭ fu, că-ĭ aduse se taie vița de vie si să trăiéscă fără vinŭ» (166).

Vĕdurămŭ în maĭ multe rêndurĭ, cumcă învĕțăturile în cultulŭ luĭ Zamolxis veniră din Egipetŭ Preoțilorŭ din Egipetŭ și Nasiräilorŭ israelițĭ vinulŭ a fostŭ bĕutură oprită (167), căcĭ după tradițiunea egipténă buciumulŭ de viă, a căruia întroducere se atribue luĭ Typhon, deulŭ rĕŭ, a fostŭ stropitŭ de sângele animalelorŭ demonice, anume : de păunŭ, leŭ, măimuță și de porcŭ (168). E de a se înțelege că ómeniĭ bețĭ se represintă cu însușirile acestorŭ animale. Homerŭ (se pune la an. 944 ant. Cr.) în Iliada și Odysea spune, că cultura de viă se privia ca semnulŭ civilisațiuniĭ, și acusă pe Cyclopĭ, că eĭ nu cultivéză via (169). Greciĭ încă cultivaŭ viĭ, și unele cetățĭ și țĕrĭ se numescŭ : avute de loze de viĭ, saŭ pline de strugurĭ, anume Frigia, Epidauros, Pedasos, Arne etc. (170). Ba și în Tracia s'aŭ cultivatŭ viĭ (171).

Zabas a fostŭ predicatulŭ pentru deulŭ bĕutureĭ din Frigia, și *Zabas* însémnă : Bĕutorŭ (172). La Grecĭ via și vinulŭ aŭ avutŭ deulŭ sĕŭ anume pe Dionysos, loza de viă a fostŭ simbolulŭ sĕŭ, iară deulŭ însușĭ se represintă cu pĕrulŭ împletitŭ cu frunde de viă și

(166) Strabo lib. VII. III. 11.

(167) F. Nork Myth. des Orients p. 50. Weil in Aegypten aus religiosen Gründen Weinbau nicht betrieben wurde.

(168) I. Friedreich, Die Symbolik der Nat. und Myth. pag. 575.

(169) Odyssea XI. 111. Illiada II. 507. 537. 561. III. 184. IX. 294.

(170) Illiada VII, 467. IX. 71. Odyssea IV. 196.

(171) I. B. Friedreich, Realien in Ill. et Ody. Erlangen 1856. p. 270.

(172) F. Nork. Myth. des Orients p. 60. 158.

cu strugurĭ (173). Zabas din Frigia a străbătutŭ și la Grecĭ, și Sabas, precum și Sabazios e identicŭ cu Dionysos, carele în unele locurĭ se numesce : Zeus Sabazios, asemenea ḑeulŭ viilorŭ și a vinuluĭ (174).

Dar se auḑimŭ despre pățenia luĭ Dionysos în Tracia. Ḑeulŭ cultureĭ de viă e Dionysos, și cultulŭ luĭ s'a întrodusŭ și în Tracia când Lycurgŭ (la an. 883 ant. Cr. legislatorŭ în Sparta) a domnitŭ peste Edonĭ. Dar bĕutura vinuluĭ, ce *acum* s'a inventatŭ, a sedusŭ pe Lycurgŭ de a bé peste mĕsură, și pentru acésta așa s'a mâniatŭ, încâtŭ a poruncitŭ că în țară tóte lozele de viă să se sterpéscă, și pe nimfele, carĭ aŭ crescutŭ pe Dionysos le-a pefugatŭ de pe muntele Nysa, și a pornitŭ cu trupa sa în contra ḑeuluĭ și a suiteĭ sale, pe carĭ așa i-a învinsŭ încâtŭ însușĭ Dionysos a *fugitŭ în peștera* ḑîneĭ Thetis de sub mare, iară Dionysos a pedepsitŭ țara cu nerodire! (175). Astŭ-felŭ cultulŭ luĭ D. și viile în Tracia s'aŭ sterpitŭ. Indată ce auḑirămŭ pe Strabo, cumcă Daciĭ aŭ tăiatŭ loza de viă și aŭ trăitŭ fără de vinŭ, e positivŭ, că la eĭ nu a esistatŭ ḑeitate cași la Grecĭ : Dionysos, la Romanĭ : Bachus, și după cele premise, aflămŭ că acestŭ cultŭ purcede din Egipetŭ și Tracia, și e positivŭ, ca Samolxis nu e identicŭ cu Sabazius, cu Dionysos, cu Bachus, precum crede Tocilescu (176).

Cumcă pe timpulŭ Romanilorŭ în Dacia cultura de viă a făcutŭ

(173) I. Friedreich Symbolik etc. p. 263.

(174) L. Preller Griech. Myth. I. 549.

(175) Illiada XIX. 325. VI. 130. I. Friedreich Die Realien in Ill. und Odys. p. 682. Lucru naturalŭ, că sterpindu-se viile a trebuitŭ să urmeze nerodire. Acì e lupta cultuluĭ egiptianŭ, alŭ luĭ Zamolxis, cu cultulŭ grecŭ, alŭ luĭ Dionysos, și de bună sémă s'a intêmplatŭ pe timpulŭ luĭ Licurgŭ, pentru acésta are și elŭ rolă mitologică.

(176) Gr. G. Tocilescu în Dacia înainte de Romanĭ pag. 681. La Gețĭ acéstă concepțiune (din cultulŭ luĭ Bachu) o aflămŭ în legătură cu ḑeulŭ Zamolxis. Pag. 683. Astŭ-felŭ religiunea luĭ Zamolxis este in fondŭ religiunea luĭ Bachus Sabazius, cu caracterulŭ infernalŭ și cu ferocitatea sa primitivă. Pag. 689. Iar cultulŭ în fondŭ nu este decâtŭ cultulŭ luĭ Dionysos Sabazius, comunŭ Tracilorŭ, și *decĭ* și Gețilorŭ, cariĭ eraŭ unŭ poporŭ din familia tracă. Pag. 705:

progresŭ, se póte deduce din aceea, că pe monumente și pe numĭ se află strugurĭ. Impĕratulŭ Probŭ (276—282) ordonéză, că în Mesia de susŭ (Serbia) să se pună viă pe muntele «mons aureus» și în alte țĕrĭ a le imperiuluĭ. Unele monumente iartă de a deduce, că în Dacia dóră încă sub Traianŭ, dar positivŭ sub Antonini (de la 138 d. C. încolo) s'a adusŭ loza de viă din Italia și anume în Ardélŭ (177).

7. Datine Dacice.

Regimu lumescŭ. E o întrebare de interesŭ istoricŭ de a sci ce sistemă de gubernare avură Daciĭ.

S'a ḑisŭ că Pitagoras cu învĕțăceiĭ sĕĭ aŭ administratŭ republica astŭ-felŭ, încât s'ar fi vĕḑutŭ maĭ numaĭ aristocrația (178) saŭ domnia optimațilorŭ (179). Strabo (lib VII. c. III. 5) ḑice despre Deceneŭ, că *acésta demnitate* și *datină pitagorică* a rĕmasŭ dela Zamolxis, și eŭ am arĕtatŭ în maĭ multe privințe legătura cultuluĭ luĭ Zamolxis cu învĕțăturile luĭ Pitagoras. Herodotŭ (IV. 95) ḑice că Zamolxis a chiămatŭ în sala sa la ospĕțŭ *pe ceĭ maĭ de frunte cetățenĭ* (180). Strabo (lib. VII. c. III. 5) spune, că dintre Gețĭ óre-care a servitŭ la Pitagoras . . . și reîntorcêndu-se acasa, a fostŭ stimatŭ de *boierĭ* și *de națiune* (181).

Dară religiunea luĭ Zabazius la Dacĭ luase unŭ altŭ caracterŭ prin forma pontificeluĭ Dekaeneos. Gețiĭ și Daciĭ. venindŭ din Tracia, nu putură aduce cultulŭ luĭ Dionysos, pentrucă, precum vĕḑurămŭ, acolo fiindŭ Zamolxis, cultura viilorŭ s'a sterpitŭ încă prin Licurgŭ.

(177) Vass Iozsef, Erdély a Romaiak alatt, Kolozsvárott 1863. pag. 135. 165. Koczányi Ferencz, Régi földleirat, pag. 50.

(178) Aristocrația însémnă guvernare prin ceĭ maĭ bunĭ, prin ceĭ maĭ de frunte.

(179) Cicero in Sextina descrie ce sunt optimațiĭ: Qui autem se ita gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Optimațiĭ la Romanĭ nu eraŭ despărțițĭ prin clase, între optimațĭ eraŭ din tóte clasele o grupă, și apoĭ poporulŭ.

(180) In textulŭ originalŭ e πρωτους, adecă ceĭ d'întâiŭ.

(181) In textulŭ originalŭ e ἡγεμόσι. Tim. Cipariu în Archivŭ p. 493. traduce

La an. 102 Traianŭ împěratulŭ, bătêndŭ pe Decebalŭ, a intratŭ între munţĭ, şi «Decebalŭ trămite luĭ Traianŭ deputaţĭ (solĭ)» nu dintre comaţĭ (κομήτης) adecă cu cóma cu pěru lungŭ, caşi maĭ înainte, ci dintre pileaţĭ (πιλοφοροι) adecă purtătorĭ de pălăriă, căciulă de pěrŭ (182).

Dar Daciĭ, după devingerea totală aŭ trămisŭ solĭ şi la Roma, şi senatulŭ a poruncitŭ de li s'a cioplitŭ chipurile din marmore tocmaĭ cum eraŭ făcuţĭ la statură, la fisionomiă şi la haine, adecă : obrazulŭ, grumaziĭ, peptulŭ şi picióreie cu cióreciĭ din marmoră albă, iară cujma, pěrulŭ şi ţundra, din marmoră négră. Şi G. Şincai (Cronica Rom. p. 5) adaugă : tocmaĭ cum este portulŭ Românilorŭ, cariĭ locuescŭ pe lângă Sibiŭ ; eŭ am vědutŭ chipurile aceste în luna luĭ Febr. 1775 în Capitoliulŭ Romeĭ, — întăresce Şincai.

Şi din aceste deducŭ că la Dacĭ civiliĭ şi militariĭ de frunte aŭ guvernatŭ ţara.

Şi nu regimŭ teocraticŭ. Teocraţia însémnă guvernulŭ luĭ Dumnedeŭ, domnia luĭ Dumnedeŭ, şi de acì apoĭ, domnia, guvernarea uneĭ ţěrĭ, prin preoţiĭ maĭ înalţĭ, prin casta preoţéscă. Tóte datele, carĭ potŭ servi de basa uneĭ conclusiunĭ, cum-că în Dacia a fostŭ regimŭ teocraticŭ, sunt numaĭ următórele.

Strabo dice : Zamolxis maĭ întâiŭ se puse preotŭ deuluĭ celuĭ maĭ veneratŭ la eĭ (Tracĭ), pe urmă îlŭ făcu pe rege ca să-lŭ priméscă de soţŭ în împěrăţiă, caşi pe unulŭ carele e în stare de a aduce scirĭ dela deĭ (183). Totŭ acela adaugă maĭ târdiŭ : «Şi apoĭ acéstă datină s'a ţinutŭ şi până în dilele nóstre (Strabo a trăitŭ dela 66 ant. până la 19 d. Cr.), aflându-se totŭ-dea-una cineva că să fie sfătuitorŭ regeluĭ, iară la Geţĭ se chiamă deŭ . . . acéstă demnitate o avea Deceneŭ.»

Iornandes ne spune, că «murindŭ Deceneŭ, în asemenea veneraţi-

prin boierĭ; în sensulŭ strînsŭ însémnă, conducětorĭ, voevodĭ, înainte mergătorĭ.

(182) Dio Cassiu lib 48. c. 9.

(183) Strabo VII. c. III. 5.

une avură pe Comosicu carele pentru iscusința sa, se ținu la Geți (pe la 57—20 ant. Cr.) și de rege și de pontifice» (184).

Tocilescu către acestea înșiră : Precum Deceneŭ era colegulŭ luĭ Berebista așa Vezinas alŭ luĭ Decebalŭ (185), dar fântână provocată are numaĭ : Romaniĭ uciseră la Tape pe mulțĭ Dacĭ, între carĭ Vezinas, carele ținea alŭ doilea locŭ după Decebalŭ etc. (186). Aceste sunt datele, pe baza cărora B. P. Hasdeŭ (187) și Gr. G. Tocilescu (188) deducŭ că la Dacĭ a fostŭ regimŭ teocraticŭ. Nu este nicĭ un datŭ istoricŭ apriatŭ pentru teocrație, și anume că clasa preoțilorŭ a domnitŭ la Dacĭ și a fostŭ maĭ înaltă decât cea civilă și militară, și chiarŭ din Columna traiană, documentulŭ celŭ maĭ autenticŭ, nu se iartă de a combina așa ceva.

La nascere. Némurile ședŭ împrejurulŭ celuia ce intră in viéță, și îlŭ vaită pentru tóte acele rele ce elŭ de acuma are să le sufere, și îĭ înșiră tóte suferințele omenescĭ (189). Daciĭ plângeaŭ de

(184) Iornandes, de rebus geticis, 11. Iornandes a scrisŭ în secululŭ alŭ șéselea. Vedĭ Zamolxis, nota 20.

(185) Tocilescu, Dacia înainte de Romanĭ, pag. 718.

(186) Dio Cassiŭ lib. 47. c. 10.

(187) Hasdeŭ în Familia din 1868. pag. 492. în articululŭ : Cine aŭ fostŭ Daciĭ? dice : «La Dacĭ, regimulŭ a fostŭ teocraticŭ, adecă autoritatea laică, fie civilă fie militară, era subordinată autoritățiĭ sacerdotale. Zamolxis fundatorulŭ civilisațiuniĭ dacice a introdusŭ o așa ordine de lucrurĭ, în câtŭ pe lângă principele se afla totŭ-dea-una unŭ felŭ de papa, unŭ epitropŭ saŭ protectorŭ fără alŭ căruĭ consiliŭ, permisiune și inițiativă nu se făcea nimica în totŭ cuprinsulŭ statuluĭ. . . . In acéstă instituțiune e lesne de a recunósce imensa autoritate a casteĭ sacerdotale, a brahminilorŭ din India etc. . . .

(188) Tocilescu l. c. pag. 700, dice că Strabo prin acele cuvinte (citate maĭ susŭ VII. c. III. 5) arată, că Zam. a fostŭ fundatorulŭ autoritățiĭ teocratice la Gețĭ; și apoĭ pag. 704. Decebalŭ e încă pontifice, și pag. 322, în capulŭ claseĭ sacerdotale se afla marele pontifice. Se vede că Iornandes cu aceea că pe Comosicu l'a făcutŭ pontifice, a adusŭ confusiune ; dar Iornandes scriindŭ în seculul alŭ șésele d. Cr. de lucrurĭ de dinainte de Cristosŭ, nu putea să fie bine informatŭ. Dar să primimŭ că Zamolxis, Deceneŭ și Comosicu fură popĭ, nu urméză că la Dacĭ și Gețĭ aŭ guvernatŭ preoțiĭ, locuindŭ în pescerĭ.

(189) Herodotŭ V. 4. Incepe cu aceea : Ce facŭ Gețiĭ ceĭ nemuritorĭ, amŭ spusŭ. Traușiĭ însă ținŭ tóte cași ceia-lalțĭ Tracĭ, numaĭ la nascere și mórte facŭ cele dise.

jale la nascerea copiilorŭ, pentrucă după religiunea lorŭ, viéța e o tortură, și mórtea e o mântuire (190).

La mórte. Pe celŭ mortŭ îlŭ îngropaŭ cu chiuiturĭ și bucurie, și eĭ înșira, că celŭ mortŭ, acuma rĕscumpăratŭ de tóte relele, trăiesce în fericire deplină (191). Mortulŭ la ceĭ avuțĭ se espunea treĭ ḑile, maĭ întâiŭ îlŭ plângeaŭ, apoĭ tăindŭ totŭ felulŭ de victime petreceaŭ în ospețe fericite, îngropândŭ cadavrulŭ arsŭ saŭ nearsŭ, și înălțândŭ d'asupra o movilă după carea urmaŭ eserciții (192). Imormîntările le petreceaŭ ca nisce sĕrbătorĭ cu cântece și jocurĭ de veselie (193).

Getiĭ nemuritorĭ. Traianŭ a ḑisŭ despre Gețĭ : «Eŭ am stîrpitŭ pe Gețĭ, carĭ sunt ómeniĭ ceĭ maĭ belicoșĭ, ce aŭ trăitŭ vro-dată, nu numaĭ pentru tăria trupurilorŭ lorŭ, ci și pentrucă învĕțăturile luĭ Zamolxis carele era fórte veneratŭ la eĭ, le-a întipăritŭ în inimă, că eĭ prin mórte nu perŭ, ci ajungŭ în altŭ locŭ. De acì purcede resoluțiunea lorŭ la tóte întreprinderile cutezătóre, pentrucă eĭ speră mutarea sufletelorŭ în altă lume» (194). Recunóscemŭ acì influința principiilorŭ luĭ Pitagoras (195).

(190) Pomponiŭ Mela geografulŭ : Lungentur puer peria, natique dellentur.

(191) Herodotŭ 5. 4. Iară la V. 3. ḑice : Numele ce aŭ Traciĭ sunt multe, pentru fie-care în țara lorŭ, și datinele lorŭ sunt maĭ totŭ acele pentru toțĭ, afară de acele la Gețĭ, la Traușĭ, etc. și fiindŭ-că și Strabo VII. c. III. 2. ḑice că Greciĭ ținŭ că Gețiĭ sunt Tracĭ, iară VII. c. III. 4. Maĭ alesŭ la Tracĭ și din aceștia la Gețĭ scriitoriĭ maĭ târḑiĭ, și datinele Tracilorŭ, le însușescŭ Geților și Dacilorŭ. Trauos e rîŭ în Tracia, Traușiĭ poporulŭ dela rîŭ. In Cebza, comitatulŭ Timisuluĭ, se află familiĭ : Traușŭ, anume acele carĭ arŭ fi ereditatŭ (după poveste) milióne, și sunt familiĭ române.

(192) Herodotŭ V. 8.

(193) Pomponiŭ Mela : «funera contra, festa sunt et veluti sacra cantu lusuque celebrantur.» B. P. Hajdeŭ în Familia 1868 p. 503. Dr. Heinrich Franke, zur Geschichte Trajans p. 207. V. Kohner : Das Leben der Römer p. 689. Traianŭ a introdusŭ : ludi dacici.

(194) Iuliani Imperatores p. 23. aci Traianŭ împĕratulŭ vorbesce cu ḑeulŭ Jupiter, și acestuia o spune. D. H. Franke : Zur Gesch. Traians p. 143.

(195) L. Preller I. 222. Pitagoras în fundațiunile sale religióse, s'a alăturatŭ deosebĭ cultuluĭ luĭ Apollo cași profetŭ, medicŭ, și curățitorŭ de pĕcate, morburĭ·

Căsătoria. «Toţĭ Tracii, iară dintre eĭ maĭ alesŭ Geţiĭ, căcĭ şi eŭ mĕ laudŭ după genŭ a fi de acolo (ḑice poetulŭ Menander) nu pré suntemŭ conteniţĭ dela muierĭ; căcĭ la noĭ nicĭ unulŭ însurându-se nu iea maĭ puţinŭ decâtŭ 10, 11 şi 12 muierĭ, şi uniĭ şi maĭ multe. Iară de se întâmplă ca cineva din nefericire să iea numaĭ 4 saŭ 5 muierĭ, acela pe acolo se chiamă: neînsuratŭ, mişelŭ, fără de muiere.» Aceste le mărturisescŭ şi alţiĭ, de unde, nu e probabilŭ, că aceiaşĭ să crédă de o parte de mişea viéţa fără de multe muierĭ, iară de altă parte să se crédă de bună şi dréptă viéţa cea fără de muierĭ. Iară de a ţiné chiar de religioşĭ şi fumoşĭ pe ceĭ fără de muierĭ, e fórte în contra ideilorŭ comune, pentrucă totĭ ţinŭ, că muierile sunt începĕtórele cultuluĭ divinŭ, ele provócă şi pe bărbaţĭ la cele maĭ multe serviţiĭ de a le ḑeilorŭ, la sĕrbătorĭ şi la închinăciunĭ; şi rarŭ este că dacă vre-unŭ bărbatŭ trăiesce singuratecŭ, să fie aşa de religiosŭ.

Menander poetulŭ, inducândŭ pe unulŭ, carele era necăjitŭ pentru multele spese ale muierilorŭ, spre a face sacrificiĭ, ḑice: «Ne sfarâmă ḑeiĭ, maĭ alesŭ pe noĭ însuraţiĭ, căcĭ de-a pururea este nevoiă de a ţiné vre-o sĕrbătóre». Apoĭ induce pre unulŭ carele era urîtorŭ de muierĭ, plângêndu-se asemenea: «Am sacrificatŭ de cincĭ orĭ în ḑi, şi *şépte* servitóre aŭ trâmbiţatŭ jurŭ împrejurŭ, iară altele aŭ ţipotitŭ». Decĭ se pare absurdŭ de a presupune de religioşĭ în specie pre neînsuraţiĭ Geţilorŭ, iară cumcă la acestŭ poporŭ este mare zelulŭ cătră cele ḑeescĭ se crede şi din cele ce le ḑice Posidoniŭ (196).

8. Zamolxis la Celţĭ.

Celţiĭ e maĭ multŭ unŭ nume generalŭ pentru Galĭ, Bascĭ, Bretonĭ, maĭ târḑiŭ mutaţĭ şi în Britania, pentru Valĭ şi Scoţiĭ şi Irlandesiĭ dela munţĭ. Celţiĭ s'aŭ strecuratŭ şi printre elementulŭ elinŭ,

(196) Aceste sunt spuse de Strabo lib VII. c. III. 4. carele citéză pe Menander, unŭ poetŭ născutŭ la 342. † la 290. ant. Cr.; iară Posidoniu filosofulŭ a trăitŭ la 135—51. ant. Cr.

prin Grecia și Tracia și Italia de josŭ, și printre elementulŭ romanŭ, ca Galĭ în Italia de susŭ, ca Bascĭ în Spania, ca Galĭ și Bretonĭ în Francia, apoĭ trecură și în Anglia, unde maĭ curațĭ se află și până adĭ.

Abaris și Zamolxis la Celțiĭ din Britania. Din Grecia a venitŭ *Abor* și *Samolis* cu câțĭ-va bărbațĭ, și fură bine primițĭ (197). In Abor se reaflă Abaris, iară în Samolis se reaflă : Zamolxis (198).

Abaris a fostŭ Druida (199), iară Druidele și Zamolxis sunt cu Pitagoreiĭ rudeniĭ în învĕțătură, și o aŭ totŭ din aceea fântână (200). Nu Pitagoras a introdusŭ druidismulŭ la Celțĭ, după cum susținŭ uniĭ scriitorĭ, ci discipululŭ seŭ Zamolxis, carele învĕțase pe Druide și divinațiunĭ prin numere (201).

Cumcă filosofia grécă purcede din învĕțăturile barbare și deosebĭ din ale Druidelorŭ, a fostŭ recunoscutŭ încă în vechime. Cunoscĕtoriĭ marĭ de anticitatea vechiă, cariĭ aŭ apĕratŭ creștinismulŭ în contra păgânismuluĭ (precum Tatianŭ, Clemente Alexandrinulŭ, Theophilas, și Eusobinŭ) eraŭ de asemenea părere (202). Uniĭ dintre Grecĭ însă, ca filosofia lorŭ se apară în tóte națională și proprietatea lorŭ, aŭ negatŭ acésta (203). Dar și acéstă negațiune e dovadă pentru contrariulŭ.

(197) Creuzer, Symbolik II. 143. După tradițiunea Hialmar.

(198) Keltische Studien de Dr. N. Sparschuh, Frankfurt I. p. 168.

(199) Adolf Bachmeister, Keltische Briefe pag. 46. Preoțiĭ Galicĭ la Romanĭ s'aŭ numitŭ Druide, dar aŭ fostŭ asemenea și preotese Galice numite Druides. Vopiscŭ în Vita Aureliani c. 44. face pe Aurelianŭ de întrébă : Gallicanas Dryadas, că cine îĭ urméză? Lampridius in Vita Alexandri Severi c. 60. Mulier Dryas eunti Al. Sev. exclamat gallico sermone etc. Ceĭ vechĭ aŭ combinatŭ etimologia din Drys grecŭ, ce însémnă arbore, și pentru acésta pe preotesele Galice le-aŭ credutŭ de nimfe de arborĭ, Driades.

(200) Sparschuh l. c. p. 168. Abaris ein Druide gewesen, die Druiden wie Zamolxis sind mit den Pytagoräern verwandt in der Lehre, und haben sie aus derselben Quelle etc.

(201) Origines in Philosophomena lib I. c. 2. după Tocilescu pag. 687.

(202) Sparschuh l. c. p. 173.

(203) Diog. Laert. in Prooem. III. ad finem.

Dacă se cercetéză maĭ de aprópe, o mulțime de învĕțăturĭ din limba grécă p. e. a) a venera pe deĭ, a nu face rĕŭ, și a cultiva bărbăția; b) condițiunile de fundamentŭ a le cântăriĭ sunt: Poesia, joculŭ de harfă, și cultivarea: c) isvórele cunoscințeĭ sunt: Invențiunea, studiulŭ, și esperiența, etc.; atuncĭ aflămŭ în aceste învĕțăturĭ o formă de triadă (totŭ câte treĭ ideĭ) ce eraŭ propriĭ druidelorŭ cu învĕțătura lorŭ, și bardilorŭ adecă cântăreților celticĭ ale triadelorŭ, și dacă asemĕnamŭ triadele celtice cu învĕțăturile de morală a le luĭ Pitagoras (vedĭ 5 Pitagoras punctele 11—14) atuncĭ aflămŭ că ce influință mare avură învĕțăturile Druidelorŭ asupra filosofieĭ grecescĭ (204). Pitagoras încă s'a credutŭ a fi Druidă, elŭ a purtatŭ barbă cași Druidele, și a fostŭ îmbrăcatŭ cași preoțiĭ celticĭ. Aceste pentru Grecĭ eraŭ bătătóre la ochĭ, pentruce și-aŭ și făcutŭ observațiunile lorŭ (205). La Celțĭ, Druidele, adecă preotesele pe insula Sena se ocupaŭ și cu profețiĭ; acésta trebuia să fie causa, că Pitagoras a luatŭ în șcóla sa și în ordinulŭ sĕŭ și femeĭ, și la Celțĭ acele femeĭ se chiămaŭ: pythones, acele carĭ sciaŭ cosmogonia și sciințele referitóre, și numele lorŭ îlŭ vedemŭ în legătură cu Apollo pythiculŭ (206).

Celticismulŭ, carele de către Asia mică apare pe țĕrmiĭ africanĭ aĭ Măriĭ mediterane, în Tracia, Grecia și în Italia de josŭ, încă cu 7, 8 sute de anĭ înainte de facerea Romeĭ, a avutŭ influența sa și în Dacia, intermediandŭ din Tracia prin Gețĭ și Dacĭ, ca primiĭ antelocuitorĭ aĭ noștri; și deosebĭ a avutŭ influența sa, prin amalga-

(204) Sparschuh l. c. p. 175.

(205) Iamblichos in vita Pyth. c. 2. Martial IX. epigr. 48. Sic quasi Pytagorae loqueris, successor et heres, praependet mento nec tibi barba minor.

(206) Sparschuh p. 176. aduce maĭ multe nume de a le femeilorŭ din scóla luĭ Pytagoras și le arată din etimologia celtică. Dar cartea acestuia are scopulŭ de a demustra că celticismulŭ a avutŭ influență asupra materialuluĭ limbeĭ grecescĭ, și prin acésta se demustră totŭ deodată și influența celticismuluĭ asupra cultureĭ și filosofieĭ grecescĭ, p. e. Druidiĭ încă aŭ avutŭ credința că sufletulŭ e nemuritorŭ, după mórte migréză în alte trupurĭ, și după unŭ timpŭ hotărîtŭ se renasce iară. Herodotŭ II. 123.

misarea luĭ cu elenismulŭ maĭ vechiŭ, şi pentru acésta să nu ne prindă mirarea, dacă ḑeităţile dacice şi cultulŭ lorŭ îlŭ aflămŭ în legătură cu celticismulŭ şi elenismulŭ vechiŭ, în legătură cu Abaris, Pitagoras şi alţiĭ. Dar vedemŭ că celticismulŭ a străbătutŭ şi colo în Britania, şi atuncĭ nu avemŭ să ne mirămŭ că şi acolo se află urmă de Abor (Abaris) şi de Samolis (Zamolxis).

9. Icóne mitologice dacice.

Treĭ figurĭ de prunci în sculptură. Când Traianŭ în răsboiulŭ primŭ a cuprinsŭ Sarmisegetusa, capitala Dacieĭ, la pórta reşedinţeĭ regeluĭ Decebalŭ, pe pragulŭ de din susŭ a aflatŭ treĭ chipurĭ sculptate, ce representaŭ treĭ pruncĭ în pelea gólă, fie-carele ţinêndŭ în mână câte o facliă, şi anume: chipulŭ din mijlocŭ redica mâna dréptă cu degetulŭ arĕtătorŭ în susŭ, şi în stînga ţinea o făcliă cu flacăra în susŭ; ceialalţĭ doĭ ţineaŭ făclia în mâna dréptă dar asemenea cu flacăra în susŭ. Luĭ Traianŭ atâta de tare i-aŭ plăcutŭ aceste figurĭ, încât în Alimania a rădicatŭ unŭ monumentŭ în acéstă formă şi i-a datŭ numele sĕŭ (207).

Din acésta se vede, că aceştĭ treĭ pruncĭ era ceva noŭ pentru Traianŭ, era ceva ce n'a vĕḑutŭ în cultulŭ divinŭ romanŭ, adecă era spicialŭ dacicŭ.

Nicĭ nu puteaŭ să fie Geniĭ (208) saŭ Penaţĭ, orĭ Larĭ de aĭ Romanilorŭ (209). Nicĭ nu puteaŭ să fie ceva din aceştia de aĭ Daci-

(207) Ammianu Marcelinu lib XVII. Dr. H. Franke Zur Geschichte Traians pag. 220.

(208) La Romanĭ aŭ fostŭ Geniĭ, Penaţĭ, Larĭ şi Manĭ, ca şi nişte spirite. Geniĭ în specie sunt îngeriĭ apĕrătorĭ aĭ ómenilorŭ, caselorŭ, familielorŭ, oraşelorŭ, popórelorŭ, împĕraţilorŭ, etc. L. Preller. Myth. Rom. p. 67. *Doĭ* geniĭ sunt în casă, unŭ Geniŭ şi o Juno, şi simbolulŭ lorŭ e şerpele. Geniulŭ Romeĭ era bărbatŭ cu diademă, în drépta cu cornulŭ copieĭ, în stînga cu sceptru. Preller l. c. pag. 566.

(209) Penaţiĭ eraŭ la Etruscĭ, Sabinĭ, Romanĭ, şi la alte popóre italice; eraŭ ḑeĭ, proprie spirite de casă şi se veneraŭ pe vatra caseĭ caşi Lariĭ ce representaŭ sufletele bune ale antecesorilorŭ din familie. Aceştia eraŭ îmbrăcaţĭ în

lorŭ, de și uniĭ credŭ că representaŭ pe Penațiĭ orĭ Lariĭ Dacilorŭ (fără ca sĕ demustre existența acestora la Dacĭ), și ḑicŭ că degetulŭ arătătorŭ și făclia simbolisézā priveghierea și deșteptarea.

Treĭ prunci nu represintă mórtea. Pe monumentele și sarcofagele grece, și arare-orĭ pe cele romane, se află câte doĭ prunci cu făcliĭ în mână, și unulŭ represinta somnulŭ, altulŭ mórtea, dar amêndoĭ ținŭ făclia aprinsă saŭ stinsă, *în josŭ* (210).

Ceĭ treĭ prunci represintă nemurirea. Neaflându-se în alte mitologiĭ o grupă de treĭ prunci cu făcliele ținute în susŭ, resultă că icónele sunt dacice, adică se ținŭ de mitologia națională dacică. Dacă făclia aprinsă saŭ stinsă și întórsă cu flacăra în josŭ însémnă somnulŭ și mórtea, atuncĭ ținută cu flacăra în susŭ însémnă viéță și nemurirea sufletuluĭ; și daca cugetămŭ la principiele luĭ Pitagoras despre *viață*, *sufletŭ* și *nemurire*, și aflămŭ că aceste s'aŭ demostratŭ de sustătore în religiunea Dacilorŭ, atuncĭ e apriatŭ că

toge, și în mână aveaŭ cornŭ orĭ cantă; eraŭ asemene pușĭ pe vatră și maĭ târḑiŭ în dolafe.

Nicĭ în mitologia grécă nu se află aceste treĭ figurĭ. Greciĭ nu aveaŭ Geniĭ, ideia maĭ apropiată e în Heroes, asemenea venerațĭ sub chipulŭ șerpeluĭ. Preller l. c. pag. 569. In Iliada luĭ Homerŭ și la alțĭ poețĭ grecĭ nu se află urmă că Greciĭ aŭ avutŭ Penațĭ. Încâtŭ Virgiliŭ în Eneida cântulŭ II, v. 700. ḑice că Anchises a scăpatŭ pe Penațiĭ caseĭ sale din Troia, e numaĭ o fictiune. Preller l. c. pag. 678.

(210) La Grecĭ ḑeulŭ somnuluĭ s'a chiemat Hypnos, și alŭ morțiĭ Thanatos; acesta a fostŭ închipuitŭ cu frumusețea luĭ Endymion saŭ a luĭ Eros, acușĭ aripatŭ, acușĭ nearipatŭ, cu o făclie arḑĕtóre saŭ stinsă, dar întórsă în josŭ. Asemene era închipuitŭ și fratele sĕŭ Hypnos. L. Preller Gr. Mith. I. 658. Dar asupra materieĭ acesteia la Lessing, pag. 251. se află o pertractare specială sub titlu : Wie die alten den Tod gebildet, cum ceĭ vechĭ și-aŭ închipuitŭ mórtea. Pentru orientare, numaĭ câte-va figurĭ :

1. In templulŭ Junoniĭ din Elis, pe o ladă de lemnŭ de cedru, eraŭ *doĭ* gemenĭ pe brațulŭ ḑîneĭ nopțiĭ, unulŭ era somnulŭ celŭ altŭ mórtea; unulŭ albŭ ce dormia, altulŭ negru ce părea că dórme. 2. Pe unŭ monumentŭ pusŭ în palațulŭ Albani, somnulŭ e representatŭ cașĭ unŭ geniŭ tenerŭ, proptitŭ pe o făclie, întórsă cu flacăra la pămêntŭ, și inscripțiunea : Somno, stândŭ lângă fratele sĕŭ Mórtea, asemenea cu făclia întórsă. 3 Tocmaĭ astŭ-felŭ de icónă se

figurile sunt dacice, în numĕrulŭ de triada, căcĭ tóte principiile se combinaŭ prin treĭ ideĭ, și represintă nemurirea sufletuluĭ (211).

9. Icóne mitologice troiane.

A. Priamos și Achilles.

Sarmisegetusa era capitala Dacilorŭ, și sub Traianŭ și maĭ târḑiŭ s'a numitŭ și Ulpia Traiană. Pe ruinele eĭ se află satulŭ Grădiște aprópe de Hațegŭ în comitatulŭ Hunedóreĭ. Pe la an. 1823, făcêndu-se fundamentŭ pentru o casă, s'aŭ aflatŭ acì dóuĕ chiliĭ cu pădimentŭ de mozaicŭ, ce se credŭ a fi remășițe din reședința regilorŭ Dacĭ (212).

află pe o urnă în colegiulŭ Clementinŭ din Roma. Și Lessing ḑice : «Ce póte să însemne maĭ frumosŭ, stingerea viețeĭ, sufletuluĭ, de câtŭ o făclie întórsă?» Aributulŭ somnuluĭ, e cornulŭ lângă figură, pentrucă nu maĭ suflă în elŭ; atributele morțiĭ e urna, în carea se pune cenușa, e cununa ce se pune pe mortŭ, e fluturulŭ ce represintă sufletulŭ fără de trupŭ. Nu e aci loculŭ de a arĕta, după Lessing din alte părțĭ, maĭ multe figurĭ ce represintă somnulŭ și mórtea dar nu se potŭ trece cu vederea figurile aflate în Dacia. Dr. I. F. Neugebauer, in Dacien, pag. 44. Nr. 201. E unŭ reliefŭ în marmore ce represinta pe unŭ călărețŭ pe boŭ, înaintea luĭ unŭ copilŭ cu făclia întórsă în josŭ. Inscripțiunea este : S. I. M. (La Lessing pag. 254. se aduce o inscripțiune întrégă : Somno Orestilia Filia). Eŭ in S. aflu : Somno, iar în I. și M. numele dedicatoruluĭ. Totŭ la Neugebauer pag. 74. Nr. 24. E unŭ reliefŭ cu unŭ copilŭ și de o parte cu unŭ geniŭ, care în mâna stînga ține o făclie întórsă în josŭ, iar în drépta unŭ cornulŭ copieĭ. Acéstă figură asemene e somnulŭ. Aducŭ numaĭ aminte de ḑicerea românéscă : Durmireaĭ somnulŭ lungŭ, adică murireaĭ, decĭ somnulŭ lungŭ se identifica cu mórtea.

(211) Pentru materia acésta e de interesŭ mare la Neig. pag. 208. Nr. 58. pétra de altarŭ a luĭ Mithras ḑeulŭ de sóre alŭ Persilorŭ, primitŭ și de Romanĭ, ca ḑeulŭ sóreluĭ de la equinocțiŭ, adică din 21 Martiŭ. Pe acésta între alte figurĭ de-a drépta stă unŭ copilŭ cu făclia aprinsă ținută în susŭ, de a stânga cu făclia întinsă în josŭ. Acesta represinta timpulŭ decursŭ înainte de 21 Martiŭ, acela timpulŭ noŭ, adică carele începe de a învia și însufleți natura Acesta de stînga e mórtea, acela de drépta e viața. La înviare cântămŭ noĭ despre Christos : Din mórte la viéță ! ! !

(212) Dr. I. F. Neugebauer, Dacien pag. 38. Autorulŭ la 1845 și 1847 a fostŭ pe la Gradiște, dar atuncĭ mozaiculŭ nu era întregŭ.

Într'o chilie de stînga spre stradă, mozaiculŭ era de 20 de urme cuadrate și împrejurŭ avea cirade, ce formaŭ ramulŭ icóneĭ. O figură representa pe *Priamos* regele Troieĭ, când s'a dusŭ la Achilles învingĕtorulŭ feciorului sĕŭ Hector, și îngenunchindŭ a cerutŭ trupulŭ luĭ Hector. Altă figură era *Achilles*, și a treia *Automedon*, și numele acestorŭ treĭ inșĭ e scrisŭ *grecesce* d'asupra capuluĭ lorŭ. De o parte se vedea încă și Hermes (la Romanĭ Mercuriŭ) carele se cunósce de pe bățulŭ sĕŭ de farmecŭ și aripele sale. Câmpulŭ mozaiculuĭ a fostŭ albŭ, Automedon are manteua vênătă și ține scutulŭ luĭ Achilles; mantelele luĭ Achilles și Priamos sunt sure, iară căciula frigică a acestora e galbenă-roșiă (213).

Pentru a pricepe maĭ bine ințelesulŭ icóneĭ, e de lipsă ca să audimŭ ce dice Homer despre întâmplarea acésta. Hector, feciorulŭ celŭ maĭ plăcutŭ alŭ luĭ Priamos, regeluĭ Troieĭ, a cădutŭ în luptă, ucisŭ chiar de Achilles, beliducele Grecilorŭ. Zeus trămise pe Iris, solulŭ deilorŭ, la Priamos ca să-ĭ spună, că va căpĕta trupulŭ luĭ Hector, dacă va duce darurĭ luĭ Achilles. Priamos atuncĭ îșĭ încarcă carulŭ cu darurĭ și plécă. Hermes deulŭ îĭ iese în cale, îlŭ sfătuesce ca să cuprindă genunchiĭ luĭ Achilles, să-lŭ conjure pe deĭ, pe tată și pe mamă, pentru ca să-ĭ dea trupulŭ luĭ Hector. Hermes mână carulŭ și conduce pe Priamos până la cortulŭ luĭ Achilles, apoĭ se *îndepărtéză*. Priamos intră în cortŭ și află pe Achilles cu Automedon și Alkymos, eroĭ de frunte, odihnindŭ după cină. Priamos se pune în genunchĭ, cuprinde genunchiĭ luĭ Achiles, îlŭ rógă în lacrămĭ, și apoĭ Achilles îĭ dă trupulŭ luĭ Hector (214).

În mozaicŭ Hermes n'a fostŭ de lipsă, pentrucă elŭ s'a îndepăr-

(213) Troia a fostŭ în Asia mică în provincia Mysia spre Marea egee, aprópe de țĕrmure și de insula Tenedos; adĭ pe ruinele Troieĭ e satulŭ Janichter. Rottek pune domnirea eĭ pe la 1183. ant. Cr. Din familia luĭ Dardanus s'a născutŭ ramulŭ luĭ Priamos și alŭ luĭ Aeneas.

(214) Homerŭ în Illiada. Automedon Il. IX. 209. XVII. 429. 459. e soțŭ de arme și cociarulŭ luĭ Achilles. Alkymos séŭ Alkymedon, Il. XVI. 197. XXIV. 408 e conducătorulŭ Myrmidonilorŭ. Achilles e eroulŭ Illiadeĭ, centrulŭ epopeieĭ luĭ Homerŭ, care arŭ fi trăitŭ pe la 933. ant. Cr. L. Preller Gr. Myth. II. p. 433.

tatŭ, și n'a intratŭ în cortŭ, și dacă e pusŭ, artistulŭ a putută să aibă numaĭ tendința, că Hermes cu bățulŭ a adormitŭ străjile, și scena se întîmpla sară, pentrucă Hermes e și lucéférulŭ de séră, dar din mozaicŭ lipsesce Alkymos.

B). Paris cu treĭ ḑîne.

Mozaiculŭ din chilia a dóua arată judecata luĭ Paris, numită *theocratia*, adică judecata de ḑeŭ. Paris carele e cu o căciulă frigică pe capŭ, șede, iară înaintea luĭ staŭ ḑinele : Hera (Juno) îmbrăcată în *roșu*, Aphrodite (Venus) în *vênĕtŭ*, Athene (Minerva) în *galbenŭ*, și cu scutŭ vênĕtŭ (215).

Mitulŭ e următorulŭ. Când Hekabe, muierea regeluĭ Priamos a fostŭ grea, a visatŭ că din pântecele eĭ a ieșitŭ unŭ focŭ de amenința Troia întrégă. Priamos, de frică, că prunculŭ născutŭ, Paris, îĭ va aduce nenorocire, l'a expusŭ pe muntele Ida, ca să se prăpădéscă, dară o ursóică l'a lăptatŭ, și apoĭ elŭ a crescutŭ între păstorĭ. Ḑeiĭ eraŭ adunațĭ la nunta regeluĭ Pelleus cu Thetis, dar Eris (sfada) nefiind chemată s'a mâniatŭ, și ca să aducă sfadă între eĭ, a aruncatŭ unŭ mĕrŭ de aurŭ cu inscripțiunea : «Ḑineĭ celeĭ maĭ frumóse!» Din cele treĭ ḑîne amintite, fie-carea ïlŭ pretindea pentru sine, dar nicĭ unŭ ḑeŭ n'a cutezatŭ să facă judecată. Atuncĭ ḑînele plécă cu mărulŭ la Paris, ca elŭ să le facă judecată, și Hera îĭ promite domnia pentru Asia, Athene învingerĭ și gloriă, iară Aphrodite pe cea maĭ frumósă din lume. Paris judecă în favórea Aphro-

(215) Neugebauer pag. 38. ḑice că la 1823 amêndóuĕ mozaice eraŭ întregĭ, și noroculŭ că la 1825 s'a făcutŭ desemnulŭ și descrierea lorŭ, pentrucă pe la 1845 și 1847 când a călătoritŭ pe acolo, numaĭ din ramurĭ a aflatŭ câte-ceva. Mozaiculŭ a fostŭ de petricele de marmoră, câte de 3/4 policarĭ de lungĭ, și de unulŭ de gróse, și semĕnaŭ mozaicilorŭ din Pompei. Ernst Guhl și V. Kohner în : Das Leben der Römer pag. 565 descrie istoria desvoltăriĭ arteĭ de mozaicŭ numitŭ la Romanĭ «pavimentum musicum». Din mozaicele grecescĭ puține s'aŭ aflatŭ, dar cele din Pompei, arată o artă fórte mare, cu icóne ce represintă chiar bătaia, bătaia luĭ Alexandru celŭ mare cu Dariŭ la Issos. (Din pavimentŭ e : pămêntŭ). E scosŭ din locŭ și aḑĭ e păstratŭ în muzeulŭ din Neapole.

diteĭ, și acésta iĭ dă pe Helena, muierea luĭ Menelaos. Paris atuncĭ răpesce pe Helena, și dă causa rĕsboiuluĭ asupra luĭ Priamos și asupra Troieĭ. Hera și Athene trecŭ în partea luĭ Menalaos și a Grecilorŭ.

C). Taurulŭ Apis.

In Dacia, și anume în Ardélŭ la Turda, s'a aflatŭ unŭ reliefŭ lucratŭ fórte rĕŭ, și representa unŭ taurŭ, cu inscripțiunea grécă : ΑΠΙΣ (Apis)(216). La an. 1767 intră Alba-Iulia și Partoș s'a aflatŭ unŭ mozaicŭ, pe care era formatŭ unŭ boŭ din petriĭ negre și albe. Totŭ acì la an. 1782 s'a aflatŭ unŭ mozaicŭ, ce s'a ținutŭ de unŭ edificiŭ, de 900 de urme patrate, și în mozaicŭ era formatŭ : unŭ boŭ, o bustă (icónă până la peptŭ) și unŭ călărețŭ (217).

Pentru ca să cunóscemŭ cultulŭ tauruluĭ Apis, trebue să ne întórcemŭ iarășĭ la Egipetŭ. Schiva ḑeulŭ indianŭ a fostŭ consideratŭ cași creatorŭ și producĕtorŭ, și elŭ în Egiptŭ se arĕta sub numele Osiris și Ysiris (218). Cași Schiva, și Osiris pe monumentele egiptiene e făcutŭ adese-orĭ cu capŭ de boŭ, saŭ de taurŭ. Schiva călărește pe taurulŭ Dherma, pentruce și în Egipetŭ, tauriĭ Apis și Bakis aĭ luĭ Osiris devenіră sânțĭ. Apis a fostŭ unŭ taurŭ de oraclu, și sciindŭ că Dherma însémnă : dreptŭ, lege, Schiva cași taurŭ simbolisézá pe legislatorulŭ, pentru că legea a fostŭ publicată prin preoțĭ cași unŭ oraclu alŭ ḑeităţiĭ. Apis a fostŭ de colóre négră și cu stea albă în frunte.

Rîulŭ Ganges, după mitŭ, isvoresce din gura uneĭ vacĭ, iară Apis s'a consideratŭ, ca simbolulŭ Niluluĭ (rîŭ în Egipetŭ) crescĕtorŭ. Astŭ-felŭ nu putemŭ maĭ multŭ dubita asupra originiĭ indice

(216) Dr. I. F. Neugebauer : Dacien pag. 209. Nr. 63. După M. I. Ackner : Die röm. Inschriften in Dacien p. 142. acestŭ reliefŭ s'arŭ afla aḑĭ în posesiunea conteseĭ Rhedai.

(217) Neugebauer p. 165. Nr. 340 și 341.

(218) Osiris și Ysiris se deduce din cuvêntulŭ sanscritŭ swar saŭ sur, ce însémnă a lumina, a străluci. F. Nork Pop. Myth. X. p. 40.

a luĭ Apis, pentrucă în sanscrita *apa* însémnă apă, și taurulŭ Apis e acì simbolulŭ apeĭ, cași a elementuluĭ fructuătorŭ. In acéstă calitate aflămŭ pe Schiva că e bărbatulŭ ḑîneĭ Ganga (rîulŭ Ganges) și pe Osiris, personificațiunea Niluluĭ (219).

De cultulŭ luĭ Osiris și Apis nu aflămŭ urmă niciĭ în mitologia grécă niciĭ romana; în Dacia numaĭ o inscripțiune grécă despre Apis. De acì consecuezŭ, că precum Zamolxis și-a trasŭ originea din Egipetŭ, așa și Apis, și în urmare s'a ținutŭ de religiunea Dacilorŭ; și încât ideea mitologică e în legătură cu apa, Apis din Dacia s'a pututŭ refera la rîulŭ Mureșŭ.

Resultatulŭ. Sub icóna A și C inscripțiunile sunt grecescĭ. La Tracĭ, Macedonenĭ, și Dacĭ, și inscripțiunile de pe monete eraŭ grecescĭ. Cultura Greco-tracă a străbătutŭ în Dacia și respective s'a adusŭ prin Gețiĭ și Dacii veniți din Tracia. Romaniĭ nu s'aŭ îndatinatŭ, și cu atâta maĭ puținŭ în timpulŭ împĕrațilorŭ, de a pune inscripțiunĭ grecescĭ, decĭ și aceste arată epoca dacică.

Scenele din icónele A și B sunt din mitologia myso-elină, adecă din o epocă cu 1000 și maĭ mulțĭ anĭ înainte de Christosŭ; în Grecia mare (Italia de josŭ) se află inscripțiunĭ multe grecescĭ, și icóne mitologice grecescĭ, pentrucă locuiaŭ Grecĭ pe acolo, și Romaniĭ la începutŭ aŭ primitŭ multe din cultura grecéscă, dar nu credŭ că după cucerirea Dacieĭ, Romaniĭ să fiă avutŭ predilecțiune către mitologia vechiă elină, și anume că mosaicele A și B sunt din timpulŭ de după cucerire, cu atâta maĭ puținŭ, cu câtŭ uniĭ archeologĭ presupunŭ că mosaicele A și B fură chiar în palatulŭ regescŭ alŭ Dacilorŭ.

Incât se ḑice (Neugebauer p. 38) că mosaiculŭ din Sarmisegetusa séměna celuĭ din Pompei, nu urméză să fiă făcutŭ pe timpulŭ Romanilorŭ, căcĭ p. e. mosaiculŭ ce represintă (B. nota) bătaia dela Issos, nu a fostŭ idee romană, ci Elena fata luĭ Timon l'a desemnatŭ în Egipetŭ, Vespasianu a adusŭ icóna la Roma, și mosaiculŭ din Pompei e copiă (220); dară arta de a face mosaicŭ a pututŭ

(219) F. Nork Pop. Mith. X. p. 39—41.

(220) Ernst Guhl și W. Kohner. pag. 566.

fi lățită prin artiștĭ și măiestriĭ de multe naționațitățĭ și totușĭ să semene; și mosaiculŭ din Sarmisagetusa a pututŭ fi făcutŭ chiar de Romanĭ, pentrucă din istoria răsboiuluĭ primŭ cu Decebalŭ scimŭ că la acesta trecuseră maĭ mulțĭ artiștĭ și măiestri Romanĭ.

Aflămŭ însă și aceea, că în orașulŭ Pergamos din Mysia unde era Troia, în prânzătorulŭ regeluĭ Sosos, a fostŭ unŭ mosaicŭ renumitŭ, ce represinta rĕmășițele de mâncărĭ cădute de pe masă, și gunoiulŭ ce se vedea prin chiliă împrăștiatŭ și ne măturatŭ. Acésta arată, că arta mosaiculuĭ într'unŭ timpŭ pré vechiŭ a fostŭ desvoltată încă la Mysi în Asia, dela carĭ se dicŭ purcedĕtorĭ și Moesiĭ din Moesia (Servia Bulgaria) și astŭ-felŭ artistulŭ mosaiculuĭ din Sarmisagetusa a pututŭ fi din școla acésta.

II. MITOLOGIA SPECIALĂ ROMANĂ IN DACIA.

De când Dacia a devenitŭ provinciă romană (105 d. Cr.), de atuncĭ a străbătutŭ și cultulŭ deilorŭ romanĭ în Dacia, și oficiosŭ s'a susținutŭ celŭ puținŭ până la Aurelianŭ împĕratulŭ (270—275 d. Cr.), carele apoĭ și-a retrasŭ legiunile din Dacia.

Cumcă cultulŭ romanŭ până la Aurelianŭ s'a susținutŭ și oficiosŭ, dovedescŭ inscripțiunile romane din Dacia, pentrucă în aceste se află amintite o mulțime de deitățĭ romane din Italia, saŭ și din altă parte a imperiuluĭ romanŭ, ba și câte-vă deitățĭ speciale daco-romane. Cultulŭ acesta, înrădăcinatŭ în Dacia aprópe în 200 de anĭ, și după 275 d. Cr. a rĕmasŭ la poporulŭ romanŭ chiar pe lângă creștinismŭ, în miturĭ, în tradițiunĭ și în povestĭ populare, și s'a susținutŭ și până adĭ, precum voiŭ arĕta în tomulŭ alŭ treile, ce va tracta despre sĕrbătorile și datinele păgâne românescĭ de adĭ, și în tomulŭ alŭ patrulea, în care se vorŭ arĕta elemente de mitologia daco-romană de adĭ.

Voiŭ înșira acì numele și epitetele deităților aflate în inscripțiunile Dacieĭ, numaĭ ca să se constateze esistența lorŭ; mitologia des-

pre ele în partea maĭ mare e tratată în tomulŭ acesta și nu-mĭ potŭ estinde materialulŭ ca să le tractezŭ de noŭ.

Voiŭ începe cu ceĭ 12 deĭ marĭ romanĭ, Jupiter, Juno, Minerva, Apollo, Diana, Mars, Mercurius, Venus, Vesta, Ceres, Neptunus și Vulcanus, voiŭ continua cu aceia carĭ se maĭ află dela Romanĭ, și voiŭ încheia cu deiĭ specialĭ daco-romanĭ.

A. Ceĭ doisprędece deĭ marĭ.

1. Jupiter.

Jupiter, numaĭ cu numele acesta, și în dedicațiune *Jovi* (în dativŭ) maĭ arareorĭ se află, de regulă cu unŭ predicatŭ saŭ epitetŭ, maĭ de multe orĭ Jupiter Optimus Maximus, și adeseorĭ pe lângă aceste epitete, și altele.

Jupiter (1). Jupiter Optimus Maximus (2). Jupiter *Cernenus* (3). I. Custos (4). Jupiter fulgerătorŭ și divus fulguralis (5). I. Inventor (6) I. Monitor, conservatorque (7) I. O. M. Aeternus (8). I. O. M. Comogenorum aeternus, și deus Comogenorum (9). I. Op. M. Conser-

(1) Tóte le-amŭ culesŭ din inscripțiunile publicate de Dr. I. F. Neugebauer in Dacien etc. Kronstadt 1851. Maĭ târdiŭ am datŭ și de M. I. Ackner, Die römischen Inschriften in Dacien, Viena 1865, carele are unŭ indice câtŭ de completŭ. Icĭ colea am folositŭ și pe Vass Iozsef, Erdély a Romaiak alatt, Kolozsvár 1863. Neug. p. 141. Nr. 117.

(2) Neug. p. 80. 83. 85. 129. 141. 149. 150. 152. etc. Ackner Nr. 19. 53. etc

(3) Tim. Ciperiŭ, Archiv. pag. 769. Magister colegii Jovis cernen. Ackner Nr. 623, in tabule cerate. A fostŭ colonia Zernensium, scrisă și Diernensium. și Tsernennsium, Tiernensium, ce ne aduce aminte de rîulŭ Cerna de lângă Mehadia, Orșova.

(4) Neug. p. 19. Nr. 4. Ackner Nr. 61.

(5) Ackner Nr. 761. Nr. 312.

(6) Neug. p. 18. Nr. 2.

(7) Neug. p. 129. Nr. 27.

(8) Neug. p. 58. Nr. 41 și 59. Nr. 46. Ackner Nr. 222. 304. 305.

(9) Ackner Nr. 555. și Nr. 558.

vator (10). I. O. M. defensor (11). I. O. M. Dolichenus (12). I. O. M. Heliopolitanus (13). I. Maximus (14). I. O. M. paternus (15). I. O. M. Prusenus (16). I. O. M. Servator (17). I. O. M. Stator (18) și numaĭ I. Stator (19). I. O. M. Tavianus (20). I. O. M. Victor (21). I. O. M. Summus exuperantissimus (22).

Din aceste epitete nóuĕ și aflate numaĭ în Dacia sunt : Cernenus, Prusenus și Tavianus.

Jupiter totŭ în o inscripțiune se află și cu alte deități : Jupiter Custos și Quirinus Salvator (23). I. inventor cu Dis Pater, Terra Mater (24). I. Stator cu Hercules Victor (25). I. O. M. dis et deabus (26). I. O. M. ceterisque dis (27). I. O. M. ceterisque dis et deabus (28). I. O. M. ceterisque dis consentibus (29). I. O. M. ceterisque dis, dea-

(10) Neug. p. 129. Nr. 28, pag. 134. Nr. 59. Ackner Nr. 309.

(11) Neug. p. 122 Nr. 1. are defensor et vetator. Ackner Nr. 834. are defensor et tutator.

(12) Ackner Nr. 12. 556. 558. 829. Neug. p. 73. Nr. 7. p. 183. Nr. 53.

(13) Neug. p. 53. Nr. 2. Ackner Nr. 223. 324.

(14) Neug. p. 142. Nr. 126.

(15) Neug. p. 283. Nr. 6.

(16) Neug. p. 225. Nr. 13. Tim. Cip. Archivŭ p. 372.

(17) Neug. p· 139. Nr. 97.

(18) Neug. p. 142 Nr. 122. pag. 207. Nr. 51.

(19) Neug. p. 127. Nr. 16. p. 143. Nr. 129.

(20) Neug. p. 136, Nr. 72. p. 223. Nr. 1. Ackner Nr. 726.

(21) Neug. p. 284. Nr. 7.

(22) Neug. p. 141. Nr. 119.

(23) Ackner Nr. 61. La Neug. p. 19. Nr. 4. e Quintus Salvator, Quintus e sunuta.

(24 Neug. p. 18. Nr. 2. p. 19. Nr. 3.

(25) Neug. p. 143. Nr. 119. După Franke pag. 169. Traianŭ a făcutŭ întâia dedicare. Jovi Statori Herculi Victori.

(26) Neug. p. 162. Nr. 275.

(27) Neug. p. 140. Nr. 111.

(28) Neug. p. 137. Nr. 76. p. 150. Nr. 188.

(29) Neug. p. 194. Nr. 2.

busque immortalibus (30). I. O. M. et dis deabusque et genio loci (31). I. O. M. et consensu deorum dearumque pro salute imperii romani (32). I. O. M ceterisque dis deabusque immortalibus et Daciae (33). I. O. M. et dis penatibus (34). I. O. M. Romulo parenti, Marti auxiliatori (35).

2. Juno.

Juno singură și fără epitetŭ (36). Juno Regina fórte de multe-orĭ (37). I. O. M. și Juno regina (38). Juno regina, Populonia, Dea Patriae (39). Ca Populonia, a avutŭ grija ca să créscă populațiunea în Dacia, și tot-de-odată a fostŭ ḑînă adecă patróna patrieĭ, a Dacieĭ.

3. Minerva.

Minerva singură (40). Minerva Jovis consiliorum particeps (41). Minervae et Mercurio dis tutelaribus (42). M. Augusta (43). Minerva Sancta (44).

(30) Neug. p. 148. Nr. 172.

(31) Neug. p. 159. Nr. 252. pag. 283. Nr. 5.

(32) Neug. p. 127. Nr. 11.

(33) Neug. p. 125. Nr. 5.

(34) Neug. p. 126. Nr. 10.

(35) Neug. p. 19. Nr. 3. La pag. 115. Nr. 5. e : I. O. M. Dei Nso. Se vede a fi o ḑeitate, dar inscripțiunea dóră e necompleclă, dóră : *Ensi*, ființă.

(36) Neug. p. 285. Nr. 11.

(37) Ackner N-riĭ 53. 60. 226. 321. 322. 323. etc. unele sunt scóse din Neug.

(38) Neug. p. 53. Nr. 5. p. 138. Nr. 88. p. 126. Nr. 6.

(39) Ackner Nr. 331. Transilvania, Beiblatt des Siebenbürgens Bote 1861. Nr. 11.

(40) Neug. p. 130. Nr. 33. p. 152. Nr. 204

(41) Transilvania Beiblatt des Sieb. Bot. 1861. Nr. 9. și 11. inscripțiunea e din 2 Maiŭ 189. d. Cr., ea e dară părtașă la consiliele luĭ Jupiter. Ackner Nr. 335.

(42) Neug. p. 88. Nr. 1.

(43) Neug. p. 142. Nr. 124. pag. 135. Nr 65.

(44) Neug. p. 130. Nr. 33.

4. Trinitatea.

I. O. M. Juno regina, Minerva (45) dar cu trinitatea laolaltă s'a chiămatŭ și alte ḑeităţĭ : et omnibus diis immortalibus (46). Aesculapius Dominus (47). Terra Mater (48). Aceste 3 ḑeităţĭ, Jupiter, Juno și Minerva încă și în Italia formaŭ trinitatea romană, și în Roma avură templu comunŭ, dar fiecare ḑeitate avea cella sa, Jupiter în mijlocŭ, de drépta Minerva, și de stînga Juno (49). Aceste ḑeităţĭ eraŭ și politice și representaŭ statulŭ romanŭ (50), iară în cultŭ Minerva e spiritulŭ, Juno e materia, și Jupiter e făcĕtorulŭ.

5. Apollo.

Apollo (51). Apollo deus (52). Numen Apollinis (53). Apollo Augustus (54). A. Grannus (55). A. praestantissimus (56). A. Py-

(45) Neug. p. 125. Nr. 3. pag. 127. Nr. 12. pag. 133. Nr. 55. p. 226. Nr. 17. Transilvania Beiblatt des Sieb. Bot. 1861. 9. 11. arată cum se aflară inscripţiunile la Alba Iulia.

(46) Neug. p. 50. Nr. 1.

(47) Neug. p. 261. Nr. 2.

(48) Ackner Nr. 53.

(49) Tertulianŭ ad Nat. II. 12 : Varro, antiquissimos deos Jovem; Junonem et Minervam refert. Pliniŭ Hist. lib. IV. cap. 53. Jovem, Junonem, Minervam, praesidesque imperii deos.

(50) L. Preller R. Myth. p. 193.

(51) Ackner Nr. 640. 641. 944.

(52) Neug. pag. 147. Nr. 163, Ex jussu dei Apollinis.

(53) Neug. p. 145. Nr. 142.

(54) Ackner Nr. 200.

(55) Neug. p. 89. Nr. 4. p. 284. Nr. 17. Adolph Bachmeister, Keltische Briefe pag. 88. ḑice că Granns la Celţĭ a fostŭ unŭ epitetŭ alŭ luĭ Apollo. Dio Cassius lib 77. c. 15. Nam neque Apollo Grannus, neque Aesculapius etc. M. Velserus pag. 406. în esplicaţiunea luĭ Dio Cassiu. Muratori pag. 22. Nr. 2 certum videtur, originem apud Germanos, Celtasque querendam, in quorum agris inscriptiones repertae sunt. Lazis in Analecte de Rep. Rom. îlŭ aduce în legătură cu rîulŭ Gramna, Gran din Ungaria.

(56) Neug. p. 158. Nr. 246.

thius (57). Apollo în societate cu Diana, Aesculapius și Hygea (58), cu Deus bonus Phosphorus (59), și cu Sirona (60).

6. Diana.

Diana Augusta (61). Diana Dea (62). Diana Leta (63). De Diana se ținŭ nimfele, dar cele de categoria nimfelorŭ și preste totŭ ale ḑînelorŭ le voiŭ înșira în altŭ locŭ. Diana Lucifera (64). D. Melifica (65) D. Regina (66). Diana Sancta (67). Dianae Sacrum (68). D. cu Apollo-Aesculapŭ, și Hygeia (69). D. cu Silvanu (70).

7. Mars.

Mars amicus et consentiens (71). M. Augustus (72). M. auxiliator (73). M. Conservator (74). M. deus (75). M. Pater (76). A a-

(57) Neug. p. 145. Nr. 150.

(58) Neug. p. 149. Nr. 186.

(59) Neug. p. 145. Nr. 150.

(60) Neug. p. 89. Nr. 1.

(61) Neig. p. 143. Nr. 128. p. 193. Nr. 1.

(62) Neig. p. 143. Nr. 132· p. 146. Nr. 157.

(63) Neig. p. 114. Nr. 3. Ackner Nr. 835, ḑice că e saŭ Letaia, saŭ letalis (de mórte). Dela Lethe rîulŭ lumiĭ de josŭ? saŭ Letaia, uitătóre, iară dela Lethe.

(64) Neig. p. 269. Nr. 93.

(65) Neig. p. 140. Nr. 109.

(66) Neig. p. 136 Nr. 69·

(67) Neig. p. 30. Nr. 61. pag. 56. Nr. 29

(68) Neig. p. 140. Nr. 102. pag. 152. Nr. 2. pag. 160. Nr. 264.

(69) Neig. p. 149. Nr. 186.

(70) Neig. pag. 155. Nr. 230. S'a aflatŭ statua de marmore a Dianeĭ cu unŭ cerbŭ lângă arbore (p. 166. Nr. 345) și unŭ reliefŭ, unde D. are arcu în mâna stîngă (p. 166. Nr. 347), astŭ-felŭ cași vênătórea în pădure.

(71) Neig. p. 202. Nr. 11.

(72) Neig. p. 21. Nr. 12.

(73) Neig. p. 19. Nr. 3.

(74) Neig. p. 205. Nr. 37. p. 139. Nr. 35.

(75) Ackner Nr. 794. 807.

(76) Neig. p. 183. Nr. 4.

vutŭ dedicaţiunĭ şi aŭ alţiĭ ḑeĭ laolaltă : M. şi Victoria (77). M. Pater conservator et Victoria (78). I. O. M. şi Mars (79). I. O. M. Romulus parens, et M. auxiliator (80).

8. Mercurius.

Mercurius (81). Deus Mercurius (82). M. Augustus (83). M. conservator (84). M. Consentiens (85). In legătură cu Minerva : Mercurio et Minervae dis tutelaribus (86).

9. Venus.

Venus augusta (87). Venus Victrix (88), apoĭ Hercules şi Venus (89).

10. Ceres.

Cereri Augustae Sacrum (90).

Despre Ceres numaĭ o inscripţiune, dar sunt şi despre alte ḑeităţĭ de pământŭ şi de agri, şi acele se vorŭ înşira la loculŭ lorŭ.

11. Vesta, 12. Neptunŭ, 13. Vulcanŭ.

Nicĭ despre aceste sunt inscripţiunĭ; despre ḑeităţile ce se ţinŭ de cerculŭ cultuluĭ lorŭ se va arăta maĭ în josŭ.

(77) Neig. p. 137. Nr. 77.
(78) Neig. p. 183. Nr. 4.
(79) Neig. p. 142. Nr. 127.
(80) Neig. p. 19. Nr. 3.
(81) Neig. p. 226. Nr. 15. p. 285. Nr. 10. Nr. 13.
(82) Neig. p. 162. Nr. 277.
(83) Neig. p. 23. Nr. 18. pag. 37. Nr. 107.
(84) Neig p. 167. Nr. 3.
(85) Neig. p. 202. Nr. 12.
(86) Neig. p 88. Nr. 1. p. 158. Nr. 250.
(87) Neig. pag. 144. Nr. 135. şi pag. 160. Nr. 259.
(88) Neig. p. 153. Nr. 212.
(89) Neig. p. 10. Nr. 1.
(90) Neig. p. 224. Nr. 6.

B. Deitățile ce se țină de cerculă cultului deiloră mari.

1. De ale luĭ Jupiter.

a) Sol (sóre) după cultulŭ celŭ maĭ vechiŭ din Italia. Vomŭ reaminti la cultulŭ noŭ persicŭ.

b) Luna lucifera (1). Și Diana cași dînă de lună a avutŭ acestŭ predicatŭ. Se ținŭ de cultulŭ luĭ Jupiter, cași deulŭ ceruluĭ.

c) Fides (2) deitate pentru ideia dreptuluĭ.

2. De cultulŭ luĭ Mars.

Quirinŭ a fostŭ predicatulŭ luĭ Marte, Quirinus Salvator (3) pentru salutea luĭ Traianŭ. Romulus Parens, lângă Mars auxiliator (4). Victoria e deitate de răsboiŭ, astfelŭ de cerculŭ luĭ Marte. Victoria Augusta (5). V. Bona (6). Marti et Victoriae (7). Victoriae Antonini Augusti (8), în legătură cu Spes, Virtus, Victoria (9) și Victoria et Concordia (10). Victoria și geniulŭ colegiuluĭ (11). Virtus încă e deitate de cultulŭ luĭ Marte, se înțelege virtutea militară. *Fugia*, carea ajută a fugi din luptă (12).

(1) Neig. p. 128. Nr. 20 și 22.

(2) Neig. p. 152, Nr. 203. Cicero de offic. I. 7. fundamentum justitiae fides, s. e. dictorum conventorumque constantia et veritas.

(3) Neig. p. 19 Nr. 4. respective Ackner Nr. 61.

(4) Neig. p. 19. Nr. 3. O inscripțiune pe capulŭ punțiĭ luĭ Traianŭ începe : Aspice Romule pater!

(5) Neig. p. 12. Nr. 17, p. 19. Nr. 7. p. 96. Nr. 1. p. 141. Nr. 118. p. 157 Nr. 237.

(6) Neig. p. 183 Nr. 4. Marti patri conservatori et. V. bonae. p. 205. 37.

(7) Neig. p. 137. Nr. 77.

(8) Neig. p. 125. 3. Se maĭ află și pentru alțĭ domnitorĭ.

(9) Neig. p. 71. Nr. 1.

(10) Neig. p. 295. Nr. 2.

(11) Neig. p. 67. Nr. 1.

(12) Vass Iozsef p. 132. Cu provocare la Ant. Bartalis pag. 39.

Mars cași deŭ de pădure se representă prin Silvanŭ.

Silvanus (13). Silvano sacrum (14). Silvano Sancto (15). Deo Silvano (16). Silvano Domestico (17). Deo Silvano domestico (18). Deo Silvano Silvestri (19). Silvano Silvestri et Dianae (20). Silvanus Augustus (21).

3. De cultulŭ dîneĭ Ceres.

Liber Pater (22) (Bachus) Liber Pater și Libera (23). Numini Bacho (24).

Magna deum Mater (25). Terra Mater (26). Cu alte deitățĭ : I. O. M. Iuno Regina, Minerva, Terra mater (27). Jupiter inventor, Dis Pater, Terra Mater (28). Diti et Terrae Matri (29). Diis, Deabus Daciarum et Terrae Matri (30). Epona (31) îngrijitórea de crescerea cailorŭ.

(13) Neig. p. 53. Nr. 6. p. 66. Nr. 2. p. 161. Nr. 272 și 274.

(14) Neig. pag. 201. 8. p. 174. 10. p. 160. 267.

(15) Neig. p. 283. Nr. 3.

(16) Neig. p. 79 Nr. 1. p. 119. Nr. 30. p. 133. Nr. 52.

(17) Neig. p. 55. Nr. 15. p. 82. Nr. 6. p. 145. Nr. 143. p. 153. Nr. 211.

(18) Neig. p. 174. Nr. 8. p. 180. Nr. 54.

(19) Neig. p. 137. Nr. 79. p. 152. Nr. 202.

(20) Neig. p. 155. Nr. 230. Aci Diana iară e cași dînă de vênatŭ în pădure.

(21) Ackner Nr. 421.

(22) Neig. p. 15. 57. Nr. 39. p. 132. Nr. 44. p. 159. Nr. 254. pag. 206. Nr. 44. Ackner Nriĭ 43. 907. 942.

(23) Neig. p. 144. Nr. 133. p. 154. Nr. 223. p. 175. Nr. 16. Ackner Nr. 358.

(24) Neig. p. 161. Nr. 268. p. 143 Nr. 132.

(25) Neig. p. 150. Nr. 187. p. 152. Nr. 206. p. 283. Nr. 2.

(26) Neig. p. 57. Nr. 33. p. 132. Nr. 46. p. 285. Nr. 12.

(27) Ackner Nr. 53.

(28) Neig. p. 18. Nr. 2.

(29) Neig. p. 205. Nr. 34.

(30) Ackner Nr. 451.

(31) Ackner Nr. 946.

4. De cultulŭ lumiĭ de josŭ.

Diti patri, Terrae matri (32). *Diti*, Terrae matri (33). Ditis regia și Ditis Regina (34). Manes dii (35). Manes Sacri (36). Lar castus (37). Lar vialis (38). Lar municipii (39). Furíae Daciae (40).

5. De cultulŭ Vesteĭ.

Vesta e ḑîna foculuĭ și a vetreĭ. Penațiĭ sunt din cerculŭ cultuluĭ eĭ. I. O. M. et penatibus diis (41).

6. De cultulŭ luĭ Neptunŭ.

Neptunŭ e ḑeulŭ apelorŭ. La Mehadia s'a aflatŭ inscripțiunea : Herculi, Genio loci, fontibus calidis (42) (isvórelorŭ calde). Totŭ acolo : Diis et numinibus aquarum (43).

C. Semiḑeiĭ.

Semiḑeiĭ și eroiĭ sunt a dóua clasă după mitologia veche romană. Maĭ târḑiŭ, în cultulŭ împĕrațilorŭ, acì aŭ intratŭ și numiniĭ saŭ ḑeitățile personale ale lorŭ, saŭ aŭ fostŭ asemenĭ unorŭ ḑeĭ.

(32) Neig. p. 18.
(33) p. 205. Nr. 34.
(34) p. 108. Nr. 1.
(35) Neig. p. 112. Nr. 3. p. 282. Nr. 2 și mullime.
(36) Neig. p. 202. Nr. 13. pag. 162. Nr. 281. Diis manibus, aeternae quieti, et perpetuae sicuritati.
(37) Neig. p. 108. Nr. 1.
(38) Neig p. 136. Nr. 71.
(39) Neig. p. 152. Nr. 205. Ackner Nr. 439.
(40) Neig. p. 224. Nr. 8. I. O. M. Taviano. Quamquam furiis Daciae nulla spes pacis etc. Ackner Nr. 726.
(41) Neig. p. 126, 10.
(42) Neig. p. 11. Nr. 10.
(43) Neig. p. 10. Nr. 5.

1. Hercules.

Hercules (1). Hercules augustus (2). H. conservator (3). H. conserv. Augustorum (4). H. deus (5). H. invictus (6). H. invictus Tibiscanus (7), și H. Tibiscanus (8). H. invictus protector imperatoris (9). H. salutifer (10). H. sanctus (11). Cu alte ḑeitățĭ : Jupiter Stator, H. Victor (12). Hercules și Venus (13). Silvanus, Terra Mater, Hercules (14).

Acì e de interesŭ : Hercules conservator domus Ulpiorum (15) a familieĭ luĭ Traianŭ. Traianŭ a fostŭ veneratŭ sub chipulŭ luĭ Hercules, și popórele Dacieĭ i-aŭ rĕdicatŭ astŭ-felŭ de statuă, și în forma acésta se află Traianŭ și pe monede bătute de senatŭ și pe monedele colonieĭ romane din Viminațiu (16).

(1) Neig. p. 11 Nr. 10. p. 144. Nr. 36. Ackner 214.

(2) Neig. p. 10. Nr. 6. p. 57. Nr. 32. p. 175. Nr. 18. Ackner 564.

(3) Neig. p. 257. Nr. 1.

(4) Neig. p. 10. Nr. 7.

(5) Neig. p. 19. Nr. 5. p. 258. Nr. 4.

(6) Neig. p. 10. Nr. 2. p. 11. Nr. 8. p. 56. Nr. 55. p. 106. Nr. 5. p. 139. Nr. 101. p. 204. Nr. 23.

(7) Neig. p. 11. Nr. 9.

(8) Neig. p. 12. Nr. 15.

(9) Neig. p. 106. Nr. 5.

(10) Neig. p. 12. Nr. 22. p. 284. Nr. 9.

(11) Neig. p. 10. Nr. 3. p. 14. Nr. 1. Ackner Nr. 771.

(12) Neig. p. 143. Nr. 129, încă cu geniulŭ loculuĭ și fonțile calde.

(13) Neig. p. 10. Nr. 1.

(14) Neig. p. 139. Nr. 101. p. 148. Nr. 173. Ackner Nr. 214.

(15) Gruter p. 45. Nr. 10. Dr. H. Franke : Gesch. Trajans p. 169.

(16) Schwartzius in prolog ad Paneg. Plinii Forte itaque Romani, Traiani tanquam Herculem suum, qui gloriam saeculi, imperiique amplificaret venerati huiusmodi statuam honoris eius dicarunt.

2. Castor și Pollux.

Cast et Poll (17), adecă Castori et Polluci divis Iovis opt. M. filiis. Castoribus Augustis (18).

3. Numen.

Numen după mitologia veche romană atâta e, câtŭ ḑeŭ, dar în cultulŭ împĕraților numen s'a înțelesŭ cași ḑeŭ personalŭ (19). Numini Augusti (20). Numinibus Augustorum (21). Numini et providentiae Augustorum (22). Ba și municipiulŭ a avutŭ numen, — sacerdos numinis municipii (23) și alțĭ ḑeĭ (24).

4. Roma.

Roma aeterna (25) cași ḑînă. Unŭ procuratorŭ de alŭ împĕratuluĭ, reînturnândŭ în Dacia dedică: Fortunae reduci, lari viali, și Romae aeternae.

D. Ḑeĭ de sórte și de viéță.

1. De sórte.

1. *Urzitóre.* Parcae (1).

2. *Geniĭ* (îngerĭ apĕrătorĭ). Genius Canabensium (2). G. Cen-

(17) Neig. p. 26. Nr. 36.
(18) Neig. p. 174. Nr. 11.
(19) L. Preller Röm. Myth. p. 52. 53. 75. 121.
(20) Neig. p. 223. Nr. 3.
(21) Neig. p. 143. Nr. 132.
(22) Neig. p. 32. Nr. 69. pag. 74. Nr. 16. pag. 237. Nr. 11.
(23) Neig. p. 136. Nr. 70.
(24) Neig. p. 89. Nr. 3. p. 89. Nr. 6. p. 141. Nr. 114. etc. Aesculapŭ, Hygia, Bachŭ.
(25) Ackner p. 90. Nr. 427.
(1) Neig. p. 108. Nr. 1. Acésta e din Nicopoli în Mesia Solventem fila dearum, quae globo parcarum revoluta cuncta gubernant etc.
(2) Neig. p. 131. Nr. 38.

turiae (3). G. collegii fabrorum și G. fabrum (4). G. collegii Victoriae (5). Genius comercii (6).

Genius Daciarum (7). G. imperatoris (8). G. legionis (9). Genius loci (10). G. ordinis (11). G. pagi (12). G. praetorii (13). G. scholae ordinatorum (14). G. scholae B. B. Subocensium (15).

3. *Norocul.* Fortuna (16). F. Augusta (17). F. Augusta sacra (18). F. supera augusta (19). F. bona domestica (20). F. magna (21). F. omni potenti Augustae (22). F. publica (23). F. Redux. (24). F. Secunda (25). F. Augustorum (26).

4. *Nemesis.* Nemesis Augusta (27). Dea Nemesis (28). Nemesis

(3) Neig. p. 131. Nr. 39.

(4) Neig. p. 47. Nr. 4.

(5) Neig. p. 67. Nr. 1.

(6) Neig. p. 56. Nr. 24.

(7) Neig. p. 123. Nr. 20. p. 127. Nr. 14.

(8) Neig. p. 126. Nr. 8. p. 155. Nr. 228.

(9) Neig. p. 129. Nr. 24. p. 147. Nr. 167.

(10) Neig. p. 10. Nr. 7. p. 139. Nr. 94. Ackner Nr. 799.

(11) Neig. p. 134. Nr. 61.

(12) Ackner Nr. 884.

(13) Neig. p. 56. Nr. 24. p. 129. Nr. 29.

(14) Ackner Nr. 766.

(15) Ackner Nr. 667. B. B. esplică prin : Beneficiorum, ballistrariorum, biarchorum. Neig. p. 207. Nr. 52.

(16) Neig. p. 56. Nr. 31. p. 106. Nr. 7

(17) Neig. p. 174. Nr. 2. p. 224. Nr. 4. Ackner : Nr. 430. 431.

(18) Neig. p. 131. Nr. 38.

(19) Neig. p. 156. Nr. 134.

(20) Neig. p. 140. Nr. 103.

(21) Neig. p. 139. Nr. 54.

(22) Neig. p. 31. Nr. 65.

(23) Neig. p. 151. Nr. 195.

(24) Neig p. 145. Nr. 146. p. 129. Nr. 23. p. 136. Nr. 71. Ackner Nr. 776. 777.

(25) Neig. p. 36. Nr. 97.

(26) Neig. 78. Nr. 1.

(27) Neig. p. 67. Nr. 3. p. 173. Nr. 2. Ackner p. 569.

(28) Neig. p. 131. Nr, 10. p. 134. Nr. 4. p. 207. Nr. 49. p. 237. Nr. 15. Ackner Nr. 54 și 765. Neig. p. 202. Nr. 13. D. N. es. sacris manibus.

exaudientissima (29). Dea Nemesis, Sive Fortuna (30). Nemesis Regina, și Dea N. Regina (31). In forma a patra o vedemŭ asemĕnată Fortuneĭ adecă noroculuĭ, dar la Greciĭ vechĭ în genere a fostŭ o ḑînă, carea asupra celuĭ sumețŭ și nedreptŭ a adusŭ mănia. pedépsa luĭ Dumneḑeŭ, și a devenitŭ în ințelesŭ de : pedépsa pentru fapta rea: l'a ajunsŭ Nemesis, adecă l'a bătutŭ Dumneḑeŭ. Cultulŭ eĭ a fostŭ lățitŭ, și deosebĭ e renumită Nemesis din Smirna, carea la Grecĭ s'a numitŭ și Nemeseis, adecă în numĕrulŭ pluralŭ, și s'a închipuitŭ în formă de demonŭ, de geniŭ aripatŭ (32). La Romaniĭ vechĭ încă s'a veneratŭ de triumfătorĭ, în frica de deochiare și de fermecare, și s'a numitŭ : Victoria Nemesis, căcĭ ea aducea celuĭ învingĕtorŭ, darulŭ de triumfŭ (33).

5. *Adrastea.* In honorem domus divinae Adrastiae (34) și Adrasteia e epitetulŭ ḑîneĭ Nemesis (35). Ea e aprópe înrudită cu Nemesis, și se pare a fi fostŭ productulŭ unuĭ cultŭ a Mameĭ marĭ (magna mater) din Kyrikos (36). Este o Adrastea și intră ninfele (Amalthea, Melissa Ida etc.) cari aŭ crescutŭ pe Zeus cași pruncŭ (37).

6. *Rhamnusia.* Despre ḑîna acésta este numaĭ o inscripțiune (38) dar foarte frumósă, cu înțelesulŭ : Fortuneĭ auguste a-tot-putinte! unde eraĭ Rhamnusia, unde eraĭ? Puținŭ a lipsit ca Roma să jeléscă, dar Traianŭ trăiesce. Vaĭ ție Decebale!

(29) Neig. p. 157. Nr. 24.

(30) Neig. p. 130. Nr. 31.

(31) Neig. p. 28. Nr. 45. Ackner Nr. 81. 237. 763.

(32) L. Preller Gr. Myth. I. 417. II. 92. 110. 362.

(33) L. Preller Röm. Myth. p. 552. 556. 615. Figura cea maĭ vechiă a ḑîneĭ se află pe unŭ altarŭ alŭ luĭ Vibius Varus, iară numele îlŭ amintesce încă Hesiodŭ.

(34) Neig. p. 248. Nr. 6.

(35) Rost. Dict. Gr. Germ. la numele propriŭ.

(36) L. Preller Gr. Myth. I. 419.

(37) L. Preller II. 103. 362.

(38) Neigebauer p. 31. Nr. 65. Ackner Nr. 198, aduce pe uniĭ carĭ presupunŭ că inscripțiunea e falsă, dar eŭ n'am aflatŭ doveḑile. Acésta inscripțiune s'a pututŭ pune, saŭ când Dacĭ aŭ trămisŭ pe unŭ atentatorŭ ca să ucidă pe Traianŭ saŭ la bătaiă, când Traianŭ și-a tăiatŭ vestmîntulŭ pentru ceĭ rănițĭ.

Și Nemesis din Rhamnus în Africa a fostŭ venerată, și eŭ numele Rhamnusia îlŭ derivŭ de la acestŭ orașŭ. Nemesis din Rhamnus s'a ḑisŭ a fi fata luĭ Oceanŭ, și ea a fostŭ mama Heleneĭ, sora Dioscurilorŭ. Pe pedestalulŭ statueĭ ḑîneĭ Nemesis din Rhamnus se vedea Helena, cum se îndeparte de Leda nutritórea sa, și se apropie de Nemesis, muma sa adevĕrată. (39).

Dar aflămŭ în mitologia romană vechiă pe Apollo Rhamnusius. Preller ḑice : E greŭ de a esplica epitetulŭ luĭ Ap. Rhamnusius, pentrucă e cunoscutŭ numaĭ din alte regiunĭ. Acestŭ Ap. s'a chematŭ Rhamnusius, pentrucă statua sa a fostŭ o operă a luĭ Skopas din Rhamnus (40).

In acestŭ modŭ Nemesis, Adrasteia, și Rhamnusia sunt ḑîne maĭ totŭ de acea natură; constatându-se Rhamnusius unŭ epitetŭ de a luĭ Apollo, ḑîna Rhamnusia nu pare dară de a fi nume falsŭ.

2. Ḑeĭ de vindecare.

1. *Aesculapiu și Hygia* (Higiea). Esculapiu se ține de cultulŭ luĭ Apollo medicus. La Grecĭ s'a chiematŭ Asklepios, și la Romanĭ i s'a introdusŭ cultulŭ la an. 291. ant. Cr. și anume alŭ luĭ Esculapiŭ din Epidauros (41). Hygia e o ḑînă de vindecare și e maĭ totŭ-d'a-una în societatea luĭ Esculapiŭ, carele i-ar fi fostŭ tată (42).

In inscripțiunĭ se află : Aesculapius (43). A. Augustus (44). A.

(39) L. Preller Gr. Myth. II. p. 110.

(40) L. Preller Röm. Myth. p. 274. după L. Ulrich : Skopas Leben und Werke, Greifswald 1863. p. 67. Rhamnus, după Koczanyi Ferencz : Régi földleirat p. 94 adḑĭ se chiamă Tauro Castro. In comitatulŭ Carașuluĭ, cerculŭ Bogșeĭ se află unŭ satŭ : Ramna. Romaniĭ cariĭ aŭ locuitŭ pe muntele palatinŭ în Roma s'aŭ numitŭ și : Ramnes, dar nu potŭ combina ca pe Rhamnusia să o ținŭ de o ḑînă încă din Roma.

(41) L Preller Röm. Myth. p. 134. 606. 726.

(42) L. Preller Gr. Myth. I. p. 410.

(43) Neig. p. 133. Nr. 53. p. 175. Nr. 15.

(44) Neig. p. 127. Nr. 14.

deus (45). A. Dominus (46). A. Pergamenus (47). A. și Higia (48). Numini Aesculapii et Hygiae (49). Diis magnis et bonis A. et Hygiae (50). Auribus A. et Hygiae (51).

2. *Febris*. Dîna frigurilorŭ. Febris diva, Santa magna (52).

3. Deĭ de speranță și de rodŭ bunŭ.

1. *Spes* (speranța) carea vine numaĭ odată, și atuncĭ : Spes, Virtus, Victoria (53).

2. *Bonus eventus* (rodŭ bunŭ). Bonus Eventus (54).

4. Deĭ de virtuțĭ.

1. *Concordia*. Et Victoria et Concordia (55).

2. *Mintea*. Mens flaminum (56). Menti, fideique, deabus praesentibus (57).

3. *Providenția*. Providentia Augusti (58). Numini et providentiae (a unuĭ imperator) (59).

4. *Virtus*. Virtus Romana (60).

(45) Neig. p. 158. Nr. 248.

(46) Neig. p. 261. Nr. 2. în incripțiune grécă : Kyrios p. 154, Nr. 218.

(47) Neig. p. 33. Nr. 79. In Mysia unde a fostŭ Troia, Pergamus a fostŭ o fortăréță, unŭ castelŭ alŭ Troieĭ. Pergamenos după Diodorŭ, locuitoriĭ de acì.

(48) Neig. p. 10. Nr. 4. pag. 11. Nr. 13. p. 12. Nr. 16. p. 82. Nr. 7. p. 133 Nr. 56. p. 148. Nr. 174. și maĭ sunt 7.

(49) Neig. p. 89. Nr. 3. și 6. p. 141. Nr. 114. și 155.

(50) Neig. p. 11. Nr. 13.

(51) Neig. p. 149. Nr. 186.

(52) Neig. p. 73. Nr. 9.

(53) Neig. p. 71. Nr. 1.

(54) Archivŭ pag. 372. dar aflatŭ în Mesia.

(55) Neig. p. 295. Nr. 2.

(56) Neig. p. 135. Nr. 66.

(57) Neig. p. 138. Nr. 91.

(58) Neig. p. 31. Nr. 64. Providentia Augusti vere pontificis, virtus romana quid non domat, sub jugum ecce rapitur et Danubius.

(59) Neig. p. 32. Nr. 69. p. 37. Nr. 106.

(60) Neig. p. 31. Nr. 4.

E. Culturĭ străine.

1. Din cultulŭ egiptianŭ.

1. *Isis.* Isis dea (1). Isis exorata potentissima (2). Isis Myrionima (3). Isis patrerna (4).

2. *Serapis.* Serapis (5). Numini Serapidis (6); dar Isis cu Serapis vine adeseorĭ la olalta (7).

3. *Anubis.* Anubis. (8).

4. *Canopus.* Canopus (9).

Totŭ de acestŭ cultŭ se ţine Osiris, bărbătesculŭ ḑîneĭ Isis, dar Osiris nu se află în inscripţiunĭ; póte că va fi fostŭ. De acì se ţine şi taurulŭ Apis, dar în epoca romana în Dacia nu i-am datŭ de urmă.

Despre aceste ḑeităţĭ aflu de lipsă de a aminti ceva pe scurtŭ. Culturile străine de regulă aŭ intratŭ în mitologia romană în Roma, şi prin Roma s'aŭ lăţitŭ în imperiŭ. Dar şi provinciile aŭ primitŭ unele culturĭ deadreptulŭ din Asia orĭ Africa, saŭ şi-aŭ creatŭ şi ele culturĭ speciale provinciale, din carĭ pré puţine se putură lăţi în imperiŭ şi străbate în Roma, pentruce provinciile aŭ şi mitologia lorŭ specială.

Isis şi Serapis sunt de origine egiptică, idea despre ḑeităţile aceste, cum s'aŭ primitŭ la Romanĭ, e maĭ multŭ elină, astŭ-felŭ prin Elinĭ potŭ să străbată la Romanĭ. In formă originală în Egipetŭ Isis e cu *Osiris* la olaltă, ca Jupiter cu Juno; la Grecĭ Osiris iden-

(1) Neig. p. 25. Nr. 27.
(2) Ackner Nr. 238, dar e rĕŭ citatŭ în indice.
(3) Neig. p. 202. Nr. 14. Pare a fi după nume de oraşŭ.
(4) Neig. p. 15. Nr. 8.
(5) Neig. p. 151. Nr. 196. p. 160. Nr. 262, se vĕdŭ a fi identice.
(6) Neig. p. 147. Nr. 165. L. Preller Röm. Myth. p. 726. Ser-Pantheus.
(7) Neig. p. 65. Nr. 155. p. 162. Nr. 279. p. 205. Nr. 38. Ackner Nr. 608.
(8) Griselini Tab. III. fig. 3.
(9) Griselini Tab. III. fig. 6,

tificatŭ cu Dionysos, ḍeŭ fructuătorŭ alŭ ţĕreĭ, iară Isis cu Demeter Brizo, pămêntulŭ fructuatorŭ.

Serapis e nume egipténŭ și proprie e unŭ epitetŭ alŭ luĭ Osiris, și se crede că numele e compusŭ din Osiris-apis, pentrucă Apis (taurulŭ) a fostŭ simbolulŭ luĭ, și pentru acésta și ḍeulŭ apare cu capŭ de taurŭ; iară Isis cu capŭ de vacă.

Canopus a fostŭ în Egipetŭ unŭ orașŭ cu portŭ și anume lângă canalulŭ Alexandrieĭ. Acì a străbătutŭ cultulŭ luĭ Serapis, și în Canopus a fostŭ veneratŭ cași : Zeus Helios Megas, iară la Romanĭ cași : Jupiter Optimus Maximus Sol, deci se vede că Canopus e numaĭ unŭ epitetŭ alŭ luĭ Osiris, și respective Serapis.

Anubis e feciorulŭ luĭ Osiris, carele după mórtea sa (în lumea de josŭ) l'a născutŭ cu Nephthys (Venus nigra), și Anubis se asémĕnă luĭ Hermes Psychopompos alŭ Grecilorŭ, și Mercuriŭ alŭ Romanilorŭ, ceĭ ce pórtă sufletele în lumea de josŭ, și iară reîntórnă la lumină (10).

2. Din cultulŭ cartaginezŭ și frigicŭ.

1. *Juno Caelestis*, o inscripţiune cu : Caelestis Augusta (11) se subînţelege Juno, saŭ Virgo caelestis din Carthago pe ţĕrmulŭ Africeĭ. Acésta era o ḍînă de palatŭ, de cetate a regineĭ Dido, și Romaniĭ în răsboiulŭ alŭ treilea punicŭ, transferară și cultulŭ acesteia la Roma. Aflămŭ Genius Cartaginis (12).

2. *Magna deum mater* (13). Marea mamă a ḍeilorŭ, despre care am tratatŭ pe largŭ la sĕrbătórea din 10 Aprilie.

3. Din cultulŭ siricŭ și punicŭ.

1. *Sol deus Elagabal*, cum e pe monetele romane, și Deo Soli

(10) L. Preller Röm. Myth. p. 723—732. F. Nork Pop. Myth. VII. p. 62—66. Franke Gesch. Trajans p. 178.

(11) Neig. p. 127. Nr. 14. Esplicaţiune după L. Preller. Röm, Myth. p. 752.

(12) Neig. p. 155. Nr. 231.

(13) Neig. p. 150. Nr. 187. p. 152. Nr. 206. p. 283. Nr. 2.

Heelagabolo și Heelogabolo, cum e în inscripțiunĭ (14). Imperatorulŭ Alexandru Severu, carele a fostŭ preotulŭ ḑeuluĭ, din Siria a importatŭ la Roma și pe acestŭ ḑeŭ de sóre, și a demandatŭ ca să se venereze maĭ presusŭ de toțĭ ḑeiĭ (15). Lângă acésta s'a veneratŭ Juno Caelestis.

2. *Jupiter Optimus Maximus Heliopolitanus* (16) dela orașulŭ Heliopolis, pe drumulŭ la Damascus. Asemenea ca ḑeŭ de sóre.

3. I. Opt. Maximus Dolichenus (17). Dolichenus et Deus Commacenus (18). I. O. M. Commagenorum aeternus (19), epitete dela locurĭ anumite.

4. Din cultulŭ persicŭ.

De cultulŭ persicŭ se ține Sol invictus și Mithras, ḑeulŭ sóreluĭ de primăvara dela equinocțiŭ. Numirile acestuĭ ḑeŭ acușĭ se află separate, acușĭ la olaltă.

Sol deus invictus (20). Sol invictus (21). Invicto Mithrae (22). Invicto Mithrae, și I. Mithir (23). Soli invicto Mithrae (24). Deo invicto Mitrae (25). Sol deus invictus Mithras (26). Sol invinctus

(14) Neig. p. 136 Nr. 70 Ackner Nr. 371.

(15) L. Preller. Röm. Myth. p. 746.

(16) Neig p. 53. Nr. 2. p 57. Nr. 35.

(17) Neig. p. 73. Nr. 7. p. 180. Nr. 53.

(18) Achner Nr. 558.

(19) Ackner Nr. 555. Doliche insulă în marea egeică, maĭ târḑiŭ Ikaros, și orașŭ în provincia Kommagene a Sirieĭ, de unde locuitoriĭ : Dolicheniĭ Comacenus, și Kommagenus e totŭ aceiașĭ, dela provincia Komagene. Rost. Dict. Gr. Germ. numiĭ propriĭ.

(20) Neig p. 168. Nr. 2. Ackner Nr. 362.

(21) Neig. p. 128. Nr. 21. și p. 129. Nr. 25.

(22) Neig. p. 154. Nr. 219. p. 194. Nr. 1. p. 208. Nr. 59.

(23) Ackner Nr. 901. și 900.

(24) Neig. p. 116. Nr. 9. de din josŭ, Ara solis, adecă altarulŭ sóreluĭ. Și pag. 137. Nr. 15.

(25) Neig. p. 158. Nr. 245. Pe unŭ reliefŭ de marmoră ce represintă sacrificiŭ pentru Mithra; asemenea pag. 41. Nr. 39. p. 157. Nr. 241.

(26) Neig. p. 116. N. 4. Ackner Nr. 890.

Mithras deus optimus maximus (27). Solis invicti numini Mithrae (28).

F. Mestecate greco-romane.

1. Aeternus.

Aeternus, ce însémnă vecĭnicŭ, a devenitŭ în timpulŭ pe când se primiaŭ totŭ felulŭ de ḑeĭ și din tóte țĕrile; e epitetulŭ sóreluĭ. Ambițiunea împĕrațilorŭ romanĭ a mersŭ așa departe, încâtŭ p. e. Octavianŭ și-a luatŭ titlulŭ de Augustŭ cași o demnitate, și pe lângă aceea că tótă majestatea poporuluĭ a trasu-o la sine, și și-a susținutŭ și numen, adecă ḑeitate personală, i s'a datŭ și predicatulŭ de eternŭ (1).

In inscripțiunile Dacieĭ se află dedicațiunĭ : Aeterno (2). Deo Aeterno (3). Deo Magno Aeterno (4). Jovi O. M. Aeterno (5). I. O. M. Aeterno conservatori (6). Virtutibus dei aeterni (7). Totŭ de pe la începutulŭ creștinismuluĭ e și : Dominus Orbis (8). Domina aeterna(9).

2. Phosphoros.

Phosphoros se amintesce fórte adeseorĭ în inscripțiunile Dacieĭ. Phos e lumină, phoros purtătorŭ, adecă purtătorŭ de lumină, identicŭ cu luciferŭ la Romanĭ, și astŭ-felŭ e lucéfĕrulŭ de diminéță, pentrucă celŭ de séra se chiamă hesperos.

(27) Neig. p. 56. Nr. 28.

(28) Ackner Nr. 44. V. Obermüller in Dict. celticŭ deduce cuvîntulŭ Mithra din celticele : mait, bunŭ și air, bărbatŭ.

(1) L. Preller Röm. Myth p. 288. și 783.

(2) Neig. p. 153. Nr. 216.

(3) Neig. p. 180. Nr. 51.

(4) Neig. p. 139, Nr. 100.

(5) Neig. p. 135. Nr. 63. p 133. Nr. 50.

(6) Neig. p. 179. Nr. 54.

(7) Neig. p. 153. Nr. 216. Ackner Nr. 812.

(8) Neig. p. 232. Nr. 1.

(9) Ackner Nr. 374. 375.

Bonus deus puer phosphoros (10). Deus bonus phosphoros (11). Deus bonus puer phosphoros (12). Uno deo vero phosphoro (13). Puer phosphoros deus optimus maximus (14). Deo Azizo bono puero conservatori (15). Acì putemŭ adăuga și Azizus Deus (16), apoĭ : Bonus puer (17) și Bonus puer phosphoros (18).

Mitologia grécă și romană nu cunósce epitetulŭ Azizus. Traianŭ în calea sa trecêndŭ peste Dunăre în Dacia (în Bănatŭ) între Berzobis (Berzava) și Caput Bubali a ajunsŭ la Azizis, ce la uniĭ autorĭ se află Aizizis, Aihis, și Aixis (19). Vĕḑurămŭ maĭ adeseorĭ că ḑeitățile îșĭ aŭ epitete deosebĭ dela locurile unde li s'a primitŭ cultulŭ, și astŭ-felŭ, încât numirea Azizis e corectă, e posibilŭ, că epitetulŭ Azizus e dela acelŭ locŭ.

Aflămŭ însă epitetulŭ Azesia a ḑîneĭ Demeter la Grecĭ, Ceres la Romanĭ (20), și are înțelesulŭ Demeter, carea prin căldura sóreluĭ arde, uscă bucatele. Și încâtŭ Azesia se deduce din ἄζα, ferbințélă, ardere, uscăciune, Azizus cași lucéfĕrŭ încă póte însemna : arḑĕtorŭ.

3. Priepus Pantheus.

Priepus pantheus (21). Numele originalŭ și indatinatŭ e Priapus, iară Pantheus e predicatulŭ celŭ aŭ maĭ mulțĭ ḑeĭ, p. e. și

(10) Ackner Nr. 909.
(11) Neig. p. 145. Nr. 150.
(12) Neig. p. 147· Nr. 169.
(13) Neig. p. 133. Nr. 51.
(14) Neig. p. 160. Nr. 260.
(15) Neig. p. 203. Nr. 17.
(16) Ackner Nr. 637.
(17) Neig. p 145. Nr. 140. 141.
(18) Neig. p. 145, Nr. 148.
(19) Dr. H. Franke Geschichte Trajans p. 106. Tim. Cipariu, Archiv. p. 769.
(20) L. Preller Gr. Myth. I. p. 600.
(21) Neig. p. 134. Nr. 57. p. 155. Nr. 232. Fiindŭ-că urméză P. P. Ackner Nr. 393, esplică : Praeses Provinciae.

Serapis, și însémnă deŭ alŭ tuturora, deŭ universalŭ. Priapus de origine e din Asia mică, din Priapos, orașŭ în Troas, colonia a Milesiilorŭ, unde a fostŭ veneratŭ. Se dice fiulŭ luĭ Dionysos și Aphrodite (Bachu și Venus la Romanĭ) și cultulŭ luĭ a trecutŭ și în Italia, unde se considera cași deŭ de grădinĭ, pomaria, și de câmpŭ, unde i se punea chipulŭ ca să amâne pasĕrile stricătóre, și farmecele (22). In Lampsakos s'a privitŭ de unŭ epitetŭ alŭ luĭ Dionysos (23).

G. Deiĭ și dinele preste totŭ.

Dedicându-se atare altarŭ orĭ monumentŭ unuĭ deŭ anumitŭ, adeseorĭ se adăuga că și «deilorŭ și dinelorŭ celoralalte se dedica» și uneorĭ numaĭ în genere deilorŭ și dînelorŭ.

Jovi Optimo Maximo, et consensu deorum dearumque (1). I. O. M. et ceteris diis deabusque immortalibus (2). I. O. M. dis Augusti (3). I. O. M. ceterisque dis consentibus (4). I. O. M. et dis deabus omnibus (5). I. O. M. Junoni reginae, Minervae et omnibus diis immortalibus (6). Apollini Granno et Sironae et diis praesentibus (7). Aesculapio et Hygiae ceterisque diis deabusque, huius loci salutaribus (8). Mercurio et Minervae, diis tutelaribus (9). Diis Magnis et Bonis (10). Diis deabusque optimis (11). Diis et numinibus aquarum (12).

(22) L. Preller, R. Myth. p. 396. Gr. Myth. I. 579 etc.

(23) L. c. p. 269. Priapeus, și Priepeus la Rost. Dict. Gr. Germ.

(1) Neig. p. 126. Nr. 11.

(2) Neig p. 125. Nr. 5. p. 148 N. 172.

(3) Neig p. 137. Nr. 76.

(4) Neig. p. 194. Nr. 2.

(5) Ackner Nr. 762.

(6) Neig. p. 50. Nr. 1.

(7) Neig. p. 89. Nr. 6.

(8) Neig. p. 133. Nr. 56.

(9) Neig. p. 88. Nr. 1.

(10) Neig p. 11. Nr. 13.

(11) Neig. p. 136. Nr. 74.

(12) Neig. p. 10. Nr. 5

Acì putemŭ aaduge și alte deităţĭ, în sine maĭ speciale, dar totușĭ cu nume apelativŭ : Nymphae novae, Salutiferae, Sanctissimae (13). Quadriviae (14) dîne dela respântiĭ, 4 drumurĭ încrucișate. Fontes calidae, dîne de isvóre calde (15). Dominae, în dedicaţiunea fanum dominarum (16).

H. Dacia cași deitate.

Puţine ţěrĭ aŭ fostŭ îndeite, nicĭ chiar Italia. I. O. M. et *Daciae* (1). I. O. M. *Terrae Daciae* et Genio (2). Fiind-că unele inscripţiunĭ administrative arată treĭ Daciĭ (3) și astŭ-felŭ Dacia a fostŭ împărţită în treĭ părţĭ, și aceste eraŭ considerate cași deităţĭ, căcĭ inscripţiunile mitologice dovedescŭ : Tribus Daciis et Genio (4). Diis deabus Daciarum (5). Genio Daciarum (6). Furiae Daciarum (7); iară pe Juno o aflămŭ : Juno Dea patria (8), ea dară a fostŭ patróna patrieĭ, ea s'a identificatŭ și cu Dacia.

I. Deităţĭ speciale Greco-romane

1. *Cautis.* In inscripţiune : Cauti (1), ce însémnă stâncă, stanŭ de pétră. Aci dóră să ne aducemŭ aminte de Jupiter Lapis (Jupiter

(13) Neig. p. 125. Nr. 1. p. 93. Nr. 1. p. 94. Nr. 6.

(14) Neig. p. 33. Nr. 77 și p. 153, Nr. 213.

(15) Neig. p. 11. Nr. 10.

(16) Neig. p. 151. Nr. 194.

(1) Neig. p. 125. Nr. 5.

(2) Neig. p. 56. Nr. 24.

(3) Neig. p. 128. Nr 18. și 155. Nr. 232.

(4) Neig. p. 147. Nr. 167.

(5) Ackner Nr. 451.

(6) Neig. p. 12. Nr 20. și p. 127. Nr. 14.

(7) Neig. p. 224. Nr. 8. Quamquam furiis Daciarum nulla spes pacis ac salutis reliquintur.

(8) Ackner Nr. 331.

(1) Neig. p. 144. Nr. 138. aflată la Alba-Iulia.

pétra), pentrucă pétra ce-ĭ era de simbolŭ se numia : pétră de tunetŭ, de fulgerŭ (2).

2. *Glycon.* In inscripţiune : Glyconi (3). Glycon, după Lucianŭ a fostŭ unŭ ḑeŭ pseudŭ, adecă falsŭ, mincinosŭ. Glycon are înţelesŭ de : amicŭ dulce (4).

3. *Hyacinthus şi Narcissus.* Hyacintho et Narcisso (5). Hyachintŭ a fostŭ unŭ tînĕrŭ din Lacedemonia, carele în joculŭ cu discŭ fu ucisŭ de Apollo, şi din sângele luĭ a crescutŭ flórea hiacintŭ. Narcissu e flóre de primăvara şi vine în relaţiune cu ḑîna Echo; amêndóuĕ trecŭ, pierŭ curêndŭ; maĭ departe vine în relaţiune cu Persephone din lumea de josŭ, şi narcissulŭ e flórea morţiĭ (6). Inscripţiunea e pusă la mormîntulŭ luĭ C. Regulŭ, copilŭ de 12 anĭ, astŭ-felŭ şi elŭ s'a asemĕnatŭ ḑeităţilorŭ de florĭ curêndŭ trecĕtóre şi a lumiĭ de josŭ. Şi aḑĭ e datina că celorŭ tinerĭ să li se pună cunună de narcisŭ pe mormîntŭ.

4. *Nehalennia.* Dea Nehalennia (7), dacă e de origine grecéscă,

(2) L. Preller Röm. Myth. p. 220. Nu cumcă Detunata din Ardélŭ e în legătură cu Cautis, şi prin acésta, cu Jupiter Lapis?

(3) Neig. p. 145. Nr. 144. Ackner. Nr. 440. 441.

(4) Rost. Dic. Gr. Germ. glykoeis, dulce; glykon la Aristophanes amicŭ dulce. E şi numele unuĭ poetŭ de epigrame. Glyke, nume de femeiă.

(5) Neig. p. 82. Nr. 5.

(6) L. Preller Gr Myth. I. pag. 197. 568 595. Narcis purcede din : narkan a îmbĕta, a ameţi.

(7) Ackner Nr. 770. In honorem domus divinae, deae Nehalenniae. Nehaleos grecesce însamnă : înnotătorŭ.

Tocilescu în Dacia înainte de Romanĭ, după citările sale, o numĕră între ḑeităţile celtice. Karl Simrock (Handbuch der deutschen Myth. Bonn 1864. p. 387) ḑice : Numele ḑîneĭ Nehalenia e celticŭ, şi ḑîna e de unŭ genŭ cu ḑîna Isis, se represintă stândŭ pe partea de dinainte a luntreĭ, şi umblă şi în carŭ, şi pe plugŭ. La pag. 579 ḑice : N. e o ḑînă a fructuosităţiĭ. Obermüler (II. p. 884) află : Vacallinehae. numele celticŭ, pentru femeile carĭ îngrijiaŭ pentru cócerea pâniĭ. Ḑînele, carĭ îngrijiaŭ de cócerea pâniĭ, aveaŭ acelaşĭ nume. Şi deduce din bacaill a cóce (şi după Bullet II. 111. bacaill a cóce în cuptorŭ, de unde la Angliĭ bake la Nemţĭ baken, la Irlandesĭ şi aḑĭ bacaill) şi din neha şi nae, femeia (la Ungurĭ nö femeia); astŭ-felŭ dară neha însémnă : femeiă. Ce însémnă.

atuncĭ însémnă : înnotătóre, și s'ar refera la lună, carea și pe cerŭ, și prin reflecsulŭ lumineĭ eĭ, și pe apă înnótă.

5. *Sirona*. Apollini Granno et Sironae (8). Póte că e luna fiindŭ la olaltă cu Apollo, sórele.

6. *Sulevia*. Genulŭ femeilorŭ de pădure, poețiĭ romanĭ îlŭ numiaŭ de regulă cu numele grecescŭ : nimfe, driade; până ce anticitatea italiană are numirile : Vires, Virgines, Viragines. Pe unele monumente se află dînele : Silvanae, saŭ Suleviae, și Silviae, carĭ locuescŭ pe câmpurĭ și în pădurĭ, și anume la respântiĭ sunt acasă. Aceste se țină maĭ multŭ de credința poporală a Celțilorŭ și altorŭ popóre decât a Italienilorŭ (9).

lenia? Bullet (III. 69. și 79) dice că, lan și len la Galĭ însémnă; frumósă; alen și ailne la Gallĭ, frumséță, aille adĭ la Irlandesĭ, fórte frumósă, asemenea la Celțĭ : aillean frumosŭ; decĭ lenia, însémnă: frumosŭ, și pentru acésta : Nehalenia e : femeiă frumósă, saŭ frumósa femeilorŭ. Eile la Celțĭ, străinŭ, an, om, eilean cu aspirațiune s'a formatŭ Helen, saŭ numele poporuluĭ : Elinĭĭ (Greciĭ), ce însémnă omŭ străinŭ. Helena cea frumósă nu e Helena=Grécă, saŭ străină ci e : femeiă frumósă. Iléna la Românĭ nu însémnă : Helena=Grécă, ci cât Nehalenia, femeia cea frumósă. Iléna póte veni și din : y articulŭ celticŭ, și len frumósă, decĭ : frumósa. In poveștĭ se numesce «Iléna cea frumósă» în numirea acésta e repetițiune de înțelesŭ, căcĭ Iléna, și cea frumósă e totŭ aceea.

(8) Neig. p. 89. Nr. 4.

(9) L. Preller Röm. Myth. p. 351. Citéză monumentele Nr. 2099—2105 la Orelli. Tocilescu în Dacia înainte de Romanĭ pag. 713, cu îndatinata-ĭ diligință adună maĭ multe date pentru numele : Sule, și din aceste excerpiezŭ. Sule după inscripțiunea dela Apulum, se considera de o deiță dacică. Pe inscripțiunĭ se póte ceti : Suleviis, divinitățile celtice, de câmpurĭ și de munțĭ. Cu Sule se compară numele tracicŭ : Sola, bessic Susulla și Zalonius, sciticŭ Saulius, și maĭ multŭ, deița Sol-Sule, însă nu se apropie maĭ puținŭ de Sul (Sulis) Minerva la Britanĭ. Wrigt reunesce ambele numirĭ, Suliminerva. Sul, Suliaf, saŭ Sulivus, numele unuĭ Sântŭ bretonŭ, Suliau, irice suil, - ochiŭ.

La Irlandezĭ : sol, soul, sul, suil, syllu, însémnă : ochiŭ; la Bretonĭ, sul, soul, sóre; g se schimbă cu h, haul la Galĭ sóre, sûl dîna de sóre, dar suleviele nu sunt nicĭ dîne de ochĭ, nicĭ de sóre, ci sunt identice cu Silviae și Silvanae, din latinulŭ : Silva, pădure, și astŭ-felŭ însémnă : Pădurenele, Codrenele. I din silva, s'a putută schimba ușorŭ în u, pentrucă în vechime s'a scrisŭ și cu y, cași adĭ la Francezĭ : Sylvain, și apoĭ y a sunatŭ și cași u. Dar în limbele celtice se

K. Ḑeităţĭ speciale daco-romane.

1. *Zamolxis*. Zamolxis O. M. Get. P. P. (1) adecă : Getarum populari. In inscripţiune se spune, cumcă Ermidius Sigavus, preotulŭ ḑeuluĭ face acésta dedicaţiune. Din inscripţiune se vede, că şi Romaniĭ primiră pe acestŭ ḑeŭ popularŭ adecă naţionalŭ alŭ Geţilorŭ, şi că prin predicatulŭ : Optimus Maximus, l'aŭ rădicatŭ întru ḑeiĭ de frunte, şi respective lângă Jupiter.

2. *Sarmandus*. Optimo Maximo Deo Sarmando populari (2) şi Deo Sarmando (3). Dedicaţiunea o face Donatŭ, prefectulŭ legiuniĭ a V-a macedonice. Se crede a fi identicŭ cu Mars din Siria (4).

L. Ḑeitate creştină.

Până acuma numaĭ o inscripţiune este carea se referă la creştinismŭ, cu cuvinte Grecescĭ : IHTHYS (1), adecă Iesous Hristos Theou Hios Soter, Isusŭ Christosŭ fiulŭ luĭ Dumneḑeŭ, rĕscumpĕ-

schimbă o vocală în alta, p. e. la Bascĭ aflămŭ : Seldarrac. Silvanii semiḑeĭ, şi sola. pădure (Bullet III. la litera). Selfestru e pădure în judeţulŭ Vlaşca, Silvestri satŭ în jud. Bacăŭ, Silvestru alte localităţĭ în România. Din silva s'a formatŭ la noĭ sĕlbatecŭ, ce după înţelesulŭ originalŭ arŭ însemna : pădureanŭ, omŭ de codru, saŭ fiară de pădure.

(1) Neig. p. 206. Nr. 45. S'a aflatŭ la an. 1796 în Turda.

(2) Neig. p. 205. Nr. 33. O dedică A la Quintilia din Leg. V-a.

(3) Neig. p. 253. Nr. 1. aflatŭ în Micăsasa.

(4) Vass Iozsef in Erdély a Romaiak p. 132. se provócă la Seivert Nr. 251 că e Mars din Siria, pentrucă şi prefectulŭ Donatŭ a fostŭ din Siria. Adevĕratŭ că ambele dedicaţiunĭ purcedŭ dela a cincia legiune macedonică, dar patria luĭ Donatŭ n'avea acì să decidă, pentrucă şi Sarmandu se numesce ḑeŭ popularŭ în Dacia, decĭ prefectulŭ nu a dedicatŭ unuĭ ḑeŭ străinŭ, dar nicĭ i-ar fi fostŭ iertatŭ a întroduce ḑeitate nóuă. Eŭ combinŭ că Sarmandŭ a fostŭ ḑeŭ Sarmaticŭ, şi numele luĭ etimologice se póte refera la Sarmis regele şi la Sarmisegetusa, capitala Dacieĭ.

(1) Neig. p. 217. Nr. 233, corectă la Ackner Nr. 699. Nume personalŭ : Chrestus se află p. 142. Nr. 123. p. 145. Nr. 141. precum şi după alţĭ ḑeĭ : Hercules, Hygia etc.

rătorŭ. Deci acuma se póte constata, cumcă în secolii până ce Romanii vechĭ ţinură Dacia, creştinismulŭ nu a fostŭ fundatŭ, saŭ celŭ puţinŭ oficiosŭ nu a fostŭ suferitŭ. Şi unica inscripţiune, ce nu arată numele ḑeuluĭ creştinŭ, ci numele e compusŭ din literele primare a le uneĭ ḑicerĭ, arată că a trebuitŭ să fiă o enigmă înaintea poporuluĭ şi că creştiniĭ în acestŭ modŭ şi-aŭ ascunsŭ ḑeitatea lorŭ să nu o pricépă ceĭ-ce arŭ fi persecutat-o. Saŭ inscripţiunea respective materialulŭ sĕŭ fu adusŭ din altă ţară.

M. Recapitularea ḑeităţilorŭ şi epitetelorŭ speciale romane şi dacice din Dacia.

Jupiter cu epitetele : Cernenus, Commacenus, Prusenus, Tavianus.

Juno, caşi : Caelestis Augusta, şi Dea patria, Diana Leta, şi dóră şi Sirona e Diana ca ḑînă de lună.

Hercules Tibiscanus (Timişanŭ), conservator domus Ulpiorum, H. Traianus.

Lucifer, în Phosphoros Azizus, deus Azizus. Liber Pater, în Priepus Pantheus.

Nemesis, Rhamnusia.

Dominus orbis, Domina aeterna.

Cautis, Dominae, Fontes calidae, Glycon, Nehalennia, Quadriviae.

Dacia, Terra Dacia, Genius, dei, deae, furiae Daciarum.

Sarmandus, Zamolxis.

Incât în România vor maĭ fi inscripţiunĭ, ce nu putuĭ a le studia unŭ diliginte póte îndeplini acestŭ materialŭ de interesŭ mare istoricŭ şi literarŭ.

FINELE TOM. I.

INDICE

(Numeriĭ arabicĭ însémnă numeriĭ paginelor).

A.

Abaris, 354. 363. 388. 398.
Abor, 398.
Abraham 180. 383. 388
Acca Larentia 64. 148. 243.
Achilles 228. 402.
Administrarea călindariuluĭ, 13.
Adrastea 420.
Aedes (templu) 52. Aedes Apollinis 174. Castoris 172. Castorum 52. Cereris 177. Fauni, Jovis 64. Larum 31,168. Neptuni 179. Opis 188. Pomonae 193. Salutis 33, 185. Vertumni 193.
Aeneas, 57. 113, 145. 175. 189. 211. 227. 260. 302. 345. 403.
Aerarium Saturni 94.
Aesculapiu 421.
Aeternus 426.
Africus ventus 155.
Afrodita 113. 404.
Agonalia 45. 151. 232.
Agonia 26. 30. 37. 45. 151.
Agon Solis 253.
Agonium martiale 28. 104
Ahriman 246.
Aktia 34. 204.
Aktium 187. 202.
Alexandria 33.
Alliensis dies 179.
Altariulŭ caseĭ 55.
Ambarvalia 30. 67. 148. 261
Ambilustrium 273.
Amburbium 236.
Amelichios 385.
Amphiteatru 289.
Amschaspandiĭ 246.
Amor 326.
Amyklaios 388.
Anacharsis 354. 358. 373.
Anamalech 381
Anchises 113. 345.
Ancile 83. 99.
Angeriĭ păzitorĭ 54.
Angerona 243.
Angeronalia 37. 240. 243.
Anghitia 180.
Animale sălbatece 290.
Anna Perenna 28. 100. 180.
Anubis 94. 423.
Anulŭ 1. 40.
Anulŭ noŭ, 26. 40. 89.
Antevorta 47. 50.
Apello 173, 411.
Apis 93. 405.
Apodemia 353.
Apollo, 35. 112. 174. 190. 252. A. Aktius 204. Aristaeos 361. Augustus 411. Genitor 367. Grannus 411. Hyperboreius 349. 353. 357. 385. Killaios 387. Lykoreius 59. Pallatinus 117. 294. 216. 301. Priapaios 387. Pythicus 361. 384. 390. Pythius 412. Serapis 249. Zamolxis 385.
Aplu 112. 173.
Aprinderea Vulpiĭ, 29.
Aqua Virgo 48. 264.
Aquileges 264.
Aquilicium 265.

Aquillo ventus 155.
Ara Cereris 33. 187. A consi 176. Maxima 115. Opis 33. Pacis 28. 32. 52 112. 170. Victoriae 202.
Arbor intrat 28. 109.
Archangel 246.
Archigallus 109.
Aretusa 121.
Argeiĭ 103. 146.
Argirŭ 358.
Argiriĭ 146.
Arimaspiĭ 352. 354. 359.
Aristaea 354. 359.
Aristocratia 363. 393.
Armilustrium 35. 322.
Artemis 190. 352. 354.
Arx 42. 58. 281.
Așĭ 332.
Asinŭ 386.
Athene 105. 154. 404.
Attis 108. 110.
Atrium 55. 138. A. Libertatis 123.
Augustalia 33. 185. 281.
Augustŭ 33. 175. 202. 216. 281. 290. e ḑeu 184 210. e geniu 184.
Aurelianŭ, domnŭ, ḑĕu 253.
Auspicium 320.
Auster ventus 155.
Axamenta 88.
Azesia, Azisus 427.

B.

Baal 253. 381.
Bachanalia 104. 475.
Bachantine 277.
Bachus 104. 275. 415. (Bakkos. Dionysos) 275. Liber Pater. 275.
Basilica Opimia 51.
Bataia dela Aktium 203.
Baterea banilor 237. — a cuiuluĭ 34. 206.
Bellona 31. 160. Bellonariĭ 159
Berbece 111. 274.
Bestiariĭ 289.
Biga 285.
Boiariĭ 363. 374.
Bona dea 30. 37 135. 228, Coelestis, Damia, Iuno, Magna Mater, Restituta Sancta Sanctissima 137, 197. 229.
Bonus eventus 221. 422.
Boreas 350.
Botez de apă 223. 252. de focŭ 382 de sânge 111.
Brumalia 276 etc.
Bubona 303.
Bulla 308.
Bustum 209. 339.

C.

Cacus 115
Caduceus 264.
Caianum 111.
Calendae 5. 10. 14. 22. Calendae Ianuarie 237. 28. 40. 44. 238. 249. 254. 256. Fabariae 157.
Calendarĭu 5, a luĭ Gligoriu alu XIII. 18. a luĭ I. C. 2 a Romeĭ 17. roman vechiu 1. Cal. feliurite 10. pentru averĭ 22.
Calulŭ din Octombre 128. 220.
Camelae virgines 321.
Camene 47. 93. 180.
Camillŭ 324.
Cane 250.
Canicula 361.
Canopus 423.
Cântăreţĭ 288.
Cântece de jale 337. cântece vechĭ 63
Capitale 23.
Capitoliu 14.
Capra 59 65. 98. căpriorŭ 388.
Capŭ de calŭ 220.
Capulŭ rel. rom. 79.
Caranus 115.
Cardea 156. 328.
Caristia 27. 75. 139.
Carmen nuptiale 327.
Carmenae 47. 219.
Carmenta 50. Carmentalia 26. 46. 49.
Carmentes 309. 311.
Carmina marciana 294,
Carna 157.

Carneval 110.
Carulŭ sóreluĭ 252.
Casmene 219.
Castor 52. 177. 191 C. et Pollux 32. 52. 295. 418.
Castores 33. 177.
Catabasis 28. 109.
Cautis 429.
Cerberus 346.
Cerealia 29. 120. 257.
Ceres 103. 115. 120. 149. 191. 198. 236. 244. 258. 277. 326. 337. 345 368. C. Augusta 413. C. Mater 188.
Cerulŭ (quercus) 81.
Charon 336. 346.
Christos 140. 322. 353. 388.
Ciocnitórea 81. 83.
Circe 136.
Circensiĭ ludi 283.
Ciuma 283. 287. 304.
Clopote 203.
Cneiu Flaviu 15.
Cocostercŭ 227.
Collocatio 336.
Columbaria 341.
Columbi 346.
Columna lactuaria 308.
Comosicus 395.
Compita 279.
Compitalia 279. 299.
Conclamatio 334.
Concordia, 26. 29. 31. 112. 114 C. Apollinea 50, C. Augusta 50. 160. c. in Arce 61. in Dacia 422.
Concursŭ in poesia și retorica 292. 295. 298.
Coena nuptialis 330.
Confarreatio 317. 329.
Consecratio Augusti. 34. 209. C. Divorum 209.
Consensus 321.
Consualia 33. 37. 196. 233. 258. 286. 299.
Consuliĭ 15.
Consus 20. 175. 196. 233. 238.
Convivium publ. 226.
Copiĭ sacrificațĭ 280.
Coracia, corracica 3751. 249.
Corbĭ 249.
Cornisce 180.
Cornulŭ 81. Corn. Copieĭ 53.
Crana 31. 156.
Crematio 339.
Creppi Luperci 66.
Crepundia 308.
Crestiniĭ 224.
Crestos 73.
Cuiulŭ in țela luĭ Joe 206.
Culesulŭ de viă 274.
Cultulŭ in calindariŭ 18. cultulŭ grecŭ 121. c. naționalŭ 118. C. luĭ August 209. c. luĭ Ganŭ 19. a luĭ Marte 19. Culturĭ străine 275. 423–425.
Cunună de aurŭ 286.
Curatoriĭ calendariuluĭ 23.
Curațirea templuluĭ Vesteĭ 31.
Curia Acculeia 243 c.
Calabria 14.
Curio Maximus 70.
Cursŭ cu caiĭ 283. 287. 291. 296. curs cu carulŭ 196. 220. 283. 286. 296. cursŭ mare 233.
Cybeleia 110.

D.

Dacia 95. 370. Daciĭ 289. 369. Dacia, dîna 429.
Dafinetŭ 174.
Damia, damium 229.
Daps 260.
Darurile la ospețŭ 331.
Datinele dacice 393. romane v. la nascere 305 la nuntă 314. la morți 334.
Dea Dia 30. 149. 176. 180. 218. 261.
Dearum Maxima. 96.
Decemviriĭ 2,15.
Decima 115.
Deceneus 374. 394.
Dedicatio aedis castorum 24. d. arae Pacis 26. d. arae Fortunae Reducis 233.
Deiĭ capitolinĭ 226. 296. 301.
Deiĭ Dacieĭ 411.
Deiĭ de nascere ceĭ bărbătescĭ suntŭ predicatele luĭ Jupiter: Fabulinus, Farie-

nus Farinus. Locutius, Picumnus, Pilumnus, Sentinus Vagitanus Vitumnus Volumnus 306. 307. Ceĭ femeiescĭ sunt predicatele d̦îneĭ Iuno: Camena, Cuba, Cumina, Devera, Educa, Intercidona Levana, Natio, Numeria, Ossipaga, Partura-Paventia, Potina, Rumina, Sentina, Strena, Statana, Volumina 306—308.
D̦eiĭ de nuntă, Concubinus Domitius Subigus Tutunus 331. Afferenda, Cinxia, Domiduca, Juga, Iterduca Manturna. Perfica, Pertunda, Premia Pronuba, Unxia, Virginensis, 321—332, în căsătorie: Conciliatrix, Fluonia, Mena Viriplaca 333.
D̦eiĭ de mórte, Coeculus, Mors, Morta, Muta, Orbona, Tacita Viduus, 333—345
D̦eiĭ originiĭ Romanilor 211.
D̦eĭ şi d̦îne, în Dacia 428.
Deorum deus 38.
Deum Mater 109.
Deus Februus 65, 67, — Fidius 160. Forculus 328. Limitinus 328. Magnus 248. Maius 135.
Delos 93.
Demnitatea bis. rom. 80.
Dextrarum junctio 322.
Diana 38, 128, 156, 161, 173, 179, 189, 204, 255, 306, 412. D. Augusta 412 în Aventin 189, Leta Lucifera, Melifica 412. Nemorensis 190. Regina, Sancta 412, Victrix 190
Dianus 38.
Dies agonoles 45. 105. d. Alliensis 32. 179. Ater 31. 35. 167. 179. 200. 214. Brumalis 278. Februatus 65. Jovis 28. 102. Invenalis 37. 239 241 299. Lavationis 28. 110. Lustricus 308, Maia 30 146. Martis 28. 81. Mercuriĭ 30. 146. Parentales 27, 73, Sanguinis 28 109. Saturni 238 Servorum 191. Solis 238. Statoris 26. Vejovis 28. 98.
Diespiter 212. 281
Diffareatio 317.
Dii Manes 199. 341.
D̦ilele ascunse, intercalate, sparte, 3. 8. 13.
D̦îna artificilor 105.
Diiovis 59 161.
Dionisia 276. 293.
Dionisius 265 391.
Dioscuriĭ 52 177.
Dis pater 65. 175. 198. 300. 345. Ditis pater 199. 238. 242. 416.
D̦iua cuceririĭ Alexandrieĭ 185. nasceriĭ luĭ Augustŭ 34. a luĭ August 184 lupteĭ de la Pharsal 187. Victorieĭ luĭ Iuliŭ Cesar 31. 176. Victorieĭ luĭ Sulla 224.
Dius (Joe cá prunc) 59.
Dius fidius 31, 161. 381.
Divalia 240 243
Diviĭ împěraţĭ 209.
Divus Augustus 209 291. 297. de Iulius 194.
Divorţiŭ 333.
Domum deductio 325.
Domus Augusti 248.
Driade 128.
Ducerea gunoiuluĭ din templul Vesteĭ 31.
Duelona 159.
Dumineca 7.

E.

Economia 23.
Ediliĭ 121. 272. 288. 293.
Egeria 47. 84. 93. E Capena 219.
Egipţieniĭ 374.
Elagabal 246. 253. 424.
Eleusine 276.
Elisium 246.
Epidemia 353.
Epifania 178.
Epona 415.
Epopti 252.
Epulae funebres 343.
Epulones 284.
Epulum Iovis, 34. 36 204. 225 242. 284. 296.
Equiria 27.
Equites Rom. 23.
Ercynia Silva 370.
Eridanus rîŭ 351 353.
Eros 327.
Evander 46. 244.

Examen 251.
Eventus bonus 221.
Exequiae 337.
Ex hyperboreon 353.
Exuviae 208.

F.

Fabiĭ (preoțĭ) 65.
Factiones (albata, aurea, prasina, purpurea, russata, veneta) 287.
Fagutalis 180.
Far, fareum libum 329.
Farmece 63.
Farracia sacra 317.
Fascinum 275.
Fasti (Calendares consulares proeliares, rustici, triumphales. urbani) 13—17.
Fata divină, f. scribunda 309.
Fatua 136 Fatuus 63. 309.
Fauna 136 149. 244.
Fannalia 37. 64. 230.
Faunus 46. 61. 82. 128. 236. 268. F. Inuus, Lupercus,. Pan 230.
Faustulus 64. 148.
Faux Plutonis 199.
Favonius ventus 61. 155.
Februare 65.
Februarius 3. 74. 78. F. a Manilor 4.
Februas 65.
Feciórele saliarĭ 87. Vestalĭ 90.
Felicitas 189. 217. F. în Capitolio 32. 35. 169. 217. F. Publica 170.
Felurimea Calendarielor 16. Căsătoriilor 316.
Felix 169.
Feralia 12. 27. 27. 74. 142.
Fercula 285.
Feriae, conceptivae 10. denicales 342. Furinae 182, imperativae 10. Latinae 201. 270. regiae 80. Sementivae 257. Stativae 10. Stultorum 72. Feriale 17.
Festum stultorum 27. 72.
Fetiales flamines 160. 212. 281.
Fidei in capitolio 35. 211.
Fides 211. 221. 414. F. populi romani și publica 212.
Fidius dius 160.
Flamen (preotŭ) arvalis 147. Augustalis 23. 210. Carmentalis 47. Dialis 103. 195. 281. 321. 329. Floralis 134. Furinalis 182. Martialis 177. 221. Palatualis 127. Plebeius 193. Pomonalis 192. Portumnalis 193. Quirinalis 69. 176. 196 245. Vulcanalis 237.
Flameum 321
Flaminica dialis 103. 321.
Flamines maiores 69.
Flora 20. 113. 132. 149. 245. 293. F. genitrix, Mater, Rustica, Sancta 134.
Floralia 29. 133.
Flóre miraculósă 83.
Florifertum 261.
Flusare 134.
Focul vesteĭ 28. 89. 92.
Fones dei 61.
Fons 61. 218.
Fontinalia 35. 49.
Fontus 39. 218.
Fordicalia 221
Fordicidia 29. 70. 124. 128. 146. 220.
Forinae deae 182.
Fornacalia 27. 70. 257.
Fornax dea 71.
Fors seŭ Fortuna, 31. 41. 164. Fortuna Augusta 42. Caesaris 43. in foro boario 164 huiusce diei 32. 183. Mascula 43. muliebris 32. 175. Mulieris, Patricia. plebeia, pop. rom. 43, primigenia 29. 118. 152. publica 29. 43. 116. redux 35. 37 233. Virginalis 332. Virilis 29. 46. 114. Virgo 43. Fortuna e geniŭ 215. Predicate în Dacia 419. Frates arvales 148. 161. 218. 221.
Fugalia 170. Fugia 414.
Fulgere 390.
Fura 182. Furiae Daciae 416. Fesrina F. Vesta. Furinalia 182.
Furinus 71.
Furnus 71.

G.

Galatiĭ 375.
Galiĭ preoțĭ 109. 118.

Garanus, 115.
Gebeleizis 371. 377.
Genialia 27,
Geniĭ 138. 184. 314. 291.
Geniul luĭ Augustŭ 184 femeiescŭ 214 Fortuna 215. impĕraţilor 215. natalis 311. după mórte e ḑeŭ 215. pop. roman 215. praestes 141. pubicŭ 35. 214. Tutela 215. Predicate în Dacia 418.
Geres (Ceres) 115.
Getiĭ 369. 396.
Gladiatoriĭ 284.
Glycon 430.
Graciele 326.
Grifiĭ 352. 360.
Gwener (Venus) 114.

H.

Harpocrates 94. 233.
Haruspicium 320.
Hasta Celibaris 321.
Hastae Martiae 83.
Hecate 136. 190.
Heliogabal 112. 425.
Helipolitanus 425.
Helius 94. 253. 357.
Heracles 380. 383.
Hera 404.
Hercules 146. 209. 237. 242. 245. 339. H. Argivus 103. Agrestis 244. Custos 131. 160. 244. Garanus 115. Invictus 33. 188. Musarum 169. 219. Pacifer 169. Sancus ibisilvanus, Tulor 244. Predicate în Dacia 417.
Hermes 147. 403.
Hersilia 91.
Hesperos 126.
Hilaria 28. 36. 110. 224.
Histriones. 287.
Honos 189. H. el Virtus 30. 132. 178.
Honover 246.
Hordicalia 124.
Horus 223.
Humatio 338. 340.
Hyacinthus 430.
Hydroscopiĭ 265.
Hygieia 186. 421.
Himeneius 324.
Hyperboreiĭ 250. etc.

I.

Iadulŭ 73. 344. 365.
Iana (Diana) 189. 25.
Ianiculum 235.
Ianual 40.
Ianus 35. 38. 48. 156. 189. 255 I. bifrons, Clusius 39. Consivius 260. Consivus 39. 201. 222. Dius 189. Geminus 39. 221. Junonius 40. Matutinus 40. 163. Patulcius 39. Portunus 193. tênĕrŭ 218.
Icónele mith. dacice 400. troiane 402. strămoşilorŭ 337.
Idoliĭ ḑeilor 288. a luĭ Saturnŭ 237 a luĭ Silvanŭ 209.
Idulia sacra 281. Idus 5—10.
Iehova 382
Iejunium Cereris 35. 213.
Imbrăcarea mireseĭ 321. a mireluĭ 322.
Immormêntare 209. 335.
Impărţirea anuluĭ, a luneĭ, a ḑileĭ 1-11.
Impĕraţiĭ diviĭ 87. 209.
Imprumuturĭ 23.
Incubi 63.
Initium Caiani 28 110.
Innuus 64.
Institutŭ de creditŭ, 34. de fete 363.
Intercalare 3. 13—18.
Jocurĭ sociale 241.
Irodŭ 383.
Isia 35. 224.
Isiachiĭ 223.
Isidis navigium 28. 93.
Isis 35. 93. 229. I. Athenedora 95. Fortuna Supera, Fructifera, Mirionima Regina, Salutaris, Victrix 224. Patricia 95. în Dacia 423.
Iuliŭ Cesar 2. 7. 41. 66. 94. 122. 130. ca şi ḑeu 70. 194. 211. 255. 278. 283. 290.
Iunius 153.
Iuno, 19. 83. 264. Caelestis 424. Capitolina 226. Caprotina 32. 173. Dea pa-

triae 410. Februalis Februata, Februlis 27. 67. Lanum vina 60. Laverna 59. Lucina 67. 83. 90. 306. Matrona 90. Matuta 163. Moneta 31. 153. Populonia 410. Regina 410. Sospita 27. 60. Celelalte predicate ca deĭ de nascere și de nuntă.

Junonalis, Junonius 153.

Jupiter 99. 121. 179. 232. I. Almus 260. Aeternus 408. Cantaber 203. Capitolinus 39. 130. 165. 204. 212. 220. 270. 281. 297. Cernenus 409. Copilŭ 59. 98. 119. Dapalis 259. Defensor 408. Deŭ de imperiŭ 282. Dolichenus 409. Feretrius 297. Frugifer 260. Fulguralis 408. Heliopolilanus 409. Hercius 77. Inventor 115. Invictus 31. 49. 164. Latialis 3. 270. Latiaris, Latius 270. Liber 123. Lucetius 212. 305. Maius 135. Monitor 408 omŭ 161. Optimus maximus 49. 203. 165. 412. Paganicus 258. Paternus 409. Favonius 60. Pecunia 260. Pluvialis, Pluvius 264. Praestes 141 Prusenus 409. Ruminus 260. Sancus 161. Servator 409. Stator 31. 168. 409. Summanus, Summus 409. Tavianus 409. Tarpeius 297. Terminus 76. 269. Tigillus 206. Tonaas 34. 203. Vedius 59. Versor 49. Victor 29. 122. 409. (deiĭ de nascere și de nuntă).

Iupiter în Dacia 425.

Juturna 48. 219. 235. Juturnalia 26 46. 48

Juvenalia 241. 299.

Juventus 78. 312.

Izedi 246.

K.

Kalendae câtŭ Calendae.

Kastu, Kasutru 52. 177.

Kogaion 374.

Kronia 239. Hronos 380.

Kriobolia 111.

Kybele (Cybele) 108. 117. 358. 360.

L.

Labirinthus. 384.

Lăncĭ 378.

Lapis manalis 33. 198.

Launa 244.

Latinus 244.

Lavinia 244.

Lar 30. 37. 54. 137. 176. 182. 184. 245. 69. 341 lar castus 416. Compitalis 184. 279. Domesticus 139. Familiaris 138 197. 279. Municipiĭ 416. Pater 138. Publicus 184. 279. vialis 279. 416.

Lara 141. 198. 279. 345.

Laralia 30. 137. 257.

Lararia 140.

Larental 37. 245. Larentalia 245. Larentinal 241.

Lares permarini 37. 241. 244 Praestites 30. 141. Romae 141.

Larunda 141. 198. 345.

Larvae 73. 141.

Latiar 271.

Latinus 62.

Latona 173. 204.

Laudatio. 209.

Laverna 345.

Lebede 353.

Lectus genialis 331.

Leda 178. ledaei dei 52.

Legea camuleia 316. clodia 11. hortensia 10. Ogulina 15. papia popaea 315.

Lemuralia, lemuriĭ lemuria 30. 141—142.

Leto 352.

Leukothea 163.

Liba 104.

Libamina prima 323.

Libatiune 56. 76. 217. 266.

Liber (Bachus, Dionysius.) 103. 120. 123. 266. 274. 278. 415.

Libera 103. 120 274.

Liberalia 29. 103.

Libertas 29. 103. 274.

Libitina (Venus) 197. 335.

Lubentia, Lubentina, Lubia 195.

Lucaria, Lucaris 27. 34. 58. 179.

Lucerensii 68.

Lucina (Iuno) 112.

Ludiĭ, 283. aktia 204. 296. Amphiteatrales 284, Annui 283. Apollinates 32. 174. 244. Augustales, Augusti Augustalia 33. 185. 297. 303. Caesaris 32

Capitolini 35. 205. 297. Castorum 33. 295. Cereales, Cerealia 29. 293. Circenses 26. 29. 130. 284. Comunes 130. Compitalici 281. 299. Consualia 33. 37. 297. Cursori 29. 132. Dacici 289. Equiria 27. 32. 291. Florales 29. 135. 293. Funebres 288. 303. 337. Gallicus 289. Genialici 294. Gimnici 284. Gladiatori 107. 273. 283. 288. 289. 304. Juvenalia, juvenales 37. 239. 241. 299. Liberali 29. 293. Magni 205. 289. 302. Matutini 289. Maximi 302. Megalesia, megalensiĭ. 29. 118. 286. 292. minervini 28. 292. Musici 284. Naumachia 284. Neptuni, neptunales 32. 181. 295. Neronia 33. 186. 292. Novendiales 303. 343. Ordinari 283, Palatiniĭ 26. 291. Parthici 297. Piscatori 31. 294. Plebeiĭ 36. 205. 225 299. Publicii 23. 174. 204. 225. 231. 272. 283. 304. Romae et Augusti, séŭ Romaia Sebastia 303. Romani 34. 205. 225. 296. 302. Sacriĭ 284. Sceniciĭ 208. 281. 287. Seculares 190. 300. Stativiĭ 174. 283. Tarentiniĭ 300. tarpeiĭ 25. 297. Tauriĭ 304. Tiberiniĭ 294. Traiani 34. 297. și Triumphales divi Traiani 297. și Troiae 302. Veneris genetricis 295. Victoriae Juliĭ Caesaris 176. Victoriae Sullae 35. 225. 295. 298. Votivii 174. 283.

Ludiones 285.

Ludorum aediles, consules, curatores editores, questores 284.

Lumea de josŭ 344.

Luna de anŭ 4. Luna ḑina în Aventinŭ 28. Lucifera 414.

Lumpha (Limpha) 218.

Luntrile 237.

Luperca 65. Lupercal 64.

Lupercalia 144. 207. 230. Luperciĭ preoti 66. Lupercus ḑeu 64. 82.

Lupta de la Actium 34.

Luptătoriĭ în circŭ 287.

Lupóĭca 64. Lupulŭ 81. 83.

Lustrare 262. Lustratio pagorum 259. Lustratio la morţĭ 342. Lustrium 222.

M.

Magna mater (mama mare) 108. 110. 117. 160. 292. 415. m. m. Idaea 29. 117. 424.

Magister pagorum 258. Saliorum 86. Vicorum 283.

Maia 30. 135. 147. 197.

Majesta 197.

Maius deus 135.

Mama mania 141. 182. 198. 345.

Mamuralia 28. 99. 101.

Mamurus Veturius 84. 87.

Mana Genita 141. 345.

Manalis lapis 265.

Manes dei 124. 137. 199. 345. 416.

Mansiones Saliorum. 88.

Manturnus 235.

Mars 99. 132. 159. 176. 211. 220. 222. Mars, Marmar Marspiter, Mavors 81. M. amicus, Augustus, Auxiliator, 412. camulus 377. Conservator, Consentiens, deus pater 412. Gradivus 31. 89. 154. Quirinus 270. 273. Sabinus 83. 85. Silvanus 82. 270. Ultor 30. 144. Vejovis Jupiter 28.

Mater Larum 128. Matuta 263, Terra 124.

Matralia 31. 163.

Matronalia 28. 90.

Mausoleum 341.

Medea 136.

Meditrinalia 35. 217.

Megale meter 117. Megalensia sacra 29. 117. 122.

Mellarium 229.

Mena de 277.

Menotiranus 111.

Mens (bona, laeva, mala) 162. m. in Capitolio 31. in Dacia 422.

Melchisedec 381. Melikart Melikertes 380. 381.

Mercedonium 3.

Mercuriu 141. 147. 237. 264. 279. Augustus, Consentiens, Conservator 413.

Minerva 101. 107. (Menerfa, Menrfa 105.) 292. Augusta 410. in Aventin 28. 31. 91. 105. 165. Capitolina 226. Jovis consilii particeps. sancta 410. Minerval 107.

Minervini 28. 161. 292.

Minos 383.

Misteria 229. 251 276.
Mithras 37. 223. 246. 252. 255. 256.
Mitraganŭ 249. in Dacia 425.
Mitologia dacica 349. Speciala rom. in Dacia 407.
Moere (parcae) 309.
Moise 382. 388.
Mola casta 144. Mola salsa 34. 67. 144. 207.
Moloc 329. 379. 385
Moneteismu 223.
Moșiĭ 140.
Mors. Morta 309. 335. 401.
Muierile plângĕtóre 337.
Mulciber (Vulcanus) 196.
Mundus (lumea de jos) 73. m. Cereris 197. mundus patet 33. 35. 36. 198. 214. 225. m. Orci 199.
Munțiĭ Romeĭ 232.
Murcia 196.
Musele 368. Musele romane 219.
Musicanțĭ 285.
Muta dea 345.

N.

Naenia 337.
Nălucă 141. 268.
Nama cunctis 250.
Narcissus 430.
Nascerea sóreluĭ 249.
Natalis dies 83. 211.
Natalis solis invicti 249. 252. 254.
Naumachia 290.
Nehalenia 439.
Nemesis 419.
Nemurirea 401.
Nepomenita 136. 228. 243.
Neptunalia 32. 181.
Neptunŭ 37. 155. 181. 223. 228. Equester 181.
Nereide 228.
Nerio 91. 101. 106. 159.
Nero 107.
Nevruz 249.
Nimfe 46. 62. 218. 230. Nimfoleptia 230.
Noctiluca 112.
Nominalia 309.
Nonae 5. 10. 14. Nonae Caprotinae 172.
Nucĭ 241.
Numa Pompiliu 1. 38. 40. 45. 84. 97. 124. 132. 219. 255. 273. 281.
Numen 218. 418.
Numirea anilor 1—3. a lunelor 4—5. a ḑilelor 9. 234.
Nundina dina 309. Nundinae Septemana 5.
Nunta 320.

O.

October equus 35. 220.
Omnipotens Mithra 210.
Opalia 37. 239. 243.
Opeconsiva 33. 201.
Opis 187. 201. 352.
Ops (Rhea, Ceres) 20. 149 188. 200. 235. 239. cu predicatele Augusta 187. Consiva 200. Lactuaria, Patellaria, Runcina, Secia, Segetia, Seja, Semonia, Terensis, Tutelina, Volutina, 201.
Optimațiĭ 364. 393.
Orbona 335.
Orcus 73. 198. 268. 344.
Órele ḑileĭ 9.
Orion 352.
Ormuzd 246.
Orologiu de sóre 186.
Oscila 242.
Osiris 93. 223. 224. 405. 423.
Osiriachiĭ 223.
Ospĕtare 226. Sacrificială 284. Ospețul junilor. 241. 299. Curielor 72. la casătoriă 332. la morțĭ (pomană) 342. la ḑiua nasceriĭ 308. Ospĕțulŭ Salilor 88. (vedĭ epulum).

P.

Paganalia 20. 258. Pagani 76. 258. pagus 76.
Palladium 97.
Pallas 35. Pallas Athene 105. 154.
Pălĕria cu stele 111. 240.

Pales cu predicatele ; Cana Grandaeva, Magna, Matuta, Pastoricia, Rustica, Silvicola, Veneranda 127. 244.
Palilica și Romaia 29. 67. 125. 129. 140 221.
Palatuar 271.
Pan (Faunus) 62. 64. 230. 237. 269.
Panteliu 111. Pantheus 427.
Papa Glig. XIII. 18.
Paranimfii 322.
Parcae 309. 418.
Parentalia 73. Parentatio 344.
Parilia (Palilia) 126.
Paris 404.
Parthenis 361.
Pasiphae 384.
Pastoforiĭ 94.
Pater patrum dei 251.
Patriciĭ 74. 237.
Patroniĭ sanțĭ 54.
Păunașulŭ codruluĭ 64.
Pax dea, — augusta 52. 53. 112. 170.
Pele de óiă 330.
Pelosia 28. 108.
Penațiĭ 53. 96. 133. 138. 227. P. privațĭ, publici 54. aĭ Romeĭ, aĭ pop. romanŭ 57.
Penetralia 26. 53. 57. 140. Penus 53.
Persephone 104. 274. 355.
Pestere 249. 366. 383. 388.
Pétră de graniță 76. — Pétră născĕtóre 250. pétră sântă 117.
Phalaris 356.
Phalus 275.
Pharsalus 33.
Phoebus 359.
Phoenix 380.
Phosphoros 426.
Pietas 37. Augusta 227.
Picus Martius, 62. 230 etc.
Pinulŭ 109.
Plebeiĭ 14.
Pluto 67. 121. 123. 238. 268. 345. 347. 367.
Polluces 52. 177. Pollux 52. 112. 191. (vedĭ Castor) 418.
Pomana 75. 245. 280. 303. 342.
Pomeriu 60. 200.
Pomona, Pomonal 191.
Pompa 284. p. nupțială 324. p. funebrală 337. p. de sacrificiŭ 329.
Pontifex Maximus 13. 14. 87. 97. 101. 185. 216. p. solis 254. p. Vestae 88.
Popa 324. 329.
Poplifugia 32. 170.
Porca praecedania 257 266. 344. p. Praesentanea 267. 337.
Porrima 50.
Porția 258.
Portrete 228.
Portumnus 163. Portunalia, Portunus 32. 193.
Posseidon 181.
Postulŭ ḑineĭ Ceres 213.
Postverta 47. 50.
Praebia 308.
Praefica 339.
Praelux 326.
Praemetium 266.
Praesul Salilor 86.
Preoțiĭ 13.
Priamus 402.
Priepus 427.
Primigenia 119.
Princeps juventutis 312.
Probatio equorum 34. 207. 226.
Procesiune 222. in câmpŭ 262. la capitoliu 301. a călăreților 178. in Circŭ 34. 207. 284. 296. in for 209 de espiare 281. a lupercilor 66. a mireseĭ 326. a Mameĭ marĭ 110. a Salilor 85. de statŭ 286.
Proserpina 121. 195. 267. 300. 347.
Prorsa 47. 50.
Pudicicia 313.
Pulvinar 208. 226. 304.
Pultuk 52.
Pumnătoriĭ in circŭ 287.
Pyrriche (saltŭ) 84.
Pythagoras 354. 373. 285.
Pythia, Pythias 361. 389.
Python 356. 361. Pythones 399.

Q.

Q. R. C. F. 13. 28. 80. 108. 152.
Q. sterc D. F. 162.

Quadriga 205. 272. 285.
Quercus 81.
Quindecemvirii 110. 216. 301.
Quintilianiĭ 65.
Quinquartus 28. 31. 106. Minusculae et maiores 165.
Quirinalia 27. 68. 71.
Quirinus (Mars, și Romulus) 31. 38. 69. 83. 91. 168. 171. 194. salvator 414.

R.

Ramnensiĭ 68.
Raptulŭ Sabinelor 91. 106.
Raschnerast 246.
Recaranŭ 114.
Regia 40. 80. 88. 97. 220. 281.
Regiae feriae 80.
Regifugium 27. 30. 79. 152.
Regina sacrorum 80.
Remuria 142
Remus 58. 64. 81. 87. 102. 142. 308.
Requietio 28. 110.
Reverința cerĕscă 209.
Rex sacrificulus 14. Rex sacrorum 40. 46. 65. 108. Rhamnusia 4. 202.
Rhea 3. 60. Rhea Silvia 64. 102.
Rhipaii 350.
Robigalia 29. 132. Robigo, Robigus 132. 180.
Rogŭ 209. 339.
Roma cetatea 46. 103 146. 185. 232.
Roma dea 130. 418.
Romaia, Sebastia 29. 125 130
Romulŭ 42. 46. 58. 64. 68. 96. 102. 106. 126. 142. 168. 171. 194. 197. 211. 308. R. ḍeu 70. R. parens 414.
Rosalia 30. 145. 151.
Rugăciunĭ 128. 281. 259. 262. 273 390.
Rumina dea 64.

S.

Sabaistiĭ 234.
Sabarius 377.
Sabine 196.
Sacra argea 30. 102. 146. 242. Egiptiene 95. Eleusina 365. Gentilia 300. Judeica 95. leontica 251. Oportanea 229. popularia 139. 257 269.
Sacrariulŭ caseĭ 55. a luĭ Marte 88.
Sacrificiu pentru Apollo 32. 173. Auspicalŭ 319. de asinŭ 387, pentru Bona dea 228. Ceres 267. Consus 32. 175. Faunus 27, Galli și Greci 227. Hercules 29. 114 188. Ianus 222. Imperațĭ 282. Jupiter 226. 284. I. O. M. 205 pro invenibus 312. G. Latiaris 271. Manes 75. Mithra 250. Novendiale 342. de nuntă 323. 329. de ómenĭ 270. 384. pentru Ops 201. Pictas 227. Saturnŭ 237. Tiberinŭ 231. Vesta 28. 96. Volturnŭ 202. Zamolxis 387.
Saliĭ 28. 83—89 99. 102. 106. 108. Agonali, Agonenses colini, ai lui Hercules in Italia Marțiali. Palatini, Palloriĭ, Pavoriĭ, Quirinalì 85. 105.
Salmoxis 385.
Salus 42. 112. 185. 295. Augusta, și Publica 186.
Samolis 398.
Sancus semo 160. Sangus deus 161.
Sângele pentru toțĭ 250.
Sarmandus 432.
Sărutarea muieriĭ 334.
Satana 235.
Saturnalia 37. 234. 257. 280. 288. Saturnia 203. 236. Saturnus 3. 20 60. 287. 191 200. 234. 337.
Satyriĭ 63.
Schițiĭ 351.
Schiva 405.
Sclave. Sclavĭ 171. 191. 237. 280. 289. 318.
Scorpia 250.
Secera 235.
Semele 276.
Semiḍeĭ 416.
Semo sancus 31. 160.
Semonia 161.
Șépte numĕrulŭ 390. Șépte anĭ 360. Șépte ḍeitățĭ 234, Devĭ 246. Graduri 251. încungiurărĭ in circŭ 287. șépte lăncĭ 385. Șépte stele 234.
Septemtrio 155. Septem. Saturnalia 239. Septemviri epulones 226. Septimontium 37 232.

Sepulcrum 341.
Serapia 29. 108. Serapis 133. 223. 252. S. Apollo 249. in Dacia 423.
Serbatori private, publice 10. in Ianuariŭ 38. Febr. 58. Març. 81. April. 113. Maiŭ 135. Iuniŭ 153. Iuliŭ 169. Aug. 183 Sept. 203. Oct. 211. Nov. 224. Dec. 227.
Serbatorĭ agrarie 257. 278. Impĕrătescĭ 282. mobile 257. pentru morţĭ 342. politice 51.
Seroch 246.
Şerpe 250.
Servius Tullus 163. 167. 190. 197. 273. 311.
Servorum dies 53. 191.
Sgripciorii 360.
Sibila 47. 173. 345.
Sigilaria, Sigilaritia 241.
Silicernium 342.
Silvanae (Silviae, Suleviae) 270. 431.
Silvanus 62. 64. 104. 179. 192. 268. 415. S. agrestis augustus, casanicus, domesticus 415. Orientalis salutaris, sanchus, silvestris 269. 415.
Silvestres 63.
Sirius 361. 380.
Sirona 431.
Sistema solară 234.
Smochinulŭ 81. 92. 171.
Sodales augustales 185. 209. Veneris 231.
Sol aeternus, indiges. juvans, Oriens. Sanctissimus 33. 186. Sol. invictus, 37, 246. 248. 252. 256. Sol Mithra 248.
Sol Serapis 224.
Solstiţiulŭ de ĭarnă 238. 242. 249. 254 278.
Somnulŭ 401.
Sosigenes 2.
Spes in foro Olitorio 183. 422.
Sponsalia 319 321.
Stênca 250.
Strenia 41.
Strigóiele 158.
Stultorum festum 72.
Sulcus primigenius 77.
Sulevia 431.
Suliţa 83.
Suovetaurilia 82. 222. 262. 273.
Summanalia liba 166. s. festa 31. 166.
Summanus Iufiter 165.
Synthesis 240.

T.

Table votive 190.
Taine pitagorice 363.
Talasius 326.
Ţapŭ 388.
Tata de familia, preotŭ 56.
Tata pădurii 64.
Tatiensiĭ 68.
Tatiu regele 42. 133. 161. 186. 197. 281.
Taurii 49. 110. 250. 384. 388.
Taurobolia 111.
Teatraliştiĭ 287.
Tellumo-Telus (ḑina de pămêntŭ) 37. 124. 149. 175. 198. 232. 258 265.
Tempestas 31. 151.
Tineriĭ desfrênaţĭ 29. 133.
Tenitae 207. 285.
Terminalia 2. 4. 27. 76. 79.
Terminus 77. 212.
Ter Novena 36. 224.
Terra Mater 124. 182. 198. 236. 258. 265. 415.
Theophania 253. 360. 389.
Thetis 228.
Thiasus 327.
Thraciĭ 370.
Tiber riu 146. 156. T-ḑeu 102. 231.
Tiberinus divus, şi pater 102.
Tibicenŭ 325.
Tiburtia 47.
Tisyos 356.
Toga libera 104. 240. t. purpurea 286.
Toxaris 354. 357. 373.
Traianŭ 43. 270. T. divus 297.
Tranquilitas 156.
Transvectio equitum 32. 177.
Tria fata 310.
Triatrus 106.
Tribunus plebis 271.
Trinitatea romană 205. 208. 411. Tr. apĕrătorilor Romeĭ 69. Pythagorica 364.

Tripudium (saltŭ) 87. 150. 231.
Tritonii 228.
Triumvirii 98. 226.
Tubilustrium 28. 30. 106. 151.
Tullus Hostilius 85.
Tunica 286.
Turte 274.
Tutella 92. 171. 215. Tutula 171.

U.

Upis 352.
Ural 350.
Ursoica 404.
Ustrinum 339.
Usura 24.

V.

Vaca 388.
Vacuna 180.
Vates 63. V. Saliorum. 86.
Vectigalia 90.
Vediovis, Vejovis, vedin, 59. 99.
Veneralia 196.
Venilia 193.
Venus 20. 91. 114. 123. 302. Etimologia 131. Predicatele : V. Aenea 323. Augusta 413. Capitolina 217. Erycina 131. 133. 162. Genitrix 29. 34. 113. 130. 144. 211. 323. Libera 194. Libitina 33. 131. 336. Lubentia, Lubia 195. Meminia, Mimnervia 162. Murcia 33. 131. Murţia 196. Verticordia 29. 113. Victrix 33. 189. 413. Volgivaga 131. Volupia 195. 243.
Vesta 20. 30. 89, 92. 96. 143. 220. 238. Furina 182. V. în palatio 29. 133. Vestalia 31. 144. 162.
Vestaline 47. 67. 102. 117. 125. 128. 144. 173. 176. 207. 214- 261
Ver sacrum 260.
Versurĭ fescenine 275. 327. V. Satirice 287.
Vertumnus 191.
Victimarius 324.
Victoria 42. 123. 173. 189. 202. 225. V. Augusta 414. v. bona 416. palatina 117. v. Sullae 35 v. Venus 217.
Viile în Dacia 391.
Vinalia priora, rustica 29. 33. 131.
Viorele 109.
Virae (vires, viragines virgines) 270.
Virgine de nuntă 326. 331. v. Vestale 201. 228. Virgo Maxima 102.
Virtus 152. 159 189. 414. 422.
Vitelia, Vitula 173. Vitulatio 32. 173.
Volcanalia 33. 197. Volcanus (Vulcanus) 20. 115. 135. 151. 197.
Volturius, Volturus 155. 201. Volturnalia 33. 201. Volturnus 235.
Volupia 195. 243.
Vortumnalia 33. 191. 193.
Vota 10. 26. 43. 282.
Vraja 158.
Vulpea 125.
Vultur 209. 380.

Z.

Zabas 391.
Zamolxis 349. 354, 357. 269. 385. 390. 397.
Zernane Akerene 246. Zestre 333.
Zeus 94. 252. 254. 380. 390, Asterios 384. Bronton 203. Melichios 385. Zabazios 392. 432. Zoroaster 246.

ERRATA

Pag.	*Rînd.*	*In loc de:*	*Citesce:*
1	12	s'a lăsatŭ afară,	November
3	dinurmă	lalco	lateo
4	31	s'a lăsatŭ afară	Ianuarius, Februarius
6	12	15	5
7	penult.	ḑiua	ḑîna
16	penult.	Fostorum,	Fastorum
34	nota 14	dedicatos	dedicatas
80	penult.	regele e,	regele a
84	nota 13	vo xomnium	vox omnium
91	2	a altariŭ	la altariŭ
101	12	ca	ea
101	nota 97	se Lato	te Lato
101	nota 99	vocore	vocor
112	4	ava pacis	ara pacis
116	nota 18	monumentul Arrius,	luĭ Arrius
117	nota 29	Qiebel	Giebel
136	nota 3	diei	dici
143	penult.	Marriam	Maniam
148	14	in fulae	infulae
148	nota 47	Nudinatori	Nundinatori
168	nota 64	sib	sibi
202	12	ediflcandŭ	edificandŭ
240	josŭ	Augeronalia	Angeronalia
257	penult.	sasceptae	susceptae
260	16	aculŭ	laculŭ
277	nota	finea	pinea
281	8	intre	intru
307	19	Junonă	Junoniĭ
310	nota 24	serisă	scrisă
320	2	auspiculŭ	auspiciulŭ
354	nota 16	ara	ĭară
368	1	altum	alt-cum
372	nota 15	chirisat'o	purisat'o
388	2	cultulŭ,	Cultuluĭ
399	17	temeĭ	femeĭ
416	nota 35	mullime	mulţime
417	10	monede	monete
423	4	patrerna	paterna
429	1	aaduge	adauge
432	nota	îusemna	însemna

Prețulŭ 5 Leĭ.

Bögl

BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Marienescu, At. M.

Cultulŭ păgânŭ şi creştinŭ Der heidnische und christliche Culturs Edit̡
iunea Academiaĕ Romàna

Bd.: 1

Bukuresc 1884

H.g.hum. 149 lu-1
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11614887-8